87
09. 4637 Frederiksberg
Le
Ex. 1

FREDERIKSBERG

GENNEM 300 AAR

1651

1951

UDGIVET AF
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR FREDERIKSBERG
1951

FREDERIKSBERG KOMMUNES VAABEN

FREDERIKSBERG
GENNEM 300 AAR

1651–1951

ET BILLEDVÆRK VED

MOGENS LEBECH

MED EN INDLEDNING AF

NIELS MAARE

UDGIVET AF
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR FREDERIKSBERG
1951

ARBEJDSUDVALGET FOR
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB FOR FREDERIKSBERG
HAR EFTER STYRETS BESLUTNING FORESTAAET
UDGIVELSEN AF DENNE BOG UNDER REDAKTION
AF SELSKABETS SEKRETÆR
G. KROGH-JENSEN

18442

DENNE BOG, der udgives paa 300 Aars Dagen for Grundlæggelsen af Frederiksberg By, er formet som et Billedværk, der søger at anskueliggøre Byens Udvikling gennem Tiderne, og slutter sig til de tidligere udkomne Redegørelser for Byens Historie, hvoraf først og fremmest maa nævnes A. Eberlin: Frederiksberg, 1888, og Eiler Nystrøm: Frederiksbergs Historie, 1942-46.

Ligesom det i den Oversigt over Frederiksbergs Historie, der indleder Bogen, er tilstræbt at belyse de forskellige Hændelser og Tilstande gennem samtidige Beskrivelser, er Billedværket ordnet kronologisk, og saaledes at Byens Udvikling paa de forskellige Stadier i videst Udstrækning illustreres af Afbildninger fra Samtiden. For de ældre Perioder gælder det, at Hovedparten af det overleverede Billedmateriale er fremlagt, mens der for den nyere Tids Vedkommende har maattet foretages en Udvælgelse af det meget omfattende Billedstof. Hvad angaar Billedværkets sidste Trediedel skulde den ved Hjælp af Fotografier, optaget specielt til Bogen, give en Forestilling om Nutidens Frederiksberg.

Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg udsender denne Bog med de bedste Ønsker for Frederiksberg By og takker Kommunen for velvillig Støtte, som har muliggjort Bogens Udgivelse. Desuden takker Selskabet de Myndigheder og Institutioner, der har ydet værdifuld Bistand ved Bogens Udarbejdelse, herunder særlig de Museer, Biblioteker og andre Samlinger, der har stillet Billedstof til Raadighed for Værket.

Frederiksberg, den 2. Juni 1951.

Styret For
Historisk-Topografisk Selskab
For Frederiksberg

INDLEDNING

Den 2. Juni 1651 bortforpagtede Kong Frederik III Københavns Slots Ladegaard og Ladegaardsmarkerne til 20 Amagerbønder af hollandsk Afstamning mod, at de forpligtede sig til at opføre en By paa 20 Gaarde. Frederiksberg Bys Oprindelse kan saaledes føres tilbage til de lerklinede Bindingsværksgaarde, som disse Bønder lod bygge paa begge Sider af den senere Allégade.

Trods sin ringe Herkomst har Byen vokset sig stor, og selv efter en vekslende Skæbne som Nybyggerkoloni, kongelige Græsmarker og Husmandsby, derpaa et kært Tilholdssted for Landliggere med et Islæt af Industriby i Udkanterne, er Frederiksbergs Byomraade stort set forblevet uændret gennem Tiderne.

Skønt Omraadet kun er ca. 4 km paa den bredeste Del og i Omkreds ikke er mere end ca. 12 km, indesluttende 870 ha, er Indbyggerantallet efter 1850 steget saa stærkt, at Byen allerede fra 1870 har rummet Landets næststørste Bysamfund.

Ved de store Indlemmelser 1901-02 i Hovedstadens Byomraade blev Frederiksberg fuldstændig indkapslet i Københavns Kommune og fik derved en Særstilling i Forhold til Landets øvrige Byer. Da Byens Bebyggelse efterhaanden er blevet Hovedstaden lig, vil en fremmed derfor nutildags ikke være i Stand til at bedømme, hvor den ene By ender og den anden By begynder.

Frederiksberg By har forlængst mistet sit landlige Præg, men lykkeligvis har den bevaret flere værdifulde Minder fra Fortidens Idyl: Kirken, Bakkehuset, Alleen og sidst men ikke mindst, de to Parker med det skønne yndefulde Slot paa Toppen af Frederiksberg Bakke – det gamle Solbjerg.

En Række Gravhøje paa Solbjerget har vidnet om, at der i en fjern Oldtid har været Bopladser her. Gravhøjene blev imidlertid sløjfede ved Anlægget af Frederiksberg Have omkring 1700. Solbjerg By med Nabobyerne blev efter Midten af det 12. Aarhundrede sammen med Havn (København) af Valdemar den Store skænket til Absalon. Byerne har været ældgamle Bebyggelser, hvoraf Solbjerg maa antages at have været blandt de ældste.

Hvor Landsbyen Solbjerg har ligget kan ikke med Sikkerhed angives. Nogle Forskere som Eiler Nystrøm har ment, at Byen har haft sin Plads lige Vest for det Sted, hvor den senere Hollænderby i 1651 blev opført langs den nuværende Allégade; thi i en Markskelssag fra 1694–95 udtaler en gammel Bonde, at han kunde »mindis den tid at Ladegaarden udi Christiani quarti tiid blef endretted da blef dee torn planted Paa

grøfften som endnu indhegner Ladegaars Marken Der nu bruges til Ny Hollænder Byen, oc i hands Barndom blef afbrendt en Bye som stod Westen for, som nu Ny Hollænderbyen er opbygt Kaltis Soldbierig oc Jorden underlagt ladegaars Jorden.« Dammen ved Andebakkestien kunde derfor meget vel være Byens gamle Gadekær, og Frederiksberg nye Raadhus skulde herefter have faaet den helt rigtige Plads. Andre som H. U. Ramsing og Arne Sundbo har anset det for mere sandsynligt, at Byen har ligget Nord for Søen ved Schweitzerhuset i Frederiksberg Have. Denne Sø skulde herefter have været Byens Gadekær. Forskellige Fund af Charles Christensen i 1944 af Fortidsrester, bl. a. fra Gorm den Gamles Tid, kan muligvis støtte denne Antagelse.

Byens Jorder grænsede mod Nord til de senere som Grøndalsaaen og Ladegaardsaaen kendte Vandløb, mod Syd og Vest til Valby og Vigerslevs Jorder og strakte sig omtrent til Langvaddam ved den nuværende Damhussø og mod Øst til Københavns Overdrev Vest for de Eng- og Vanddrag, der senere blev til St. Jørgens Sø.

Solbjerg By var oprindelig en ren Bondeby, Indbyggerne var Fæstere, først Bispens, siden Kronens. I Slutningen af det 14. Aarhundrede synes det, som Omraadet er blevet for stort til, at Byens Bønder har kunnet magte Driften, idet den østlige Del af Byens oprindelige Bymark, formentlig fra nuværende Falkonerallé og indtil Engen ved St. Jørgens Sø, blev udskilt som en særlig Torp, der fik Navnet Nyby. Man savner dog nærmere Holdepunkter til Bestemmelsen af, hvor selve Torpen har ligget.

I Christian II's Tid omtales Solbjerg By et Par Gange i Forbindelse med mere kendte historiske Begivenheder. Det var saaledes Bønder fra Solbjerg og andre Byer i Københavns Birk, der 1517 paa Slotsholmen uden for Slotsporten dømte Torben Oxe skyldig i Dyvekes Død. Huitfeldt oplyser i sin Danmarkskrønike, at en af Domstolens Bønder endnu levede i hans Tid. »Kong Christianus den Tredje,« skriver han, »havde givet hannom hans Underholdning hans Livstid – aag (ɔ: agede) altid med en Kærre til Kiøbenhavns Slot, dèr fik han hans Underholdning«. I 1522 samlede Christian II i en Lejr ved Solbjerg til Forsvar mod Lybækkerne en Hærstyrke paa ca. 10.000 Mand, og herude holdt han Mønstring over Tropperne.

Ved Konfiskationen af alt Kirkens Gods i 1536 overtog Christian III baade Solbjerg og Nyby og byggede nogle Aar senere en Ladegaard, Avlsgaard, til Københavns Slot paa Nybys Jorder.

Solbjerg fik derimod Lov til at ligge uforstyrret hen som en selvstændig Landsby endnu et lille hundrede Aar, indtil den 1620 blev nedbrudt.

Christian IV havde allerede i 1606 af Hensyn til Hovedstadens Befæstning paalagt København at opdæmme den fra 1570 tørlagte og som Fælled anvendte St. Jørgens Sø. Da Magistraten i 1619 ved et Mageskifte maatte overlade de tre Søer samt Lersøen til Kongen, skete dette i Overensstemmelse med Kongens Planer om at skabe en ydre Forsvarslinie langs Søerne, hvor der uden for disse ved Byens tre Adgangsveje skulde opføres befæstede Brohoveder. Det ene af disse blev den store nye Ladegaard, der blev anlagt uden for St. Jørgens Sø, og som fra 1623 til 1625 blev udbygget som regulær Fæstning med Volde og Bastioner. De tre Anlæg gik imidlertid til Grunde ved Københavns Belejring i 1658.

Den nye Ladegaards Jorder kom til at omfatte saavel Nyby Ladegaards som hele Solbjerg Bys Marker. Hertil blev yderligere lagt dels St. Jørgens Mark, som Kongen købte 1621 sammen med en Del af Hovedstadens Overdrev og den saakaldte Kalvehave, hvoraf et Omraade allerede var overdraget Kongen sammen med Søerne i 1619, dels 1623 Bispeengen, oprindelig et Tilliggende til den gamle Hovedgaard i Utterslev, som andet Bispegods konfiskeret ved Reformationen og siden henlagt til Superintendentembedet i Roskilde.

Christian IV havde som Tilliggende til den nye Ladegaard herved samlet netop det Omraade, der i vore Dage bortset fra enkelte Smaaændringer udgør Frederiksberg Bygrund. Hvad Solbjerg By angaar var dens Historie endt, dens Bønder fik anvist Fæstejord andetsteds i Københavns Omegn.

Uden for selve det nye Anlæg var der paa Ladegaardsmarken efter Byens Nedrivning næppe anden Bebyggelse end nogle faa Vogterhuse. 1620 bestemte Kongen nemlig, at der skulde opføres tre Vangehuse, formentlig de senere kendte Lokaliteter inden for Frederiksbergs Grænser, nemlig Kalthus, det senere Grøndal, Rødehus og Bakkehus, hvoraf det sidste i Tidens Løb skulde opnaa saa stor en Navnkundighed.

Ladegaardens Drift viste sig desværre hurtigt at være utilfredsstillende. 1645 blev Jorderne bortforpagtede, men da Forpagteren endnu i 1651 ikke kunde klare sine Forpagtningsafgifter og Leveringer til Slottet, besluttede Frederik III sig til at skabe en Hollænderby paa Ladegaardsmarkens Jorder i Lighed med den Hollænderby, som Christian II med saa udmærket et Resultat havde grundlagt paa Amager.

Den 1. Maj 1651 ophørte derfor det gamle Forpagtningsforhold, og den 2. Juni forelaa en fuldt færdig Ordning med 20 hollandske Bønder fra Gammel Amager. Hermed begynder Frederiksberg Bys Historie.

Ny Hollænderby 1651-1700. Ved det kongelige Brev af 2. Juni 1651 overtog de tyve hollandske Amagerbønder, for en aarlig Afgift af 700 Rdr., Ladegaardsmarken – ene med Undtagelse af Søer og Damme, som Kongen forbeholdt sig – »til evindelig Ejendom« for dem og deres Efterkommere, dog med Forpligtelser, der delvis stillede de nye Ejere som den tidligere Forpagter, der imidlertid havde haft Hoveribønder til at drive Avlen, hvorfor ogsaa Afgifterne blev noget mindre end forhen. Det nye Amager, der var traadt i Stedet for den kgl. Ladegaard, fik de samme Funktioner, først og fremmest at være Leverandør til Hofholdningen og Københavns Slot, hvorfor der ogsaa i Brevet blev fastsat nærmere Priser for Kalve, Lam, Smør, Sødmælk og Surmælk. Ny Amagerne fik imidlertid samtidig meget betydningsfulde Rettigheder. Saavel Frederik III som senere Christian V synes at have omfattet disse Hollændere med megen Velvilje. Ikke alene skulde de nyde samme Privilegier som deres Forfædre i Hollænderbyen paa Gammel Amager og være fri for kgl. Afgifter ud over de 700 Rdr. De skulde end ikke yde Tiende til Bisp, Præst eller Degn, og de var fri for alt Hoveri og Rejser, undtagen naar det kongelige »Fadebur flyttes« ɔ: naar Kongen forlagde sin Residens fra Sted til andet. Bønderne maatte selv bestemme Stedet, hvor de tyve Gaarde skulde bygges, og til Opførelsen af en Kirke vilde Kongen

hjælpe dem »efter Tidernes og Midlernes Beskaffenhed«. Kun Broer, Bomme og Gærder paa Ladegaardsmarken skulde de holde paa egen Bekostning.

De tyve Gaarde, som Hollænderne herefter lod opføre, kom til at ligge i to snorlige Rækker fra Nord til Syd. Bygaden er bevaret i den nuværende Allégade, og den tilbagetrukne Byggelinie viser endnu, hvorledes Gaardene, formentlig lerklinede Bindingsværksbygninger, har ligget. Endvidere fandtes en Bebyggelse af Daglejerboliger og lignende Smaahuse ved den nuværende Bredegade. Bønderne i Ny Hollænderby – eller Ny Amager eller Vester Amager, som Byen ogsaa kaldtes – fik med Hensyn til Retsvæsen og kirkelige Forhold Lov til at indrette sig, som Hollænderne paa Gl. Amager havde gjort det. I Spidsen for Byen kom til at staa en Foged, benævnt »Schout« eller »Skultus«. Han præsiderede paa Byens eget Ting bistaaet af 7-8 »Schepens«, svarende til danske Bisiddere eller Stokkemænd. Bøndernes Sprog har formentlig været dansk, selv om en Skriftprøve, som Byens første og mangeaarige Skultus har efterladt sig fra Aaret 1674, viser, at i hvert Fald han har talt et snurrigt Sprog, nemlig en Slags Dansk med tyske Vendinger.

Allerede 1654 fik Byen sin egen Bindingsværkskirke, der blev opført bag den nuværende Bygning for Begravelsesvæsenet ved Runddelen paa det Sted, hvor to af Haveselskabets Drivhuse nu ligger. Kirkegaarden laa ligeledes paa Haveselskabets Grund.

Skønt sat i Gang under gunstige Forhold kom Hollænderne straks i Vanskeligheder, idet de ikke kunde overholde de indgaaede Forpligtelser, og kun 7 Aar efter Grundlæggelsen blev Byen ramt af den første Katastrofe.

Den 11. August 1658 stod Karl X Gustav foran Hovedstaden og saa dens Forstæder som et Flammehav, idet der Dagen før var givet Befaling til at stikke Forstæderne i Brand, for saa vidt Husene ikke allerede var blevet nedrevet.

Henrik Madsen Wallensbech beskriver, i sit rimede »Diarium polemicum metricum . . . eller en daglig Tegnebog Indehollendis Den Himmel-frelste kongelige Stads Kiøbenhaffns Belejrings Idretter« under: Den 11. Augustii, Hændelsen saaledes:

Vor Forstad giffvis hen i brand,
Beleyret er vi nu paa strand.
Studenter tage sig Gevehr,
At ficte freydig hver Mand er.
Men Fiendens Fortrop stod i Nat
Paa Valdby-backe hos den Krat.
Da Fienden saa den selff-giort Ild
Hand snimen bleff om Hiertet vild.
I Asken laa den brune Glød,
En Aarsag til hans første Stød.

Da Hollænderbyen laa omtrent midt imellem de to svenske Hovedlejre, nemlig Rytter- og Artillerilejren ved Brønshøj-Utterslev og Fodfolkslejren ved Valby, kan man forstaa, at det ogsaa kom til at gaa ud over Hollændernes By, hvor desuden den svenske Ryttergeneral Claes Tott havde »Station« med en mindre Afdeling af Svenskehæren. Paa Ladegaardsmarken laa nogle af Hærens Hovedstillinger.

Efter Krigen kom der atter Hollændere til den nedbrændte By, men det var med ganske faa Undtagelser nær nye Beboere, der nu med egne Midler maatte genopbygge de ødelagte Gaarde. Den gamle Ladegaard, der under Belejringen var gaaet op i Luer,

Kong Frederik den Tredie
Grundlæggeren af Ny Hollænderby, det senere Frederiksberg. Maleri af Karel van Mander.

Dronning Sophie Amalie
Oprettede Prinsessernes Gaard, Forudsætningen for Frederiksberg Slot. Maleri af Abraham Wuchters.

laa i mange Aar i Ruiner. Dens Grund blev i 1661 bortskødet til Christoffer Gabel, og da Ladegaarden senere blev genopført, fik den mere Præg af en almindelig Lystgaard.

Efter Krigens Ødelæggelser fulgte Misvækst, der yderligere skabte store Vanskeligheder for Bønderne. For at skaffe Penge til Genopførelsen af den nedbrændte Kirke gav Frederik III Lov til at stille Almissebækken uden for Kirkedørene i Hovedstaden, og alle sjællandske Kirker fik Paabud om, saavidt det var muligt, at betale en halv Rigsdaler til Indsamlingen.

Den nye Kirke blev 1662 opført omtrent paa samme Sted, hvor den første var blevet rejst, men enkelte nye Fundamenter blev anbragt over nogle af de tidligere Begravelser, hvorved Kirken efter kort Tids Forløb kom i faldefærdig Stand.

Tidens vaagnende Sans for Landlivets Tillokkelser var begyndt at give sig Udslag ved Opførelsen af Lystgaarde eller Landsteder. Til en Lystgaard til Kongeparrets fire unge Døtre fandt Dronning Sophie Amalie Egnen ved Valby Bakke eller Valbybjerg, som Solbjerget nu blev kaldt, nær ved Hovedstaden og Slottet, særdeles god, hvorfor Frederik III 1662 købte en Halvgaard, den sydligste paa Vestsiden af ny Hollænderbyens Bygade, udfor det Sted, hvor nu Frederiksberg Runddel ligger. Paa Grunden blev Prinsessernes Gaard opført. Denne, der laa, hvor nu Haveinspektørboligen og Haveselskabets Bygning ligger, var fuldført 1664 og bestod af en Hovedfløj og to Sidefløje. Kongefamiliens Ophold Tid efter anden paa Prinsessernes Gaard bevirkede, at adskillige fornemme Personer slog sig ned i Ny Hollænderbyen og dens Nærhed.

Blandt de første var saaledes Christian IV's Datter med Kirsten Munk, Elisabeth Augusta, yngre Søster til Leonora Christine, og Enke efter Hans Lindenov, en meget mandhaftig og vidtløftig Dame, der gjorde Gæld alle Steder, ogsaa i Hollænderbyen, skønt Kongen gav hende rigelige Naalepenge. Det var paa hendes Andragende i 1673 om Forhøjelse af Aarspengene til 3100 Rdr., at Christian V egenhændigt resolverede: »Det er for meget; seer til, I persuaderer Hinde til at vere lit meere resonabel; indtil 2000 Rdr. udi alt Aarlig vil Jeg unde Hinde; veed I kun, hvor I kan fly Hinde dem, saa man icke altid schall vere plaget af Hinde«. Endvidere ejede Admiral Niels Juel »Kalthuset«. Hans Broder, Baron Jens Juel købte en Gaard og en Halvgaard og Juristen Caspar Bartolin en Helgaard i selve Hollænderbyen, hvor ogsaa Gehejmeraad Michael Wibe, Frederik IV's Opdrager bosatte sig.

De unge Prinsesser, der 1662 var i en Alder fra 8-17 Aar, fik dog kun faa Aar Glæde af Lystgaarden; thi de blev allerede tidligt bortgiftede. Efter at den yngste, Prinsesse Ulrikke Eleonora, 15 Aar gammel i 1675 var blevet trolovet med Svenskekongen Karl XI, havde man ikke mere særlig Brug for Gaarden. Tid efter anden var den blevet benyttet af Hoffets Gæster eller de høje Herskaber som en Hvilestation før Indtoget i Hovedstaden; en Overgang blev Gaarden forpagtet ud som »Lystherberg«. Herude tog saaledes Aaret efter Griffenfelds Fald 1676 hans foretrukne Elskerinde Magdalene Sibylle Gersdorff Ophold. Da Lystherberget atter blev nedlagt faa Aar efter, og »bette Malene« havde fundet meget Behag i Omgivelserne, flyttede hun lidt længere ned i Allégade i Huset hos den »lystige Nelle«, der stod i høj Gunst hos Christian V. Da Prinsesse Ulrikke Eleonora 1680 blev gift, blev Gaarden overdraget Prinsessernes niaarige Nevø, Kronprins Frederik, den senere Frederik IV. Lystgaarden kaldtes herefter Prinsens Gaard og blev indrettet til en passende Bolig for den unge Kongesøn.

Den ene Halvdel af den sydlige Fløj, hvor nu Haveselskabets Bygning ligger, blev efterhaanden ombygget til et meget omtalt Fuglehus. 1689 blev der indrettet en Fasanhave med dertil knyttet Gaard. Fra Højen i Fasanhaven kunde man omkring Aar 1690 tælle 25 Landsbykirker, hvilket viser, hvor jævn Egnen var mod Nord, Vest og Sydvest. Der blev endvidere opført et lille Menageri, der langt ned i det attende Aarhundrede blev opretholdt som et fast Tilbehør i Frederiksberg Have.

Prinsens Gaard paa Prinsens Amager, som Byen nu undertiden benævntes, maatte imidlertid hyppigt istandsættes, og da Kronprinsen i 1695 ægtede den mecklenborgske Prinsesse Louise, blev der foretaget større Forandringer. Lystgaarden var og blev dog for beskeden som Bolig for det unge Kronprinspar. Kronprinsen omgikkes derfor stadig med Planer om at bygge et Slot paa Bakkens Top med dertil hørende Haveanlæg efter de pragtfulde Forbilleder, han havde set i Udlandet. Udviklingen i Hollænderbyen skulde fremskynde Udførelsen af disse Planer.

Opførelsen af Prinsessernes Gaard havde medført, at Ny Hollænderby havde faaet en særlig Tiltrækning. Ikke alene havde de kongelige Herskaber megen Moro af Hollændernes ejendommelige Skikke ved Fastelavn med Ringridning og Tøndeslagning paa Rendebanen, Runddelen, men det hændte, at de kongelige selv iførte sig Amagerdragter og kørte ud til Gaarden i Bøndervogne til Tonerne af Violiner og Sækkepiber.

KONG FREDERIK IV SOM KRONPRINS. Maleri 1693 af Hyacinthe Rigaud.

Kronprinsen var kun 9 Aar gammel, da han i 1680 overtog den Lystgaard, som hans Farmoder havde indrettet for hans Fastre, og som nu blev døbt om fra Prinsessernes Gaard til Prinsens Gaard. I halvtredsindstyve Aar var Frederik IV derefter knyttet til Stedet, først som Kronprins, siden som Konge, og det blev i den Periode fra et ret tarveligt Landsted til et virkeligt Kongeslot med det tilliggende storslaaede Parkanlæg, et dansk Versailles.

Paa sin Udenlandsrejse havde den unge Kronprins ogsaa gjort sig bekendt med dette Datidens store Forbillede, Solkongens Slot udenfor Paris.

Modtagelsen af de fremmede fyrstelige Personer paa Gaarden og Kronprins Frederiks pragtfulde Fester med Dystridning og anden ridderlig Idræt, vakte megen Opmærksomhed og trak Hovedstadens Folk til.

I Bircherods Dagbog anføres saaledes den 27. April 1695 bl. a. »Blev holdt en kostbar Carroussel ved Prindsens Gaard paa ny Amager, hvilken hans Kongl. H. Prinds Frederik, saavelsom ogsaa hans Hr. Broder, Prinds Christian, bekostede og anrettede, Kongen og Dronningen (paa denne hendes Majestæts Fødselsdag) til Ære og Plaisir. Kronprindsen anførte et Parti Riddere, alle klædte i røde, med Sølv chamererede Kiortler og hvide plumager paa Hattene. Prinds Christian anførte det andet Parti, som vaar i hvide med Guld chamererede Kiortler og røde plumager. De holdt deres Ringrenden og ridderlige exercitier med stor ziirlighed og uden den ringeste disordre.«

Skønt Bønderne havde mange økonomiske Fordele af, at Prinsens Gaard laa i deres By, forslog dette ikke, og deres Pengevanskeligheder blev større og større. Bønderne havde til at begynde med til alt for lave Priser bortlejet eller solgt Dele af den Jord, som Kongen havde overdraget dem. Dette forøgede dog kun deres Nød; thi Lejerne eller Køberne betalte ingen Andel i Afgifterne til Kongen. Til trods for at man viste

Ingeniørofficeren Hans Heinrich Scheel. Maleri af ubekendt.

Det var som uddannet Ingeniør, og som saadan med Forstand baade paa Fortifikationsvæsen og Haveanlæg, at H. H. Scheel indskrev sit Navn i Frederiksbergs Historie. Det var ganske vist den kendte svenske Arkitekt Nikodemus Tessin den Yngre, som udkastede Planerne til det nye franske Haveanlæg ved Frederiksberg Slot, men det var Scheel, der ikke blot omformede dem paa Papiret, men ogsaa førte dem fra dette ud i Virkeligheden ved Hjælp af et større Opbud af Soldater fra Kronprinsens eget Regiment.

Det var endelig ogsaa Scheel, som efter Hollænderbyens Brand i 1697 udarbejdede et Projekt til Byens Genopførelse og derved skabte Smallegade.

Overbærenhed og Gang paa Gang eftergav eller nedsatte Afgifterne, maatte Myndighederne skride ind i 1680erne, da næsten Halvdelen af Ny Hollænderbyens Jord var kommet paa fremmede Hænder. 1689 blev velhavende københavnske Bryggere, Bagere og Slagtere fradømt de Jorder, som de »af Kristenkærlighed« havde overtaget for at hjælpe de forarmede Hollændere. Disse slap med en Tilrettevisning, da man skønnede, at de havde handlet i god Tro.

Søndag den 13. Juni 1697 indtraf imidlertid den Ulykke, der skulde gøre en brat Ende paa den vanskelige Situation. Københavns Brandmajor, Fontæne- og Grottemester samt Blikslaaer, Godfried Fuchs skriver i »Ulyckelige Hendelsers lyckelige Hindrelser« 1701 herom saaledes: »Paa Nye-Amager tæntis om Afftenen imellem Fem og Sex en stor Ild, som formedelst mangel paa Vand og Spøyter opbrændte og i Aske lagde nesten den heele Bye; men der mand fornam at Hans Kongl. Majstets Lystgaard, og stod i stor Fare, lod jeg efter det høye Herskabs naadigste Befaling nogle Spøyter strax did udføre, hvor ved nest Guds naadige Bistand samme Gaard bleff Conserveret, foruden et par andre Gaarde som tillige derved bleve reddede.« Foruden nævnte Gaarde blev ogsaa Kirken reddet.

»Atten fattige og bedrøvede Amager-Mænd« henvendte sig nu til Kongen og erklærede, at de ingen andre Steder i Landet kunde bjerge Føden, og at de med mange Baand var knyttet til Ny-Amager, hvorfor de bønfaldt om at beholde de gamle Rettigheder, men kort efter bestemte Kongen, der formentlig nu havde udkastet andre Planer for Ladegaardsmarkens Anvendelse, at da Bønderne ikke havde holdt sig Privilegierne efterrettelig, var tilbage med Afgiften og havde afstaaet Jord til fremmede, kunde de ikke længere beholde deres Jorder. Saafremt de ønskede at blive boende og

vilde ernære sig ved Havedyrkning, skulde de faa Jord til en Have og fælles Græsning til et Par Køer. Skønt de »arme afbrændte og af Sorg og Bedrøvelse halv døde fattige Mennesker« endnu engang bad om at beholde Jorderne, blev der ikke taget Hensyn til deres Bøn.

Nogle Maaneder senere blev Jorderne udlagt til Græsmarker for de kongelige Stalde og Militæretaten. Bønderne fik dog, om de vilde, Lov til at beholde en Haveplads paa 12.000 Kvadratalen, for saa vidt Besidderen havde været Bruger af en hel Gaardslod. Besiddere af delte Gaarde fik forholdsvis herefter.

Det var dog ikke alle Bønderne, der gik med til denne Ordning, næsten Halvdelen tog bort og fik Fæste andre Steder. De, der blev tilbage og dyrkede deres Haver, fik efter nogen Forhandling fuld Ejendomsret over Grundene, hvorved disse steg betydeligt i Værdi.

Det havde saaledes været lige saa umuligt for Ny Hollænderne at dyrke Ladegaardens Marker, som det tidligere havde været for Kronen selv eller dens Forpagtere. Ny Hollænderbyens Saga var dermed ude. Det Særpræg, Hollænderbyen havde haft, kunde den nye Husmandsby ikke bevare, nu da den lovmæssigt var tilgængelig for alle.

Byens Brand og Udlægningen af Byens Jorder til Græsmarker medførte, at Kronprinsen lod Ingeniørkaptajn Hans Heinrich Scheel, der allerede i det tidlige Foraar 1697 var gaaet i Gang med en større Udvidelse af Haveanlægget ved Prinsens Gaard, udarbejde en ny Haveplan i Forbindelse med en ny Byplan for den uanseelige Bondebys Genopbygning. Byen skulde herefter fremtræde med en Række ensartede trefløjede Gaarde Vest for den brede Hovedgade, der da benævntes »Kongevejen til Falkonérgaarden«. Helt blev Planen ikke gennemført, »den gamle Gade«, Bredegade, som var foreslaaet nedlagt, blev bevaret, og en ny Gade, »den smalle Gade« blev anlagt. Den nye Kongeallé – nuværende Frederiksberg Allé – blev gennemført 1701 og kort efter spærret med Jernporte.

Medens man var i Gang med Udvidelsen af Haveanlægget Vest for Prinsens Gaard, blev der i Foraaret 1698 taget Bestemmelse om at opføre det nye Lystslot paa Bakkens Top. Da Kronprinsen ikke økonomisk kunde magte denne Opgave, maatte Kongen træde til, og den 25. Marts 1699 blev der bevilget Kronprinsen 14.000 Rigsdaler af den partikulære Kasse »zu dem Bau des Hauses Friedrichsberg«. Det er første Gang, at dette Navn forekommer, og der er næppe Tvivl om, at det er Kongen, der har opkaldt det nye Slot efter sin Søn og Tronarving. Fem Maaneder senere døde Kongen, men da var Forberedelserne til Opførelsen af det første Frederiksberg Slot allerede i fuld Gang. Den første Sten blev dog ikke lagt før tidligt i Foraaret 1700.

FREDERIKSBERG 1700–1775. Medens nogle af de Slotte, hvis Tilblivelse skyldes danske Kongers Byggelyst, Pragtglæde og Skønhedssans, er blevet et Rov for Luerne, som Christiansborg og Frederiksborg, og et enkelt, Hørsholm Slot, skaanselsløst er blevet jævnet med Jorden, har en lykkelig Skæbne bevaret Frederiksberg Slot urørt gennem Tiderne. Paa dette skønne og i sjælden Grad harmoniske Slot, paa een Gang fornemt og yndefuldt, har fem Konger af den oldenborgske Herskerslægt efter

hinanden resideret, og i intet andet Slot kommer man de lyse og mørke Minder fra deres Regeringstid og deres daglige intime Færden paa saa nært Hold, som i disse meget smukke Rum.

Det ældste Frederiksberg Slot, der blev opført af Entreprenør Ernst Brandenburger efter Kongens nærmere Direktiver, og som svarer til den midterste Del af den nuværende Hovedbygning, stod i det væsentlige færdig i Slutningen af 1703. Frederiksberg Slot kaldtes længe »das obere Haus« i Modsætning til Prinsens Gaard, »das untere Haus«.

Desværre findes der ingen Planer af dette det første Slot, men man kan efter den Kontrakt, der 1707 blev oprettet ved Slottets Ombygning, da det ved Brugen hurtigt havde vist sig at være for lille, ret nøje slutte sig til dets Udseende. Slottet har ved begge Ender haft Udbygninger, der sprang frem baade paa Nord- og Sydsiden, samt Midterisalither, der alle løb op i Frontoner saaledes, at Bygningen fik 6 »Giebel«. Slottets Gemakker blev pragtfuldt udstyrede med Gyldenlæders Tapeter, Gobeliner, Silkemor og Fløjl og Damask i stærke Farver. Lofterne blev smykket med rigt Stukkaturarbejde, hvor Felter o. l. var dekoreret med røde, gule og graa Farver.

Den 25. September 1704 tog Frederik IV den nye Residens i Brug. Samme Aar rykker Frederiksberg Slot og Have for første Gang ind i dansk Digtning, idet Rektor Mogens Wingaard udsender: »Amagers Fryde-Sang Og Allerunderdanigste Gratulation Til Den Stormægtigste Monarch Friderich Den Fierde, Da Hans Kongl. Majest. Allerhöypriseligst holdt sin Födsels-Dag paa Friderichsberg den 11. Octobr. Aar 1704«. Poeten beskriver bl. a. Slottet og Haven saaledes:

Det er et Slot af Kongens Nafn,
Som Kongen har ladt bygge,
Og nep et Slot i Kiøbenhafn
Dets Lystighed kand rygge.
Høyt ligger det, huor mand i ring
Kand see saa vidt mand Øyer,
Huor alle Tingest rundt omkring
Din Siun og til sig bøyer . . .
Een smuck Lyst-Hafve du og seer,
Huor de smaa Fugle vrimle,
Huor de smaa Diur og andet meer
Sig udi Mulden trimle.

Hverken dette Digt eller det Aaret efter udgivne højstemte Poem om det kostelige og kongelige Slot Friderichsberg af Bendix Diderichsøn giver dog mange positive Oplysninger om Slottet, og man har derfor kun Bygningsregnskabernes tørre Beskrivelser at holde sig til. Efter at Kongen i 1707 havde bestemt sig for en gennemgribende Ombygning, blev denne de følgende Aar udført under Joh. Conr. Ernst's Ledelse. Herved fik Slottets Hovedbygning den Form, det nu har. Fra Havesiden faar man et levende Indtryk af det andet Slots faste Blok i al dets fine Ynde. Czar Peter den Store og Czarinden besøgte Slottet i August 1716, medens Czaren med en Hærstyrke paa 30.000 Mand, der laa i Lejr paa Øster- og Nørrefælled, opholdt sig i Hovedstaden fra Midten af Juli til Slutningen af Oktober. Taflet paa Slottet blev holdt oppe paa Slotsaltanen under et stort Telt.

Et nyt Afsnit i Slottets Historie begyndte med Dronning Louises Død i Marts 1721 og Kongens Vielse faa Dage senere til Anna Sophie Reventlow. I April fejredes paa

Slottet »udi al fornøielig Lyst og Glæde« Dronningens 18 Aars Fødselsdag. Kongeparret residerede ofte paa Slottet indtil Ombygningsarbejderne paa Københavns Slot var endt. Christian VI og Dronning Sophie Magdalene boede fra 1731-40, medens Christiansborg Slot var under Opførelse, særlig om Vinteren paa Slottet. Da Pladsforholdene paa Slottet derved atter maatte blive for knebne, lod Kongen fra 1733-38 Hofbygmester Lauritz de Thurah opføre de to Sidebygninger indeholdende i det væsentlige Værelser for Hof- og Tjenerstab, en Opgave, som Thurah løste med overlegen Dygtighed. Ved Slottets Udvidelse blev »Plantagen« mellem Valby og Slottet, den, der nu kaldes Søndermarken, tilsluttet som et fransk Anlæg og de lange lige Alleer, hvoraf to endnu er bevarede, blev plantede.

Under Frederik V blev Slottet kun meget sjældent benyttet af Kongefamilien, men ved Kongens Død i Januar 1766 flyttede den 17aarige Christian VII straks efter Proklamationen ud til Slottet sammen med sine Søstre, sin Bedstemoder og hele Hofstaten og holdt Dagen efter Statsraad paa Slottet. Et nyt bevæget og til Slut stærkt dramatisk Afsnit i Slottets Historie begyndte hermed. I November samme Aar ankom Kongens Brud, den kun 15-aarige Prinsesse Caroline Mathilde, til Slottet, hvor hun boede indtil Indtoget i Byen og Formælingen fandt Sted. Befolkningen hyldede »Kong Christian den Milde og hans Caroline Mathilde« og frydede sig over, at »fra Engeland kun Engle komme kan«.

Omkring 1770 gennemgik Gemakkerne stilmæssigt en betydningsfuld Forandring. Den tunge Pragt og de stærke Farver gav Plads for Klassicismens lyse og lette Toner. Ledelsen af denne Udsmykning fik den unge højtbegavede Arkitekt C. F. Harsdorff, der med megen Pietet bevarede de smukke Stuklofter og Loftsbilleder fra Frederik IV's Tid og med stor Dygtighed ændrede Dørpartierne fra barok til antik Stil.

Frederiksberg By havde fra Aarhundredets Begyndelse og indtil nu ikke gennemgaaet større Forandringer, først Aarene efter 1775 skulde bringe en mærkbar Udvikling. Saaledes fortæller i Carl Bernhard: »Gamle Minder« den gamle Kammerherre, at han som Page hos Caroline Mathilde skulde ledsage Dronningen og en af hendes Damer ned til Byen for at skænke en fattig Familie dèr nogle Gaver: »Paa Veien derhen kom vi forbi en lille, forfalden Bygning, som saae mesquin og elendig ud; thi Du maa vide, at Frederiksberg-By saae langt anderledes ud dengang, end nu. Dengang skrev vi Syttenhundred og syv og treds, og nu skrive vi Attenhundrede og nitten; i disse to og halvtredssindstyve Aar er der skeet store Forandringer. Dengang var Frederiksberg kun beboet af Bønder og fattige Folk«.

Medens Christian VI om Vinteren boede paa Slottet, blev der 1732 taget Bestemmelse om Opførelsen af en ny Kirke. Den nuværende Frederiksberg Kirke blev indviet paa Hellig Tre Kongers Dag 1734. Den nye ottekantede Kirke med spidst opløbende Tegltag, som Bygmesteren Felix Dusart, med St. Anna Parochie Kirke i Friesland som Forbillede, havde givet Udkastet til, blev en for danske Øjne ejendommelig Kirkebygning – »en saadan Landsby-Kirke findes ingen Steds endnu udi hele Danmark«, hedder det i en topografisk Skildring fra 1745. Kirken kom til at ligge paa den modsatte Side af »Vejen til Valby«, nuværende Pileallé, hvor den gamle

Bindingsværks Kirke havde staaet. Kirkegaarden blev samtidig flyttet til sin nuværende Plads, og, som Byen senere voksede, udvidet.

Ved Aarhundredets Midte havde Frederiksberg Have vokset sig smuk og yndig. Thurah omtaler den i Den Danske Vitruvius II, 1749, saaledes: »Haven er meget stor, og indfatter en stor Mængde af herlige og yndige Alleer, har mange Bosqvets, en Labyrinth, et Theatrum, Mængde af Billeder, Fontainer, Lyst-Huuse og andre fornøjelige Retirader. I sær betragter man det store fortreffelige Vand-Fald, som ligger lige for Slottet, og fornøyer sig i det der udi Nærværelsen værende skiønne Menagerie, som er opfyldt med alle slags vilde Dyr, hvoriblandt endog findes Løver, Tigrer, Leoparder og deslige.

Orangeriet er og værdt at betragtes, ligesom og Fasaneriet, som ligger strax uden for Haven, fortiener at besees. Falconier-Gaarden er ikke langt herfra beliggende, hvor man seer en Mængde af de udi heele Verden berømte Falke, hvoraf Hans Majestet aarlig oversender endeel til Keyseren, Kongen af Frankerige, Kongen af Engeland og til andre Høye Potentater, saasom de formedelst deres særdeles Beqvemmelighed til Jagten overalt ere udi stor Agt og Berømmelse.

Det er alle og enhver af skikkelige Folk tilladt at betiene sig af denne Have til deres Fornøyelse, hvorudover den og om Sommeren altid er fuld af Mennesker, der til den Ende komme fra Kiøbenhavn derud, som og nyde her all den Forlystelse, som nogen yndig Have kand til Veye bringe.«

Natten mellem den 30. og 31. December 1753 nedbrændte Hovedbygningen paa Prinsens Gaard ved Uforsigtighed fra en Algierers Side. Hovedbygningen blev ikke genopført. Thurah, der derefter udførte det nuværende Indgangsparti, skriver herom: »Bygningen er paa Stedet ey igien opført, allerhelst ingen der behøvedes; men Gaarden er imod Ridebanen med ziirlige Piller af Sandsteen indesluttet og Mellemrummene med Gatter-Verk forsiunede, hvorigiennem haves en yndig og angenem Indsigt i den store Kongl. Have, og giver en meget smukkere Anseelse end tilforne, da Hovedbygningen stod.« Det 18. Aarhundredes stilfulde og fornemme Bygningsmaade træder endnu den Dag i Dag os her imøde i skønne og enkle Former.

Byen havde ved Aarhundredets Begyndelse faaet en mærkelig Særstilling blandt Landets Bopladser – den havde vel et Anstrøg af Fornemhed, men var forsaavidt en Paria, thi den var hverken Landsby eller Købstad, den havde hverken Jord eller Opland. Da Kongen havde annekteret Jorden til Græsmarker, fandtes der intet rigtigt Landbrug. Lavene i Hovedstaden betragtede Frederiksberg som en ren Landsby og slog alle Tilløb til haandværksmæssig Næring ned. Væverne stod sig imidlertid i Kampen mod Lavene, ligesom den anden og ulige vigtigere Næringskilde for Datidens Frederiksberg, Ølbrygningen, der var Grundlaget for den ikke helt legale Traktørvirksomhed, som Byens Beboere drev i vidt Omfang.

Byomraadet havde 1731 faaet en ret væsentlig Forøgelse. Ved Reguleringen af Sankt Jørgens Sø i 1721-25 var denne blevet gjort mindre og omgivet med Dosseringer. Det Areal, der paa Frederiksberg-Siden laa mellem disse og den gamle Søbred, blev 1731 fra Kronen solgt til den daværende Ejer af Vodroffsgaard. Denne Gaards

Tilliggende blev dermed afrundet, hvad nok kunde synes nødvendigt. Det bestod nemlig indtil da alene af den smalle Strimmel Jord, hvorpaa tidligere laa Christians IVs Forsvarsværker langs Sankt Jørgens Sø, 1699 maalt til 1380 Alen i Længden og 50 Alen i Bredden, i den sidste medregnet »den derved løbende lille Strøm«, Bækken i de gamle Voldgrave. Det var især den, som Regimentskvartermester Vodroff var interesseret i, da han det sidstnævnte Aar fik Gavebrev paa Arealet, idet det var hans Hensigt at anlægge et Valkeværk, drevet af saavel Vand- som Vindkraft, det første industrielle Foretagende paa Frederiksberg, naar bortses fra Teglgaarden, der o. 1680 var blevet opført ved Ny Amagers Fælled o: paa det Sted, hvor senere Den kgl. Porcelainsfabrik i Smallegade kom til at ligge.

Omraadet, som i 1731 blev lagt til Vodroffsgaard, var stort set Arealet imellem Søen og nuværende Vodroffsvej. Det kostede 500 Slettedaler at faa denne Grund ind under Frederiksberg By.

Nogle Aar senere, i 1758, blev den saakaldte Verner Dams Grund, et trekantet Areal mellem Gl. Kongevej, en Linie Syd for Tullinsgade og Værnedamsvej, der havde Navn efter den da længst afdøde Verner Dam, indlemmet i København.

Byens Tilliggende »Hollændermarken« var Græsmarker, der dannede en vældig, ubrudt og træløs Flade. Arealerne vedkom ikke Byen; thi de var kgl. Enghaver. Ejerne af de store Huspladser i Byen havde dog Græsningsret til et Par Køer paa Byens Overdrev eller Fælled og fik senere denne Ret udvidet til at gælde hele Hollændermarken. Nogle Aar før denne Udvidelse var der 1740 sket en betydningsfuld Ændring i Udnyttelsen af en Del af »Homarken«, idet Byens Gaardmænd da fik Tilladelse til at dyrke Jorden paa Vandkrogen og Bakken, stort set det nuværende Areal mellem Sdr. Fasanvej og Kommunegrænsen mod Vigerslev og fra Kommunegrænsen mod Valby i Syd til Linien Kronprinsensvej – Troels-Lundsvej. Senere – i 1765 – blev hele den nordlige Del af Frederiksbergs Omraade mellem Frederiksberg Allé og Ladegaardsaaen (med Undtagelse af de Arealer, der fra gammel Tid havde hørt under Ladegaarden, Vodroffsgaard, Falkonergaarden, Grøndal og enkelte andre allerede bortgivne Arealer) bortsolgt ved Auktion. Det var ved Salget udtrykkelig betinget, at der ikke maatte bygges Gaarde eller Huse til »Vanzier« for hverken Slottet eller Passagerne til dette, Frederiksberg Allé og Falkoneralleen. Paa Lodderne rejste sig efterhaanden alle de kendte Lyst- og Avlsgaarde, der i det følgende Aarhundrede karakteriserede det landlige Frederiksberg. Bispeengen blev solgt til Selveje nogle Aar senere, og endelig 1775 blev Resten af Fælleden overdraget Gaardmændene, idet dog Staten forbeholdt sig gratis Grund til den nye Roskildevej, der Aaret efter blev anlagt i Forlængelse af Vesterbrogade over Bakken forbi Slottet. Staten ejede herefter kun den østlige Del af Studevænget, Arealet mellem Frederiksberg Allé og Vesterbrogade.

Frederiksberg med 1000 Indbyggere var nu stort set en fri, selvejende Landsby, hvor Landbruget igen havde Overtaget. Bønderne havde dog faaet et ikke ubetydeligt Islæt af Hovedstadens velstaaende Borgerskab, der i større og større Grad fandt Landlivets Glæder tillokkende, saaledes som Erik Pontoppidan beskriver Byen og dens Beboere i Den danske Atlas, 1764.

ADAM OEHLENSCHLÄGER. Maleri 1809 af J. L. Lund.

Adskillige danske Digtere har haft Tilknytning til Frederiksberg, men ingen i saa høj Grad som »Digterkongen«. Han var vel ikke født paa Frederiksberg, men saa nær Grænseskellet som vel muligt, blot paa den anden Side Vesterbrogade, og han kom til at leve hele sin Barndom og Ungdom paa Frederiksberg, ligesom han henlevede sine sidste Somre paa Fasangaarden i selve Frederiksberg Have.

Ikke blot i sine Erindringer, men ogsaa i sin Digtning har han tolket Frederiksberg sin Kærlighed.

»Dens nærværende Beboere klæde sig ikke meere som Amagere, siden de have faaet saa stærk en Blanding af andre Folk til at boe iblandt sig, saasom Kongelige Slots-Betientere, Fabriqveurs, Brygger, Bagere og om Sommeren en Deel Kiøbenhavnske Familier, hvilke for friskere Luft og magelige Spadseergang, her have deres Sommer-Huse. Dette giør Friderichsberg Bye om ikke til en Kiøbstæd, saa dog til en skiøn Flek, og langt anseeligere end andre Landsbyer. Dens deilige Situation paa en halv Miil fra Kiøbenhavn og fra Vester-Broe Forstad, ikkun en Fierdingvey, dens dobbelte Allee af store Linde-Træer, baade uden for og inden i Byen, og de ziirlige Huse, som efter haanden opbygges, giøre den behagelig.«

FREDERIKSBERG 1775–1857. Da den sekstenaarige Kronprins Frederik ved Regeringsforandringen i 1784 selv overtog Statsstyrelsen og samtidig flyttede ud paa Frederiksberg Slot, hvor han, først som Regent senere som Konge, i næsten et halvt Aarhundrede boede om Sommeren, begynder det Spand af Aar, som i særlig Grad er blevet bevaret i Befolkningens Erindring; thi disse Aar bragte samtidig Bakkehusets og Lyststedernes Glansperiode, Forlystelseslivets Blomstring i hele den frederiksbergske Idyl, og sidst men ikke mindst, »den høie elskede Families« Spadsereture og Sejlads i den romantiske Have.

Da Kronprinsen flyttede ud paa Slottet, skulde han hurtigt blive opmærksom paa en strunk og køn Dreng, der i en aflagt, omsyet Hofklædning eksercerede i Slotsgaarden med sit Trægevær – Slotsfuldmægtigens dengang syvaarige Søn Adam Gottlob Oehlenschläger, Tronarvingen i Digtningens Verden.

Frederiksberg Slot og dets Haver skulde som »Hjemmets Erindring« gennem 40

Aar paa det inderligste blive knyttet til Adam Oehlenschlägers Liv og Digtning. I sin Selvbiografi har han fremhævet Stedets Betydning og Udviklingen af hans digteriske Fantasi: »det herlige, muntre Slot med sin sunde, friske Luft, med sin deilige Udsigt fra Bakken, sin lystige Folkevrimmel i den lyse Hauge, sin romantiske Eensomhed i den stille, mørke, bakkede Søndermark, Arkitektur og Maleri henreve mig. Billederne paa Slottet studerede jeg daglig. I det lille Galeri giorde de smukke Italienerinder dybt Indtryk paa mit Hierte . . . Paa Platfonderne saae jeg de græske Guder. Her sadde de alle til Taffels. Hist kiørte Juno med sine Duer. Her kom Venus, Thetis, Neptun, Merkurius til Jupiter. Hist flygtede den fæle Avind med Fakler i Hænderne for Freden.«

Efter den mislykkede Skolegang i Pogeskolen i Pilealleen blev det af stor Betydning for den unge Adam, at den nyoprettede »Efterslægtselskabets Skole«s første Rektor, Digteren Edvard Storm, en Dag under en Spadseretur i Frederiksberg Have kom i Snak med Adam, fik Interesse for ham og skaffede ham gratis ind i Skolen paa Østergade, hvor Adam snart indhentede det forsømte, og hvor han blev stærkt præget af den elskelige Storms faderlige Lærdom og Eksempel.

Afgørende for stud. jur. A. Oehlenschlägers Udvikling blev dog først Venskabet med H. C. Ørsted og dernæst Mødet en Sommerdag 1802 med Henrik Steffens i Dreyers Klub og endelig den kendte lange Samtale – eller rettere Steffens ildfulde Enetale – i Frederiksberg Have og Søndermarken, en Samtale, der begyndte en Formiddag og endte næste Morgen, for samme Dag at fremkalde Oehlenschlägers straalende Udfoldelse i »Guldhornene«. Det er forstaaeligt, at Oehlenschläger Livet igennem nærede Hengivenhed for og Taknemlighed mod det gamle Slot og Haven, Følelser han har givet Udtryk i det kendte Digt: »Frederiksberg«, saaledes om Haven, Slottet og Kirken:

Aldrig en Skov jeg saa yndig har funden,
Kiær for mit Hierte, som Søndermarkslunden,
Aldrig et Tag
Huldt majestætisk og skiønt for mit Øie,
Som Frederiksberg, med de lysgule Fløie,
Paa en forfriskende Midsommerdag.

Kirken sig aabner saa yndig og liden.
Følte jeg mere paa Vandringen vel,
Da jeg besaae det Sixtinske Capel? –
Christus ved Nadveren; Judas ved Siden.
Orglet sig hæver,
Tonerne bæver.
Elfenbeens, sølverne Piber saa smaae!
Prædikestolen med Timeglas paa. –
Kirken var tom; men for indbildte Christen,
Snart var jeg Præsten og snart Organisten.

Søndermarken og Frederiksberg Have var iøvrigt i Slutningen af det 18. Aarhundrede blevet omdannet og anlagt efter engelsk Mønster ved Overhofmarskal Hauch's Initiativ. Omlægningen udførtes under Slotsgartner Peter Petersens Ledelse. Først Søndermarken fra 1785-90, som Oehlenschläger oplevede som Barn og derved kunde sammenligne den med den endnu i fransk Stil bevarede Frederiksberg Have, der først en halv Snes Aar senere blev ændret. Som Carl Bruun skriver: »Det var ganske vist et Savn, at den nye Frederiksberg Have manglede Blomster – simpelthen fordi de ikke kunde være i Fred for de besøgende – men som Erstatning gik Kronprinsens Zebra paa Græs herude, og i »Bondehuset« var der Paafugle, Papegøjer samt en fra Ostindien hjembragt »Kronfugl«, der var saa stor som en Stork. Var »Oxe- eller Apistemplet«, bygget af Abildgaard, ikke et herligt Stykke Arkitektur, langt at foretrække for den gamle ottekantede Pavillon, der havde ligget midt i Haven og unægtelig havde været temmelig brøstfældig, før den blev nedbrudt?«

Under Hovedstadens Belejring og Bombardementet i 1807 besatte Englænderne ogsaa Frederiksberg. Pastor Jens Hansen Frechland skriver i »Frederichsbergs Skjæbne i Anledning af Kjøbenhavns Belegning af Engelænderne i August og September 1807«:

»Mandag Formiddag den 17. August, omtrent Kl. 9, øjnede vi fra Frederichsberg-Slot en Mængde Krigsfolk, som strakte sig fra Damhuset rundt om, saa langt Synet kunde naae med Kikkerten, ad Brøndshøj til. Vi svævede i den største Uvished, om det var Danske eller Engelske, indtil nogle retirerende Livgarder bekræftede os Sandheden af det Sidste; og endmere overbevistes vi derom af de mangfoldige tilbagevendende Vogne, som vilde have været ude i Landet. Omtrent Kl. 11 kom en engelsk Trompeter ridende her igjennem Alleegaden og gav nogle Stød i sin Trompet, og strax derpaa var hele Alleegaden besat med enkelte engelske Forposter, indtil gamle Kongevej og Falkoneer-Alleen. Endnu kunde Nogle den Dag med Nød og Neppe komme til Kjøbenhavn«.

Oehlenschlägers Fader omtaler i et Brev til Jens Baggesen Hændelsen bl. a. saaledes: »Englænderne traf ind hos mig den 17de Klokken 10½ slet med 4000 Mand, som marcherede ind i Søndermarken. En 60 Officerer med tre Generaler maatte jeg indlogere . . . Vel forlod min Aandsnærværelse mig ikke, men jeg blev inderlig syg; Alt, hvad jeg nød, blev til Galde; dog et Vomitiv hjalp mig, og jeg stod igjen paa mine gamle Been.

Nu saae jeg kjøre op et svært Artillerie, en 70 Morterer med tilhørende Kanoner; saae forfærdige sex Batterier og tænkte God Nat, min Elskelige – God Nat, ulykkelige Kjøbenhavn! Endelig blev disse Morderhuler færdige, og da begyndte den 2den, 3die og 4de Septbr. en Hagel af Bomber, Raketter og andet Djævelskab at regne Nat og Dag over Staden. Den tredie Nat brændte Vor Frue, og hørte man af den engelske Pøbel Bravoskraal og Hændeklap; men jeg saae og Taarer paa Kinderne af nogle Officerer, da de saae den tolvte Deel af Staden i Brand. Tænk Dig min inderlig beklemte Tilstand. Der stod jeg paa Bakken med min lille Kikkert – gik ind, gik ud igjen . . .«.

De engelske Troppers Benyttelse af Søndermarken inden deres Bortrejse efter Fredsslutningen beskriver Th. Overskou saaledes: »Ikke førend ude ved Slottet begyndte dog rigtigt det store militaire Skuespil med mange livligt afvexlende Scener.

Slotsgartner Peter Petersen. Maleri af F. G. Kersting.

Skønt han arbejdede i Skyggen af mere fremtrædende Embedsmænd, maa man dog tilskrive Petersen den største Del af Æren for saavel Søndermarkens som Frederiksberg Haves Omlægning i den landskabelige engelske Stil, der blev Mode imod Slutningen af det 18. Aarhundrede.

Gartneren var utrættelig i sin Iver for Sagens Fremme, og saa tidligt som 1785 blev der begyndt paa Søndermarkens Omlægning, der blev tilendebragt i Løbet af de følgende Aar. Først 1798 kom Turen til selve Frederiksberg Have.

En Mængde Irlændere, smukke, velvoxne Folk, havde næsten ganske bedækket den vældige Møgdynge udenfor Slottets Staldbygning med hvide Beenklæder, for at de skulde bleges, og rundt om Møddingen sad en stor Mængde kjøbenhavnske Sælgekjællinger og solgte Eierne af Blegetøjet Brændeviin under levende Samtaler, som de mange staaende eller liggende Grupper under Latter og Støien førte med Gebærder og Naturlyde. Paa Bakken imellem Slottet og Søndermarken stode to Regimenter med fuld Oppakning opstillede til Parade og ventede paa deres Commandeurer, medens deres store, meget pyntede Musikcorpser spillede det ene Stykke efter det andet. Inde i selve Søndermarken vandt imidlertid det militaire Liv først ret en eventyrlig Charakteer. Denne lille Skov, der allerede havde en egen Tillokkelse ved at den ellers var strengt lukket for Alle undtagen Hoffet, saa at der iblandt Folket, som maatte nøies med at titte igjennem Stakittet, kun var dunkle Sagn om dens Eremitbolig, Grotte og andre Herligheder, stod nu aaben og var Skotternes Leir. Overalt, paa Plainerne og imellem de store Stammer, viste sig et broget og for os forbausende malerisk Røre. Udenfor og inde i Teltene, ved de utallige Geværpyramider og omkring de mangfoldige Ildsteder, der vare gravede i Jorden, og hvorved der uafladeligt holdtes Kjøkken, stod, gik og laae, i de smukke, røde Munderingstrøier med hjelmformede Casquer, tærnede Skjørter, af forskjelligt farvede Baand flettede Gamacher og nøgne Laar, de kraftige, krigerske Mænd livligt grupperede med de mange Fruentimmer, der vare fulgte med dem. Ja, end ikke Børn savnedes der i denne pitoreske Leir; flere, endogsaa temmelig smaa, løb halvnøgne omkring ved Ildstederne eller vare stimlede sammen om Musikcorpset, som spillede ved Eremithytten«.

Det gamle Vangehus, Øst for Frederiksberg Bakke, havde indtil Slutningen af det

KNUD LYHNE RAHBEK. Pastel 1814 af Chr. Hornemann.

Rahbek, Skribenten, Æstetikeren og Teatermanden, maaske sin Samtids mest kendte Personlighed, var i et halvt Aarhundrede knyttet til Frederiksberg og Bakkehuset, selvom det først var fra 1787, han boede derude Sommer og Vinter, og ikke førend i 1798, han hjemførte sin Kamma som Brud til Stedet, hvortil i de følgende Aaringer saa godt som enhver Aandspersonlighed i Datidens København fandt Vejen.

18. Aarhundrede skiftet Skikkelse og Ejer flere Gange. Det daværende Bakkehus, som ned til ca. 1860 var en firelænget Lystgaard, hvoraf nu kun Øst- og Sydfløjen er tilbage, var bygget ca. 1763 af kgl. Bygningsinspektør J. C. Conradi, der samtidig fik kgl. Bevilling paa Krohold i Bakkehuset – allerede 1692 omtales et Gæstehus paa dette Sted. Bakkehusets straalende Historie begyndte 1798, da den 38-aarige Knud Lyne Rahbek blev viet til den 23-aarige Karen Margrethe Heger og førte hende ind paa Bakkehuset som dettes fremtidige Husmoder og Herskerinde. I de følgende 30 Aar skulde Bakkehuset blive et kært og gæstfrit Samlingssted for Tidens store og største Skønaander. Som et af de mange Eksempler paa Kamma Rahbeks sjældne Kunst at kunne tale med Folk, saa man fik ikke alene Gavn og Glæde, men ogsaa Inspiration, fortæller H. C. Andersen i »Mit Livs Eventyr«: »Rahbek selv talte aldrig nogensinde til mig, den eneste Tilnærmelse var en Gang i Haven, hvor han styrede lige hen imod mig, som om han vilde sige et Par Ord, men i det han var mig nær og fæstede Øinene paa mig, vendte han pludselig om igen og gik. Fru Rahbek, med sin Livlighed og venlige Characteer, indlod sig derimod en Deel med mig; jeg havde da begyndt at skrive en Slags Comedie, og læste den for hende; strax ved de første Scener udbrød hun, »men der er jo hele Stykker deri, De har skrevet ud af Oehlenschläger og Ingemann!«–»Ja, men de ere ogsaa saa deilige!« svarede jeg ganske uskyldig og læste videre. En Dag, da jeg fra hende vilde gaae op til Fru Colbjørnsen, rakte hun mig en Haandfuld Roser og sagde: »Vil De tage dem med op; det vil vist fornøie Conferentsraadinden at faae dem af en Digters Haand!« det var halv i Spøg, disse Ord bleve sagte, men det var første Gang, at Nogen satte Digternavnet i Forbindelse med mit, det gik mig gjennem Blod og Sjæl, Vandet kom mig i Øinene og jeg veed, at fra dette Øieblik af var min Tanke

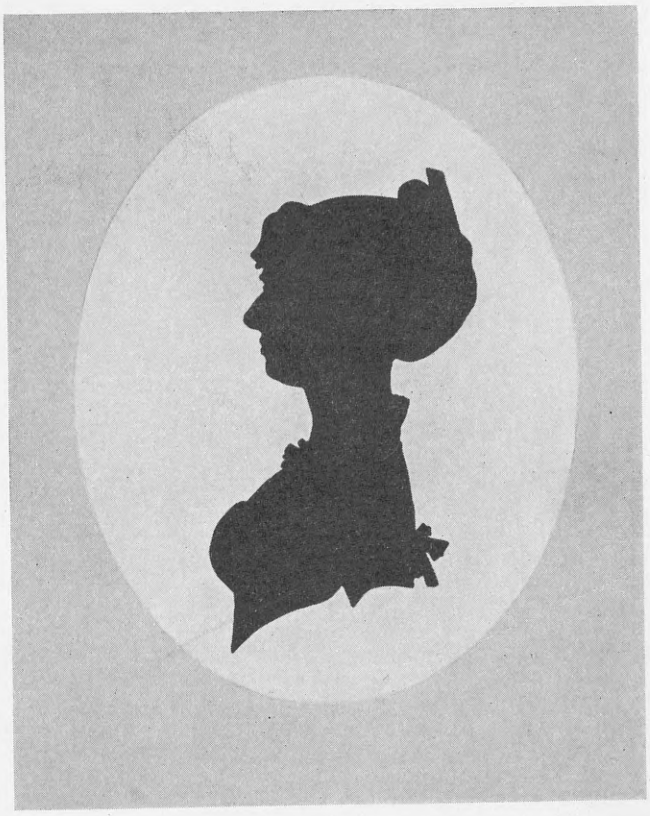

KAREN MARGRETHE LYHNE RAHBEK, F. HEGER. Silhuet 1805 af F. L. Schmitz.

Kamma Rahbek skabte ved Bakkehuset en Blomsterhave, der var højt berømmet i Datiden, ogsaa af Fagfolk. Men ligesaa beundringsværdig var dog den Buket af Guldaldertidens Store, hvormed hun smykkede sine Stuer. Oehlenschläger, Baggesen, Mynster, Molbech, Ingemann, Heiberg, Grundtvig, H. C. Andersen, alle Datidens Kulturnavne i Flæng havde Tilknytning til det Rahbekske Hjem.

vakt for at skrive og digte, det havde før kun været mig en Leg til Afvexling med Dukketheatret, nu stod det høiere – nu var det Maalet.«

Bakkehusets Historie sluttede i Virkeligheden den 21. Januar 1829, da Kamma Rahbek drog sit sidste Suk paa Bøgetræssofaen i sin elskede Hjørnestue.

Faa Aar efter satte Fru Gyllembourg i »Extremerne« Bakkehuset et smukt, poesifyldt Minde: »I dette Gjæstfrihedens Hjem bleve Menneskene veiede efter ganske andre Regler end i den øvrige Verden. Det gik til som i Himmerige, hvor Rang og Rigdom intet gjelde . . . . Hvormange samlede sig ikke der, af Alt hvad Nationen i to Generationer har at opvise af Herligt og Udmærket! I denne Kreds, under dette lave Tag, hvor Meget er der ikke grundlagt, der siden har spiret og baaret Frugt, ligesom Havens Træer og Blomster, plantede og pleiede af Kammas Haand! . . . Naar jeg endnu for faa Aar siden, ligesom i Aften vandrede til Vestergade i Kjøbenhavn, hvor glædede jeg mig da, hvergang jeg i den tidlige Morgenstund nærmede mig dette kjære Tag, og saae Røgen opstige derfra! Naar jeg gik hjem igjen, tilbragte jeg først Aftenen der, og hentede Styrke og Munterhed til min natlige Vandring. Nu seer jeg bedrøvet ned ad Veien, under hvis Træer jeg og saa mangen Anden tilforn ilede med Glæde. Jeg hører, at der findes Dem, som dadle Støtten, som staaer i Alleen. Jeg siger, Støtten er god, og Indskriften herlig. Hvo der har gjort den, veed jeg ikke; men jeg ærer høilig dens Forfatter; han har følt som jeg, hvad der ligger i de faa Ord: »Her boede Knud Lyne Rahbek og hans elskelige Hustru.«

Fra Slutningen af det attende Aarhundrede var Frederiksberg blevet det forjættede Land saavel for Borgerskabet som for alle Smaafolk, for hvem Skoven og Dyrehaven laa for langt borte. Paa Frederiksberg fandtes baade kongelig Højhed og jævn, spids-

borgerlig Gemytlighed. Inden man imidlertid naaede herud, maatte man døje mange Vanskeligheder; thi Strækningen fra Hovedstaden til Byen og Haven var ofte besværlig, Vejene var tit ufremkommelige, enten stærkt støvende eller opblødte, og fra Grøfternes farlige Dyb stank det fælt; hertil kom, at der ingen offentlig Belysning fandtes i Byen eller Alleen – Kongealleen eller Slotsalleen, som den dengang ogsaa kaldtes.

Hestehandler Ording havde i Slutningen af det 18. Aarhundrede til Udstykning erhvervet de Arealer af Ny Hollænderbyens Hovmark, der laa mellem Gl. Kongevej og Kongealleen fra Værnedamsvej til Allégades Grunde – efter den tidligere Ejer kaldet Oberkampfs Kobler (Græsgange). Medens Grundene ud imod Gl. Kongevej kom til at ligge ubebygget hen til langt ind i det 19. Aarhundrede, blev Grundene ud imod Alleen tidligt bortsolgt, og der opstod her en Række smukke Landsteder, saaledes Statsminister Rosencrones »Sommerlyst«. Omtrent et halvt Aarhundrede senere skulde dette Navn blive knyttet til det i Midten af 1780erne aabnede Traktørsted Ratzenborg ved den store Runddel. Paa samme Side i Alleen opstod yderligere lidt efter lidt de kendte Traktørsteder som Alleenberg, Monigattis Pavillon ved den lille Runddel og Gaudenzis Konditori paa Hjørnet af Alleen og Værnedamsvej. Den anden Side af Alleen, den gamle Studevang, blev i største Delen af det her omtalte Tidsrum benyttet som Tobaksplantage, der ved den store Runddel stødte op til Kirkegaarden og ved den lille Runddel fortsatte i Haver og enkelte Huse. I Allégade blev Traktørstedet i Nr. 7 særlig bekendt, efter at Lars Mathiesen i 1801 havde begyndt sin Virksomhed her i en tidligere til Slottet hørende Kavalerbygning. Hans frimodige Dusforhold til de fleste, der gæstede ham, hans næsten uudtømmelige Forraad af Oplevelser og Historier, fortalt med en egen forsoren Munterhed, har givet ham en Særstilling indenfor det frederiksbergske Forlystelsesliv. Paa flere Maader var hans Modsætning Jens Hallebye, der paa samme Tid drev sin Lysthave paa Gadens modsatte Side i Nr. 10. I denne Have optraadte ambulante Kunstnere, Sangere og Akrobater, der blev lønnet paa den bekvemme Maade, at Publikum gav »efter Behag« paa en Tallerken, der efter Præstationerne blev baaret om, for de musikalske Kunstneres Vedkommende senere afløst af en mere fornem Gageringsmaade, idet de optrædende vandrede rundt »med Nodebladet«. I disse Traktørsteder har Byens Borgere hygget sig ved Tællelysenes forskønnende, halvdunkle Skær; thi som Regel laa Rummene i Halvmørke, idet Tællelysene først blev tændt, naar Gæsten satte sig ved et af Smaabordene, ofte for at nyde sin Avis, Pibe og Punch, og omgaaende blev slukket, naar Gæsten rejste sig for at gaa.

Med Allégade blev der iøvrigt i 1810 truffet en Ordning med Hensyn til de mellem Husene og Kørevejen værende ubenyttede Arealer, der en Aarrække havde givet Anledning til forskellige Ulemper. Overhofmarskal Hauch godkendte nemlig et af samtlige Beboere fremsat Forslag om, at de nævnte Arealer fra Ridebanen, som Runddelen endnu kaldtes, til Bredegade skulde overdrages disse til Ejendom mod en aarlig Afgift af 1 Rdl. pr. Skp. Land og paa Betingelse af, at Arealerne »alene benyttes til Haveanlæg, at Hegnene ud mod Alleegade opføres af lavt Stakit, saaledes at Udsigten fra Alleegade ikke betages, at i Haverne ingen høie Plantninger eller for Udsigten skadelige Anlæg finde Sted og ikke anlægges Keglebane eller anden Allarm foraarsagende Indret-

KONG FREDERIK VI MED DRONNING MARIE SOPHIE FREDERIKKE OG PRINSESSERNE CAROLINE OG VILHELMINE. Maleri 1821 af C. V. Eckersberg. »Den høje elskede Familie« er afbildet i et Værelse paa Frederiksberg Slot, dens Yndlingsresidens igennem mange Aar.

ning, samt at til den fornødne Ensformighed og Regularitet Haveanlæggene ske efter Slotsforvalter Voigts Anvisning.«

Det var imidlertid i Slotshaven, at »det halve Kjøbenhavn« samledes om Søndagen for udenfor Slottet at høre Taffelmusikken, undertiden dog ogsaa for Gudstjenestens Skyld, der afholdtes i »Kapellet i Slottets Kælder«, men først og fremmest, »for at se det herligste af Alt, den höie elskede Familie seilende i Kanalerne«. En malende Skildring af disse Sejladser omkring 1825 giver Meïr Goldschmidt 1877 i »Livserindringer

og Resultater«: »Ligeud for Slottet laa en lysegrønt og hvidt malet Baad; Sluproerne sad med rejste Aarer; agter var bredt et rødt Tæppe. Tæppet, Baaden, Sluproerne, Tilskuerne ventede paa de allerhøyeste Herskaber med en stille Andagt som i en Kirke, ja mere. Endelig kom Kongen med Prinsesserne Caroline og Vilhelmine. Han var i General-Admiralsuniform, sagde man: rød Kjole med store Guldepauletter og hvide Benklæder. I den lille Klynge, der havde samlet sig ved Baaden – man strømmede ikke dengang massevis til Haven som nu – og i aandeløs Ærefrygt holdt Plads aaben, stod en Dame i første Række. Hun nejede; Kongen standsede et Øjeblik og sagde: »Det er vestindisk Varme idag«. – »Ja, meget varmt, Deres Majestæt« svarede Damen og nejede paany. Kongen gik i Baaden, tog Roret og bød: Sæt af! Langsomt gled nu Baaden, saa langsomt, at vi kunde naa en Bro og se de allerhøjeste Herskaber sejle ind derunder og komme ud igjen paa den anden Side.«

Byens landlige og idylliske Udseende paa denne Tid er omtalt i flere Biografier og Erindringer. Hos Otto B. Wroblewski faar man et Indtryk af Byens Udseende mod Vest, idet han i sine Barndomsminder »Nørrebro i Trediverne« beskriver Udsigten fra »Stadsoberstens Bastion« udfor Gothersgade: »Gled Øiet saa mere vestlig over Kirkegaarden (Assistens), saa man »Roligheds« store Træer, der om Sommeren ganske skjulte Bygningen, Falkoneralleens og Piletræernes bugtede Linie langs Ladegaardsaaen; enkelte af disse ragede høiere op, saaledes et, der stod ved Aaens østre Bred, omtrent hvor Gartnergade udmunder i Aagade; under dets Skygge har jeg mangen Dag i Sommerferien siddet og medet, og et, der først i 1872 er fældet (det stod i Svanemosegaards Have, liggende lige for Blaagaardsveien, i den nuv. Jakob Danefærs Vei), var upaatvivlelig et af de største og ældste i Stadens nærmeste Omegn og havde alene af den Grund nok fortjent at leve. I samme Retning kom Ladegaardens lange, røde Tage, ikke saa høie som nu, tilsyne, endvidere Mosendal, der som alle Huse indenfor Demarkationslinien, hvor der skulde skaffes endnu 1 Etage foruden Stuen, havde brudt Tag, derefter den statelige Vodroffgaard med sine parklignende Anlæg, hvoraf Rester endnu findes i et offentligt Forlystelses-Etablissement, derpaa Forhaabningsholms og Lykkesholms (ɔ: Svanholms) Have.«

Om Bakkehuset og Omgivelserne fortæller Troels-Lund i »Bogen om Bakkehuset«: »Udsigten fra Bakkehuset var dengang højst forskellig fra nu. Man saa vidt ud over skraanende Marker til Kallebodstrand, Amager, og Sundet bagved. Længst til Højre kunde man – i det mindste fra et Værelse for oven – se en Snip af Køgebugt ud for »Flaskekroen«, med dens enlige Træer, for hvilke vi Børn nærede en vis Respekt efter at have hørt, at de var »Sømærker«. Ofte havde vi Lejlighed til at undre os over Luftspejlingerne ved Amagers Sydspids, der medførte, at denne sjældent saa ens ud, men viste sig hver Dag med nye stejle Øer og snævre Indløb. Fra Valbybakke kunde man engang imellem udover Sundet lidt syd for Christianshavn se et helt »Fata Morgana« med tydelige Huse, Slotte og Kirker. Da det kun viste sig i klart Vejr, gjorde det et dobbelt paalideligt Indtryk. Hvad der gav »Gamle Bakkehus« dets største Tiltrækning, var dog maaske dets Omgivelser, Søndermarken og de Gaarde, hvis Marker man saa udover: gamle Bakkegaard og Bjerregaard.«

Nord for Smallegade fandtes kun de faa Lystgaarde, og man kunde bag Frederiksberg Have skraa over Markerne ud til den yderst liggende »Frederiksgaard«. Om Gl. Kongevej og Falkoneralleens Udseende i 1835 fortæller Wilhelm Henriques i »Frederiksbergske Tilstande« saaledes: »Gamle Kongeveis venstre Side havde en Bygning paa Hjørnet af Værnedamsveien, men derfra var aaben Udsigt lige op til Alleegaden. Paa høire Side fandtes foruden »Capellet« og Sct. Jørgenslund ved Sct. Jørgenssø Eiendommene Svanholm, Nøisomhed, Forhaabningsholm, en lille Bygning ud til Veien ved Indkjørselen til sidstnævnte Sted, Vilhelminelyst . . . . en Hjulmand Hansens Eiendom og Smedehuset paa Hjørnet af Falkoneeralleen. I sidstnævnte Allee laae til høire Eiendommene Landlyst, Alleenlyst, Falkoneergaarden og Aahuset. Paa den modsatte Side fandtes Mariendal, Teglgaarden, Sindshvile og Justitsraad Langelands Eiendom.«

Slotshaven forblev efter Frederik VI's Død et stærkt yndet Opholdssted for Befolkningen. Søren Kierkegaard skildrer saaledes i 1846 Haven i »Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift«: »Det er vel nu en fire Aar siden, at jeg fik det Indfald at ville forsøge mig som Forfatter. Jeg husker det ganske tydeligt, det var en Søndag, ganske rigtigt, ja det var en Søndag-Eftermiddag, jeg sad som sædvanlig ude hos Conditoren i Frederiksberg Have, hiin vidunderlige Have, der for Barnet var Trylleriets Land, hvor Kongen boede med Dronningen, hiin deilige Have, der for Ynglingen var den lykkelige Adspredelse i Folkets glade Lystighed; hiin venlige Have, hvor der nu for den Ældre er saa hjemligt i veemodig Opløftelse over Verden og hvad Verdens er, hvor selv Kongeværdighedens misundte Herlighed er hvad den jo er derude, en Dronnings Erindring af sin afdøde Herre; der sad jeg, som sædvanlig og røg min Cigar.«

H. P. Holst tegner Billedet af Slottet i Digtet »Aftenvandring«:

Dagen iler. Gyldne Skyer
Seile stolt paa Himlens Blaa,
Hist og her en Stjerne prøver
Sløret at tilsideslaa.

Men højt oppe paa Terrassen
Knejser Sommerslottet smukt
Lig et Fepalads det skinner
I de gyldne Skyers Flugt.

Medens Sognet omkring Aarhundredskiftet havde haft c. 1200 Indbyggere, omfattede det i 1835: 135 Gaarde og Huse med c. 1500 Indbyggere hvoraf henholdsvis 65 og 880 i Byen. Omkring 1850 var Antallet af Gaarde og Huse steget til næsten 200 med c. 3000 Beboere. Byen havde endnu et overvejende landsbyagtigt Præg. 1841 fik Frederiksberg sammen med Hvidovre sit eget Sogneforstanderskab. I den Anledning blev Bredegade, der ligesom Smallegade og de øvrige Veje paa Frederiksberg indtil nu henlaa som Markveje, faa Aar efter brolagt. Det store Gadekær, som laa i Allégade paa det Sted, hvor Oehlenschlägers Statue nu staar, og som en Aarrække havde været anvendt som Branddam, blev opfyldt og omdannet til Haver, og ved frivillige Bidrag blev der i Byens eneste Gader – Allégade, Smallegade og Bredegade – anbragt ialt 8 Tranlygter.

For Politi havde der i ældre Tider ikke været særlig Brug – Byen havde nok i sin Sognefoged. 1781 var der dog blevet indført en »Vej-Patrouille«, ɔ: en Opsynsmand,

der navnlig skulde føre Tilsyn med Passanterne i Frederiksberg Allé, senere desuden holde Orden i Byen og omkring Slottet, herunder paase, at »ingen Betlere og andre omstrøjfende Løsgængere forulejligede de højkongelige Herskaber«. For at hemme »Lediggang, Svir og Betleri« blev der 1801 ansat en lokal Politimester med 8 Betjente, hvoraf Frederiksberg Sogn med Birkedelingen nogle Aar senere beholdt de 4. Af Natvægtere havde man indtil 1854 kun een.

Befordringsmidlerne var selvsagt meget faa i den ældre Tid. Kroværten Hallebye havde i 1829 forsøgt en Slags Kaperkørsel fra Runddelen til Stengærdet ved Vesterport (ved det senere Tivoli), men det københavnske Vognmandslav fik hurtigt stoppet dette Foretagende. Først i Begyndelsen af 40rne viste Omnibusserne, de første Befordringsmidler af den Art herhjemme, sig i Frederiksberg Allé. Sogneraadsforstanderskabet var dog til at begynde med noget betænkelig ved disse Omnibusser, da man frygtede, at de vilde slide for stærkt paa Bredegades nye Brolægning.

Flytningen i 1852 af Demarkationslinien fra Falkoneralleen og Jagtvejen til Søernes indre Rand medførte, at Bebyggelsen som en Stormflod væltede ud over Øster-, Nørre- og Vesterbro. Ændringen kom i Løbet af faa Aar ogsaa til at virke kraftigt ind paa Bebyggelsen paa Frederiksberg.

Den første af de nye Veje ved Gl. Kongevej, Christianholmsvej, nu Nyvej, var blevet anlagt 1851, og nu fulgte hurtigt Anlæget af Lykkesholms, Bianco Lunos og Forhaabningsholms Allé efter. Raadmand F. C. Bülow erhvervede i 1852 et stort Areal mellem Gl. Kongevej og Ladegaardsaaen, hvorved Grundlaget blev lagt til Villakvarteret mellem den nordlige Del af H. C. Ørstedsvej og Bülowsvej. Ved Gl. Kongevej mellem Vodroffsvej og Værnedamsvej opstod nogle Aar senere Schønbergsgadekvarteret paa en Grund, der i sin Tid ved Gaarden Svanholms Udstykning var blevet købt af Etatsraad Schønberg. Kvarteret fik et fuldstændigt bymæssigt Præg. Samtidig begyndte man Udstykningen af Jorderne Nord for Godthaabsvej fra Falkoneralleen. I en stor Have mellem Frederiksberg Allé og Gl. Kongevej anlagde Tivolis Grundlægger Georg Carstensen i 1856-57 Forlystelsesetablissementet »Alhambra«, og samme Aar blev der paa den anden Side af Alleen bygget den store Pavillon »Odeon«, der først var Varieté og en halv Snes Aar senere blev til Frederiksberg Morskabsteater, Byens og Hovedstadens første Serveringsteater. Ikke alle Frederiksbergere saa med venlige Øjne paa det stigende Antal Forlystelser, der gjorde »Idyllen« mere og mere problematisk; man syntes, der allerede var tilstrækkelig af forstyrrende Adspredelser. Støjen fra de mindre Forlystelsesetablissementer havde man gennem Aarene i nogen Grad forsonet sig med, men da det nyopførte »Alhambra« for at lokke Folk ind anvendte Kanonsalutter og livlig Hornmusik, var Omegnens Beboere næsten ved at fortvivle. En aarlig tilbagevendende Foreteelse, Vandringen til Bakkens Top Pinsemorgen, gik paa den Tid heller ikke særlig stille af, saaledes omtaler Benedicte Arnesen Kall, der boede i det lille Sted »Lindebo« med grønne Skodder og gamle Lindetræer i Allégade Nr. 15, Pinsemorgen 1857: »da Udskuddet af København og Frederiksbergs Befolkning gjorde det frygteligste Kommers, der fra de mange Værtshuse og Traktør-Steder, ja, oppe fra Frederiksberg-Bakke, summede og hvinede om mig. De

store Masser, der alt om Aftenen vare dragne ud for at se Solen danse eller vende sig i Horizonten paa Pintse-Morgen, drak sig nu fulde og gjorde saa stærke Spektakler, at man næppe kunde tro, at man var i et christent Land«.

FREDERIKSBERG 1857–1951. Den omfattende Bebyggelse og dermed følgende Forøgelse af Folkemængden, der fandt Sted i Frederiksberg Sogn efter 1850, medførte, at den hidtilværende kommunale Forfatning med et med Hvidovre fælles Sogneforstanderskab blev mere og mere uhensigtsmæssig. I Rigsdagen indbragte 1857 derfor flere Folketingsmænd, der havde været Medlemmer af Frederiksberg-Hvidovre Sogneforstanderskab, et Forslag om Udskillelse fra Hvidovre Sogn af Frederiksberg Sogn, »der har endel tilfælles med Kjøbenhavn, endel tilfælles med de danske Kjøbsteder og endel tilfælles med Landet. Den er kort sagt en Mellemting mellem alle 3 Klasser af Kommuner, som vi kjendte her i Landet.« Forslaget fik samme Aar Stadfæstelse som »midlertidig Lov angaaende Frederiksberg Sogns økonomiske Bebyggelse«. Sognet, der herved blev skilt fra Hvidovre Sogn, blev delt i et Bydistrikt – den Del af Sognet, der laa nærmest København, oprindelig begrænset af Fasanvejen, Lampevejen, nu Howitzvej, og Falkoneralleen – og et Landdistrikt, der efterhaanden, som det skulde blive bebygget, kunde indlemmes i Bydistriktet. Omtrent samtidig blev den københavnske Bygningslov med enkelte Ændringer udvidet til ogsaa at gælde en Del af Frederiksberg Sogn, desværre for sent til at hindre Opførelsen af enkelte for ringe Boligkvarterer. Det i Begyndelsen af 1850erne omfattende Byggeri gik imidlertid trods yderligere Udstykninger næsten i Staa paa Grund af den alvorlige Pengekrise, som paa dette Tidspunkt havde ramt Landet. Først en halv Snes Aar senere kom der atter Fart i Byggeriet, hvortil forskellige i de forløbne Aar gennemførte tekniske Forbedringer, bl. a. Vand, Gas og Kloakering, i høj Grad bidrog. Byen var herved blevet endnu mere tillokkende end før som Bosted for Hovedstadens Befolkning, saaledes som Wilhelm Henriques causerer i »Frederiksbergske Tilstande« 1866: »Naar Træer og Buske om Sommeren staae i deres fulde Pragt, naar Caprifolier, Roser, Viin- og andre Espaliertræer slynge sig op ad Husenes Mure, da skal Ingen kunne negte, at Frederiksberg endnu paa mange Punkter ligner en yndig stor Have, hvis landlige Boliger indbyde de Veifarende til at bygge og boe derude. Hist og her sees en eller flere Køer hvilende i det alenhøie Græs, eller Geder og Faar høres brægende kalde deres Lam til sig; saadanne landlige Scener lige udenfor Stadens Porte have ogsaa noget eiendommeligt Tiltrækkende ved sig. Naar nu derfor en Familiefader med Kone og Døttre en smuk Sommerdag, maaskee kort efter en mild Regn har opfrisket Vegetationen og qvalt Støvet, gjør sig en Spadseretour udenfor Stadens Volde, er det da noget Under, at Døttrene tilraabe ham: »hvor her dog maatte være yndigt at boe fremfor inde i Kjøbenhavns qvalme Gader. See Dig dog om, her mangler jo Intet; hvor man gaaer, er man jo som i en Have, hør hvor smuk Musikken lyder over til os fra Frederiksberg Allee, her er jo Gasbelysning, Veiene ere som et Stuegulv, vil man til Byen en Dag, naar det regner eller sneer, gaaer der jo Omnibusser og Sporvogne til og fra Frederiksberg hvert Øjeblik paa Dagen; Du kan jo passe dine Forretninger lige saa godt,

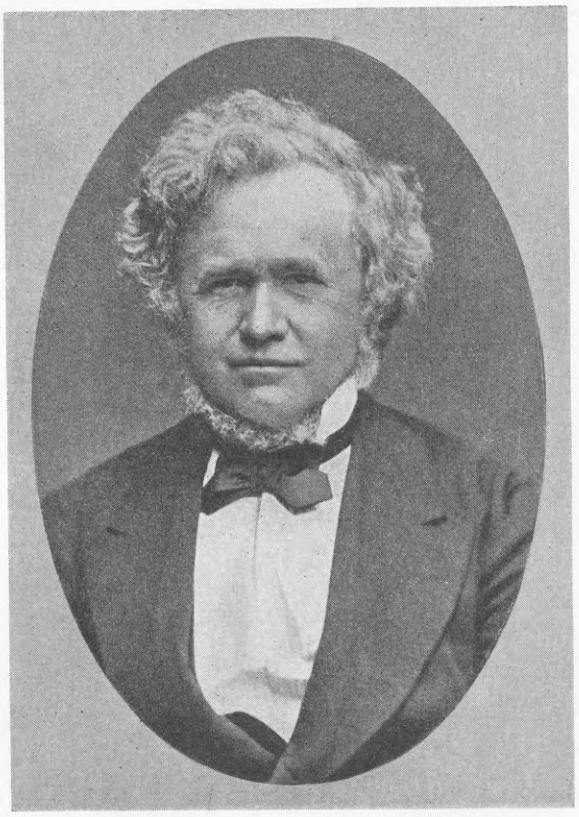

Politikeren C. C. Hall. Fotografi.

Ved Afsløringen af Halls Statue i Søndermarken, to Aar efter hans Død, blev det beklaget, at det kun var et Sogn, der rejste hans Monument, og ikke Landet. Givet er det ogsaa, at hans Politik i de Aar, 1857-63, han som Konsejlspræsident stod for Statens Styre, er blevet haardt bedømt, baade dengang og siden, men hans Person var altid højt skattet af Modstandere som Partifæller.

Og han var Frederiksberg en god Mand. Der boede adskillige Rigsdagsmænd i Kommunen, men han repræsenterede Frederiksberg-Kredsen i Folketinget i en lang ubrudt Aarrække 1848-81 og havde sin Andel i Vedtagelsen af de vigtige Love af 1857 og 1866.

Hans Hjem paa Ny Bakkegaard, som han havde købt allerede i 1840 og besad til sin Død 1888, var et søgt Samlingssted for mange af Datidens førende Personligheder.

fordi Du boer herude, og desuden har Du jo altid talt om, at Skatterne ere saa billige herude (husk paa den fæle Krigsskat fra sidst), og at man i det Hele kan boe og leve billigt herude.«

Udtalelsen om Skatterne bør dog ikke tages for bogstaveligt, thi de mange Byggearbejder i Forbindelse med den omtalte Krigsskat maatte selvsagt stille store Krav til Kommunens Finanser. Henriques bemærker derfor ogsaa i denne Forbindelse: »at naar Indkomstskatten lagdes til Grund for Opkrævningen af den personlige Skat, vilde denne beløbe sig til 1,7 pCt., hvilket vist nok maa erkjendes for at være en saa høj Byrde, at der tilvisse er al Grund til at være vaersom med at forøge Udgifterne i betydelig Grad.«

Mange af de ældre Veje tabte efterhaanden deres landlige Præg. Efter 1880 kom der yderligere Fart i Bebyggelsen. Falkoneralleen skiftede Karakter til Gade allerede i 80erne, derpaa fulgte Ørstedsvej godt efter, og i 90erne var den fuldstændige Bebyggelse af Gl. Kongevej og Frederiksberg Allé sket samtidig med, at der fremkom nye Forbindelsesveje mellem disse og mellem Alleen og Vesterbrogade.

En Række særdeles dygtige, fremsynede og initiativrige Medlemmer af Kommunalbestyrelsen skabte i Aarene indtil Aarhundredskiftet det fortrinlige Grundlag, paa hvilket Byen i de følgende 50 Aar skulde udvikle sig til en storstadsmæssig præget, paa mange Omraader banebrydende By. Her skal kun nævnes Kredsens Folketingsmand fra 1848 til 1881, den kendte Politiker C. C. Hall, og Formanden for Kommunalbestyrelsen fra 1872 til 1891, Overretsjustitiarius N. F. Schlegel, der begge udførte et højst fortjenstfuldt Arbejde for Byens kommunale Selvstændighed. Under Schlegels Ledelse gennemgik Kommunen en stor og betydningsfuld Udvikling.

Overretsjustitiarius N. F. Schlegel. Fotografi.

Schlegel var Formand for Frederiksberg Kommunalbestyrelse fra 1872 og indtil sin Død 1891. Da han 1869 blev indvalgt, var den daværende Birkedommer Formand og iøvrigt selvskrevet Medlem af den ellers valgte Repræsentation, og Forholdet var i de følgende Aar indtil 1881 det, at Birkedommeren deltog i Kommunalbestyrelsens Møder, mens han fra det nævnte Aar nøjedes med at faa Forhandlingsprotokollen tilstillet til Godkendelse eller Forkastelse af de trufne Beslutninger.

Som Kommunalbestyrelsens Formand gik Schlegel i 1874 stærkt imod en da paatænkt Indlemmelse af Frederiksberg i Hovedstaden og havde iøvrigt været virksom for Oprettelsen af Foreningen for Alderdomsfriboliger og for den af denne Forening udgaaede Syge- og Begravelseskasse af 1872.

Takket være Skoledirektør Joachim Larsens højst værdifulde Indsats, kom Kommunens Skolevæsen hurtigt til at indtage en fremtrædende Plads indenfor Landets Skolevæsen, og paa Hospitals- og Forsørgelsesvæsenets Omraader fandt der væsentlige Forbedringer Sted. Endelig fik Byen i 1935 med den smukke Bygning for Frederiksberg Kommunes Hovedbibliotek et Bibliotek, der blev saa velindrettet, at det har kunnet tjene som Forbillede for andre Lande. Hvad angaar Polititjenesten, som forhen havde givet Anledning til Misnøje, var denne allerede omkring Aarhundredskiftet blevet saa velordnet, at Gustav Esmann da kunne skrive: »Der skal være Tale om at reorganisere Gadepolitiet i København. Skulde dette monstro være nødvendigt? Det overgaas jo dog i sin bestaaende Fortræffelighed kun af ét Politi i Verden: Politiet paa Frederiksberg.«

Samtidig med at Frederiksberg Allés Lyststeder maatte vige for Etagehusene, forsvandt mange af de kendte Forlystelsessteder saaledes, at den frederiksbergske Adspredelse stort set nu kun er at finde i Alleen nærmest Runddelen og i den gamle Hollænderbys Hovedgade, Allégade. I Alleen havde Frederiksberg Morskabsteater fra 1875, men navnlig fra Begyndelsen af 90erne og til 1907 med Frederik Jensen og William Gerner som Hovedkræfter, været en integrerende Del af saavel Frederiksbergs som Hovedstadens Forlystelsesliv. Teatret blev som »Betty Nansen Teatret« fra 1917 til 1943 Skuepladsen for denne fremragende Karakterskuespillerindes betagende og fornemme Kunst. I Allégade er Hallebys gamle Traktørsted i Nr. 10 endnu bevaret som Frederiksbergs Selskabslokaler, og lige overfor i Lars Mathiesens tidligere Traktørsted »Haabet« i Nr. 7 og de tilstødende Grunde findes nu »Lorry« med den folkelige »Landsby«, »Guldaldersalen« og »Riddersalen«.

Med Drachmanns Møde i Slutningen af 80erne med Edith kommer Frederiksberg og dens Have atter ind i Litteraturen og Poesien. Vel forargedes Drachmann over det frederiksbergske Borgerskabs hyggelige Aftenthe hos Josty ved Bordene i og uden for Lysthusene, »hvor Gassen var tændt og brændte stille i de velpolerede Lygter. Skæret faldt over alt dette Smørrebrød, dette bajerske Øl, disse Tanter, Onkler og halvvoksne Børn«, men han elskede Haven, især i de blide Sommeraftener, naar alt var spundet ind i Skæret af den lyse Nat, »Æventyrets uendelige Skov, der blaaner hen i Lykkens Elverdis.« I vemodig Erindring om svundne Dage vandrer han senere i Haverne. »Dersom Københavnerne vidste, hvad de ejede i Frederiksberg og Søndermarkens Haver: saa vilde de oprejse stolte Monumenter der.« Han sætter sig paa en Bænk i Søndermarken, dér hvor Terrainet falder skraat ned imod Gartnerhaverne i Valby. »Man føler sig i en Skov og er i en Park, man lader Blikket glide ud over den sjællandske Frodighed, det danske Velvære. Blødt og smilende trækker Landskabet sig tilbage i den fjerne Dis, Proprietærgaarde og Bondegaarde, Marker og Jorder, et Stykke af Kongevejen, en blinkende Bid af Damhussøen – alt sammen fortroligt kendt.«

Efter Drachmann bliver det »Frederiksbergere«, der i længere eller kortere Tid har boet i Byen, der tegner Billedet af Parken og Villavejene. Plænen bag Frederik VI's Statue, hvor Foraaret bryder frem med den ødsleste Kraft, har inspireret Helge Rode til det skønne Digt om »Vaaren i Frederiksberg Have«, hvor »Krokus brød frem, Violet og Guld! smaa brogede Flammer slog op og stod som Glædesblus paa den brune Muld og lyste den lysende Sol imod med Jordens fineste Blomsterblod«.

Efteraarets straalende Farver skænker ogsaa Parken Pragt, selv en Vandring i silende Regn virker betagende, saaledes som Tom Kristensen beskriver den i »Drømmen i Frederiksberg Have«:

Hør, hvor det regner i Drømmenes Have!
Hør, hvor det mildner med Monotoni!
Støtten af Enevældskongen gaar roligt,
Lavt paa sin Sokkel som hen ad en Sti.
Borgerligt stille og kongeligt ene,
Blottet for alle monarkiske Tegn,
Klædt som det bør sig i Efteraarsvæden
Skrider han mod mig i Træernes Regn!

Johannes Jørgensen har i flere af sine Ungdomsarbejder tegnet Billeder af Idyllen paa de frederiksbergske Villaveje i Slutningen af det 19. Aarhundrede, saaledes af Lykkesholmsallé: »Luften var kold efter Nattens Regn, og der laa tynd Søle paa Vejen. Ud fra de grønne Haver, hvis Løv hang slapt og livløst, strøg tunge Duftpust af Poppel og Æbleroser. En blomstrende Hæk bag et grønt Stakit dryssede hvide Blomsterfnug over Gangstiens Grus, og en Syren stod med halvaabne violette Knopper. Fra Alleens Lønne sænkede røde Bladskæl sig uafbrudt ned som en sagte Regn.« En Snes Aar senere faar den stærkt voksende Bebyggelse Kaj Hoffmann forstemt til at udbryde:

De grønne Marker og de store Haver . . .
Dèr ser jeg nu Kasernernes Facader.
Den fordums Fjernhed er endnu i Luften.
Alléen fører ud mod Drømmeparken.
Her vandrer Ynglingen og Patriarken.
Her vælder Kilden – Ensomheden, Duften.

Ved Aarhundredskiftet var Udnyttelsen af Bydistriktets Grunde næsten afsluttet, og Bebyggelsen af Landdistriktet særlig i den nordlige Del tog mere og mere Fart.

I 1919 fik Byen i Lighed med andre Købstadkommuner egen Borgmester samt Magistrat og Raadmænd. Første Borgmester blev Overretssagfører M. Godskesen. Den seneste Ændring i Frederiksbergomraadets Grænser fandt Sted i 1924, da det trekantede Areal mellem Aaboulevarden, Rosenørns Allé og Julius Thomsens Gade, den Grund, hvorpaa Ladegaardens Bygninger havde staaet, overgik til Københavns Kommune.

Efterhaanden som Bebyggelsen fortrængte den gamle Idyl, voksede Interessen for Bevaringen af de historiske Minder, som Byen endnu rummer. Takket være en Kreds af fremstaaende Borgeres ihærdige Bestræbelser for at redde Bakkehuset fra Undergang er det lykkedes at bevare dette Guldaldertidens straalende Samlingssted. De første 4 Mindestuer blev aabnet 1925, og senere er flere Mindestuer blevet indrettet. Paa det gamle Slot, der 1868 blev overdraget Krigsministeriet til Brug for Hærens Officersskole og en Aarrække ogsaa for Elevskolen, er de historisk og kunstnerisk mest værdifulde Gemakker 1924-32 blevet restaureret og saa vidt muligt ført tilbage til deres oprindelige Skikkelse. Det gamle Slotskapel er blevet rekonstrueret og efter Genindvielsen 1932 i Overværelse af Kong Christian X og Dronning Alexandrine atter taget i Brug til Gudstjeneste. I Frederiksberg Kirke er den gamle Orgelfacade fra 1754, der 1881 blev fjernet og overladt Øster Hassing Kirke, ført tilbage til den gamle Plads.

Besættelsestidens trange Aar kom ogsaa til at sætte sit Præg paa Frederiksberg. De mange Bunkers ændrede overalt Byens Udseende. Efterhaanden som Forholdene skærpedes, Censuren i Presse, Radio m. m. tog til, begyndte ogsaa Sabotagehandlingernes Antal at stige. Paa Frederiksberg blev saaledes i Foraaret og Sommeren 1943 flere Virksomheder af særlig Karakter (bl. a. i Allégade, Pileallé og Finsensvej) gentagne Gange udsat for Sabotage. Samme Dag som Undtagelsestilstand for første Gang blev indført, den 29. August 1943, besatte den tyske Værnemagt tidlig om Morgenen Frederiksberg Slot for at anvende det som et første Opsamlingssted for en Del af Hærens Befalingsmænd, som i de forudgaaende Nattetimer af Værnemagten og dennes danske Hjælpere var blevet taget, dels paa Kaserner og militære Kontorer, dels i Hjemmene. Med Undtagelsestilstandens, senere Spærretidens Indførelse steg Ødelæggelserne ved Sabotage og Schalburgtage betydeligt, ligesom Mord, Mordforsøg, Røverier og Terrorhandlinger hyppigere og hyppigere fandt Sted. Forum blev ødelagt i August 1943, og i December blev Vandtaarnet i Søndermarken sprængt. I Marts og Juni 1944 blev henholdsvis Kino-Palæet og K. B.-Hallen ødelagt. Med Politiets Arrestation den 19. September og Internering i Tyskland fulgte den politiløse Tid med

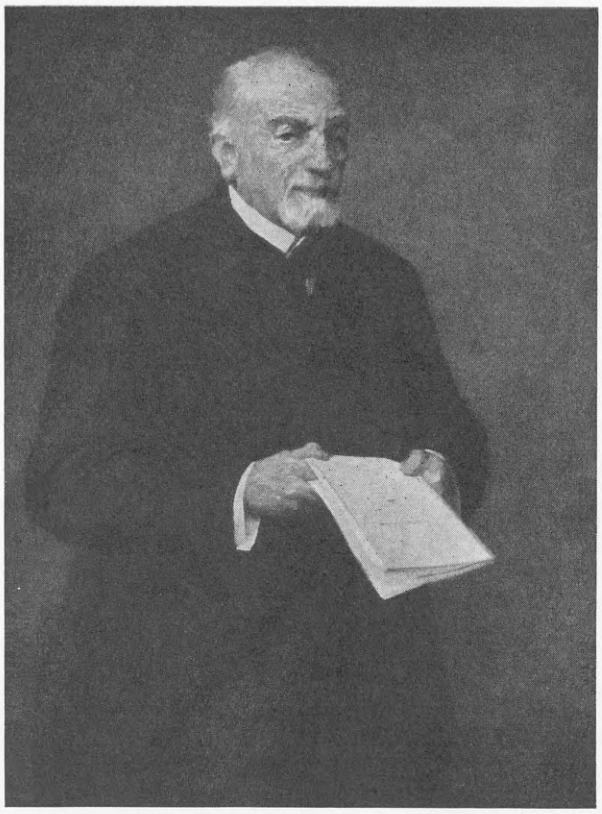

Borgmester Marius Godskesen. Maleri af Herman Vedel.

Godskesens Højreindstilling skrev sig helt tilbage fra Provisorietiden. Han deltog saaledes som ivrig Studenterforeningspolitiker i Hyldesttoget til Estrup efter Attentatet 1885. Siden gjorde han sig fortjent i det konservative Organisationsarbejde i Hovedstaden og blev 1908 indvalgt i Frederiksberg Kommunalbestyrelse for det følgende Aar at blive dens Formand. 1919 blev han Byens første Borgmester og fungerede som saadan indtil 1936.

Frederiksberg, der saaledes først i 1919 fik folkevalgt Borgmester og Magistrat, havde dog fra 1899 været stillet helt som en Købstad i Forhold til Amtet, ligesom dens Forvaltning allerede fra Udskillelsen i 1857 havde været meget lig Købstædernes, og Bydistriktet fra 1866 havde haft samme Næringsfrihed som disse.

det kommunale Vagtværns Overtagelse af Ordenstjenesten, tysk Politi og Schalburgkorpsets Afd. 5, Hipo's Udførelse af særlige Opgaver. Paa dette Tidspunkt var Kælderetagen til det nye Raadhus blevet fuldført. I en underjordisk Ventilationskanal blev en Del Kasser med 90.000 Patroner hemmeligt indemuret. Magasineringen blev imidlertid opdaget i Begyndelsen af Januar 1945, og Patronerne blev beslaglagt af den tyske Værnemagt. Den 21. Marts skulde ved et ulykkeligt Tilfælde en engelsk Flyvemaskine, beregnet til Ødelæggelse af Shellhuset, ved Nedstyrtning med Bombelast i Frederiksberg Allé bringe ubeskrivelig Sorg og Fortvivlelse i mange Hjem. St. Joseph Søstrenes Skole i Alleen og Ejendommene paa Maglekildevej samt enkelte andre Bygninger blev fuldstændig ødelagt, og der omkom et stort Antal Børn og Voksne. I det sidste halve Aar inden Befrielsen lod tysk Politi som Terrorforanstaltning sprænge flere Villaer i Luften, saaledes paa Harsdorffsvej, Chr. Winthersvej, Sylows Allé og Mariendalsvej. Hipoerne ødelagde i April »Landsbyen« i Etablissementet »Lorry«. Endelig blev kort før 5. Maj adskillige frederiksbergske Skoler beslaglagt af Tyskerne og taget i Brug til Flygtninge fra mange Lande.

Efter at Kong Christian X som Prins fra 1889-91 havde været Elev paa Hærens Officersskole, nærede Kongen til Stadighed stor Interesse saavel for det gamle Slot som for selve Frederiksberg By, dens Trivsel og Vækst. Det var derfor naturligt, at Kongen paa sin 70 Aars Fødselsdag den 26. September 1940 sammen med Dronning Alexandrine paa Frederiksberg Runddel blev budt velkommen af Byens Styre og hyldet, og at Byens Borgere ved Kongens 75 Aars Fødselsdag atter hyldede og paa det hjerteligste takkede Kongeparret for det straalende Forbillede, som det havde været for Landets Befolkning i de fem tunge Aar.

Frederiksbergs Historieskriver, Birkedommer A. Eberlin udtalte i 1880erne Haabet om, »at det, der er tilbage af det gamle Frederiksberg, Slottet og Haverne maa som hidtil forblive urørt, og at man ikke, som man i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede gjorde med Rosenborg Have, vil skære Stykker af Haven eller Søndermarken for at anvende dem til andet Brug.« Desværre skulde Haabet ikke gaa i Opfyldelse, thi »det muliges Kunst« har ikke været i Stand til at hindre beklagelige Indgreb i de gamle skønne Haveanlæg, det være sig ved Søndre Fasanvej og ved Zoologisk Have med dennes seneste Erobring af et Hjørne af Søndermarken som ved Andebakkestien. Lykkeligvis er et i sin Tid fremsat Forslag om Gennemskæring af Frederiksberg Bakke ikke blevet gennemført.

Det vilde have bidraget til Frederiksberg Allés Forskønnelse, om man gennem Aarene lige op til den nyeste Tid i Erindring havde haft den foran omtalte Klausul fra 1765, da en Del Jordlodder blev stillet til Auktion. Nu danner Alleens Træer heldigvis et nænsomt Slør for den noget uensartede Bebyggelse.

For Allégades Vedkommende maa man haabe, at Byens Styre frem i Tiden maa kunne fastholde de i 1810 givne Betingelser for Bevaring af det gamle Gadebillede, saa der ikke forsvinder mere af dette, end der alt er forsvundet i Gadens nordlige Del mod Smallegade og Gammel Kongevej.

Byen har i Dag c. 120.000 Indbyggere. Af dens 870 ha er til fremtidig Bebyggelse og de dermed i Forbindelse staaende Vejanlæg m. v. nu kun ca. 40 ha tilbage. Der findes stadig kun tre Gader i Byen, nemlig den gamle Allégade, Smallegade og Bredegade, men karakteristisk nok ca. 175 Veje og 22 Alleer med Navne, der ofte minder Nutidens Frederiksbergere om gamle Dage, enten om Lyststedernes idylliske Tid, eller om Borgere, der har ydet en fortjenstfuld Indsats for Byens Udvikling.

I snart hundrede Aar har Spørgsmaalet om Byens Indlemmelse i København Gang paa Gang givet Anledning til Drøftelser. I de senere Aar har det atter været fremme. Forhaabentlig vil man til sin Tid komme til det Resultat, at »en ædel Kappestrid« mellem København og Frederiksberg er at foretrække fremfor en Samling af de to Byomraader. Byens Styre gennem Aarene har i hvert Fald vist, at det har været i Stand til at føre Byen frem til et Stade, der fuldt ud er Hovedstaden værdigt.

Frederiksberg Bys Historie begynder i Allégade og ved Runddelen – »Pladsen med de grønne Træer«, som Helge Rode kaldte den. I Dag tegner Kai Friis Møller i »Allégades mysterier« Billedet af disse gamle Steder saaledes:

»Der hviler over Frederiksberg Runddel en egen fredlyst stemning tilsat med en vis latent oprømthed, som om der her var fyraften hele den udslagne dag og søndag hele ugen igennem. »Den gamle stilhed er endnu i luften« – hedder det i Kaj Hoffmanns digt om Frederiksberg fra aarhundredets begyndelse, og skønt dette tyvende aarhundrede ikke længere er nogen aarsunge, og skønt det har valgt at fejre sin modenhed paa en meget larmende maade, saa staar Hoffmanns verslinie ved magt den dag i dag. Straks man ankommer til runddelen strømmer denne gamle stilhed En i møde fra det store parkland, som her aabner sig husvalende for En: Haveselskabets Have, Frederiksberg Have og Søndermarken – et trefoldigt Arkadien, fuldt af lise for det

gadetrætte bymenneske, der, skeptisk over for snaksomme medmennesker, har bevaret den barnlige tillid til den stumme planteverden, som Sophus Claussen engang gav udtryk for i dette fine vers: »Jeg synes, træerne er adelsmænd«. Saa stærkt toner denne stilhed, at den ikke blot overdøver sommeraftenens vækkelsesprædikanter paa runddelen, men endog til trods for beværtningsmusikken – der kun tjener til at fremhæve den – kan høres den halve Allégade igennem, hvor den da ogsaa (for at anvende en af tidens militæriske talemaader) har effektive støttepunkter i de store forhaver, som holder gaden paa afstand fra husene og gør alt genboskab noget nær platonisk. Disse forhaver har deres historie, som gaar helt tilbage til Allégades grundlæggelse under Frederik III som hovedgaden i den nye hollænderby, der paa kgl. Majestæts befaling blev opført paa Københavns ladegaards marker og befolket med Claus'er, Jan'er og Piter'e, der immigrerede fra Amager, fordi hollænderne der, som Thurah skriver, havde »saa stærkt formeret sig, at deres Magleby ei var for dem alle tilstrækkelig«.

Frederiksbergs Byomraade er i de sidste hundrede Aar bebyggelsesmæssigt blevet saaledes udnyttet, at Frederiksbergerne nu ikke er bedre stillet end i sin Tid Hollænderne i Magleby; thi deres By er i Dag eiheller for dem alle tilstrækkelig.

Lad imidlertid disse Glimt af Ny Hollænderbyens Forvandling til Frederiksberg 1951 slutte med Troels-Lunds skønne Tak og Hyldest til den gamle By:

»Kære gamle Bakketop med Huse, Gaarde, Haver, Marker, Skov! Tak for alt godt, fra jeg var Barn, til jeg blev Olding! Lev vel! Nær nye Slægter med Sollys og Spirekraft, Haab og Livsmod! Gid mine svage Ønsker som en traadløs Dirren maa blande sig i det Livets og Frugtbarhedens Kraftbrus, der gennemsitrer dig. Selv lægger jeg mig snart ved Sengetid til Ro i den lille Have ved Kirken paa din Skraaning, stille som de talløse Blade og Slægter, der sank til Jord, før og efter Solaltret rejstes paa din Top . . .«.

NIELS MAARE

FREDERIKSBERG GENNEM 300 AAR

i Billeder og Tekst ved

MOGENS LEBECH

Kongelig Mayestedtz Breff giffvit Amagerne paa dend ny hollannds by

Wj Frederich den Tredie med Guds Naade, Danmarckis, Norgis, Wendis oc Gottis Konning, Hertug udi Sleszvig, Holsteen Stormarn oc Dytmerschen, Greffue udi Oldenborg oc Delmenhorst, giøre alle vitterligt, at Wi naadigst haffuer bevilgit och vndt saa och her med bivilger och forvndt Dirick Chlausøn Reiners, Johan Chorneisøn, Peyter Jackopsønn, Chlaus Sigbracktsønn paa deris egen och sextenn deris med Consorters Veyne Ladegaarden beliggende her for Vor Kiøbsted Kiøbenhaffnn, med effterfølgende Conditioner.

1. At de maa nyde forbemeldte Ladegaardsmarcker och aldt dets tilleg vdi ager och Eng, Waat och tørt, saa wel det som indheynit er, och forfindis, Søerne och Dammerne vndtagenn, som der paa Marchen eller Ved forbemeldte Ladegaard findis, huilcke Wi os alle Wil haffve os forbeholdenn till at bruge och beholde for dem och deris effterkommere till Evindelig Eyendom for 700 Rdr. aarlig affgifft eller och derfor at leffvere vdi steden till Voris Hoffhaltunng huis Ware som hos dennem kand til Veyebringis for effterschreffne pris, nemlig en Kalff som er maanit gammel for 4 Rdr., it Lamb for 1 Rdr., 1 phund fersch smør for 8 schillinng dansche, 1 paatte sød melck for 1 schillinng dansche, 2 paatter suuermelck 1 schillinng dansche, herforvdenn schal de och deris effterkommere Leffvere til voris befalingsmand paa Wort slaat Kiøbenhaffn, och hans Effterkommere huis hans formand tilfornn aff hans Ladegaard till deris huusholding bekommit haffuer, som er vgentlig 4 pund smør, 16 paatter suurmelck, 12 paatter sødmelck.

2. Skal de være forplickt at oppygge en bye paa 20 gaarder paa samme Ladegaards marck, huor dennem plads dertill Wdwiisis eller dennem forløffvis plads dertill at opsøge, huor imod dennem och deris effterkommere schall være tillat at nyde der de Privilegier som de och deris forfædre Vdi dend Hollandsche bye paa Amager nødt och hafft haffuer. Ey heller schall dem anden tønge eller besuering paalegges med tiende at vdgiffve aff deris Korn eller queg, entenn till Bisp Proffst eller deynen, dog schall de tiltenckt och forbunden være, om sommeren naar behoff giøris at gresse huis øxen och lamb som till Woris hoffhaltungs fornødenhed indkiøbis och effterhaanden slacktis schall paa 8 eller 14 dags tid, dog at Voris Kiøkenschriffuer bestiller lønner och betaler dennem, som forbemeldte queg desmedler tid Wockter och i ackttager, herforudenn schal de om vinterenn paa foer holde øxen, faar och Lam, som till hoffholdingenn bestillis och brugis, och da schal med betalingen foreholdis Ligesom i Peder Suenschis tid, som forschreffne Ladegaard nest for dennem i forpacktning hafft haffuer effter dend med hannem oprettede Contractis Widere indhold scheet er, dog Ville Vi naadigst med tallit paa forbemeldte øxenn faar och Lamb, det Lideligste mueligt er och kand være aldting Moderere Lade.

3. Wille Vi naadigst bevilge dennem at bruge de store huuse der paa Ladegaarden indtil Vi selff dennem behøffvendis Vorder, Mens de smaahuse der sammesteds maa dennem forundis, naar de nedbrydis till hielp at byggt med.

4. Huad Kirckenn sig belanger som de der begierer att haffve bøgget, da Wille Wi dennem till deris bygning effter tidernis och midlernis beschaffenhed, effterſom Vi naadigst ackter for gaat, tilhielp komme, mens broer bomme och gierder, schal alt saa Wit forbemeldte Ladegaards marcker strecker och fornøden giøris paa egen beckaastning selff andtferdige Lade och Wed mackt holde.

5. Skall de och deris Effterkommere Wære forschaanit for ald hoffverie och Reyser at giøre Vndtagendis naar Woris faddebord fløttis. Forbydenndis etc.

Hafniæ dend 2 Junij 1651.

Det kongelige aabne Brev af 2. Juni 1651 om Grundlæggelsen af Frederiksberg By, trykt efter Sjællandske Register 1651-56 Fol. 93-94v med Tilføjelse af Kongens Titel i Indledningen. Da det originale Dokument er gaaet tabt, gengives her Indførslen i Kancelliets Kopibog, nu i Rigsarkivet.

Udsigt fra Valby Bakke imod København i 1580erne.

1651-1775

Det ældste Billede, som viser en Del af Frederiksberg-Omraadet, er det ovenfor gengivne fra Braunius' berømte Theatrum urbium udkommet 1587. Som enhver let kan tænke sig, er Billedet tegnet for at give et Prospekt af Hovedstaden, og Kunstneren har kun – som saa mange andre efter ham – taget sit Stade paa det høje Valbybjerg for at have frit Udsyn imod det muromkransede København. Terrænet mellem Bakken og Byen var dengang i det store og hele ubebygget, men længst til venstre i Billedets Forgrund ses Sankt Jørgensgaard, Hovedstadens gamle Spedalskhedshospital. Det var jo først Christian IV, som unddrog Hovedstaden denne Gaards Markomraade, og i det hele taget denne Konge, der ved sine forskellige Grundkøb og Mageskifter fastsatte Grænserne for det senere Frederiksberg-Omraade.

Omraadets ældste Historie er præget af mislykkede Intentioner. Det slog fejl med Christian IVs storslaaede Ladegaardsdrift og hele det dertil hørende anselige Bygningskompleks gik til Grunde under Svenskernes Belejring af Hovedstaden i 1658-60. Bedre gik det ikke med den af Sønnen og Efterfølgeren paa Tronen, Frederik III, i 1651 skabte Ny-Hollænderby, hvis Skæbne paa sin Vis ogsaa blev endelig beseglet ved en Brandulykke, nemlig den Ildsvaade, som i 1697 ødelagde Størstedelen af Byen.

Men selvom Indvaanerne mistede deres Markjorder, blev Bebyggelsen opretholdt og fik efterhaanden sin særlige Karakter. Det gamle Solbjerg, som forsvandt i 1620 i Forbindelse med Etableringen af Christian IVs Ladegaard, havde kun været én af de almindelige Bondebyer i Hovedstadens Nabolag. Hollænderbyen, der forsaavidt var Solbjergs Afløser, havde fra første Færd sit Særpræg, baade i Kraft af sin specielle Retsstilling og sin regulære Anlægsplan med Gaardene placeret langs den snorlige Allégade.

Denne Byplan blev opretholdt, ogsaa efter Branden 1697, idet denne dog tillige hidførte Anlægget af Smallegade. Men navnlig blev det af Betydning, at den i Frederik IIIs Tid opførte Prinsessernes eller Prinsens Gaard blev afløst af Frederiksberg Slot. Dettes Historie præger Frederiksbergs gennem hele det følgende Aarhundrede. Det var Slottet, som blev Forudsætningen for Bysamfundets Trivsel og Vækst, mens de gamle Ladegaardsjorder igennem den første Del af det 18. Aarhundrede var Beboerne af Frederiksberg By ganske uvedkommende. De henlaa fuldkomment ubebyggede, ikke drevne som almindelige Landsbyjorder, men som store Græsmarker, udlagt til Høavl for at fremskaffe Foder til det nationale Rytteris Hestebestand.

Først med disse Rytterkoblers Bortsalg ved Auktionerne i 1765 ændredes dette Forhold, og med samtlige Frederiksberg-Jorders Overgang til Privateje i Løbet af det næste Tiaar var der skabt en ny Basis for den kommende Udvikling.

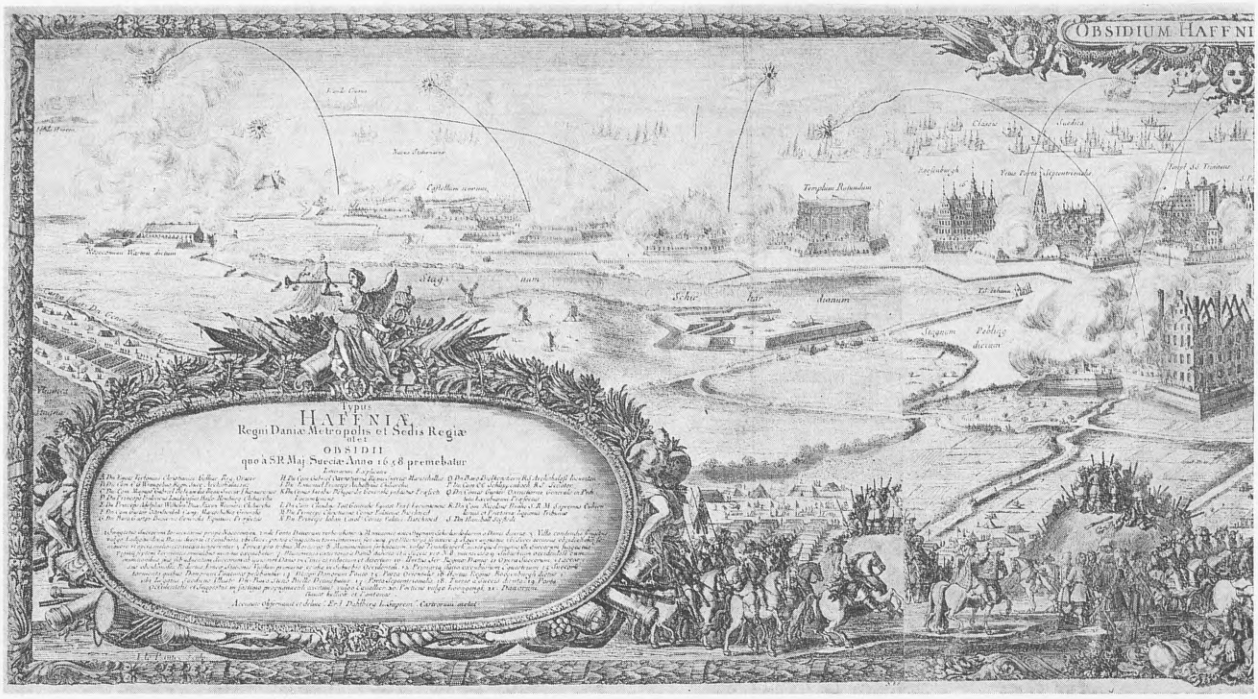

PROSPEKT AF KØBENHAVN UNDER SVENSKERNES BELEJRING 1658. *Stik i Pufendorff: De Rebus a Carolo Gustavo Gestis. (Venstre Halvdel).* Som det foregaaende Billede har dette selve København til Hovedmotiv, men det medtager mere af Forterrænet. Af Frederiksberg-Omraadet ses paa denne Halvdel den brændende Ladegaard og i Forgrunden et Par af de Oldtidshøje, som forhen kronede Solbjerg eller Frederiksberg Bakke. De er tæt besat med svenske Tropper, og man bemærker i Forgrunden en Del af det Følge, som eskorterer den svenske Dronnings Karosse. Sammenlign Billedet herunder og paa næste Side.

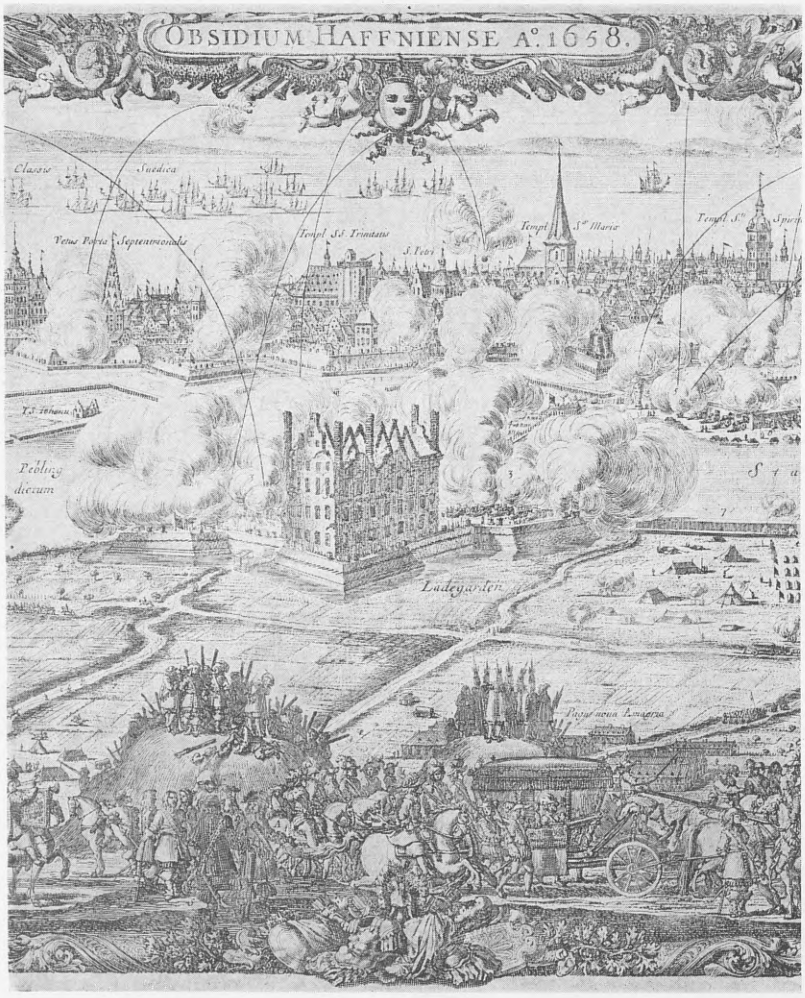

LADEGAARDEN MED OMGIVELSER 1658. *Udsnit af det ovenfor gengivne Prospekt.* Midt i Billedet den nedbrændte Ladegaard, hvis iøvrigt anselige Hovedbygning dog nok her er aftegnet for kolossal. Man bemærker de omgivende Volde med deres Bastioner. Ladegaarden var befæstet og indgik i den ydre Forsvarslinje, som Christian IV etablerede langs Søerne, men som ikke kom til at spille nogen Rolle under Svenskernes Belejring.

Over Dronningens Karosse skimtes Paaskriften: *Pagus noua Amagria,* Landsbyen Ny Amager, hvis Bygninger efter Billedet at dømme dengang endnu ikke var ødelagt.

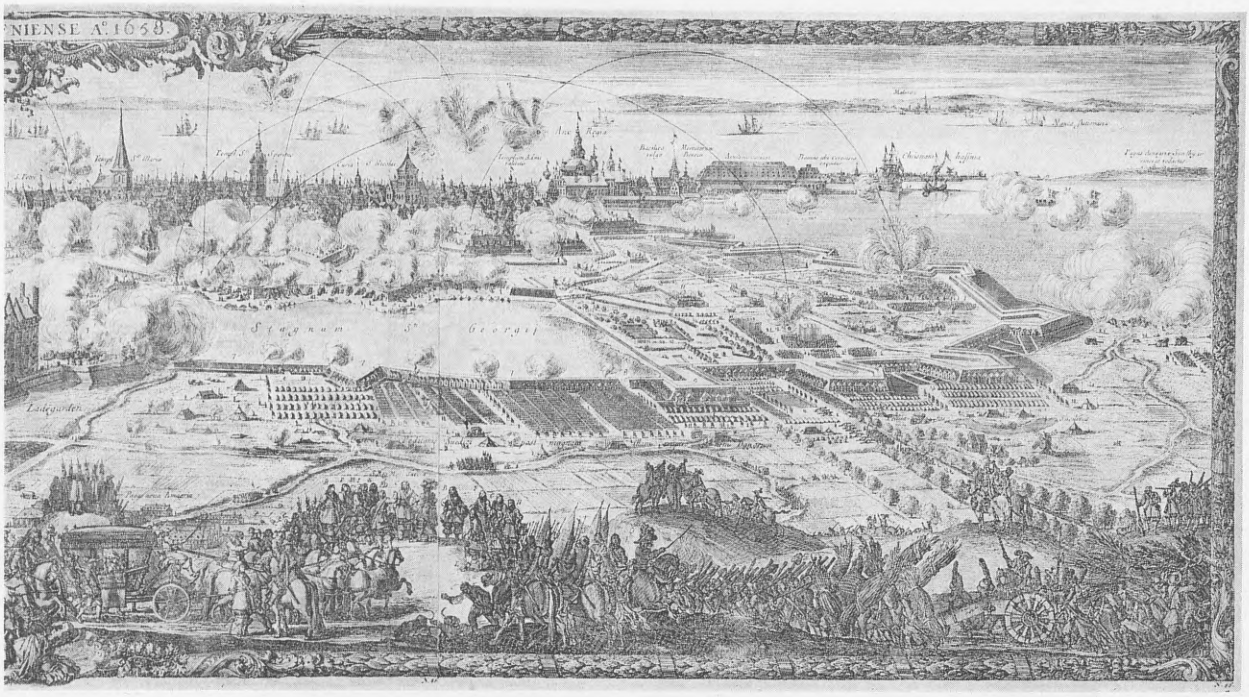

PROSPEKT AF KØBENHAVN UNDER SVENSKERNES BELEJRING 1658. *Højre Halvdel af det paa modstaaende Side nævnte Stik.* I Forgrunden her ses ligeledes nogle af Gravhøjene paa Solbjerg Bakke. Paa Nr. 2 fra venste staar selve Svenskekongen Carl Gustav med sit Følge. Imellem Bakken og Sankt Jørgens Sø den svenske Lejr. Barakker er blandt andet bygget bag Christian IVs Befæstningsvolde langs Søen. Fra selve Volden affyres Kanoner mod den belejrede By. Christian IVs Værk kom saaledes i første Række Fjenden til Gode. Bag Volden til højre den ødelagte Vestre Forstad, der ligeledes var i Svenskernes Besiddelse. Det viste Vejnet er næppe paalideligt tegnet.

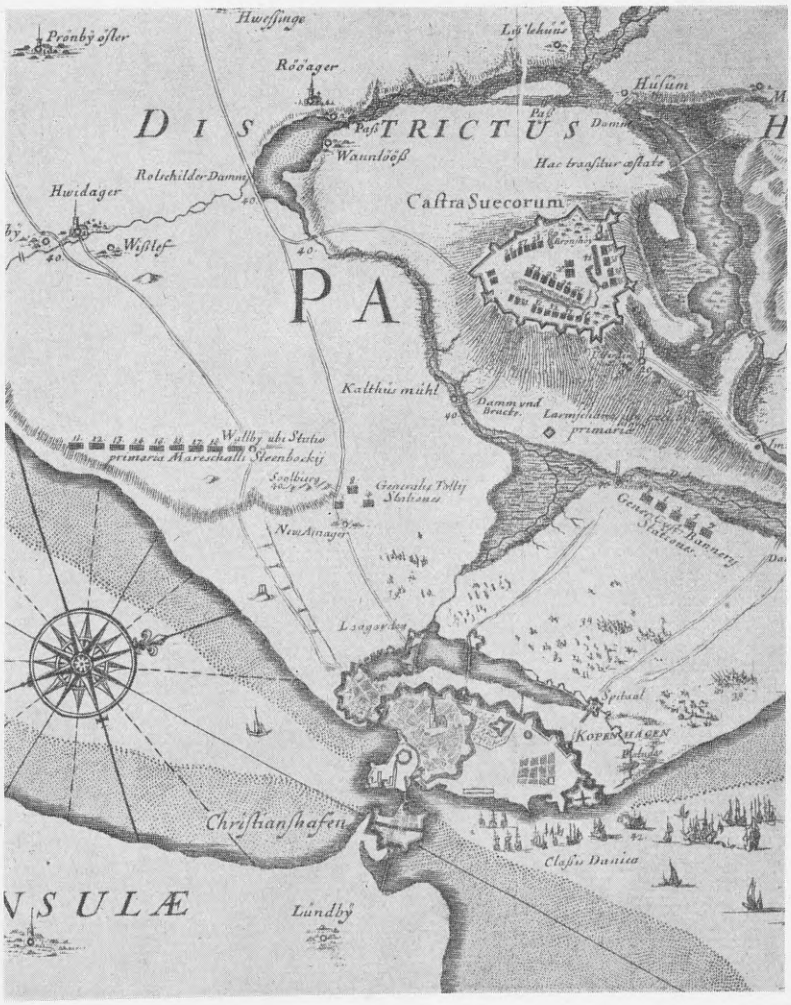

KØBENHAVN MED OMEGN 1658. *Udsnit af Stik hos Pufendorff.* Det ikke særligt nøjagtige Kort domineres af Hovedstaden - nederst - og Carlsstad, Svenskernes befæstede Lejr, paa Højdedraget omkring Bellahøj og Brønshøj. I Centrum ses Frederiksberg-Omraadet. Man læser her de delvis fortyskede danske Stednavne: Laagarden, Kalthus mühl, New Amager og Soolbierg. Ved det sidste er de føromtalte Gravhøje indtegnet, og man ser den gamle Solbjerg-Vej, der forbinder Stedet dels med Ladegaarden, dels med Dæmningen Syd for Damhussøen, paa Kortet betegnet: Rotschilder Damm. Til venstre for Solbjerg-Vejen Vestre Landevej, nuværende Vesterbrogade.

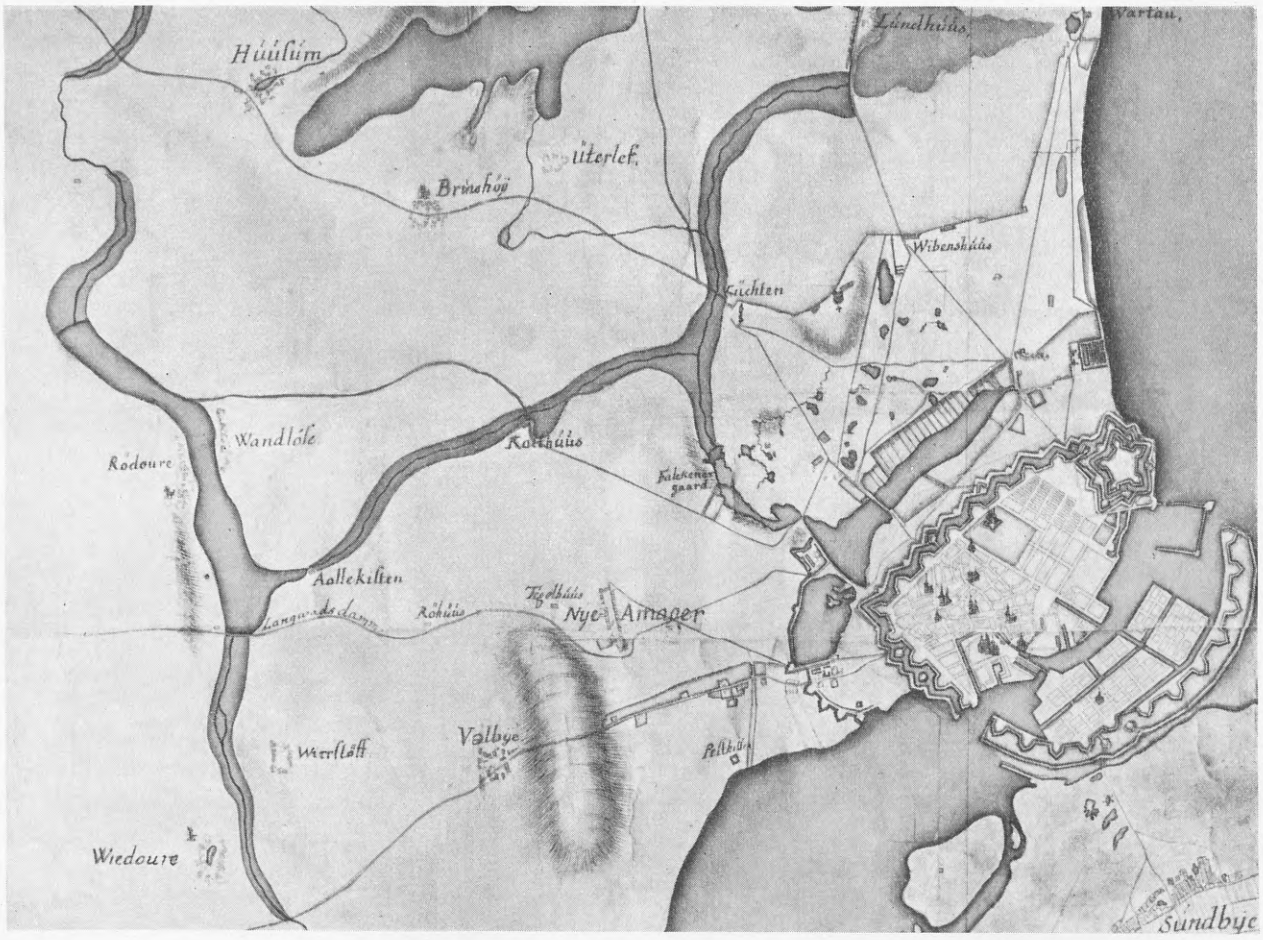

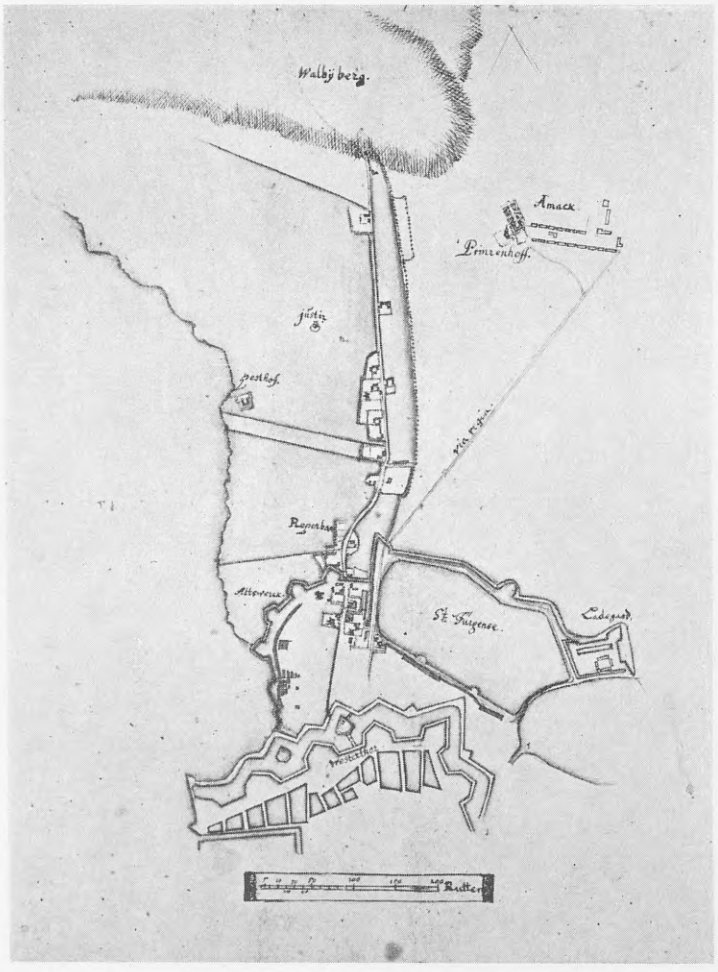

FREDERIKSBERG-OMRAADET MED OMGIVELSER. *Udsnit af Kort o. 1690.* Dette, det ældste mere nøjagtige og detaillerede Kort over en større Del af Nordsjælland viser for Frederiksbergs Vedkommende flere interessante Detailler, navnlig Dele af det gamle Vejnet. Den nordligste af Københavns gamle Hovedforbindelser imod Vest, Islevvejen, nu Rolighedsvej-Godthaabsvej, passerer Falkonergaarden og Kalthuset, det senere Grøndal. Solbjergvejen løber fra Ladegaarden udenom Ny-Amager og fortsætter via Rødehus til Langvadsdam, Dæmningen ved Damhussøen. Den krydses af den af Christian IV anlagte Gammel Kongevej, hvis Fortsættelse til Damhussøen imidlertid ikke er indtegnet.

VESTERBRO OG FREDERIKSBERG. *Kort o. 1690.* Planen er meget nær beslægtet med den ovenfor gengivne og kan muligvis gaa tilbage til samme Opmaaling. Man ser paa den Gammel Kongevej, betegnet som *via regia,* og Skraavejen fra den til Prinsens Gaard. Umiddelbart ved denne, med den Placering som ogsaa de nyeste Udgravninger har vist, Frederiksberg ældste Kirke, den uanselige Bindingsværksbygning med sit Pyramidespir.

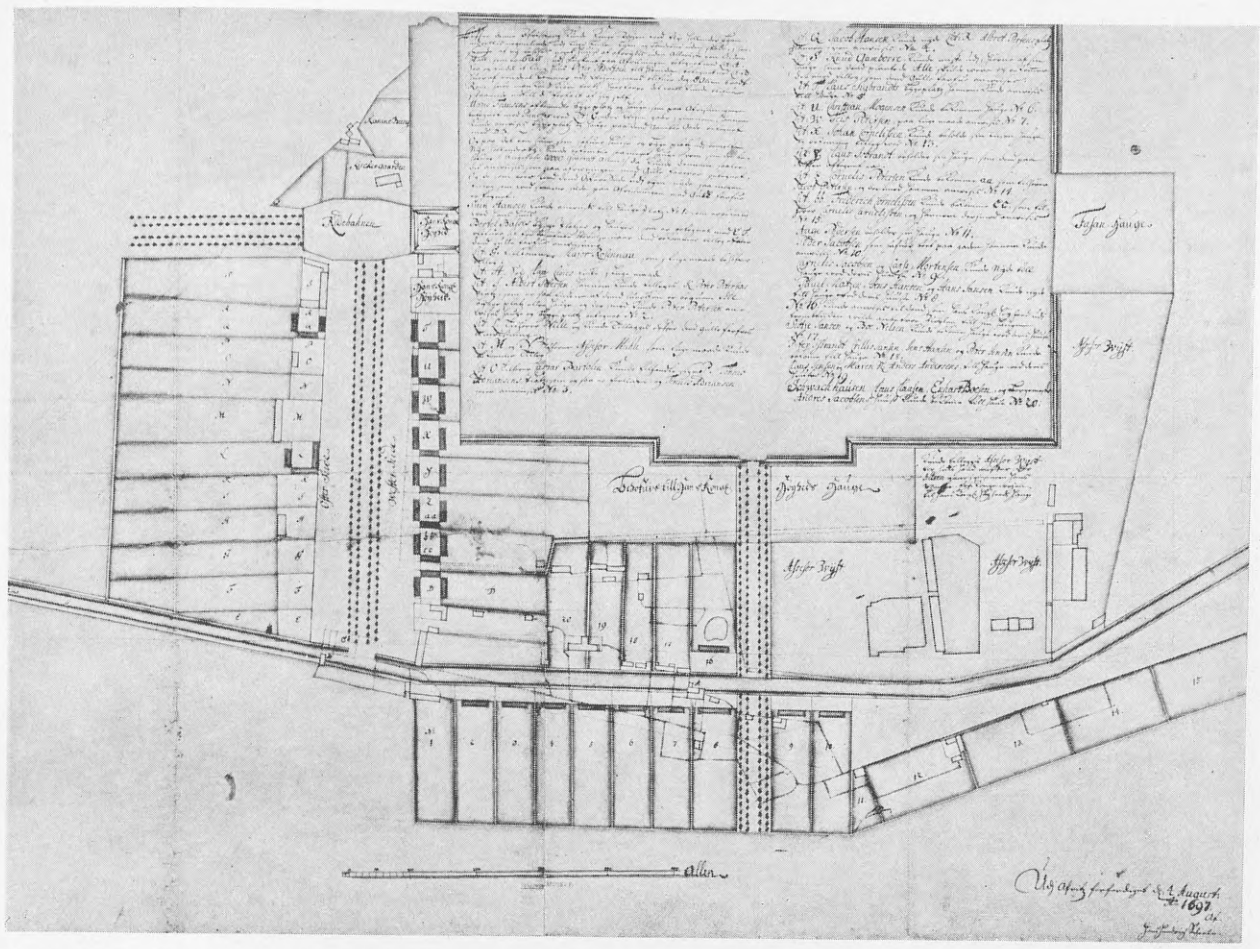

PLAN TIL NY-HOLLÆNDERBYS REGULERING EFTER BRANDEN 1697. *Tegning af Hans Heinrich Scheel.* Den Ulykke, som en Søndag i Aaret 1697 lagde alle Ny-Amagers Gaarde i Aske, blev Anledning til en radikal Omlægning af Bysamfundets Forhold. Ikke blot fratog en kgl. Resolution Bønderne deres Rettighed til Byjorderne, men Byplanen blev ændret, omend ikke helt i Overensstemmelse med det her gengivne Projekt, da den gamle Bredegade tildels blev opretholdt. Fortsættelsen af Gammel Kongevej, Smallegade, blev imidlertid Virkelighed, og i Henhold til en senere Udstykningsplan blev Huspladserne langs Allégade udlagt.

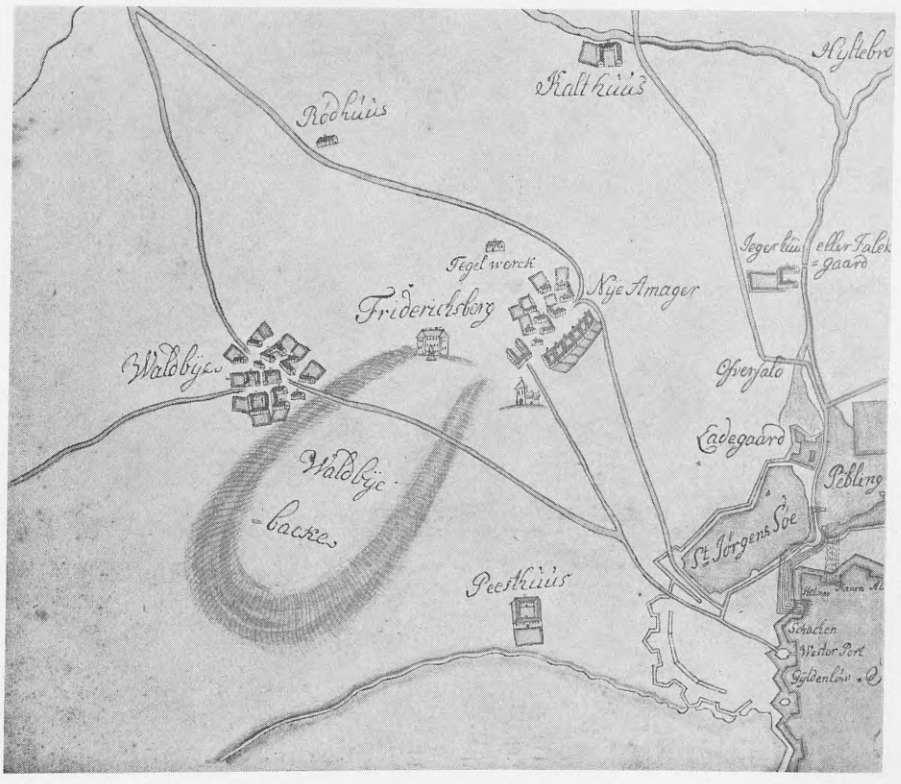

FREDERIKSBERG MED OMGIVELSER OMTRENT AAR 1705. *Udsnit af samtidigt Kort.* Planen, der er skematisk tegnet i en Blanding af Perspektiv og Kort, supplerer det øvrige Kortmateriale. Det viser saaledes Islevvejen, Gammel Kongevej med dens Fortsættelse forbi Rødehus og den paa det Tidspunkt nye Frederiksberg Allé samt den gamle Roskildevej gennem Valby. Endelig Kirken og Slottet, det ældste Billede af sidstnævnte.

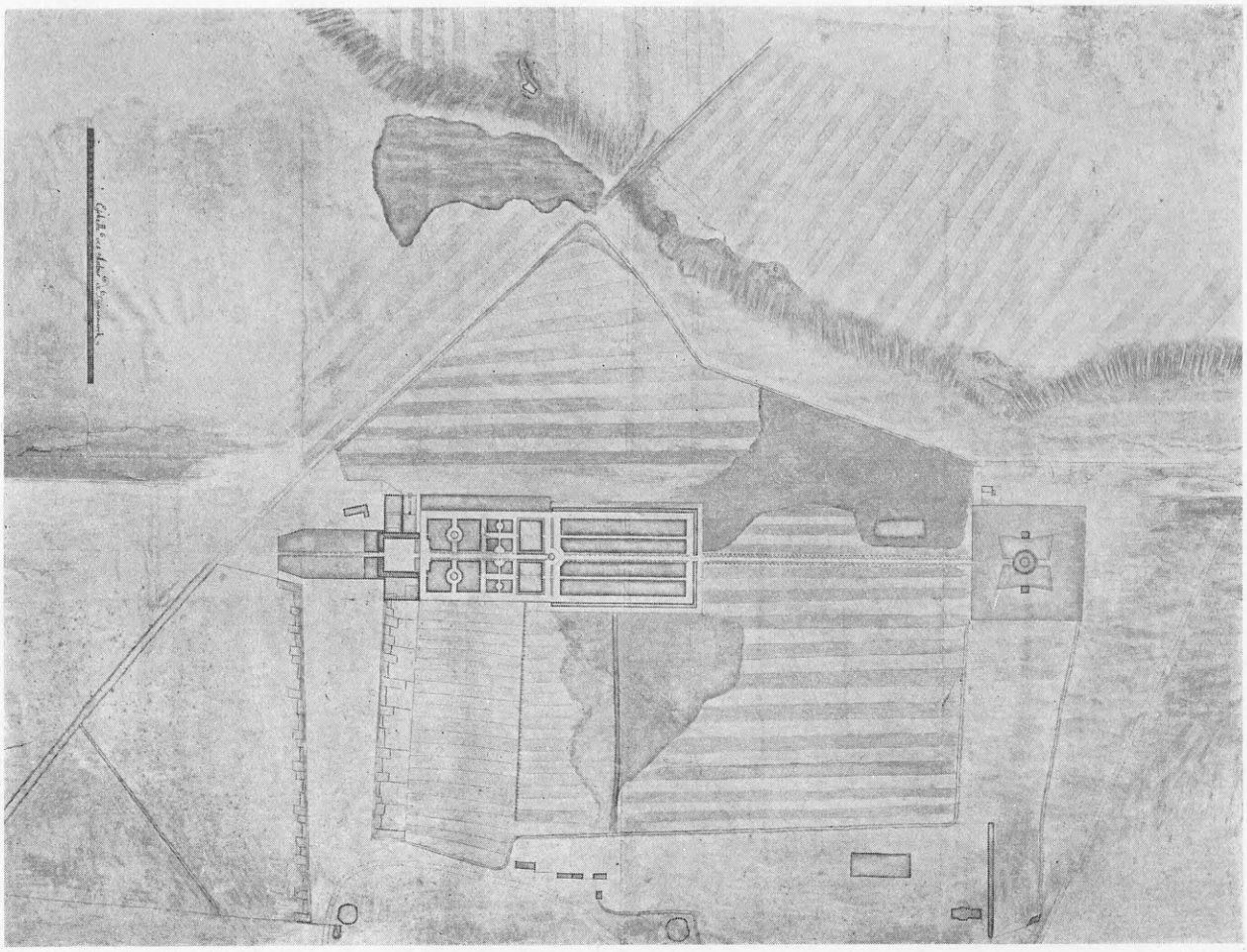

PRINSENS GAARD MED OMGIVELSER. *Plan fra omkring Aar 1700.* Man ser Prinsens Gaard med Have og tilliggende Jorder umiddelbart før Opførelsen af Frederiksberg Slot. Ved Runddelen, dengang Ridebane, ligger det trefløjede Anlæg, bag hvilket Haven strækker sig imod Vest og ved en Allé er sat i Forbindelse med Fasanhaven (til højre). Under Ridebanen ses den brede Allégade med antydet Bebyggelse paa begge Sider og nederst Bredegade. Endelig viser Planen den gamle Solbjergvej, der fra Hjørnet nederst til venstre løber skraat op forbi Prinsens Gaard indtil Foden af Frederiksberg Bakke og siden langs denne om forbi Fasanhaven. Denne Vej forsvandt nu, overflødiggjort ved den nye Adgangsvej til Prinsens Gaard, Frederiksberg Allé. Den Dag i Dag er en Stump af Solbjergvejen bevaret i den Smøge, der løber skraat ind fra Gammel Kongevej, omtrent ved det nordre Hjørne af Nyvej.

PRINSENS GAARD. *Tegning fra 1740rne.* Det er Facaden af Hovedfløjen i den o. 1705 ombyggede Prinsens Gaard, Billedet viser. Der blev ved den Lejlighed paasat en anden Etage for at skaffe mere Plads, men Karakteren af den enkle Bindingsværksbygning ændredes iøvrigt ikke. Det skete først, da Hovedfløjen, der laa ud mod Runddelen, nedbrændte i 1753 og erstattedes med det nuværende Gitter, mens Sidefløjene samtidig fik deres endnu bevarede Udseende ved en Ombygning, ledet af Thurah.

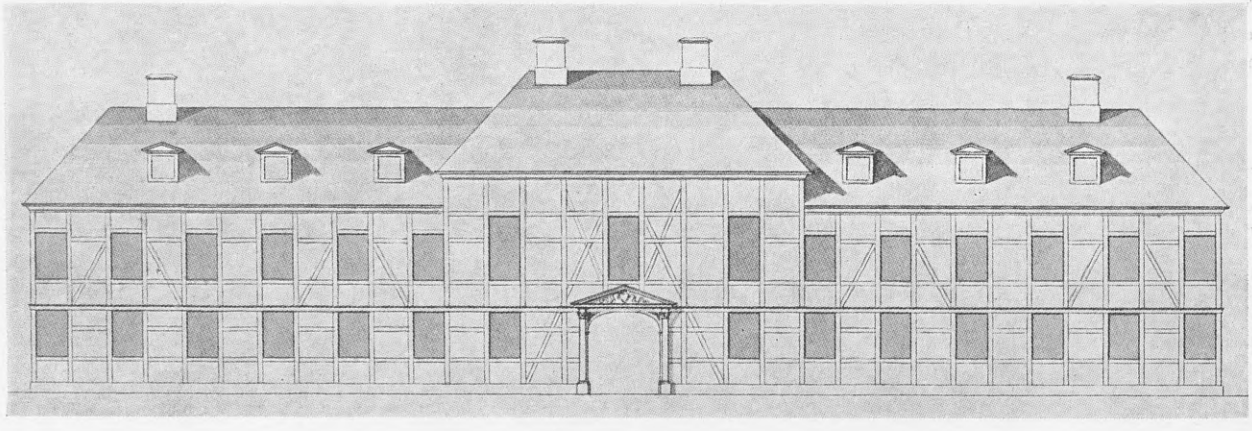

PLAN TIL ANLÆG AF FREDERIKSBERG HAVE. *Tegning 1697*. Det var oprindelig blevet overdraget den kendte svenske Arkitekt Nikodemus Tessin den Yngre at fremsætte en Plan til Udførelse af det nye Haveanlæg. Men hans Plan blev kun fulgt i Hovedtrækkene, og det hosføjede endelige Projekt skyldes H. H. Scheel. Man vil ved en Sammenligning med Kortet øverst paa modstaaende Side genfinde Prinsens Gaard med Ridebanen, Fasanhaven, samt Allégade og Bredegade, men ellers blev Terrænet ændret til Ukendelighed.

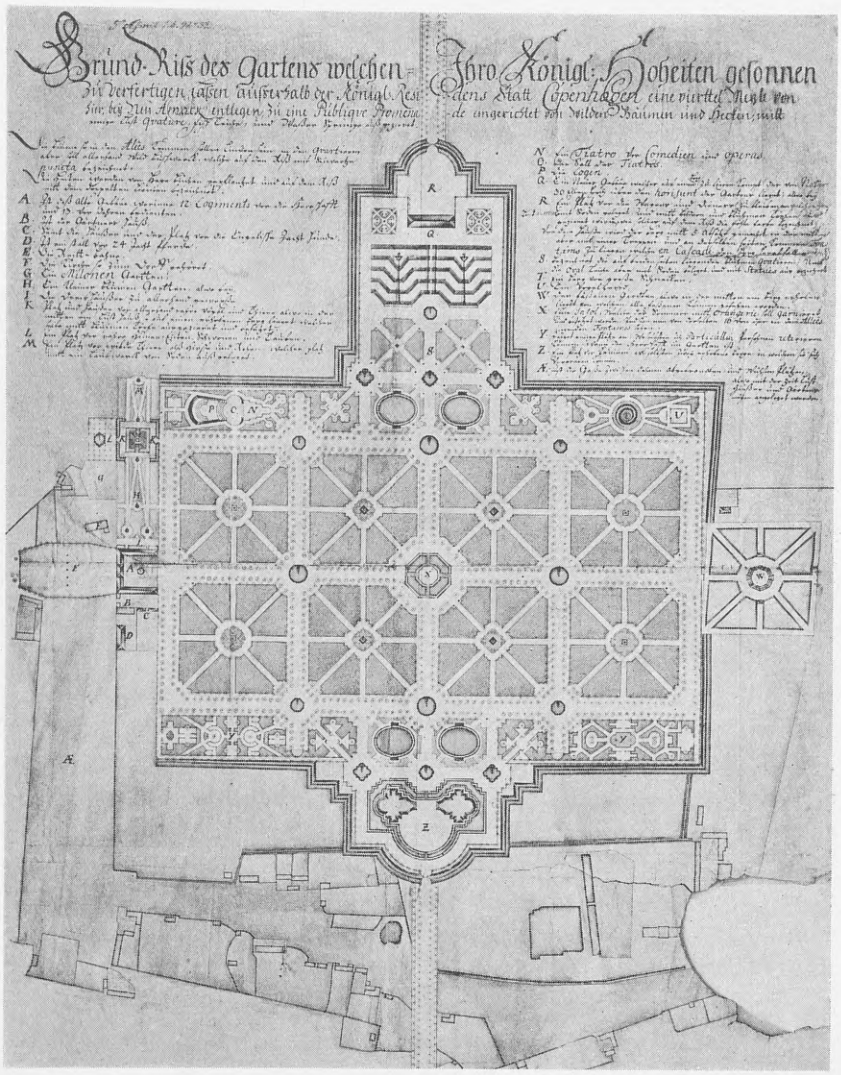

FREDERIKSBERG HAVE MED SLOTTET. *Stik 1718 af C. Marselius*. Frederiksberg Have blev først anlagt i den af Datiden foretrukne franske Havestil med dens kunstfærdigt udførte Blomsteranlæg og Busketter, samt stift klippede Træer og Hække. Pavillonen i Forgrunden var – hvad Billedet ikke viser – opført paa en vandomflydt Holm i Havens Centrum, der, hvor nu det kinesiske Lysthus ligger.

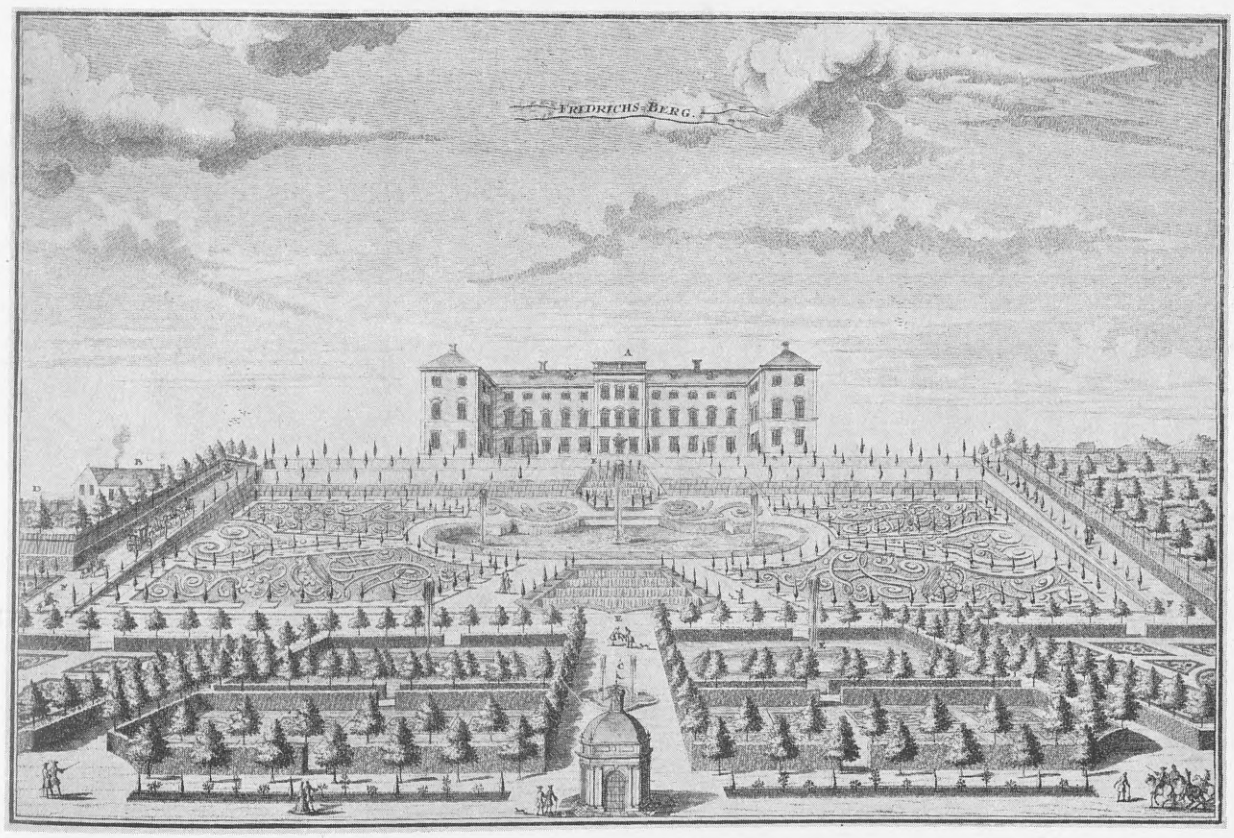

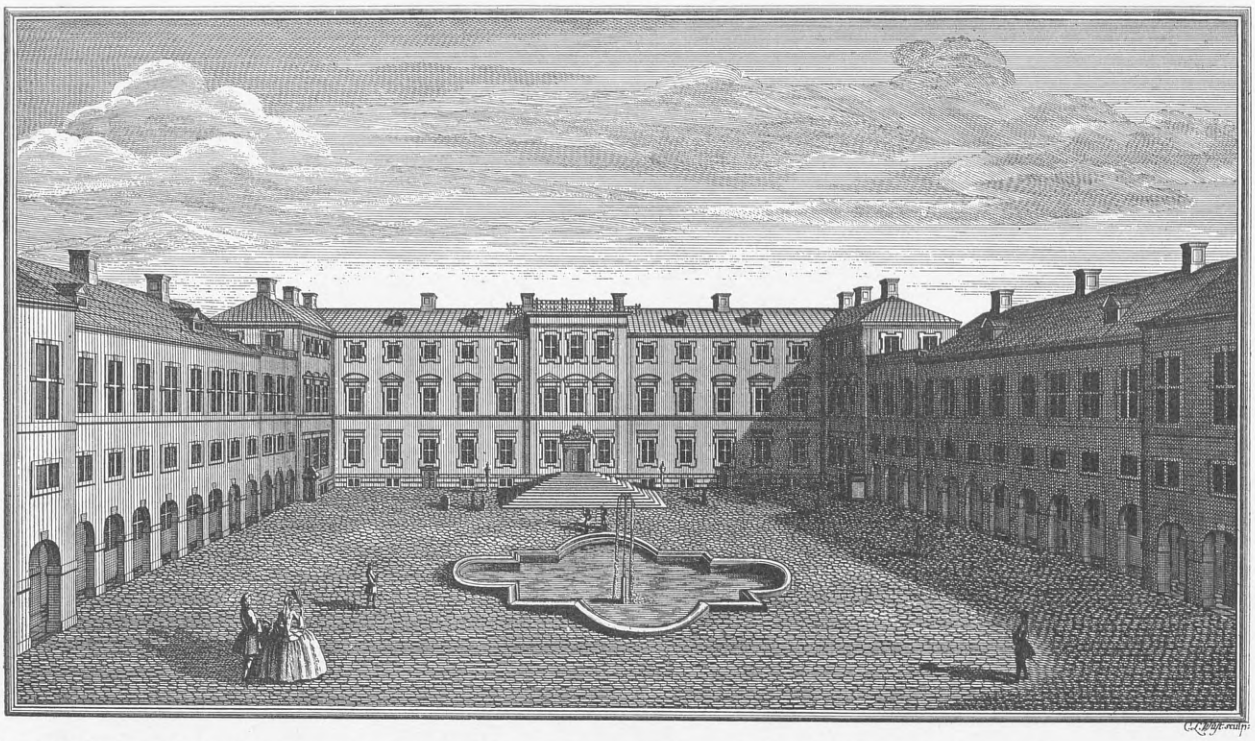

FREDERIKSBERG SLOT. GAARDPARTI SET IMOD HOVEDFLØJEN. *Stik 1748 i Danske Vitruvius.* Slottet, der oprindelig bestod af én Længe med korte Sidefløje, blev hurtigt for lille, og det hjalp ikke nok, at man søgte at skaffe mere Plads ved en Ombygning og Nyindretning af Prinsens Gaard og opførte en særlig Køkkenbygning Sydøst for selve Slottet. Ved den omfattende Udvidelse, der blev paabegyndt allerede 1707, faa Aar efter at det første Slot havde staaet færdigt, blev to nye Sidefløje bygget til, mens de ældre gik op i den samtidigt forhøjede Hovedlænge, ligesom hele Anlægget samtidig skiftede arkitektonisk Karakter fra hollandsk Barok til udpræget italiensk. Den nye Tredieetage blev en saakaldt Attik, en lav Overetage med et Midterparti, kronet af en Altan, der strakte sig i hele Husets Bredde. Bygmesteren var J. C. Ernst, hvem Kong Frederik IV i en Skrivelse bevidnede sin Tilfredshed med det vel udførte Arbejde. Det var paa Frederiksberg Slot, at Kongen satte den danske Dronningekrone paa Anne Sophies Hovede, og Slottet dannede i de følgende Aar ofte Rammen om deres Lykke. Men det var ogsaa paa Frederiksberg, at Christian VI efter Faderens Død udstedte det Reskript, ved hvilket Stedmoderen blev forvist til det fjerne Clausholm i Jylland.

FREDERIKSBERG SLOT. OPSTALT AF PORTPARTI. *Stik 1748 i Danske Vitruvius.* Først under Christian VI fik Frederiksberg Slot i Hovedtrækkene sit endelige Udseende. Den byggelystne Monark satte Kronen paa sin Faders Værk ved Opførelse af de afrundede Sidefløje, saaledes at det firlængede Kompleks opstod med den helt indesluttede Slotsgaard og dens karakteristiske Buegange, hele Anlægget ikke uden Lighed med Ridebaneanlægget paa Christiansborg. Bygmestrene var da ogsaa tildels de samme, Haüsser og Thurah, men det er den sidstnævnte, hvem her den største Andel af Æren tilkommer. Selve Porthuset, som det ses paa Billedet, stammede dog fra Opførelsen af det første Frederiksberg Slot.

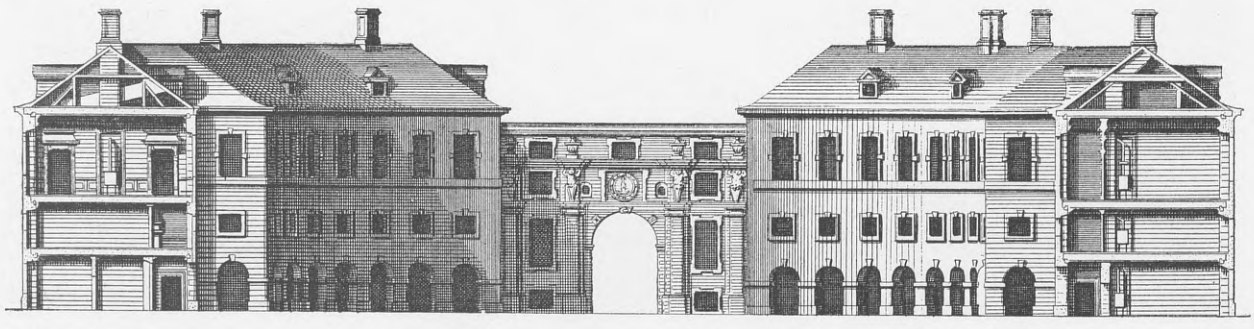

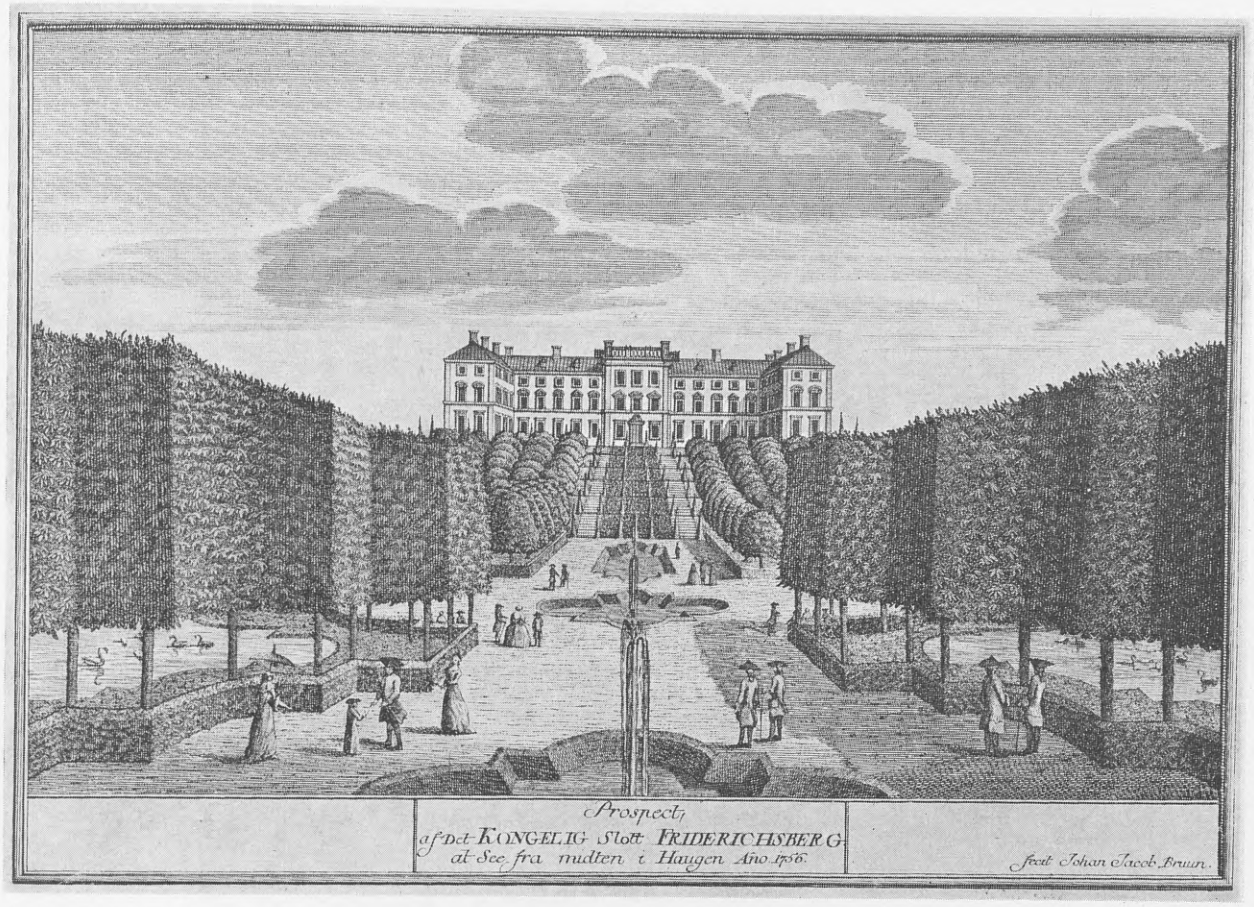

FREDERIKSBERG SLOT SET FRA HAVEN. *Stik 1756 af J. J. Bruun.*

PARTI AF FREDERIKSBERG HAVE SET FRA INDGANGEN VED RUNDDELEN MOD PAVILLONEN I HAVENS MIDTE. *Stik 1786 af C. G. Schule.* Ligesom det øverste Billede viser dette Haven, da den var holdt i den stive franske Stil med de klippede Træer og Hække. Midt i Billedet staar Kong Christian VII med Kronprins Frederik og Prinsesse Louise Augusta, og til venstre ses, i Ornat, Biskop Balle, Forfatter til den noksom bekendte Katekismus.

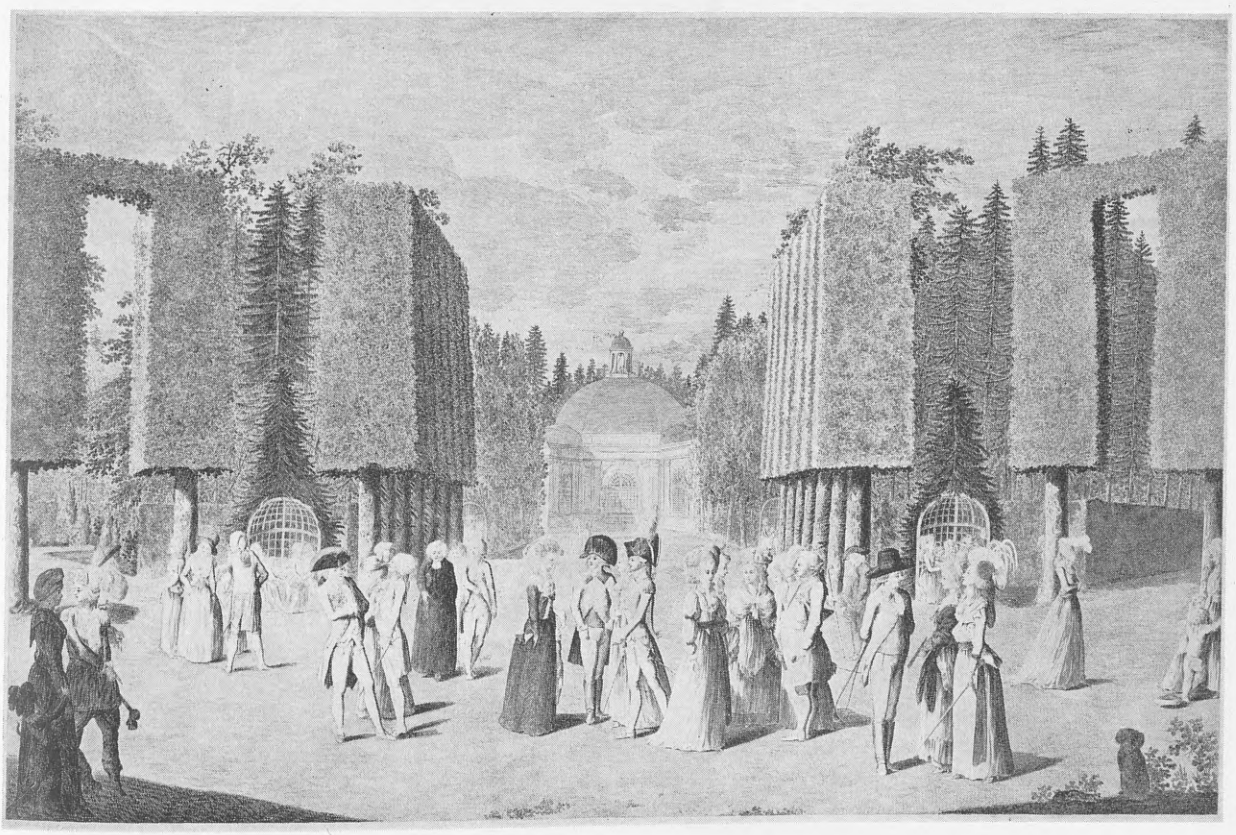

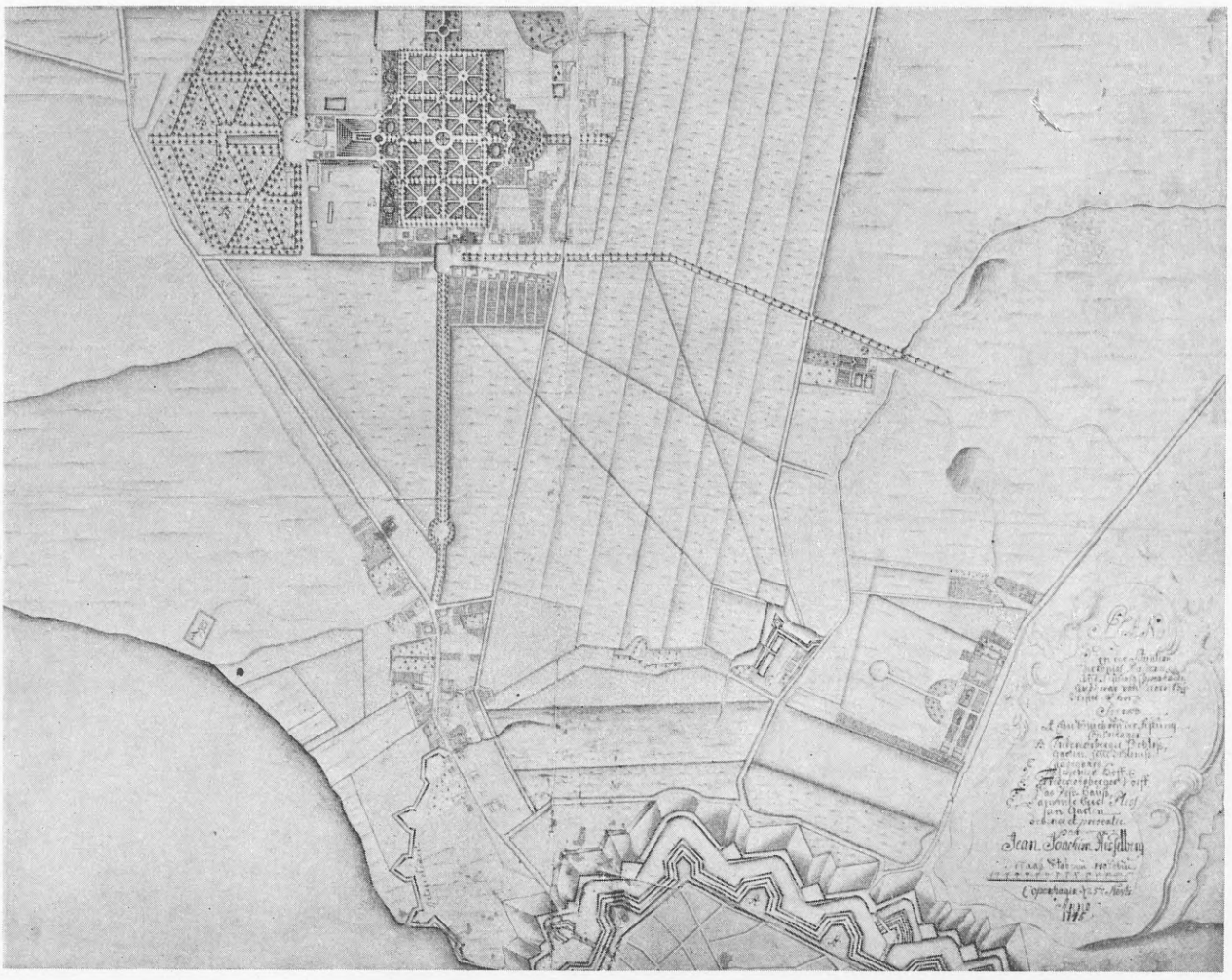

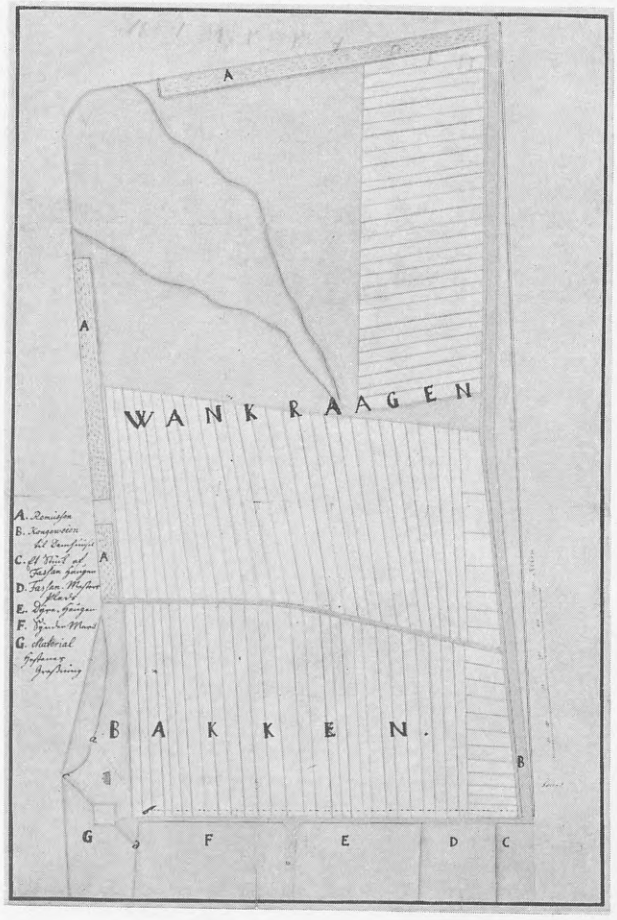

Plan over den østre Del af Frederiksberg. *Tegning 1745.* Planen hører til de talrige, som i 1740rne blev optaget af Landkadetterne, og som er forholdsvis nøjagtige. Hvad angaar den viste Del af Frederiksberg-Omraadet, fæstner man sig især ved Slottet med Haven og Søndermarken, samt Frederiksberg By ved Allégade og Smallegade. Men man bemærker videre Frederiksberg Allé, Gammel Kongevej og Godthaabsvejen samt de paa det Tidspunkt nylig anlagte eller regulerede Veje: Pilealleen og Falkoneralleen, den sidste markeret som en virkelig Allé. Man vil se, at der fra Ladegaarden udgaar to »Skraaveje«, hvoraf den ene er den føromtalte Solbjerg-Vej, antagelig paa dette Tidspunkt som den anden en Markvej.

Plan af Bakken og Vandkrogen. *Tegning o. 1740.* I 1740 lykkedes det de Frederiksberg »Gaardmænd« at fravriste Staten et lille Stykke af den Landsbymark, som i sin Tid helt havde tilhørt deres Forgængere. De fik overladt henved 200 Tønder Land bag Søndermarken, ved Skellet til Valby og Vigerslev, tildels sur og moradsig, i hvert Tilfælde besværlig Jord, hvad de to Navne paa Vangene noksom antyder. Stedfæstelsen falder ikke svær, naar man sammenligner med Kortet nederst næste Side, og paa Kortet her har den dér omtalte lukkede Kongevej til højre.

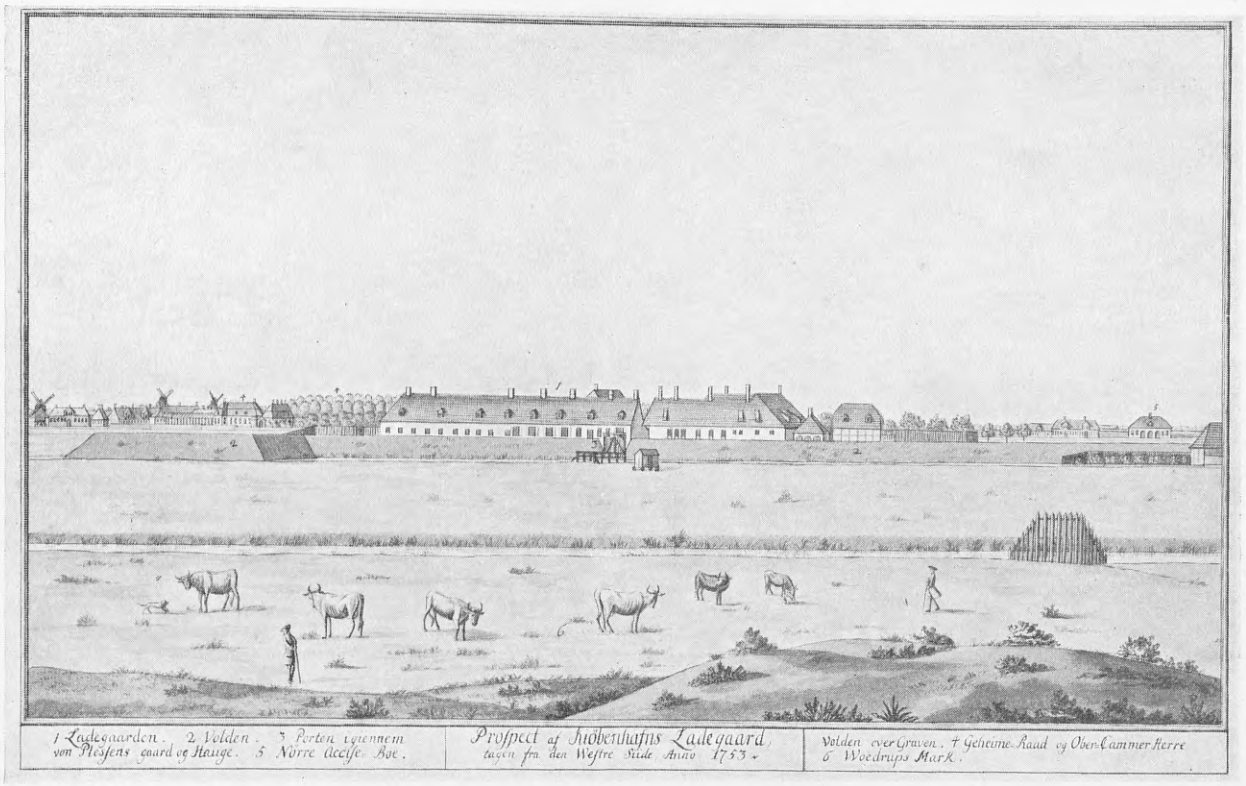

PROSPEKT AF LADEGAARDEN SET FRA SYD. *Tegning 1753 af J. J. Bruun.* Efter Bygningernes komplette Ødelæggelse under Svenskekrigen var Ladegaarden en Overgang i Privateje. Den kom siden atter i Statens Besiddelse og blev fra Slutningen af det 17. Aarhundrede benyttet som Militærhospital, indtil den 1768 blev købt af Københavns Fattigvæsen og indrettet for »Sankt Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse«, som før havde haft til Huse i det saakaldte Pesthus ved Kalvebod Strand.

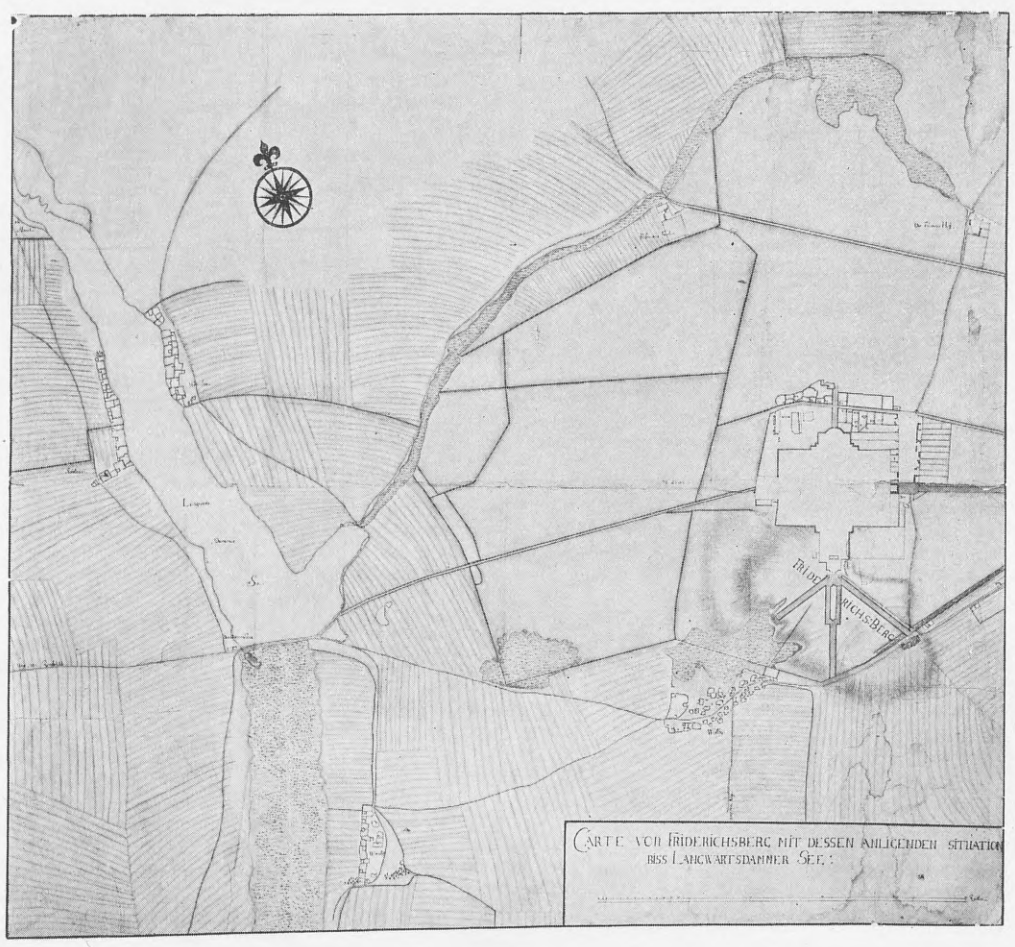

DEN VESTLIGE DEL AF FREDERIKSBERG-OMRAADET. *Plan fra Begyndelsen af det 18. Aarhundrede.* Det ses, hvorledes hele det senere Landdistrikt henlaa uden nogensomhelst Bebyggelse, bortset fra det saakaldte Kalthus ved Grøndalsaaen. Fra Fasanhaven fører den senere nedlagte lukkede Kongevej til Damhussøen.

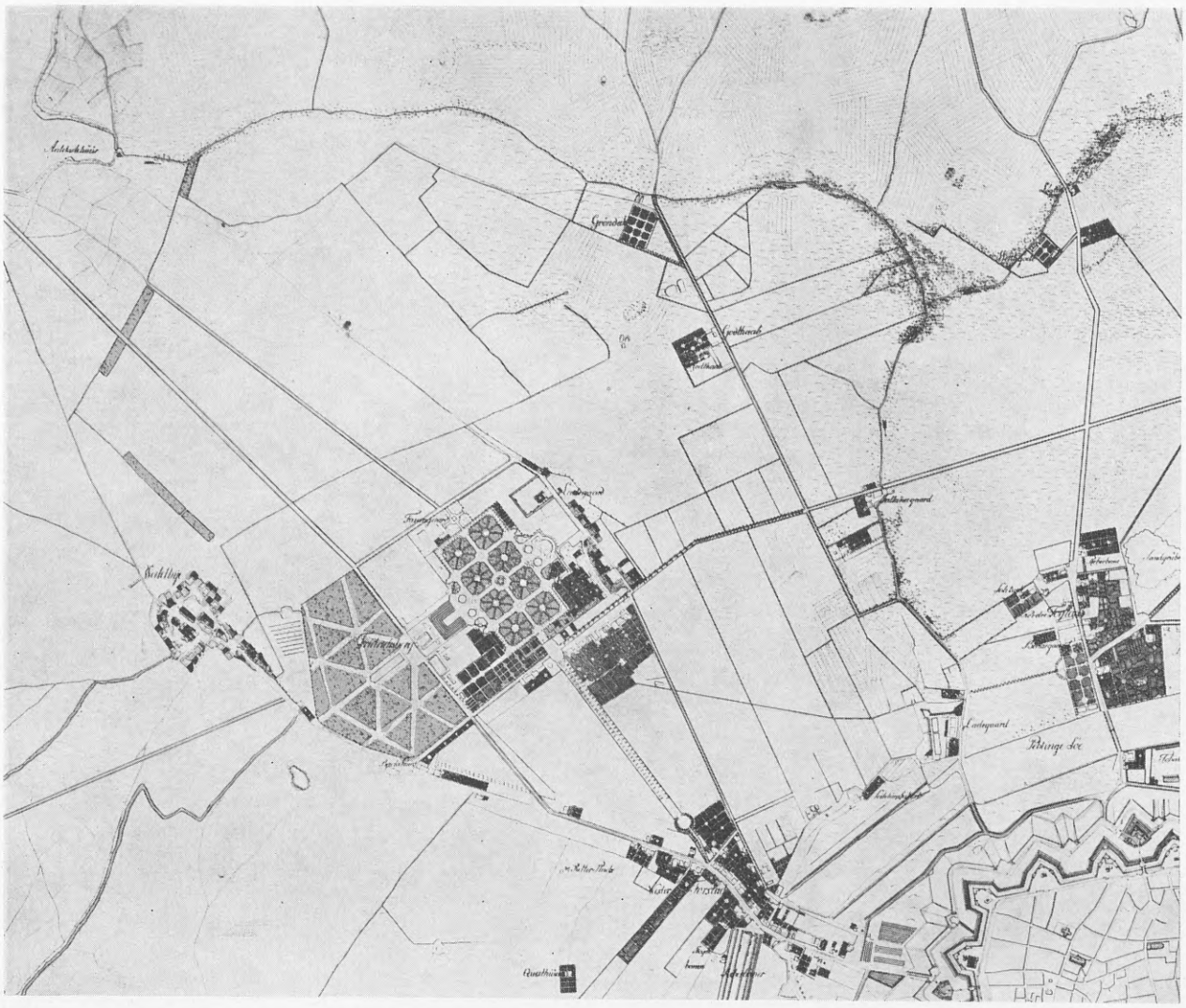

FREDERIKSBERG MED OMGIVELSER. *Plan 1780.* Kortet har stor Lighed med det foran Side 50 bragte fra 1745, men medtager hele Frederiksberg-Omraadet. Dettes Bebyggelse er ikke væsentlig øget. Man genfinder foruden Slottet og Byen fra de ældre Kort Vodroffsgaard, Ladegaarden, Falkonergaarden, Rolighed og Grøndal, men noterer sig de nye, Godthaab og Forhaabningsholm, der var opstaaet efter Auktionen 1765, idet den i 30 Lodder udstykkede »Hømark« var blevet erhvervet af blot to Købere.

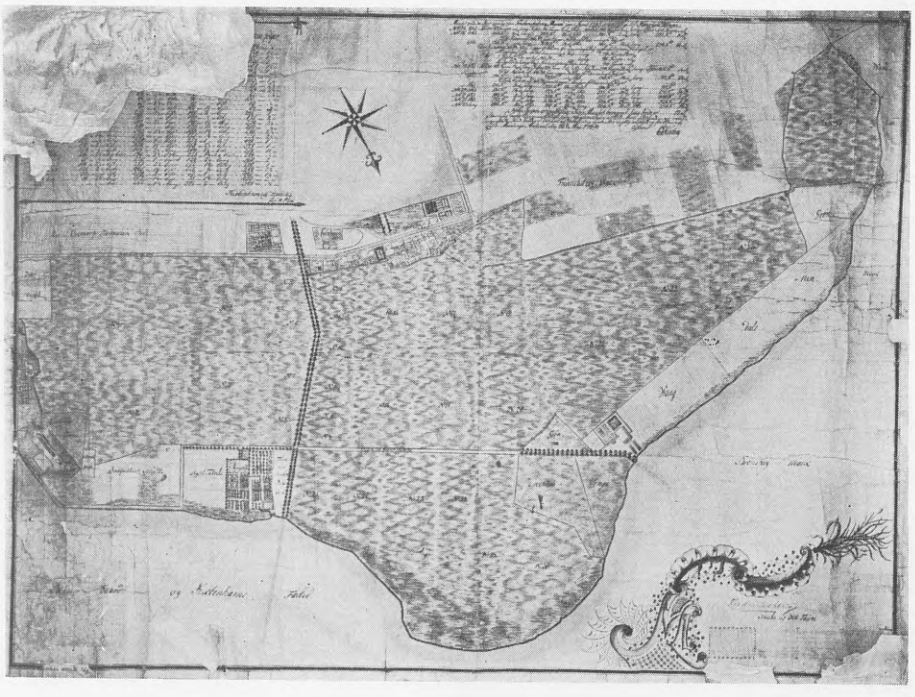

PLAN OVER DEN NORDRE DEL AF FREDERIKSBERG. *Tegning 1765.* Kortet viser den Del af »Hømarken«, som blev bortauktioneret det nævnte Aar. Det vil – ogsaa ved en Sammenligning med Kortet herover – ses, at det drejede sig om hele den Del af Frederiksberg-Omraadet, der ligger Nord for Gammel Kongevej-Finsensvej-Linjen, alene undtaget de Jorder, som fra ældre Tid laa under Ladegaarden, Vodroffsgaard, Falkonergaarden og Grøndal. Ved en anden, samtidig Auktion overgik ogsaa Jorderne mellem Gammel Kongevej og Frederiksberg Allé til Selveje.

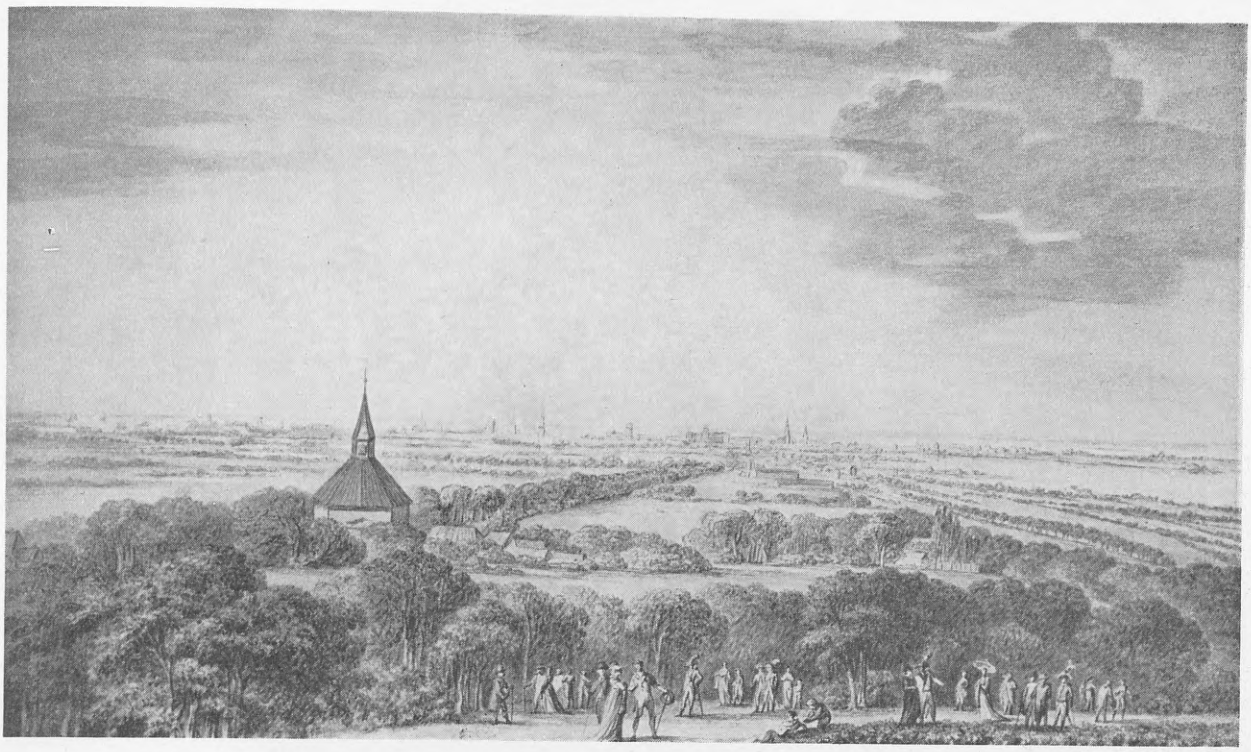

Udsigt fra Frederiksberg Slot imod København. *Akvarel o. 1800 af C. A. Lorentzen.*

1775 - 1857

Som Kortet paa modstaaende Side viser et i det store og hele endnu uberørt og i hvert Tilfælde et saare landligt Frederiksberg, er Idyllen ogsaa i Behold paa ovenstaaende med Planen saa nogenlunde samtidige Billede, der domineres af Kirken med den omliggende, lave Bebyggelse og de Alleer, der fra Vest strakte sig ind imod Hovedstaden, længst til venstre selve Frederiksberg Allé, eller som man dengang endnu sagde: Kongevejen til Slottet, og til højre Alleen fra Bakkehuset, samt den ligeledes allébeplantede Vesterbrogade. Hovedstaden bag dens Volde, ja, selv det sparsomt bebyggede Vesterbro forekommer at ligge uendelig fjernt.

De faa Haver, der ligger mellem Alleerne, bryder ikke det idylliske Indtryk, og dog var de et Forvarsel om den Tid, der snart skulde komme, og som i Løbet af nogle faa Menneskealdre vilde faa Frederiksberg til helt at skifte Ansigt.

Det betød i Forhold hertil lidet, at der snart efter 1775 skulde ske større Ændringer af Slottets nærmeste Omgivelser, i Søndermarken og Frederiksberg Have. Det 18. Aarhundredes nye Naturfølelse naaede ogsaa til Danmark, og i Aarene før og efter Overgangen til det 19. Aarhundrede blev begge Parker omlagt i den ny landskabelige, engelske Havestil. Det gamle stive Skema forsvandt med de retvinklede og snorlige Gange og Alleer, saavel som de regulære Blomsterrabatter, de sirligt klippede Træer og Hække. Nygravede Kanaler slyngede sig nu om store Plæner med fritstaaende, naturligt voksende Trægrupper. Men Parkernes grønne Præg bevaredes naturligvis, ja, snarere øgedes og der skete intet Brud paa Landligheden.

Det var i Virkeligheden først henimod Slutningen af den her omhandlede Periode, at Frederiksberg for Alvor kom i Støbeskeen, at Hovedstadens Nærhed rigtigt begyndte at sætte Præg paa det før saa uberørte Bysamfund. Det skete i en Udstrækning, som nødvendiggjorde, at Frederiksberg i Aaret 1857 fik en ny Kommunalforfatning, der isolerede Byen og gav den en mere selvstændig og i det danske Samfund ret enestaaende Stilling.

Men det var forbeholdt den efter dette skelsættende Aar følgende Del af det 19. Aarhundrede fuldstændig at omkalfatre det frederiksbergske Bybillede, saa Kommunen allerede ved Overgangen til det 20. Aarhundrede udadtil syntes et integrerende Led i det storstadsmæssige København.

Udsigt over Sankt Jørgens Sø imod Frederiksberg. *Maleri 1788 af Erik Pauelsen.* Man ser til højre Vodroffs Mølle, til venstre Lille Vodroffsgaard og i Baggrunden Slottet. Dettes høje Beliggenhed gjorde det synligt vidt og bredt i Hovedstadens dengang aabne og ubebyggede Nabolag, noget som ogsaa Billedet herunder viser.

Udsigt fra Østerbrogade over Sortedamsø. *Maleri o. 1805 af J. C. Dahl.* I Baggrunden Frederiksberg Slot.

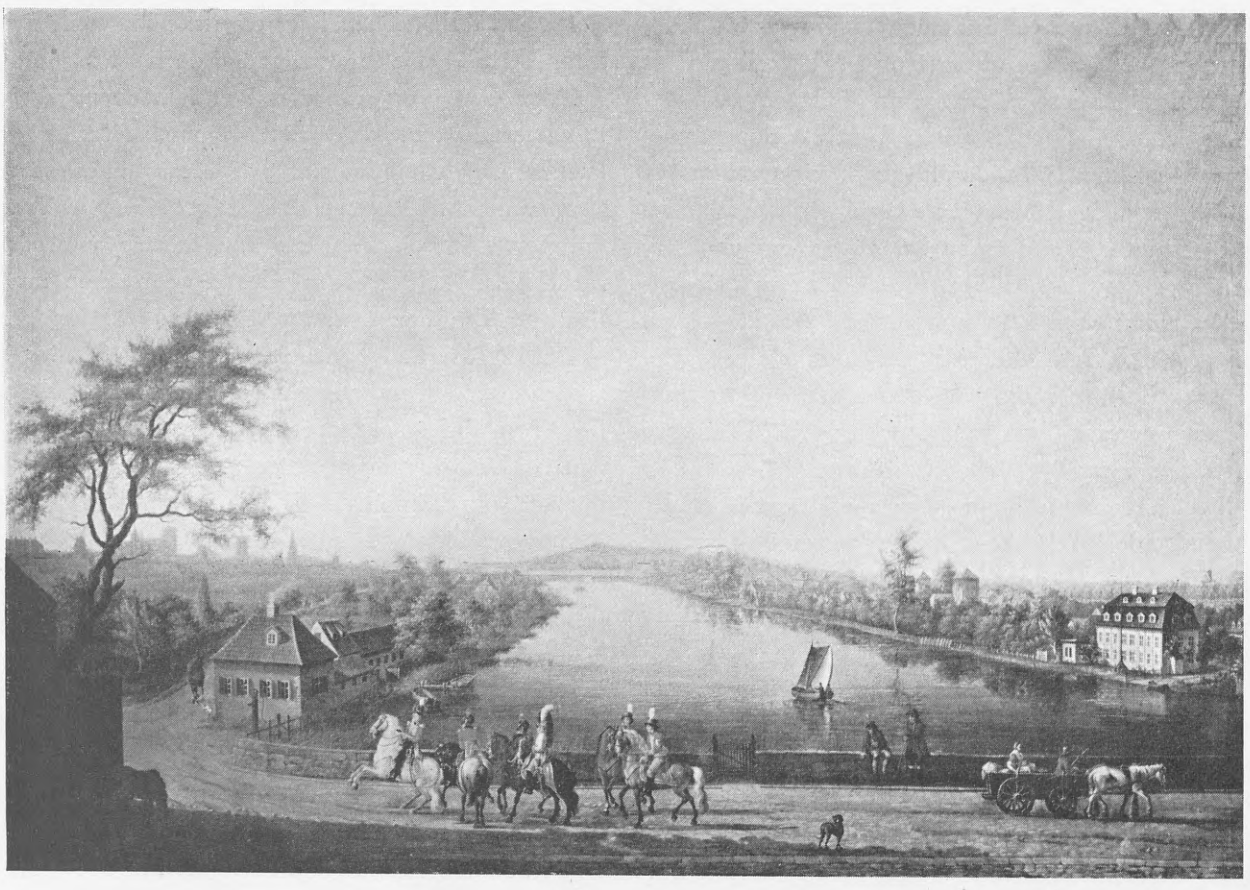

Kronprins Frederik med Stab under en Manøvre i Nærheden af Frederiksberg Slot. *Maleri o. 1800 af C. A. Lorentzen.* Mens der ikke eksisterer noget samtidigt Billede af Sjette Frederik paa hans berømmelige Sejlture i Frederiksberg Haves Kanaler, er han som Kronprins afmalet under en Manøvre ved Slottet. Man har ingen Bedømmelse af hans Lederevner ved denne Lejlighed, derimod om hans Faders i et lignende Tilfælde: »Det opvækkede største Admiration . . . da Højstsamme en Chef anførte sit eget Regiment, og den Habilité i at gjøre de Manøvres som man af Højstsammes tendre Alder ikke skulde kunnet formode.« Højstsamme Christian VII var da næppe fyldt syv Aar!

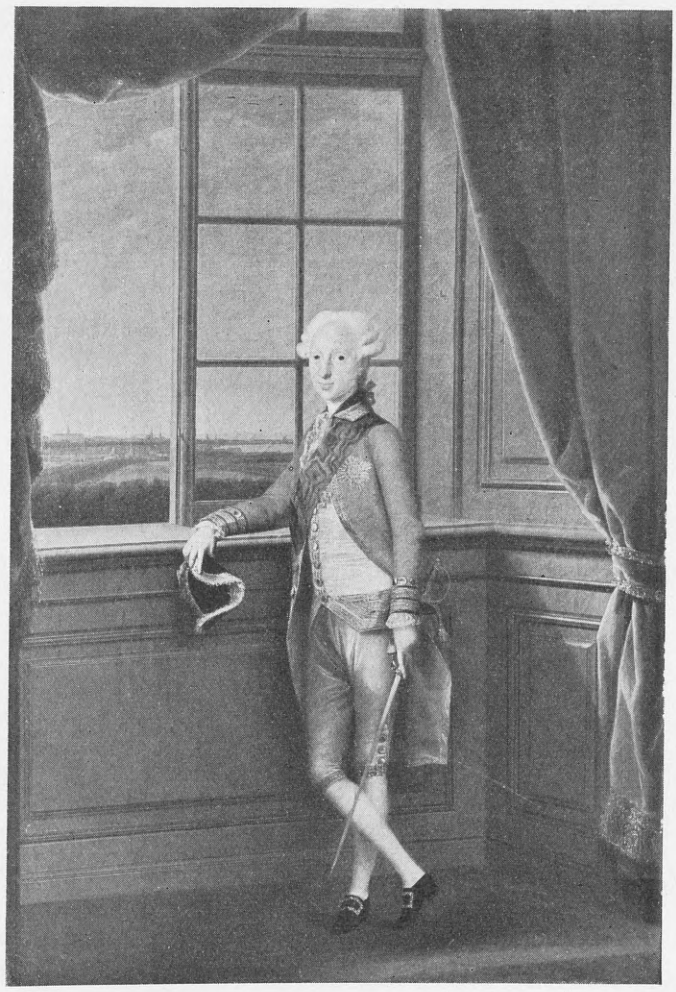

Kronprins Frederik ved et Vindue paa Frederiksberg Slot. *Maleri af Jens Juel.* Frederik VI var al sin Tid nøje knyttet til Frederiksberg Slot. Han blev født paa det i 1768, og det var hans Forældres Yndlingsresidens i de følgende Aar.

Det var foran Frederiksberg Slot, at Suhm saa den 3-Aars Dreng gaa grædende, barhovedet og barbenet »i det værste Vejr«, fordi det svagelige Barn skulde hærdes.

Men det var ogsaa paa Slottet, at den purunge Kronprins opslog sit Domicil, da han ved sit Statskup i 1784 havde overtaget Regeringsmagten.

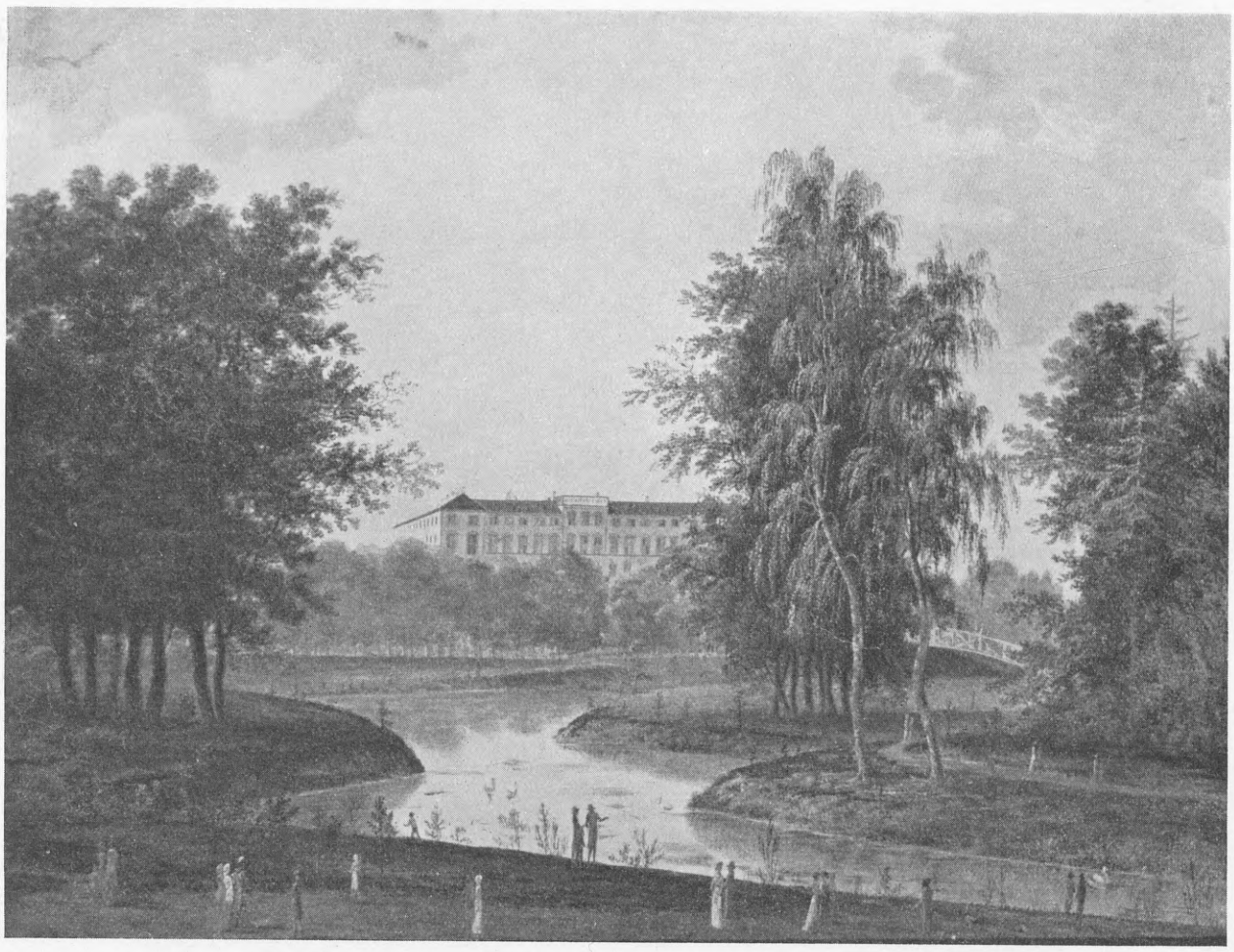

PARTI FRA FREDERIKSBERG HAVE MED UDSIGT IMOD SLOTTET. *Maleri o. 1800 af Elias Meyer.*

PARTI FRA SØNDERMARKEN MED SØJLETEMPLET. *Tegning o. 1805.* Begge Billeder stammer fra Tiden kort efter de to Parkers Omlægning i den landskabelige Havestil. Bemærk paa nederste Billede de nyplantede Graner.

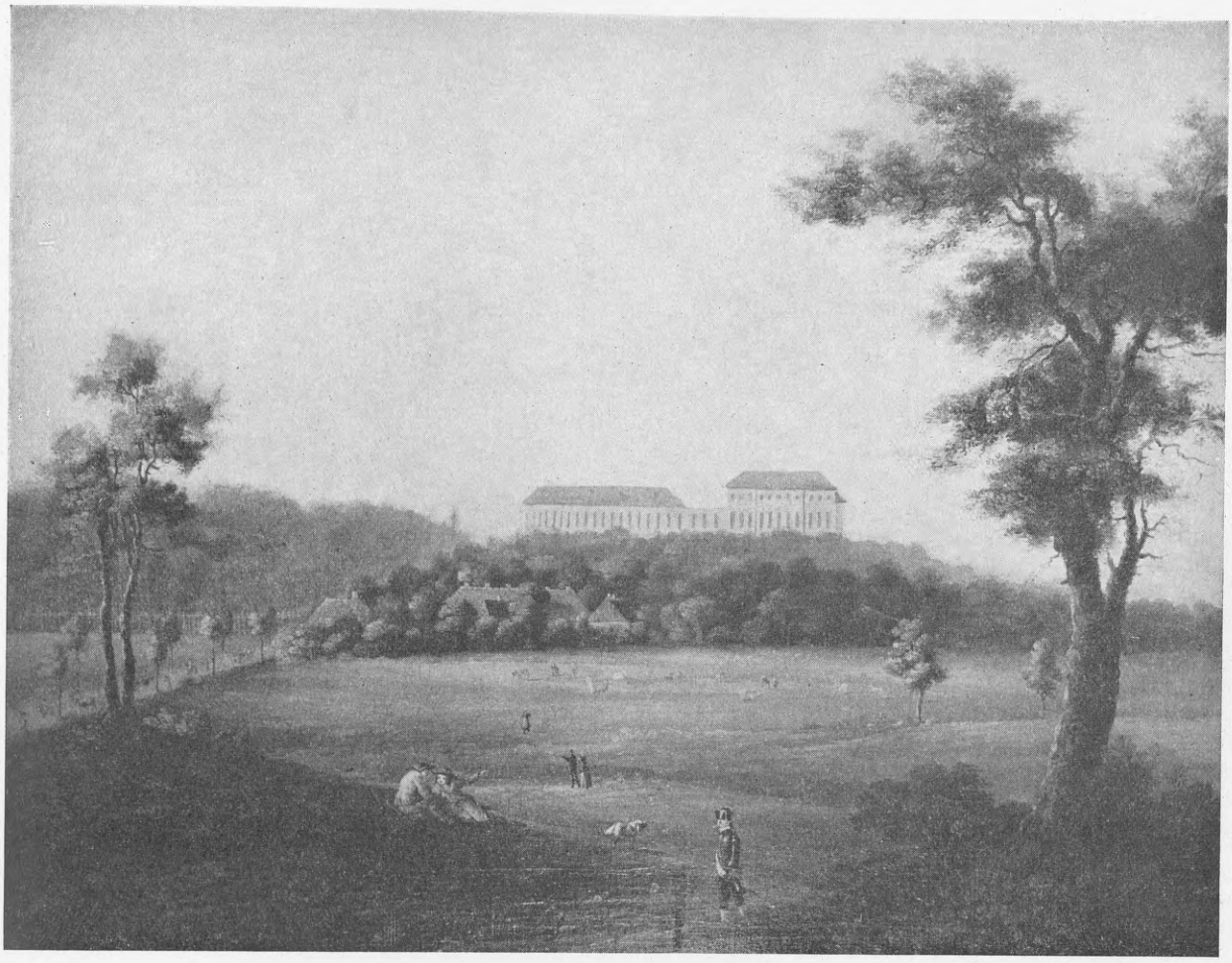

FREDERIKSBERG SLOT SET FRA ØST. *Maleri o. 1800 af Elias Meyer.* Man ser til venstre den i 1776 op over Frederiksberg Bakke anlagte nye Landevej til Roskilde, nu det yderste Stykke af Vesterbrogade, og ved Bakkens Fod Slotskroens lave Bygninger. Kroen var en Afløser af Gæstgiveriet i Bakkehuset, som laa ved den ældre Roskildevej, og hvis Indehaver ved Anlægget af den nye fik kgl. Bevilling til at flytte Kroholdet til denne.

FREDERIKSBERG SLOT OG KIRKE SET FRA ØST. *Maleri o. 1800 af ubekendt.* Billedet, der er set paa større Afstand end det ovenover, forstærker det ved dette modtagne Indtryk af Slottets landlige Omgivelser først i det 19. Aarhundrede.

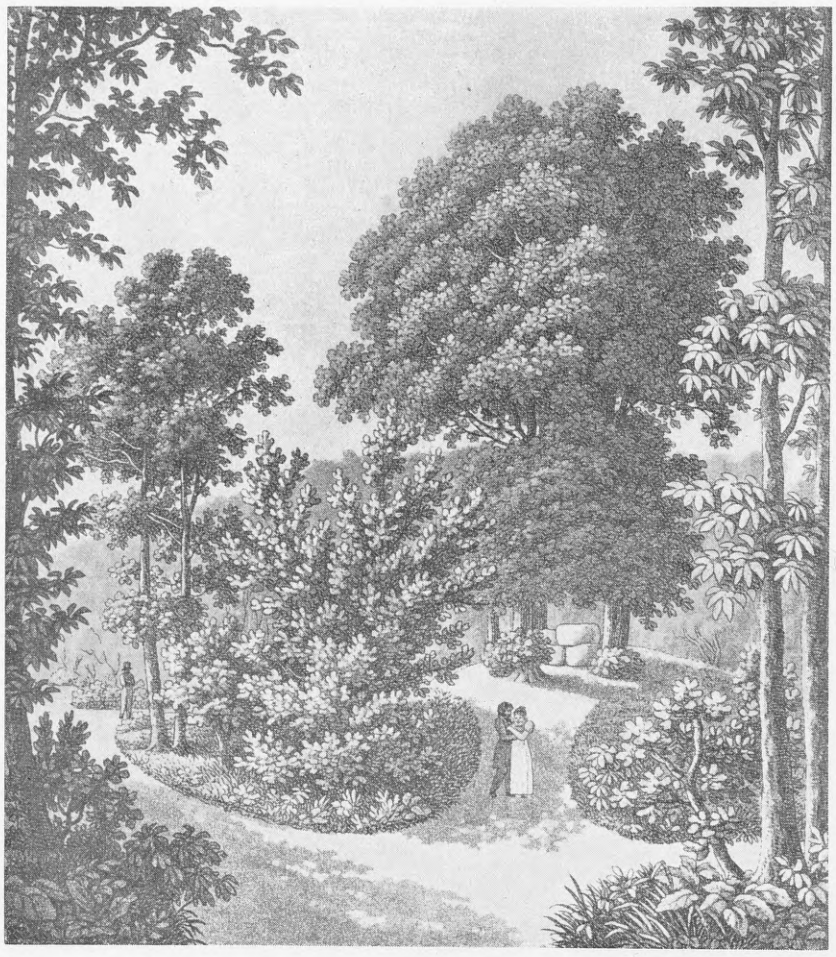

Parti fra Frederiksberg Have. *Stik af Elias Meyer*. Som allerede foran antydet, virkede den omkring Aarhundredskiftet foretagne Omlægning af Frederiksberg Have fuldstændig revolutionerende paa Havens Udseende. Alt stift og reguleret maatte vige for en fri Landskabelighed, der i Virkeligheden var lige saa arrangeret – navnlig hvad angaar de forskellige Ingredienser, der var uundgaaelige Led i Datidens romantiske Haver, kunstige Grotter og Vandfald, ja kunstige Ruiner og Klipper for ikke at tale om de mange Smaapavilloner og Lysthuse. Eksempler paa sidstnævnte er Apistemplet – se Billedet herunder – mens Stendyssen, som Billedet her viser, maa henregnes til den første Kategori.

Prospekt af Apistemplet med Udsigt til Slottet. *Tegning 1809 af C. V. Eckersberg*.

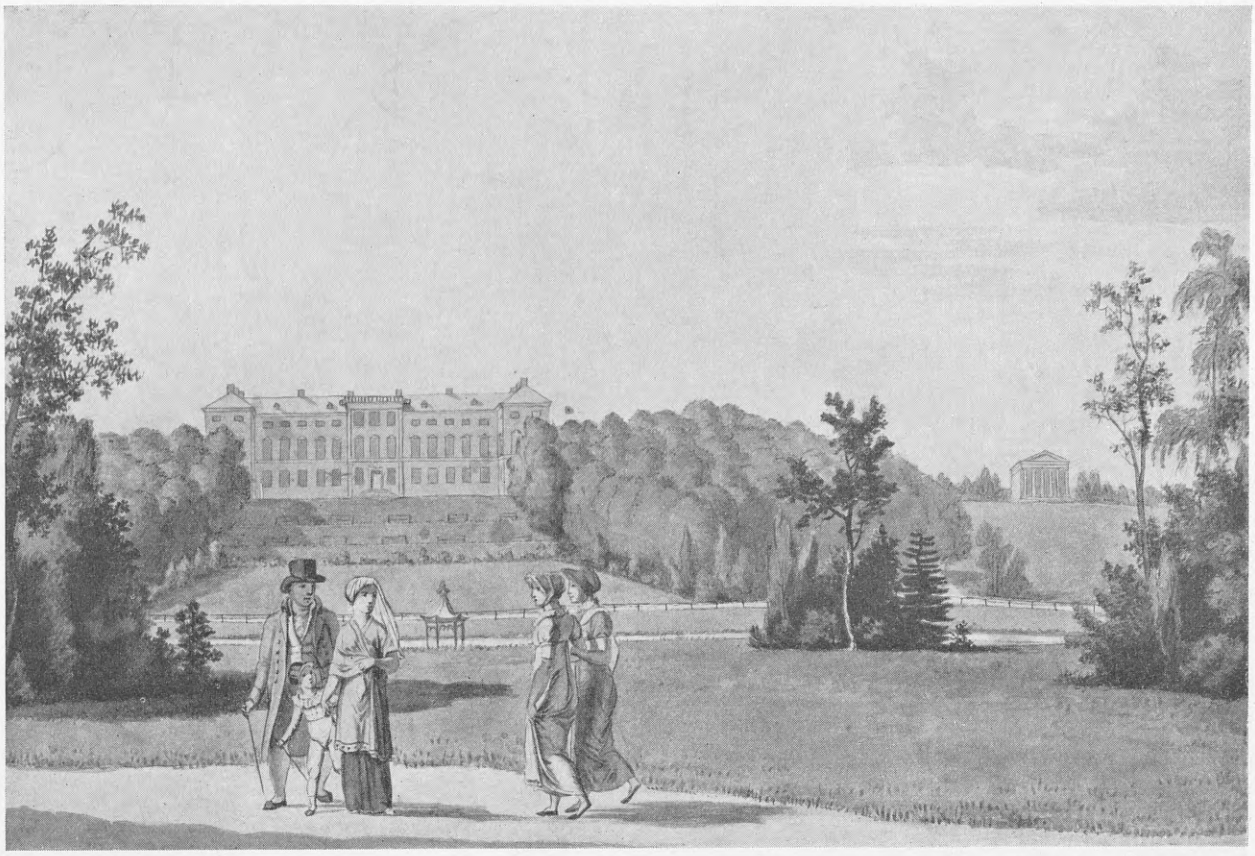

FREDERIKSBERG HAVE MED SLOTTET. *Akvarel 1809 af C. V. Eckersberg.* Ved Omlægning til den landskabelige Stil blev det Havebillede skabt, som vi kender i Dag, dog at Bevoksningen først var langt mere aaben end nuomstunder, hvad ogsaa det her gengivne Billede fortæller. Bevaret af den gamle Have blev og er alene Lindealleerne op imod Slottet.

FREDERIK VI OG PRINSESSE CAROLINE PAA SPADSERETUR. *Akvarel af J. Senn.* Det maa være Udgangen af Frederiksberg Have imod Runddelen, som Parret passerer. Gitterets Identitet er tydelig nok, mens Baggrunden ikke synes at stemme med Virkeligheden. Slige Friheder tog Datidens Prospekttegnere sig imidlertid ofte.

Om Sjette Frederiks Færden paa hans elskede Frederiksberg, i Slottet og i Haven fortælles mange Anekdoter. Kongen holdt saaledes af at vandre »inkognito« rundt i Frederiksberg Have, iklædt en simpel Frakke og en stor Voksdugskasket, og saavidt muligt uset lytte til Folks Samtaler og Munterhed. Man saa ham ogsaa tit med Prinsesserne, ved Haanden, da de var smaa, under Armen, da de blev voksne, Kongen oftest i sin Ilterhed et halvt Skridt foran!

Men mest Berømmelse nyder Kongens og Kongefamiliens Søndagssejlads paa Frederiksberg Haves Kanaler, patetisk besunget af Digteren Oehlenschläger, mere nøgternt bedømt af Politikeren Orla Lehmann, der fandt det lidt ubetimeligt »at oppuste Velviljen for en velsindet gammel Mand til en svulmende Begejstring og ubegrænset Tillid«.

Udsigt fra Slottet imod Frederiksberg Have. *Gouache o. 1810 af J. Læssøe Lange.* En Række yndefulde Billeder af denne Kunstner viser Haven faa Aar efter Omlægningen. Bemærk det kinesiske Lysthus og til højre Kirken.

Udsigt fra Apistemplet mod Frederiksberg Have. *Som det foregaaende og de to følgende Gouacher af Læssøe Lange.*

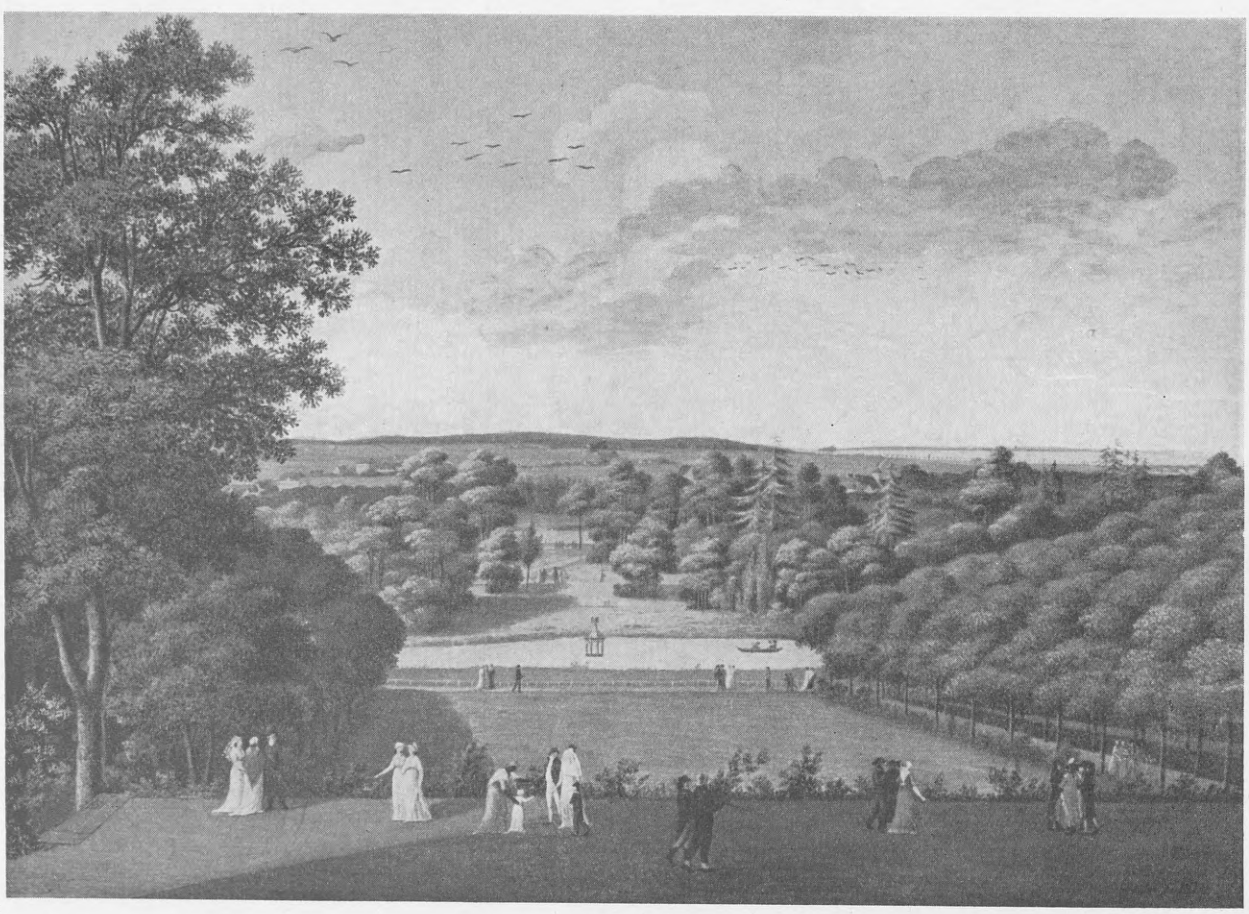

Prospekt fra Frederiksberg Have med det kinesiske Lysthus til venstre og Slottet til højre.

Parti fra Frederiksberg Have med Kanalen. I Baggrunden til højre en overdækket Gondol, muligvis identisk med den, hvori Frederik VI plejede at foretage sine Søndagssejlture.

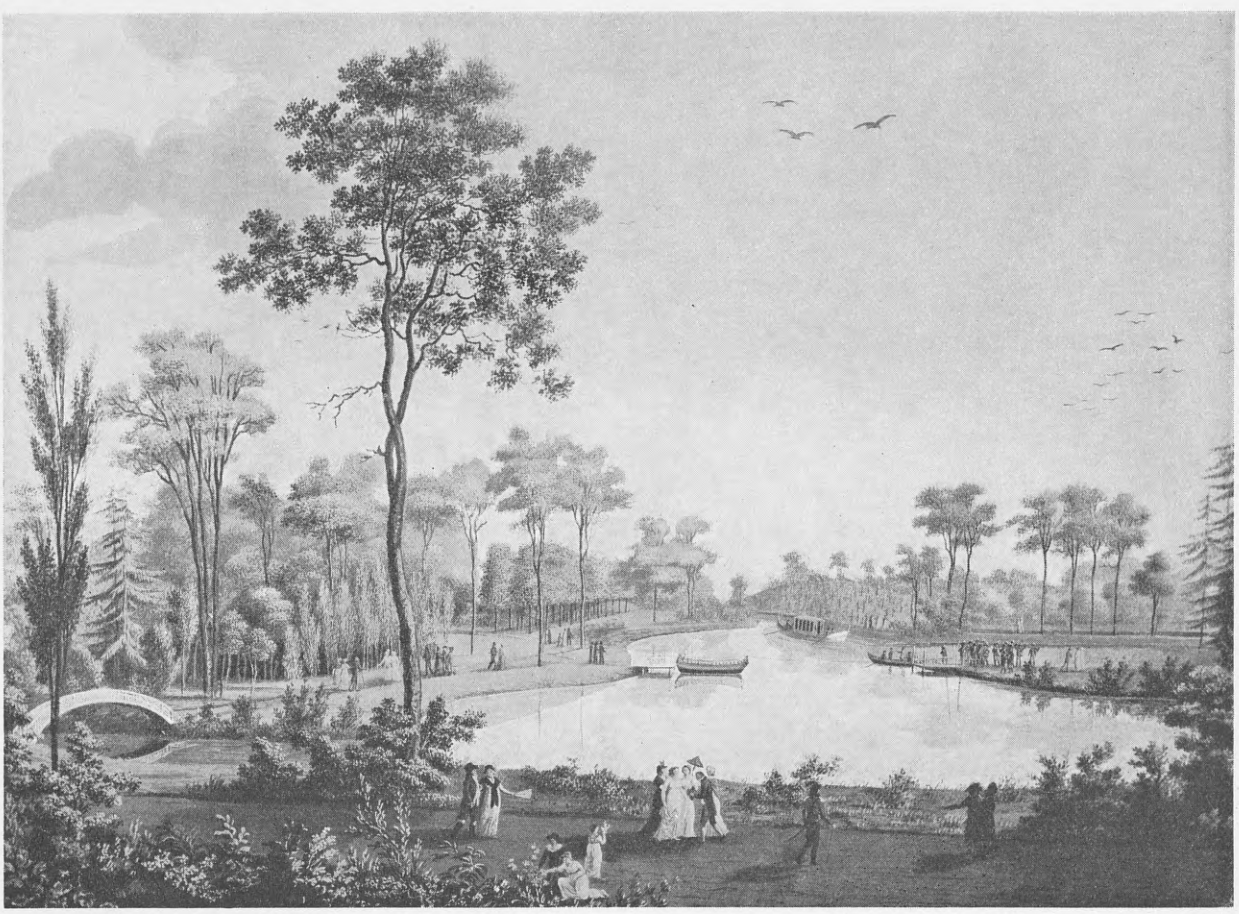

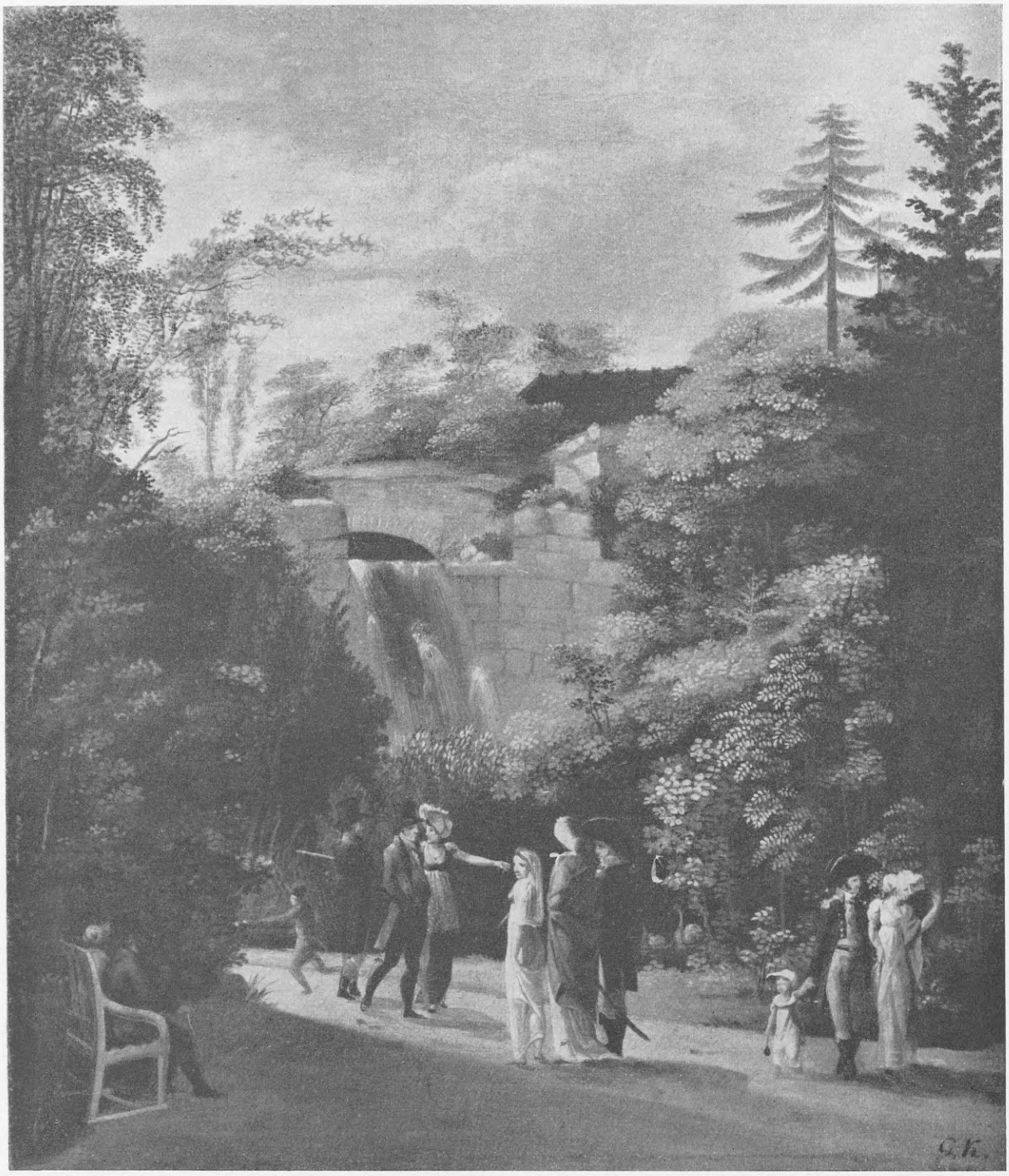

VANDFALDET I FREDERIKSBERG HAVE. *Maleri 1810 af Kier.* Med det kunstige Vandfald var der skabt et rent romantisk Havebillede i Frederiksberg Have, en sand Fryd for alle Datidens sværmeriske Sjæle. Men der har ogsaa maattet udføres et stort Arbejde for at skabe det attraktive Syn af Vandet fossende ned over den stejle Bjergskrænt, den »raa Stenklippe af hvilken Vandet nedstyrtede sig og dannede en Kaskade af 11 til 12 Alens Højde«. Materialerne var slæbt sammen mange Steder fra, navnlig hentet paa Statens forskellige Oplagspladser, saaledes et stort Antal Marmorblokke paa Frederiks Kirkeplads i København. Overhofmarskal Hauch, der var stærkt interesseret i Havens Omlægning i det hele taget, havde personligt udsøgt de smukkeste Sten. Og for at løfte Vandet op, havde man maattet bygge en særlig Hestemølle, trukket af et Firspand. Hele Anlægget er nu forsvundet paa nogle faa Stenbrokker nær.

Bevaret er derimod stadig et andet af den romantiske Haves Prydelementer, som Maleren Nikolaj Abildgaard ligeledes havde Ansvaret for, og hvortil der ogsaa var hentet Byggematerialer paa Marmorpladsen. De fleste Søjler til Isistemplet, som Apistemplet først hed, stammer dog fra Moltkes Palæ paa Amalienborg, der dengang netop var blevet bygget om i Anledning af Kongefamiliens Indflytning, og var oprindelig anvist til Benyttelse ved »Morgentemplet« i Søndermarken, men dettes Søjler blev sluttelig kun af Træ.

Parti fra Frederiksberg Have med Kildegrotten og Vandfaldet. *Gouache o. 1810 af J. Læssøe Lange.*

Parti fra Frederiksberg Have med Slottet og Schweitzerhuset. *Som det øverste af Læssøe Lange.*

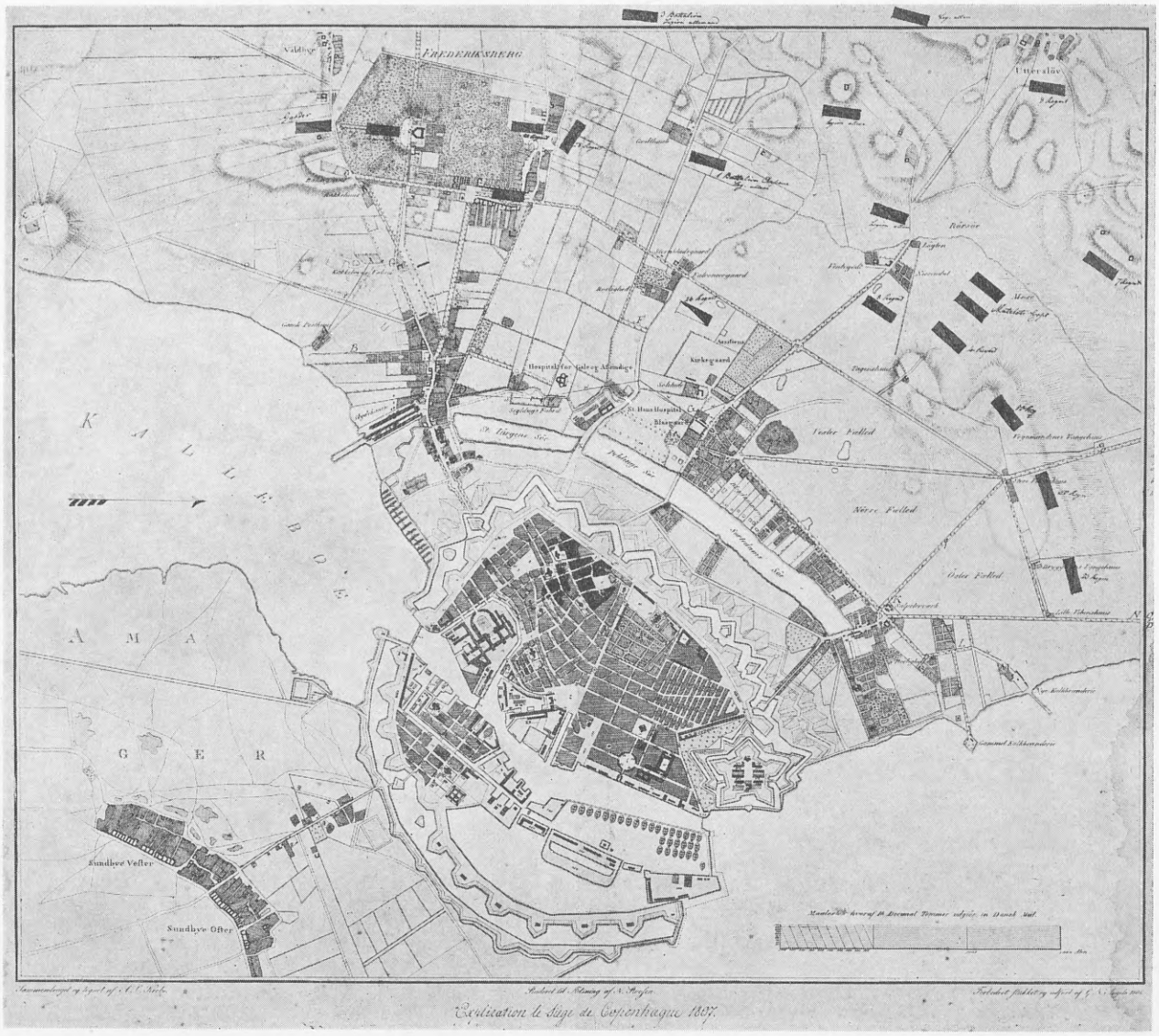

PLAN OVER DE ENGELSKE STILLINGER UNDER BELEJRINGEN 1807. *Samtidigt Kort.* – Mest iøjnefaldende er de Firkanter, som markerer forskellige Hærafdelingers Placering, men ved nøje Eftersyn kan man ogsaa se de Bogstaver, som betegner de 13 Artilleristillinger, hvorfra Byen blev bombarderet. Af dem laa de tre paa Frederiksbergs Grund, nemlig i Svanholms Have (D), i Vodroffgaards Have (E) og ved Rolighed (F).

UDSIGT OVER FREDERIKSBERG 1807. *Engelsk Farvelitografi.* Billedet er tegnet af en engelsk Officer, Cockburn, der sikkert havde sit Kvarter paa Slottet, maaske en af dem, der »ikke søgte at forsvare deres Ministres Skjændighed . .«, selv ikke naar der blev talt højlydt om »det afskyelige Niddingsværk«.

Lige saa stor Interesse har det dog, at Prospektet er det første af Gammel Frederiksberg By.

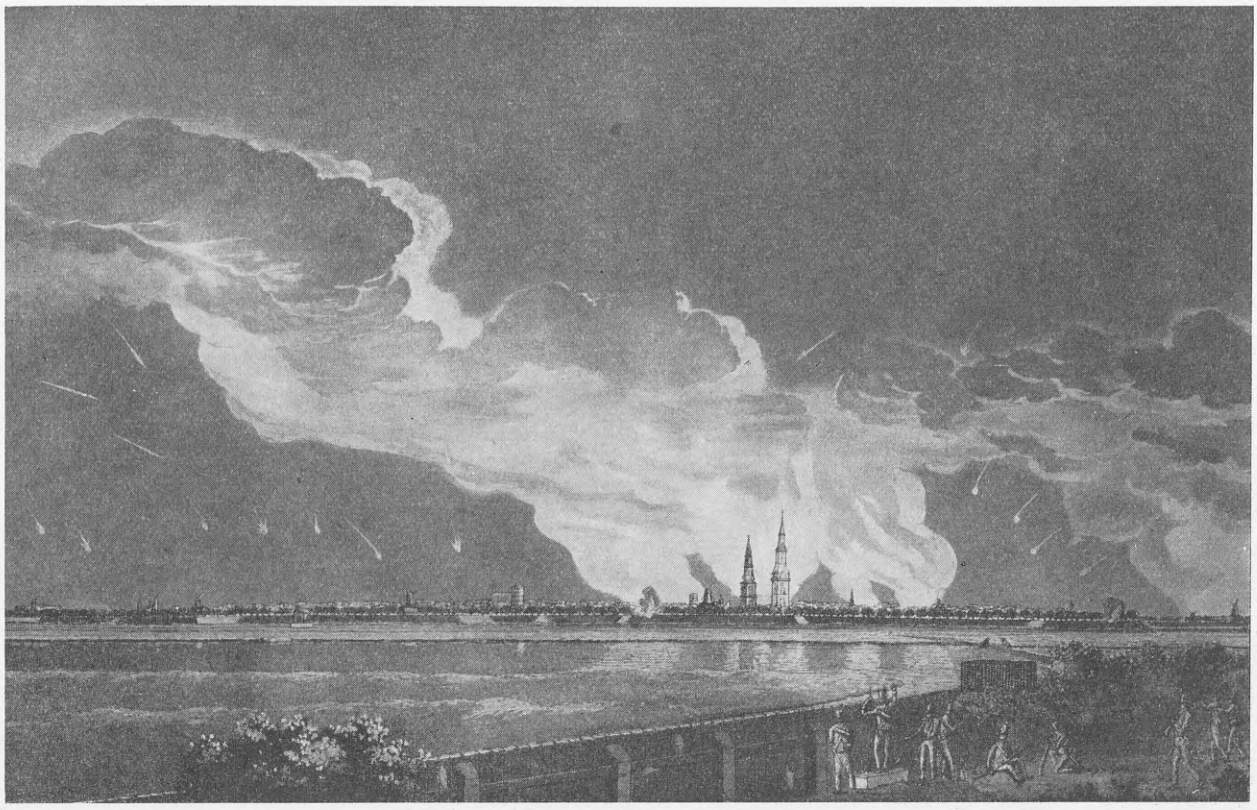

SCENE AF DET ENGELSKE BOMBARDEMENT I 1807. *Stik af N. Truslew*. Muren i Forgrunden, bag hvilken ses engelske Soldater, stod paa Ladegaardens Grund. Billedet er tegnet under »den rædselsfuldeste Nat«, nemlig mellem den 4. og 5. September, da Ødelæggelserne i Byen naaede deres Højdepunkt med Frue Kirkes Brand.

BJERGSKOTTER I DERES LEJR I SØNDERMARKEN. *Samtidig farvelagt Tegning*. De fremmede Tropper dannede et malerisk Skue, og efter Vaabenstilstanden var der stor Tilstrømning af Københavnere til den fjendtlige Lejr, hvor man fraterniserede flittigt med »Skjørtekarlene«.

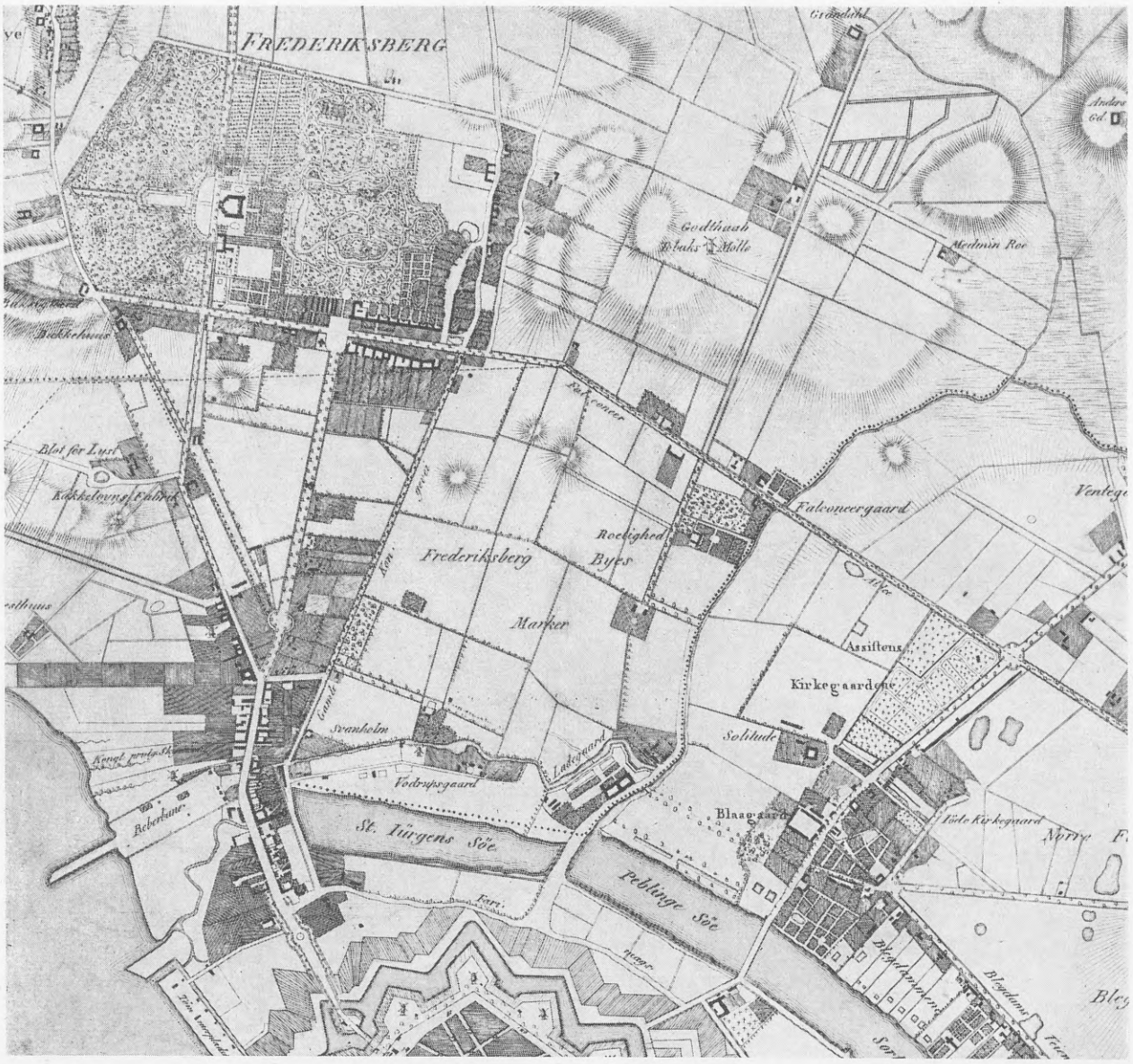

DEN ØSTLIGE, STØRRE DEL AF FREDERIKSBERG OMRAADET. *Udsnit af Kort 1817.* Planen viser først og fremmest den Udstykning, der er foregaaet siden Kortet 1780 blev tegnet. Til de gamle, navngivne Ejendomme er der kommet nyere, hvis Benævnelser Mariendal, Sindshvile, Svanemosegaard ikke findes afsat paa Kortet, men som let identificeres ved Sammenligning med yngre Kort. Bemærk ogsaa, at baade Frederiksberg Have og Søndermarken er omlagt.

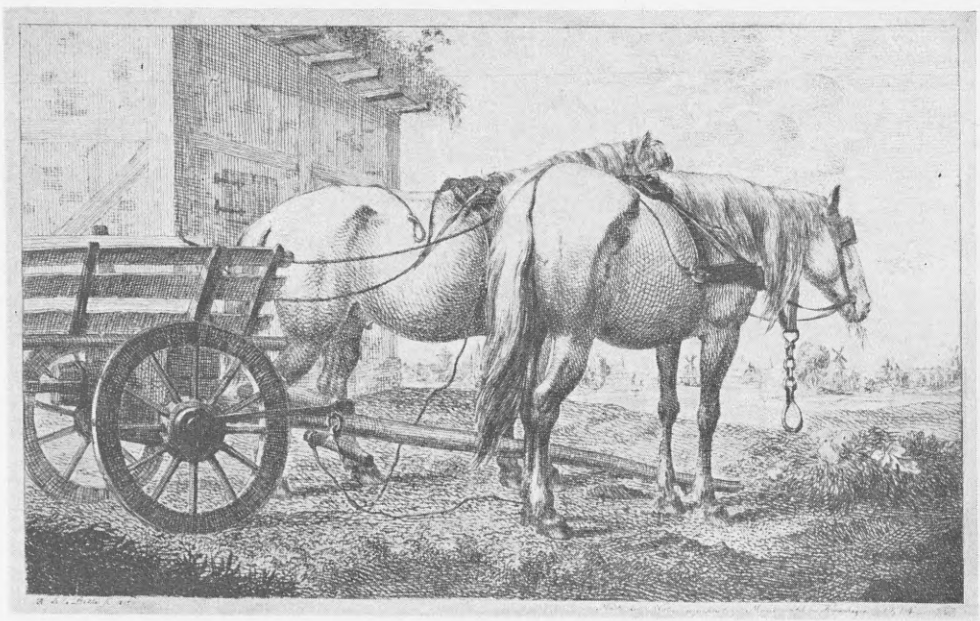

PARTI VED MARIENDAL. *Tegning 1814 af de la Belle.* Som mod Slottet var der i hine Dage ogsaa frit Udsyn ind imod Hovedstaden.

Langt den overvejende Del af Frederiksberg-Omraadet havde dengang Karakter af Landbrugsarealer.

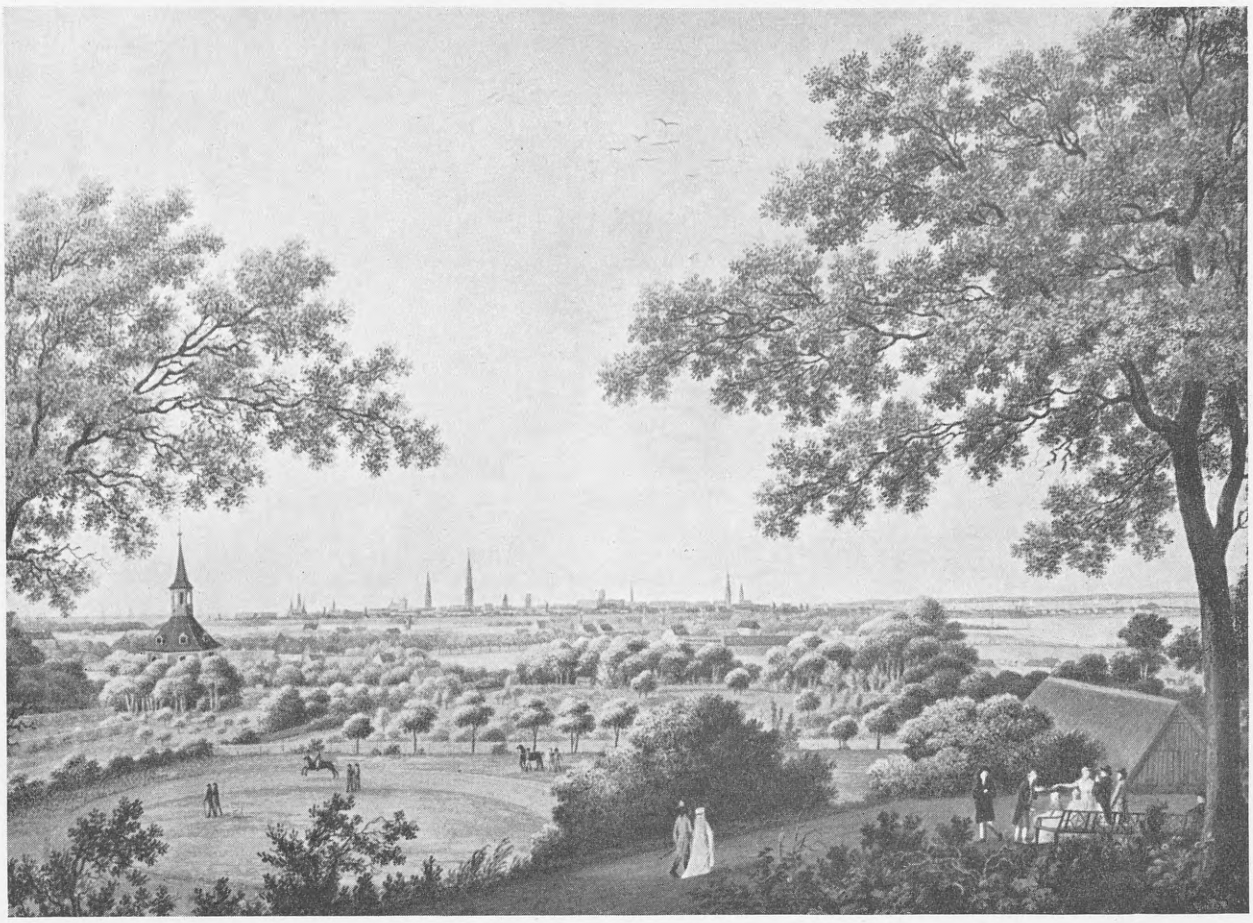

Udsigt fra Bakken foran Frederiksberg Slot imod København. *Gouache o. 1810 af J. Læssøe Lange.* Til venstre foran Kirken ligger Slottets Ridebane, til højre Ridehuset, opført 1754.

Parti fra Frederiksberg. *Tegning 1810 af I. F. Abel.* Bemærk Slottet umiddelbart til venstre for de landlige Bygninger.

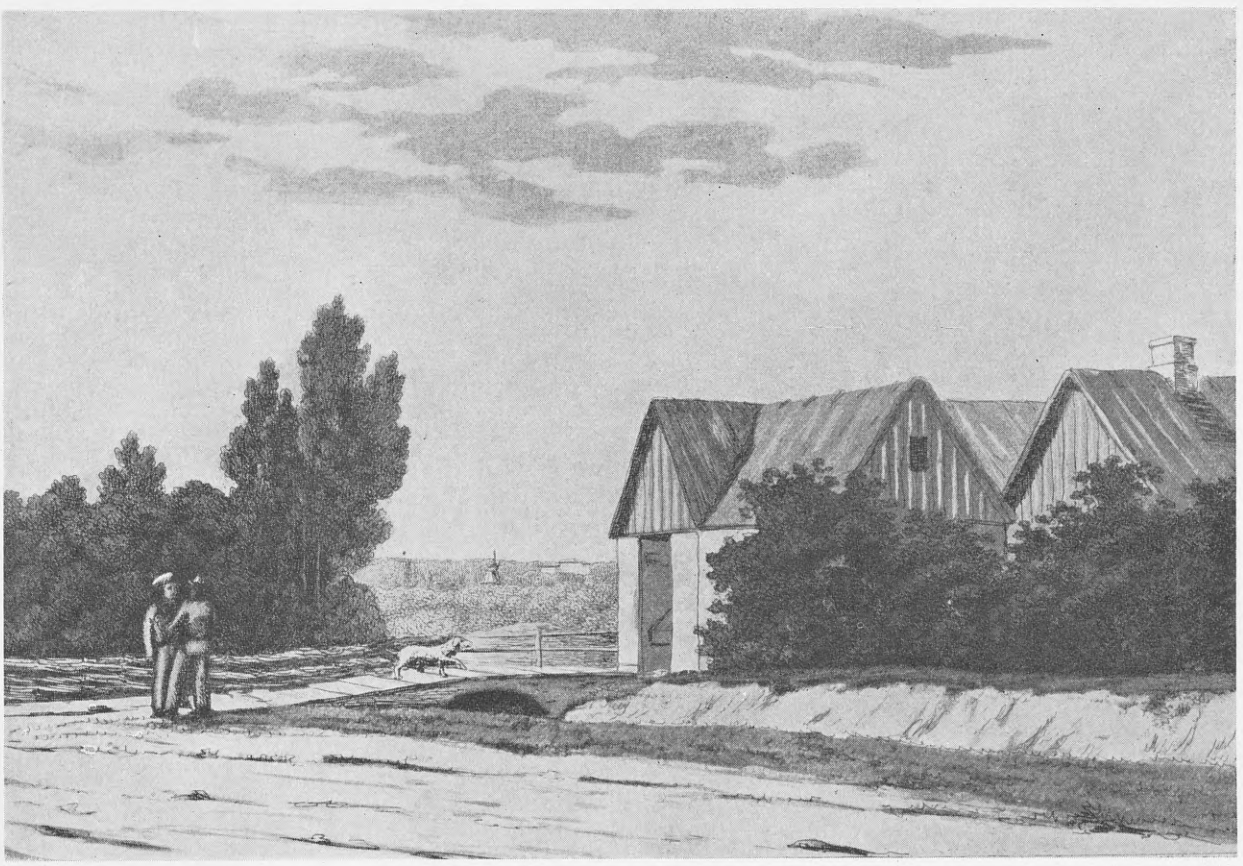

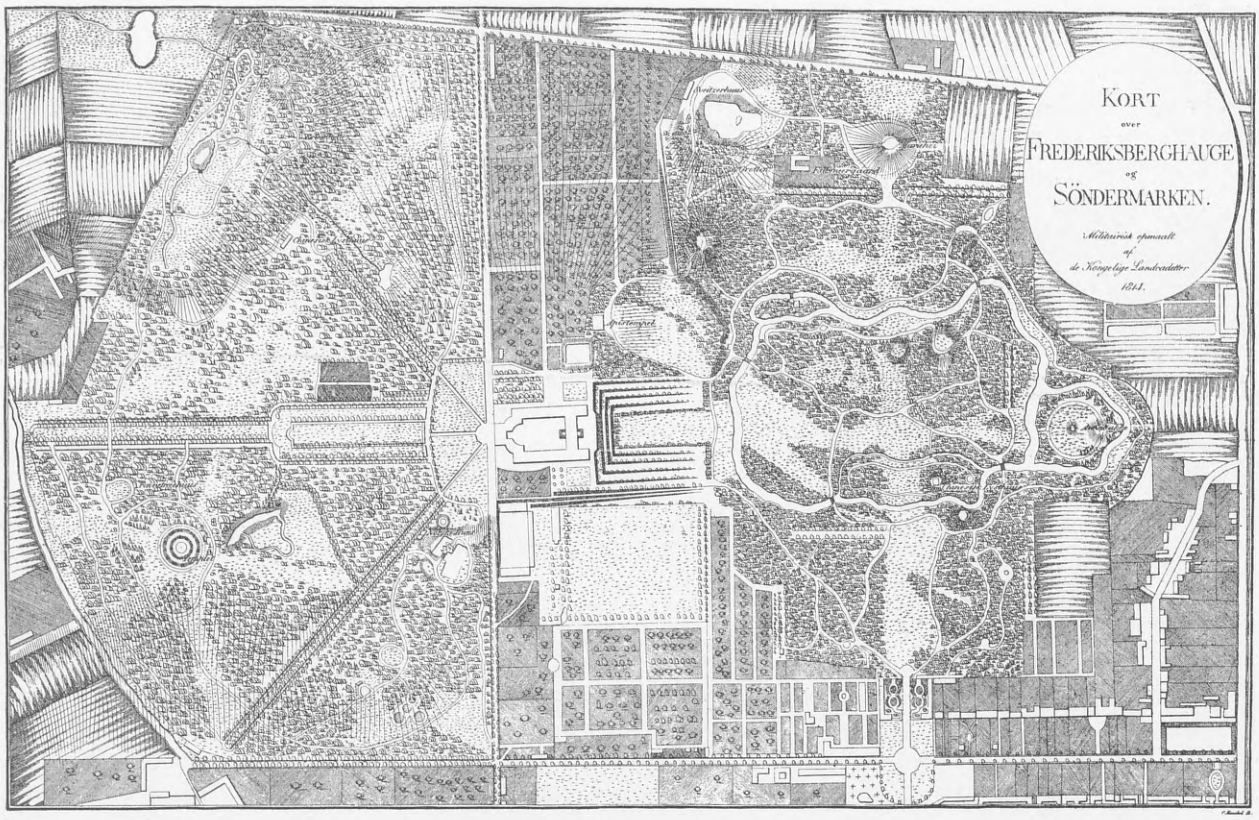

Plan over Frederiksberg By, Have og Søndermarken. *Stik 1814.* Der er aabenbar Forskel paa Haven med dens snoede System af Gange og Kanaler og den mere regulært anlagte Søndermark. Søndermarken eller Plantagen, som man kaldte den i det 18. Aarhundrede, blev anlagt sammen med Slottet, og var 1745 »næsten ikke anderledes end som en Skov at anse«. Dens Anlægsplan, med de mange snorlige Alleer, der gennemkrydsede den, var som selve Frederiksberg Have fransk, men den savnede Slotshavens mere overdaadige Udsmykning med Vandspring, Statuer og Lysthuse. Til Gengæld vrimlede den formelig med Ræve, og Hoffet holdt til Tider Jagt derinde, ogsaa af Hensyn til de Valby Bønders Fjerkræ.

Tidligere end Frederiksberg Have blev Søndermarken omlagt i den engelske Havestil. Det skete ogsaa, fordi man vilde skaffe Københavnerne en ny Parkpromenade til Erstatning for den, man havde berøvet dem ved at gøre Parterrehaven ved Rosenborg til Exercerplads. At der ikke blev Adgang for Publikum i den omlagte Søndermark er noget andet, men allerede inden den endelige Bestemmelse blev taget i 1785, havde Slotsgartner Petersen, der siden havde sin store Andel i Frederiksberg Haves Omlægning, været i Færd med at anlægge nye Gange i Søndermarken, og selvom Arbejdet skred langsomt fremad, og det heller ikke blev til noget med de bekostelige »Lystbygninger«, man først havde projekteret, saa blev Parken i hvert Fald velforsynet med Lysthuse i Datidens Ønskestil. Der fandtes, som Billederne paa denne og modstaaende Side viser – alle tegnet og stukket 1825 af Johs. Walter – adskillige og højst forskellige.

Hytte i Søndermarken.

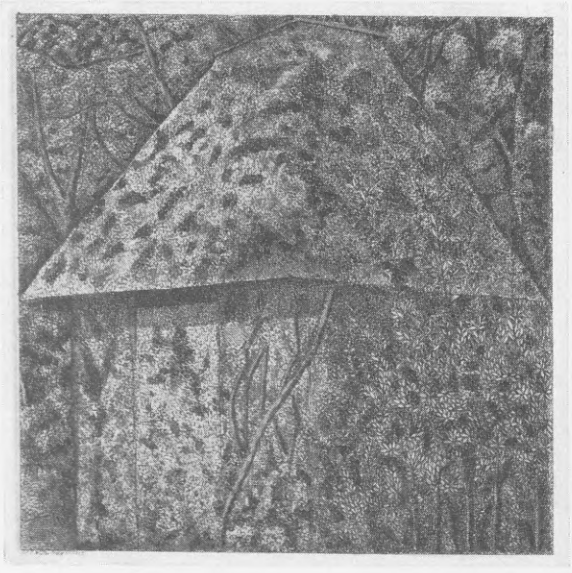

Kinesisk Lysthus i Søndermarken.

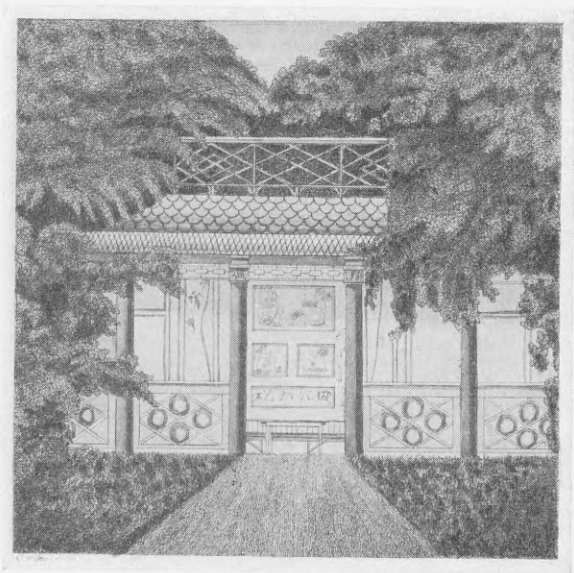

Eremithytte i Søndermarken.

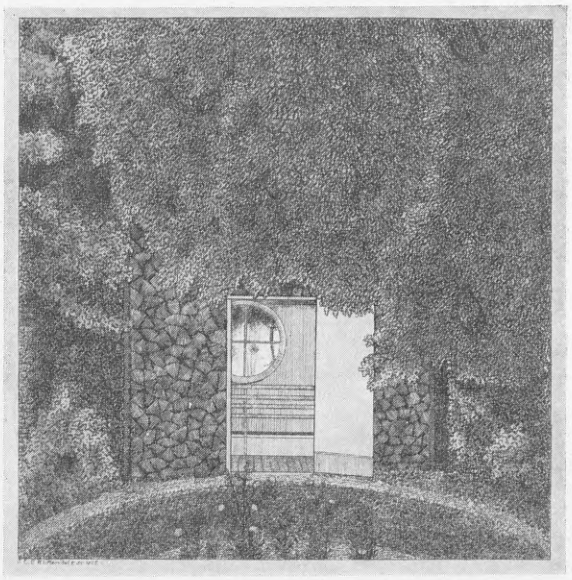

Favnebrændehytte i Søndermarken.

Søndermarkens Omlægning vakte stor Begejstring i Datiden. En Avisartikel gav Udtryk for denne og for den nye Havekunst i det hele taget: »Engellænderne tvinge ikke i sine Haver Naturen til at rette sig efter Konstens og Uforstandighedens Gøgleværk; den Konst, de anvende, er ikke for at udsmykke Naturen, men blot paa det den kan vise sig for Øiet i sin fulde Majestæt. Deres Haver indeslutte hele Enge, store Skovstykker, Bakker og Høie, under hvis Fod en surrende Bæk slynger sig. Alleerne ere ikke beklippede af Gartnersaxen, i krumme og bugtede Gange sno de sig igjennem den tætte Skov . . . Engellænderne anlægge sine Haver paa Steder, hvor Øiet kan frit sværme ud over fortryllende Beliggenheder, og paa de Kanter, hvor Synet vises de herligste Optrin, henstille de Hvilesteder, Eremit-Boliger, Templer, Broer og andet, som opvækker Høitidelighed og sysselsætter Siælen i Stilhed.«

Man kan i vore Dage synes, at Beskrivelsen passer bedst paa selve Frederiksberg Have. Søndermarken har længst mistet det meste af hint romantiske Islet, som dengang prægede den, Søndermarken, som Skribenten dengang betegnede som »Uskyldighedens Fristad. Her har Konsten og Naturen rakt hinanden Haanden og fremledet Skjønheder, hvorover Øiet smilende studser . . . Den Kant af Haven, som bøier ud til Valby, var særdeles skikket til at modtage nogle ukonstlede Prydelser. Her kneise de tippede Høie, herfra skuer Synet ud over frugtbare Sletter og Landsbyernes stille Vaaninger . . . to Lysthuse ere henstillede paa de Synskanter, for hvilke de bovnende Marker og blomstrende Enge udbrede sine Herligheder . . . Vi kan vanke længere frem og det chinesiske Lysthus hæver sig i sin nette Prydelse.«

Selve Digterkongen, den i Søndermarken hjemmevante Oehlenschläger, har givet sin lyriske Beskrivelse af disse for os at se lidt barnlige Arrangementer i sin Digtcyklus: Frederiksberg.

Kildegrotte i Søndermarken.

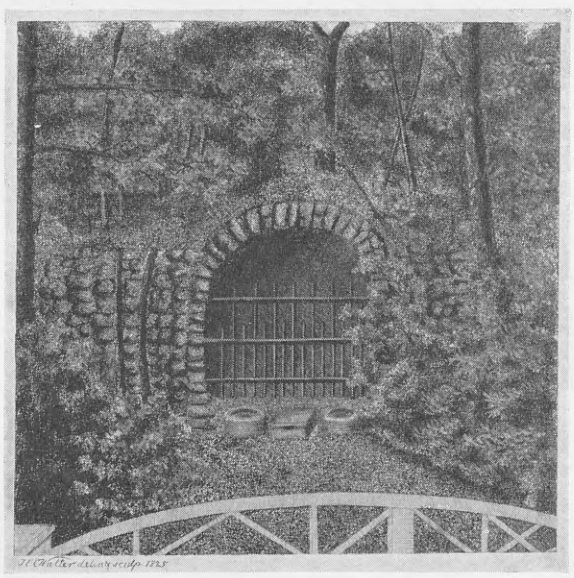

Kuglehytte i Søndermarken.

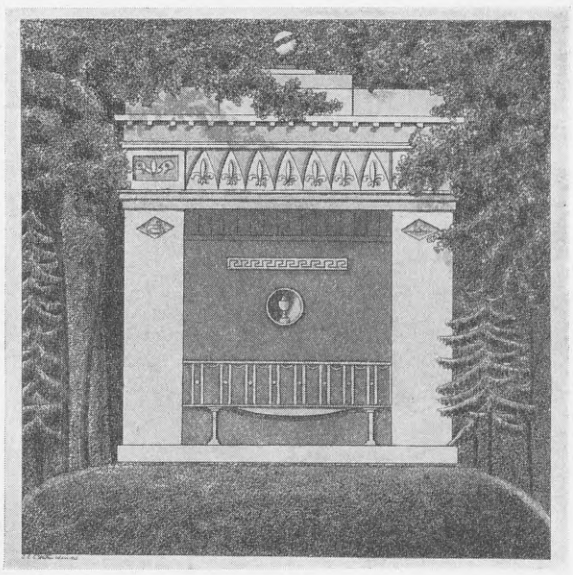

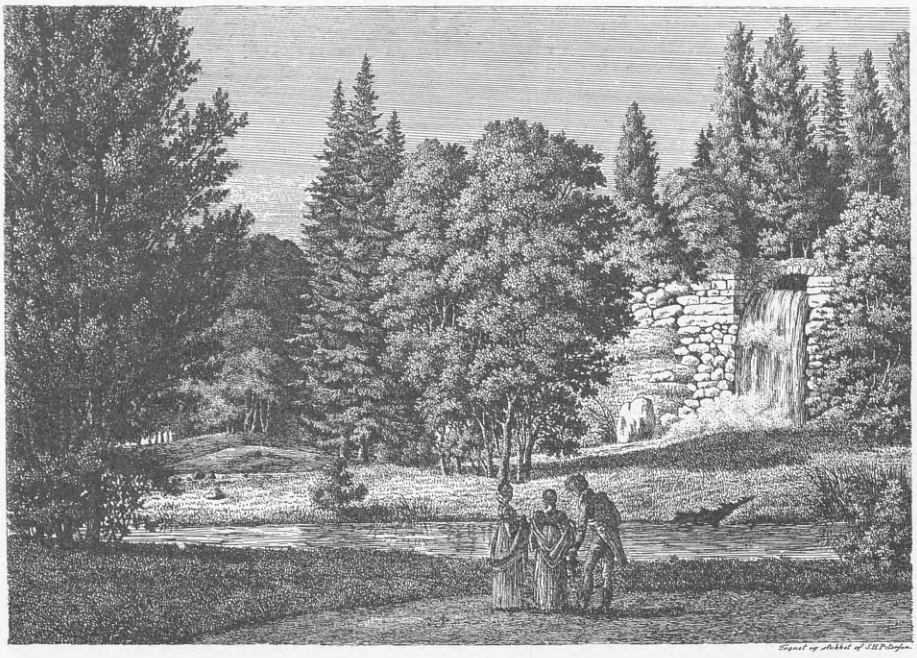

PARTI FRA FREDERIKSBERG HAVE MED VANDFALDET. *Stik o. 1830 af S. H. Petersen.* Et andet og noget senere Billede af det foran Side 62 omtalte kunstige Vandfald paa Øen i Frederiksberg Have.

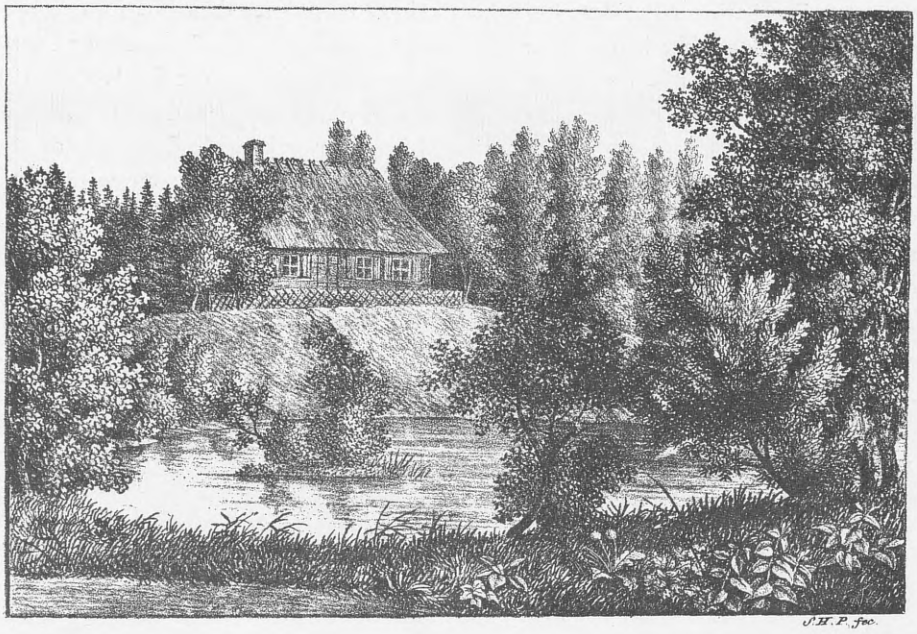

PARTI FRA FREDERIKSBERG HAVE MED SCHWEIZERHUSET. *Stik o. 1830 af S. H. Petersen.* – Det lille »Lyst- og Forfriskningshus«, hvor de kongelige Herskaber plejede at indtage Kaffen, og hvis Stil forøvrigt intet har med Schweiz at gøre, blev opført 1800-01.

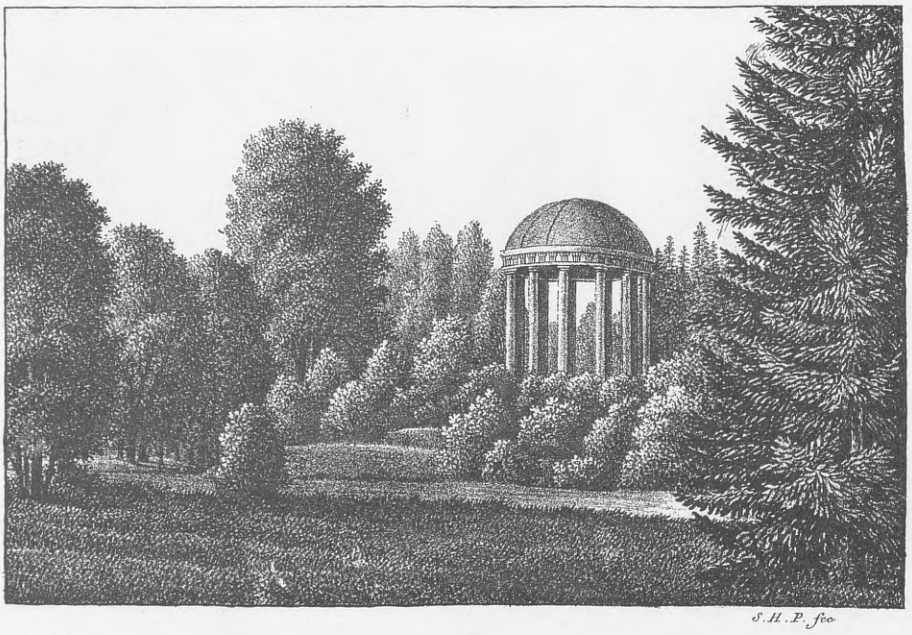

PARTI FRA SØNDERMARKEN MED SØJLETEMPLET. *Stik o. 1830 af S. H. Petersen.* Slotshave og Søndermark fik hver sit »Morgen-Tempel«, Haven det anseligste, Apis-Templet, som staar endnu, takket være de mere solide Byggematerialer. Det østerlandske Tempel i Søndermarken er længst borte. Dets Søjler var af Træ ligesom Kolonnadens ved Amalienborg.

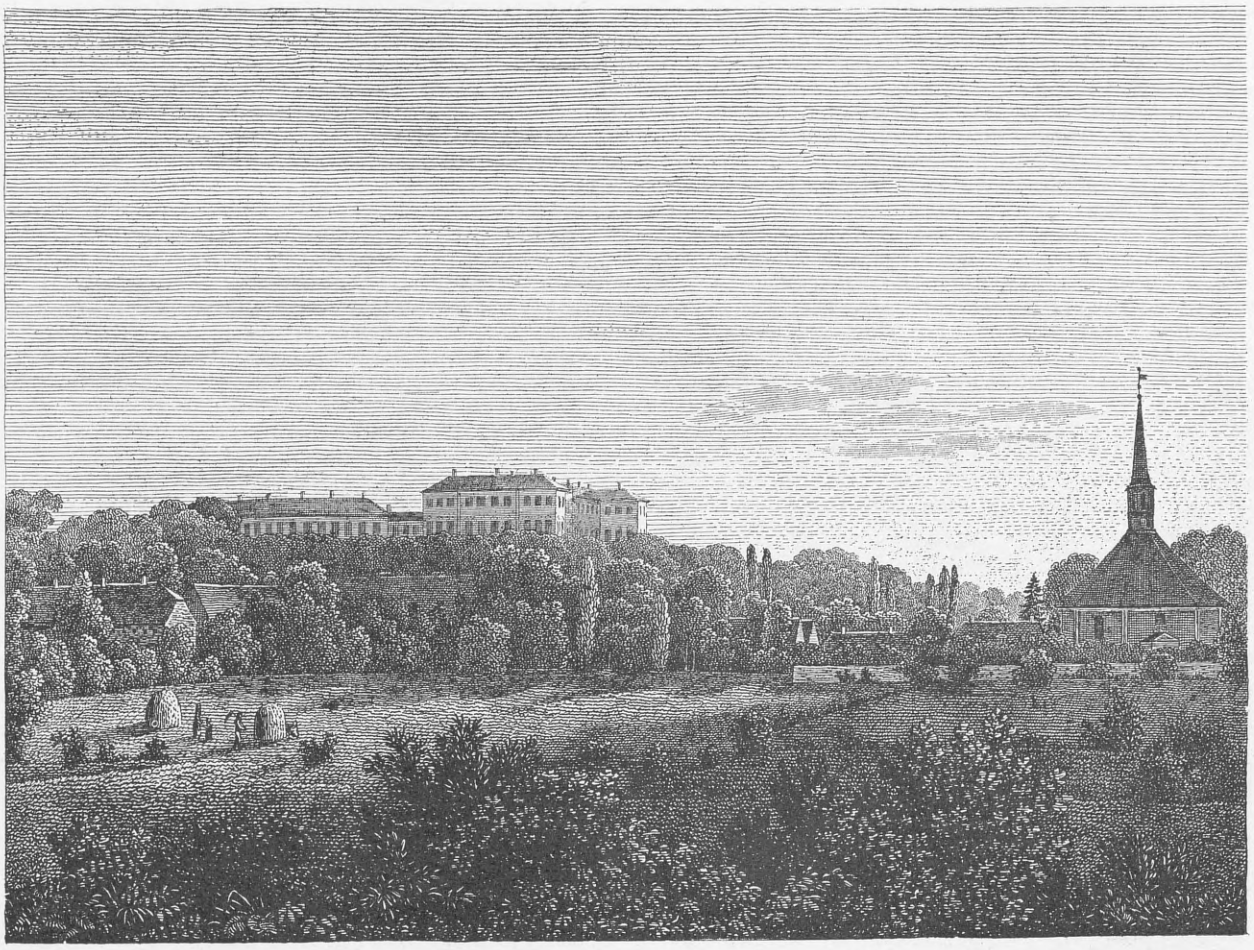

Frederiksberg Slot og Kirke set fra Øst. *Stik 1832.*

Udsigt fra Valby Bakke imod København. *Stik 1828.* Længst til venstre Snapophuset i Søndermarkens Udkant.

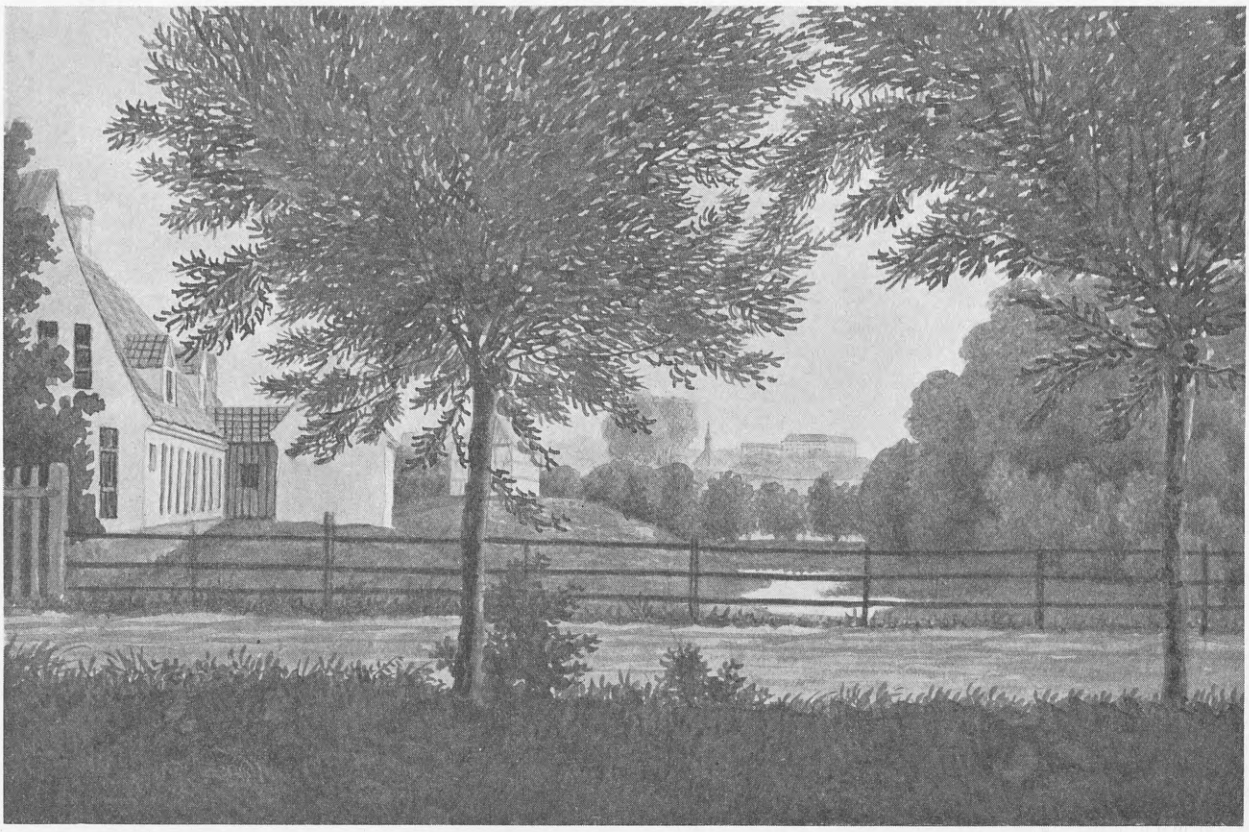

Parti fra Ladegaardsvejen med Udsigt imod Frederiksberg Slot. *Tegning o. 1825.* Ved at betragte dette Billede forstaar man, at der fra Schornernes Landsted, som laa ved Nørrebrogade, var Udsyn til Frederiksberg Slot, idet »Alt, hvad der ligger paa den anden Side Ladegaardsaaen omtrent lige op til Kirken paa Frederiksberg jo aldeles ikke existerede«. En Undtagelse var dog selve Ladegaarden, der ligger til venstre i Billedet bag sin Voldgrav.

Prospekt af Familien Øllgaards Landsted ved Vesterbrogade. *Tegning o. 1830.* Man ser i Baggrunden neden for Bakken Pilealleen.

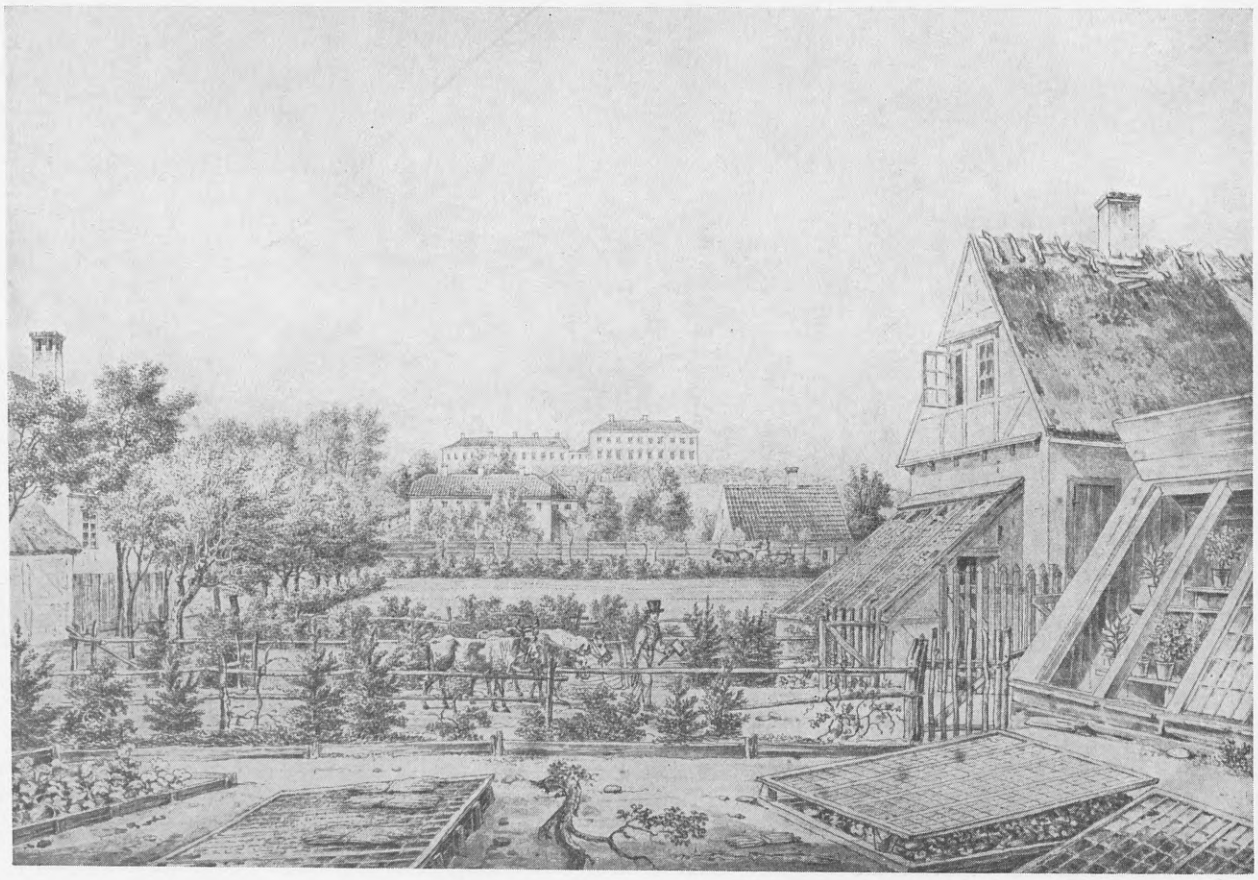

Udsigt fra Bakken foran Frederiksberg Slot imod København. *Radering o. 1840 af P. Lund.* Det frie Udsyn til Slottet tilsvaredes naturligt af en fri Udsigt fra dette. »Man har og især fra Kongens og Dronningens Gemakker hele Kobenhavn By for Øjnene og dens Forstad imod Vesten og alle de frem og tilbagegaaende Skibe ganske nøje og klarlig isigte«. Thurahs Beskrivelse fra 1745 havde Gyldighed langt ned i det 19. Aarhundrede.

Udsigt fra Frederiksberg Slot imod København. *Farvelagt Radering 1828 efter H. G. F. Holm.* Det er Slottets Økonomibygninger, den saakaldte Lakajgaard, man ser i Forgrunden.

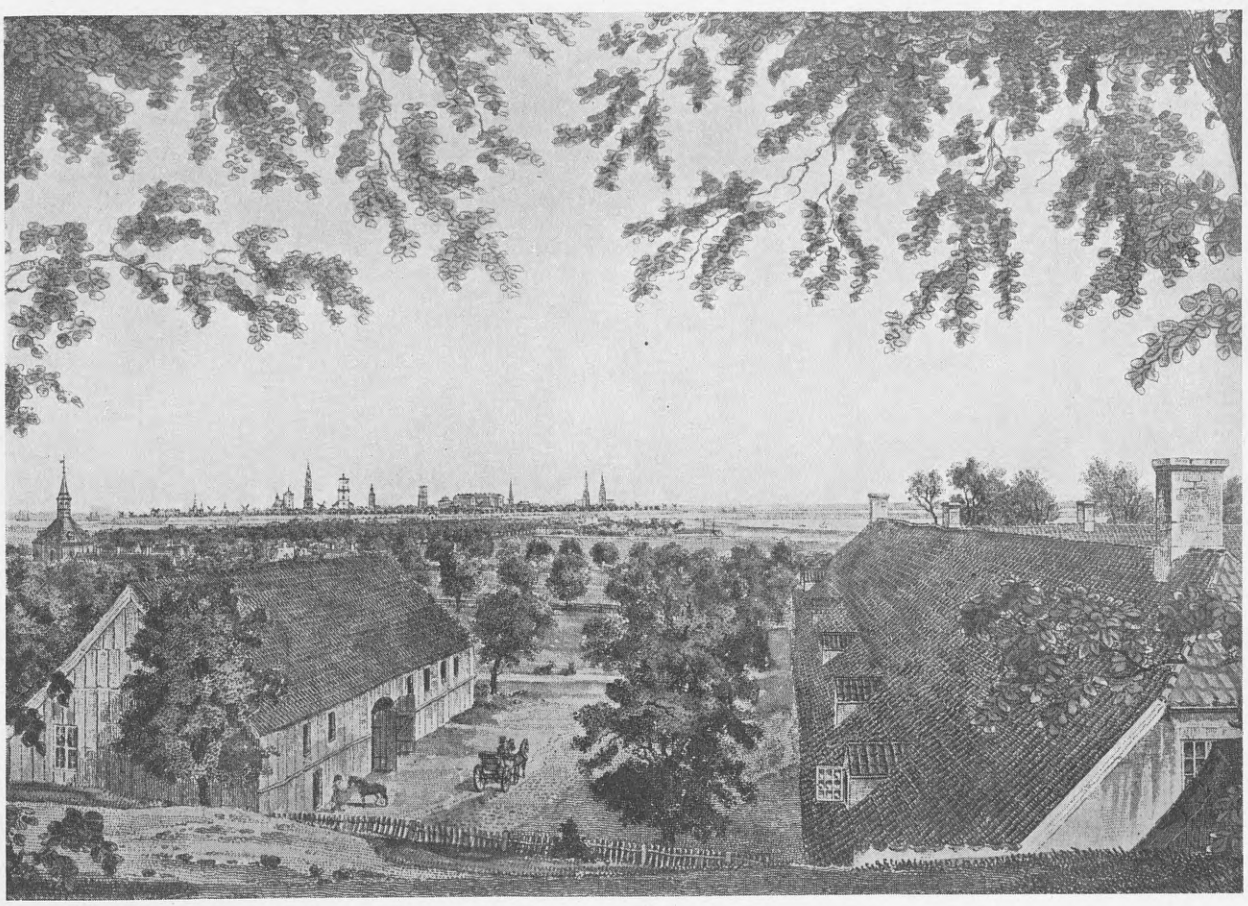

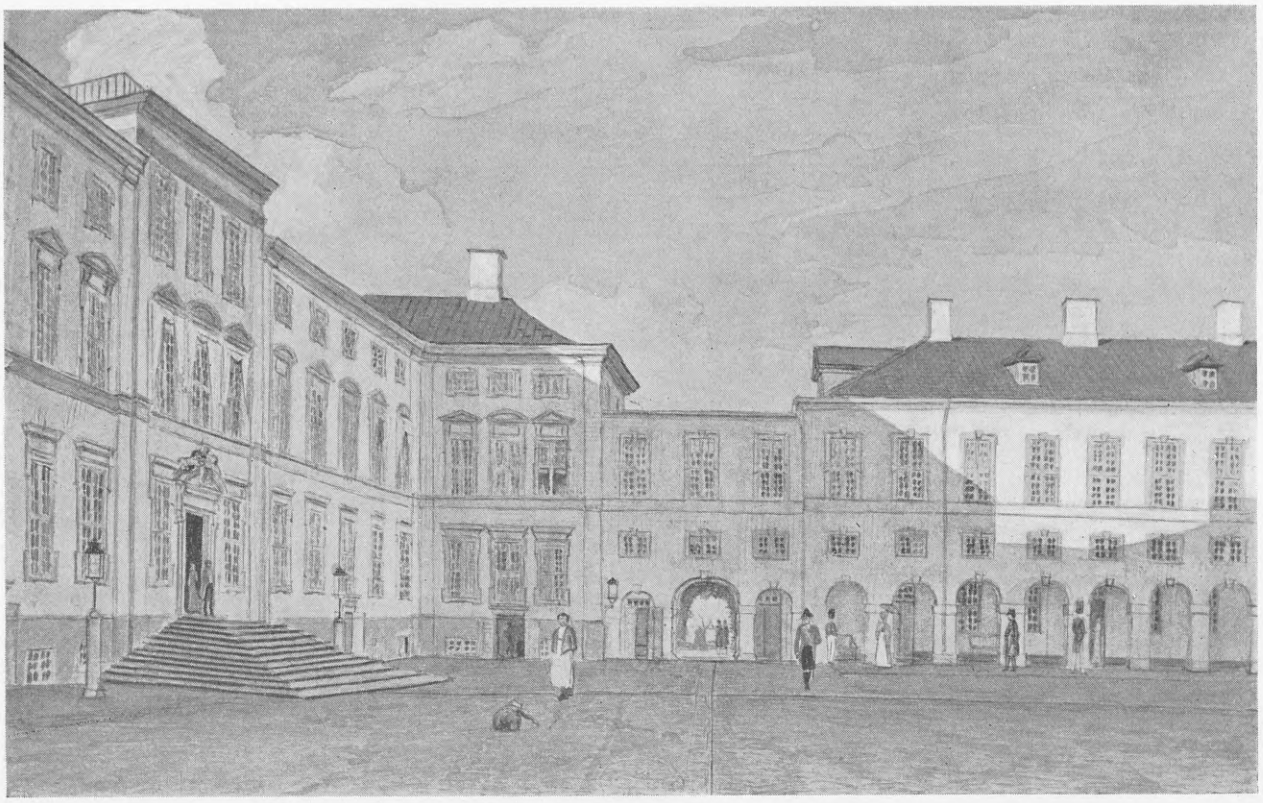

INTERIØR FRA FREDERIKSBERG SLOTSGAARD SET IMOD ØSTERPORT. *Tegning 1842 af F. Zweidorff.* Thurah siger, at Christian VIs »Formerelse af Bygninger bragte Slottet saa meget Rum og Lejlighed tilveje, at den ganske Hof-Stat med Bekvemmelighed kunde logeres. Bygningen er stor og paa alle Sider meget anselig.« Det var meget sjældent, at Frederik V boede paa Slottet, men det var Christian VIIs Sommerresidens som Kronprins fra han var 11 Aar, og siden som Konge opholdt han sig der ofte. Her blev hans og Caroline Mathildes Søn, den vordende Frederik VI født i 1768. Men her holdt ogsaa Struensee til. Det var paa Frederiksberg Slot, han først blev fortrolig med Dronningen. Her blev holdt Baller og andre Fester, en enkelt af særlig Karakter, idet det var paa Plænen nedenfor Slottet, at man for at berolige Stemningen i 1771 beværtede Holmens Folk med den helstegte »Forsoningsokse«. Helt makaber er Fortællingen om Dronning Juliane Marie, der fra sine Vinduer hver Dag nød Synet af sin Dødsfjende Struensees sørgelige Rester paa Stejlerne overfor Sorte Hest paa Vesterbro. – Siden blev Frederiksberg Slot Sommerresidens for den Konge, hvis Navn i den almindelige Forestilling er stærkest knyttet til det, Sjette Frederik. Han boede der allerede som Kronprins, før og efter sit Bryllup, senere i hele sin Kongetid, og hans Gemalinde efter ham til sin Død i 1852.

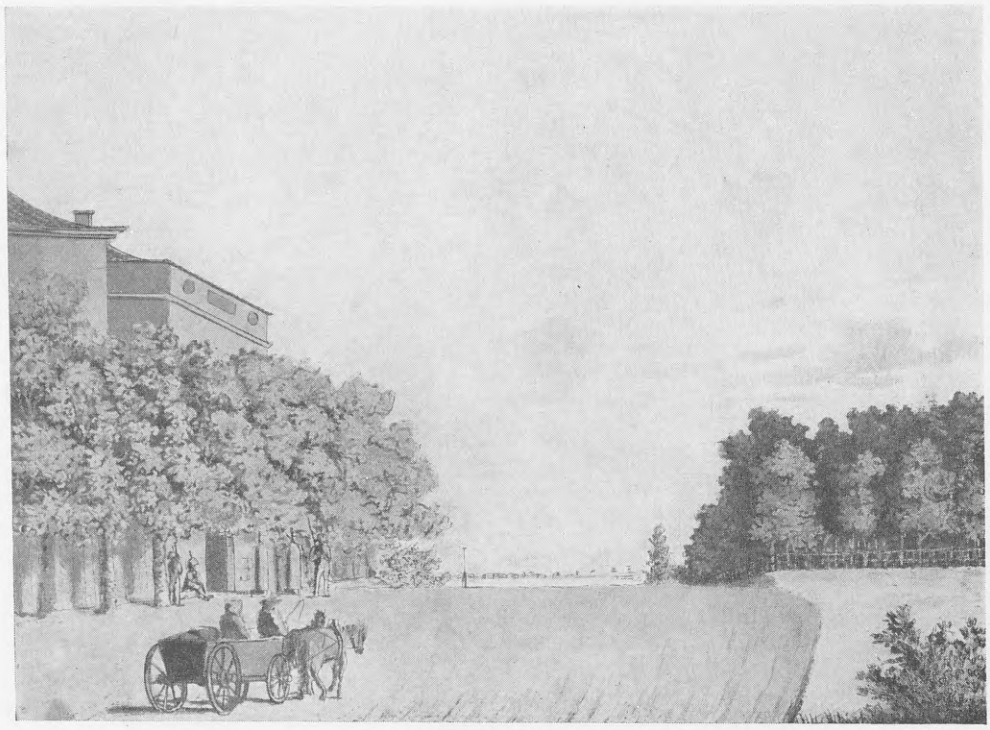

PARTI FRA FREDERIKSBERG BAKKE MED LANDEVEJEN I MIDTEN, SLOTTET TIL VENSTRE OG SØNDERMARKEN TIL HØJRE. *Tegning fra første Halvdel af det 19. Aarhundrede.*

Jernporten ved Indgangen til Frederiksberg Allé. *Maleri 1858 af Rasmussen Ejlersen.* Kørsel og Ridning i Alleen var oprindelig alene forbeholdt de kongelige Herskaber, og den var derfor afspærret baade ved Runddelen og Værnedamsvej. »Jernporten« ved sidstnævnte blev opført 1785, og her som ved Runddelen laa Boliger for de Svejtsere, som passede Portene.

Det lave Hus paa Vesterbrogade – længst til venstre i Billedet – var Oehlenschlägers Fødested.

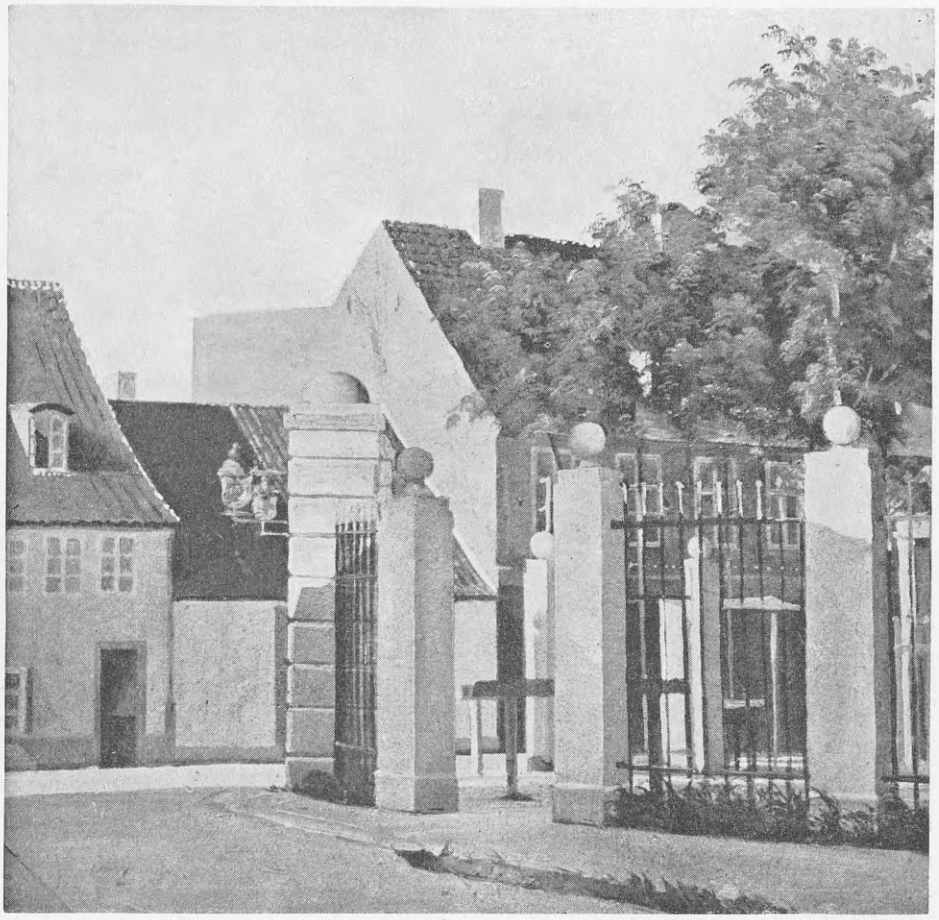

Lyststedet »Sanssouci« i Frederiksberg Allé. *Tegning efter Original 1853 af H. G. F. Holm.* Arealet mellem Gammel Kongevej og Frederiksberg Allé, Oberkampfs Kobler, kaldt saaledes efter en tidligere Fæster, blev som selve »Hømarkerne« solgt ved Auktion i 1765, og siden udstykket til en Række fornemme Landsteder. Paa Grund af Alleens lukkede Karakter var der i Auktionskonditionerne tilsagt hver Grundejer ved den »en Kongevejs-Nøgle«, ligesom der blev fastsat visse Byggebestemmelser for de Ejendomme, som skulde opføres.

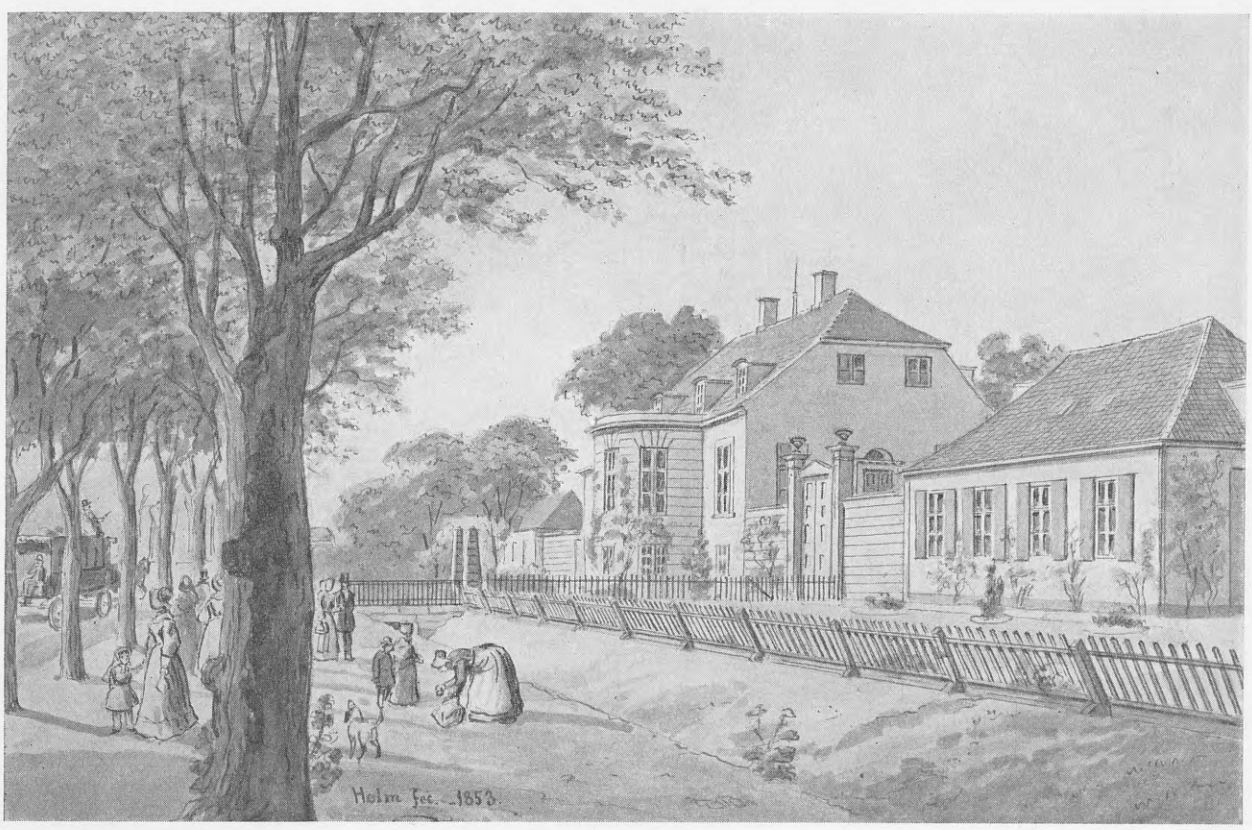

BAKKEHUSET SET FRA VALBY BAKKE. *Maleri 1826 af Heinrich Buntzen.* Intet Træk i Bakkehusets ældre Historie viser imod den litterære Berømmelse, der siden blev det til Del. Det var oprindelig et uanseligt Mark- eller Vangehus, vistnok opført samtidig med Anlægget af Roskilde Landevej fra Valby til København i 1621. Og siden blev det et Kro- eller Værtshus, i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede forsynet med mere anselige Bygninger, blandt andet en Stald til Gardervagtens Heste. En fornem Ejer fik det 1756 i Statsminister, Greve J. L. Holstein-Ledreborg, hvem Kongen overlod det trekantede Areal mellem Pileallé, nuværende Rahbeks Allé og Vesterbrogade. Han lod opføre det saakaldte Nye Bakkehus, mens en følgende Ejer ombyggede det gamle Bakkehus. Det var dette, som Rahbek beboede i en lang Aarrække, henved 50 Aar, først som Lejer, og siden fra 1798 indtil sin Død i 1830 som Ejer. Det synes dog som om Rahbek i de første fire Aar af sit Ægteskab, Brylluppet fandt Sted netop i 1798, beboede »det meget gamle Bakkehus«, Huset med Kvisten paa Billedet herover, ved den bevarede Stump af den nedlagte Roskilde Landevej.

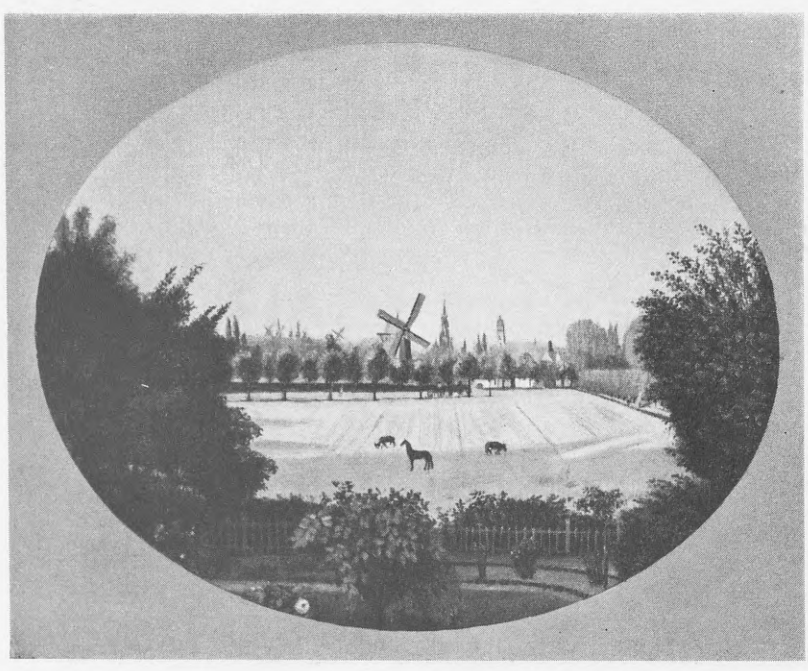

UDSIGT FRA HAVEN VED NYE BAKKEHUS IMOD KØBENHAVN. *Maleri o. 1825.* Det er det ovenfor omtalte trekantede Vænge, man ser paa Billedet, med Vesterbrogade til venstre og til højre Rahbeks Allé, som Holstein lod anlægge og beplante, det »Ly af løvrig Linderad«, som Rahbek besynger. Møllen paa Billedet er Winstrups.

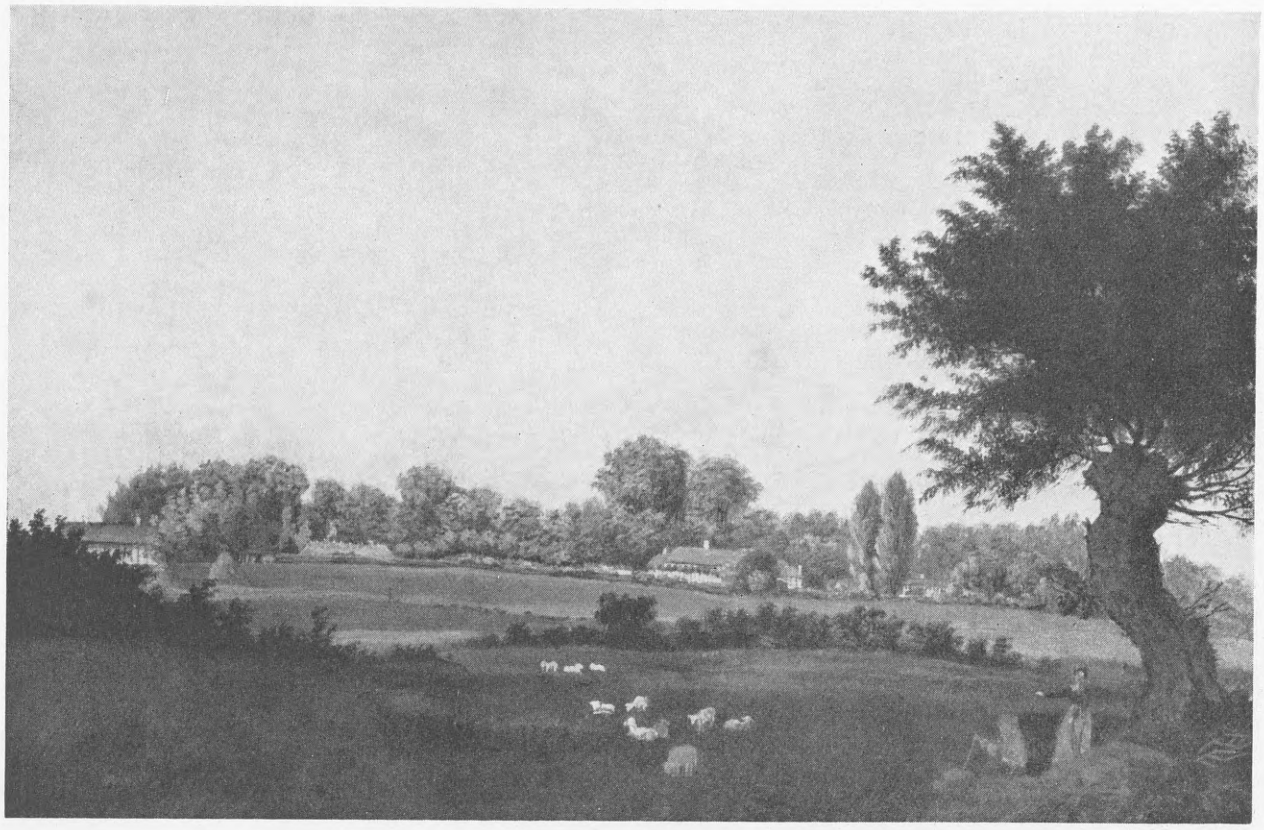

Udsigt imod Søndermarken, Gamle Bakkegaard og Bakkehusene. *Akvarel 1826 af Heinrich Buntzen.* Buntzen var en af de talrige Kunstnere, der havde sin Gang i Bakkehuset, og Billedet har han malet til Kamma Rahbeks Skitsebog.

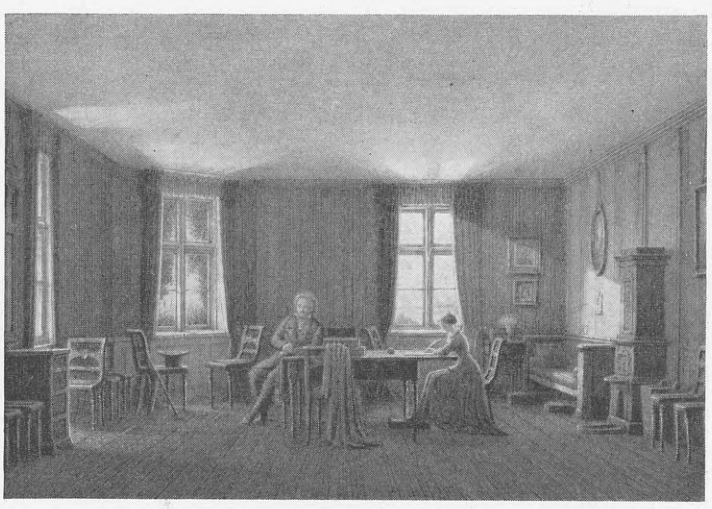

Interiør fra Bakkehuset. *Tegning af C. F. Hetsch.* Det er Kammas berømmelige Hjørnestue, Billedet viser, den, hvor alle Guldaldertidens Store mødtes. Men Billedet er en Rekonstruktion, udført af Arkitekten, som hørte til Husets Venner.

Parti af Haven ved Bakkehuset. *Tegning af C. F. Hetsch.* Som det ovenfor gengivne rekonstrueret efter Erindringen. Det var et Stykke af den tidligere Landevej, et stenfyldt Areal, som Kamma med usigelig Møje omdannede til en yndig Blomsterhave. Rahbek sammenligner denne hendes Virksomhed med hendes Omhu for ham selv.

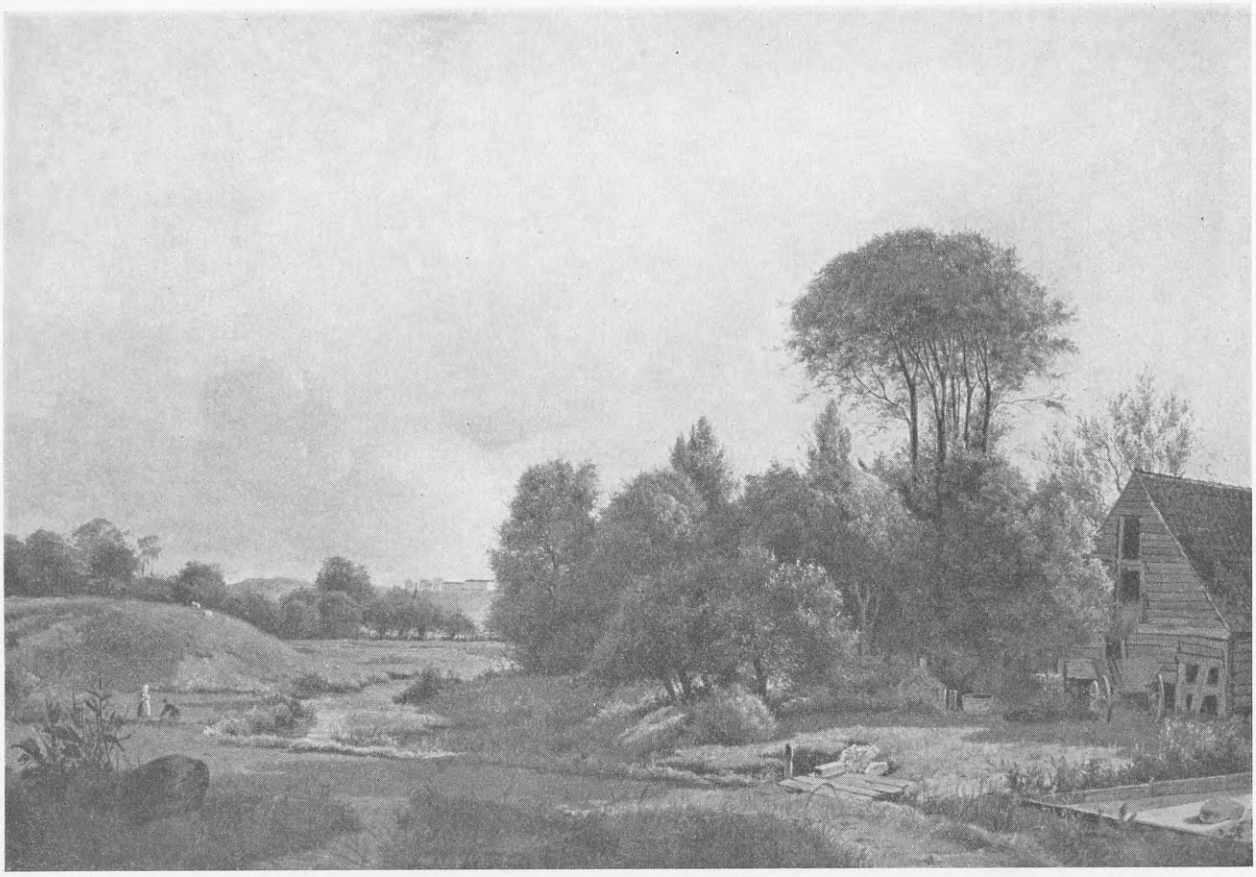

PARTI FRA LADEGAARDSVEJEN. *Maleri o. 1840 af A. Chr. Lunde.* Mens det 18. Aarhundredes vidtstrakte Græsmarker maa have virket noget ensformige, medførte den tiltagende Udparcellering i flere Ejendomme, at der overalt paa Frederiksbergomraadet opstod Beplantninger, det være sig levende Hegn eller større og mindre Haver. Landskabet fik et mere frodigt, et yppigere Præg, end Forholdet havde været i det 18. Aarhundrede.

Midt i Baggrunden ser man ogsaa paa dette Billede Frederiksberg Slot. Billedet er set fra omtrent samme Stade som det foran Side 72 viste. Til venstre ligger Voldene omkring Ladegaarden, og Vandløbet er Rosenaaen.

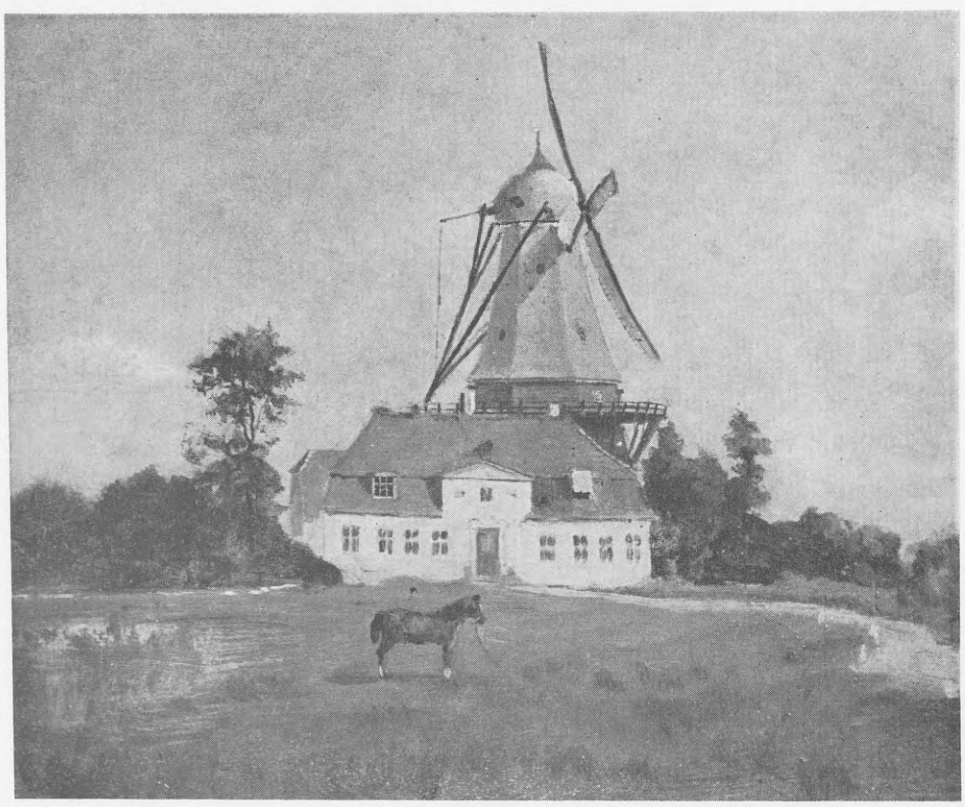

VODROFFS MØLLE. *Maleri o. 1850.* De Mølleværker, som drev det 18. Aarhundredes ret storslaaede Fabrikanlæg paa Vodroffsgaard, benyttede baade Vandet og Vinden som Drivkraft. Men i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede blev Vodroffs Mølle frasolgt, og den industrielle Virksomhed ophørte.

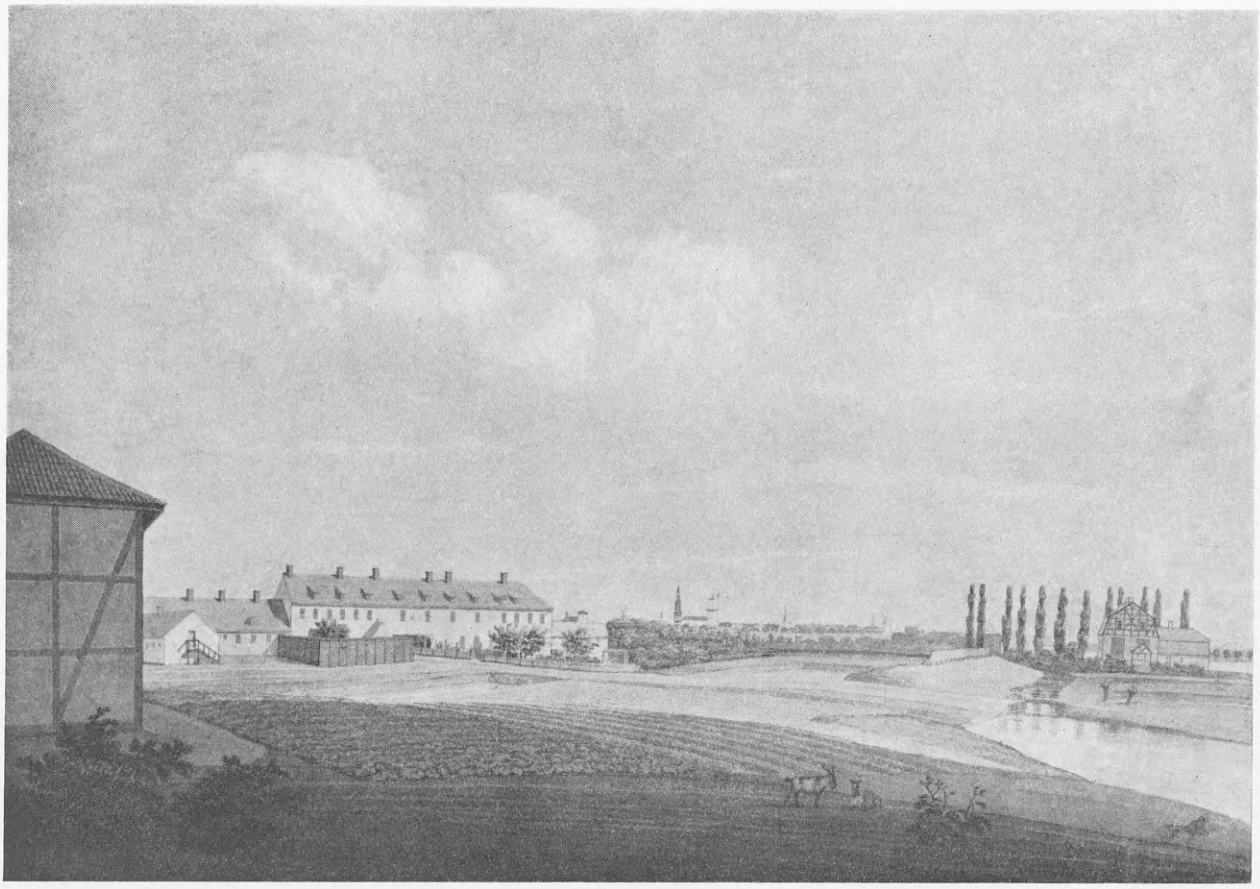

Udsigt mod Ladegaarden til venstre og Mosendal til højre. *Akvarel 1840 af H. G. F. Holm.* Som allerede foran nævnt, var Ladegaarden i 1768 blevet erhvervet af Københavns Fattigvæsen og siden indrettet som Tvangsarbejdsanstalt for arbejdsdygtige Fattiglemmer, der her blev beskæftiget med Ulden- og Linnedmanufakturer eller med Havedyrkning og Stenslagning. Det drejede sig imidlertid om urolige Gemytter, ja, gentagne Gange stak Lemmerne Ild paa, i 1839, saa hele den store Hovedfløj ud imod Ladegaardsvejen, den senere Aaboulevard, brændte.

Vodroffs Mølle. *Maleri o. 1850 af Johan Stroe.* Allerede i 1687, ved Overdragelsen af det smalle »Stykke Jordsmon« ved Sankt Jørgens Sø, havde Regimentskvartermester Vodroff faaet Bevilling til at anlægge baade Vand- og Vindmølle. Den sidste blev drevet af Vandet i den gamle Fæstningsgrav foran Christian IVs forlængst nedlagte ydre Forsvarslinie.

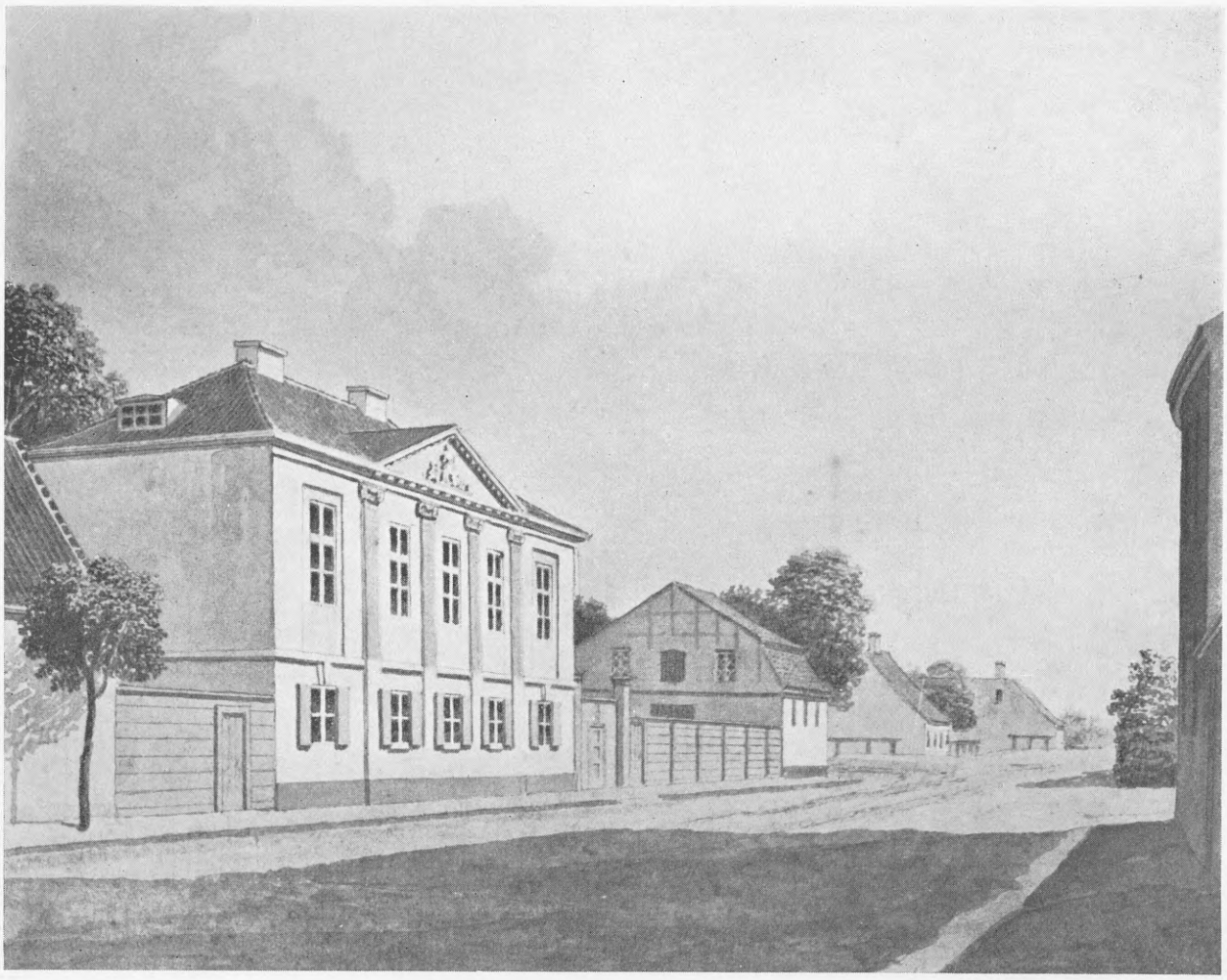

PARTI FRA SMALLEGADE SET MOD GAMMEL KONGEVEJ. *Akvarel o. 1850 af H. G. F. Holm.* Allerede i det 18. Aarhundrede fik Frederiksberg adskillige fornemme Beboere, deriblandt Folk med Tilknytning til Hoflivet paa Slottet. Efterhaanden opstod flere veritable Landsteder, først paa de gamle »Gaardspladser« i selve Byen, siden her og der paa de før saa øde Marker. Et af de fornemste Lyststeder var det stadigt bevarede »Møstings Hus« i Smallegade, hvis Beliggenhed, som Billedet viser, var noget friere end i Nutiden. Man har – vistnok med Urette – knyttet Harsdorffs Navn til Opførelsen.

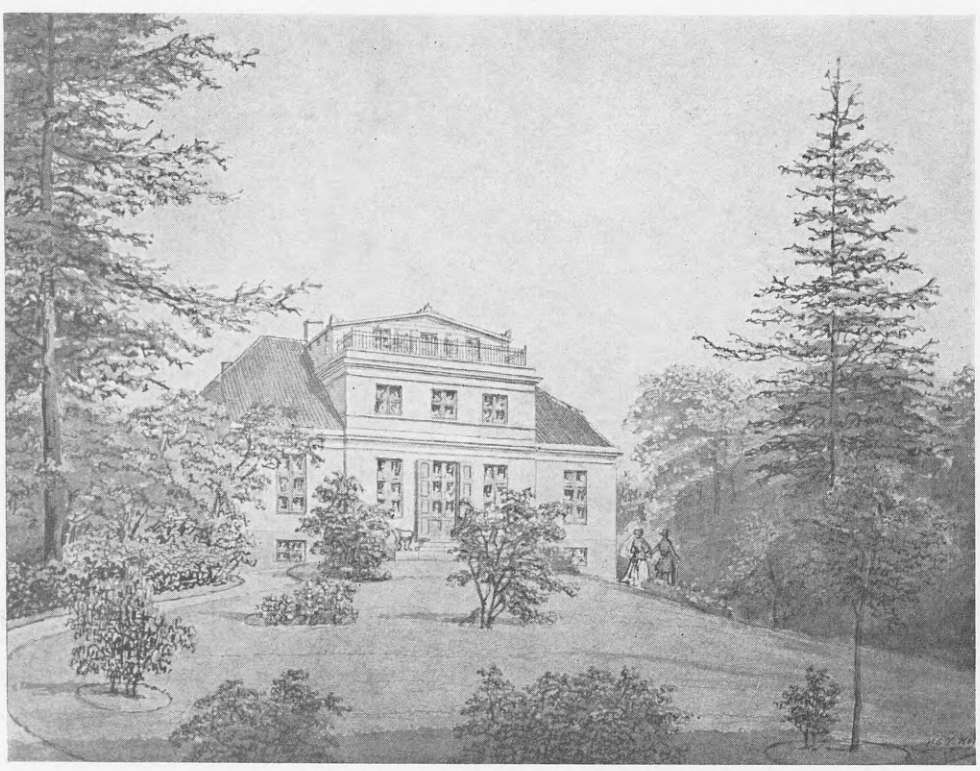

NYE BAKKEGAARD SET FRA HAVEN. *Akvarel o. 1850 af H. G. F. Holm.* Det ligesom »Møstings Hus« stadig bevarede Landsted blev opført i Aaret 1800 af Dispachør Knud Engelbreth Langberg, den samme, som Aaret før havde solgt Gamle Bakkehus til Rahbek.

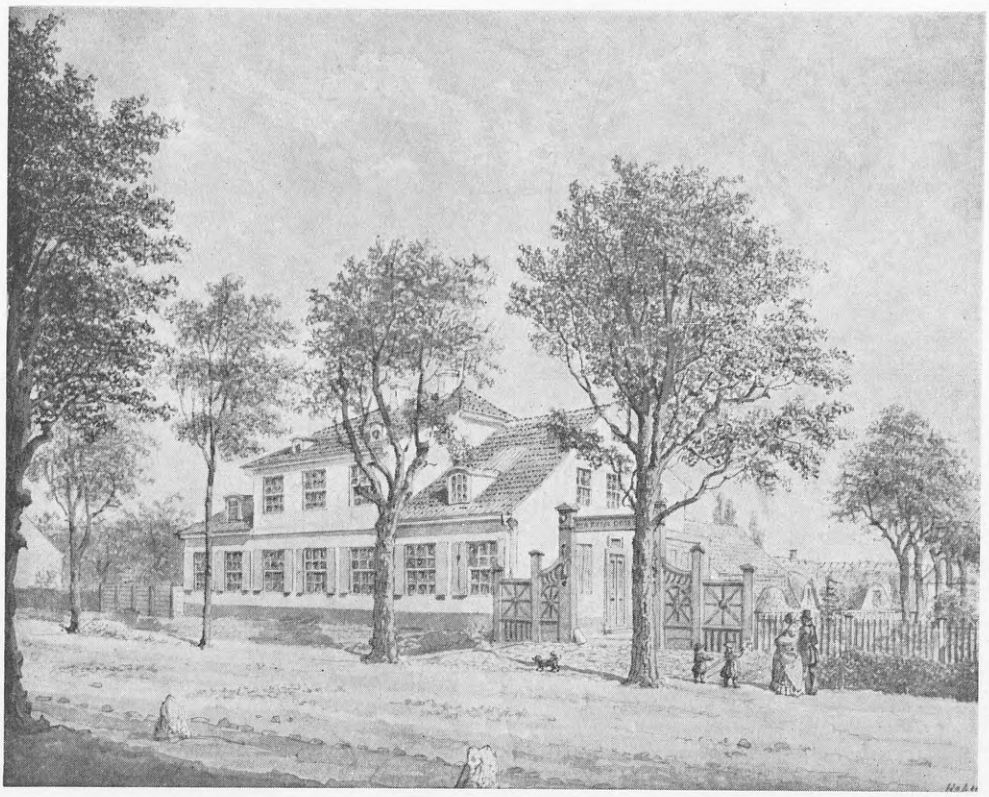

Landstedet Mariendal i Falkonerallé. *Akvarel ca. 1850 af H. G. F. Holm.* Ejendommen, hvis tidligere Navn var »Falkendal«, opstod kort efter Auktionen 1765 og fik sit nuværende Navn efter Ejerskiftet i 1786.

Haveinteriør fra Frederiksberg. *Akvarel o. 1850 af H. G. F. Holm.* Det er uvist til hvilken af de gamle Frederiksberg-Ejendomme, dette Billede skal knyttes, men sikkert nok, ogsaa uden Signatur, at det skyldes H. G. F. Holm, »Fattig-Holm«, som han kaldtes paa Grund af sine daarlige økonomiske Vilkaar. Han døde paa Almindeligt Hospital i Amaliegade, og et stort Antal af hans Billeder viser Motiver fra Amalienborg-Kvarteret. Hans sirligt udførte, stilfærdige Prospekter, der nu gaar til høje Priser, skal i sin Tid være blevet betalt med en Rigsdaler Stykket. Han har imidlertid ogsaa tegnet adskillige Prospekter fra Frederiksberg, deriblandt dem paa denne og modstaaende Side, og man kan forestille sig den dygtige Kunstner vandrende fra Dør til Dør for at faa Lov til at portrættere Rigmændenes Boliger.

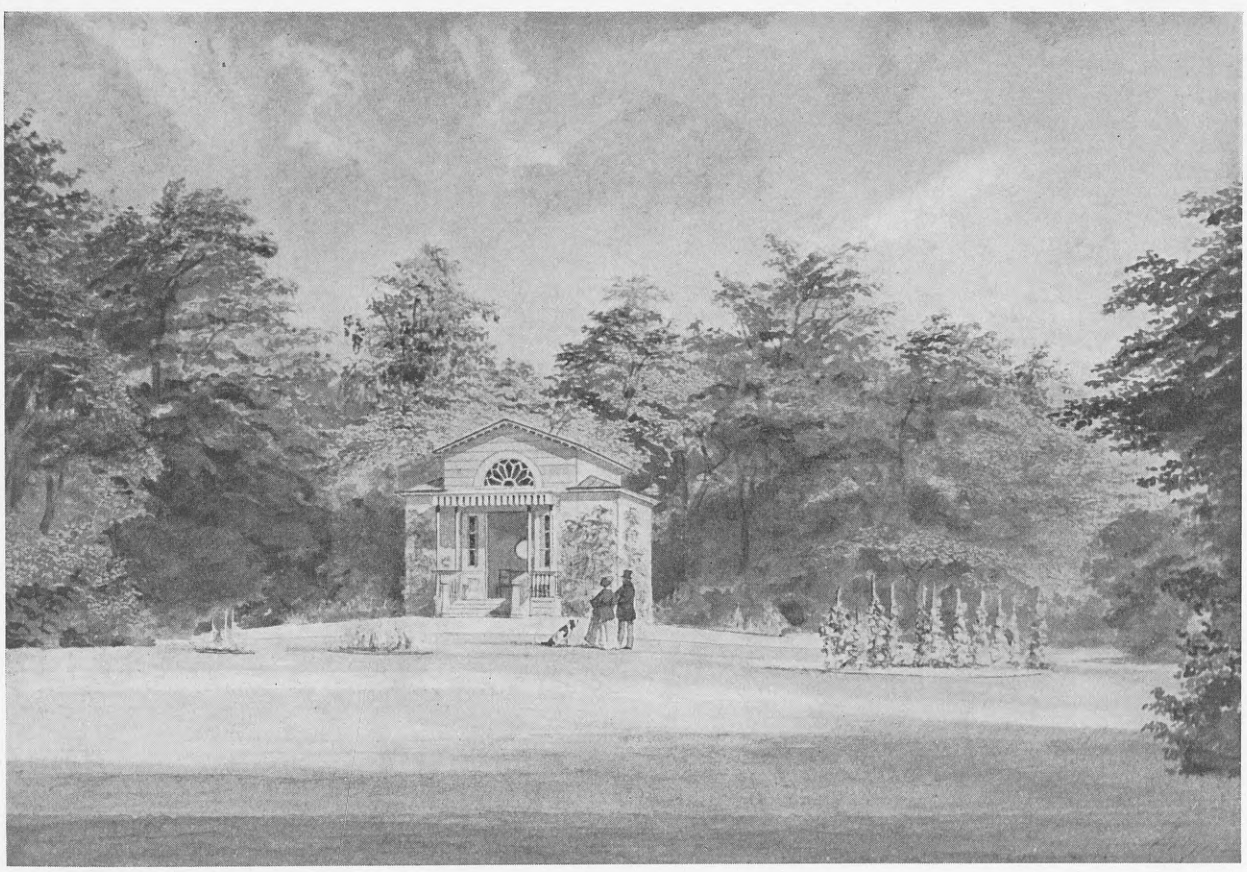

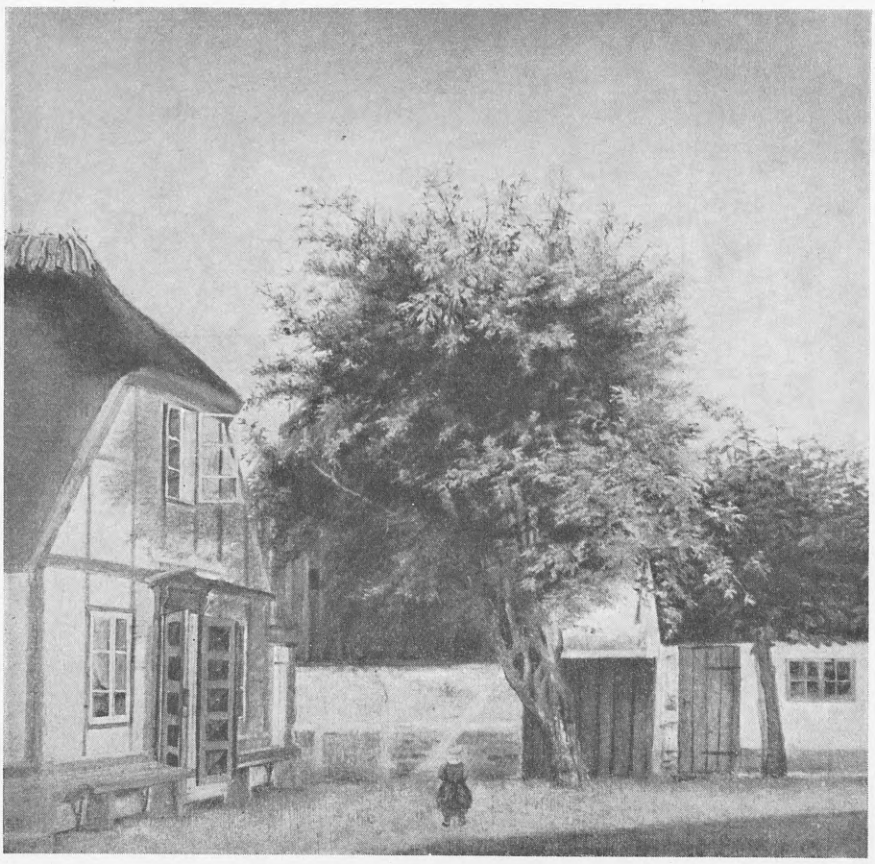

PARTI FRA FALKONERGAARDEN. *Maleri o. 1850 af F. Zweidorff.* Det er Falkonergaarden, der har givet Falkoneralleen Navn, og selv havde den Navn efter det Falkoneri, der blev anlagt her af Christian V, og hvor Jagtfalkene blev opdrættet. – Falkejagten blev afskaffet sidst i det 18. Aarhundrede, og den allerede tildels udparcellerede Ejendom bortsolgt for siden at indrettes til Fabriksdrift.

PROSPEKT AF FORHAABNINGSHOLM. *Tegning o. 1850.* Forhaabningsholm var den ene af de to store Ejendomme, der blev oprettet efter Auktionen 1765. Køberen gik hurtigt fallit, og en følgende Ejer flygtede til Udlandet. Til hans Konkursbo hørte – en Neger! Han havde haft Privilegium paa at drive Slavehandel.

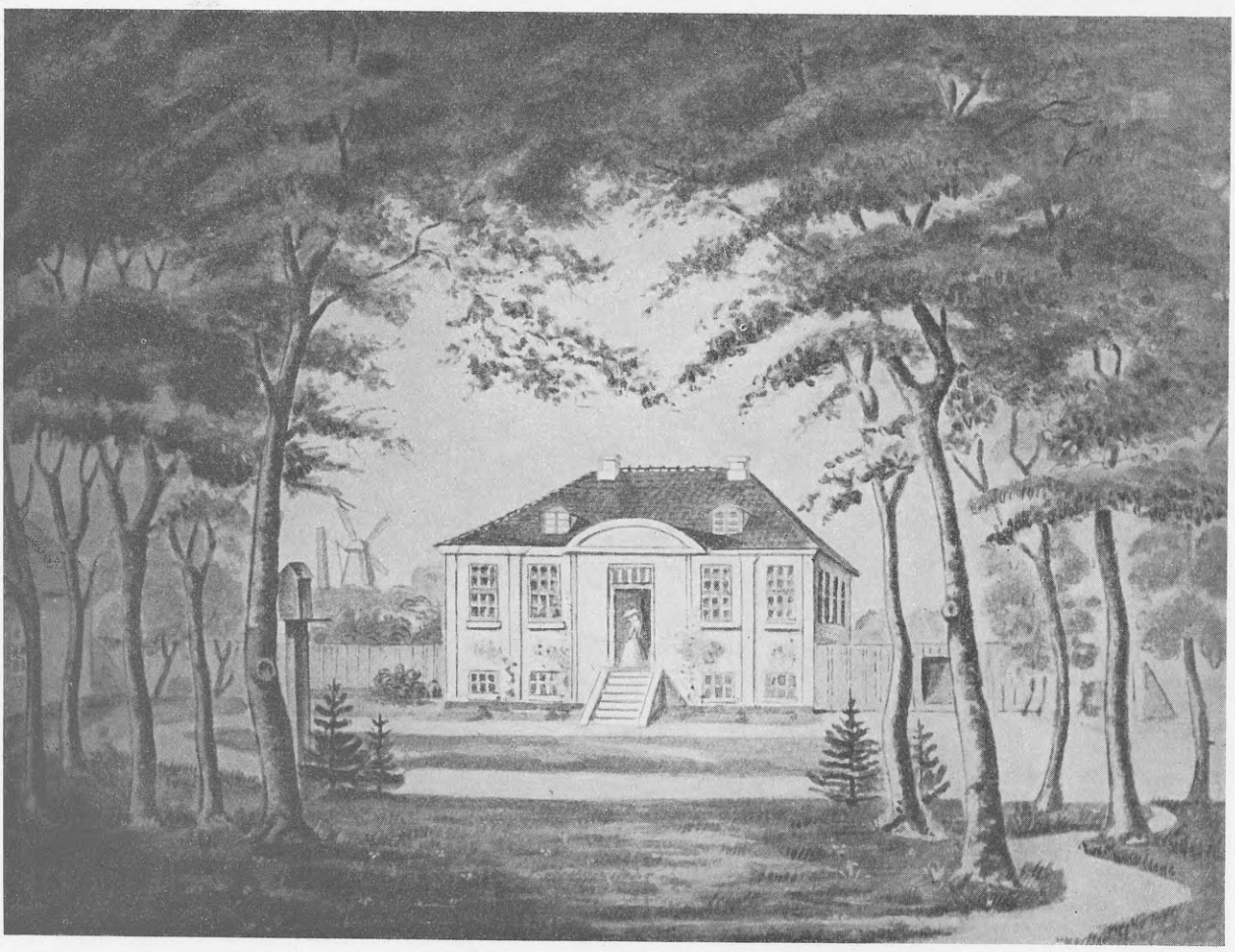

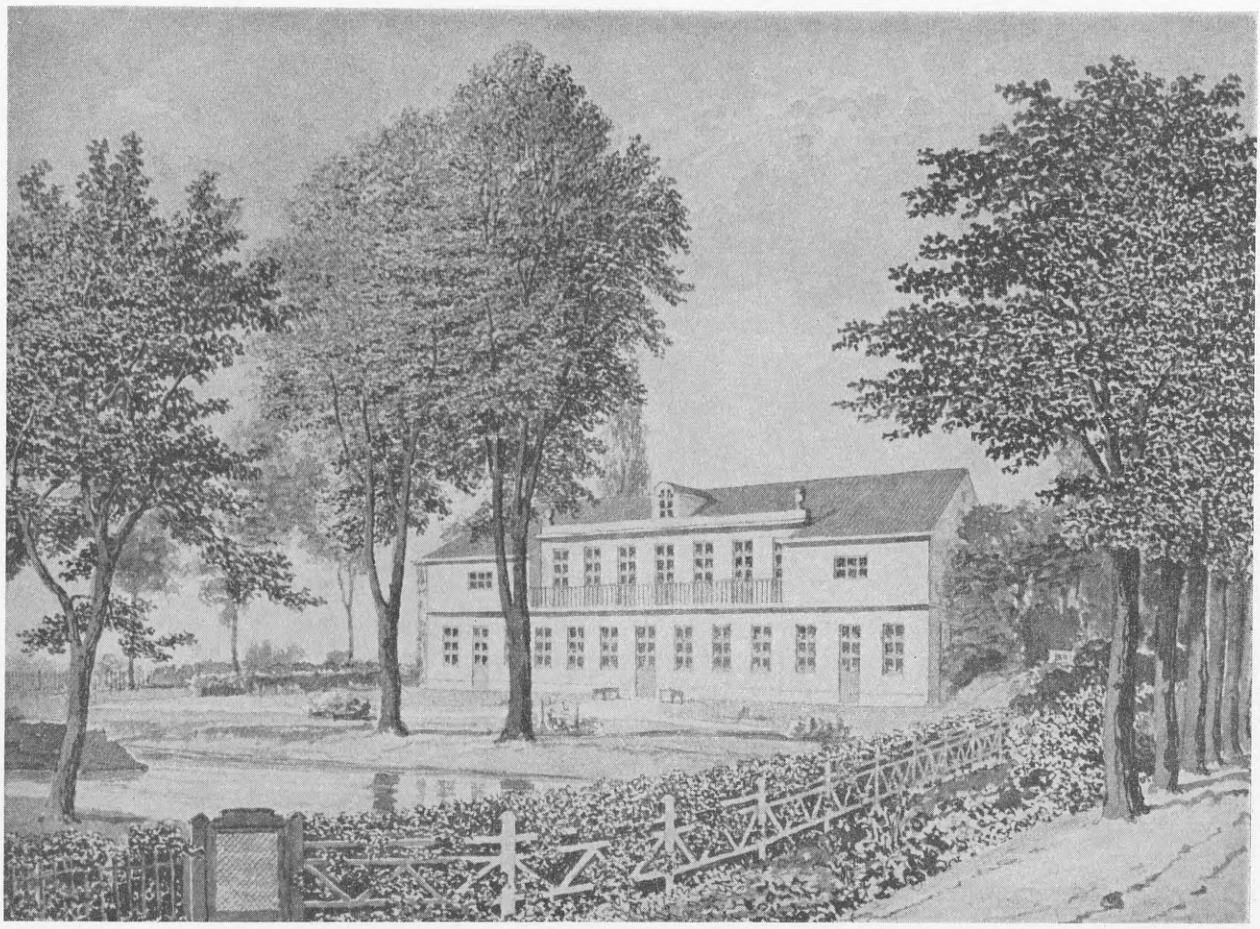

PROSPEKT AF BAKKEHUSET. *Tegning fra o. 1850.* Billedet viser den stadig staaende Østfløj, set fra nuværende Rahbeks Allé. Rahbeks beboede kun Stueetagen af den herskabelige Bolig, der ellers var indrettet med Domestikværelser i øverste Etage. Denne og Sidefløjene blev lejet ud, almindeligt til Sommerbeboelse. Den brede Kvist skyldes dog vistnok en Ombygning foretaget af Rahbeks Efterfølger i Besiddelsen. I hans Tid havde Bakkehuset saa fornemme Landliggere som Ægteparret Heiberg og Grundtvig, der i sin Tid havde kaldt det Rahbekske Hjem for Olympen. Skjalden frydede sig, naar han fra Højen i Haven hørte Lyden af Frederiksberg Kirkes Klokker, og lod sig af Stemningen inspirere til det kendte Digt: Kirkeklokke, ej til Hovedstæder. Det blev til paa Bakkehuset i Høsten 1845.

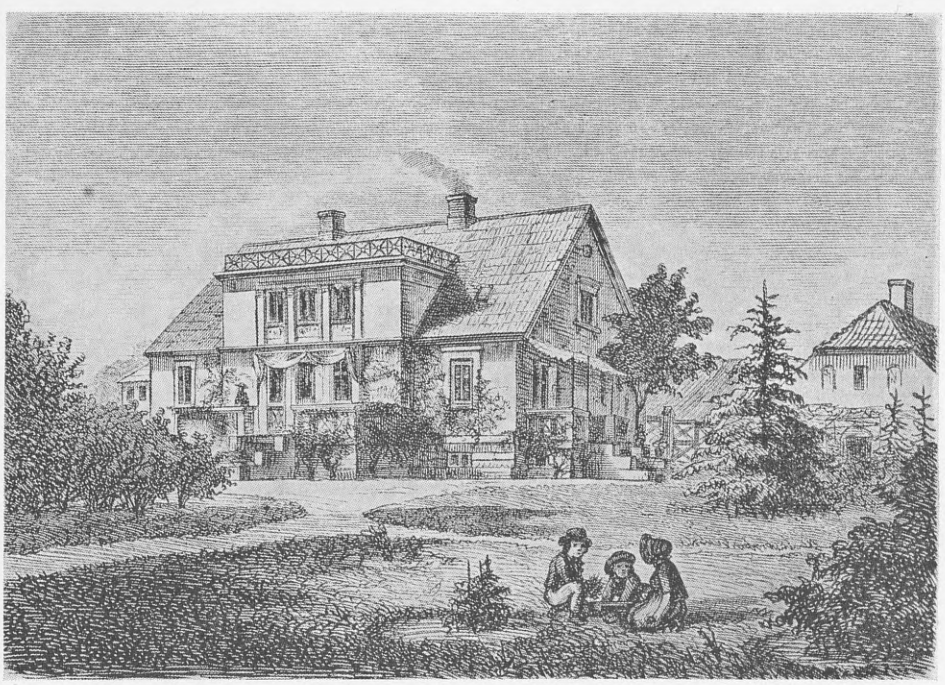

GRUNDTVIGS EJENDOM PAA GAMMEL KONGEVEJ. *Træsnit 1860.* Grundtvig fik siden mere varig Tilknytning til Frederiksberg. Efter sit Bryllup i 1858 med Komtesse Juel-Wind-Frijs købte han daværende Nr. 50 A paa Gammel Kongevej med tilhørende stor Have, og her boede han en Aarrække. Det var herude, Grunden blev lagt til de siden saa navnkundige »Vennemøder«.

SMALLEGADE SET FRA GAMMEL KONGEVEJ. *Maleri fra første Halvdel af det 19. Aarhundrede.* I al sin Primitivitet giver det naive Billede et levende Indtryk af det ældre Frederiksberg med den lave og spredte Bebyggelse. Det er »Møstings Hus«, man ser midt i Billedet. Sammenlign foran Side 80.

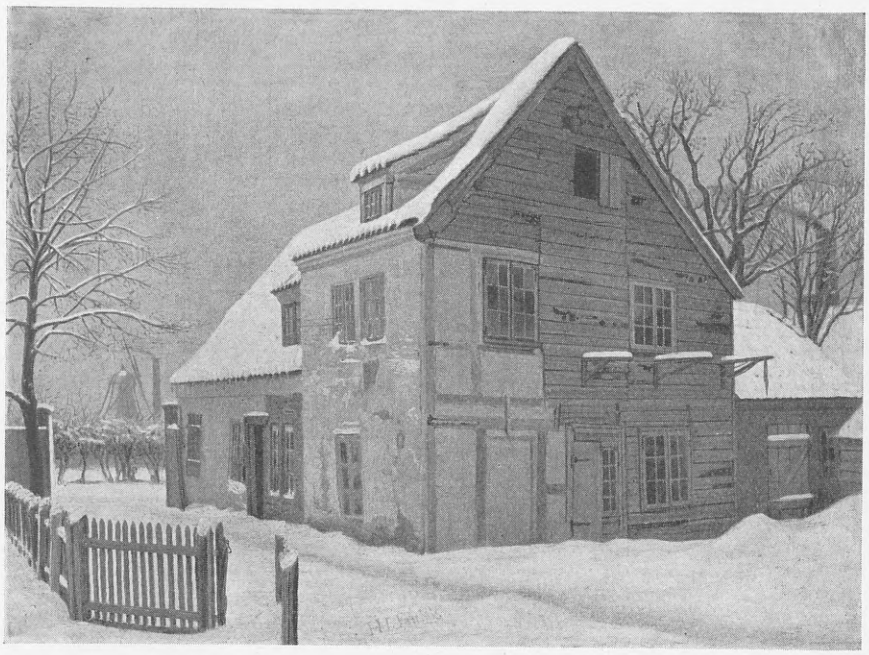

PARTI FRA ROSENLUND PAA GAMMEL KONGEVEJ. *Maleri o. 1850.* Ejendommen maa ikke forveksles med Forlystelsesstedet af samme Navn ved Værnedamsvej. I Baggrunden ser man Vodroffs Mølle og Fabriksskorsten.

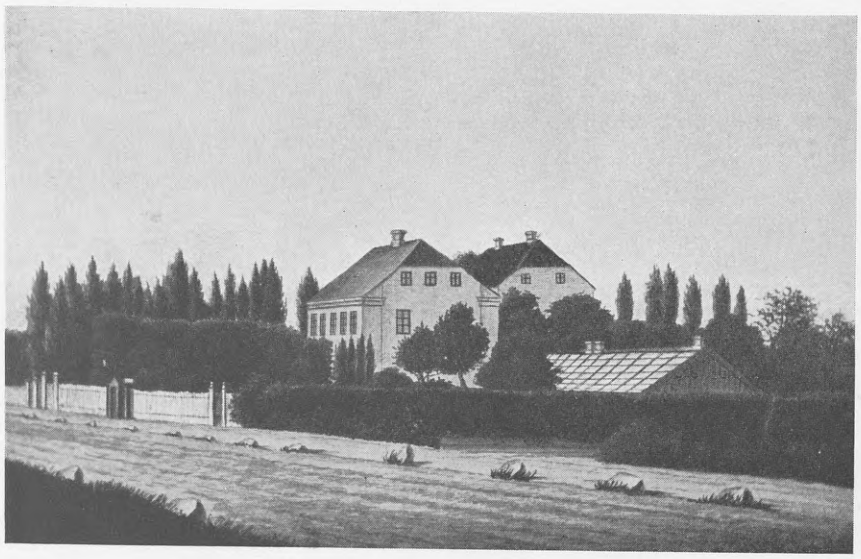

PARTI FRA GAMMEL KONGEVEJ. *Maleri 1844.* Billedet viser Gartner Frisenettes Ejendom. Den laa overfor Værnedamsvej paa en Parcel af Ejendommen Svanholm og strakte sig ned mod Schønbergsgade-Kvarteret. Sammenlign Side 107.

Parti fra Gammel Kongevej. *Tegning o. 1835.* Bemærk Grøfterne langs Vejen og at der fører Broer over til de forskellige Ejendomme.

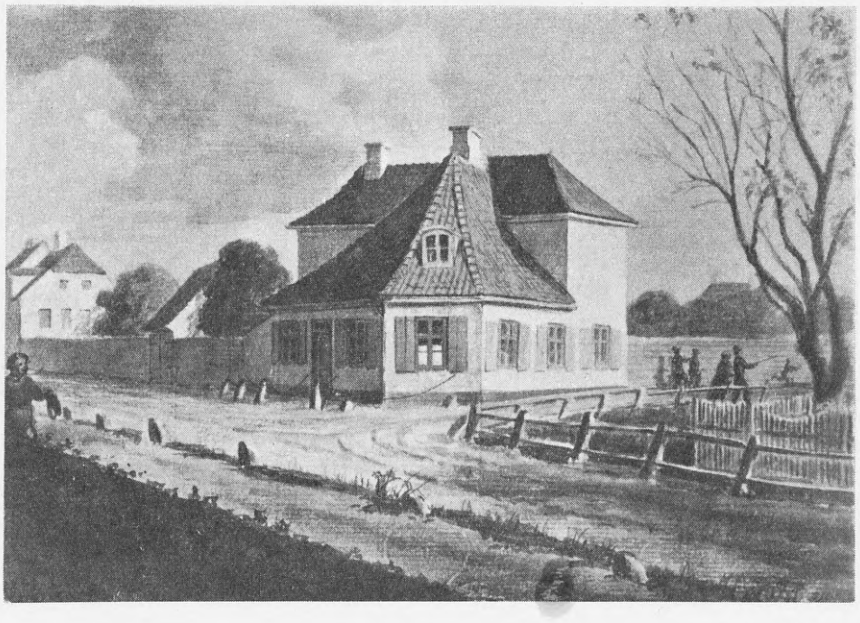

Hjørnet af Gammel Kongevej og Værnedamsvej, sidstnævnte til højre. *Maleri fra første Halvdel af det 19. Aarhundrede.* Indtil Midten af det 19. Aarhundrede laa der ingen Huse paa søndre Side af Gammel Kongevej fra Værnedamsvej til Falkoneralleen.

PARTI AF PILEALLEEN. *Maleri o. 1860.* Man genkender paa dette Billede de to af Bygningerne, nemlig Kirken og Præstegaarden, skønt det virker mærkeligt at se deres da saa isolerede Beliggenhed. Det lange Hus længst til højre er Frederiksberg ældste Skole, »Degnens Skole – en Skole for Gadedrenge«, som en af dens mest prominente Elever, Digterkongen Adam Oehlenschläger, benævnede den.

BREDEGADE SET IMOD ALLÉGADE. *Tegning 1858 af Nikolette Tønder.* Til venstre den lave Husrække paa Gadens Nordside, hvor nu det nye Raadhus bliver bygget. Gaarden i Baggrunden for Enden af Gaden er Hjørnestedet ved Gammel Kongevej og Allégade, et trefløjet Anlæg, der stammede fra Tiden først i det 19. Aarhundrede, men længst er erstattet med høje Etagehuse.

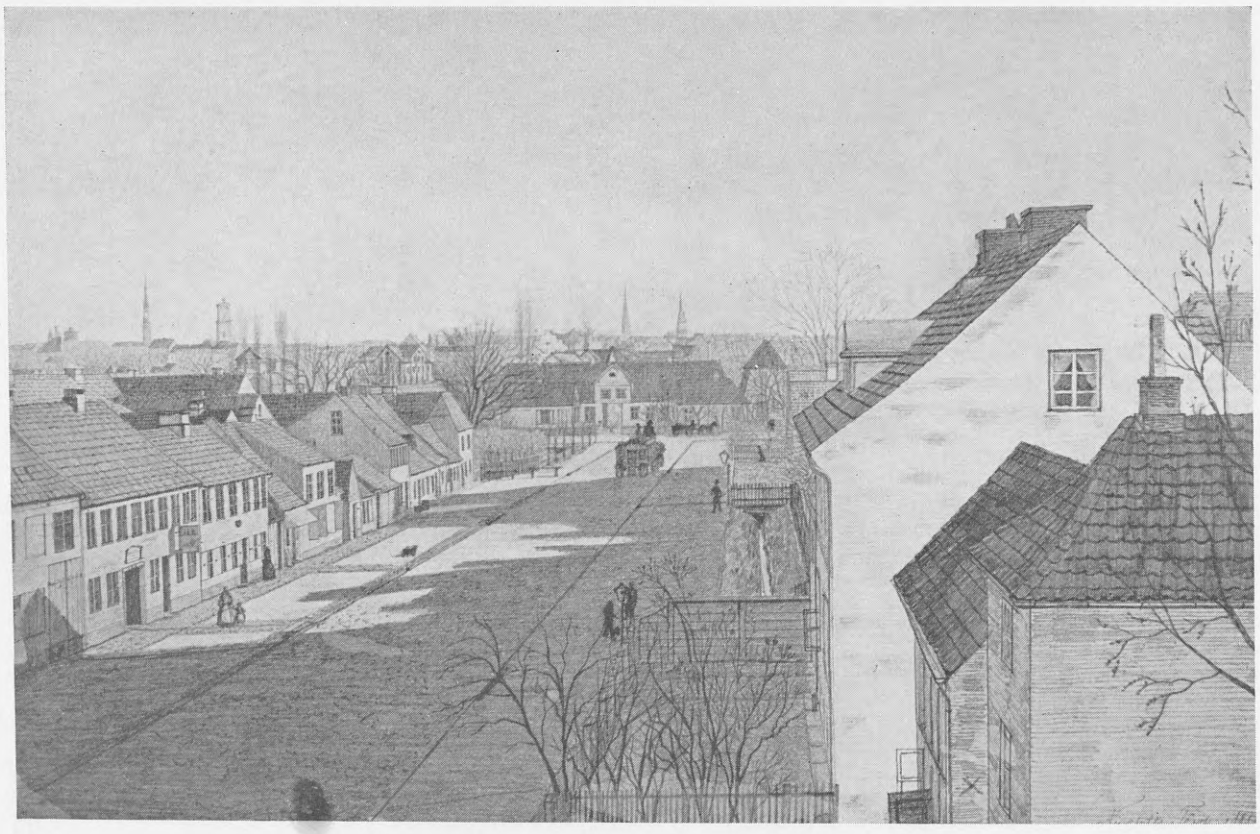

FREDERIKSBERG KIRKE SET FRA RUNDDELEN. *Litografi o. 1850 efter E. Zeuthen.* Man ser den nordre Indgang, Mandsdøren, der ligesom den sydlige Kvindedør blev tilmuret ved Opførelsen af Vaabenhuset i 1865. Kirken havde Tegltag indtil 1876. Baade Kirke og Kirkegaard havde oprindelig tilhørt Kronen, men blev i 1868 overtaget af Frederiksberg Kommune.

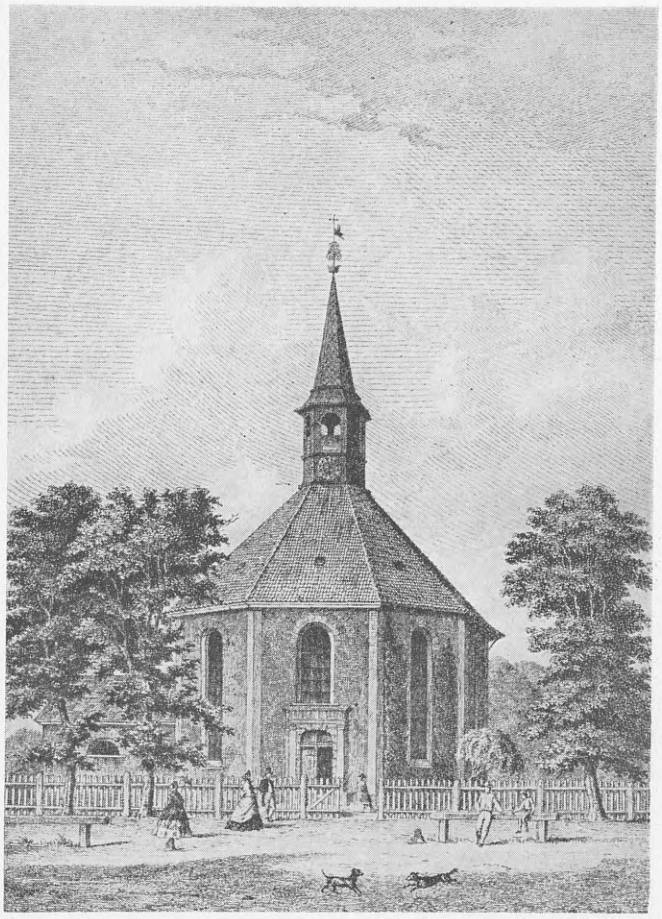

OEHLENSCHLÄGERS GRAV PAA FREDERIKSBERG KIRKEGAARD. *Tegning 1862 af Otto Haslund.* Det er en lang Række kendte Navne, der staar at læse paa Gravstenene paa Frederiksberg Kirkegaard. Navne paa Folk, der har gjort sig fortjent af Landet eller deres By. Men især fæstner man sig jo ved de store fra Guldaldertiden, de litterære Navne som Oehlenschläger, Knud og Kamma Rahbek, eller andre som Anders Sandøe Ørsted, der jo forøvrigt var en Svoger til Digterkongen.

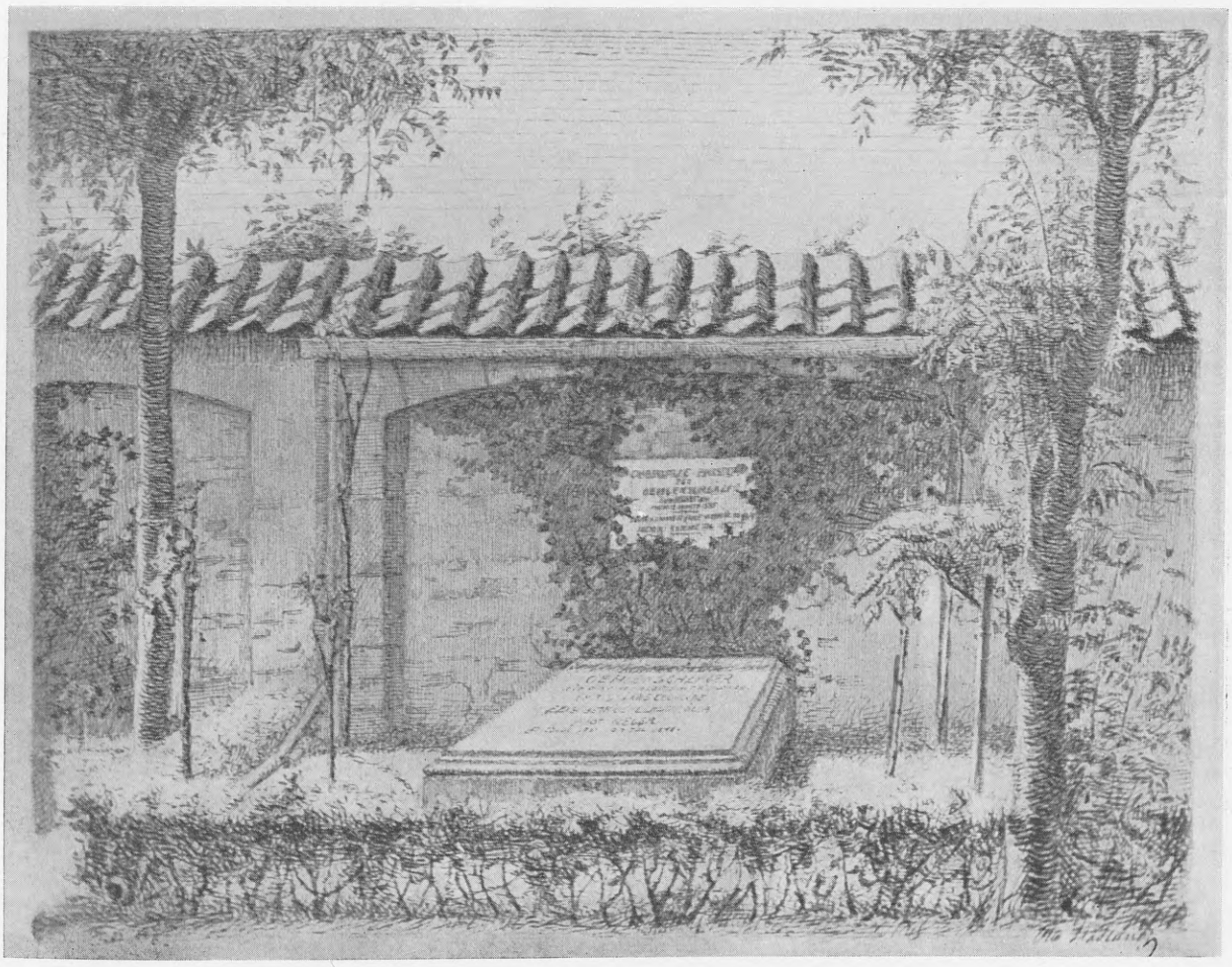

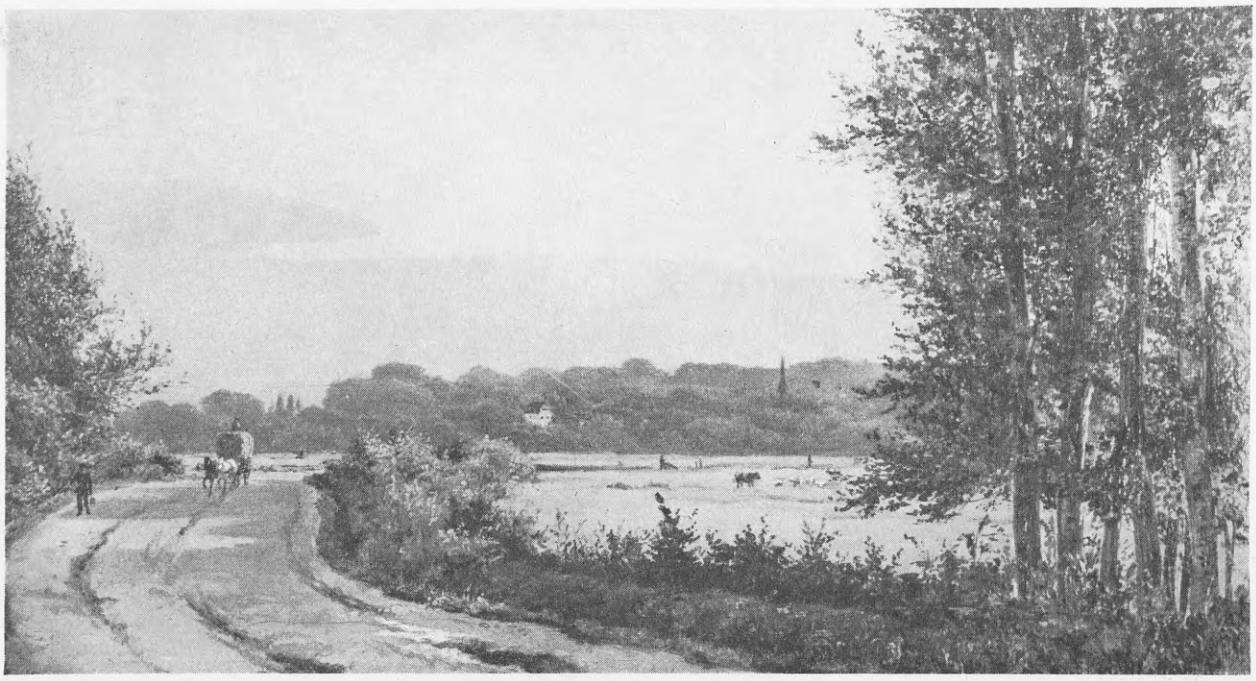

PARTI MELLEM LADEGAARDEN OG GAMMEL KONGEVEJ. *Maleri o. 1850.* af *A. Chr. Lunde.* Størstedelen af Frederiksberg-Omraadet »henlaae deels til Haver deels og hovedsagelig som Marker, og man befandt sig i Ordets sande Forstand paa Landet, saa snart man satte Foden ud paa Gamle Kongevei eller paa Ladegaardsveien«, Det er Henriques, der giver denne Karakteristik af Frederiksberg i Aaret 1835, og Billedet bekræfter Sandfærdigheden af hans Skildring. Udover de sammenhængende, men lave Husrækker i gammel Frederiksberg By, ved Allégade, Bredegade og Smallegade, fandtes der dengang paa Byens øvrige Terræn kun spredt Bebyggelse. I Baggrunden til højre ser man Spiret paa Frederiksberg Kirke med den træbevoksede Bakke som Baggrund.

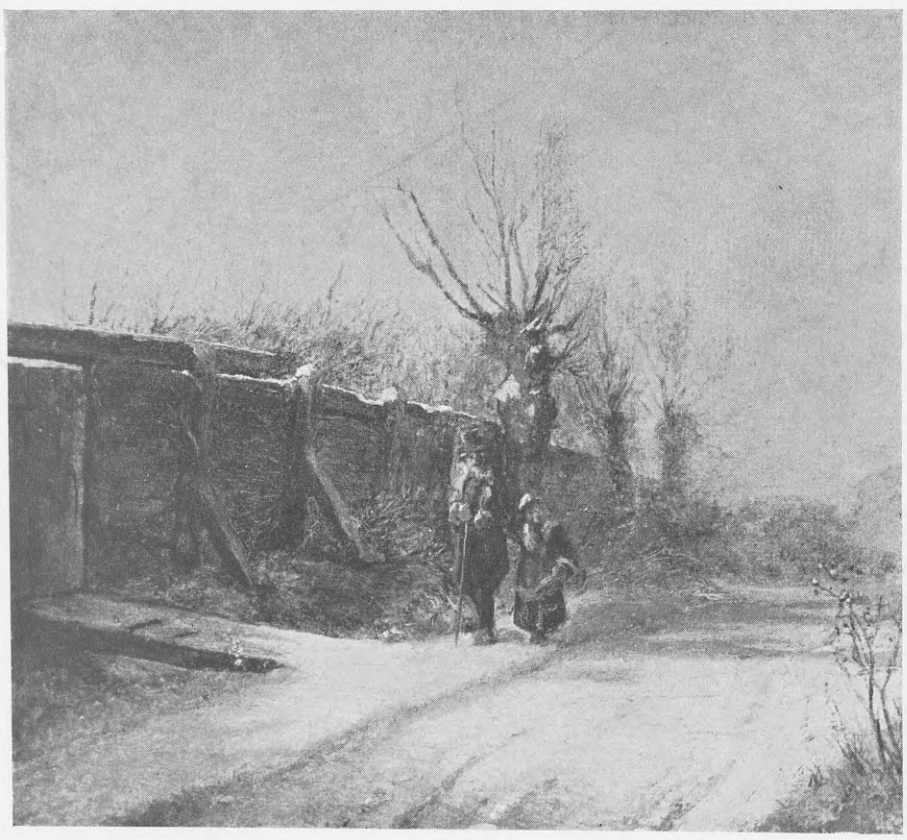

PARTI FRA BÜLOWSVEJ. *Maleri o. 1850 af Fr. Rohde.* For en Gangs Skyld et Vinterbillede fra det Frederiksberg, der ved Sommertide var en saare behagelig Idyl, men i den mørke Del af Aaret langtfra saa tiltrækkende. Gadelygter eksisterede overhovedet ikke: »Naar Aftenen kom, laae alt i et dybt, uigjennemtrængeligt Mørke, og der hørte mere end Lyst til at færdes ad Gamle Kongevej en Vinteraften . .«. Og denne Beskrivelse gælder endda en af Byens Hovedgader, hvordan saa med de andre som f. Eks. Bülowsvej?

Udsigt over Sankt Jørgens Sø imod Vodroffs Mølle og Vodroffsgaard. *Maleri o. 1850 af ukendt.* Den afbildede Idyl svarer daarligt til vore Forestillinger om en Industrivirksomhed, og dog var Vodroffsgaard et af de Etablissementer, der havde bevirket, at Frederiksberg endnu i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede kunde omtales som et i tidligere Tid »temmelig industriiøst Sted med flere efter Datidens Forhold endog storartede Fabrikker«. – Da Billedet blev malet, var Fabriksdriften paa Vodroffsgaard dog ophørt, og alene Mølleriet opretholdt, men Møllen iøvrigt frasolgt Gaarden i 1831.

Udsigt imod »Rolighed«. *Maleri 1865 af Asmus Kaufmann.* »Rolighed« var et af de ældre Landsteder i Frederiksbergomraadet og hed først Mariendal, men havde saa tidligt som 1763 sit nuværende Navn. Det ældre bar Ejendommen efter Bygherren, Generalauditør Andreas Bruuns Kone.

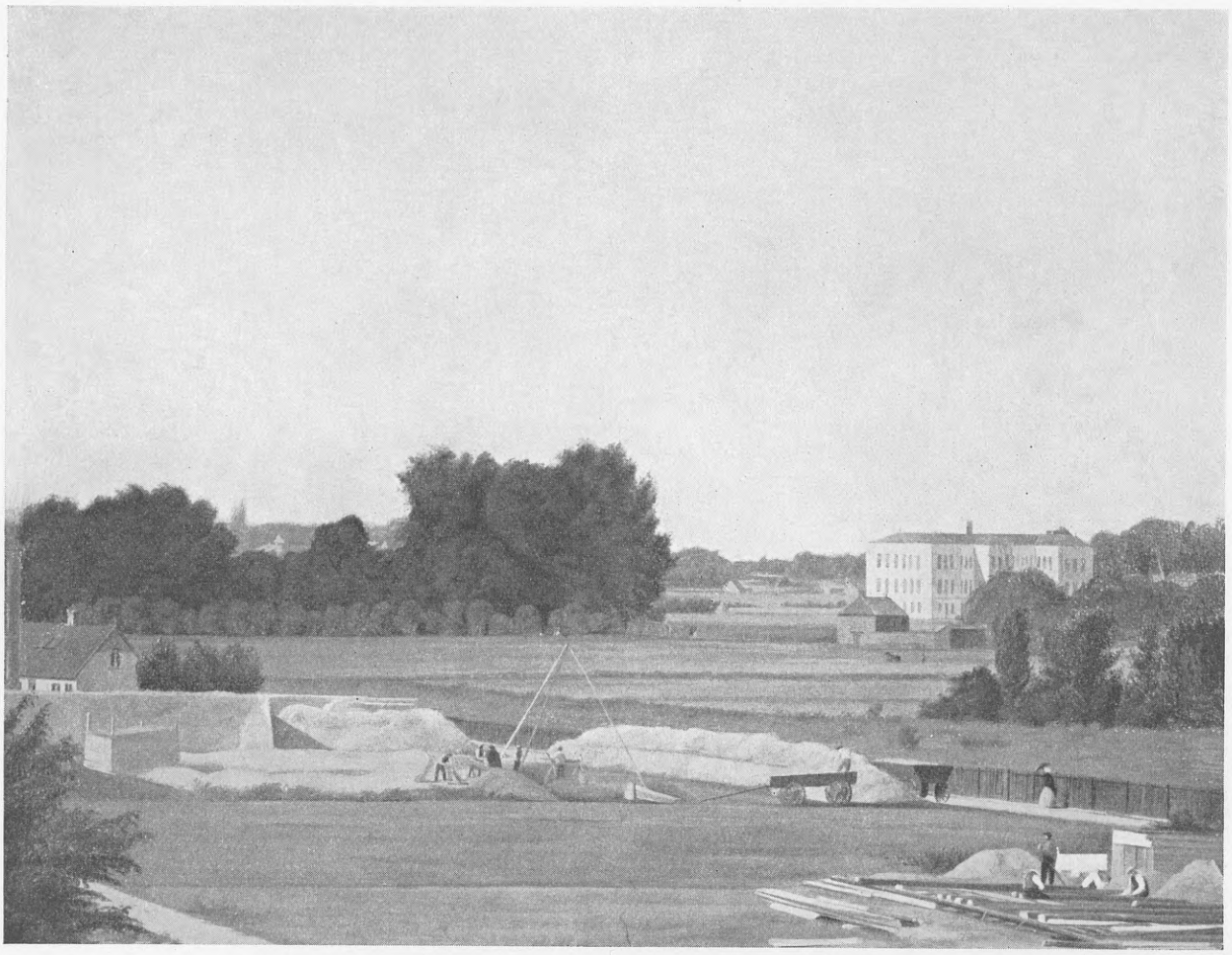

Udsigt imod Københavns Sygehjem. *Maleri o. 1860 af Marie Bolting.* Byggepladsen i Forgrunden ligger paa Nørrebro, i Blaagaardskvarteret, og Beplantningen til venstre er den lille Skov paa en tre Tønder Land, der hørte til Landstedet »Rolighed«. Se forrige Side. Dets hele Tilliggende var paa halvhundrede Tønder Land. Alle de fire gamle Ejendomme »Rolighed«, »Godthaab«, »Mariendal« og »Vilhelminelyst« kom i 1821 paa samme Haand, og allerede da tog Udstykningen sin Begyndelse. Men hvad Rolighed angaar, blev den 1855 købt af Staten til Anlæg af Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, og paa en frasolgt Parcel blev Københavns Sygehjem bygget ved nuværende Rolighedsvej.

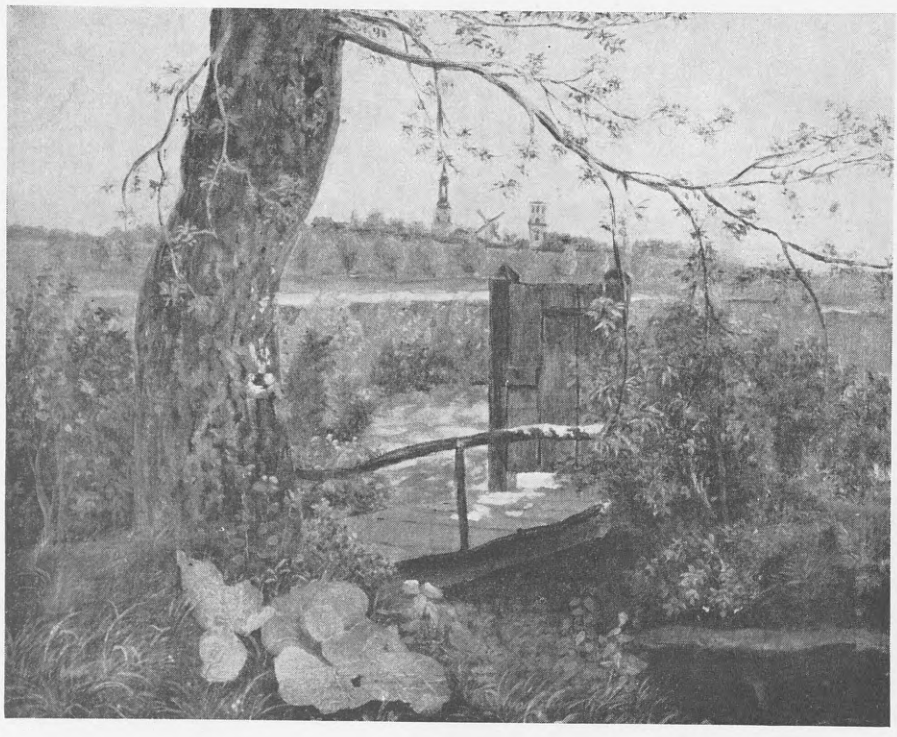

Udsigt over Sankt Jørgens Sø imod København. *Maleri o. 1850 af Johan Stroe.* Man ser i Baggrunden Byens Volde samt Petri og Frue Kirker. Broen i Forgrunden fører sikkert over Rosenaaen, det berygtede Vandløb, som bar sit idylliske Navn til Spot og Spe. Ingen vidste, hvem der havde Pligt til at oprense dette Vandløb, og følgelig gjorde ingen det, hvad naturligvis bevirkede, at det groede til, saa det efterhaanden omtrent stillestaaende Vand udbredte en slemme Odeur.

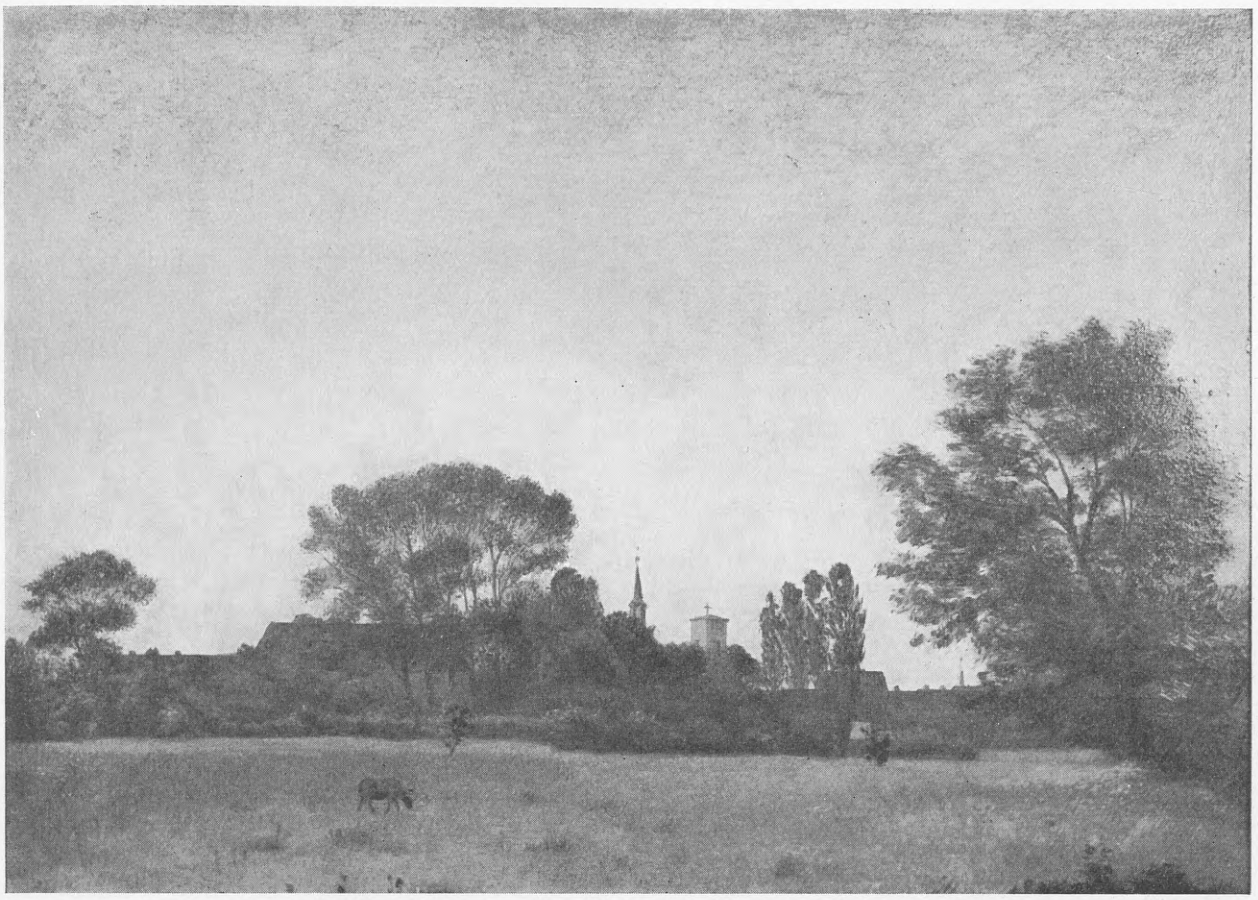

Markerne Syd for Ladegaarden, set imod København. *Maleri o. 1850 af O. D. Ottesen.* Man vil bemærke Petri og Frue Kirker i omtrent samme Placering som paa Billedet nederst modstaaende Side. Maleren har altsaa blot haft sit Stade lidt længere fra Byen. Som Kortet fra 1860 viser, var Terrænet her paa dette Tidspunkt helt ubebygget. Mod Syd begrænset af Vodroffsgaards Jorder laa her Ladegaardens Areal, kun en Brøkdel af det, som i ældste Tid havde hørt under dens Drift. Ladegaardsinspektøren var dengang F. C. Bülow, der i Aaret 1852 af et Interessentskab erhvervede 52 Tønder Land, stødende op til Ladegaardens Jorder, og paabegyndte Udstykningen efter at have anlagt Bülowsvejen.

Udsigt fra Forhaabningsholms Mark imod Byen. *Maleri o. 1855 af ubekendt.* Ved Midten af det 19. Aarhundrede havde Forhaabningsholm længst mistet sit oprindelig saa anselige Jordtilliggende. Det vil erindres, at to Købere paa Auktionen over »Hømarkerne« i 1765 havde delt de 30 Lodder mellem sig. Ejendommen havde haft et Tilliggende paa 175 Tønder Land.

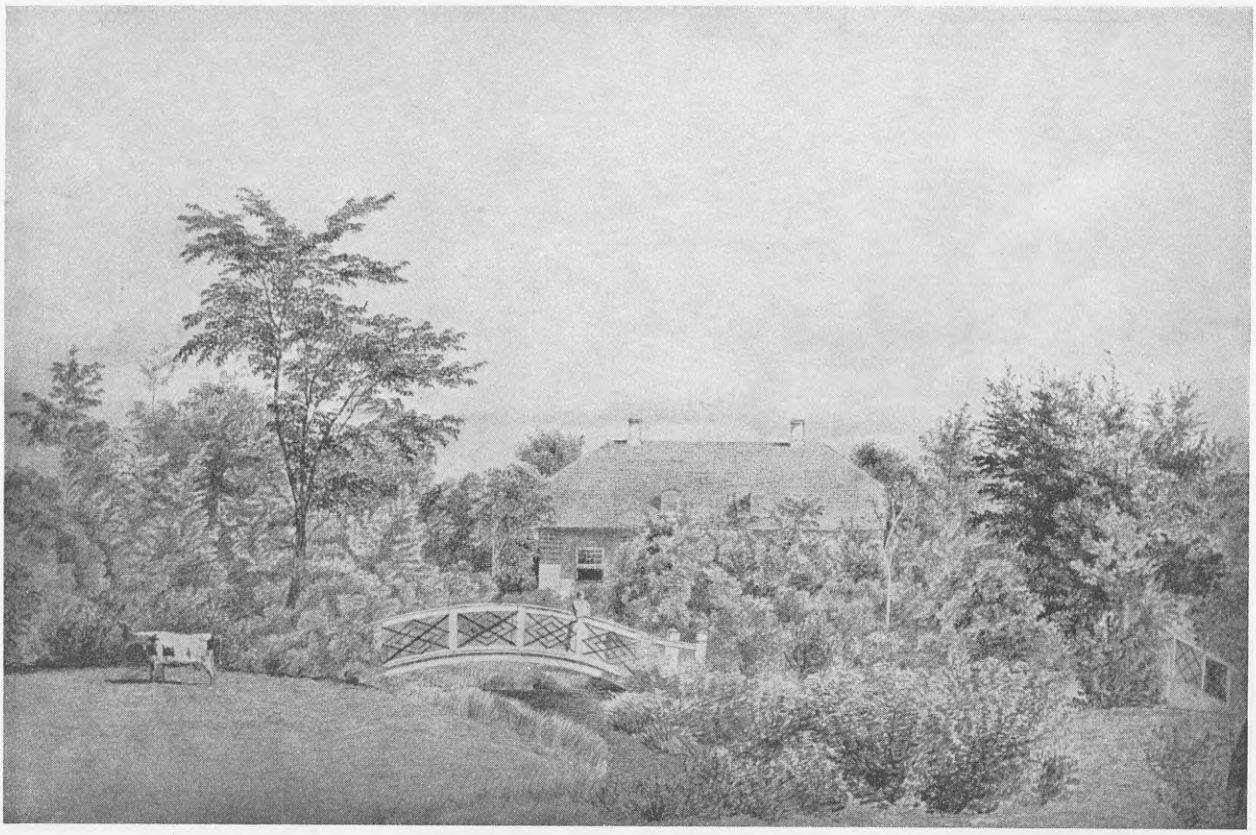

VODROFFSGAARDS HOVEDBYGNING SET FRA VEST. *Tegning 1853-55 af P. Kraft.* Til det gamle Vodroffsgaard hørte der en større Have, anlagt i den engelske Stil med kunstfærdigt slyngede Gange og flere Broer over – Rosenaaen. Det var nemlig dette paa et senere Tidspunkt saa ildesete Vandløb, der her skabte Idyllen, hvortil ogsaa »Søen« bidrog, hvad det nederste Billede noksom viser. I sin Oprindelse var Søen anlagt af Nyttehensyn, idet den var en opstemmet Mølledam. Det skal være Hartvig Frisch, den sidste »Fabrikør« paa Vodroffsgaard, som lod Haven anlægge, mens den klassicistiske Hovedbygning var opført af en af hans Forgængere i Besiddelsen.

PARTI FRA SØEN VED VODROFFSGAARD. *Tegning 1853-55 af P. Kraft.*

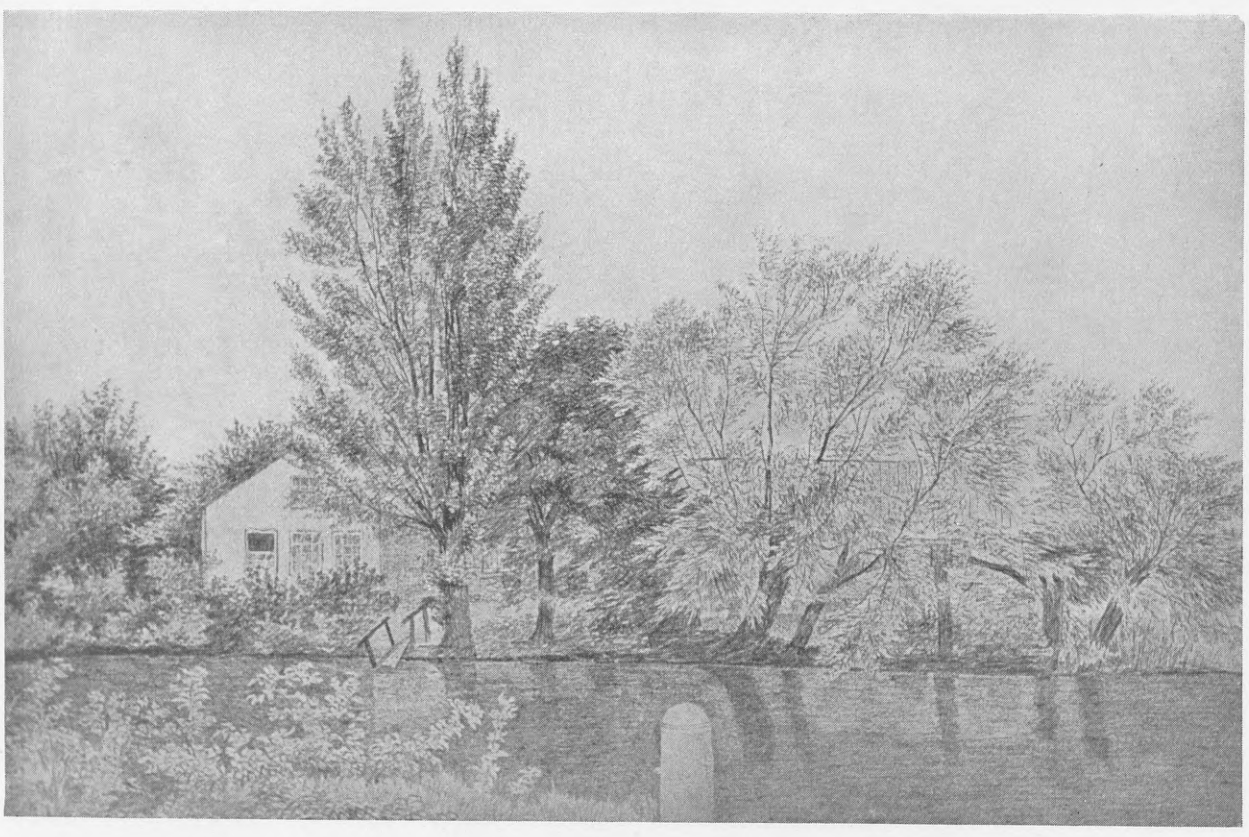

PARTI AF LANDSTEDET »MOSENDAL«. *Maleri o. 1850 af Frk. Rothe.* Umiddelbart ud til Sankt Jørgens Sø, i Virkeligheden paa Ladegaardens gamle Bastioner, laa Landstedet »Mosendal«, opført 1787 af F. Voltmar som Kattunfabrik. Mosendals Ejer omkring Midten af det 19. Aarhundrede var den førnævnte Inspektør Bülow paa Ladegaarden.

PARTI FRA GAMMEL KONGEVEJ MED LANDSTEDET »SANKT JØRGENS LUND«. *Tegning efter Original o. 1850 af H. G. F. Holm.* Man ser til højre i Forgrunden et Hjørne af Sankt Jørgens Sø, og Gavlen bag denne hører til det Hus, som man i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede kaldte Kapellet, men som var indrettet til Værtshus og senere kom til at hedde Vodroffs Kro.

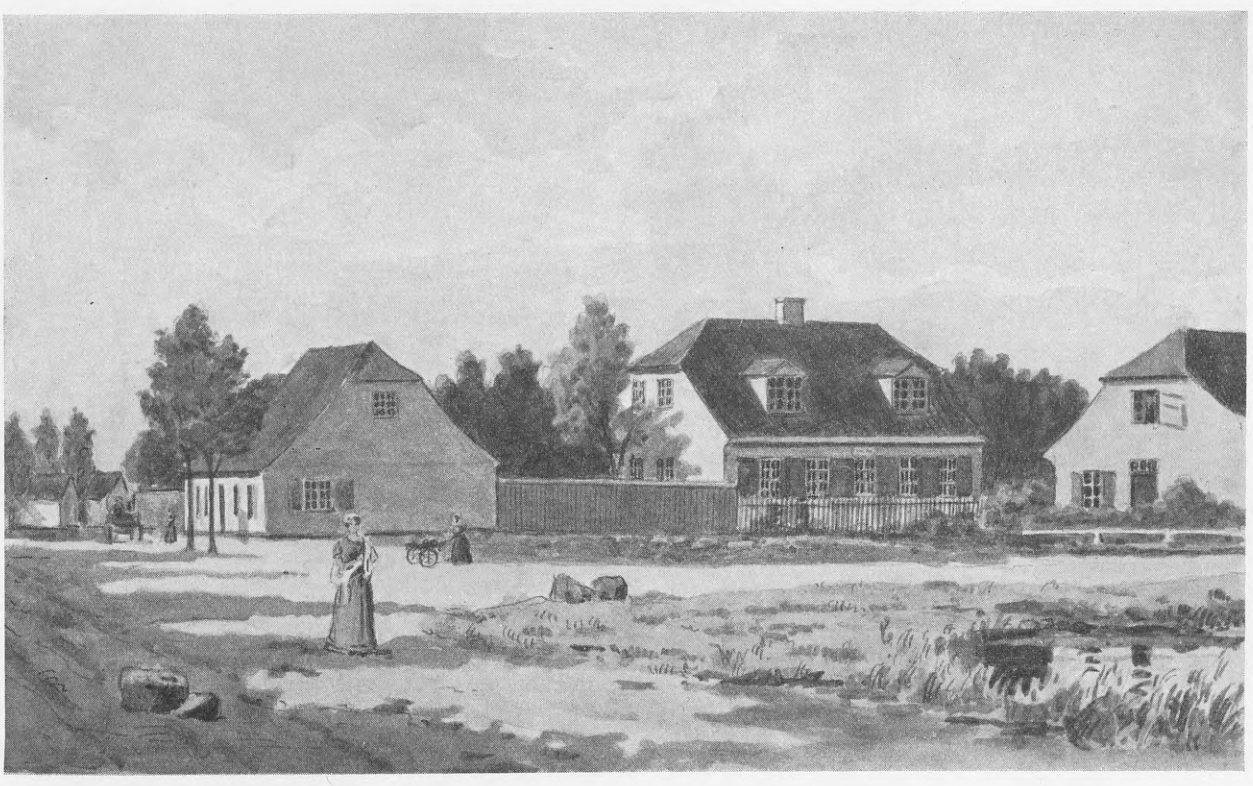

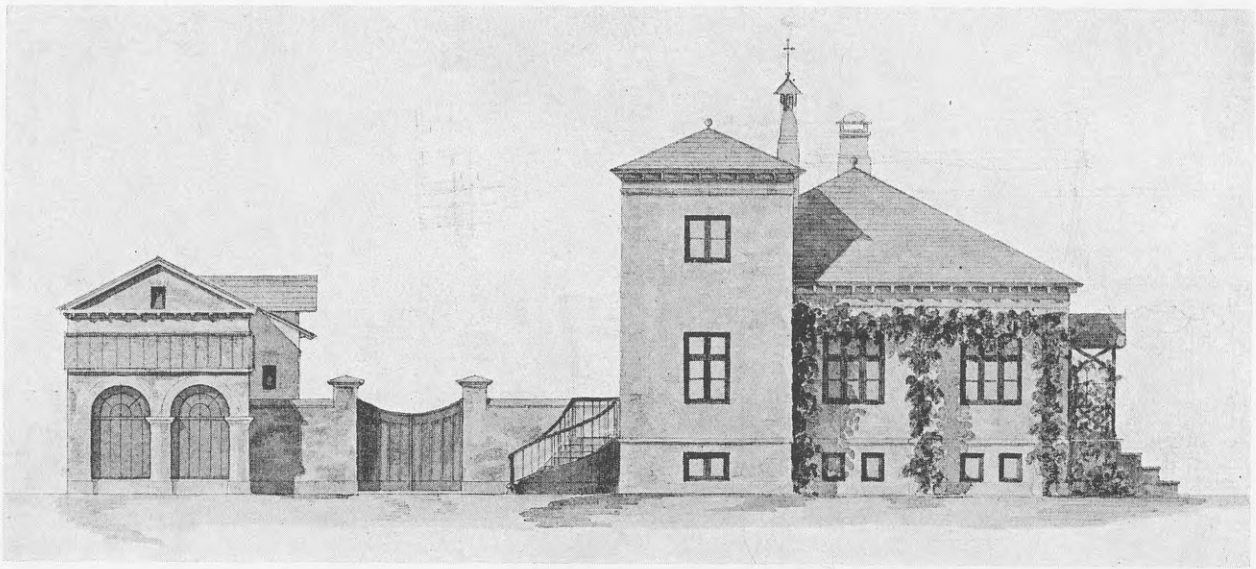

Lystedet »Taarnborg«. Facade imod Gammel Kongevej. *Tegning 1855 af J. D. Herholdt.* »Det er navnlig det saakaldte Villaparti, som har givet den store Fremvæxt«, skrives der i anden Udgave af Trap, i 1872, som Forklaring paa det stærkt øgede Befolkningstal i Frederiksberg Kommune. »Den første egentlige Villa byggedes 1846 ved Architekt, nu Professor Herholdt . . . og efterfulgtes snart af flere«. Arkitektens egen herover gengivne Tegning viser dog Ejendommen, efter at den var øget med nogle Udenomsbygninger og saaledes snarere dannede, hvad vi vil kalde et Landsted, end en Villa, i hvert Tilfælde var den en meget herskabelig Villa. Blandt Efterfølgerne var imidlertid talrige, langtfra saa anselige. En af dem, der i første Række maa nævnes for deres Indsats paa Villabyggeriets Omraade, var den allerede omtalte Inspektør Bülow paa Ladegaarden. Foruden Bülowsvejen lod han efterhaanden afsætte Amalie-, Thorvaldsens- og Fuglevangsvej, samt som Forbindelsesgader Harsdorffsvej og Emilievej, nu J. M. Thieles Vej. Endelig skyldes Ørstedsvejen ogsaa ham, rettere dog kun den nordre Del af den. Det lykkedes ham ikke at realisere sin Plan om at føre den igennem til Gammel Kongevej. Af stor Betydning blev det især, at hans Arealer Vest for Ørstedsvejen blev belagt med Villaservitutter. Omtrent samtidig foretoges andre omend ikke saa omfattende Udstykninger, baade ved Frederiksberg Allé og ved Gammel Kongevej, 1851 saaledes Udparcelleringen af Bianco Lunos store Ejendom. Billedet nederst næste Side viser det Hus under Opførelse, som endnu ligger ved Runddelen, hvor Bianco Lunos Allé støder til Grundtvigsvej.

Inden Demarkationslinjen blev flyttet i 1852, maatte enhver Villabygger, ogsaa paa Frederiksberg, søge om kgl. Dispensation for sit Byggeri, Taarnborgs Bygherre, Kammerjunker Bibow, saavel som Carit Etlar, da denne i Slutningen af 40rne sammen med Vennen, Billedhuggeren Rosenfalk, byggede først eet og saa et andet Hus i Frederiksberg Allé, det sidste den Villa, som til for faa Aar tilbage laa ved Carit Etlars Vej. Karakteristisk for Tiden var det ligeledes, at den store Have, som Carl Brosbøll lod anlægge, og hvor navnlig Udgravningen af en stor Dam voldte betydeligt Arbejde, blev anlagt ved Hjælp af lejede »Slaver« fra Stokhuset.

Kammerraad Friis' Villa, Frederiksberg Allé 35. Opført 1852 af N. S. Nebelong. *Samtidigt Litografi.*

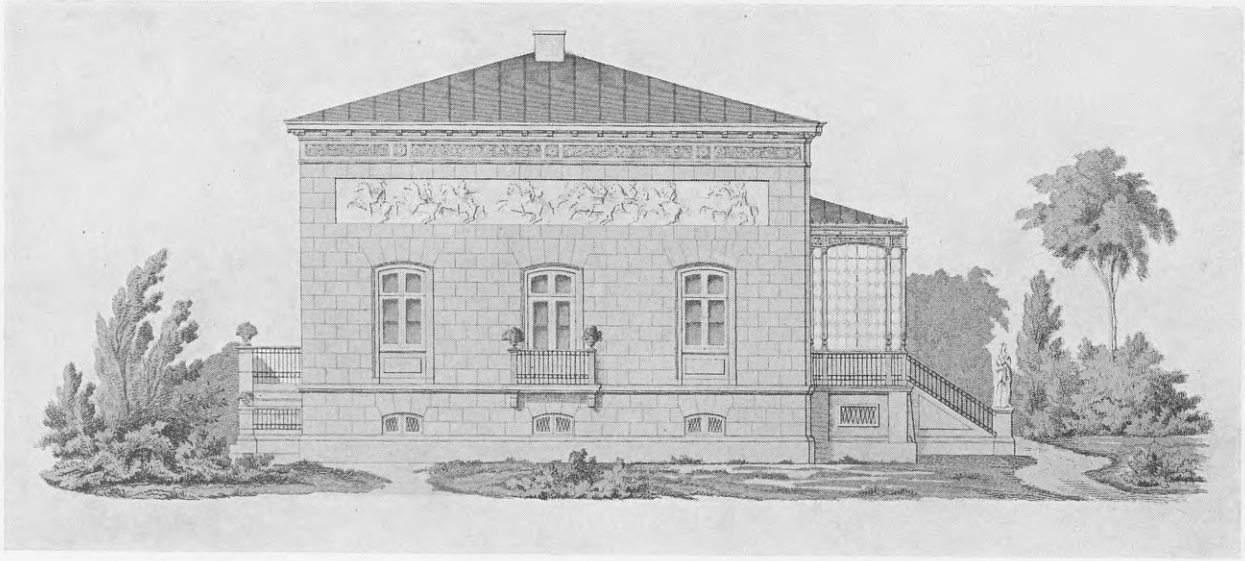

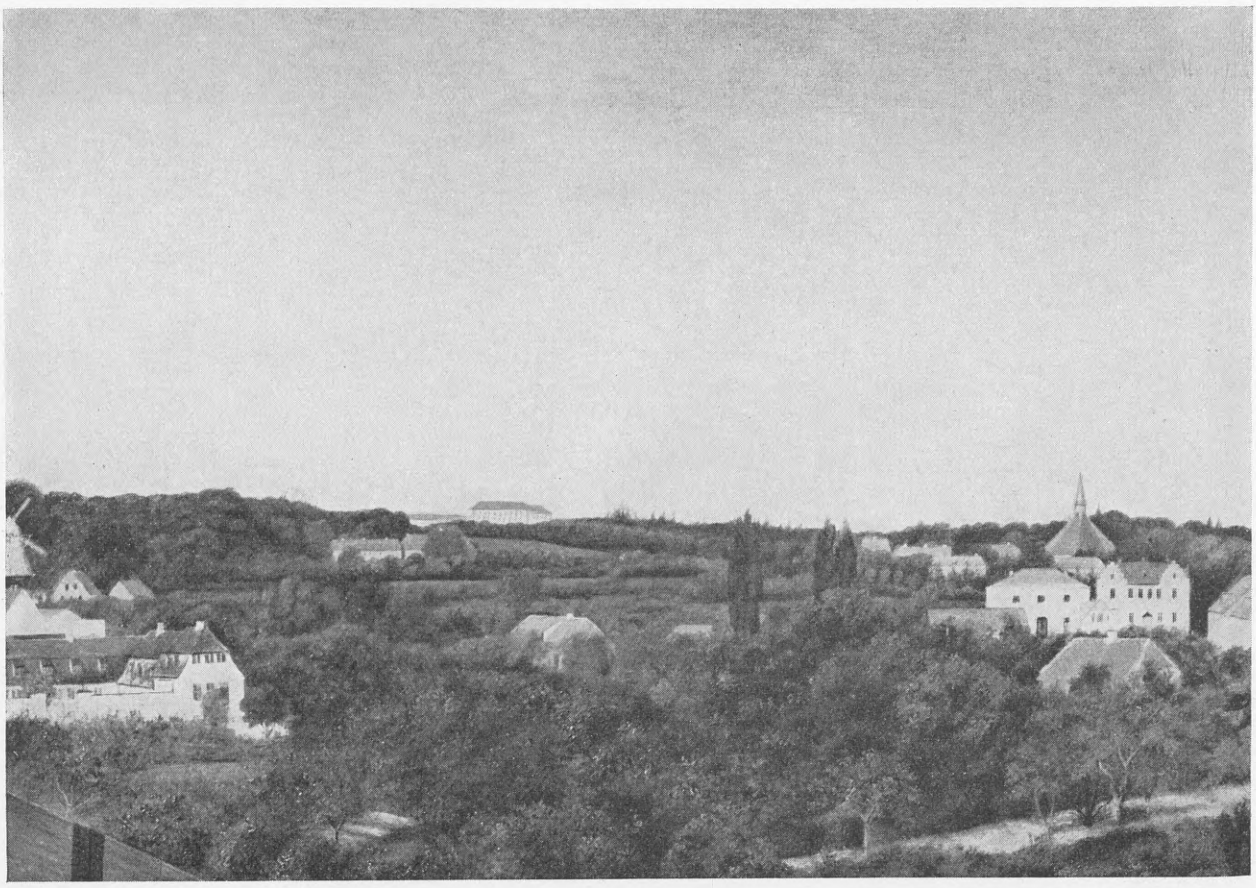

UDSIGT FRA VESTERBRO IMOD FREDERIKSBERG. *Maleri o. 1855.* Som en Skov bredte sig dengang Arealet mellem Vesterbrogade og Frederiksberg Allé, de mange Haver paa det Tidspunkt endnu ikke bebyggede. Til venstre ligger Vinstrups Mølle, i Baggrunden Slottet og til højre Kirken. Foran denne den karakteristiske Villa, som endnu ligger paa Carit Etlars Vej, men klemt inde mellem høje Huse.

PARTI FRA FREDERIKSBERG. *Maleri o. 1855 af Asmus Kaufmann.* Som omtalt paa forrige Side, er det Ejendommen paa Hjørnet af Grundtvigsvej og Bianco Lunos Allé, der her ses under Opførelse. Til højre, bag den, ligger Vodroffs Mølle med tilhørende Dampskorsten. Til venstre Hovedstaden med Petri og Frue Kirker.

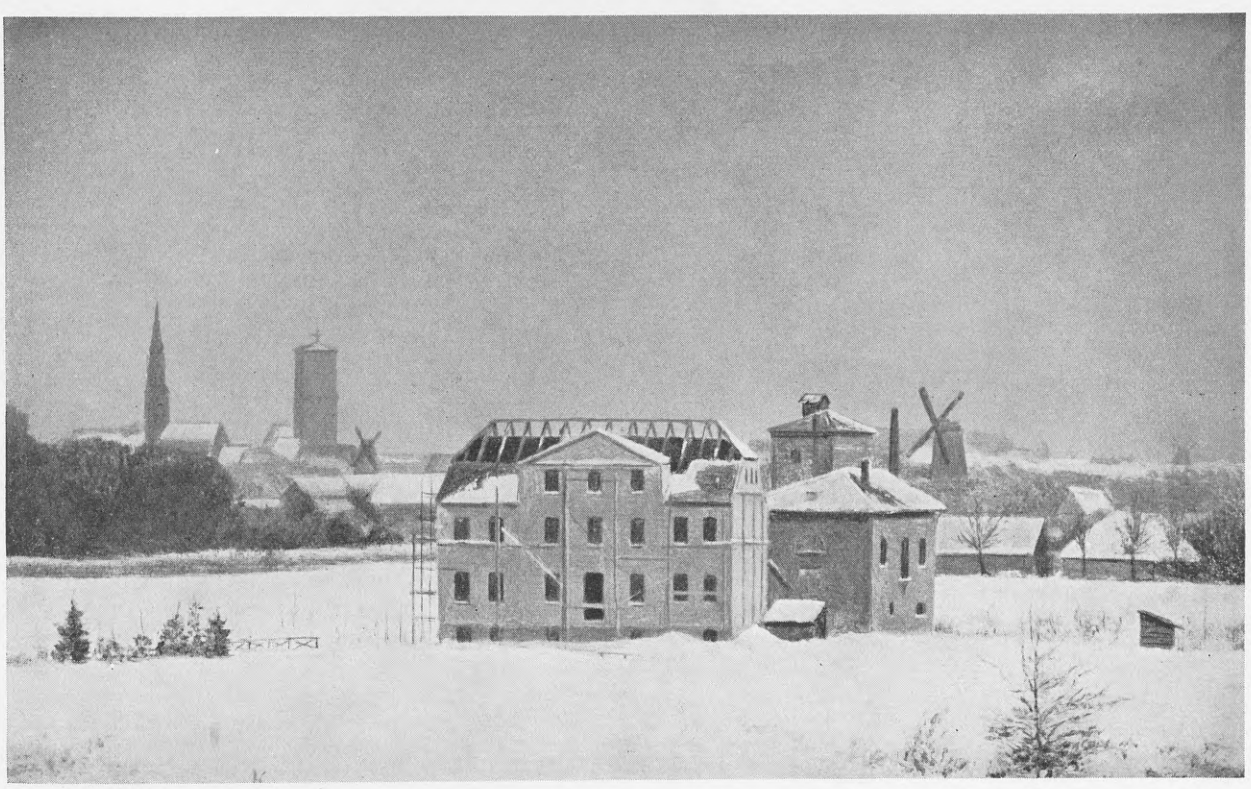

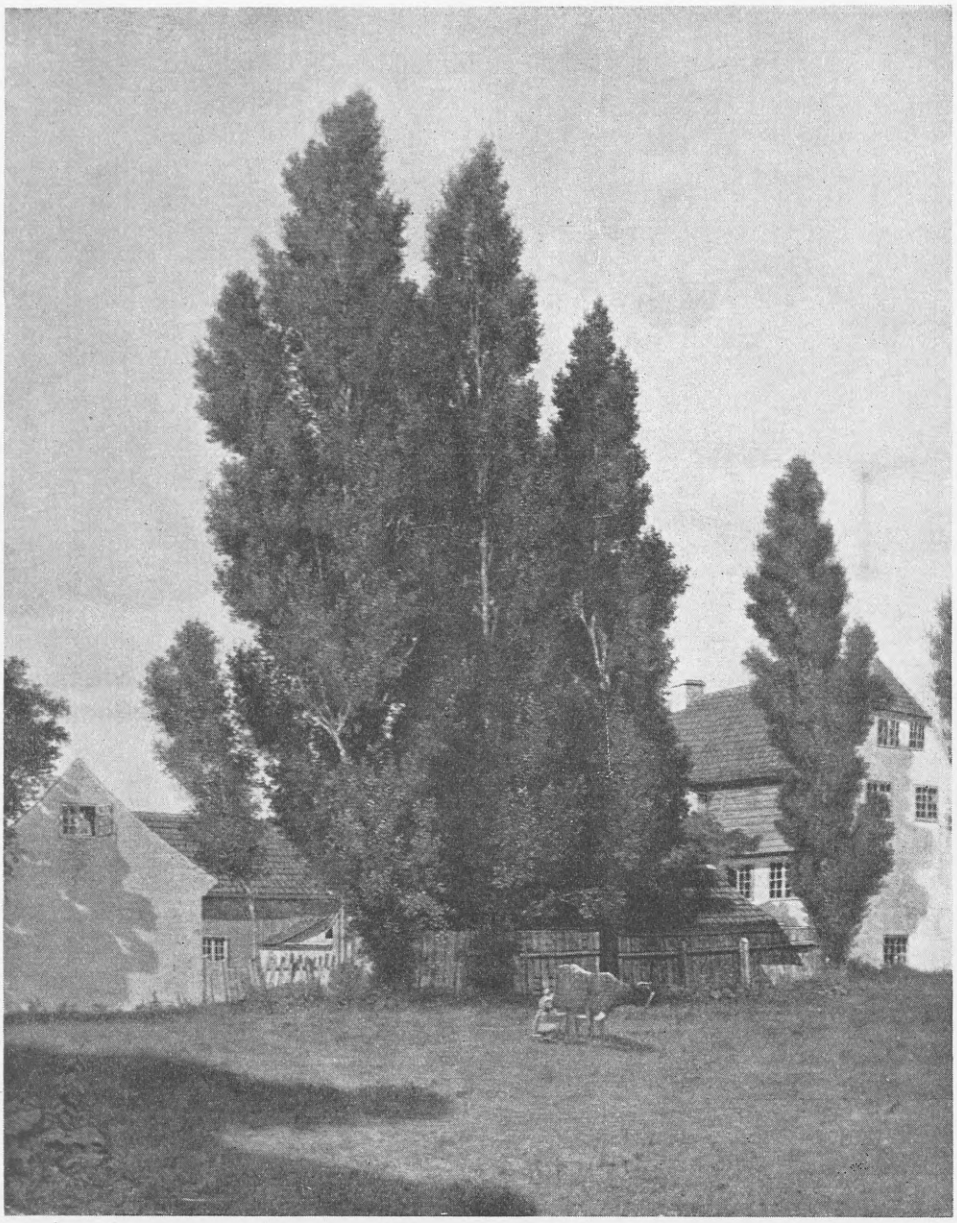

PARTI FRA FREDERIKSBERG. *Maleri o. 1840 af Heinrich Buntzen.* Man vil genkende Bygningen fra Billedet overst forrige Side. Det var en af de faa industrielle Virksomheder, som eksisterede i 1835, »nemlig Mechanicus Winstrups Værksteder paa Mariaslyst ved Roeskildelandevei, hvori der forarbeidedes alle Slags Agerdyrkningsredskaber, Dampkjedler og Maskiner, Presser, Sprøiter m. m., tildeels af Eierens egen Construction«. Atter et Billede, der er saa fjernt fra Nutidens Forestillinger om en Fabrik som vel muligt.

UDSIGT FRA FREDERIKSBERG IMOD VESTERBROGADE. *Maleri o. 1880 af Carsten Henrichsen.* Det er igen et Billede fra det samme Etablissement, Winstrups, men det viser tillige, hvor fri Udsigten fra Vesterbrogade dengang var. Gavlen til venstre hører til Gæstgiverstedet »Sorte Hest«.

PARTI FRA LAMPEVEJS FORLÆNGELSE SET IMOD VEST. *Maleri 1868 af H. Wium.* Man har faa ældre Billeder fra det senere saakaldte Landdistrikt, Omraadet Vest for Fasanvejen. Dette er til Gengæld meget karakteristisk. Vejen er nuværende Finsensvej, og i Baggrunden til højre ligger Vanløse By.

UDSIGT FRA BRØNSHØJ. *Farvelagt Tegning 1854 af Herholdt.* Prospektet har her Interesse, fordi det til højre viser en Del af det frederiksbergske Landdistrikt, nemlig Gaarden Flintholm og dens da saa frie Omgivelser samt i Baggrunden Kirken og Slottet. De to Billeder giver en Forestilling om det dengang næsten ubebyggede Areal hinsides Fasanvejen.

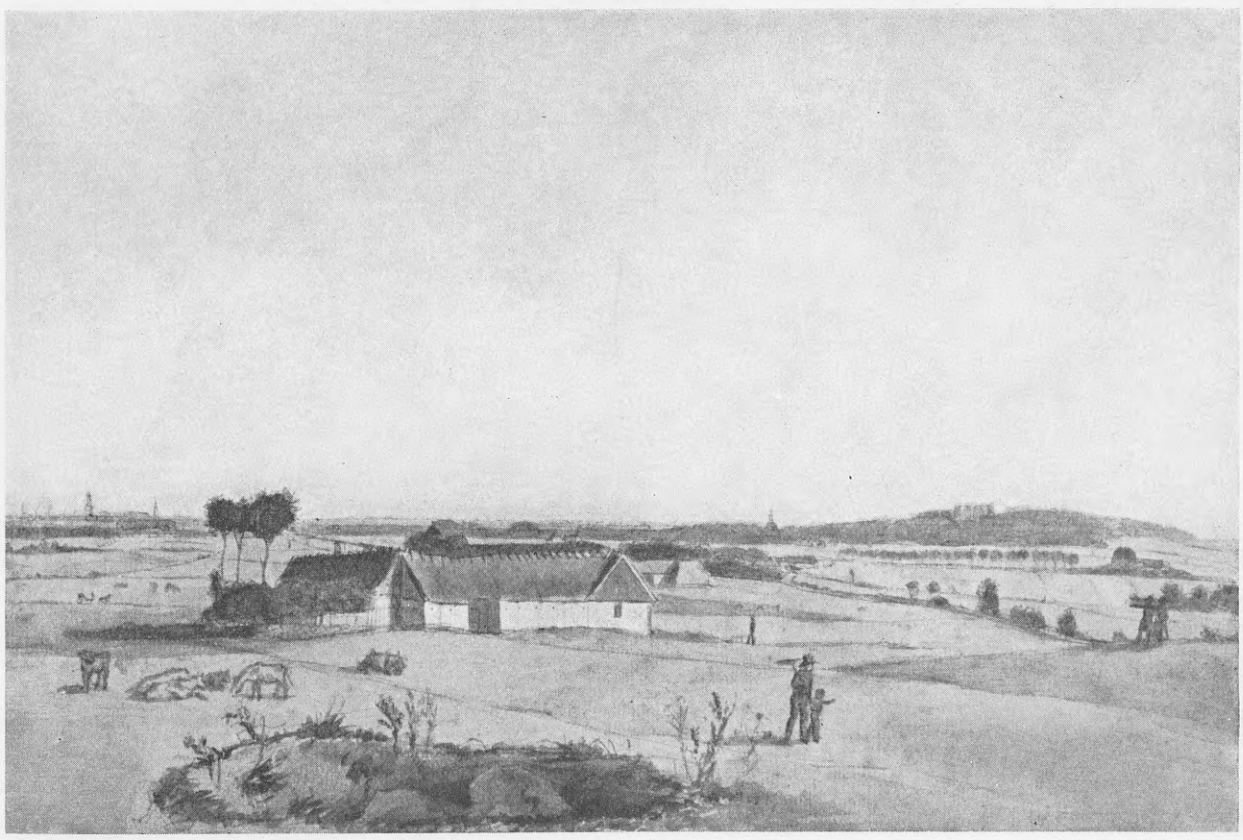

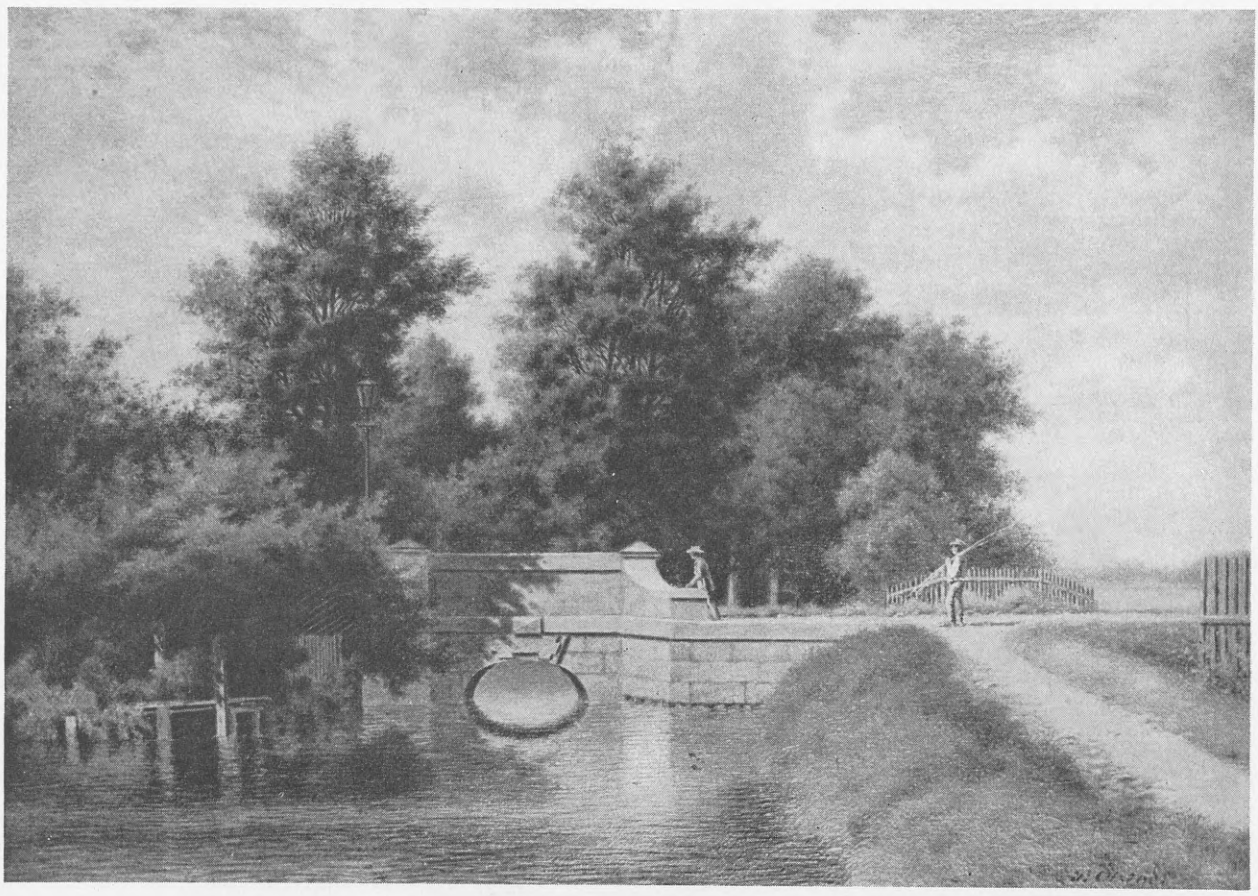

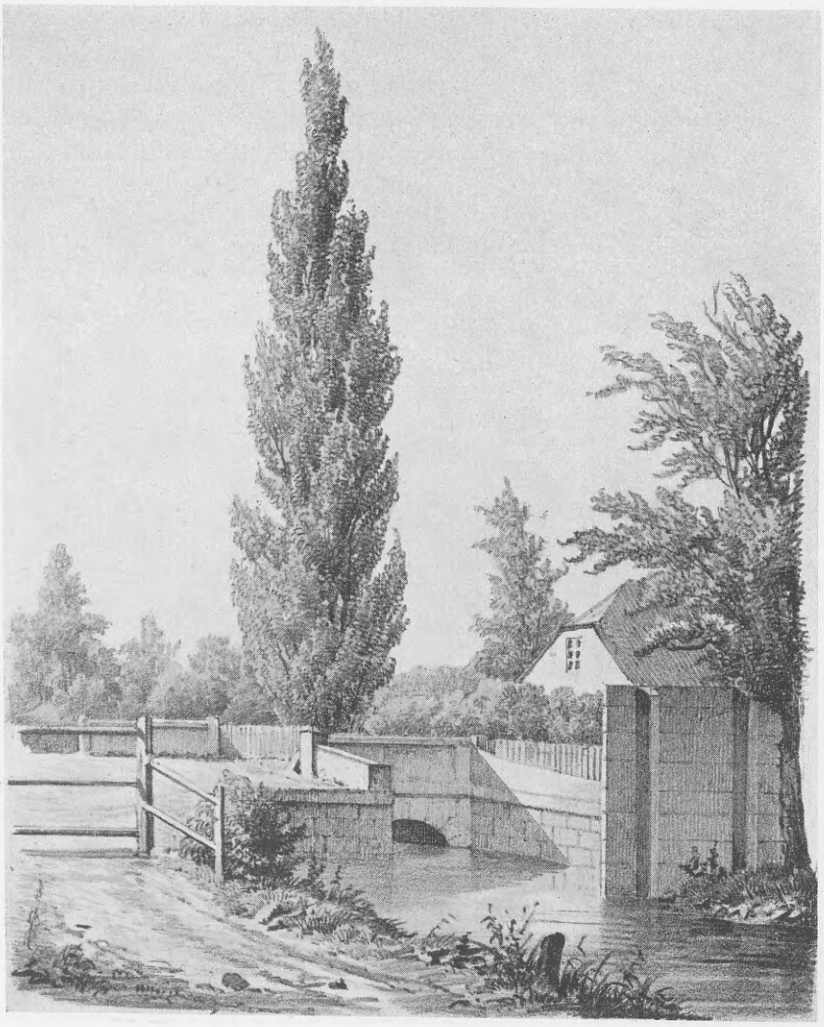

Parti fra Ladegaardsaaen. *Maleri o. 1850 af P. Ølsted.* – I ældre Tid dannede Aaen et særdeles tydeligt Skel mellem Frederiksberg og Hovedstadens Jorder. Det er Broen mellem Falkoneralleen og Jagtvejen, man ser paa Maleriet, mens Vejen til højre er nuværende Aagade. Broen blev anlagt i 1750, samtidig med en Omlægning af Falkoneralleen.

Parti fra Ladegaardsaaen. *Litografi o. 1850 af G. Hoffman.* Man ser atter den ovenfor viste Bro. Huset til højre er det saakaldte Aahus ved Falkoneralleen. Det hed i sin Tid Berlinerblaa-Bygningen, fordi Ejeren i 1803 havde indrettet det til Farvefabrik, men blev i Slutningen af det 19. Aarhundrede et meget søgt Traktørsted.

Billedet her er set ind imod Byen.

Udsigt fra Valby Bakke imod København. *Maleri o. 1860 af A. Schovelin.* Ogsaa her ses en Grænselinje mellem Frederiksberg og Hovedstaden eller rettere det dengang endnu ikke indlemmede Valby. Vejen til venstre er den Stump af den gamle Roskildevej, som blev bevaret efter Anlægget af den ny i 1776, og som førte ned til Bakkehuset. Det er nuværende Kammasvej.

Parti fra Ladegaardsaaen. *Maleri o. 1860 af A. Schovelin.* Maleren har muligvis staaet paa den overfor gengivne Bro. Billedet er ialfald set i Retning imod København, og til højre ligger Haverne ved Aahuset, Falkonergaarden og Rolighed, mens Broen vistnok er den, der førte over Aaen til Sygehjemmets Have.

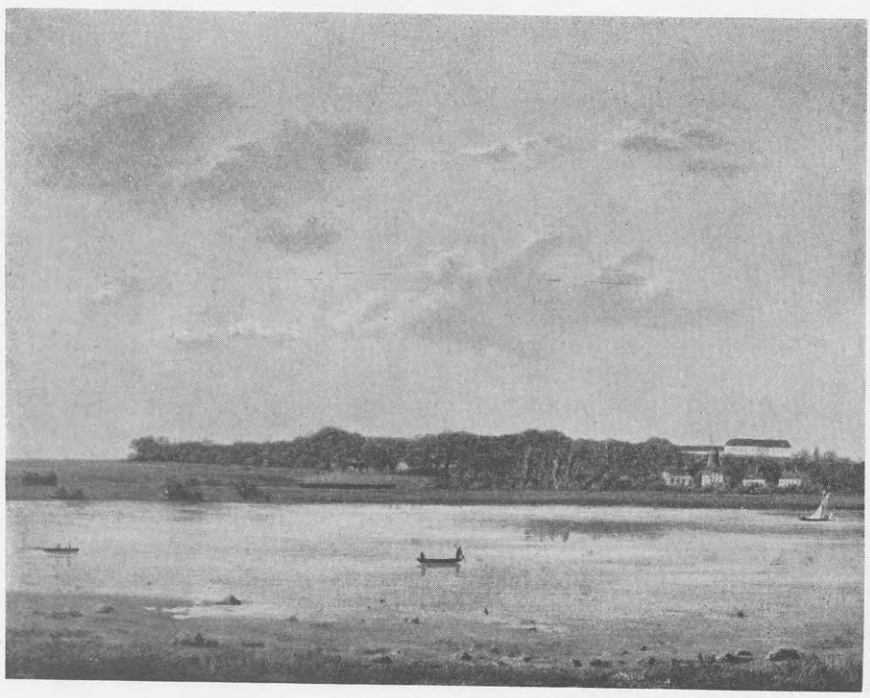

Udsnit af Kort over København og Omegn fra 1860. – Kortet viser tydeligt Resultaterne af den Udvikling, som et Par Aar før havde ført til Frederiksbergs Udskillelse fra Hvidovre Sogn. Skønt den tætteste Bebyggelse stadig findes langs de gamle Hovedgader, har hele Byomraadet Øst for Fasanvejs-Linjen fuldstændig skiftet Karakter. Man bemærker navnlig de afstukne, tildels bebyggede Sideveje til Gammel Kongevej, de skete Udstykninger af Bülows og Bianco Lunos Ejendomme, samt ved Frederiksberg Allé og Falkoneralleen.

Udsigt fra Kalvebodstrand mod Frederiksberg. *Gouache 1855 af Premierløjtnant Klein.*

Udsigt fra Smallebakken foran Frederiksberg Slot imod København. *Maleri 1859 af Ludvig Messmann.*

1857-1950

»Med Aaret 1850 kan Frederiksberg siges at have afsluttet sin egentlige idylliske Tilværelse,« skriver Henriques, »thi med hvert følgende Aar fik al den Jord, som laae imellem Fasanveien og dens Forlængelse mod Nord, en Værdi og Betydning, som gjorde, at endog i flere Partier af Sognet opførtes den ene Eiendom tæt op til den anden, uden at der kunde blive Raad til at afsee den mindste Plet til Have.«

Paa en Maade kunde man, som i selve Hovedstadens Historie, sætte Aaret 1852 som det skelsættende, thi det var det Aar, Demarkationslinjen blev flyttet ind til Søerne. Mens man før, af Hensyn til Hovedstadens Befæstning, ikke havde maattet bygge mere solide Bygninger helt ud til Jagtvejen, blev der nu givet Byggefrihed for hele Omraadet udenfor Søerne. Og København voksede med næsten eksplosiv Kraft. Det medførte adskillige uheldige Følger, navnlig den elendige Bebyggelse paa Vester- og Nørrebro, og Frederiksberg fik, som Henriques antyder, sin Part af det daarlige Byggeri.

Alligevel tog Udviklingen herude foreløbig en anden Retning, takket være Villabyggeriet. Endnu i 1880erne kaldte man Frederiksberg for Villakvarteret. Men jævnsides med Villabyggeriet havde Etagehusene bredt sig, efterhaanden i større og større Udstrækning. Mod Slutningen af 80erne kunde det siges, at Frederiksberg Bydistrikt var blevet saaledes bebygget, at »der mellem København og det gamle Frederiksberg med Undtagelse af de til Ladegaarden og til Landbohøjskolen hørende Jorder kun var faa ubebyggede Arealer tilbage«. Mens det samlede Antal Bygninger i 1850 havde været circa 200 og i 1865 omtrent 550, var det nu steget til 1825, og Folketallet var i samme Periode vokset først fra 3900 til 12.000 og saa til 43.000.

Efter Aarhundredskiftet kom Turen til Landdistriktet, og nu, i den forløbne halve Del af det 20. Aarhundrede, er dette blevet saa godt som fuldt udbygget. Der er nu næsten ikke flere byggeledige Arealer tilbage i Frederiksberg Kommune.

HAVEINTERIØR FRA »ROSENLUND«. *Fotografi o. 1865.* »Rosenlund« ved Værnedamsvej var et gennem mange Aar søgt Forlystelsessted, der imidlertid i Længden ikke kunde klare sig i Konkurrencen med Tivoli, selv ikke efter Opførelsen af den store Dansesalon Colosseum, der blot sank ned til at blive en af Byens tarveligste.

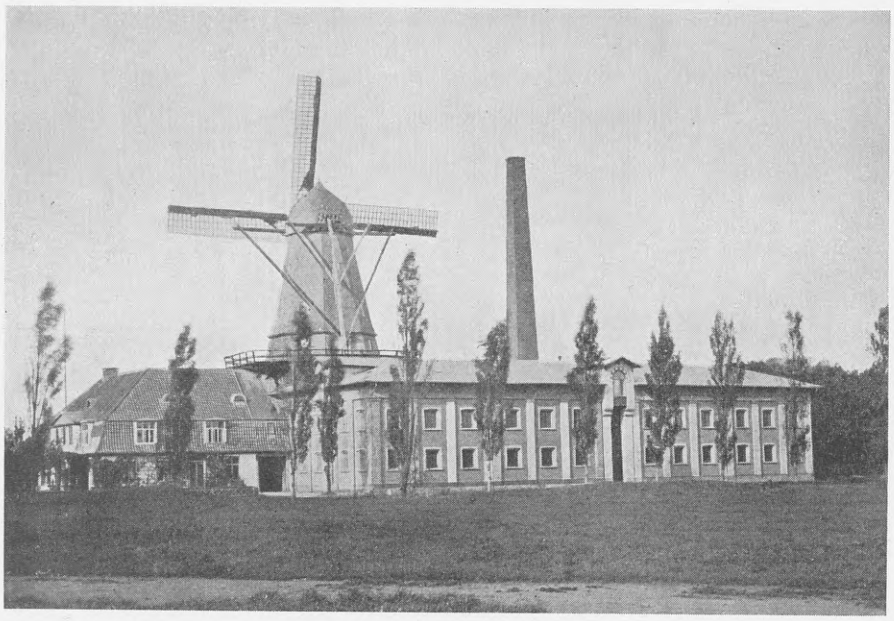

VODROFFSGAARDS MØLLE FRA NORD. *Fotografi o. 1864.* Den kombinerede Vind- og Dampmølle gik fuldstændig til Grunde ved en Ildebrand i 1865. Troels Marstrand, der i 1857 havde købt det stærkt forfaldne Etablissement, anlagde efter Branden et Hvidtølsbryggeri paa Grunden.

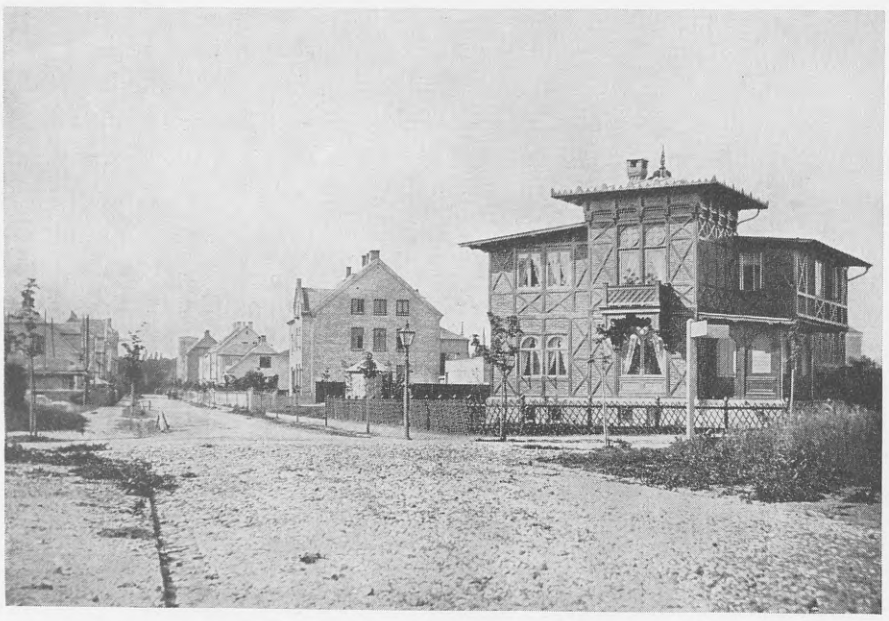

SANKT KNUDS VEJ SET FRA NIELS EBBESENSVEJ. *Fotografi 1868.* De tre Billeder paa denne Side, tre af de ældste fotografiske Optagelser med frederiksbergske Motiver, viser tre af de for Frederiksberg paa Overgangsstadiet typiske Elementer: Forlystelser, Industri og Villabyggeri.

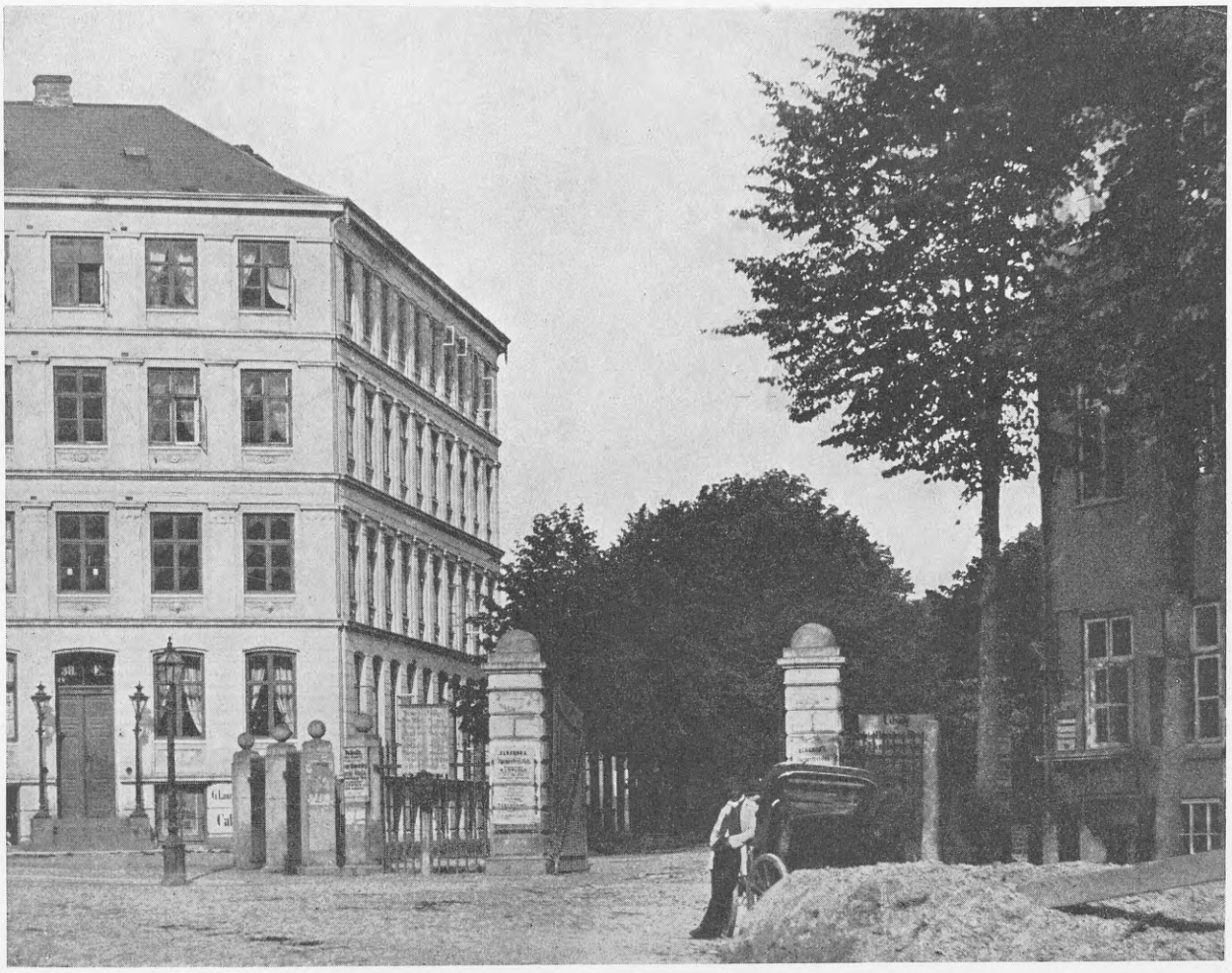

INDGANGEN TIL FREDERIKSBERG ALLÉ FRA VÆRNEDAMSVEJ. *Fotografi o. 1860.* Samtidig med at Frederiksberg indleder sin nye Tilværelse, sker der ogsaa det, at den nye Kunst Fotografien tages mere og mere i Anvendelse. Man er ikke mere henvist til blot Kunstnernes Gengivelse af de topografiske Motiver, men faar tillige de maaske nok mere nøgterne, men i mange Tilfælde ogsaa mere troværdige fotografiske Gengivelser. Ogsaa »Jernporten« naaede, inden den blev fjernet, at blive foreviget efter den nye Metode. Porten forsvandt i 1862, da Portnerhuset allerede havde været borte i nogle Aar og var blevet erstattet med den høje Etageejendom mellem Alleen og Vesterbrogade.

HAVEINTERIØR FRA »WILHELMINELYST«. *Fotografi o. 1860.* Landstedet strakte sig fra Gammel Kongevej til paa den anden Side Uraniavej. Det var, fordi Bülow ikke kunde komme overens med Ejeren af Wilhelminelyst, at han ikke i første Omgang fik Ørstedsvejen ført igennem ud til Gammel Kongevej.

GROTTEN I SØNDERMARKEN. *Træsnit efter Tegning 1860 af G. E. Libert.* »Grotten har taget os alle Kampestene, som vi kunde finde og skrabe sammen, og overalt er den en ret Slughals i alle Maader«, skrev Oehlenschlägers Far, den gamle Slotsforvalter i 1787, da Anlægget stod færdigt.

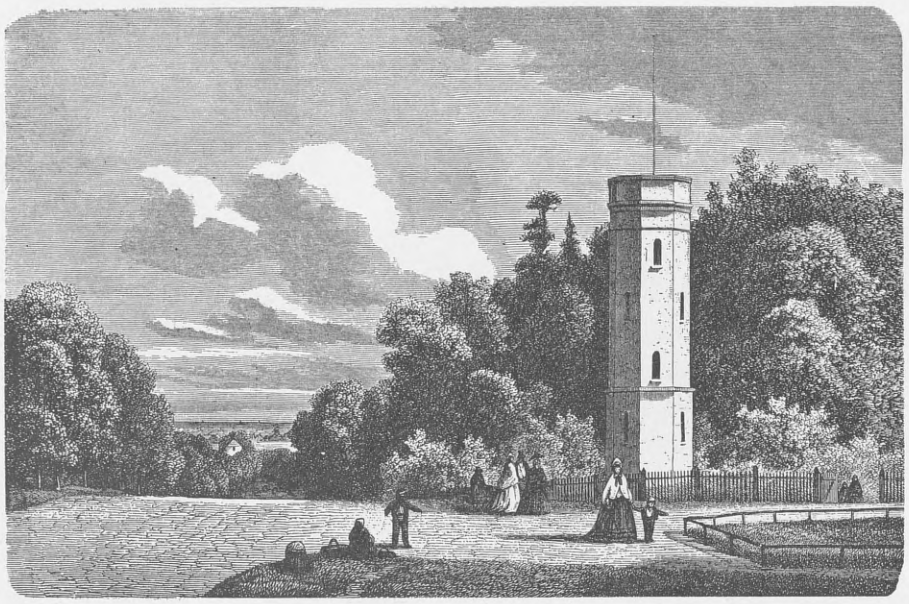

VANDVÆRKETS TAARN I SØNDERMARKEN. *Træsnit efter Tegning af G. E. Libert.* Det smækre Taarn hørte til Københavns nye Vandværk, som blev anlagt sidst i 1850erne, efter at der i Menneskealdre havde været klaget over det halvraadne Vand i Hovedstadens gamle Træledninger.

DET NORSKE HUS I SØNDERMARKEN. *Træsnit efter Tegning af G. E. Libert.* Som den lille Bjælkehytte fra Søndermarkens første Dage stod i 1860, findes den den Dag i Dag, og ligeledes Broen. Blot er Bækken udtørret, som skulde øge den romantiske Stemning, der var søgt fremkaldt ved at benytte det mest kuperede Terræn i Parken til Anlægget.

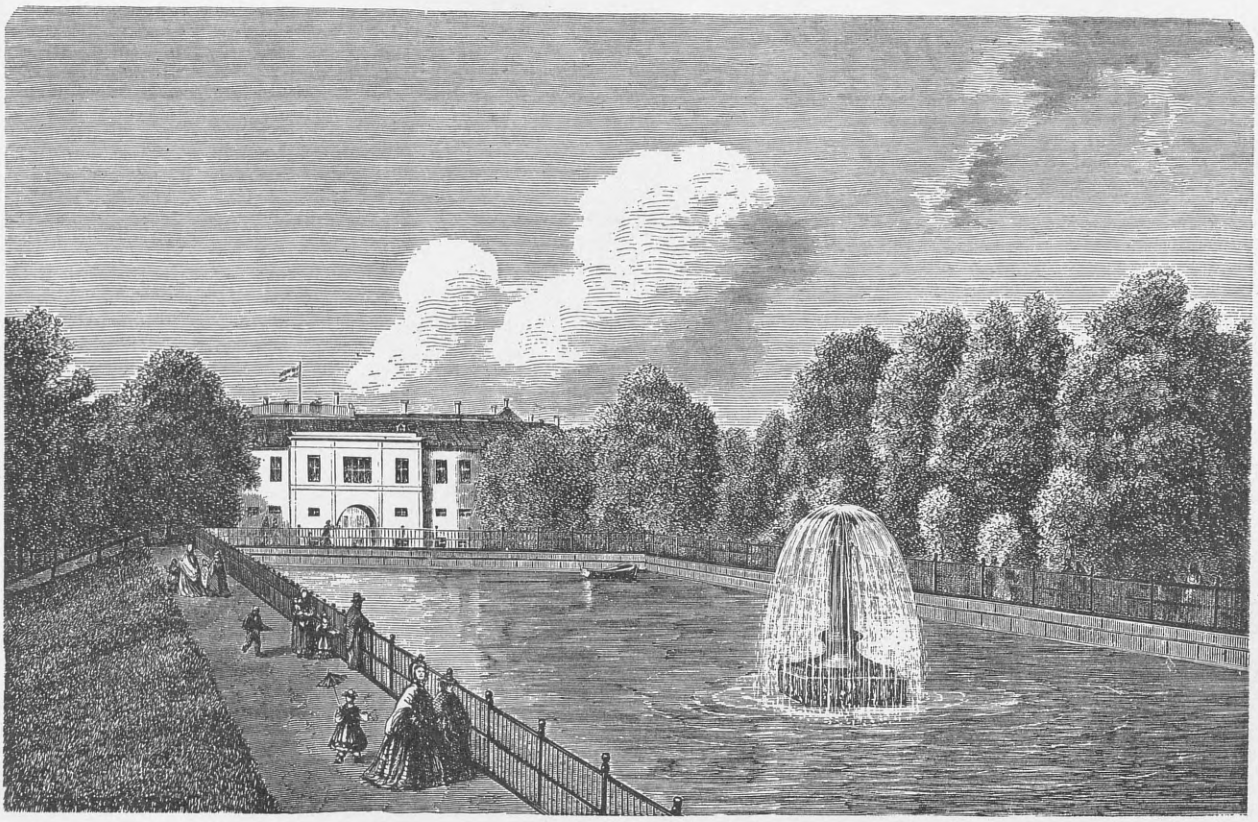

Vandreservoiret i Søndermarken set imod Frederiksberg Slot. *Træsnit efter Tegning af G. E. Libert 1860.* I Virkeligheden danner Søndermarken og Frederiksberg Have jo et samlet Hele, hvis naturlige Midtpunkt er Slottet paa Bakken, synligt vidt og bredt i begge Anlæg. For Søndermarkens Vedkommende bidrog de lange Lindealleer hertil. To af dem er stadig bevaret, mens den tredie er borte. Heller ikke Prospektet herover har Gyldighed i vore Dage, men det viste Bassin stammede ikke fra Parkens første Tid. Som allerede nævnt paa forrige Side, blev der ved Anlægget af Københavns nye Vandværk bygget et Vandtaarn i Søndermarken, og det stod i Forbindelse med Anlægget af det Højdereservoir, som bredte sig, hvor nu den store grønne Plæne ligger foran Slottet. Det lavvandede Bassin eksisterer endnu blot skjult under Grønsværen. Sammenspillet mellem Slot og Bassin var iøvrigt af god Virkning.

Fasangaarden i Frederiksberg Have. *Træsnit 1879.* Bygningen er oprindelig opført i Tilslutning til det Fasaneri, der hørte til Frederiksberg Slot, men i Tidernes Løb ombygget flere Gange, saaledes først i det 19. Aarhundrede, da den var overladt Kongens Kabinetssekretær til Beboelse. Den blev ikke nedrevet, som det egentlig havde været Hensigten, dengang Fasaneriet blev ophævet i 1785. Fasanmesteren havde forøvrigt Bevilling til at indrette Gaarden som »Tracteurhus«. Særlig kendt er Stedet, fordi det i de sidste Aar af Oehlenschlägers Liv var hans Sommerbolig.

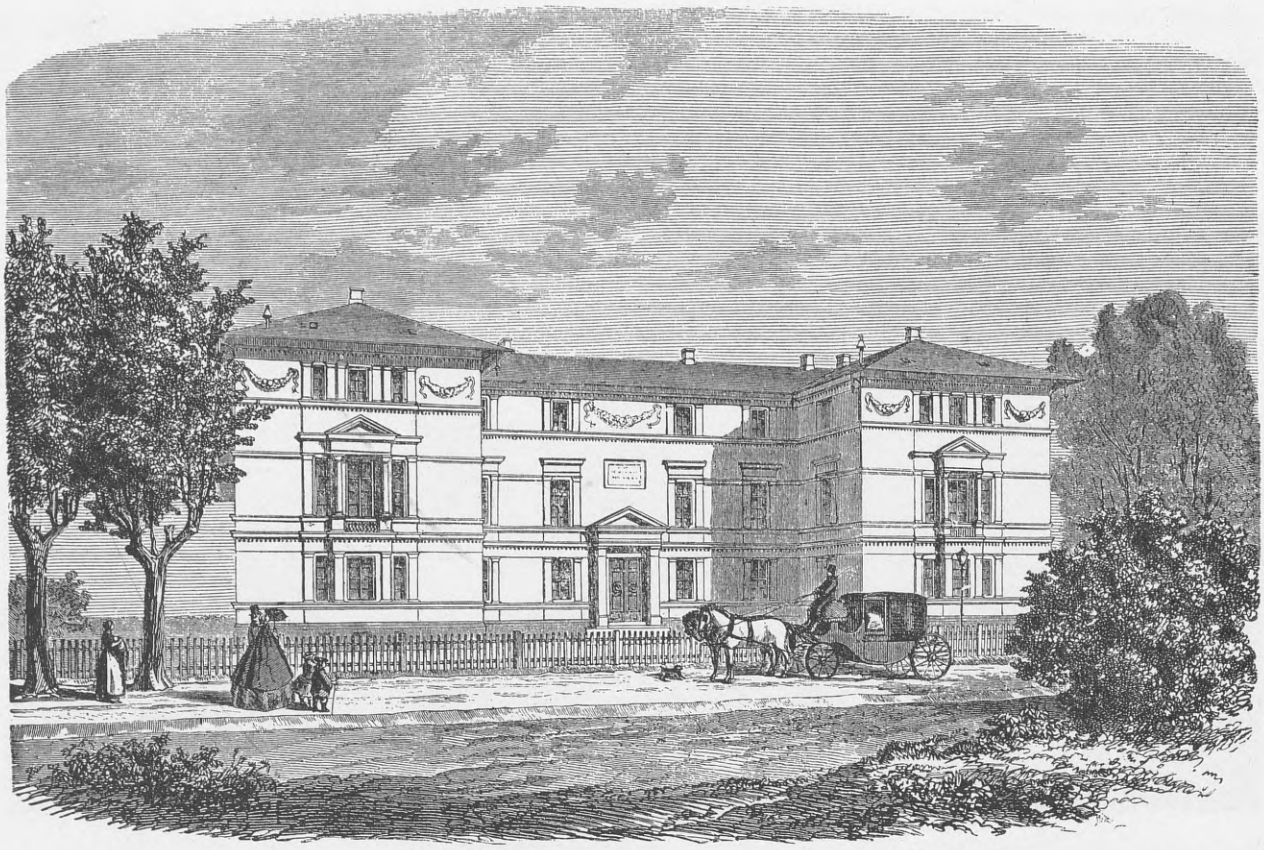

Aandssvageanstalten i Rahbeks Allé. *Træsnit 1861.* Det i 1857 satte Kommuneskel hindrede naturligvis ikke, at Bebyggelsen paa Frederiksberg fortsat blev præget af Naboskabet med Hovedstaden, og allerede før havde forskellige halv- eller helofficielle Institutioner faaet deres Placering i den nu selvstændige Forstad. Blandt disse Idiotanstalten, som man dengang sagde. Gamle Bakkehus blev i 1855 solgt til den af J. R. Hübertz grundlagte »Helbredelsesanstalt for idiotiske Børn«, og henved 20 saadanne ulykkeligt stillede blev anbragt i de Stuer, hvor Rahbeks i den lange Aarrække havde haft deres Hjem. Kun en H. C. Andersen formaaede at se Ændringen i Poesiens lysende Skær: »Sig ikke: ak, hvor forandret! – nej, endnu er det Aandens Hjem, Drivhuset for den sygnende Plante. Blomsterknoppen, der ikke er mægtig nok til at udfolde sig, gemmer dog, skjult, alle Spirer til Blad og Frø – Idiotens Hjem, omsvævet af Menneskekærligheden, er et helligt Sted, et Drivhus for den sygnende Plante, der engang skal omplantes og blomstre i Guds Urtegaard.«

Lokalerne paa Bakkehuset blev imidlertid snart for smaa, og efter at der var skaffet tilstrækkelige Midler, blandt andet ved Hjælp af et Lotteri, fik Anstalten en ny monumental Hovedbygning, opført af Arkitekten F. Meldahl.

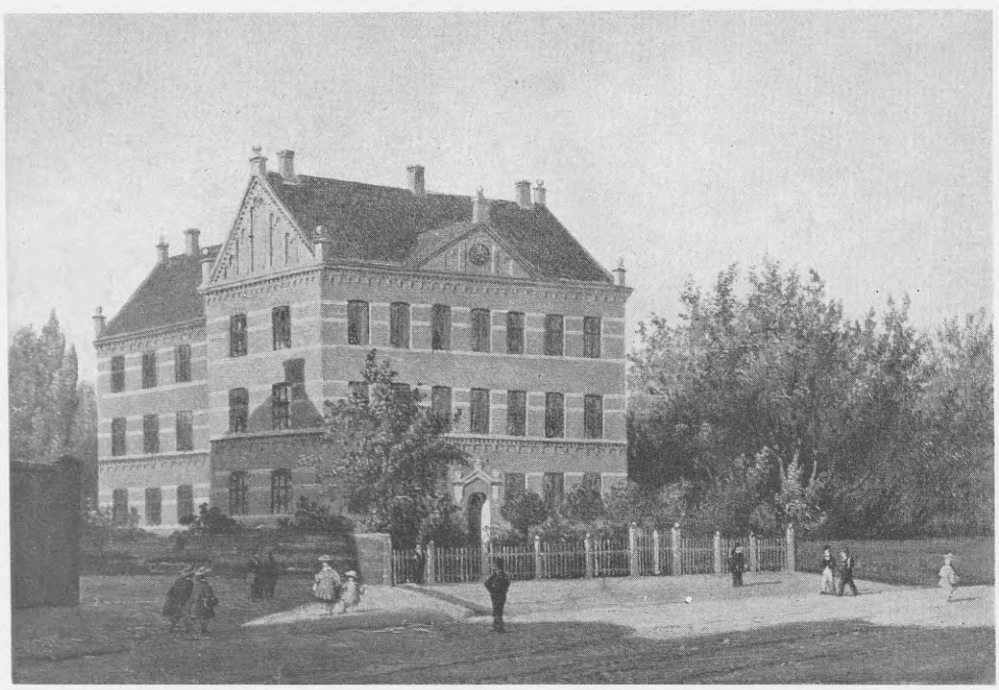

Schneekloths Skole paa Værnedamsvej. *Maleri o. 1860.* 1855 lod Hans Schneekloth den Bygning opføre, hvortil han Aaret efter flyttede sin kort Tid før paa Vesterbro stiftede Realskole, der under Ledelse af den frisindede og dygtige Pædagog naaede et stort Ry.

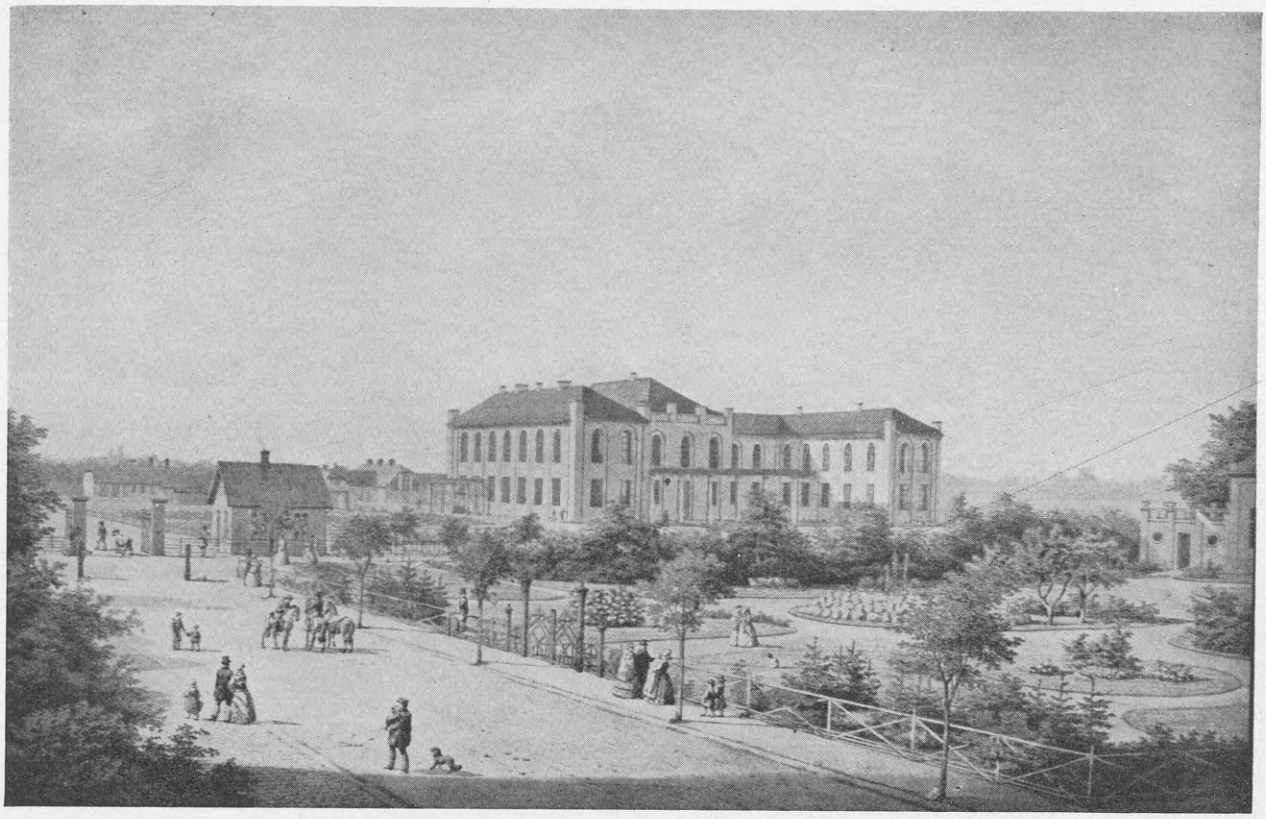

LANDBOHØJSKOLEN SET FRA KASTANIEVEJ. *Akvarel o. 1860 af H. G. F. Holm.* Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole blev opført 1856-58 efter Tegning af M. G. B. Bindesbøll. Staten havde til Anlæg af det anselige Institut købt Ejendommen »Rolighed«, og at dette udstrakte Areal paa den Vis kom i fast Besiddelse, har bidraget til at holde et Bælte langs Bülowsvejen fri for mere kompakt Bebyggelse, ligesom selve Bülowsvejen jo fik større Betydning. Landbohøjskolens Hovedbygning ses her i sin oprindelige Skikkelse, inden den nuværende Facadefløj blev bygget til.

Som Navnet antyder, blev der fra Begyndelsen kun uddannet Dyrlæger og Landbrugere, samt Landinspektører paa Højskolen. Allerede fra 1863 blev der imidlertid indført Undervisning i Havebrug, og i 1869 kom Skovbrugsundervisningen til.

PARTI FRA FRISENETTES GARTNERI VED GAMMEL KONGEVEJ MED UDSIGT IMOD SCHØNBERGSGADE-KVARTERET. *Tegning o. 1865 af Chr. Hetsch.* Frederiksberg undgik ikke helt at blive Sæde for den Art Spekulationsbyggeri, som takket være manglende Byggelovgivning prægede Datidens københavnske Forstadsbyggeri. Etatsraad Schønberg havde i 1856 afhændet sine Jorder til et Konsortium, og i Løbet af kort Tid stabledes her et Kvarter paa Benene, af hvilket især Bygningerne i daværende Schowsgade bar Vidnesbyrd om at være opført, »uden at man ad Lovgivningens Vei fra Communens Side saae sig i Stand til at udøve nogen Control . . .«.

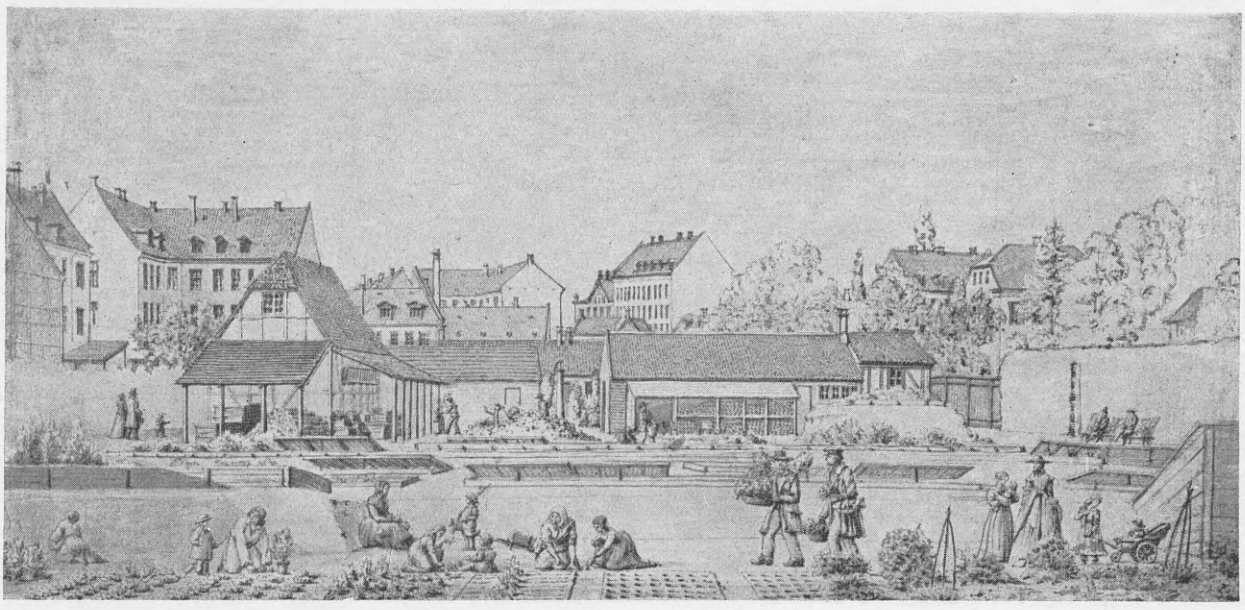

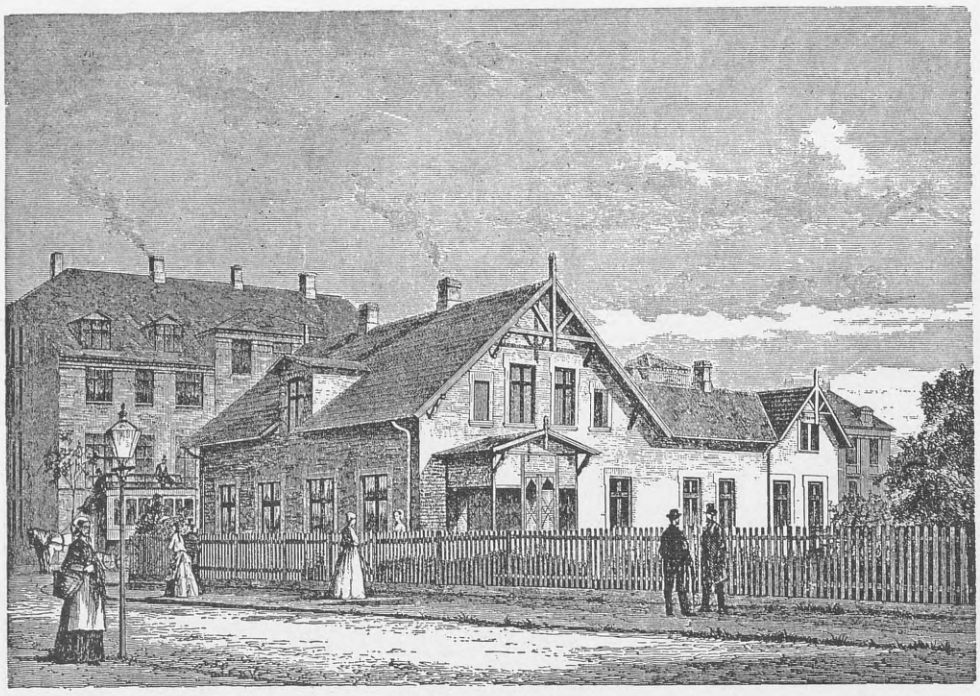

Tjenestepigeskolen paa Niels Ebbesens Vej. *Træsnit 1873.* – Datiden med dens rivende Udvikling i økonomisk Henseende skabte ogsaa adskillige filantropiske Foretagender. Det er en anden Tids Mæle, naar det om den nystiftede Tjenestepigeskole hedder, at Eleverne skal lære at sætte Pris paa »Tarvelighed, Orden og Nøjagtighed«, saaledes at »de kunne blive dygtige som Tjenestepiger, og senere som Hustruer bringe Hygge og Velvære i Arbejderens lille Hjem.«

Fugleperspektiv af de Classenske Boliger ved Godthaabsvej. *Træsnit 1866.* Den lille By, opført i det dengang saa aabne Land, dannede et absolut Modstykke til Schønbergsgade-Kvarteret, et Resultat, som den var af Datidens nye sociale og hygiejniske Tanker og den deraf fødte Interesse for Opførelse af mere sunde Boliger for de daarligst stillede i Samfundet. Boligerne dannede et selvstændigt Samfund med forskellige kollektive Indretninger, saasom Butikker, Vaskeri og Børneasyl. En paatænkt Skolebygning kom derimod aldrig til Udførelse, men en af Frederiksberg kommunale Biskoler blev 1869 indrettet i Lokaler i Arbejderbyen. Denne fik efter faa Aars Forløb sin egen Kirke, opført 1878-80 ved Vilhelm Tvede, samme Arkitekt, der havde udkastet Planerne til Anlægget i det hele taget. Det blev iøvrigt saaledes, at den lille Menighed udskiltes fra Frederiksberg Sogn og fik sin egen Præst.

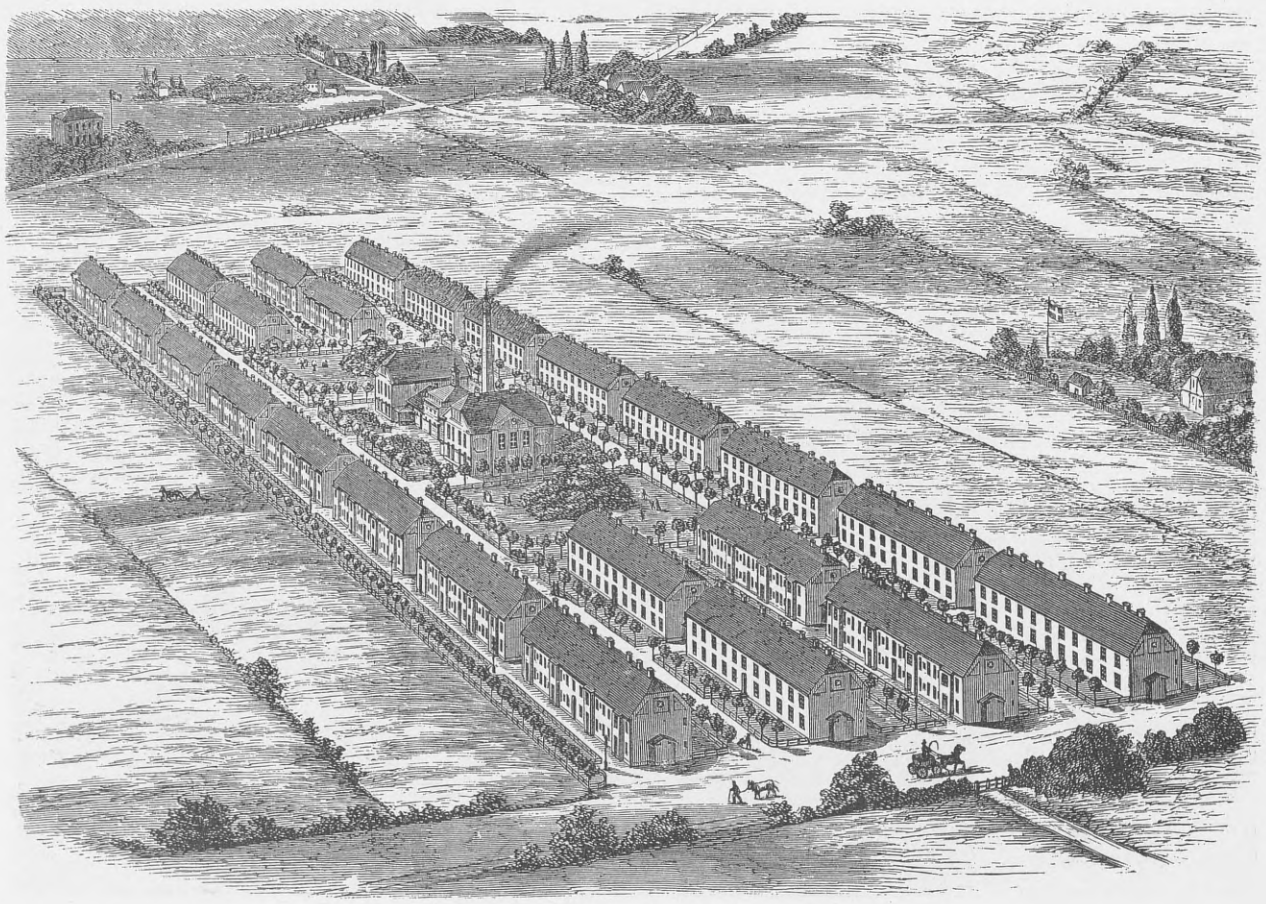

SØNDRE FASANVEJ SET IMOD DIAKONISSESTIFTELSEN. *Maleri 1878 af N. J. Jensen.* Stiftelsen opstod paa Initiativ af Christian IXs Dronning, Louise, og havde efter sine Statutter til Formaal »med Guds naadige Bistand og paa den Troens Grundvold, der er lagt i vor evangelisk-lutherske Folkekirke, at uddanne Diakonisser til at udøve tjenende Kjærligheds- og Barmhjertighedsgjerninger mod Syge, Fattige og Andre, der lide legemlig og aandelig Nød«. Fra en beskeden Begyndelse i lejede Lokaler i den gamle Teglgaard i Smallegade voksede Institutionen hurtigt, og 1873-77 opførtes den nye Hovedbygning efter Tegning af Hans Holm paa Hjørnet af Fasanvejen og Peter Bangs Vej. Billedet giver et Indtryk af de dengang saa frie Omgivelser, og foran selve Stiftelsens Hovedkompleks i dens gotiske Stil ser man nogle af dens mindre Anneksbygninger, Villaer, der var indrettet til forskellige Formaal. Ogsaa paa den anden Side Peter Bangs Vej blev der med Tiden bygget lignende Institutter, hvis Navne, som Sarepta og Marthabo, minder om Diakonissestiftelsens nære Forbindelse med Kristenlivet. Gejstlige Personer var da ogsaa medvirkende ved Grundlæggelsen, men Midlerne maatte naturligvis skaffes ved Gaver fra forskellige Velhavere. Tietgen havde sin store Andel i, at et saa betydeligt Grundareal som $7^1/_2$ Tønder Land blev købt i 1867.

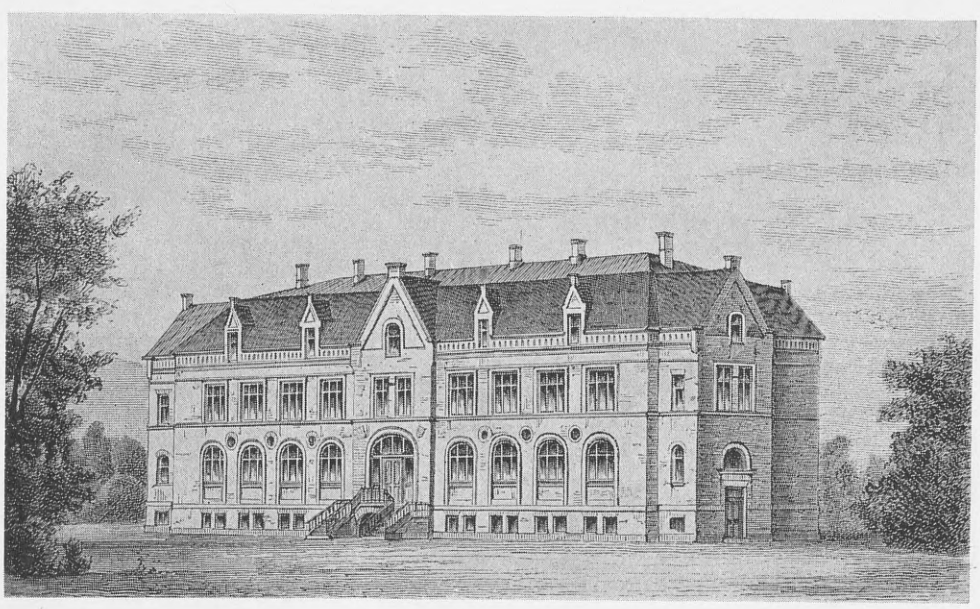

BØRNEHJEMMET PAA VODROFFSVEJ. *Træsnit 1884.* – Ogsaa dette veldædige Foretagende skyldtes privat Initiativ. Frk. Josefine Schneider havde for egne Midler i en Aarrække opretholdt et mindre Børnehjem, inden hun 1874 fik stiftet »Børnehjemmet paa Vodroffsvej«, som fra 1885 fik til Huse i sin egen nye Bygning.

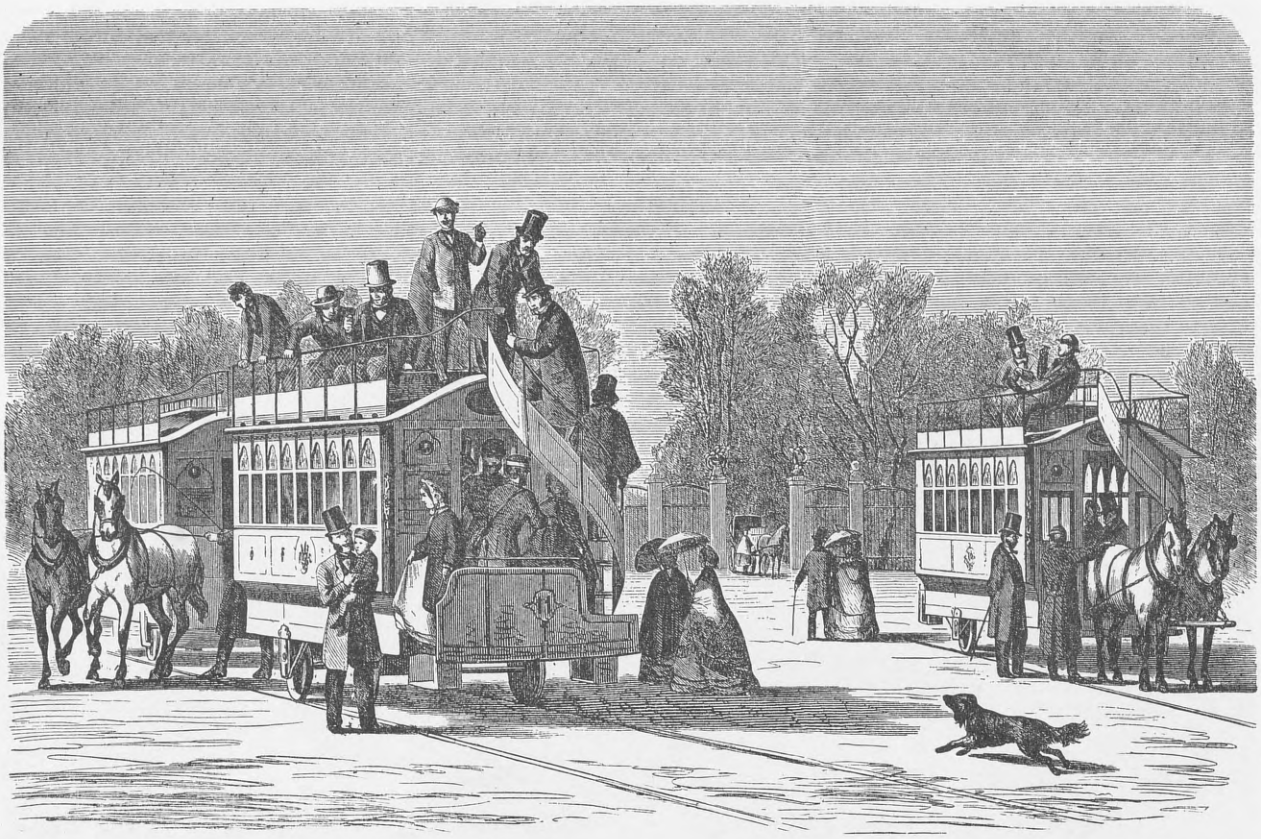

Hestetrukne Sporvogne paa Frederiksberg Runddel. *Træsnit 1865.* De københavnske Forstæders Vækst skabte helt nye offentlige Trafikmidler. De første Omnibusser mellem Byen og Frederiksberg kom i Gang i 1840rne og vakte stor Opsigt med deres farvestraalende Ydre og tilsvarende Navne: Den røde Dame, Solen, Løven o. s. v. 1863 kom de første hestetrukne Sporvogne til Frederiksberg, og 1872 Sporvejslinjen ad Gammel Kongevej.

Parti fra Gammel Kongevej med en af de »røde Omnibusser«. *Træsnit 1872.* Det var Ingeniør Adolph Keifler, der havde konstrueret den her anvendte Type, men overdraget Koncessionen til Frederiksberg Sporvejsselskab.

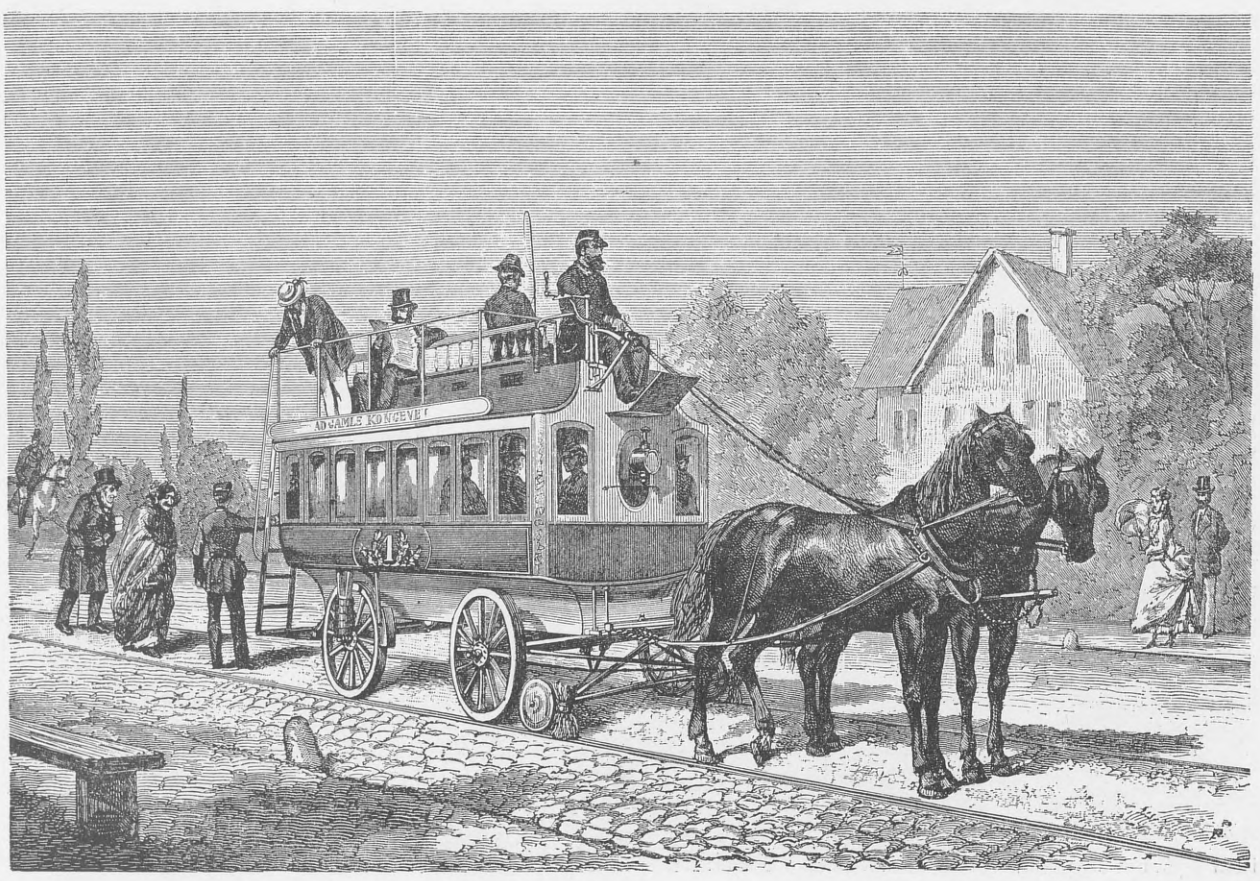

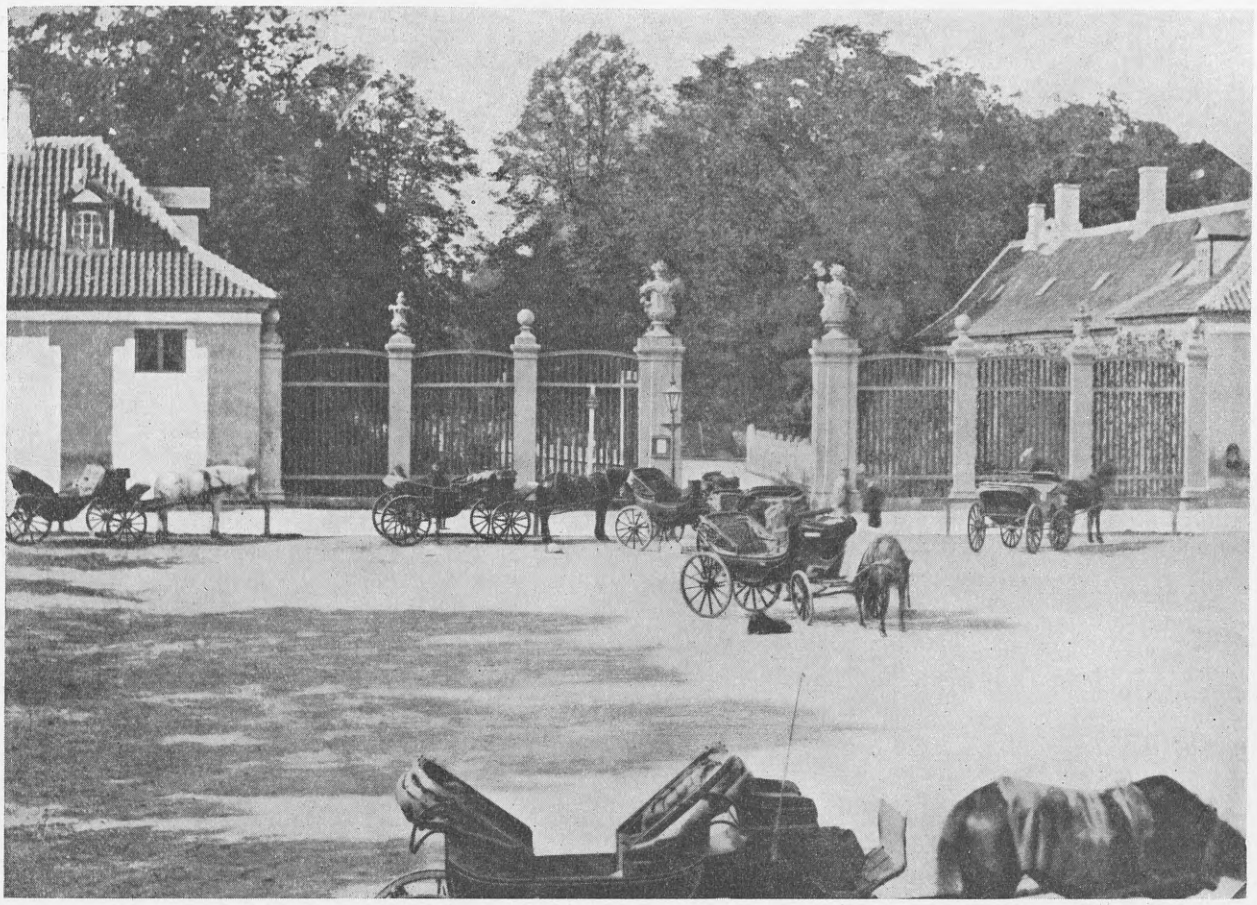

Parti fra Frederiksberg Runddel set imod Frederiksberg Have. *Fotografi o. 1865.* Den første Sporvej til Frederiksberg fik Endestation paa »Frederiksberg Kirke-Runddel«, som i det hele taget blev et Slags Trafikcentrum.

Omnibusser paa Frederiksberg Runddel. *Fotografi ca. 1870.*

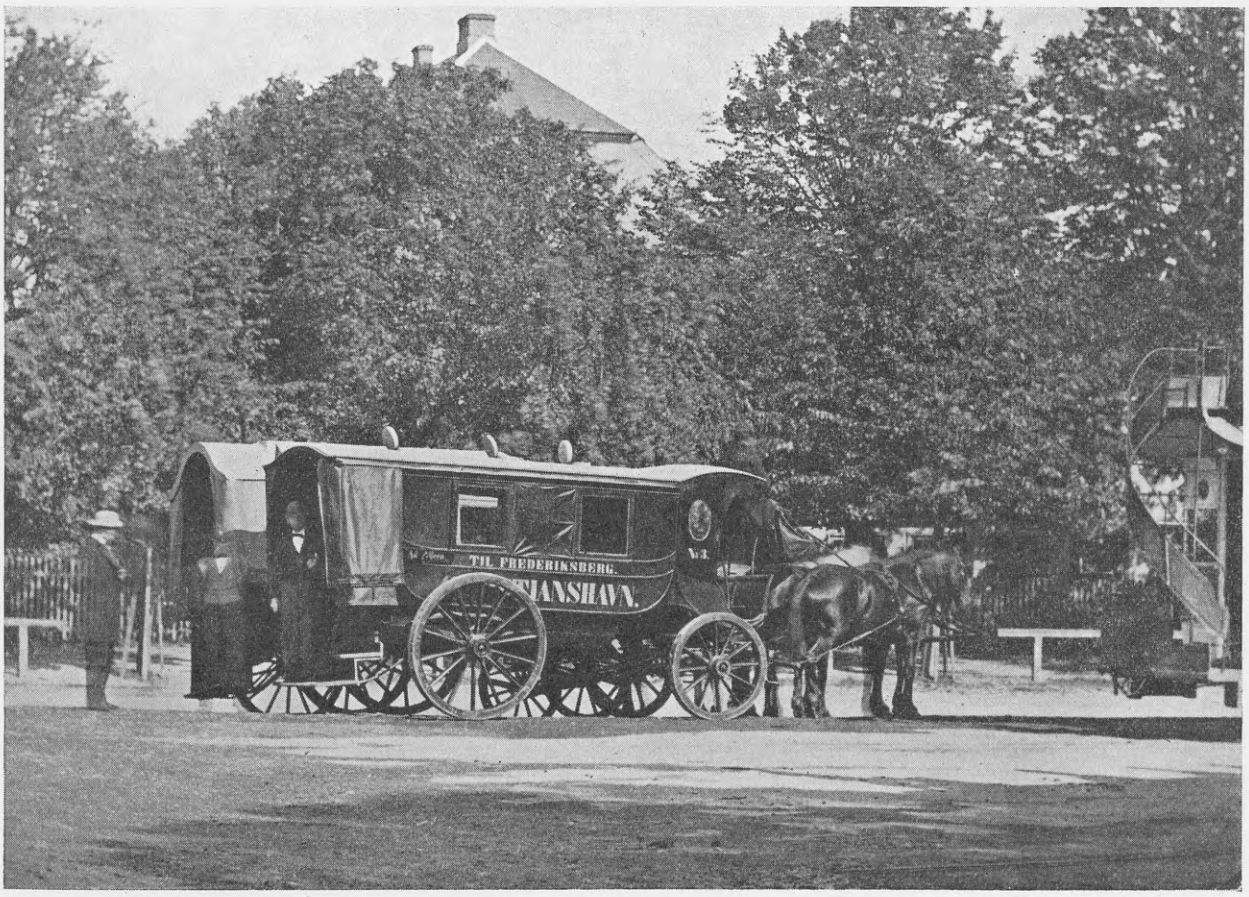

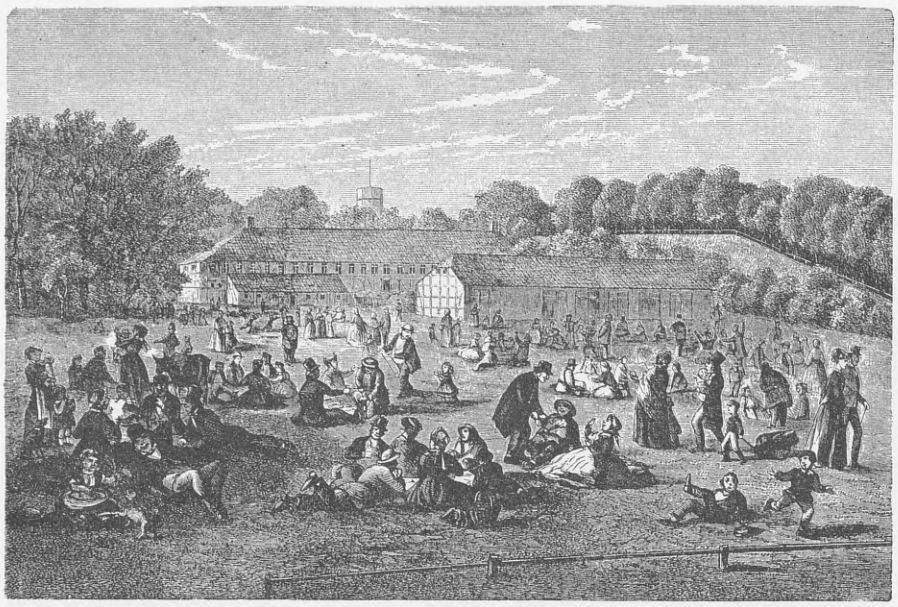

Smørrebrødsplænen ved Frederiksberg Slot, Pinsemorgen 1868. *Samtidigt Træsnit.* Som det vil ses, laa Plænen nedenfor Bakken, hvor nu Ride- og Tennisbanerne er. I Baggrunden Lakajgaarden.

Jostys Konditori i Frederiksberg Have. *Træsnit 1867.* Det var Italienere, der fik Bevilling til det første Konditori i Frederiksberg Have. Stedet fik imidlertid ikke Navn efter Grundlæggerne, men efter deres Efterfølger og Landsmand Anton Josty, hvis Slægt var Indehavere indtil ned i dette Aarhundrede.

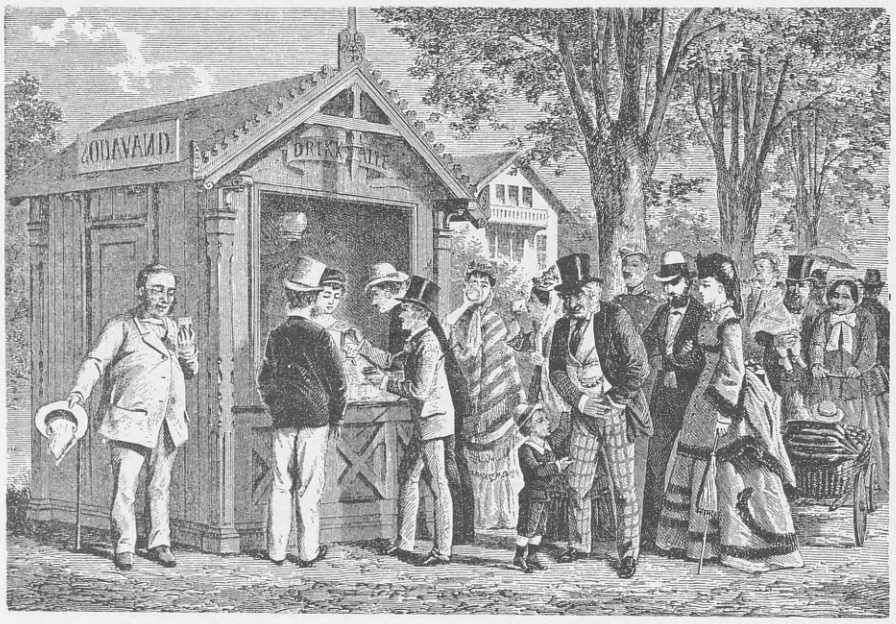

Udenfor en Drikkehal i Frederiksberg Allé. *Træsnit efter Tegning af Bernhard Olsen 1872.* 1872 aabnede Aktieselskabet »Drikkehallerne i Frederiksberg Allé«, en Række Smaaboder til Udskænkning af Soda- og Seltersvand »uden nogensomhelst Iblanding af Spiritus.«

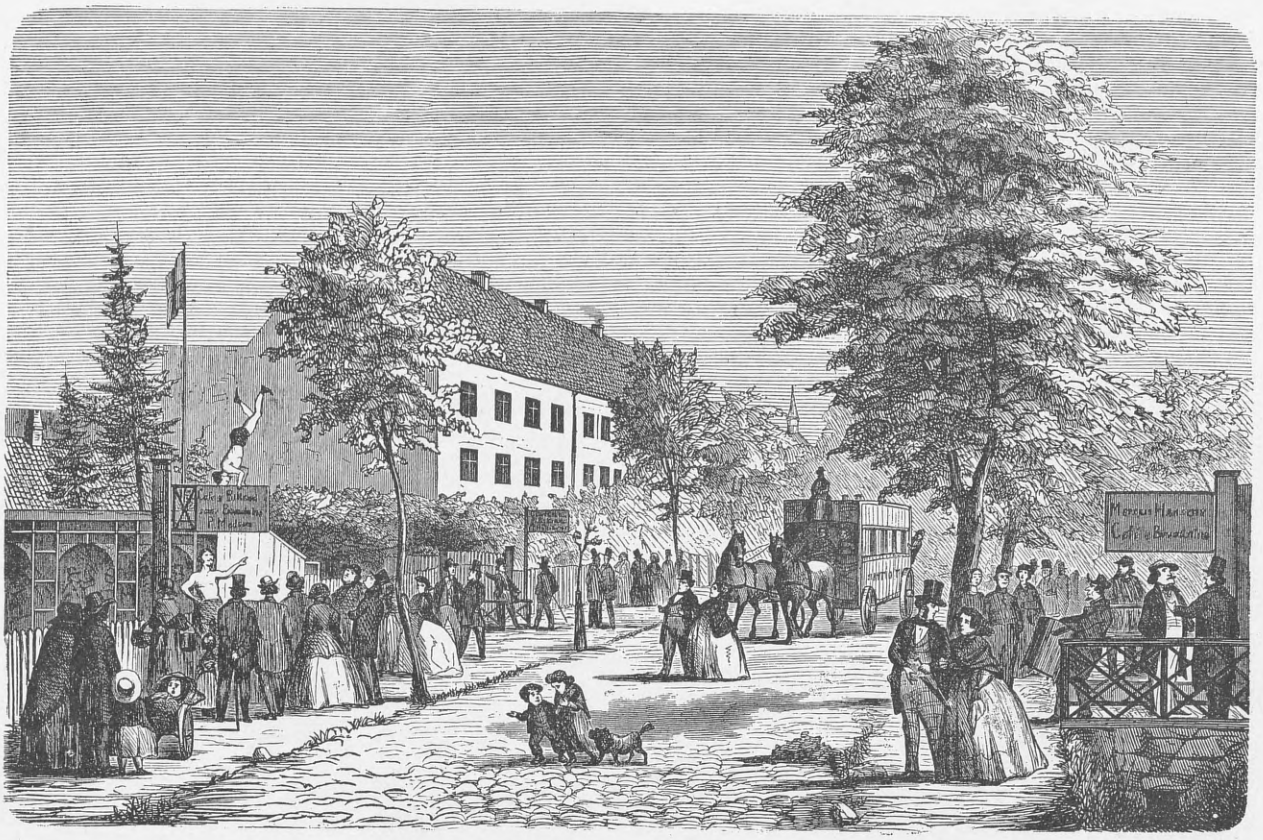

Søndag i Allégade. *Tegning efter Træsnit af Chr. Deichmann 1862.* Billedet viser det første høje Hus i Gaden, nuværende Nr. 6, og tillige, at den nye Tid ikke havde udslettet Frederiksbergs gamle Præg som Københavnernes Forlystelsescentrum. Saa langt tilbage som i 1730rne havde det formelig vrimlet med Værtshuse i den lille By.

Haven paa »Sommerlyst« en Sommersøndag. *Træsnit 1869.* Stedet, det tidligere Ratzenborg, var et af Frederiksbergs mest søgte Forlystelsessteder. Det bevarede sit folkelige Præg, ogsaa da Ejeren i 1846 havde ladet Arkitekten H. C. Stilling opføre den nye Hovedbygning, man ser i Billedets Baggrund. Det var den, som senere blev til Phønix-Teatret og nu kaldes Frederiksberg Teater.

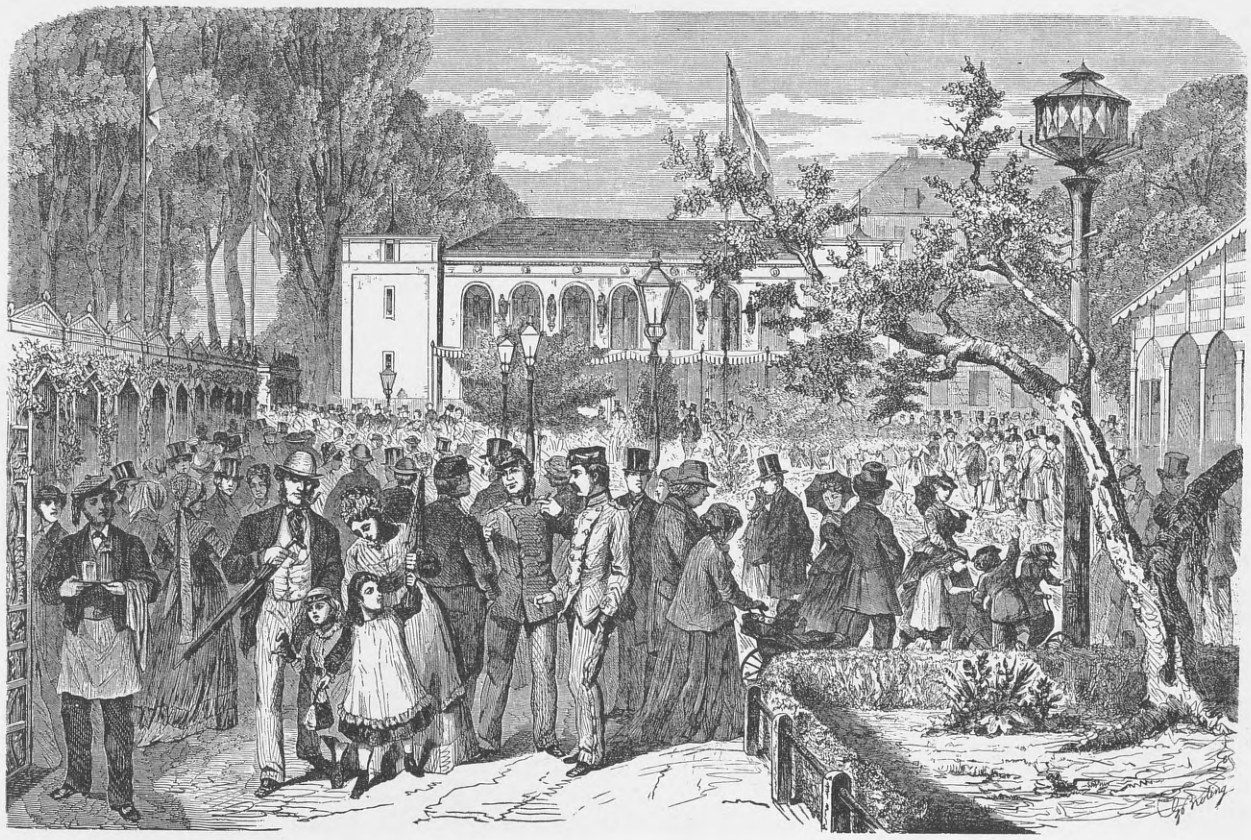

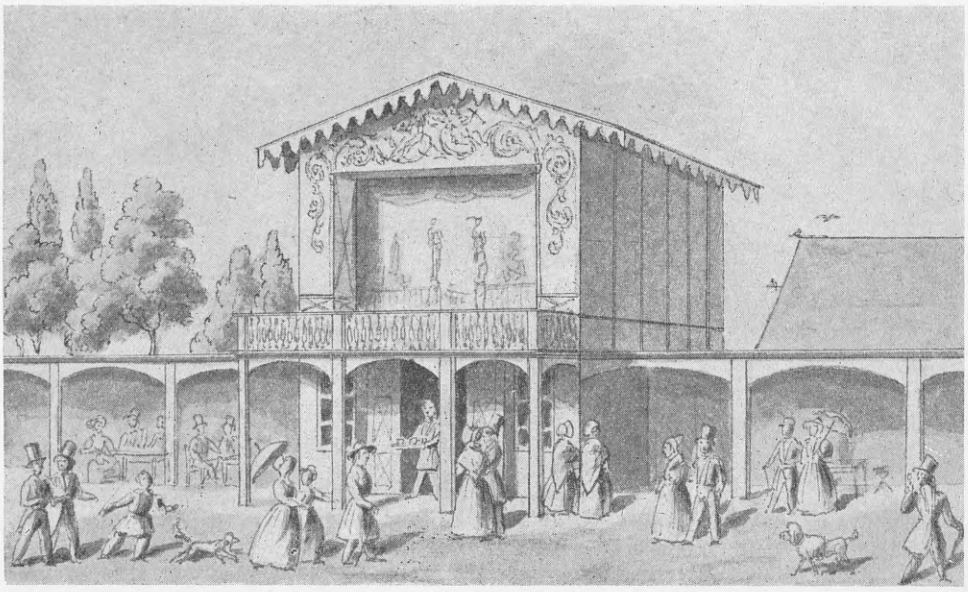

TEATRET PAA ALLEENBERG. *Tegning o. 1860 af Andreas Juul.* Stedet var et af de ældre Forlystelsesetablissementer paa Frederiksberg, og bortset fra en kortere Overgang, drevet som saadant fra 1792 til 1923. Det var i Begyndelsen søgt af det lidt bedre Borgerskab.

ALLEENBERGS HOVEDBYGNING SET FRA HAVEN. *Litografi o. 1860.* Hovedbygningen paa Alleenberg stod med Gavlen ud imod Alleen, og langs denne laa en Række Lysthuse. Se ogsaa Billedet Side 131. Blandt de mere kendte Indehavere var Madam Lynge, i hvis Tid Restaurationslokalerne var i selve Hovedbygningen.

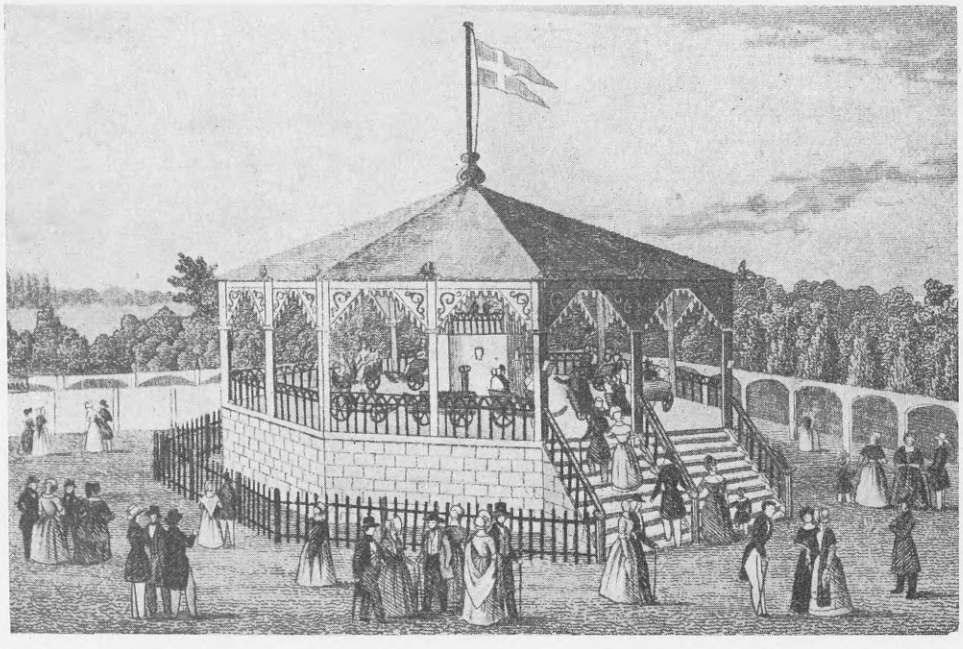

KARUSSELLEN PAA ALLEENBERG. *Litografi o. 1860.* Chokoladefabrikant Christian Kehlet ejede Etablissementet fra 1841 og søgte uden større Held at lade det konkurrere med Tivoli. Men der blev i hans Tid arrangeret adskillige folkelige Forlystelsesindretninger i Haven.

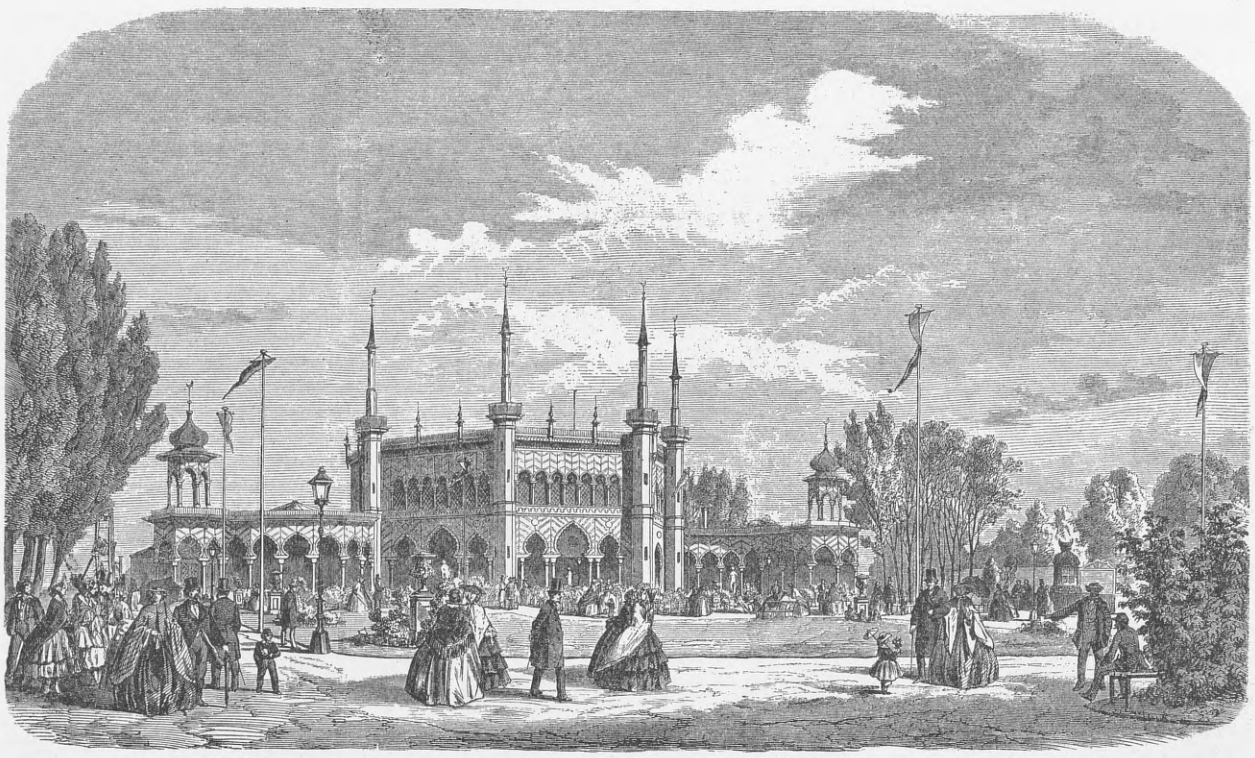

HOVEDBYGNINGEN I FORLYSTELSESETABLISSEMENTET »ALHAMBRA«. *Træsnit 1860.* Mens Tivoli blomstrede, efter at dets Skaber, Carstensen, havde forladt det, fik hans andet større Foretagende af samme Art en kortvarig Æra. Han var imidlertid død, inden Alhambra aabnedes i 1857 – for efter kun 12 Aars Forløb atter at lukke sine Porte for bestandigt. Det store Terræn var ellers baade smukt anlagt og overdaadigt bebygget. Hovedbygningen, 174 Alen lang, var opført som Teater- og Koncertlokale i den for slige Anlæg aabenbart uundgaaelige mauriske Stil med 55 Alen høje Minareter. Bevillingen forbød Anlæg af Dansesaloner, samt andre af den »Slags støjende Forlystelser«.

KONCERTSALEN I »ALHAMBRA«. *Træsnit 1865.*

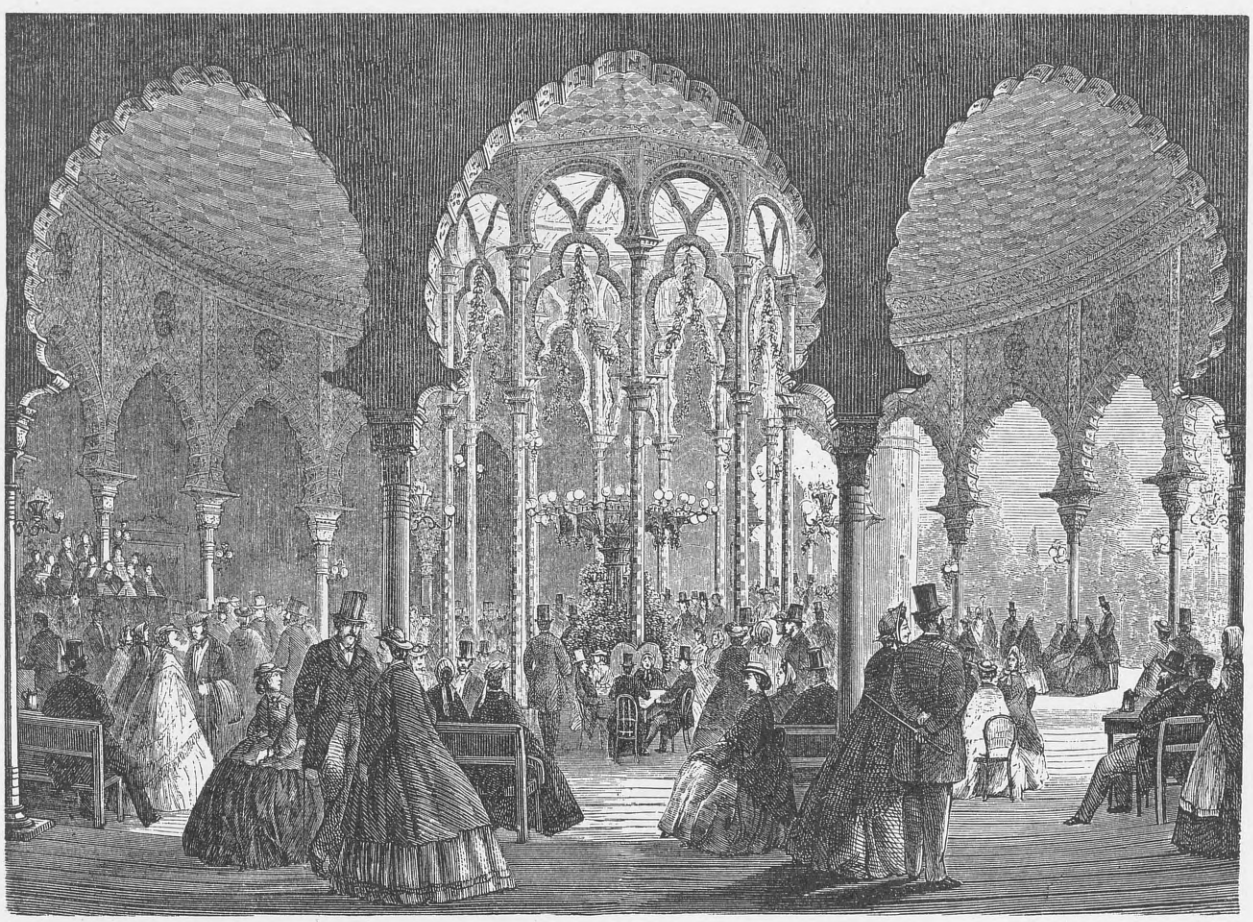

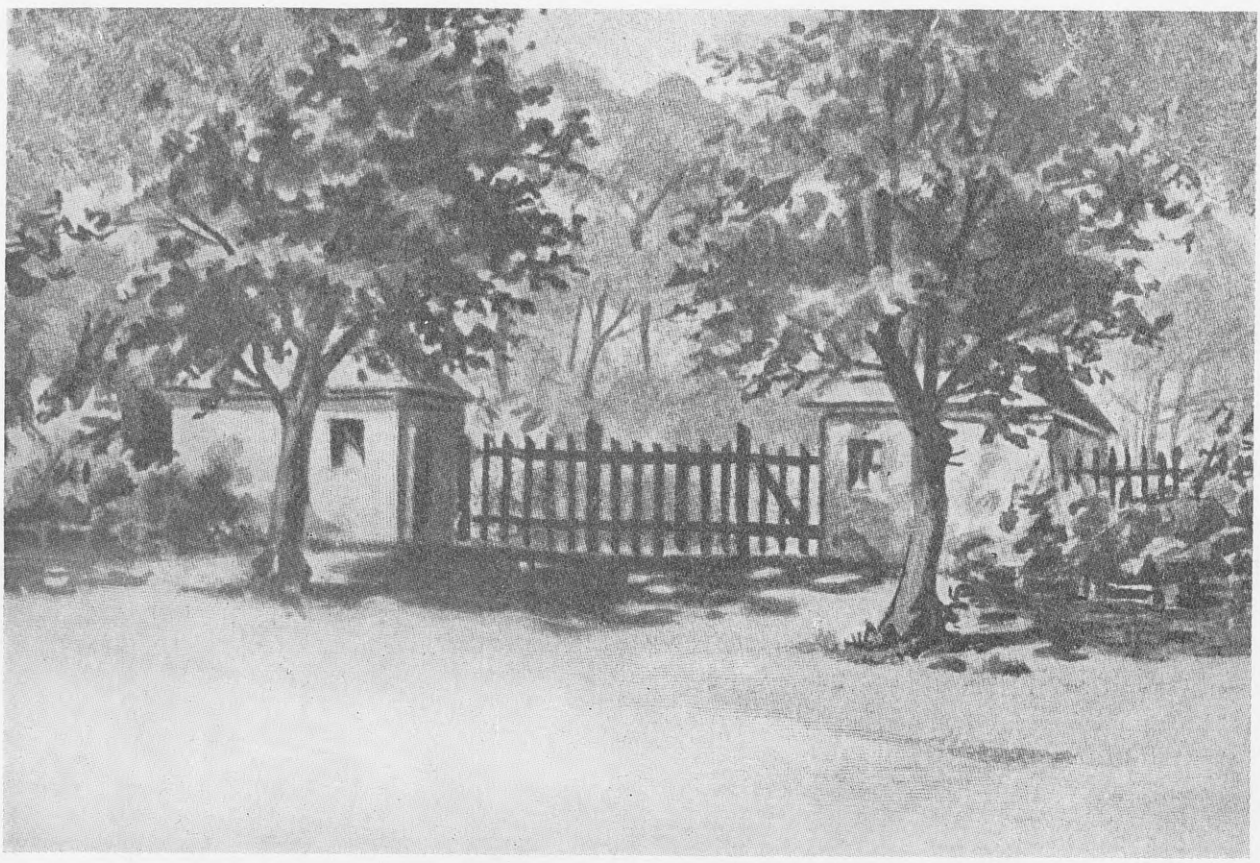

Zoologisk Haves Indgang fra Roskildevej. *Tegning fra 1860erne.* Som den lidet pompøse Indgang lader formode, havde den zoologiske Have, Hovedstadens og Landets første, som Ornitologen Niels Kjærbølling i 1859 fik Tilladelse til at anlægge i Frederiksberg Have, helt igennem et primitivt Præg. Dyrebestanden, der tildels hidrørte fra Gaver, var alt andet end imponerende. »Den righoldigste Deel deraf var de levende Fugle«, og ellers fremhævede Datidens Presse især »tre islandske blaae Ræve, tvende danske Ræve og en meget tam Sælhund«. Men som den sidste var installeret i en Slags Vaskebalje, stod Rævene i Lænke, og de arme Ørne og Ugler var indespærret i altfor snævre Kasser med Jernstænger for.

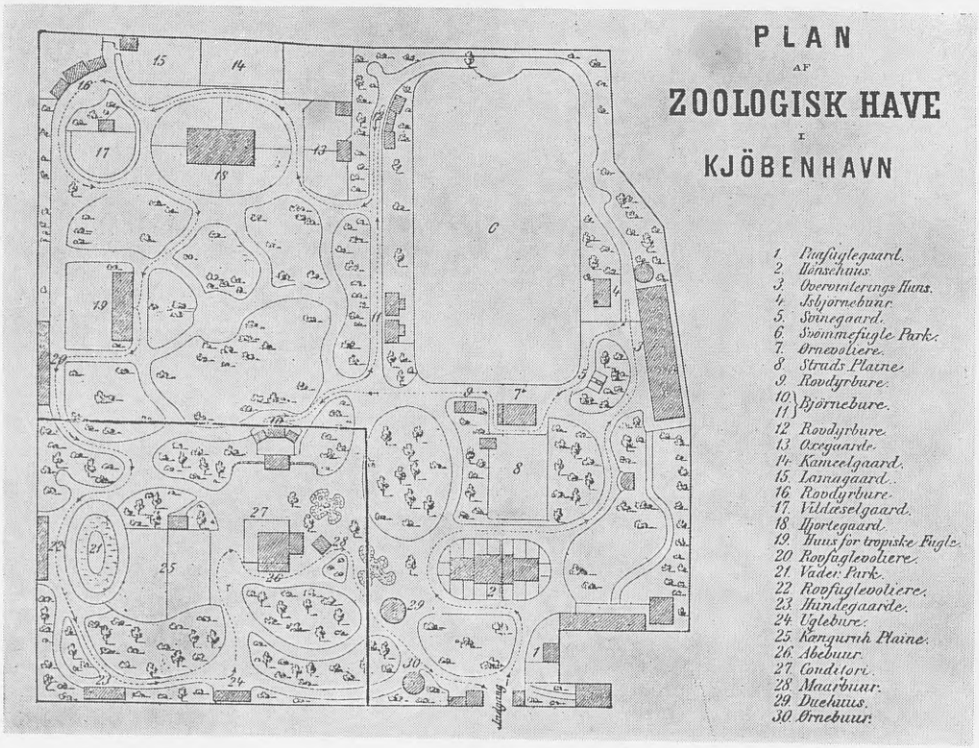

Plan over Zoologisk Have o. 1870. Det er forsaavidt ældre Traditioner, Zoologisk Have hævder, da der ogsaa i Frederiksberg Slots første Dage var et Menageri knyttet til det, og der, hvor Haven blev anlagt, havde der forhen været Dyrehave. Det var en Del af denne, den saakaldte »Prinsesse Vilhelmines Have«, Dr. Kjærbølling først fik overladt.

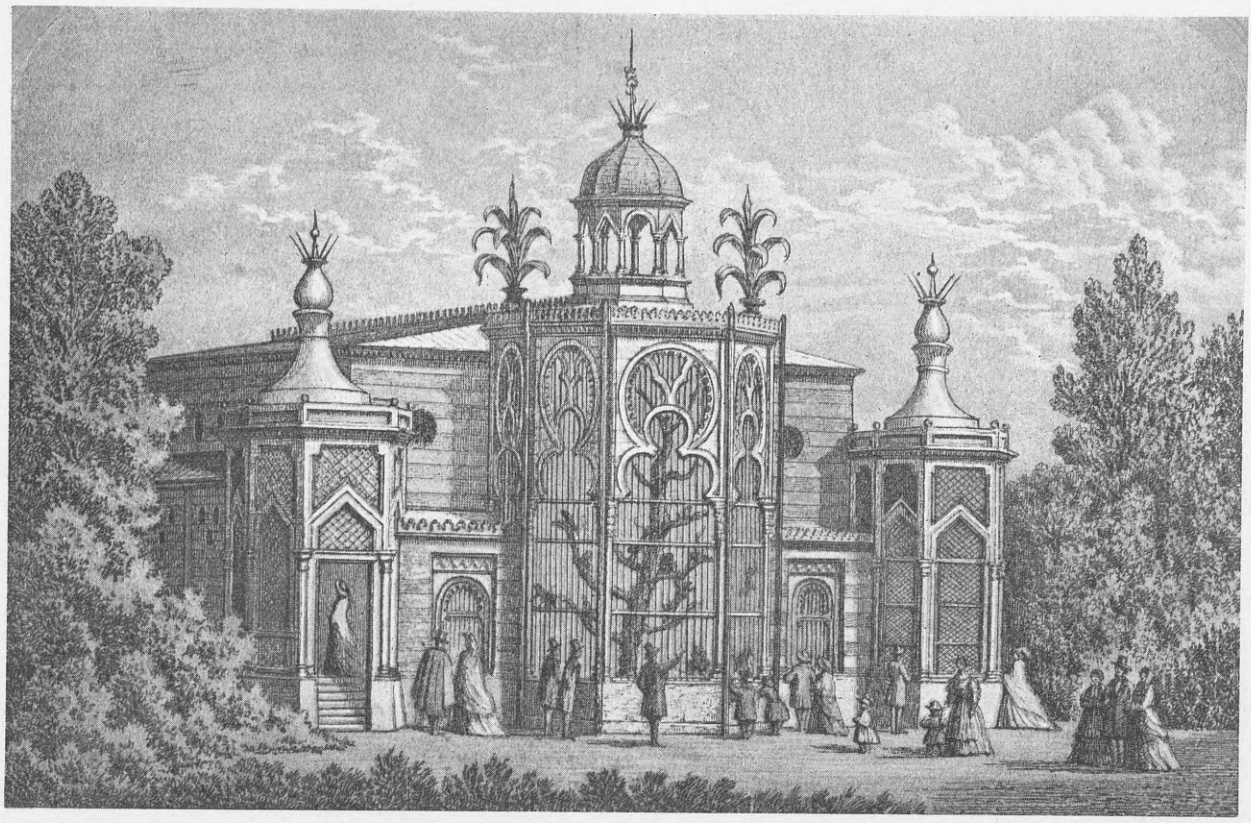

Abehus i Zoologisk Have. *Litografi o. 1875.* Endnu i Kjærbøllings Tid blev Haven udvidet, i to Tempi, nemlig 1861 og 1867. Kortet paa modstaaende Side viser Haven efter den sidstnævnte, og indrammet dens oprindelige Størrelse. Efter den sidste Udvidelse var den paa henved halvfjerde Tønde Land, og først efter at Kjærbølling var død og Haven i 1872 overtaget af et Aktieselskab, fik dette Lejemaal paa det nuværende Areal, alt i alt circa $13^1/_2$ Tønde Land. Nu blev der ogsaa bygget adskillige nye og ikke slet saa simple Dyreboliger, blandt andet det her viste Abehus, opført 1872-73 efter Tegning af Arkitekt Christian Hetsch; den anvendte eksotiske Stilart her maaske nok saa meget paa sin Plads, som hvor den ellers blev taget i Anvendelse i hvert andet af Datidens Forlystelsesetablissementer.

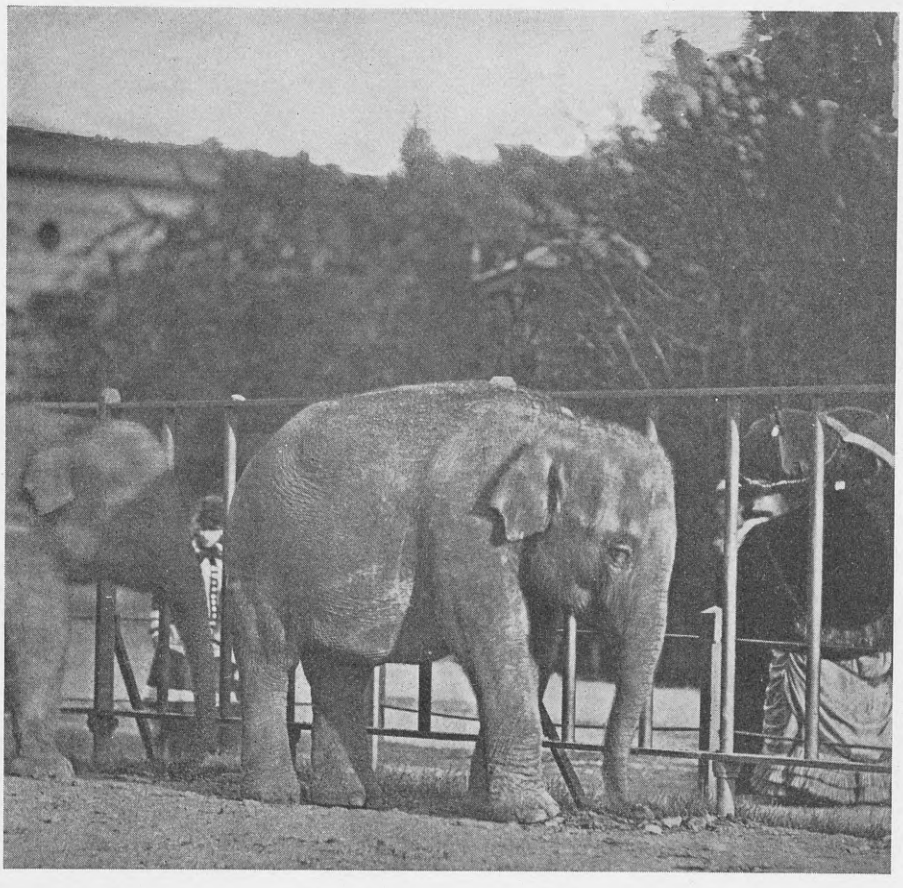

Elefanter i Zoologisk Have. *Fotografi o. 1880.* Naturligvis maatte Dyrebestanden øges betydeligt allerede i Kjærbøllings Tid, og der kom virkelige Vilddyr, Bjørne, Hyæner og Ulve. Men der gik en halv Snes Aar, inden Dyrenes Konge selv holdt sit Indtog i Haven. Naar man hører, at der i Aarene 1877, 1878 og 1879 kun blev anvendt henholdsvis 450, 850 og 600 Kroner til Indkøb af Dyr, forstaar man, at det var en yderst kærkommen Gave, Haven modtog i 1878 med de to unge Elefanter Chang og Eng, af hvilke den først nævnte, Hannen, levede et godt Stykke ind i dette Aarhundrede og opnaaede Berømmelse for Faderskabet til den første Elefantunge, født i en zoologisk Have.

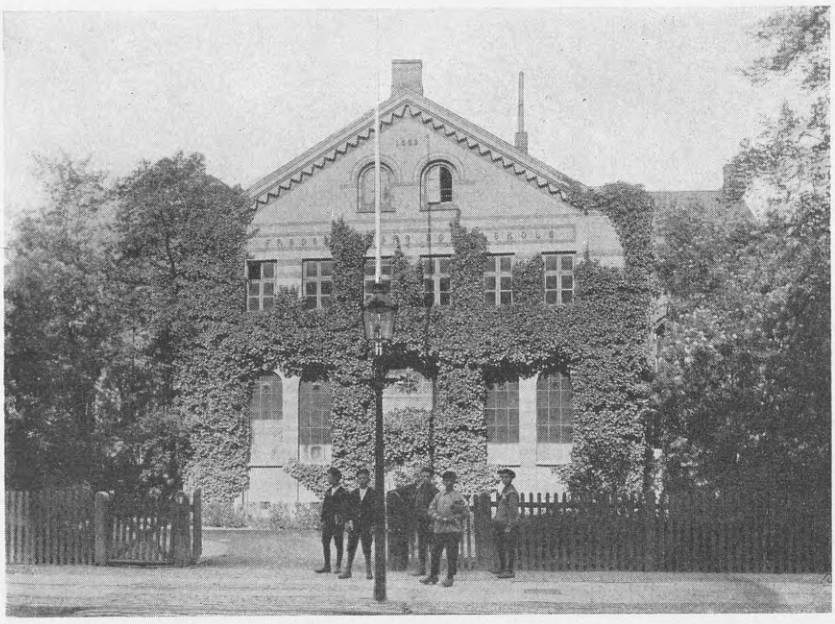

Frederiksberg Sogneskole set fra Falkoneralleen. *Fotografi o. 1885*. Degnens Skole i Pilealleen fik i 1863 sin Afløser, »en smuk Sogneskole af en saadan Størrelse, at man i saa Henseende vil kunne møde de Fordringer, der ville blive Følgen af den stærke Udvikling«.

Der forløb ikke meget mere end et Tiaar, inden denne Spaadom blev gjort til Skamme.

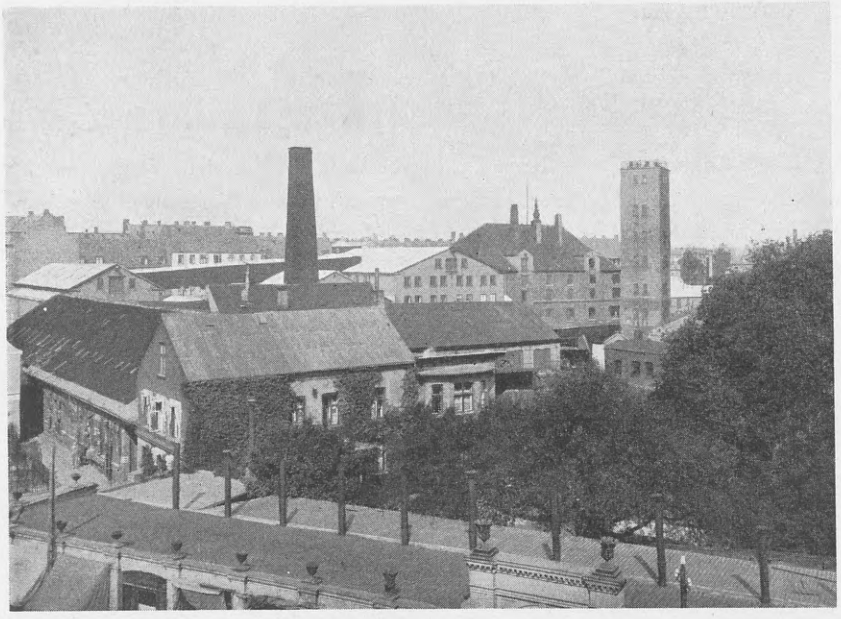

Etablissementet Svanholm, set fra Gammel Kongevej. *Fotografi 1899*. Det første Vandværk paa Frederiksberg var anlagt 1869 af Fabrikant Peder Andersen i Tilslutning til hans Jernstøberi paa Gammel Kongevej. Det er Værkets Vandtaarn, man ser tilhøjre paa Billedet.

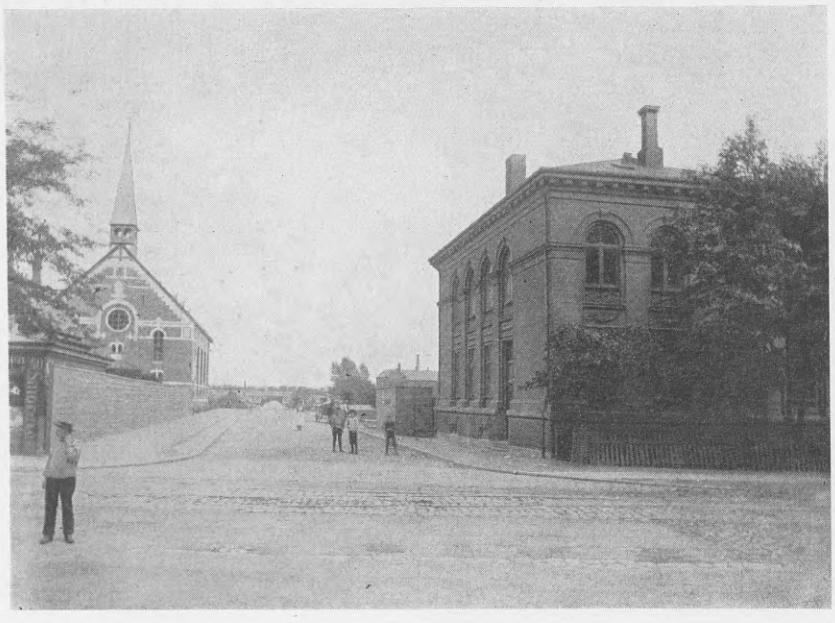

Lukas-Kirken set fra Falkoner Allé. *Fotografi o. 1897*. Frederiksbergs Vækst maatte i Længden medføre, at den lille Kirke ved Runddelen kun blev en af de mange i Kommunen. Nævnt er allerede Kirken i de Classenske Boliger. Den første nyere og egentlige Sognekirke var Sankt Lukas Kirken, opført 1896-97 med V. Koch som Arkitekt.

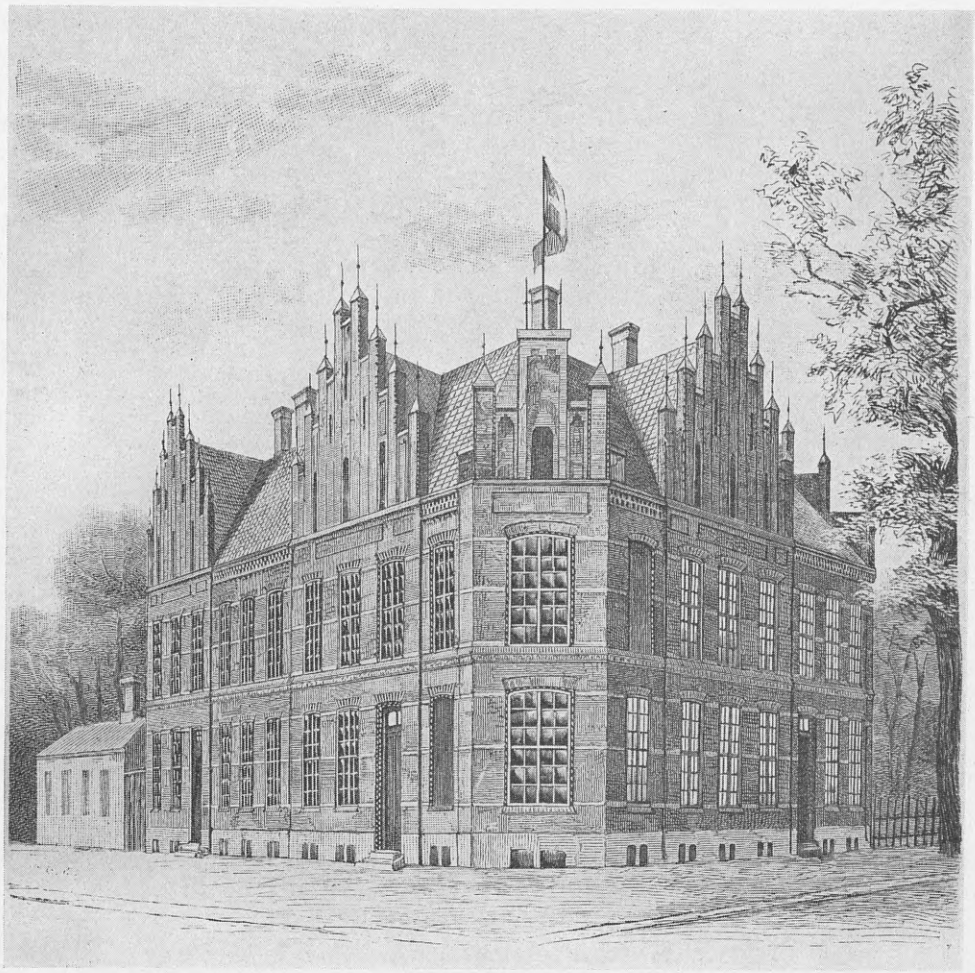

FREDERIKSBERG RAADHUS SET FRA FALKONERALLEEN. *Træsnit efter Tegning af Alfred Larsen 1886.* Efter at Kommunalbestyrelsen en Aarrække havde haft til Huse under ret primitive Forhold, fik Frederiksberg sit Raadhus, bygget 1885-86 i gotisk Stil med Murermester J. C. Sørensen som Arkitekt.

FREDERIKSBERG JERNBANESTATION. *Fotografi fra 1880erne.* Mens den første Roskildebane var ført over Valby, blev Frederiksberg efter Opførelsen af Københavns anden Banegaard den første Station paa Vestbanen. Bygningen aabnedes for Trafikken 1864.

HAVEINTERIØR FRA »SANSSOUCI« VED FREDERIKSBERG ALLÉ. *Fotografi 1892.* Det fornemme gamle Landsted var det af dem ved »Kongealleen«, som sidst mistede sit oprindelige Præg, og henlaa endnu ved sidste Aarhundredskifte med sin store Have uberørt af den nyere Udvikling. Det parklignende Anlæg var paa gammeldags Vis prydet med Skulpturer. Her stod blandt andre det gamle Københavns Vartegn, »Leda med Svanen«, som før havde haft sin Plads paa Havfruegrunden i Havneløbet.

Fotografiet er taget, umiddelbart før Landstedet maatte give Plads for det store Ejendomskompleks, der overtog Navnet »Sanssouci« og blev opført af Arkitekterne O. Momme og L. Olesen.

PRÆSTEGAARDENS HAVE VED PILEALLEEN. *Fotografi o. 1895.* Ogsaa denne Have var af anselige Dimensioner, men er efterhaanden inddraget til Udvidelse af Frederiksberg Kirkegaard.

FREDERIKSBERG ALLÉ, GL. NR. 8 SET FRA ALLEEN. *Fotografi o. 1880.* Et af de Landsteder, som opstod ved Kongealleen, efter at den kendte Hestehandler og Grundspekulant C. H. Ording i Slutningen af det 18. Aarhundrede havde udstykket de Oberkampfske Kobler, nemlig et han selv byggede, og som bar Navnet »Vennersly«.

Det laa foran i Alleen, Nabo til det paa næste Billede viste.

FREDERIKSBERG ALLÉ, GL. NR. 12 SET FRA HAVEN. *Fotografi o. 1875.* Et Landsted, som ligeledes blev opført af Ording, i Aaret 1784, og først bar Navnet »Alleenlyst«. En senere Ejer solgte imidlertid en stor Del af Grunden til Anlægget af »Alhambra«, mens selve Stedet fik Navneforandring til Sankt Thomas, fordi en Ejer havde haft Apotek paa hin fjerne Tropeø, og dette Navn blev ligeledes knyttet til den af Landstedet i 1884 oprettede Forlystelseshave.

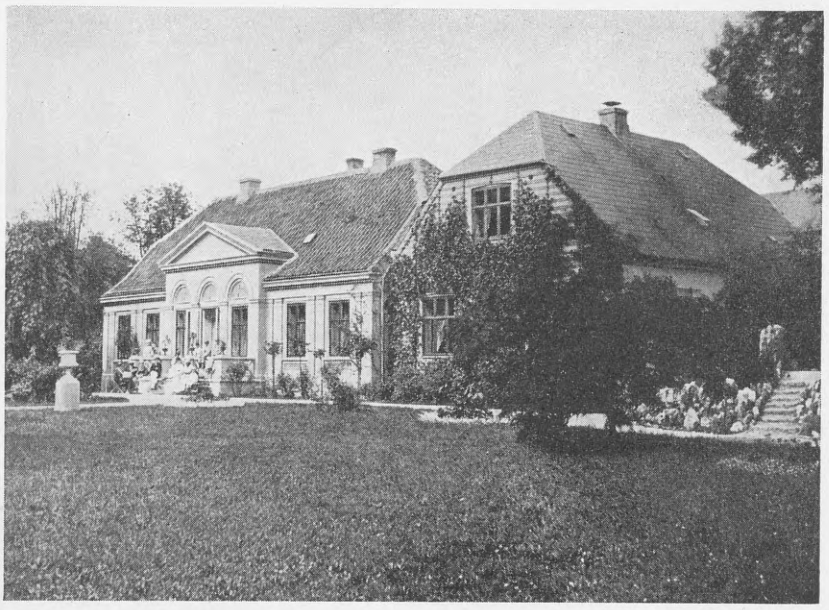

FREDERIKSBERG ALLÉ, GL. NR. 75 SET FRA HAVEN. *Fotografi o. 1890.* Studevænget mellem Frederiksberg Allé og Vesterbrogade blev først bebygget i en senere Tid. Her opstod forskellige Villaveje. Den her viste Villa blev nedrevet i 1899, da Winstrupsvej blev ført igennem til Frederiksberg Allé og samtidig fik Navneforandring til Henrik Ibsens Vej.

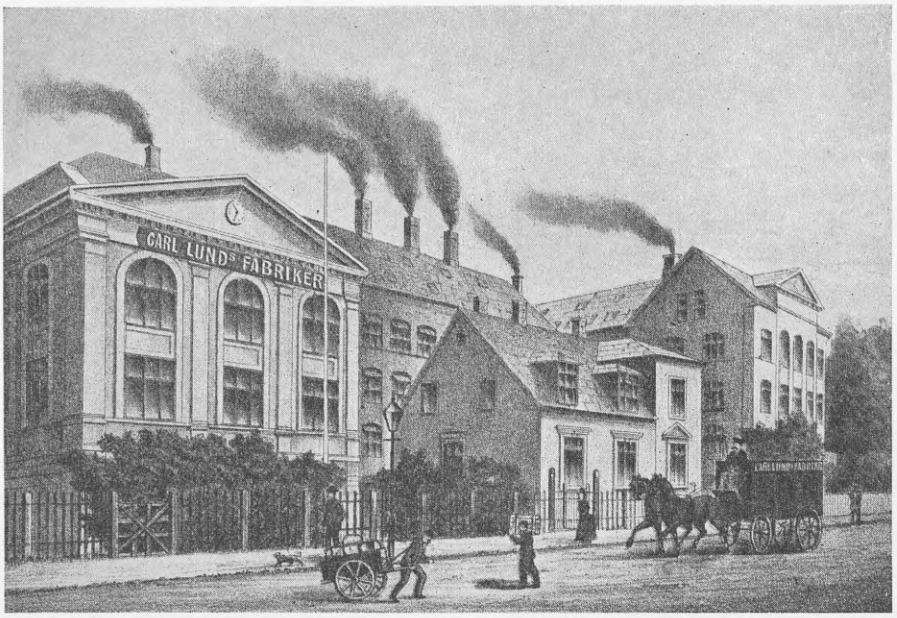

A/S Carl Lunds Fabrikker paa Bernstorffsvej, nu Danasvej. *Litografi 1888.* Imod Slutningen af det 19. Aarhundrede blev Frederiksberg atter et »temmelig industriøst« Sted, og adskillige af de nye Fabrikker som den her viste fra 1873 fik til Huse i efter Tidens Smag smukke Nybygninger.

Komplekset ejes nu af Flyttefirmaet »Adam«.

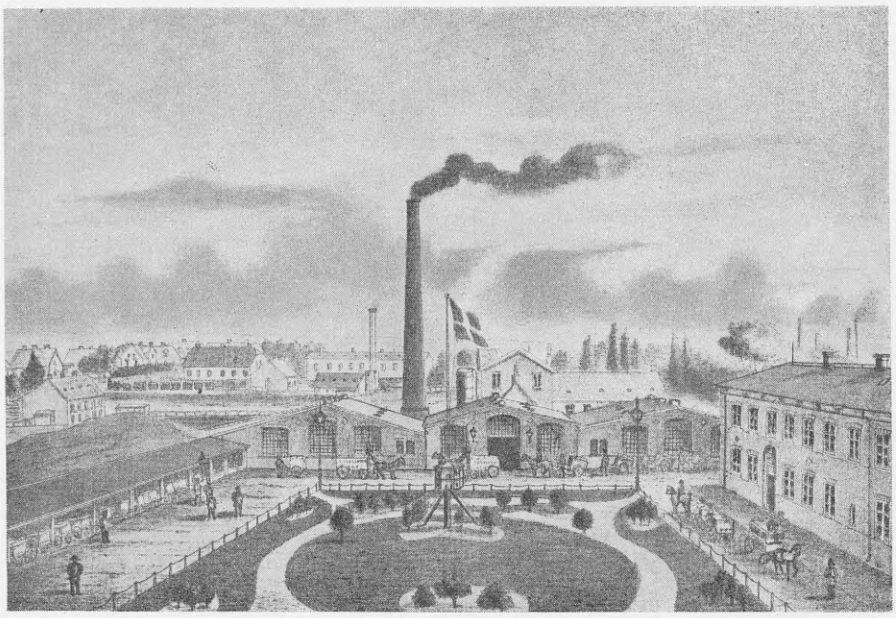

Københavns Mælkeforsyning. *Litografi 1888.* Selskabet var fra første Færd anlagt i filantropisk Aand, men betalte sig godt, saaledes at man paa »Solbjerg« ved Frederiksberg Station kunde opføre de »fornødne Bygninger, som kostede over 100.000 Kroner.«

Virksomheden er nu kendt under Navnet: Solbjerg Mejeri.

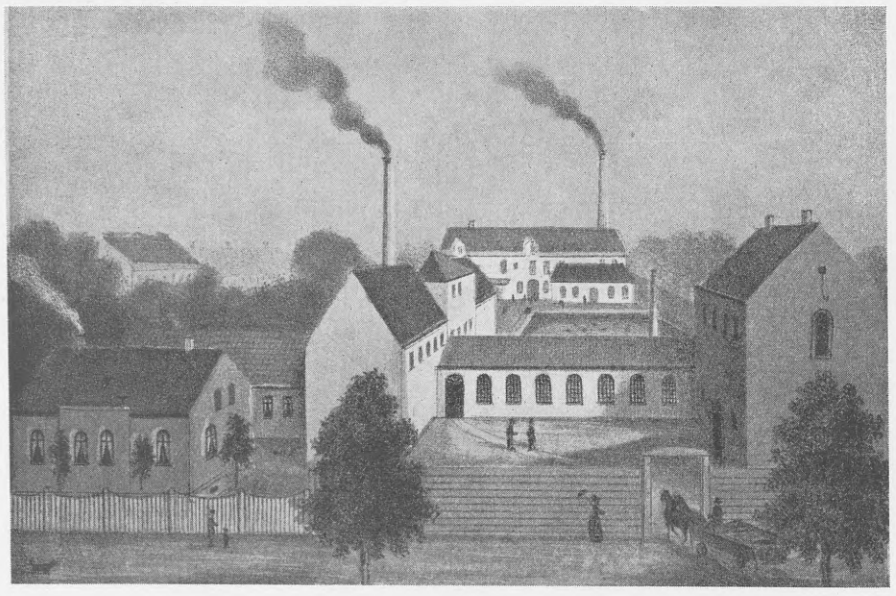

Aktieselskabet H. E. Gosch & Co.s Tændstikfabrikker. *Litografi 1888.* Det var flere siden landskendte Navne, der knyttedes til det nye Frederiksberg. Tændstikfabrikken laa bekvemt i Nærheden af Frederiksberg Jernbanestation ved Nikolaj Vej. Den blev efterhaanden sammensluttet med flere af samme Art, deriblandt »Godthaabsvejens Tændstikfabrik«.

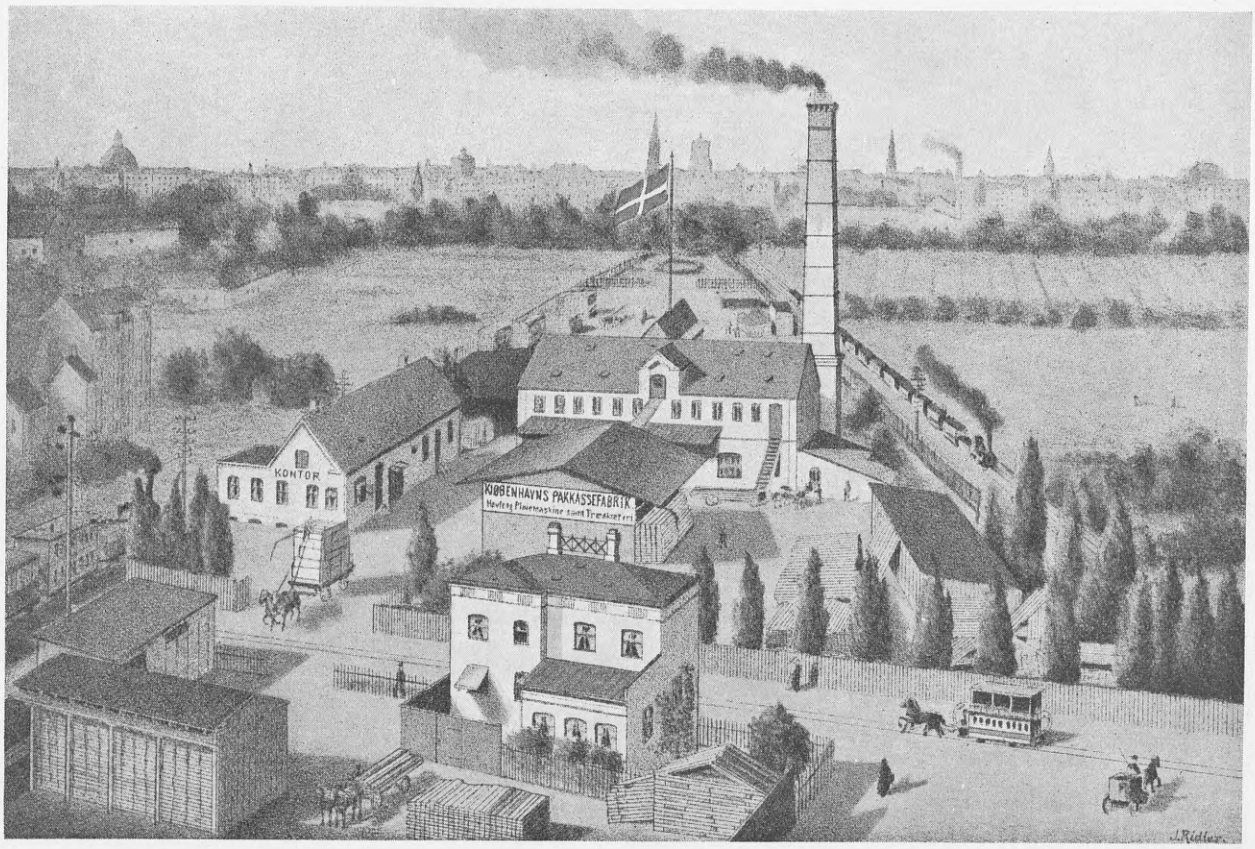

KJØBENHAVNS PAKKASSEFABRIK VED H. C. ØRSTEDSVEJ. *Litografi 1888.* I al sin Primitivitet har dette Fugleperspektiv Interesse ved at vise Terrænet mellem H. C. Ørstedsvej og Sankt Jørgens Sø. Som det vil ses, laa Fabrikken mellem de to Banelinjer, Nordbanen – til venstre – og Vestbanen – til højre. Til venstre i Baggrunden Ladegaarden.

I. H. RUBENS FABRIKKER VED ROLIGHEDSVEJ. *Litografi 1888.* Det imponerende Kompleks blev anlagt i 1870erne af den daværende Indehaver. Virksomheden var startet i 1780erne som et beskedent Kattuntrykkeri paa »anden Bleg-dam« ved Sortedamssøen. Etablissementet har nu veget Pladsen for det store Boligkompleks »Hostrups Have«.

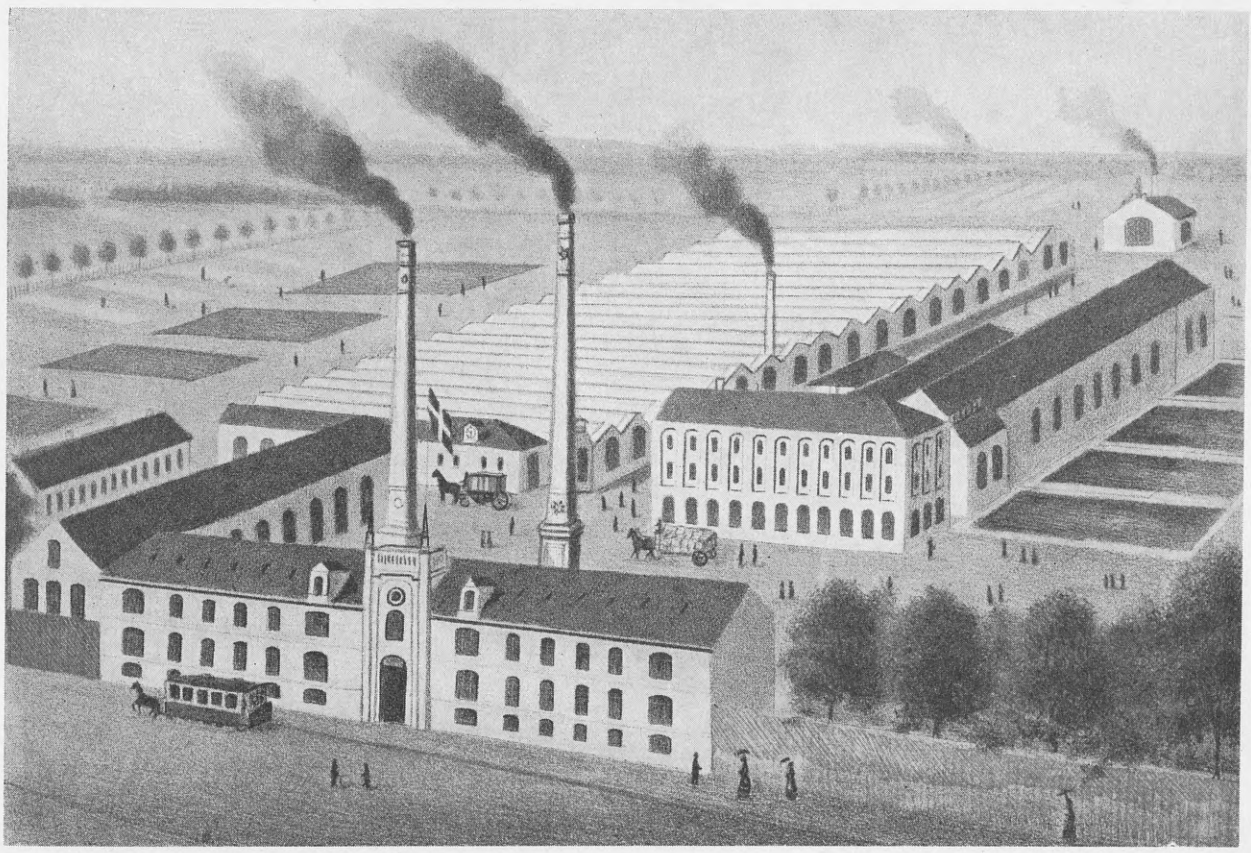

Udsigt over gammel Frederiksberg Bryggeri. *Fotografi o. 1891.* Bryggeriet laa imellem nuværende Finsensvej og Vestbanen, der ses til venstre, og som skar Peter Bangs Vej ved Lindevangs Allé. Bebyggelsen langs denne, opstaaet allerede i 1850erne, ses bag Bryggeriet, og bag den atter det ubebyggede aabne Landdistrikt.

Interiør fra Poulsens Gartnerier ved Roskildevej. *Fotografi 1890.*

Udsigt fra Villa paa Hjørnet af Amicisvej og Gammel Kongevej imod Sydvest. *Fotografi o. 1890.* Udsigten er i lige høj Grad forskellig fra den i det 18. Aarhundrede over de ensformige Græsmarker og vore Dages med den tætte Bebyggelse af Villaer og Etagehuse.

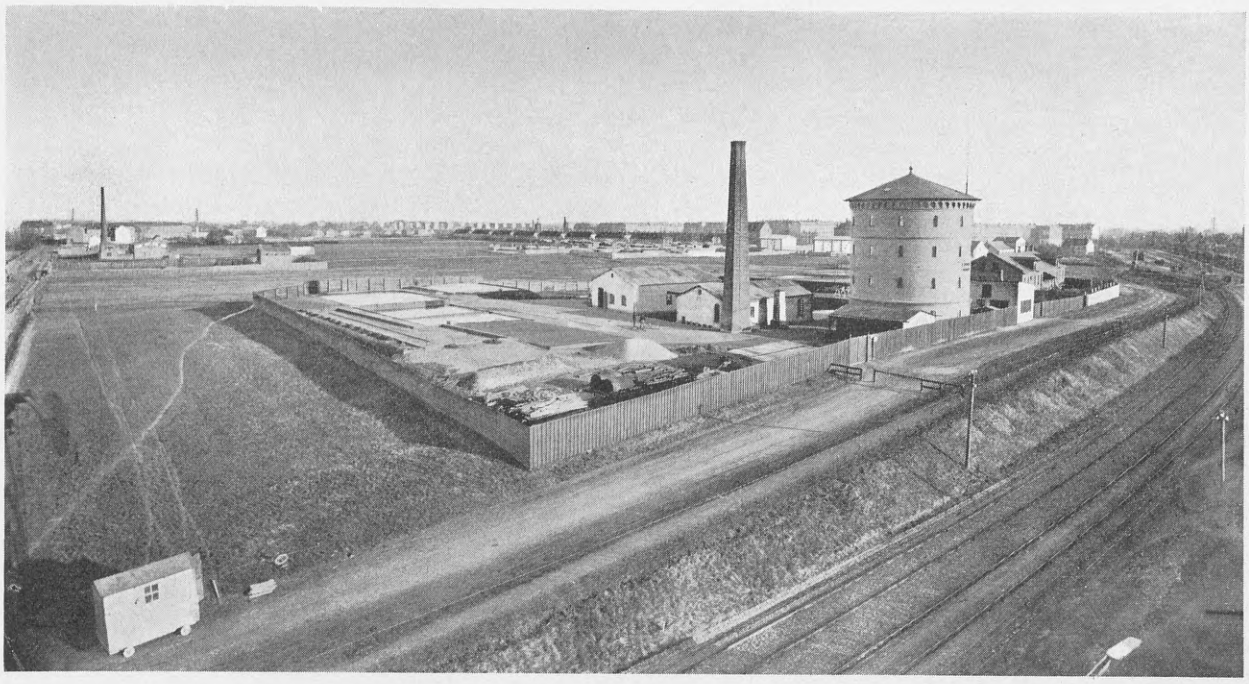

Udsigt over Terrænet mellem daværende Vestbane, Fasanvejen, der skimtes til venstre, og Godthaabsvejen. *Fotografi o. 1895.* Midt i Billedet Peder Andersens nye Vandværk, som han lod opføre 1877. Til venstre for Skorstenen de Classenske Boliger og atter til venstre for dem det første Krematorium opført paa en Grund ved Nyelandsvej. I Baggrunden Mariendalskvarteret, samt høj Bebyggelse paa Nørrebro og Frederiksberg.

Parti fra Peder Andersens Vandværk. *Fotografi o. 1895.* Manden i Køretøjet er Andersen selv.

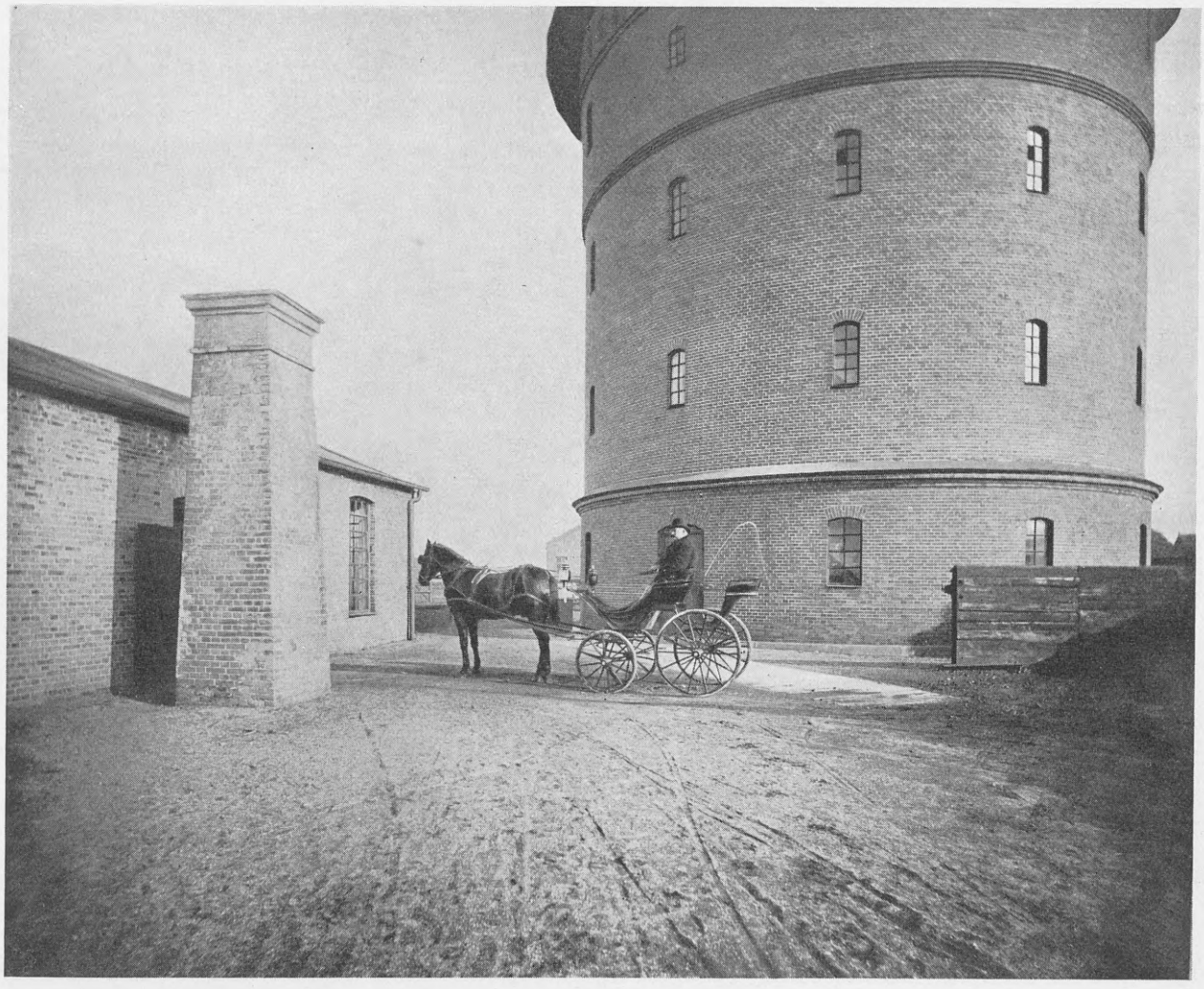

Interiør fra Gæstgiveri paa Hjørnet af Bredegade. *Fotografi o. 1890.* En af de mange Smaabeværtninger, der fra gammel Tid fandtes paa Frederiksberg.

Rheinländers Slagtehus paa Sankt Nikolaj Vej. *Fotografi o. 1895.* Der herskede langt ned i Tiden slette hygiejniske Tilstande hos de forskellige Slagtere, og Kødet udstilledes frit udhængt imod Gaden!

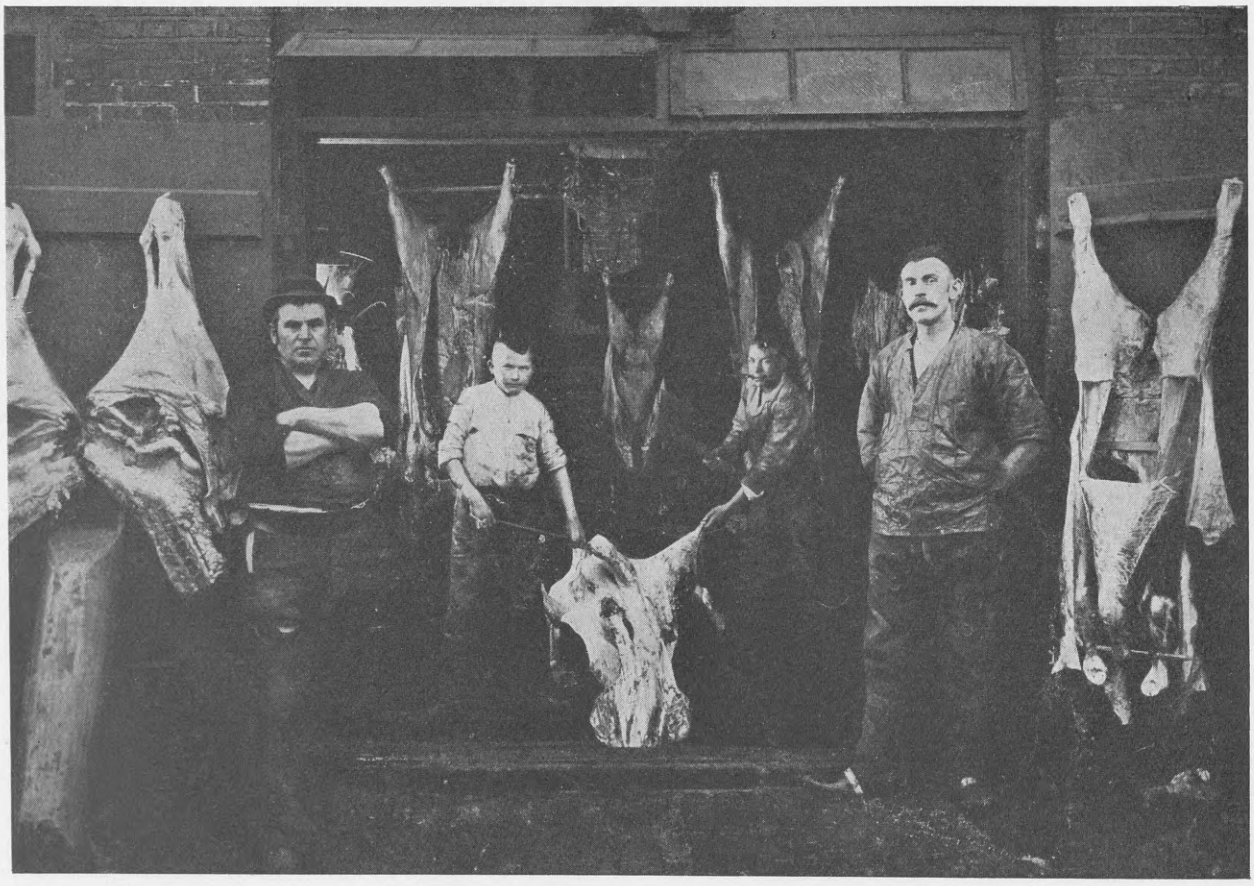

Interiør fra Købmandshandel, Bredegade 28. *Fotografi o. 1890.* Det er en komplet gammeldags Landhandel, man her faar et Indblik i.

Interiør fra Hostrups Studerekammer i Villaen paa Christian Winthers Vej. *Fotografi o. 1878.* Studenterkomediernes Digter var en af de litterære Skikkelser, der havde mere varig Tilknytning til Frederiksberg.

INDGANGEN TIL FREDERIKSBERG HAVE SET IMOD RUNDDELEN. *Træsnit 1881 efter Tegning af Knud Gamborg.* Frederiksberg Have har fra første Færd staaet aaben for Publikum, og det vakte stort Paastyr, da der i 1791 opstod Rygte om, at Parken skulde lukkes for Offentligheden. Endnu ved Midten af det 19. Aarhundrede var Tilstrømningen saa stor, at man regnede med den i Kalkulationerne for en Jernbanestation i Valby, Beregninger, som dog slog Fejl. Det var naturligvis mest om Sommeren, at Haven øvede sin Tiltrækning, men i hvert Tilfælde var Skøjteløberne ogsaa glade for den om Vinteren. Frederiksberg Skøjteløber-Forening blev stiftet 1870.

SKØJTELØBNING I FREDERIKSBERG HAVE. *Træsnit 1874 efter Tegning af Knud Gamborg.*

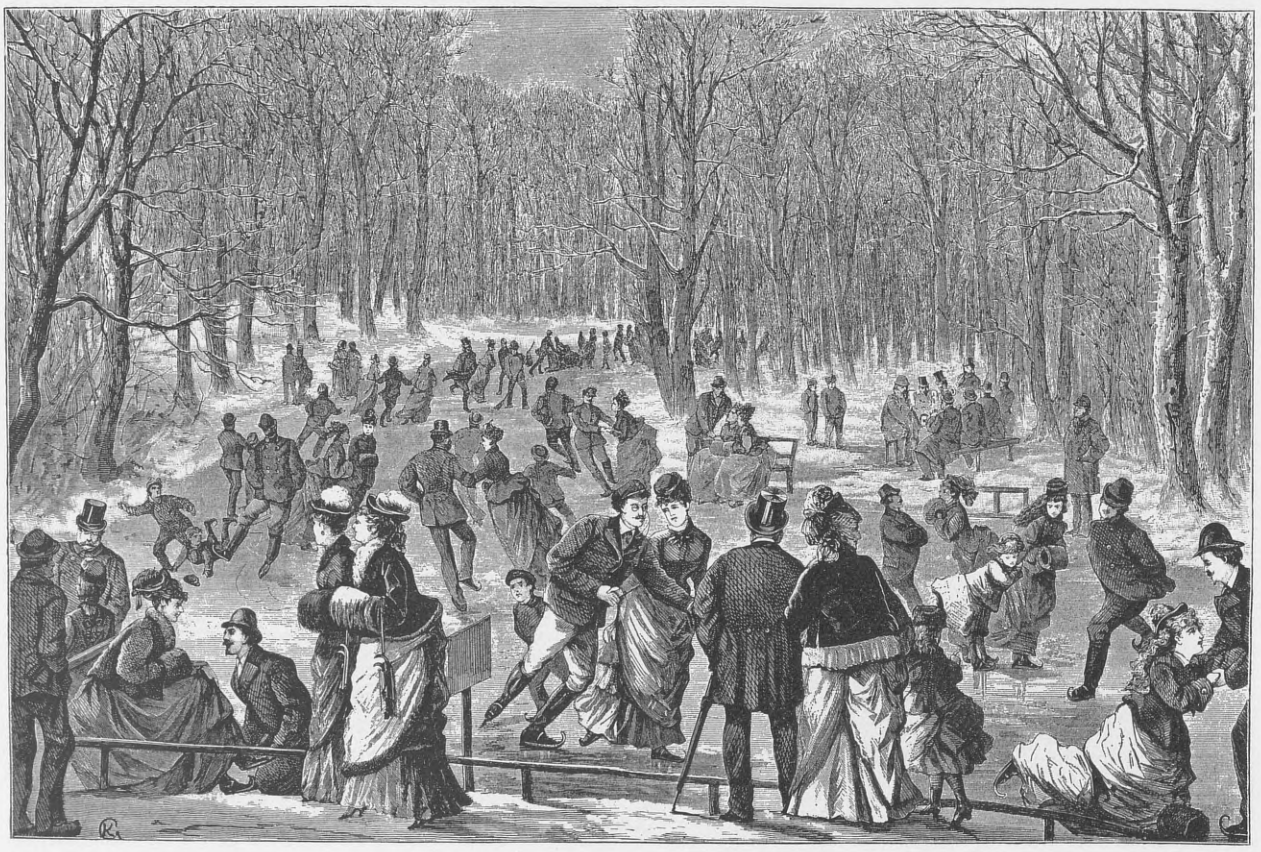

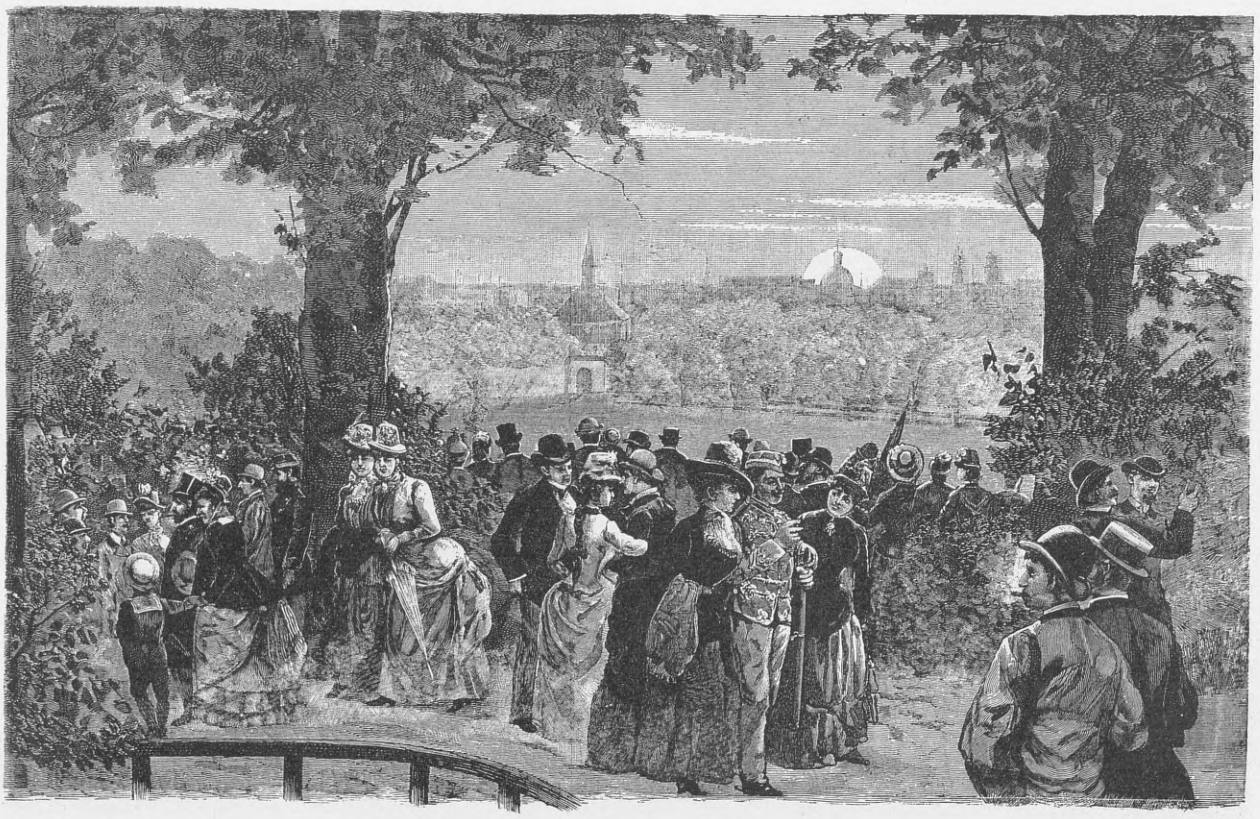

Pinsemorgen paa Frederiksberg Bakke. *Træsnit 1886.* Af to bekendte Københavner-Traditioner, der i ældre Tid var knyttet til Frederiksberg, havde den ene sine Rødder meget langt tilbage i Tiden. Hvis det da ellers er rigtigt, at den Skik at se Solen danse fra Frederiksberg Bakke gaar tilbage til Oldtiden, da Folk stævnede sammen paa det hellige Solbjerg for at fejre Vaarens Komme. Hvordan det nu forholder sig, saa gjorde der sig i noget ældre Tid det Forhold gældende, at Hovedstadens strenge Helligdagslovgivning ikke gjaldt paa Frederiksberg, og derfor gik det almindeligt lystigt til derude. Saa lystigt, at det vakte Forargelse i kirkelige Kredse, og der i Slutningen af forrige Aarhundrede blev indledt en Aktion imod det glade Liv paa Frederiksberg Bakke.

En anden gammel Skik var de Udflugter, alle Konfirmander tidligere maatte foretage til »Sommerlyst« eller »Alleenberg«. Endnu omkring 1850 var det obligate Kostume for de unge Mennesker Spidskjole og høj Hat!

Konfirmander paa »Sommerlyst«. *Tegning 1876 af Hans Tegner.*

PARTI FRA ALLÉGADE MED INDGANGEN TIL NR. 9. *Fotografi 1890.* Mens det i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede især var Allégade Nr. 7, Lars Mathiesens Traktørsted, der nød Berømmelse, tog Nr. 9 Têten i Aarhundredets anden Halvdel, navnlig efter at Carl Kehlet her i 1877 havde aabnet sin siden saa berømte Sangerindepavillon.

PARTI FRA ALLÉGADE 9. *Fotografi o. 1890.* Ejendommen, det gamle Traktørsted Enighedslyst, danner Kernen i det store Forlystelsesetablissement »Lorry«, der har underlagt sig baade Nr. 7 og Nr. 11 og hvis Æra blev paabegyndt 1896, da Laurentius Feilberg købte Kehlets Café Chantant.

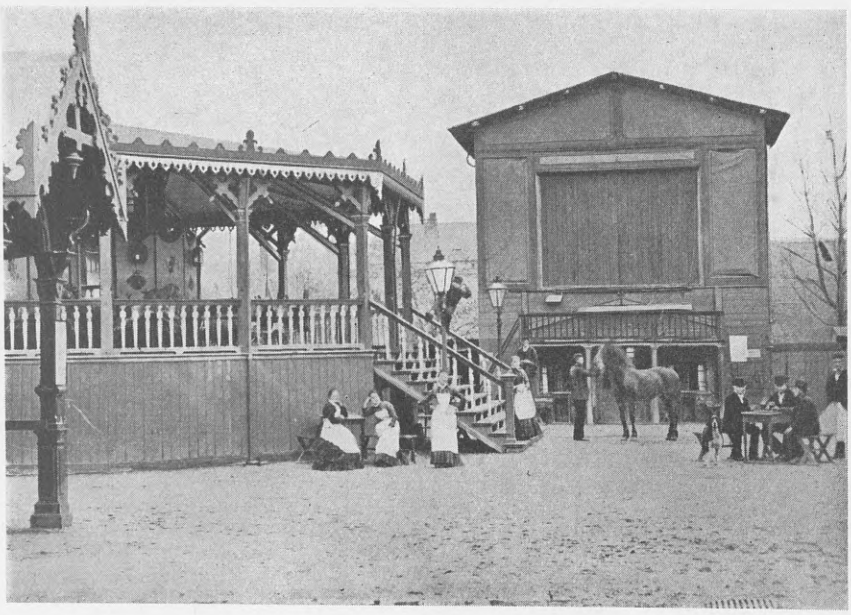

PARTI FRA »ALLEENBERG«. DEN ØSTLIGE DEL. *Fotografi o. 1878.* Paa Alleenberg fandtes de Forlystelser, som i sin Tid var forment Alhambra, saasom Karusellen, der paa Billedet ses til venstre. Til højre ligger Teatret, hvorpaa Casortis Pantomimer blev opført endnu i 1880erne.

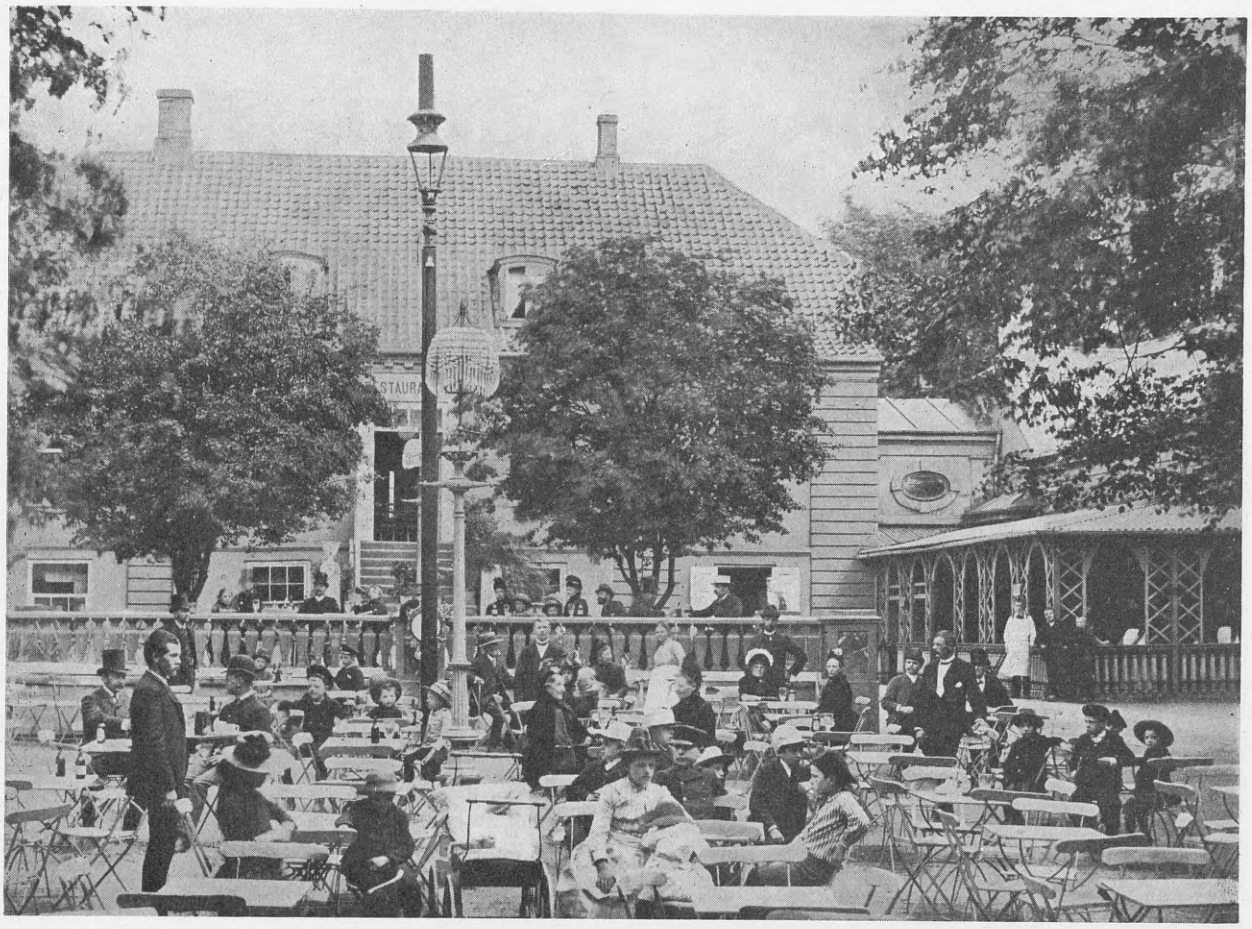

Parti fra Beværtningshaven ved Vodroffslund. *Fotografi 1888.* Ogsaa det gamle herskabelige Landsted Vodroffsgaard blev fra 1868 omdannet til Traktørsted og nød under Navnet Vodroffslund god Søgning gennem sidste Halvdel at det 19. Aarhundrede.

Parti fra Frederiksberg Allé med Lysthusene paa »Alleenberg« til venstre. *Fotografi 1895.*

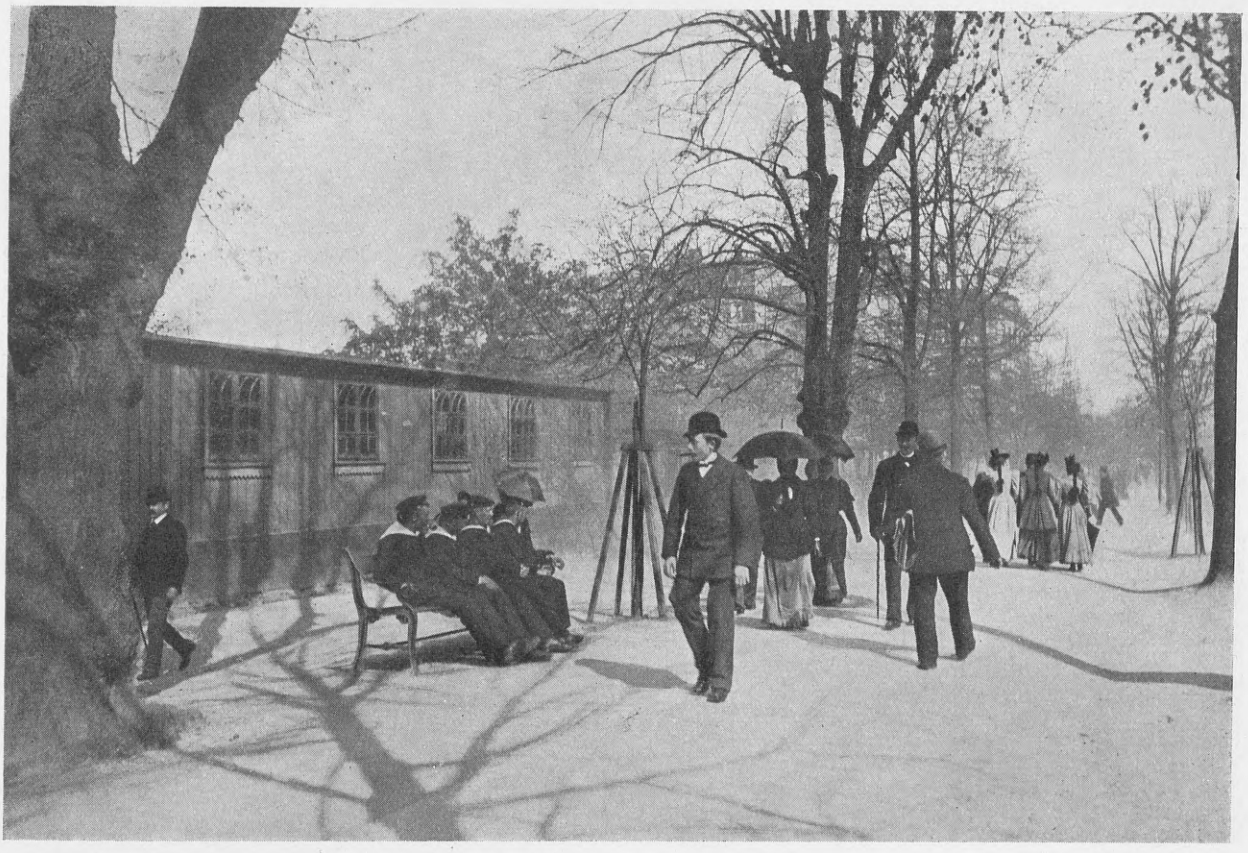

PARTI AF LADEGAARDSAAEN MED LADEGAARDSVEJEN TIL VENSTRE OG AAGADE I FORGRUNDEN TIL HØJRE. *Fotografi o. 1890.* Over Aaen fører »Bangerts Bro«, der forbandt Bülowsvej med Brohusgade. Bygningen til venstre, »Kaysers Hotel«, laa paa Hjørnet af Bülowsvej.

Kaptajn Bangert var en Grundejer paa Nørrebro.

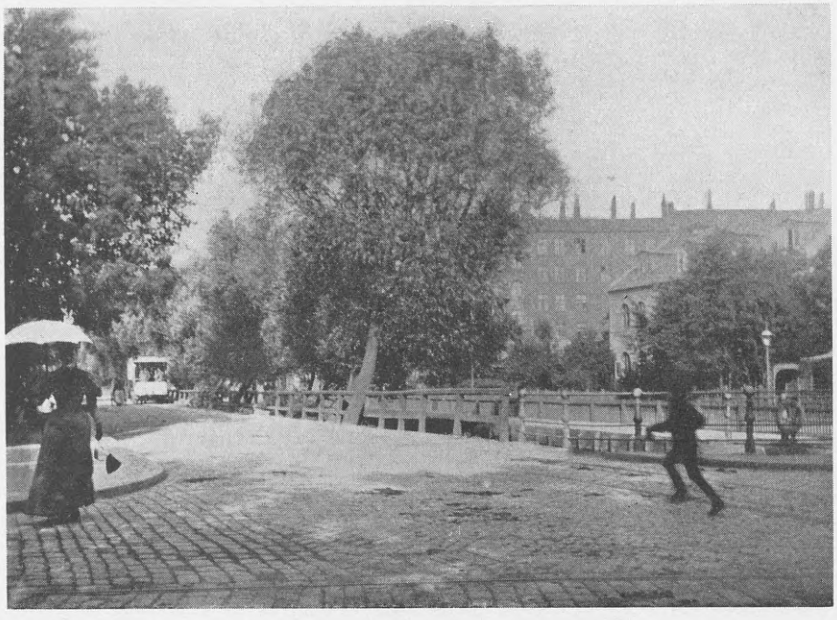

LADEGAARDSVEJEN SET FRA HJØRNET AF H. C. ØRSTEDSVEJ IMOD VEST. Til højre Bebyggelsen paa Nørrebro og »Parcelbroen« over Ladegaardsaaen, i lange Tider mindet ved Sporvejsstoppestedet af samme Navn, konsekvent udtalt: Paracelbroen.

Det første Stykke af Aagade blev anlagt samtidigt med, at Blaagaards-Kvarteret blev bebygget. Siden gik baade Aagade og Ladegaardsvejen op i Aaboulevarden, anlagt 1896-97 henover det gamle synlige Skel mellem Frederiksberg og Nørrebro.

PARTI FRA LADEGAARDSVEJ MED BLAAGAARDSBROEN TIL HØJRE. *Fotografi o. 1880.* Blaagaardsbroen var den første af de Broer, der efterhaanden blev anlagt for at skaffe Forbindelse mellem Ladegaardsvejen og det opvoksende Nørrebro.

Paa Billedet overfor ses endelig Broen ved Ewaldsgade. Den skyldes Bülow, der ønskede Adgang fra Frederiksberg til sine Ejendomme i Blaagaardskvarteret.

Udsigt fra Blaagaardsbro imod København. *Fotografi o. 1895.* Det er Ladegaardsvejen, som ses til højre med selve Ladegaarden og »Strygejernet« paa Hjørnet ved Vodroffsvej. Til venstre ligger Aagade.

Ladegaardsvejen og Aagade set fra »Strygejernet«. *Fotografi fra 1880erne.* Til venstre Ladegaarden.

GAARDINTERIØR FRA LADEGAARDEN. *Fotografi o. 1895.*

GAARDINTERIØR FRA LADEGAARDEN. *Fotografi.* »Salatfadet«s Ankomst var en daglig Foreteelse i den skumle Tvangsarbejdsanstalt for Vagabonder og »straffede Personer«.

Ladegaarden set fra Aaboulevarden. *Fotografi o. 1910.* Udadtil frembød Ladegaarden et mere tiltalende Udseende. Kvisten hører til den ældre Hovedbygning, mens man til højre ser den egentlige Fattiggaard, opført 1859.

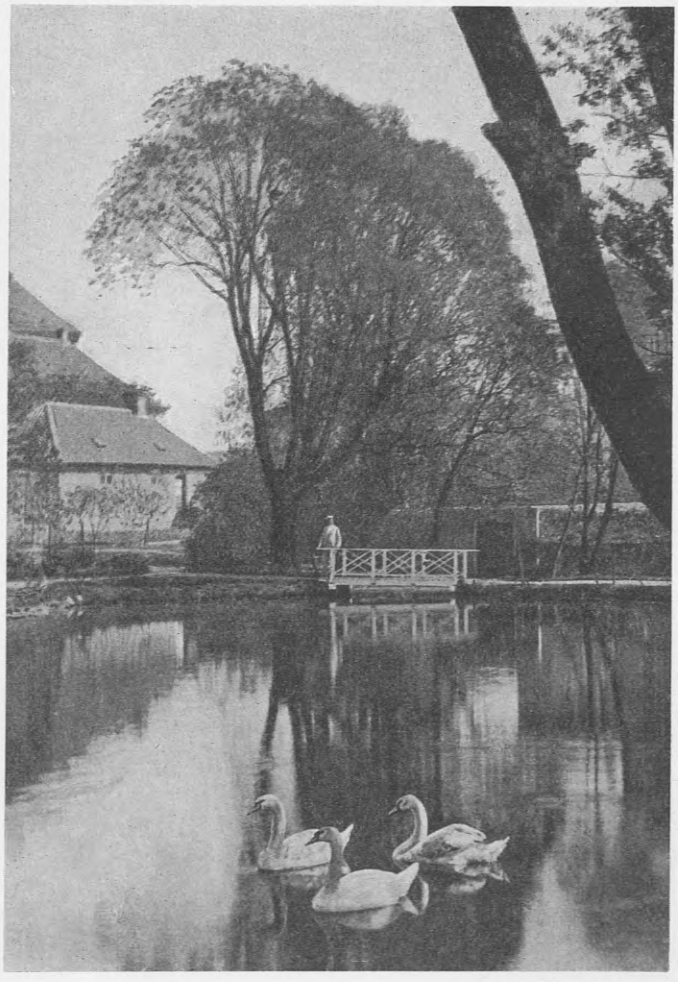

Ved Dammen i Ladegaardens Have. Set imod Fattiggaarden og det nu nedrevne Hjørnested ved Vodroffsvej. *Fotografi o. 1900.* Idyllen dannede en absolut Modsætning til Baggrunden for den dystre Anstalt, men virkede med til, at man fandt noget herregaardsagtigt ved Komplekset. Og en tysk Rejsende undrede sig ved Lejlighed over at finde »ein so schönes Landgut« i Hovedstadens umiddelbare Nabolag. Han havde sit Indtryk fra et Kupévindue. Den gamle Vestbane passerede umiddelbart forbi Haven med Svanedammen.

Som Forsørgelses- og Tvangsarbejdsanstalt blev Instituttet 1908 afløst af Sundholm paa Amager.

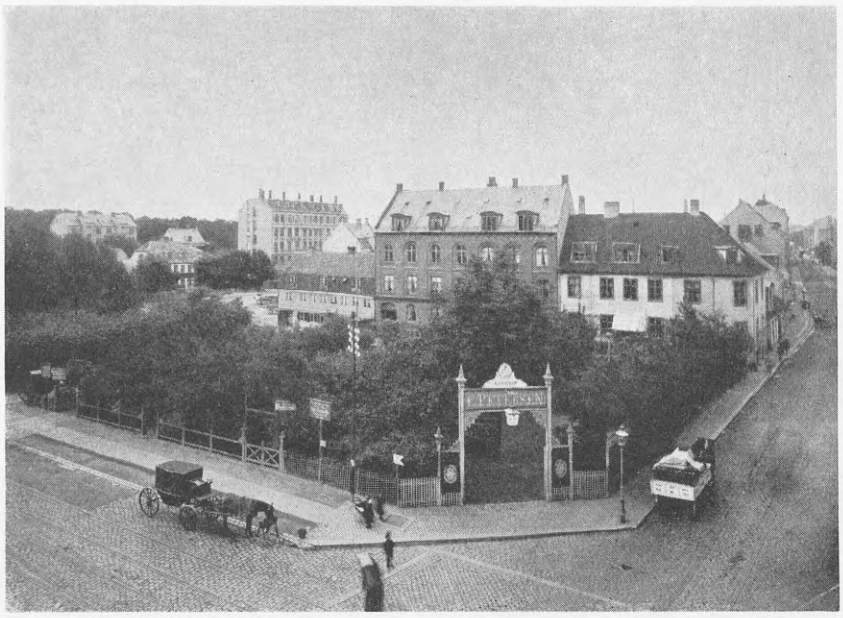

Hjørnet af Allégade og Smallegade. *Fotografi o. 1895.* Allégade ses til venstre. Gadebilledet er stadig præget af de gamle Forhaver foran Husrækkerne, men iøvrigt er Helhedsindtrykket bestemt af Brydningen mellem Gammelt og Nyt, høje Etagehuse mellem de ældre lave Ejendomme.

Man vil bemærke, at Hjørnestedet imod Bredegade er brudt ned. Hele Husrækken stod paa det Tidspunkt for Fald og skulde give Plads for den store røde Ejendom, der nu har maattet vige for det nye Raadhus.

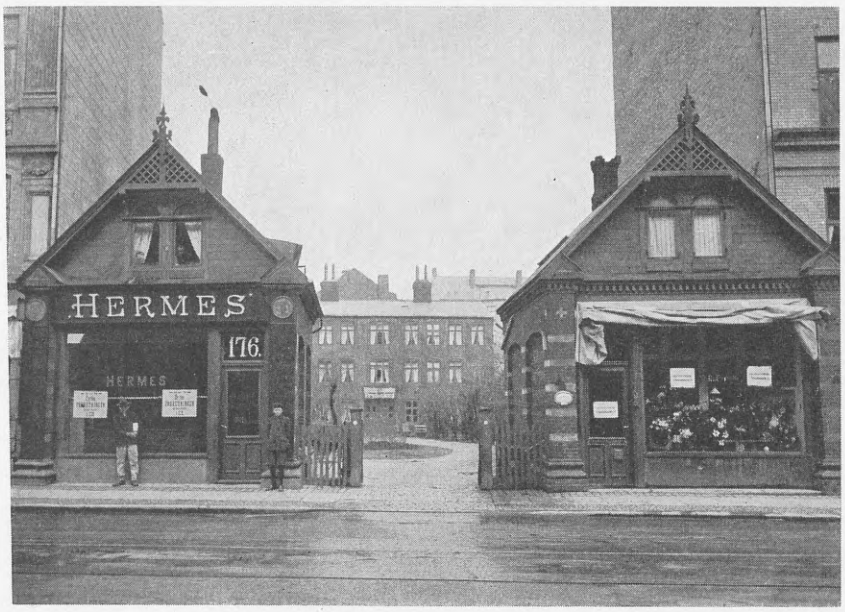

Gammel Kongevej Nr. 176. *Fotografi o. 1900.* Oprindelig laa der paa det nordre Hjørne af Gammel Kongevej og Falkoneralleen kun et Par Smaahuse, beboet af henholdsvis Hjulmanden og Smeden. Paa Grunden Øst for dem opførtes senere en to-Etages Bygning, og denne blev i 1890erne indrettet som Missionshotel, indtil Dato det eneste Hotel paa Frederiksberg.

Navnet »Frydenlund« har i henved 100 Aar været knyttet til Ejendommen.

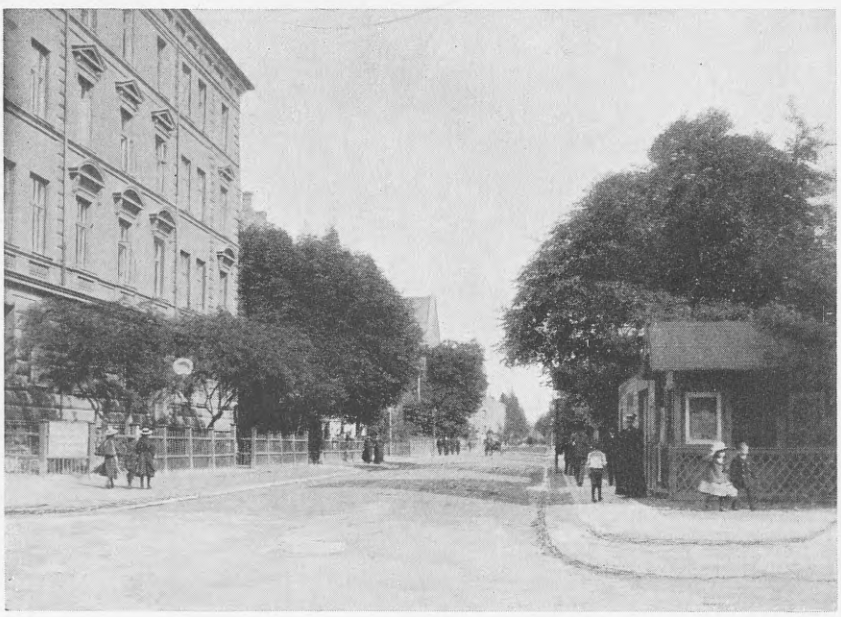

H. C. Ørstedsvej set fra Gammel Kongevej. *Fotografi o. 1890.* Ogsaa her er Bybilledet ændret ved Opførelsen af den høje Hjørnebygning. Det var endelig i 1873 lykkedes at føre Ørstedsvej igennem til Gammel Kongevej over det forsvundne »Wilhelminelyst«s Jorder.

Falkoneralleen set fra Allégade-Krydset. *Fotografi o. 1890.* Den pompøse Hjørnebygning, typisk for Klunketiden, har rejst sig, men paa Grund af det bevarede Allépræg er Gadebilledet stadig til en vis Grad idyllisk.

Udsigt over Frederiksberg Allé, set imod København. *Fotografi 1899.* De gamle Landsteder er alle veget for en sammenhængende Etagebebyggelse, der til Gengæld har givet Gaden et storstadsmæssigt Præg.

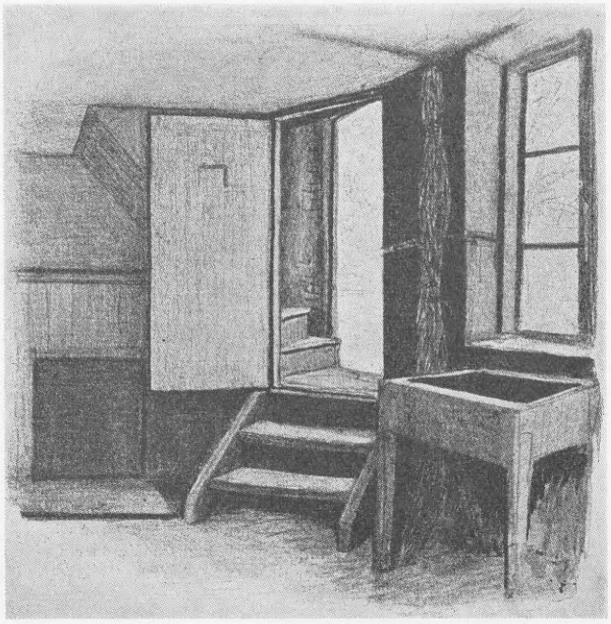

Køkkeninteriør fra Bakkehuset.

Trappe til første Sal i Bakkehuset.

Stueinteriør fra Bakkehuset. *Som de to andre tegnet 1902 af Poul Steffensen.* Billederne viser den berømmelige Bygnings Forfald omkring Begyndelsen af dette Aarhundrede. Det er selve Kammas Hjørnestue, som ses herunder, og herover hendes Køkken, der dengang ofte blev benyttet som Sovested af omstrejfende Vagabonder!

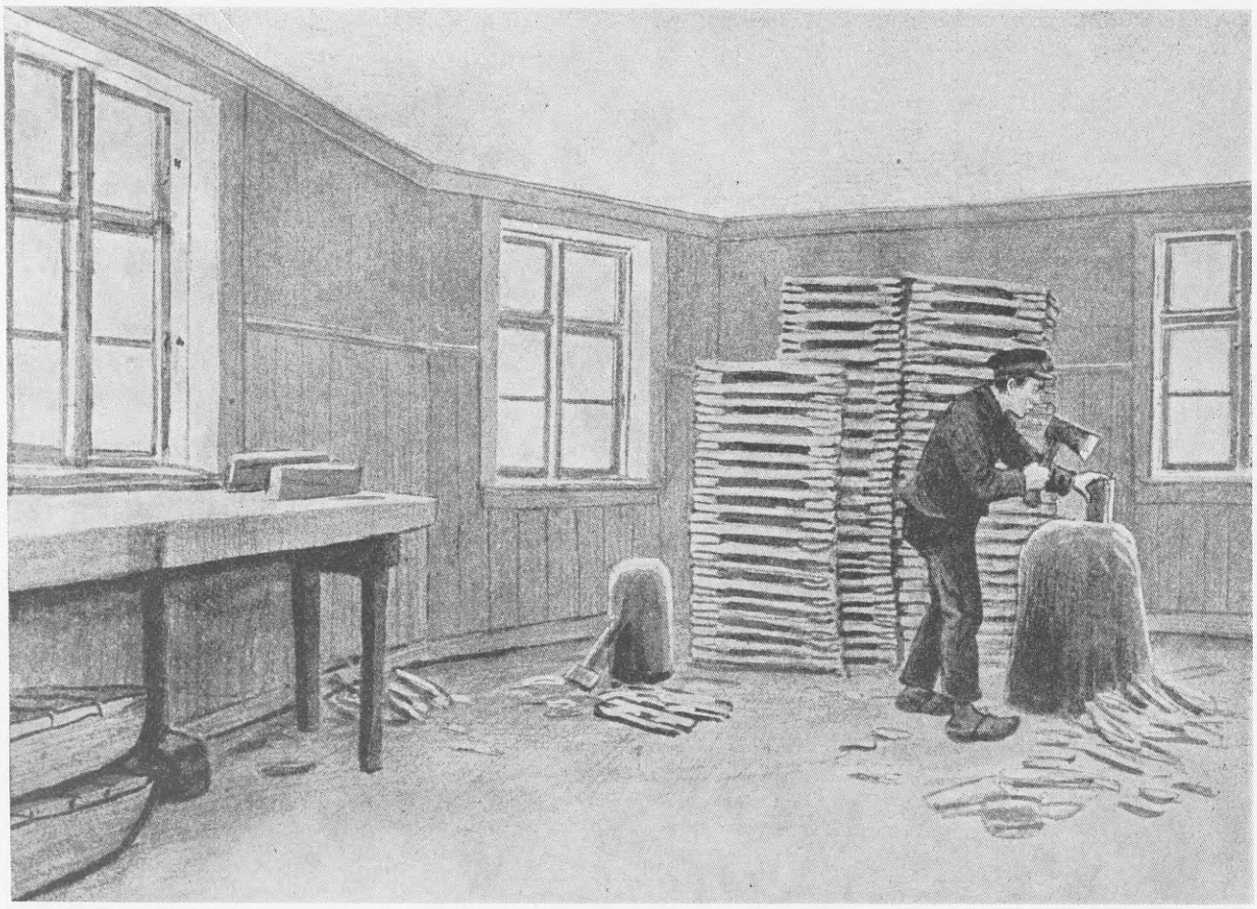

Hjørnet af Allégade og Bredegade set fra førstnævnte. *Tegning 1894 af Alfred Larsen.* Det er Hjørnet af Raadhusgrunden, Billedet viser, med den gamle Bebyggelse, som forsvandt i 1890erne. Den laa paa en af de tyve Gaardspladser, som var blevet udstukket efter Branden 1697, men efterhaanden udparcelleret og bebygget med større og mindre Huse.

Teglgaarden i Smallegade. *Tegning 1884 af L. Both.* Den gamle Bygning hørte endnu ned imod Aarhundredskiftet til Frederiksbergs mere ærværdige Fortidslevn. Ganske vist var den genopført efter en Brand i 1834, men i sin Oprindelse gik Teglværket tilbage til Christian Vs Tid, oprettet 1675 af en Hollænder og 1682 overtaget af Abraham Wust. Der blev dog kun strøget Tegl her et Stykke ind i det 18. Aarhundrede.

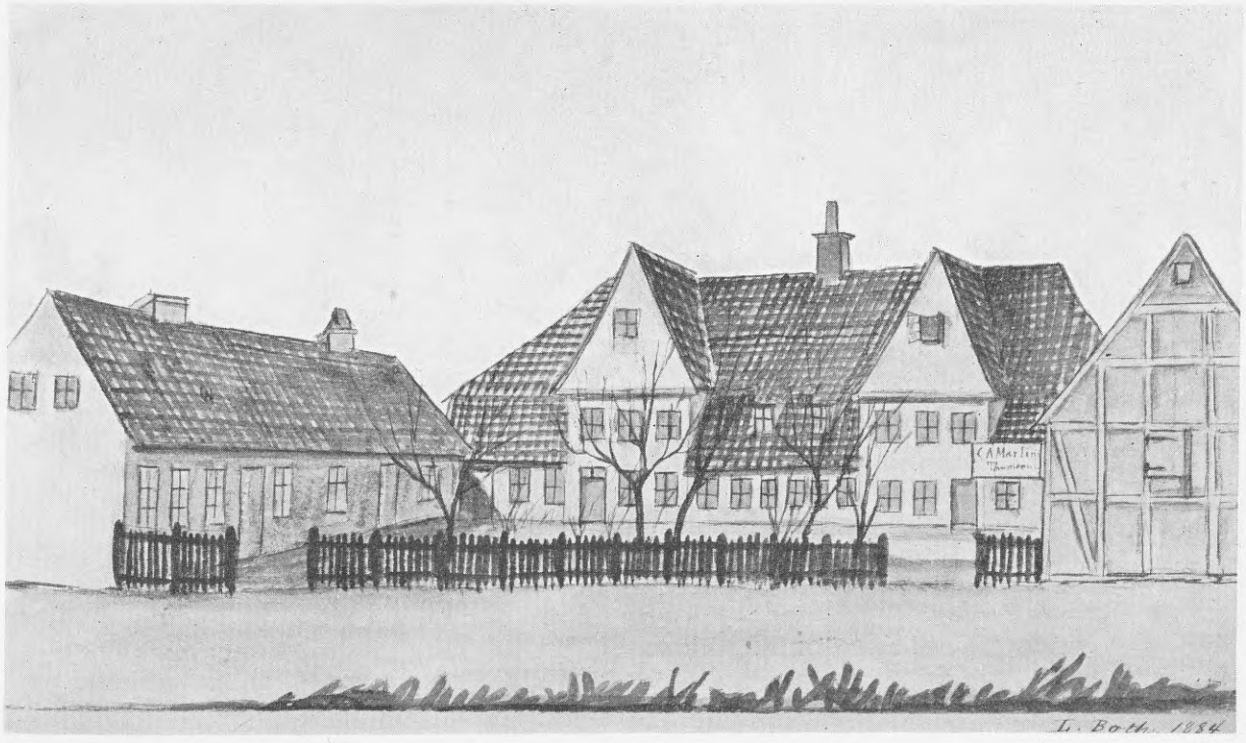

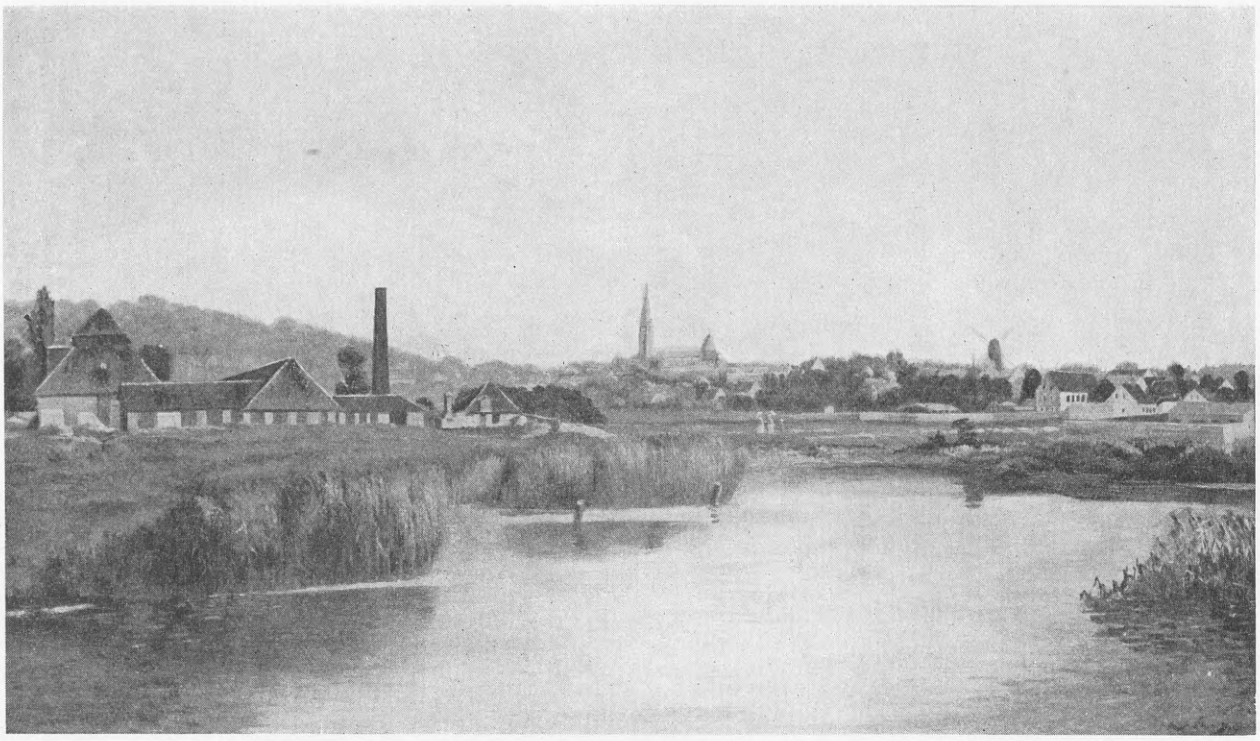

VALBY SET FRA VALBY MOSE. *Maleri 1896 af L. Lorenzen.* Havde Udviklingen ændret det indre Frederiksberg, henlaa Omraadet Vest for Fasanvejs-Linjen, det saakaldte Landdistrikt eller den ydre Del af Kommunen, saa forholdsvis uberørt helt ned mod Aarhundredskiftet, og det samme kunde i Hovedsagen siges om de tilgrænsende Landsbyomraader, som ganske vist paa det Tidspunkt stod umiddelbart foran Indlemmelsen i Hovedstaden. I Valby var der allerede sket nogle Ændringer, og Brygger Jacobsens Jesu-Kirke ses paa det ovenfor gengivne Billede. Hvad der her giver dette øget Værdi er, at det til venstre viser Frederiksberg Grund med Søndermarken i Baggrunden og foran Parken det nu forsvundne Kochs Teglværk.

PROSPEKT FRA GRÆNSEN MELLEM FREDERIKSBERG OG VANLØSE. *Farvelagt Tegning 1900 af J. L. Ridter.* Det er Bogholdergaarden, man ser paa Vanløse-Siden, og i Forgrunden den saakaldte Bogholderbro over Grøndalsaaen, nu afløst af Jernbaneviadukten mellem Finsensvej og Linde Allé. Over denne Bros skrøbelige Planker skumplede de tunge Omnibusser, da den første Linje mellem Smallegade og Vanløse Station blev sat i Drift i Aaret 1903.

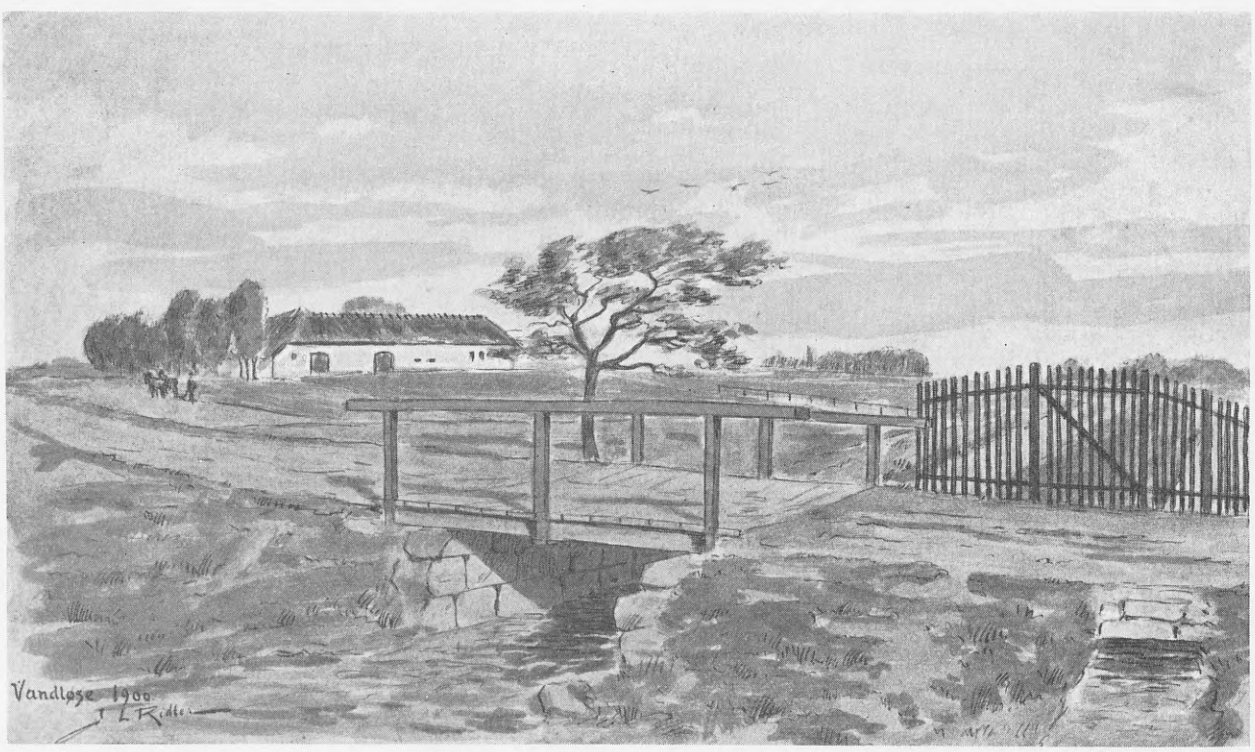

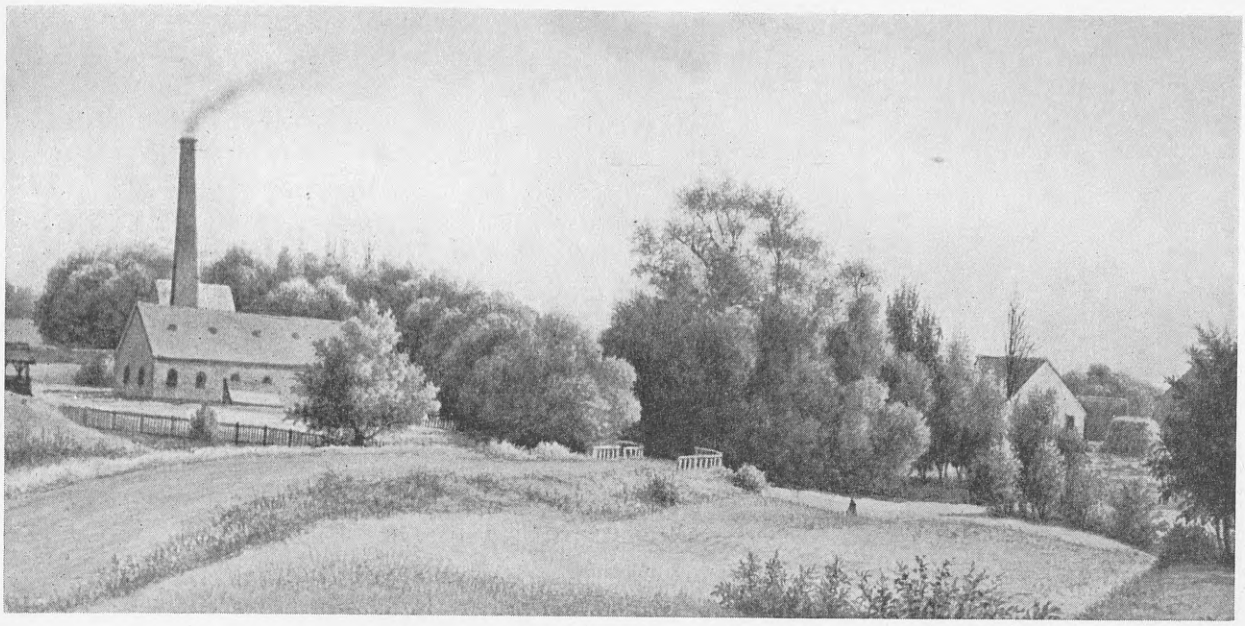

PARTI FRA GODTHAABSVEJEN SET IMOD FREDERIKSBERG VANDVÆRK. *Akvarel o. 1890 af C. V. Nielsen.* Frederiksbergs Vækst nødvendiggjorde Dannelsen af nye tekniske Anlæg. Et Gasværk ved H. C. Ørstedsvej var blevet anlagt i 1860, men der gik omtrent 20 Aar før et kommunalt Vandværk blev bygget ved Godthaabsvej. Det er allerede foran nævnt, hvordan Jernstøber P. Andersen anlagde det første Vandværk i Kommunen ved sit Jernstøberi »Svanholm«. Det skete imidlertid først, efter at han forgæves havde prøvet paa at faa Kommunen til at anlægge det, og han forsynede nu i en Aarrække en stor Del af Frederiksberg med Vand. 1879 stod imidlertid Kommunens eget Vandværk færdigt, og ved en Overenskomst beholdt Andersen Ret til Forsyning af den Del af Kommunen, som laa Øst for Bülowsvej og Hauchsvej. Han havde i 1877 anlagt en ny Pumpestation ved den Vej, der siden kom til at bære hans Navn, men 1897 blev hans Vandværk overtaget af Kommunen.

Det er Brønshøj Mark, man ser i Forgrunden paa ovenstaaende Billede – med Godthaabsvejen, da kun Forbindelsesvej til Brønshøj og Vanløse, men i sin Oprindelse en af Hovedadgangsvejene til Byen vestfra, den gamle Islevvej. Sammenlign foran Side 44.

Til højre i Billedet den gamle Landejendom Grøndal.

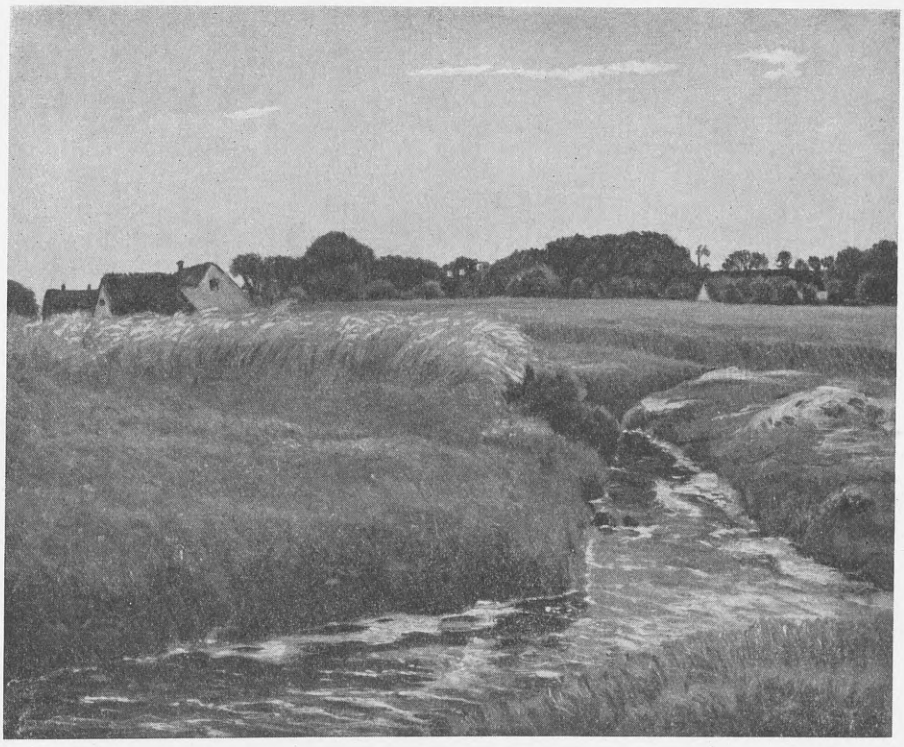

PARTI FRA BISPEENGEN. *Maleri o. 1875 af G. E. Libert.* Det var Christian IV, som lagde Bispeengen under Ladegaarden og dermed skabte den underlige Udvækst paa det senere Frederiksbergomraade. Oprindelig hørte Arealet under Utterslev, og det er tre Utterslevgaarde, der ses i Baggrunden, mens man forrest ser Stedet, hvor Ladegaardsaaen opstaar ved Forening af Grøndalsaaen og Lygteaaen.

Allégade 22. Gaardparti. *Fotografi o. 1900.* I Følge den Naturens Orden, efter hvilken det bestaaende længst muligt holder Stand imod det nye, blev det først de yngre Gader paa Frederiksberg, som fik Præg af den moderne Bebyggelse. Ved Aarhundredskiftet blev »Ludvigs Minde« i Allégade endnu drevet som Landbrug.

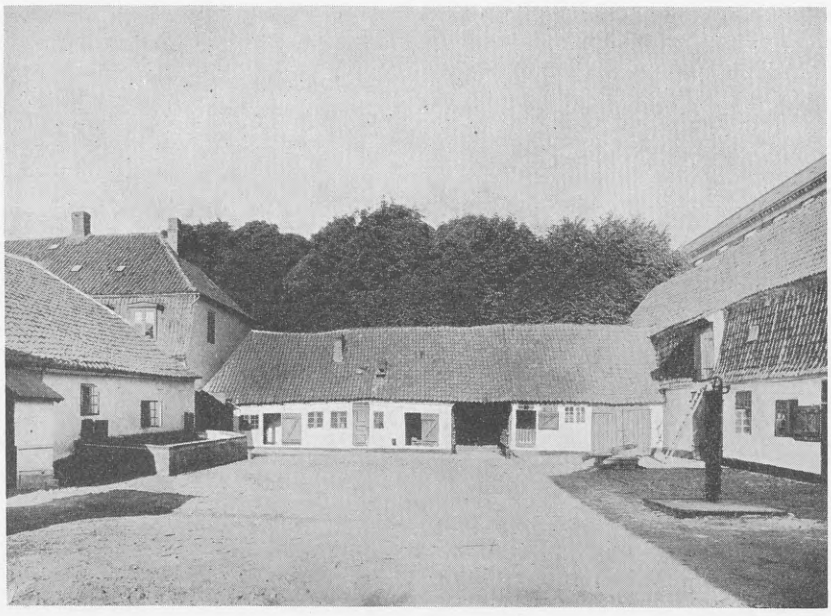

Allégade 22. Fra Avlsgaarden. *Fotografi o. 1900.* »Ludvigs Minde« blev før kaldt den Reebergske Gaard efter den Slægt, som længe ejede den, og det er nu »Brødrene Reebergs Legat«, der staar som Ejer af Bygningerne paa den længst udparcellerede Ejendom. Der havde en Overgang hørt henved 100 Tønder Land under Gaarden.

Allégade 22. Gaardinteriør set imod Gammel Kongevej. *Fotografi o. 1900.* Bemærk den høje Etageejendom i Baggrunden. Bygningerne paa »Ludvigs Minde« stammer fra Slutningen af det 18. Aarhundrede, og Bygherren var Landinspektør Berner, hos hvem Oehlenschläger som Barn kom med sine Forældre.

Allégade 27. Facade imod Gaden. *Fotografi o. 1890.* En formelig Rækkehusbebyggelse, der siden er erstattet af høje Huse. Bemærk ogsaa her Forhaverne, paa det Terræn, der efter de ældste Byggeforskrifter skulde holdes fri for Bebyggelse.

Lejerne i disse Rækkehuse havde imidlertid ingen Fornøjelse af Haverne, for de var lejet ud til et Blomstergartneri, hvis Udsalg var installeret i et lille Skur ud mod Allégade.

Allégade Nr. 15. Parti fra den forreste Gaard med Udsigt imod Baghuset. *Fotografi o. 1890.* Stedet var gennem lange Tider Bagergaard.

Den første af Faget var Gottlieb Tottenberg, som købte Stedet i 1815. Det udgjorde Halvparten af en af de gamle Gaardspladser, der var blevet delt i 1785 og ellers igennem lange Tider havde været ejet af samme Slægt, i hvilken Sognefogedembedet gik i Arv.

Allégade Nr. 33. *Fotografi o. 1890.* Gæsteherberget »Den hvide Svane«. Som i selve Hovedstaden havde ogsaa Værtshusene paa det gamle Frederiksberg deres Kendingsnavne og Skilte med Hentydninger til dette over Indgangsdøren.

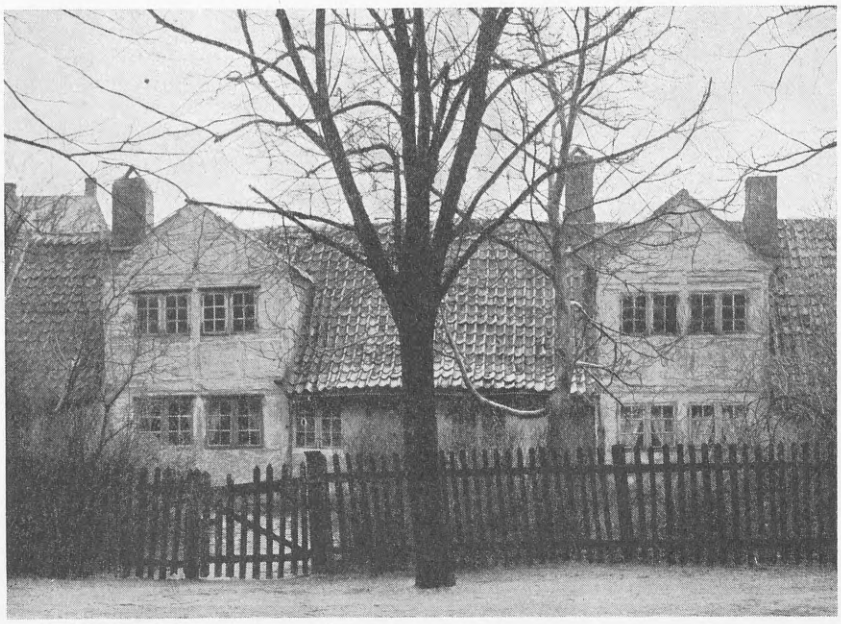

Bredegade Nr. 5. *Fotografi 1895.* Som Allégade frembød ogsaa Bredegade ned imod vor Tid endnu adskillige Eksempler paa gamle Dages Bygningsskik.

Ejendommen her, opstaaet paa en Grund, der oprindelig havde hørt til Hjørnegaarden mod Allégade, havde i ældre Tid Ejere af forskellig Profession, en Hjulmand, en Barber, en Hørkræmmer, en Lærredshandler. Paa Nabogrunden tales der 1769 om det »gamle Sukkerhus«, et nedlagt Sukkerraffinaderi, men forøvrigt var der her Traktørsted og Landliggerpension.

Gaardinteriør fra Allégade 31. Det forfaldne men meget maleriske Gaardbillede stammer fra det nordre Hjørnested Allégade-Bredegade. Hvordan det saa ud fra Gaden, viser Tegningen foran Side 139. Det er ikke langt fra, at Billedet drager Forestillinger frem om Baggaarde inde i København, men der var selvfølgelig mere lyst og luftigt i Frederiksbergs end i disse. Paa Billedet herunder ser man i Baggrunden den Nybygning, som i 90erne traadte i Stedet for Rodet.

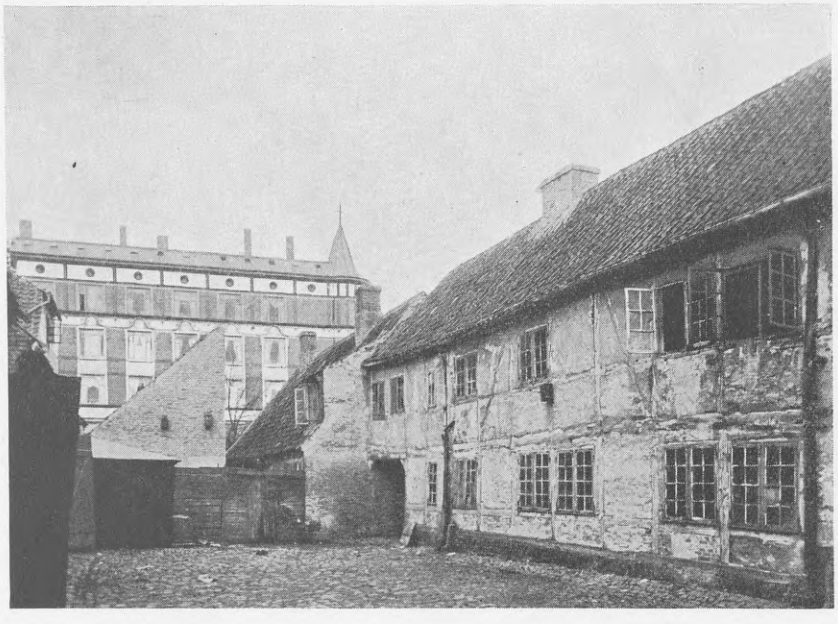

Gaardparti fra Allégade 27. *Fotografi o. 1900.* Der er Udsigt til Naboejendommen, Hjørnestedet ved Bredegade, og paa den anden Side af denne ligger den store Etageejendom, som blev nedrevet for faa Aar siden i Anledning af Raadhusbyggeriet.

Det er Bagsiden af de foran Side 143 viste Rækkehuse, Billedet viser.

Parti fra Bredegade. *Fotografi o. 1900.* Husene er nu alle forsvundet for at give Plads til Raadhuset.

Gaardinteriør fra Bredegade 12. *Fotografi o. 1900.* Ejendommen længst til højre paa ovenstaaende Billede.

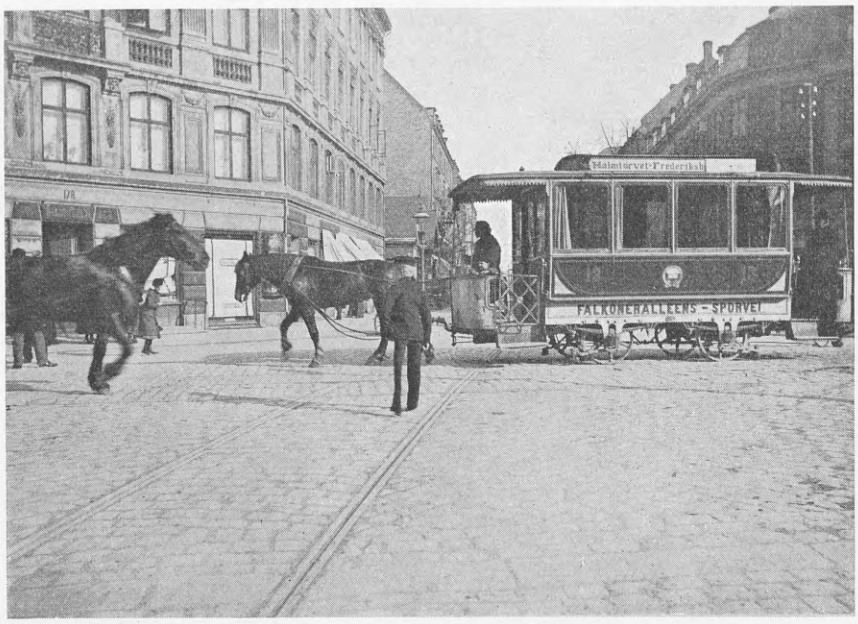

ALLÉGADE-KRYDSET SET IMOD GAMMEL KONGEVEJ. *Fotografi o. 1890.* Som det ses af Vognens Paaskrift, er det Falkoneralleens Sporvej, der passerer. Det selvstændige Selskab havde 1883 faaet Koncession paa to Linjer, hvoraf den ene gik til Nørrebros Runddel, den anden ad Ladegaardsvejen til Halmtorvet, nuværende Raadhusplads.

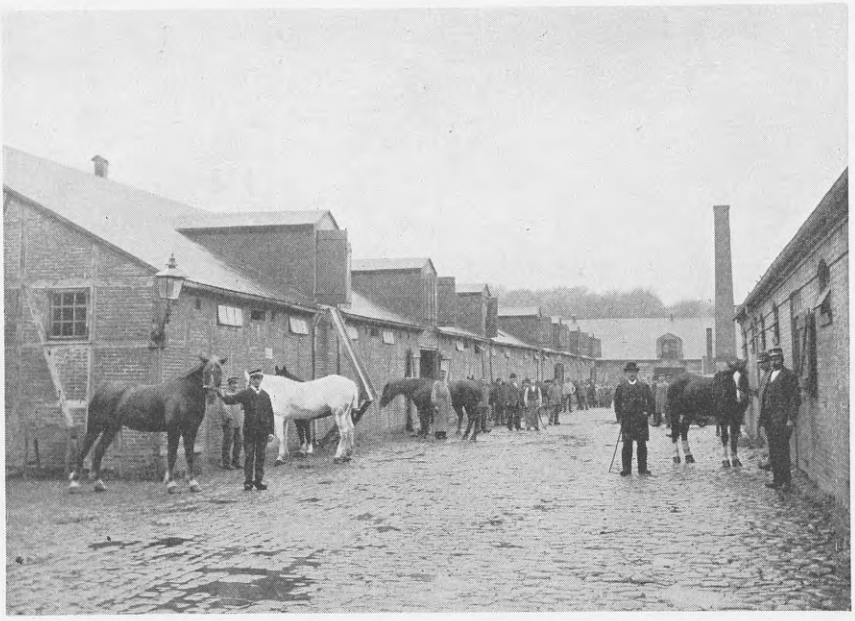

FREDERIKSBERG SPORVEJS-SELSKABS STALDE, ALLÉGADE 21. *Fotografi o. 1895.* Som allerede foran nævnt, havde Selskabet i 1872 faaet Koncession paa Anlæg og Drift af en Sporvej ad Gammel Kongevej, de saakaldte røde Omnibusser.

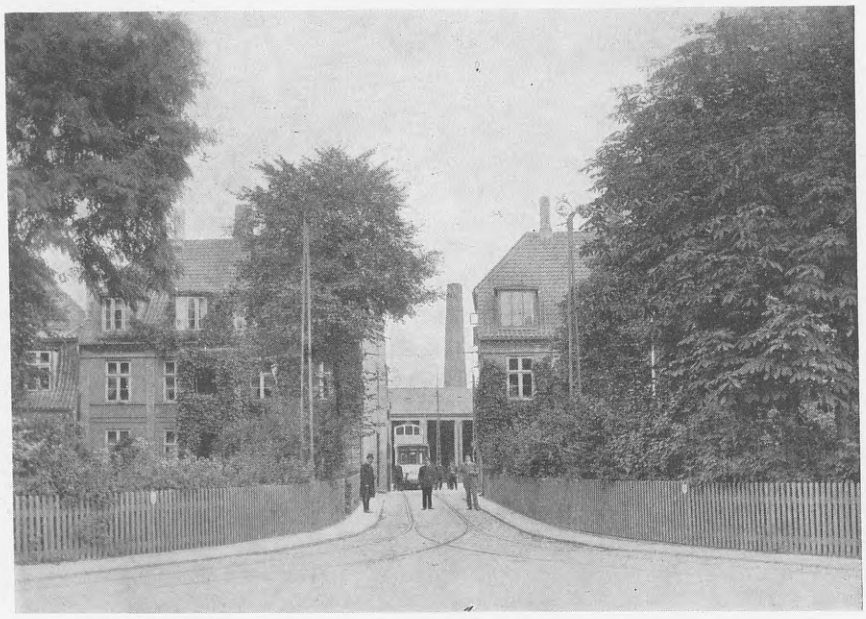

ALLÉGADE MED INDKØRSLEN TIL SPORVEJS-REMISEN. *Fotografi o. 1913.* De to ovenfor nævnte Sporvejs-Selskaber blev 1898 slaaet sammen til eet: »Frederiksberg Sporvejs- og Elektricitets-Aktieselskab«, som erhvervede Ejendommen Allégade 22, paa hvis dybe Grund dels det første Elektricitetsværk, dels Sporvejsremisen blev anlagt.

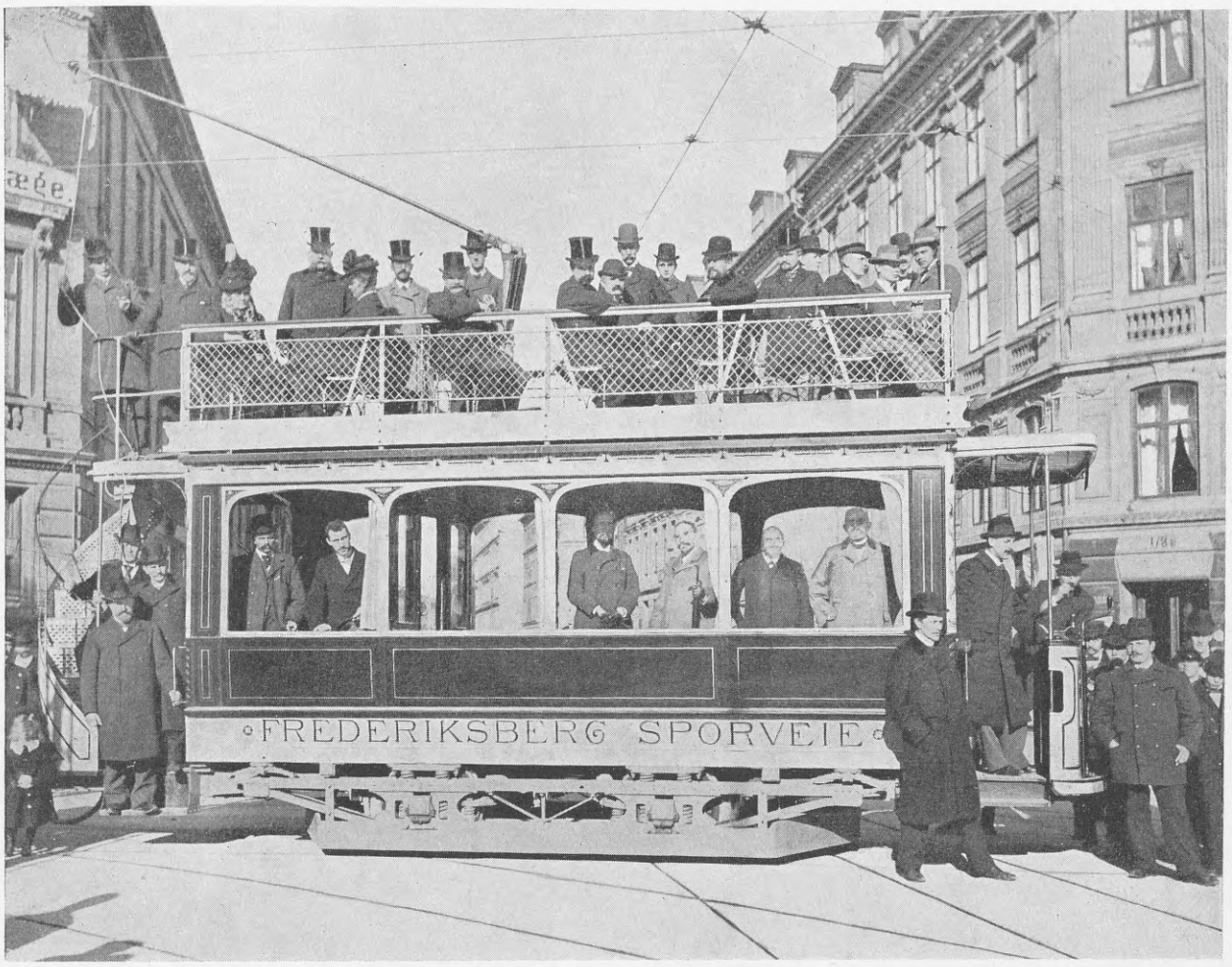

DEN FØRSTE ELEKTRISKE SPORVOGN PASSERER ALLÉGADE-KRYDSET. *Fotografi 1899.* Den afbildede Begivenhed fandt Sted den 16. Juni i Overværelse af adskillige Notabiliteter, flere af dem efter Datidens Skik iført høje Hatte. Det første, de to sammensluttede Selskaber foretog sig, var at elektrificere Driften, og senere udvidedes Sporvejsnettet baade ad Godthaabsvej-Fasanvej og Peter Bangsvej.

PARTI AF LADEGAARDSVEJEN SET FRA DAVÆRENDE AAGADE. *Fotografi o. 1890.* Sporvognen til højre tilhørte »Forstædernes Sporvejsselskab«, der havde faaet Bevilling i 1872, og hvis Vogne kom fra Trianglen gennem Blaagaardsgade for ad Ladegaardsvej, Ørstedsvej, Niels Ebbesens Vej, Vodroffsvej, Gammel Kongevej og Vesterbros Passage at ende paa Halmtorvet.

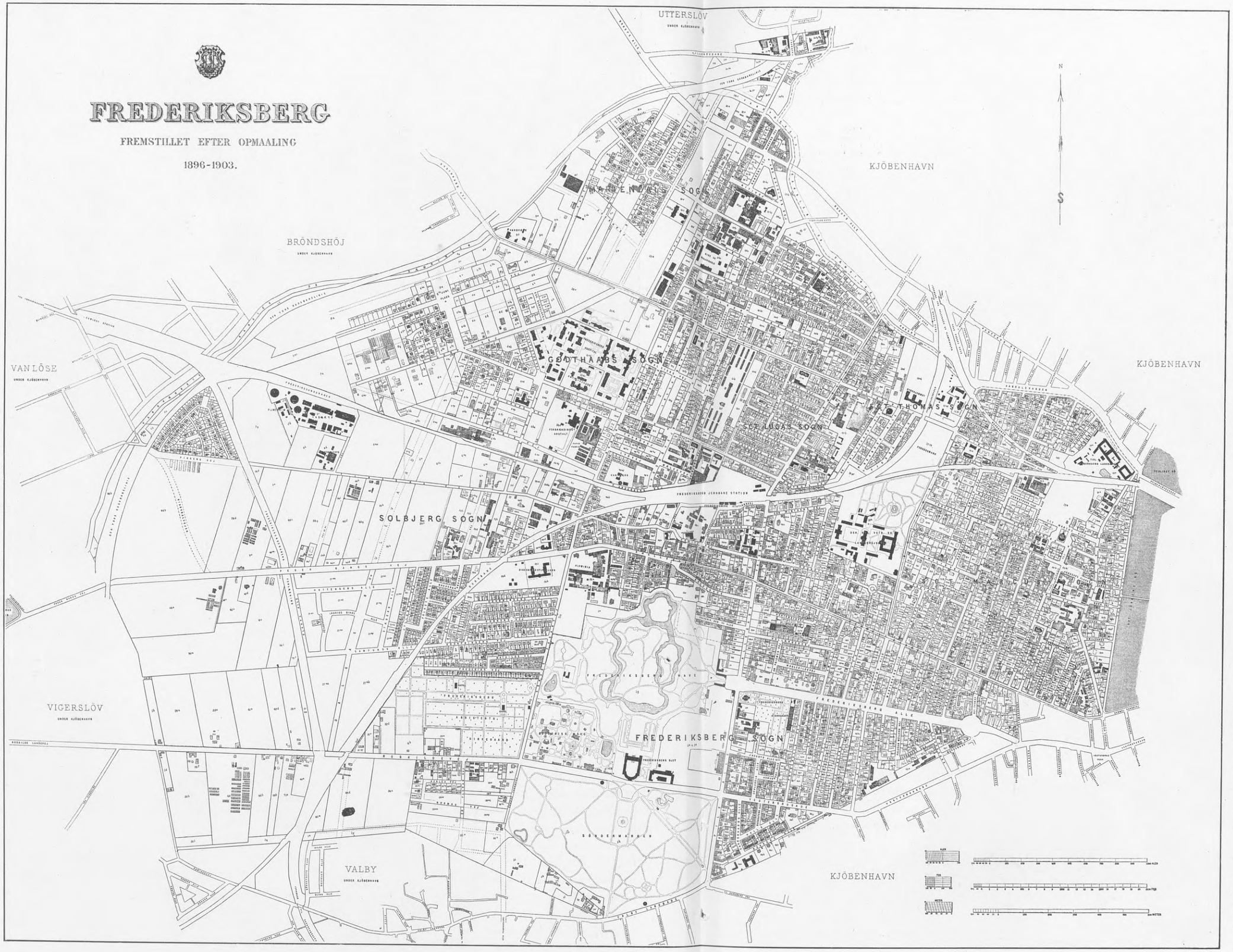

KOBBERSTUKKET KORT OVER FREDERIKSBERG 1903.

Ved en Sammenligning med det foran Side 100 bragte Kort vil man kunne konstatere Frederiksbergs Udvikling fra det Tidspunkt, Kommunen opnaaede fuld Selvstændighed og indtil sidste Aarhundredskifte.

Det vil ses, at Bydistriktet i Løbet af Perioden er blevet fuldstændig udbygget, dog at de gamle Parker, saavel som Landbohøjskolens og Sygehjemmets Omraader, tillige med enkelte andre Arealer, er holdt fri for Bebyggelse. Denne bestaar iøvrigt endnu mange Steder af Villakvarterer, af hvilke det nyeste dengang var Mariendals-Kvarteret.

Men meget betydelige Dele af Arealet optages af Kvarterer med Etagehuse.

Anderledes i Landdistriktet, hinsides Fasanvejen, hvor enkelte Villakvarterer ligger fuldt færdige eller i deres Vorden, ved Fuglebakken, omkring 5. Juni Plads, mellem Frederiksberg Have og Vestbanen. Særlig Karakter har de to Byggeforeningsomraader, ved Vestbanen og paa Byskellet mod Vanløse, det sidste først bebygget under forrige Verdenskrig.

Sygehusene, Diakonissestiftelsen, Flintholmværket samt den nye Kirkegaard optager ret store Arealer, og man bemærker de forskellige Banelinier, der er lagt igennem Frederiksbergomraadet.

Hjørnet af Gammel Kongevej og Værnedamsvej set fra førstnævnte. *Fotografi 1904.* Ogsaa andetsteds end i selve den gamle Frederiksberg By fandtes der ved Aarhundredskiftet ældre, lav Bebyggelse, ofte klemt inde mellem mere nymodens høje Huse. Det afbildede Hjørne ses i sin tidligere Skikkelse foran Side 85.

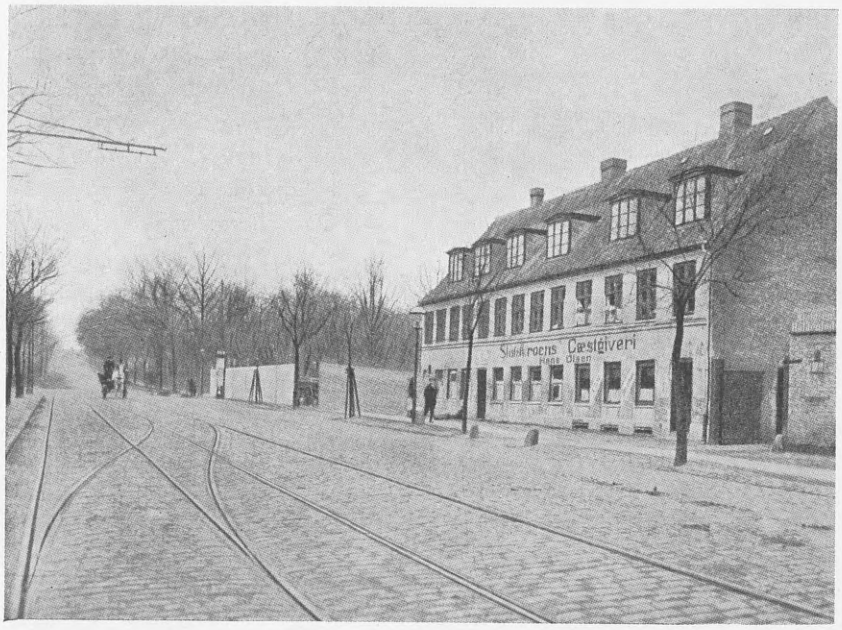

Vesterbrogade set imod Frederiksberg Bakke. *Fotografi 1904.* Den nu forsvundne Slotskro var en Afløser af Gæstgiveriet i Gamle Bakkehus. Da Landevejen i 1776 blev flyttet, fik den daværende Ejer Bevilling til at maatte bygge en Kro ved den nye Landevej.

Parti fra Smallegade med den saakaldte Gamle Kro. *Fotografi 1902.* Stedets Historie er ret ubekendt, men det hed sig, at den Natvægter, som i 1850 var ene om at overvaage Sikkerheden i Frederiksberg By, gerne fandtes i eller i det mindste uden for Kroen.

GODTHAABSVEJ SET IMOD BYEN, OMTRENT UDFOR NR. 36. *Fotografi o. 1900.* Et typisk Forstadsbillede fra Aarhundredskiftet. Længst inde mod Falkoneralleen laa den paa Billedet herunder viste lave Parcelbebyggelse, opført i 1854, inden Byggeloven 1858, »hvilket Sognet i høj Grad maatte beklage«. Bygningerne blev nemlig opført af det allerdaarligste Materiale, nogle af dem endog med Lervægge. »Paa denne Maade dannedes til liden Baade for de fleste Ejere en Coloni af Fattige, thi kun Faa, som havde Evne til at betale for længere Tid end en Uge ad Gangen, søgte ud i disse Boliger, som ved deres slette Bygningsmaade og lave Beliggenhed paa ingen Maade kunde siges at opfylde Bestemmelsen: at afgive sunde Boliger for den arbejdende Classe.«

GODTHAABSVEJ, SET FRA FALKONERALLEEN. *Fotografi o. 1895.* Man ser den lave Bebyggelse, der var Resultat af en Udstykning i 1854. Se Teksten til Billedet herover.

GAARDPARTI FRA LANDSTEDET »STORMLY« PAA GODTHAABSVEJ. *Maleri o. 1906.* Endnu efter Aarhundredskiftet lod der sig finde landlige Motiver paa det indre Frederiksberg.

Iøvrigt kunde Idyllen herover eksistere den Dag i Dag, da Bygningerne stadig findes, mellem Fasanvejen og Store Godthaab. De hørte til et Landsted paa 16–17 Tønder Land, udstykket fra denne Ejendom i 1813, købt af en Hørkræmmer Tværmose og siden ejet af Familien Klemp. Stedet hed først Katrinedal, men fra o. 1860 blev det kaldt Stormly, et Navn af samme Kategori som vel de fleste gamle Landsteders paa Frederiksberg, Rolighed, Godthaab, Sindshvile, ja »Med min Ro« var der saagar et, der hed.

PARTI FRA EEGHOLMS HAVE. *Maleri 1889 af Valdemar Georg Nielsen.*

Eegholms Have er identisk med Parken ved »Sanssouci«, hvilket Landsted fra 1845 ejedes af den kendte Isenkræmmer fra Højbroplads, Jens Peter Eegholm.

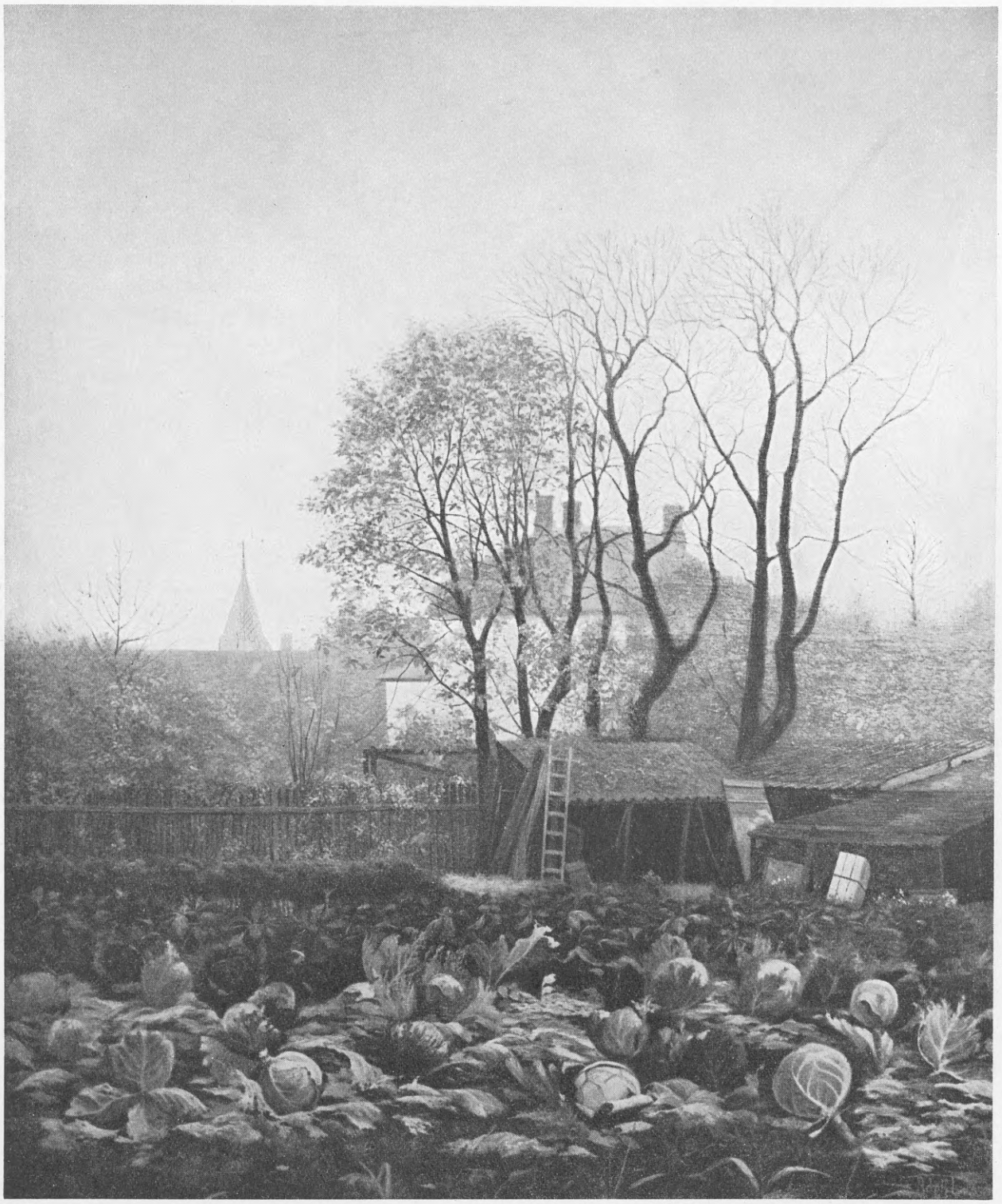

HAVEPARTI FRA ALLÉGADE. *Maleri 1890 af Adolf Larsen.* Ved Synet af de mange Kaalhoveder gaar Tanken uvilkaarligt tilbage til Frederiksbergs første Dage, til Ny-Hollænderby, hvis Moderby, den rigtige Hollænderby paa Amager som bekendt i sin Tid blev befolket med indkaldte Hollændere af Hensyn til Hovedstadens Forsyning med Grønsager. Forøvrigt var der ned mod vore Dage og er der endda stadig store Gartnerier indenfor Frederiksberg Kommunegrænse. Hvad angaar Billedet her, saa ser man i Baggrunden Spiret af Frederiksberg Kirke og bag Hegnet det endnu staaende Rokokohus fra 1749, Møllmanns Lyststed. Haven til det var i sin Tid ikke blot en Køkkenhave, men anlagt i kunstfærdig Barokmaner med Busketter og Træer. Den Have, som Maleren har staaet i, er altsaa Nabohaven imod Nord, der ikke vides at have haft en saadan Karakter. Men iøvrigt maa det erindres, at andre af Allégades Baghaver var taget i Brug paa helt anden Vis. Den næste Have igen, stadig imod Nord, til Allégade Nr. 10 var Hallebyes berømte Traktørsted, i Allégade 14 var der forhen baade Kro og Klædefabrik, og et Etablissement af sidstnævnte Art fandtes ogsaa i nuværende Nr. 18, nemlig det mere kendte, hvortil efterhaanden knyttedes Navnene Dannenberg, Collin og Frontin. Denne Fabrik bestod i mere end 100 Aar, fra o. 1725 og til efter 1850.

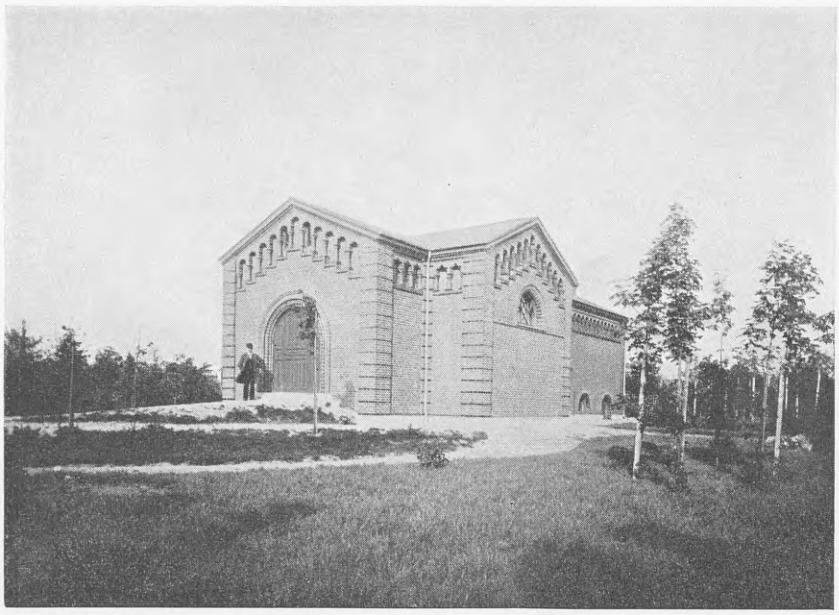

KREMATORIET PAA NYELANDSVEJ. *Fotografi 1904.* Hovedstadens første Krematorium blev opført Aar 1886 med A. M. Sørensen som Arkitekt og udvidet 1896-97 ved Arkitekt F. Levy. I Mellemtiden var Ligbrænding blevet legal. Den første Ligbrænding – af en svensk Tugthusfange – havde fundet Sted i 1886 for at faa konstateret Lovligheden, men Dommen gik Foreningen imod, og først i 1892 blev Ligbrænding tilladt. Krematoriet paa Nyelandsvej blev brudt ned 1907, efter at Urnerne var overflyttet til det nye Krematorium paa Bispebjerg.

KØKKENINTERIØR FRA FREDERIKSBERG HOSPITAL. *Fotografi 1903.* Som de øvrige Billeder fra Hospitalet paa disse Sider optaget, da det nuværende Frederiksberg Hospital stod færdigt, og det gamle skulde nedlægges.

GAARDINTERIØR FRA FREDERIKSBERG HOSPITAL. *Fotografi 1903.* Bemærk den hestetrukne Ambulance, for ikke en Menneskealder tilbage endnu et dagligdags Syn i den frederiksbergske Trafik.

Vognen holder i Gaarden ved Vestre Pavillon, som i sin Oprindelse var identisk med det »Frederiksberg Sogns Sygehus«, der blev opført 1862, et efter Tidens Skik kombineret Fattig- og Sygehus. Sammenlign næste Side.

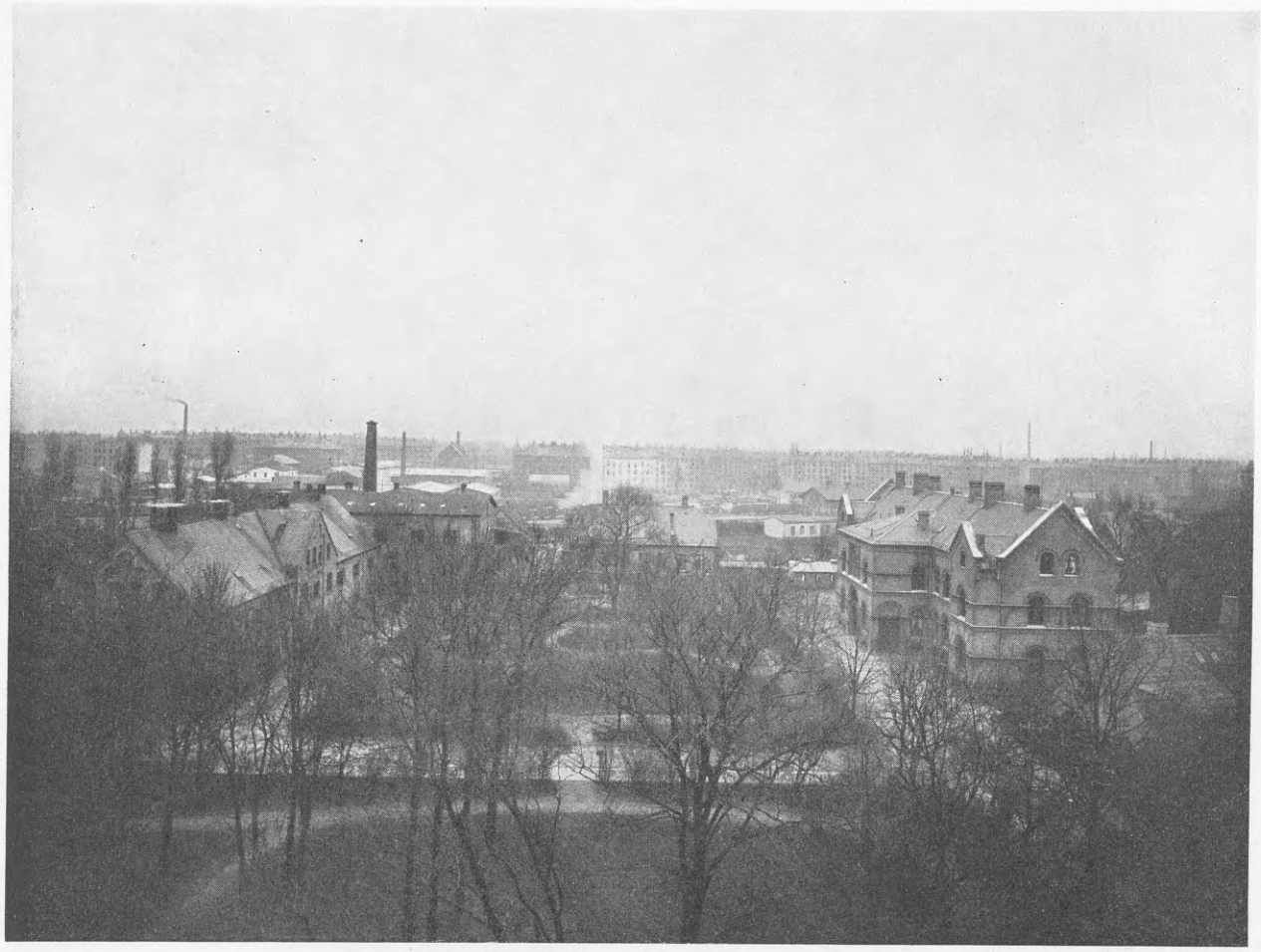

Udsigt over Frederiksberg Hospital. *Fotografi 1903*. Billedet er set fra Howitzvej, idet Hospitalet laa paa den Plads, som nu beslaglægges af Brandstationen, Biblioteket samt Retsbygningerne. Billedet viser til venstre den nederst forrige Side omtalte Sygepavillon, det oprindelige »Frederiksberg Sogns Sygehus«, der, foruden at det kunde huse et halvthundrede Fattiglemmer og nogle husvilde, 17 sengeliggende Patienter og fire sindssyge i Celler paa Kvisten, tillige afgav Forsamlingslokale for Fattigkommission og Kommunalbestyrelse. Faa Aar efter Opførelsen, allerede i 1868, blev der bygget et særligt Fattighus Nord for Bygningen – paa Billedet bag denne – og Hospitalet blev fra da af en selvstændig Institution. 1884 maatte man atter udvide, og det saakaldte »nye Hospital«, paa Billedet længst til højre, blev indviet 1885. Mellem dette Hus og Portbygningen ud til Howitzvej laa Administrationsbygningen.

Frederiksberg Hospital. Hovedindgangen fra Howitzvej. *Fotografi 1903*. Vejen hed dengang endnu Lampevej, forøvrigt uvist af hvilken Grund, men det hævdes, at det var paa Grund af den Lampe, en Jordemoder havde hængt ud foran sin Bopæl. Det var i 1905, Gaden skiftede Navn – »Lampevejsmordet« havde kastet Uhygge over det gamle – og blev opkaldt efter den kendte Læge Frantz Howitz, der var knyttet til Hospitalet, og hvis Fødeklinik laa ved Siden af dette.

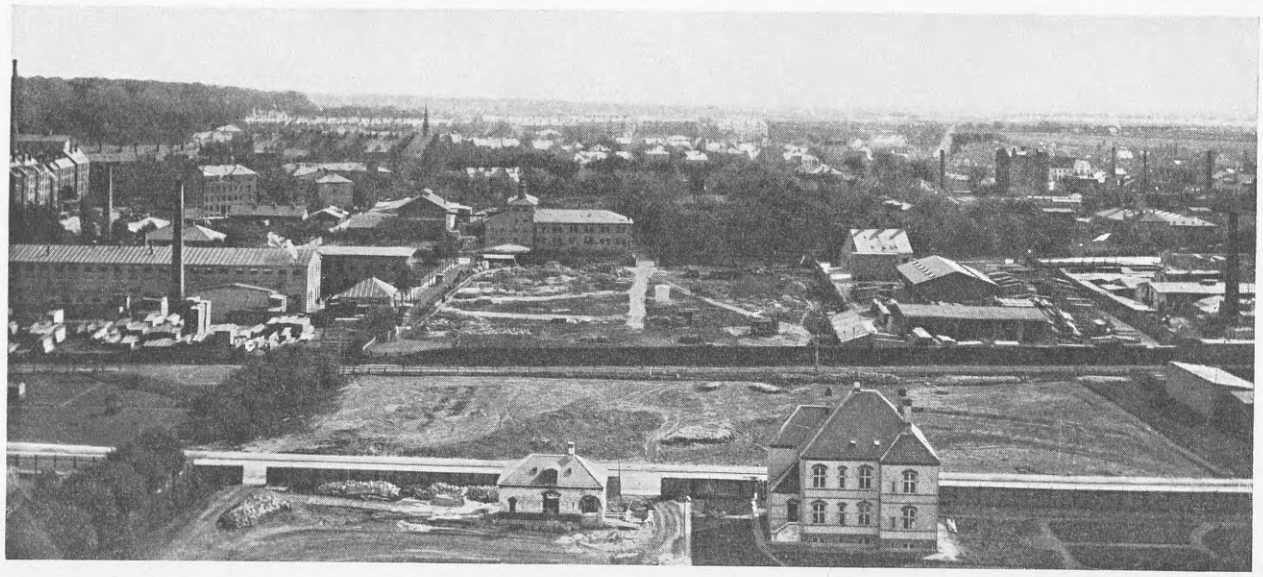

Udsigt imod Syd fra Forbrændingsanstaltens Skorsten ved Fabrikvej. *Fotografi 1903*. Til venstre Frederiksberg Have.

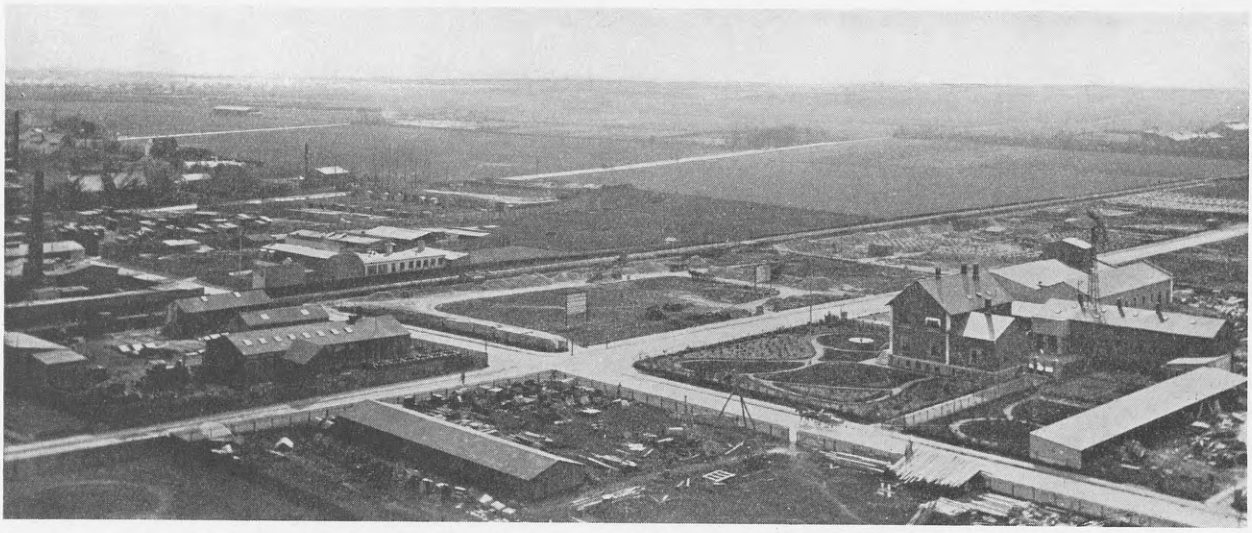

Udsigt fra samme Stade imod Sydøst. *Fotografi 1903*. Man ser fra neden Fabrikvej, Frederikssundsbanen, Finsensvej og Peter Bangsvej. Vejen skraat mod højre Hjørne er Eversvej, nu Emil Chr. Hansens Vej.

Udsigt fra samme Stade mod Vest. Til venstre det i 1895 ved Finsensvej opførte nye Flintholm-Gasværk. Vejen i Forgrunden er Eversvej (Emil Chr. Hansens Vej), yderst til venstre Fabrikvej, La Coursvej og til højre Nyelandsvej.

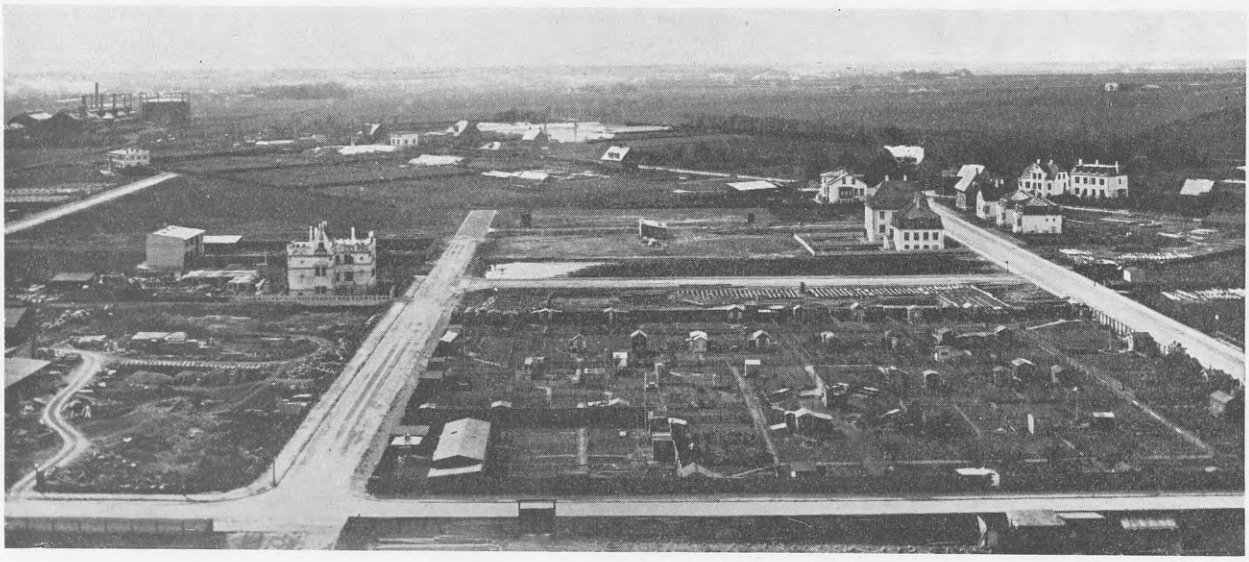

Udsigt fra Forbrændingsanstaltens Skorsten imod Nord. *Fotografi 1903*. Billedet har som de øvrige paa denne og foregaaende Side Interesse ved at vise, hvor ubebygget Størstedelen af Landdistriktet dengang endnu laa, idet det dog bemærkes, at mange af de nu eksisterende Veje er anlagt. Man ser herover allerforrest det 1893-94 opførte Amtssygehus paa Nyelandsvej og bag det det delvis fuldførte nye Frederiksberg Hospital. Ikke tyve Aar efter, at det foran omtalte var bygget ved Howitzvej, maatte det have en mere moderne og meget større Afløser.

Hvad angaar Billederne paa modstaaende Side, saa har det øverste i Forgrunden Fabrikvej og bag denne løber Frederikssundsbanen. Længere tilbage ser man Diakonissestiftelsen og længst tilbage Træerne langs Roskildevej. Disse skimtes ogsaa omtrent i Horisonten paa Midterbilledet. Bygningen, som paa det nederste Billede ses for Enden af Nyelandsvej, er Lykkesholm, et af de gamle Landsteder, hvis Hovedbygning den Dag i Dag er bevaret. Den første Ejer var vel hin Frants Stæhr, der trættedes med Naboen Jakob Flint, som havde opkaldt sin Ejendom Flintholm efter sig selv. Baade den og Lykkesholm var opstaaet noget efter Auktionen 1765 paa Parceller af Godthaabs Tilliggende.

Udsigt fra samme Stade imod Nordvest. Vejen i Forgrunden er Nyelandsvej og Vejen skraat ind i Billedet Stockflethsvej. Ved denne Forsørgelsesvæsenets dengang nyopførte Bygninger. Midt i Billedet løber Richs Vej med de høje slanke Popler. Den støder til højre til Godthaabsvej, der bugter sig op over Bakkerne imod Brønshøj. Det hvide Hus i Billedets Baggrund er Bellahøj.

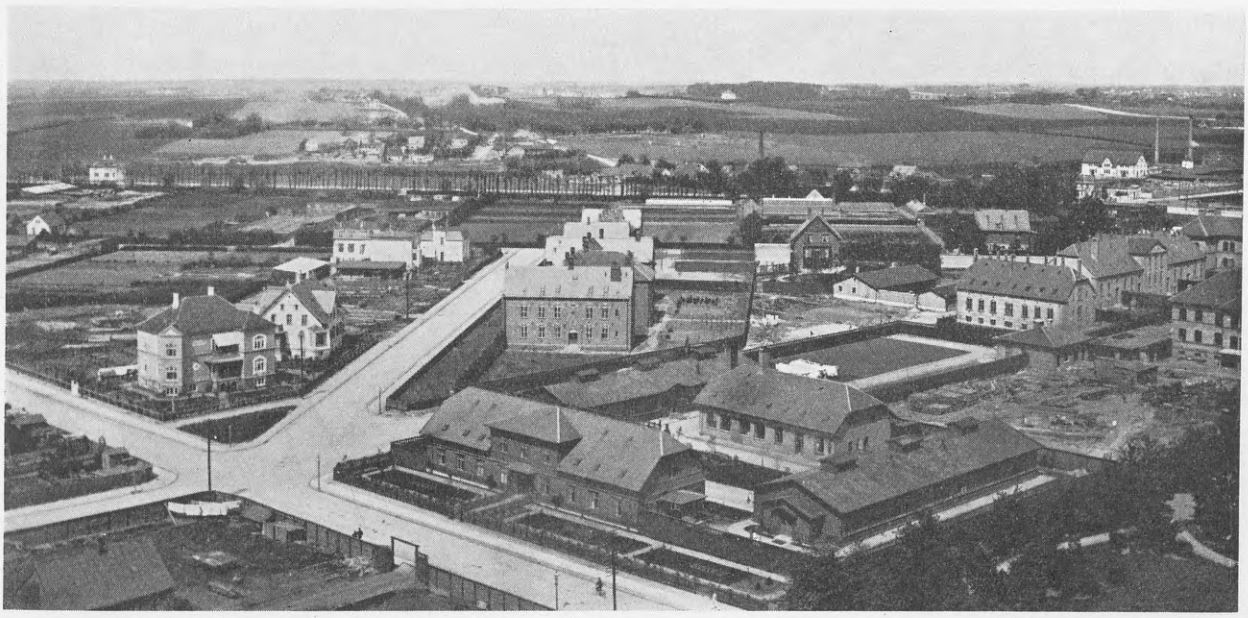

GRØNDAL SET FRA GODTHAABSVEJ. *Fotografi o. 1900.* Gaarden var en gammel Ejendom, der gik tilbage til Kalthuset, opkaldt efter Christian IVs Rustmester, Peter Kalthoff, som havde en Krudtmølle paa Stedet. Siden blev Ejendommen opretholdt som selvstændigt Brug ogsaa i den Periode, da Resten af Frederiksberg-Omraadet var udlagt som Græsmarker. Den kendte Politiker Balthasar Christensen ejede Grøndal en længere Aarrække i det 19. Aarhundrede.

GODTHAABSVEJ SET IMOD VEST. *Fotografi 1908.* Efter sidste Aarhundredskifte kom ogsaa det frederiksbergske Landdistrikt i Støbeskeen, og Bebyggelsens Vækst maatte efterhaanden hidføre Omlægninger af de gamle Veje. Det skete for Godthaabsvejens Vedkommende i 1908.

MARIENDALSVEJ SET IMOD NUVÆRENDE ZAHRTMANNS PLADS. *Fotografi o. 1905.* Det overraskende Billede stammer fra det Tidspunkt, da en Sporvejslinie var ført gennem det noget ældre Mariendals-Kvarter ud imod den saakaldte Fuglebakke, hvor man havde projekteret et nyt Villakvarter. Gaarden paa Billedet er Lille-Godthaab, der i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede hed: Med min Ro!

PARTI AF GODTHAABSVEJ MED STORE GODTHAAB. *Fotografi o. 1900.* Man ser Godthaabsvejen anlagt paa gammeldags Vis med dybe Grøfter langs Siderne. Som allerede foran nævnt var Godthaab den ene af de to store Landejendomme, der opstod paa de gamle »Hømarker« efter Auktionen 1765. Køberen var Heinrich Wium, men allerede kort Tid efter kom Gaarden paa Tvangsauktion, og Udparcelleringen tog siden hurtigt Fart. 1813 var der af Ejendommens oprindelige halvtredie Hundrede Tønder Land kun 11 tilbage. Det statelige Beboelseshus stammer fra det 18. Aarhundrede og er antagelig det første, som blev opført paa Ejendommen.

JORDBÆRMARK MELLEM FLORASVEJ, NORMASVEJ OG AZALEAVEJ. *Fotografi 1913.* Billedet er fra en helt anden Kant af Byen end de øvrige paa disse to Sider, nemlig fra Terrænet bag Søndermarken paa Grænsen imod Valby, hvis høje Huse ses i Baggrunden. Forsaavidt svarede Vejenes Blomsternavne udmærket til, at Jorderne som saa mange andre Steder i Byens Udkant var taget i Brug som Gartnerier. Midt i Billedet det allerede dengang nedlagte, men endnu ikke forsvundne Kochs Teglværk, der laa, hvor Magnoliavej nu støder til Søndre Fasanvej.

HAVEINTERIØR, PILEALLÉ 16. *Fotografi o. 1910.* Et særligt Islet i det frederiksbergske Forlystelsesliv danner fra ældre Tid »de smaa Haver«, tidligere Funktionærboliger, der anvendes som Traktørsteder.

KØKKENINTERIØR, PILEALLÉ 18. Saa mange Remedier er nødvendige for at kunne levere »Vand paa Maskine«.

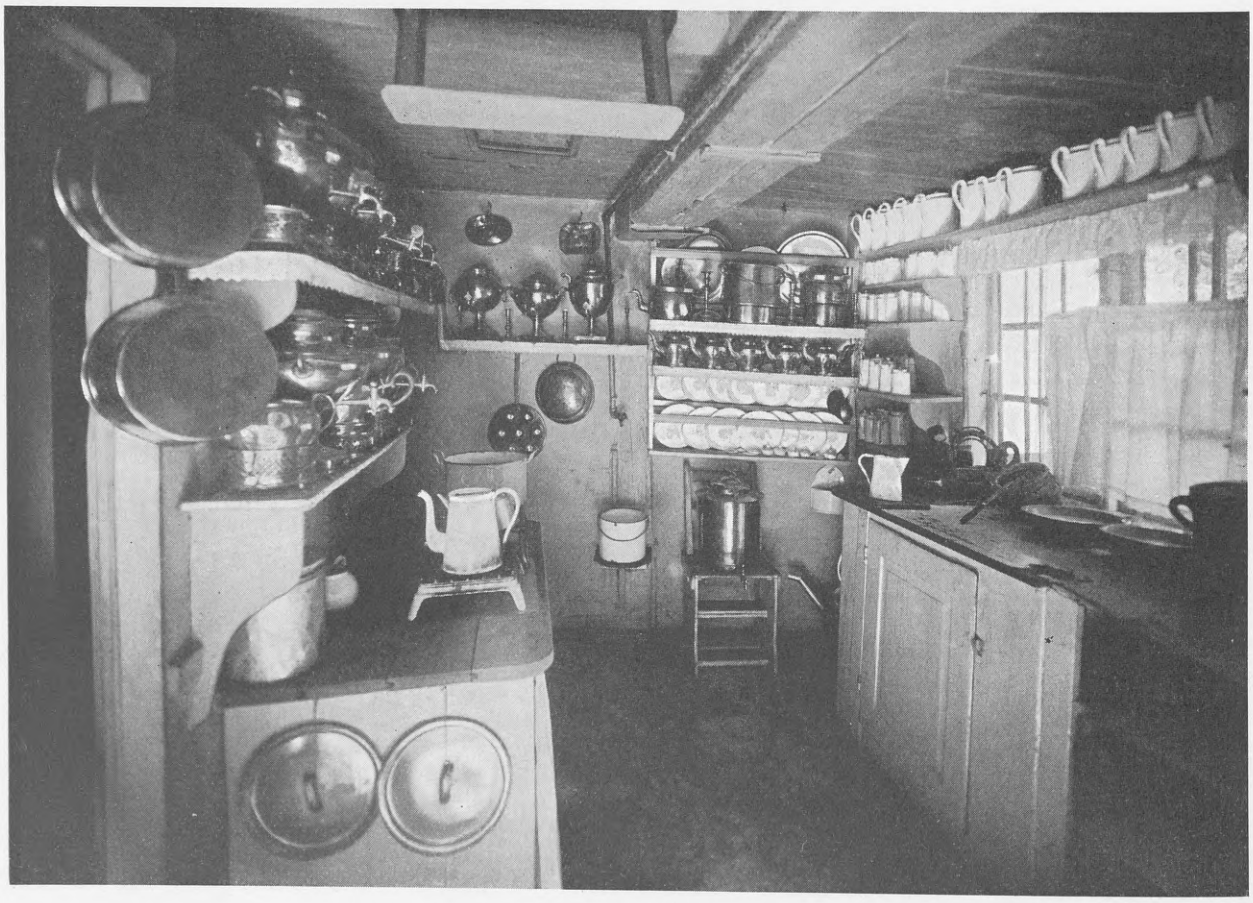

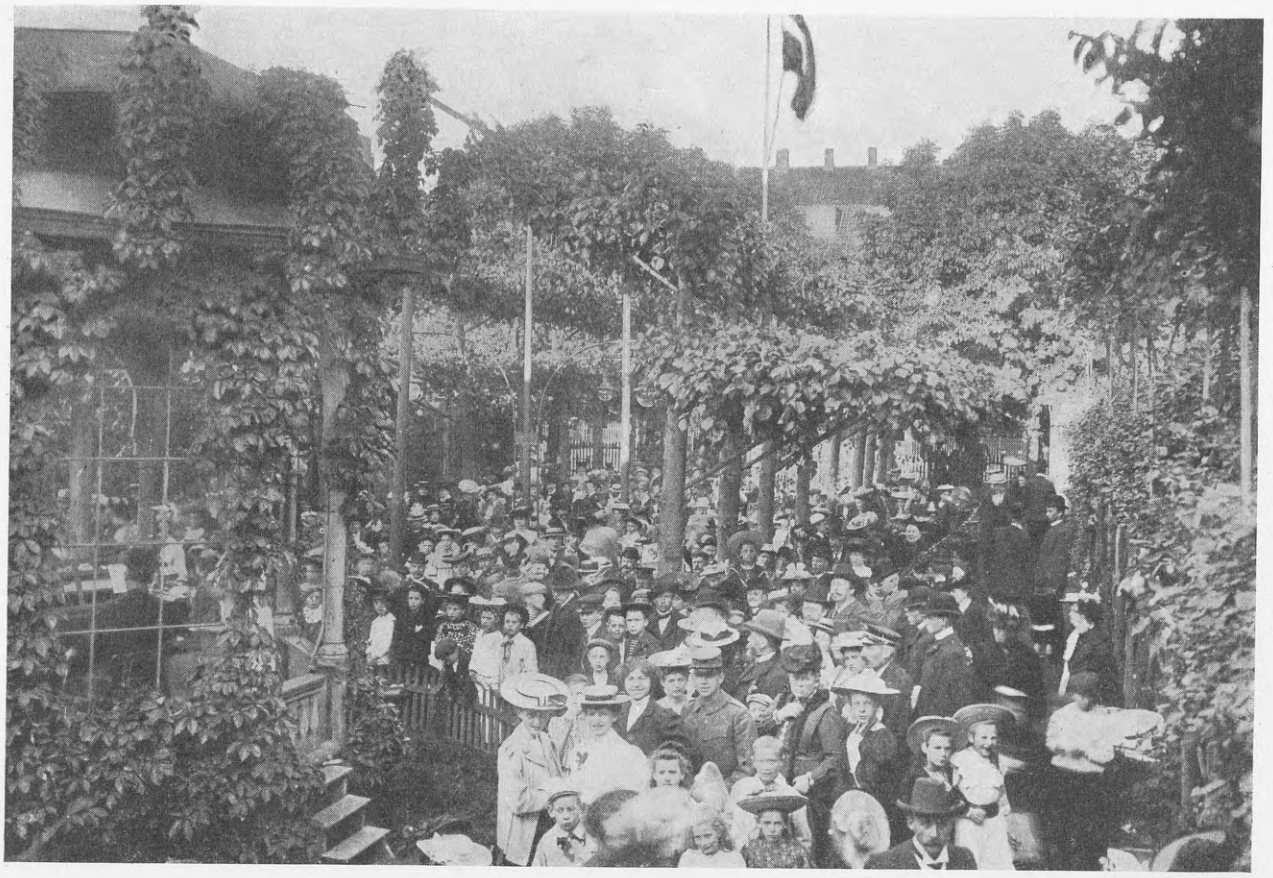

En Sommersøndag i »Operettens Have«. *Fotografi 1906*. Det var Kehlet, der havde reklameret med Optræden af »Nordens skønneste Kvinder« i sin »Café Chantant«, og det var her, Drachmann mødte sin Edith. I de første Aar Kehlets Efterfølger, Lorry Feilberg, drev det gamle Etablissement, som nu hed »Operetten«, opretholdt han dets Traditioner som Sangerindepavillon. Først 1913-14 begyndte Omlægningen.

Interiør fra »Operetten« set imod Sangerinde-Tribunen. *Fotografi o. 1910*.

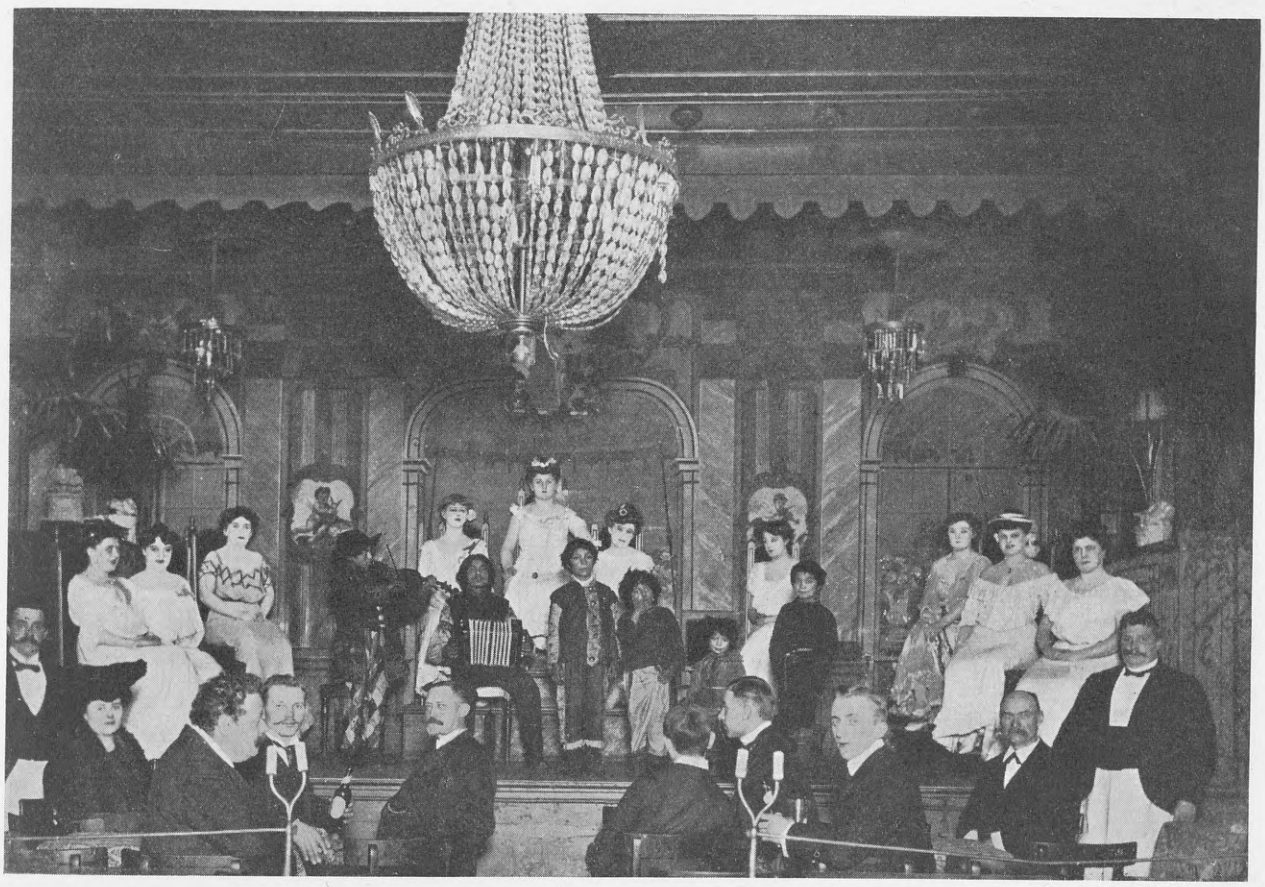

PARTI FRA DET GAMLE JERNBANETERRÆN. *Fotografi 1908*. Den anden københavnske Hovedbanegaards Omraade strakte sig ud langs Dæmningen mellem Sankt Jørgens Sø og Peblingesøen. Det var den karakteristiske Bygning midt i Billedet, man kaldte Strygejernet.

Foran Huset den Trappeovergang, der førte til Svineryggen. Da den blev bygget i 1865, »kunde ingen anstændig Dame gaa op ad den, i det mindste ikke, naar der var andre tilstede«.

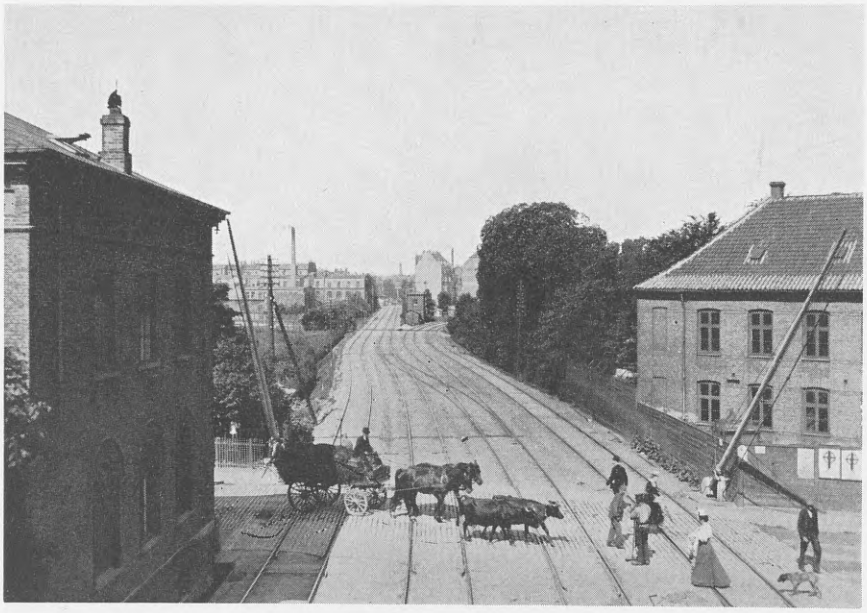

JERNBANEOVERSKÆRINGEN PAA VODROFFSVEJ, SET IMOD FREDERIKSBERG. *Fotografi 1908*. Siden Omlægningen af baade Nord- og Vestbanen er Frederiksberg blevet forskaanet for de Overskæringer, som blev til større og større Gène, efterhaanden som Trafikken voksede.

Til højre ligger Ladegaardens Have. Banen havde skaaret den Del af Ladegaardens Grund fra, hvorpaa Mosendal var bygget.

JERNBANEOVERSKÆRINGEN PAA FUGLEVANGSVEJ. *Fotografi 1913*. Mens Rosenørns Allé er anlagt, hvor Jernbanesporene ses paa Billedet herover, har Fuglevangsvej, efter at Overskæringen er nedlagt, faaet sit oprindelige Forløb.

Parti fra H. C. Ørstedsvej set imod Syd. *Fotografi o. 1910.* Ogsaa i Fortiden med dens mere stilfærdige Trafik havde man sine Færdselsbesværligheder, der lige som vore Dages fremmedes ved Opgravninger i Gaderne. Og dertil kom de adskillige Steder, hvor man kunde faa Lov til at holde stille og vente, naar Bommene var lukket. Man ser paa dette Billede begge Overskæringer paa Ørstedsvej, i Forgrunden Vestbanens og bagest Nordbanens.

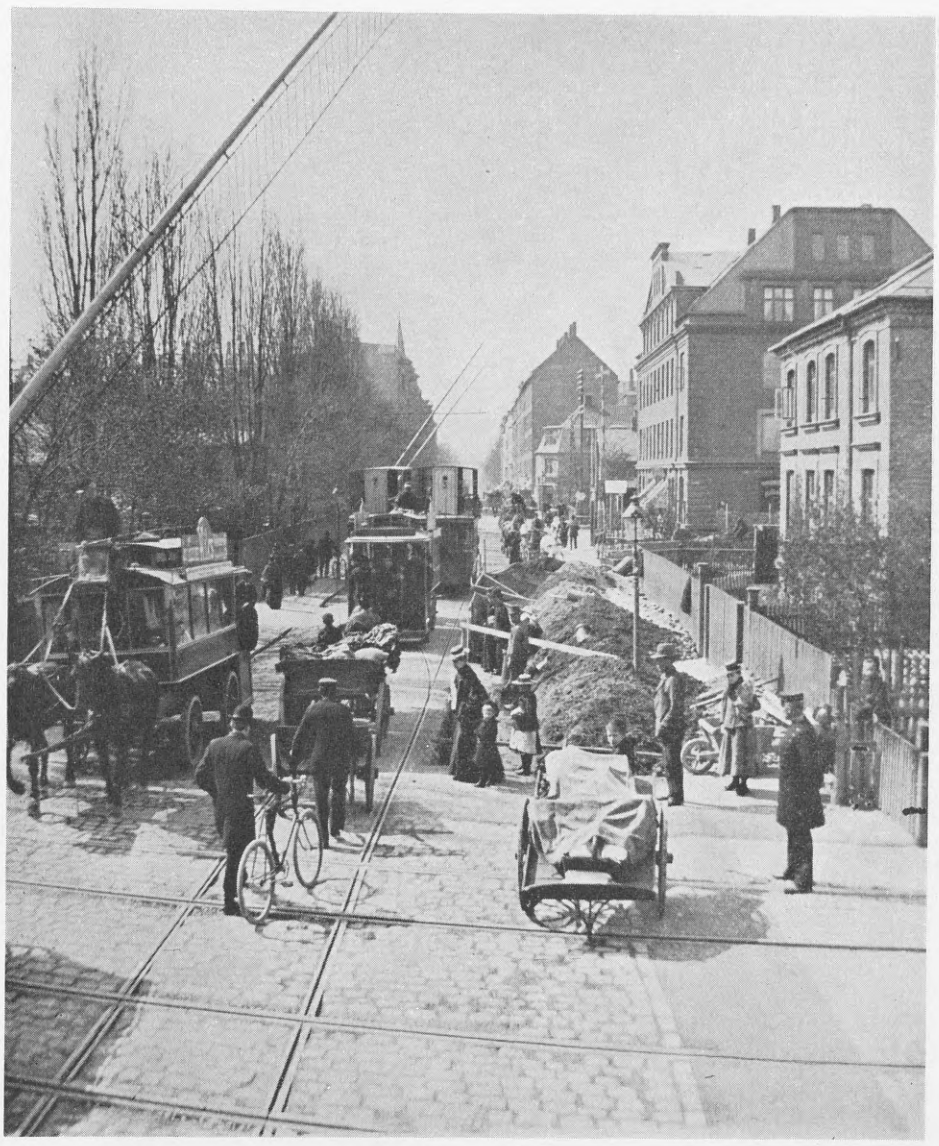

Udsigt imod Bülowsvej med Jernbaneoverskæringen for Nordbanen. *Fotografi o. 1910.* Som ved Fuglevangsvej et af de karakteristiske Ledvogterhuse. Lidt længere fremme skar Banen Ladegaardsaaen for at løbe videre over Nørrebro.

Pilealleen set fra Frederiksberg Runddel. *Fotografi 1912.* Gaden havde paa det Tidspunkt endnu bevaret sit hyggelige Præg med Træer paa begge Sider. Bygningen til højre blev opført til Brandstation, benyttet som saadan til 1886, og fra 1875 tillige som Politistation.

Den gamle Skole i Pilealleen. *Fotografi 1910.* Oehlenschläger har i sine Erindringer fortalt om Livet i denne Skole, der »saa ud som en en Svinesti, med optraadt Stengulv, Borde og Bænke som i den sletteste Kro«. Den gjorde Tjeneste som Skole endnu i 1865. Siden var her Klokkerbolig. Bygningen blev nedrevet i 1911.

Hjørnet af H. C. Ørstedsvej og Bernstorffsvej, set fra Ørstedsvej. *Fotografi 1913.* Ogsaa et af de Steder paa det centrale Frederiksberg, der har skiftet Udseende i dette Aarhundrede, ligesom selve Bernstorffsvej har faaet Navneforandring til Danasvej.

Gadeparti fra de Classenske Boliger. *Fotografi 1912.* Nu er saa godt som hele det egenartede Kompleks forsvundet, inklusive Kirken, der som foran nævnt ikke stammede fra Anlæggets første Tid, men blev opført 1878 med V. Tvede som Arkitekt. Som Tiden gik, maatte det hele Anlæg, der ved Starten var hilst med almindelig Tilfredshed, virke forældet, og Boligerne blev ved Lejlighed udsat for stærk Kritik. Da Kommunen i Længden heller ikke var interesseret i at opretholde dem – de havde i Kraft af den lave Leje, som skyldtes Fideikommissets filantropiske Indstilling, udviklet sig til et virkeligt Fattigkvarter, blev der indledet Forhandlinger om Kommunens Overtagelse af det hele Kompleks, og 1911 blev det Alvor. Nedrivningen blev paabegyndt omtrent med det samme, men forskellige Omstændigheder, bl. a. Bolignøden under den første Verdenskrig, bevirkede, at den trak i Langdrag, og først nu er de sidste Boliger ved at forsvinde. Kirken, der paa Billedet ses til venstre, blev brudt ned i 1912.

Parti fra Svinerygen. *Fotografi 1914.* Vor Tid har ogsaa set de saakaldte Vodroffs Nyhuse forsvinde, de, som laa paa Hjørnet af Vodroffsvej og Gammel Kongevej, og af hvilke det ene var den saakaldte Vodroffs Kro.

Parti fra Frederiksberg Allé med Morskabsteatret. *Fotografi 1913.* Da Billedet blev taget, havde Teatret endnu hverken skiftet Navn eller Karakter. Bygningen var opført 1885 som Afløser af en ældre Træbygning med samme Navn, fra 1869, og havde i 90erne, da Revyerne kom paa Mode, samlet *tout Copenhague,* med Kunstnere som William Gerner og Frederik Jensen. Senere fulgte Alexandra-Teatrets 3aarige Periode under Peter Fjelstrup 1914-17, hvilket sidste Aar Façaden blev prydet med Navnet paa den Skuespillerinde, som gennem de følgende 25 Aar skulde skabe Begrebet Betty-Nansen Teatret.

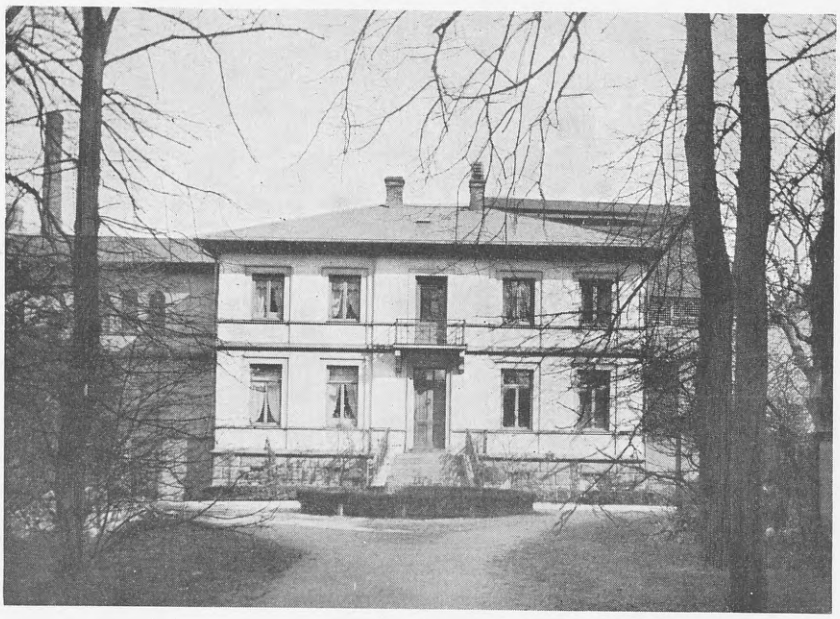

»Forhaabningsholm« set fra Forhaabningsholms Allé. *Fotografi 1914.* Bygningen var i sin Tid Hovedsædet paa den ene af de to store Landejendomme, der opstod ved Auktionen 1765. Den ses foran Side 82 i sin oprindelige Skikkelse, men er 1874 ændret, bl. a. ved Paabygning af en Etage, og endelig i ny Tid yderligere ombygget i Anledning af, at Den skandinaviske Bryggerhøjskole blev aabnet her i 1925.

Hassagers Kollegium i Bredegade. *Fotografi 1920.* Denne Bygning staar fremdeles velbevaret, som opført i nyklassisk Stil først i forrige Aarhundrede. Den har Navn efter Ægteparret Hassager. Enken skænkede den 1888 til et Studenterhjem.

I nyeste Tid har Kollegiet som Nabo og Pendant faaet Frihedskollegiet, opført paa en Grund ved Frederiksberg Have.

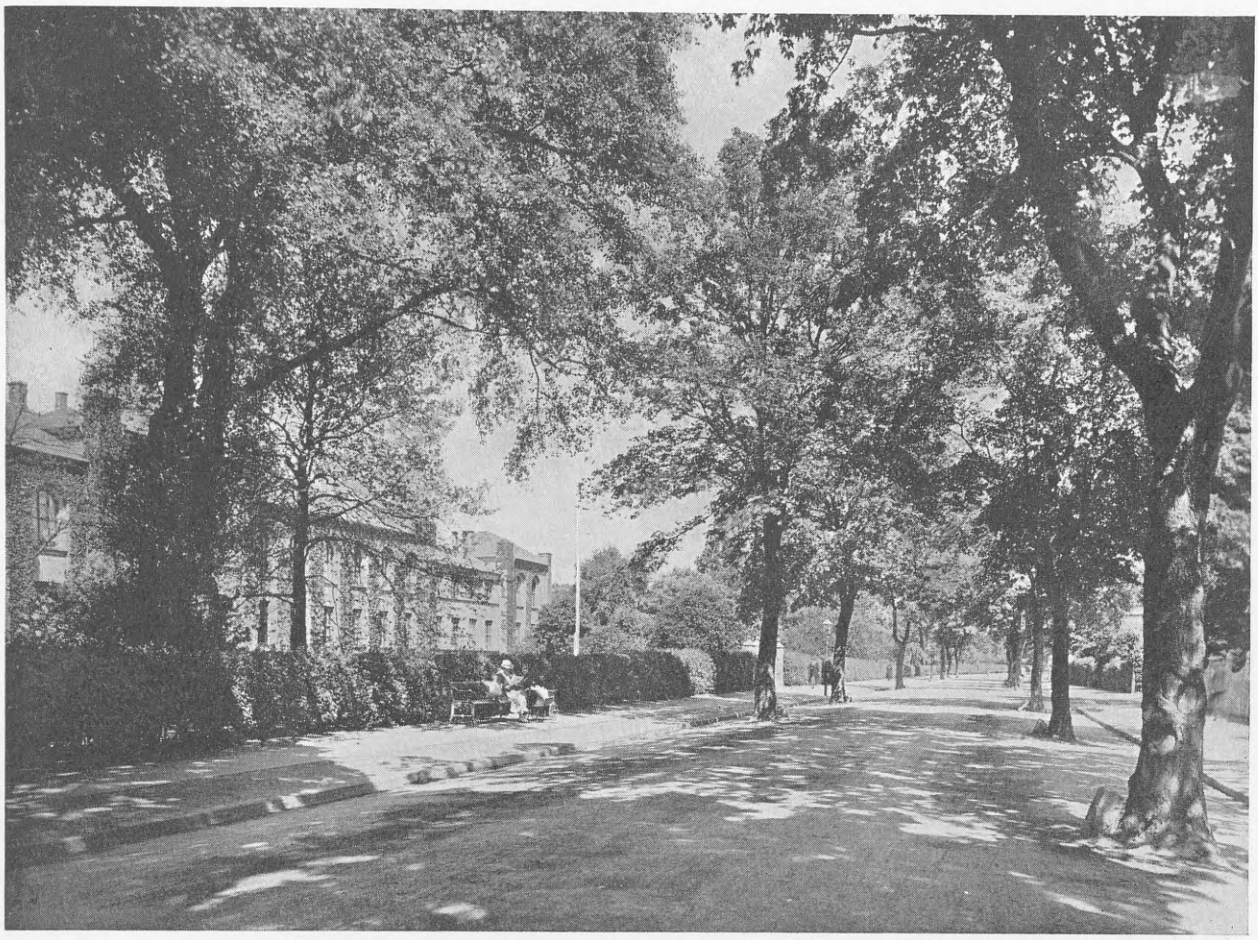

PARTI FRA BÜLOWSVEJ MED LANDBOHØJSKOLEN. *Ældre Fotografi.* Selvom Frederiksberg stadig har adskillige af sine Idyller i Behold, er mange ogsaa forsvundet, saaledes de stolte Trærækker, som indtil i 1930rne flankerede Bülowsvej. Landbohøjskolens Facade, som den ses paa Billedet, er ikke den samme, som Holm viste paa det foran Side 107 gengivne Prospekt. Foran den oprindelige Hovedbygning blev der nemlig i 1892-95 ved Arkitekt E. Gnudtzman opført en ny Facadefløj. Højskolen har i det hele gennem Tiderne gentagne Gange været Genstand for Udvidelser, og det ikke blot hvad Bygningerne angaar. Paa den anden Side Rolighedsvej har den ogsaa erobret det Terræn tilbage, som i Starten blev afstaaet til Opførelse af Københavns Sygehjem. Det skete i 1918, og snart efter blev Sygehjemmets Bygning indrettet til Laboratorier og Undervisningslokaler. Paa Nabogrundene til Sygehjemmet ligger siden 1885 Det landøkonomiske Forsøgslaboratorium og siden 1908 Landbohøjskolens Serumlaboratorium.

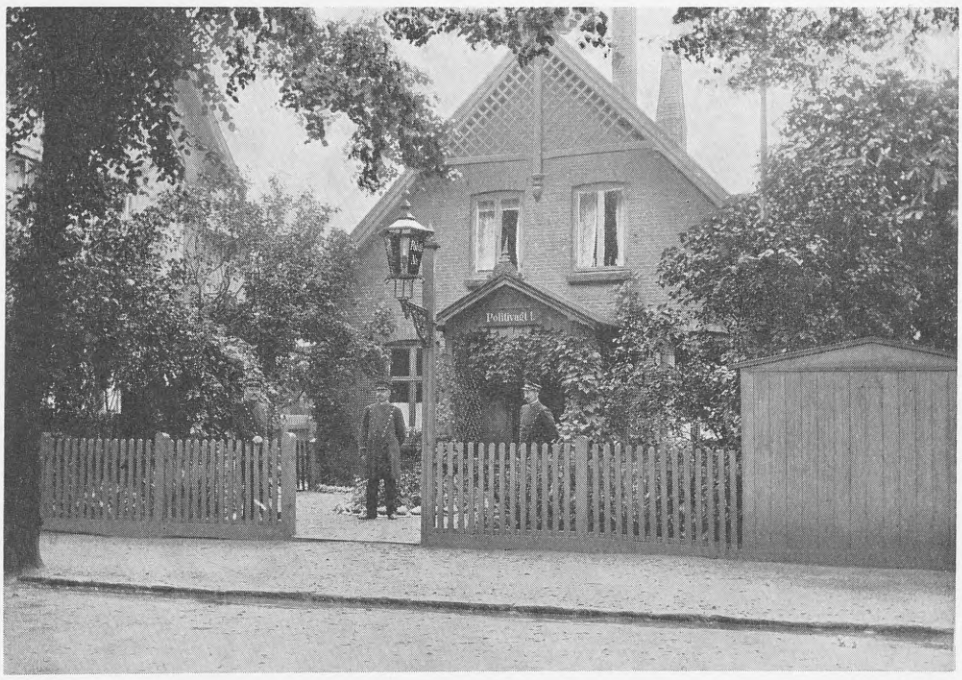

SANKT KNUDSVEJ 38. *Fotografi 1912.* Villaen, som afbildes her, rummede, som det vil ses, Politivagt Nr. 1.

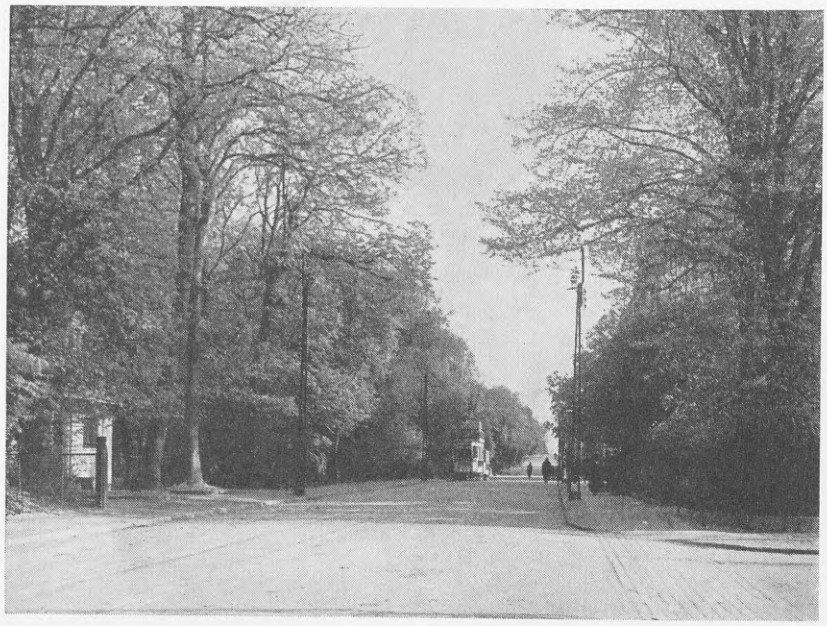

PARTI AF SØNDRE FASANVEJ SET IMOD ROSKILDEVEJ OMTRENT UDFOR KRONPRINSENSVEJ. *Fotografi 1926.* Vejen hører ogsaa til de af Kommunens Færdselsaarer, der har ændret Karakter som Følge af en senere Tids Reguleringer.

Det er Bredden af den nye Fasanvej, der har bevirket det, for Vest for Gaden strækker sig stadig det Villakvarter, som opstod i Slutningen af forrige Aarhundrede langs royalt benævnte Veje, samt den store Solbjerg Kirkegaard. Alene Frederiksvej og Mathildevej ligger med deres høje Huse som et Vidnesbyrd om Fortidens manglende Byplanlægning.

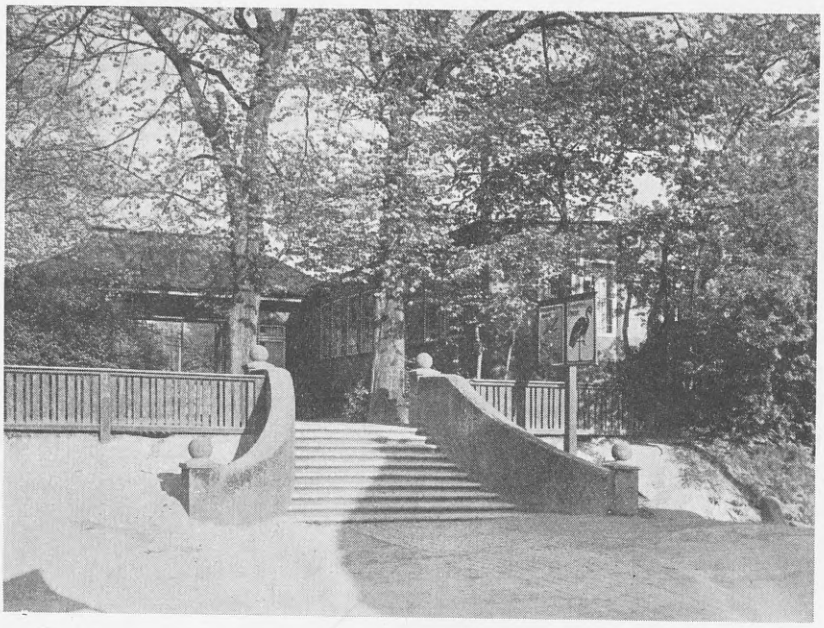

PARTI AF SØNDRE FASANVEJ FØR OMLÆGNINGEN. *Fotografi 1926.* Man ser Trappen op til Zoologisk Haves gamle Indgang, hvor Billetkontoret laa til højre og den folkelige Restaurant »Gimle« til venstre.

Trappen blev opført 1905 med C. V. Thomsen som Arkitekt og var særlig motiveret af, at Sporvognen dengang havde Endestation paa Frederiksvej. Indgangen blev nedlagt ved Fasanvejens Omlægning i 1926.

ROSKILDEVEJ SET FRA SØNDRE FASANVEJ IMOD SLOTTET. *Fotografi 1926.* Skønt man først i den senere Tid synes at være naaet til Enighed om den endelige Regulering af Frederiksberg Bakke, har denne dog længst mistet det virkelige Landevejspræg, som den havde endnu, da dette Billede blev taget.

Det er Bakkens Asfaltering, Anlæg af Cyklestier og Opsætning af elektriske Standere, Ledninger og Stoppesignaler, der har forandret Indtrykket.

PETER BANGS VEJ SET IMOD VEST. *Fotografi 1914.* Det er kun en 35 Aar siden, Peter Bangs Vej blev anlagt i sin nuværende Bredde. Denne Færdselsaare, nu en af Byens vigtigste i Øst-Vest, blev i sin Tid, omtrent 1775, udlagt som en Markvej, da Fælleden, Bakken og Vandkrogen blev udskiftet af Fællesskabet. Men Forholdet var dog det, at den arvede Pladsen efter en af Hovedstadens gamle Udfaldsveje imod Vest, Fortsættelsen af Smallegade over Rødehus indtil Damhussøen. Endnu ned imod Aar 1900 var Peter Bangs Vej ikke ført igennem helt ud til denne.

Navnet har Vejen efter en Grundejer, men en Grundejer, der tillige var en offentlig Personlighed. Juristen og Politikeren Peter Bang spillede en ret fremtrædende Rolle baade før og efter det skelsættende Aar 1848. Han ejede og udstykkede Grundene paa begge Sider af Lindevangs Allé, hvor der saaledes allerede i 1850erne opstod en af de ældste Bebyggelser i Landdistriktet.

PETER BANGS VEJ SET IMOD VEST. *Fotografi 1914.* Den gamle Vestbane skar Peter Bangs Vej netop ved den ovenfor nævnte Lindevangs Allé. Billedet her er altsaa set imod Diakonissestiftelsen fra et Stade omtrent udfor Geismars Væverier, en af Frederiksbergs ældre Fabrikker, grundlagt 1866.

I dette Nabolag er Peter Bangs Vej endnu tildels kantet af mere aaben Bebyggelse, men længere mod Vest løber den gennem det i Løbet af den sidste Menneskealder opstaaede Lindevangs-Kvarter med dets høje Etagehuse.

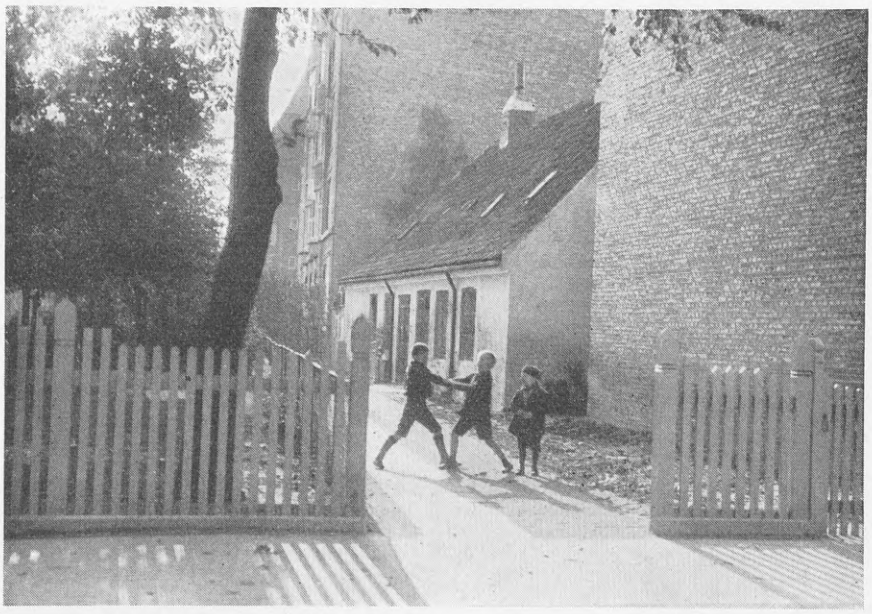

PARTI FRA GRUNDTVIGSVEJ. *Fotografi 1917.* Man ser Henrik Steffens Vej, anlagt henover Grundtvigs gamle Ejendom, »Christianshvile«, som Bogtrykker Bianco Luno tidligere havde ejet. Han købte den 1848 og udstykkede den, ligesom han ombyggede selve Stedet. Det lave Hus var en af de til Bolig for »Landliggere« omdannede Sidelænger.

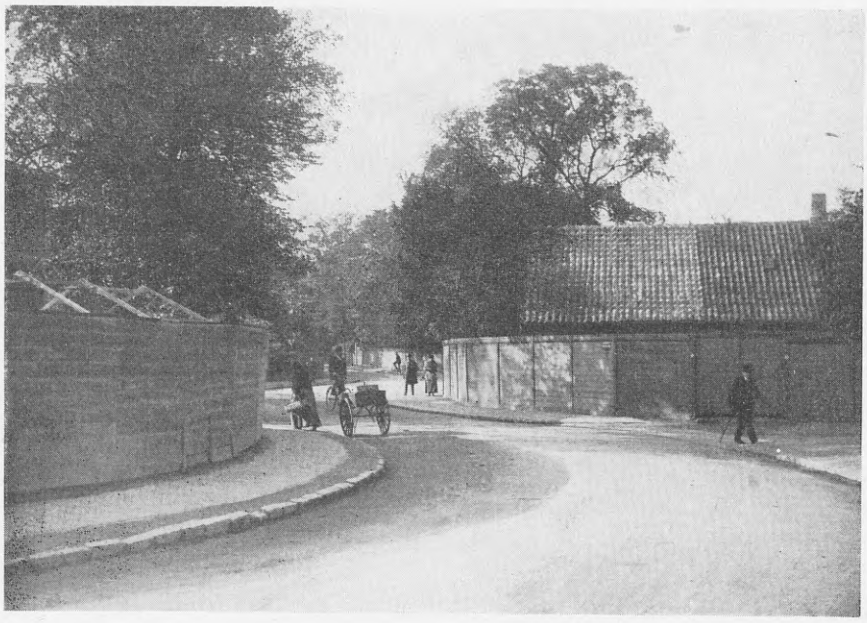

PARTI FRA HOWITZVEJ SET FRA SOLBJERG KIRKE. *Fotografi 1917.* Billedet viser en anden Howitzvej end Nutidens, nemlig Vejen før Reguleringen 1928, da dens krummede Forløb var endnu mere iøjnefaldende. Til højre Hjørnet af Stationsvej, nu Solbjergvej.

HOWITZVEJ NR. 44 SET FRA SOLBJERGVEJ. *Fotografi o. 1915.* Stedet var et af de tre ældste paa Lampevejen, et fornemt Landsted fra første Halvdel af det 19. Aarhundrede.

Paa den tilhørende Grund blev der 1854 anlagt en Hattefabrik, S. Børgesens & Co. Man ser Landstedets Hovedbygning, der blev ødelagt under Besættelsen, og den gamle østlige Sidefløj ved nuværende Solbjergvej. Helt til venstre Hovedbygningen af Frederiksberg gamle Alderdomshjem.

PARTI FRA HOWITZVEJ. *Fotografi 1928.* Billedet er set imod Finsensvej, før denne endnu var ført lige over den nedlagte Vestbane. Bemærk de to Banevogterhuse, og i Baggrunden Krystalisværket.

Huset, der ses umiddelbart til Venstre for den høje Reklamegavl, havde Straatag.

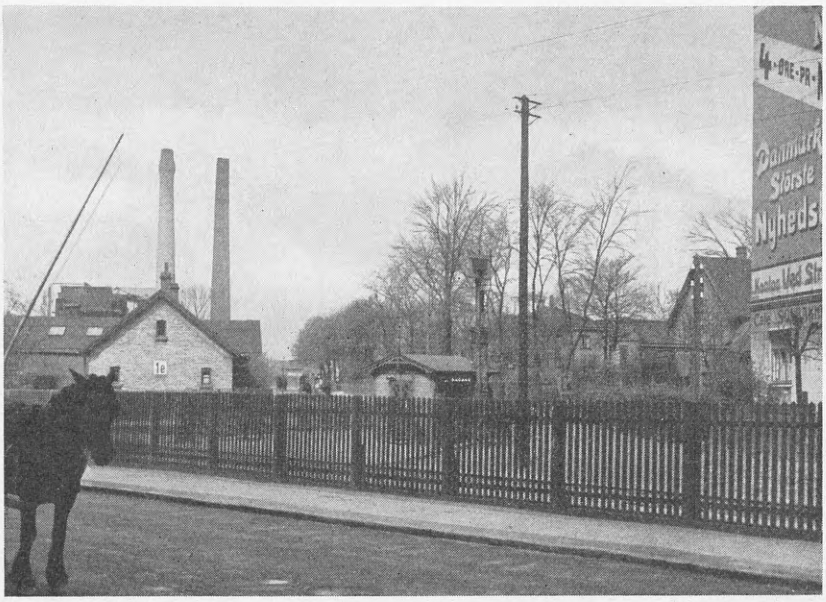

FINSENSVEJ SET IMOD VEST. *Fotografi 1928.* Optagelserne har fundet Sted paa Grund af Vejens tilstundende Omlægning. Til venstre ser man det i 1919 opførte Krystalisværk, og til højre Haven, som laa foran Neuberts Villa og Fabrikanlæg. Sidstnævnte Virksomhed var grundlagt 1848 i Neumünster, men 1866 flyttet til Hovedstaden, hvor den havde til Huse baade i Viborggade og paa Lampevej.

PARTI FRA FINSENSVEJ SET IMOD ØST. *Fotografi 1928.* Selv om Vejen paa det Tidspunkt havde mistet det helt aabne Præg, som Billedet foran Side 97 viser, har den ikke megen Lighed med Finsensvej i Dag.

Ogsaa Finsensvej hører til de vigtigste Trafikaarer paa Frederiksberg og fører gennem et til Dels tætbebygget Kvarter.

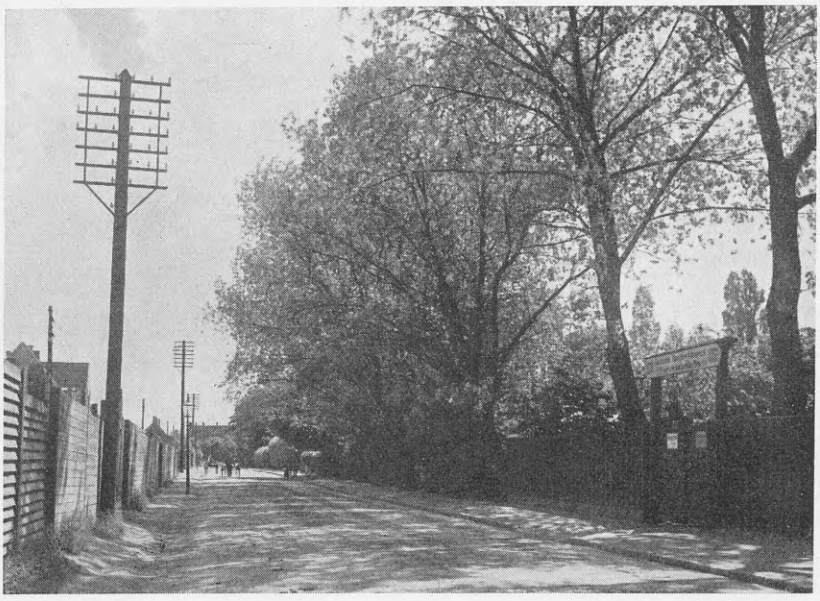

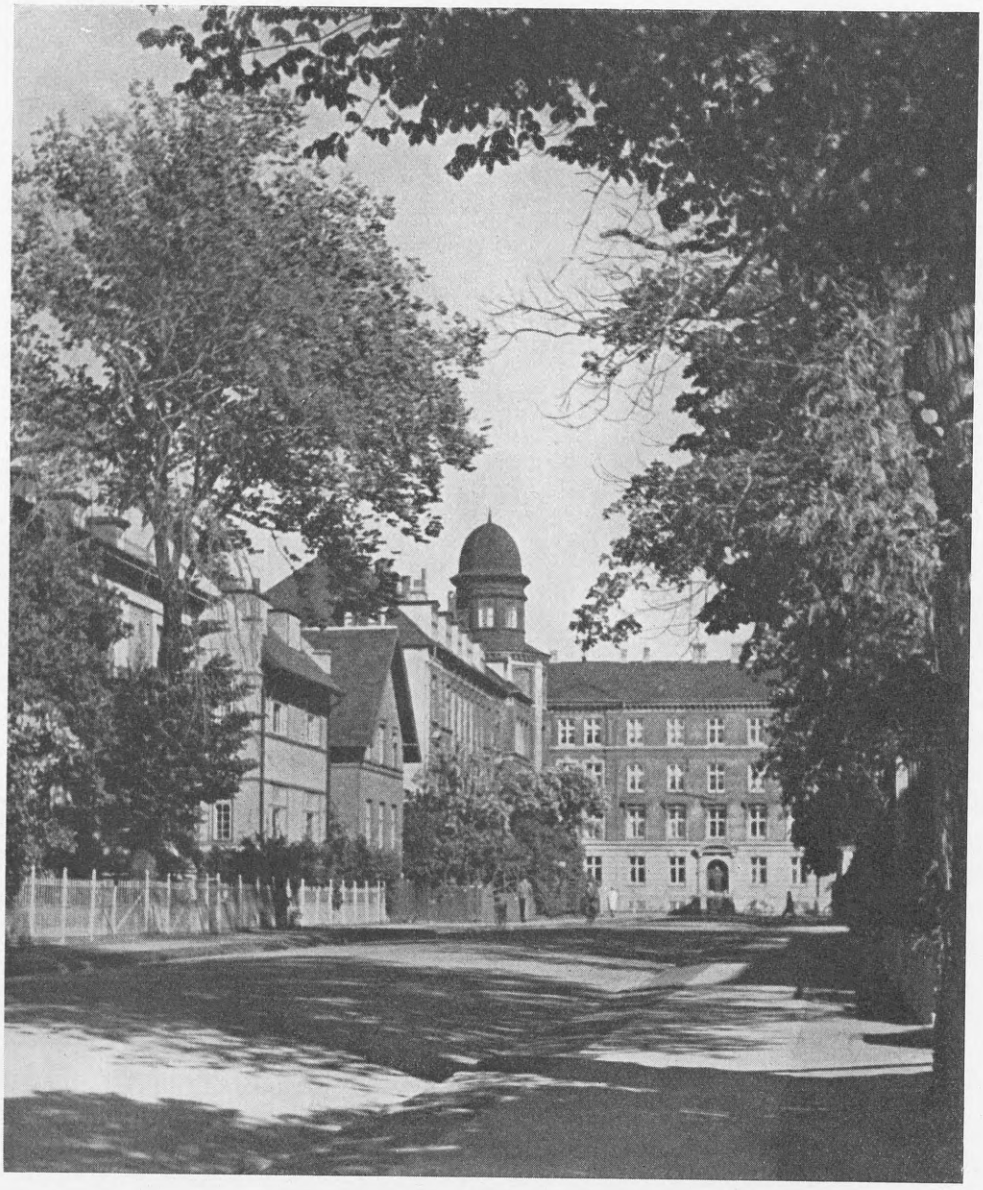

PARTI FRA KASTANIEVEJ SET IMOD H. C. ØRSTEDSVEJ. *Fotografi 1944.* Et frederiksbergsk Gadebillede, der trues af Ødelæggelse, hvis de nyeste Vejplaner gennemføres. Ejendommen paa Hjørnet ved Ørstedsvej er den, som kaldes Taarnet, og som er blevet bekendt paa Grund af Digteren Johannes Jørgensens Tilknytning til den.

VILLA PAA CARIT ETLARS VEJ NR. 4, SET FRA HAVEN. *Fotografi 1948.* Den for et Par Aar siden forsvundne Villa var en af de første, som blev opført mellem Frederiksberg Allé og Vesterbrogade og af den Mand, efter hvem Gaden siden fik Navn. Carl Brosbøll, alias Carit Etlar havde før bygget en anden Villa, men det var denne, han selv længe beboede, og det siges, han skrev »Gøngehøvdingen« i Lysthuset.

Parti fra Allégade set fra Gammel Kongevej. *Fotografi 1941.* Den store Bygning paa Hjørnet ved Smallegade blev opført i Aaret 1895, men forsvandt i 1941, da Rydningen af Raadhusgrunden begyndte. For sin Tid var det et meget moderne og vel indrettet Boligkompleks opført ved Arkitekterne Julius Bagger og P. Blichfeld.

Parti fra Gammel Kongevej med Kino-Palæet. *Fotografi.* Frederiksbergs første Biograf fandtes i det gamle Forlystelsescentrum, i en Kælder paa Hjørnet af Runddelen og Allégade, en tidligere Ølhalle. Naar det ikke lykkedes at faa fuldt Hus for de 15 Øre pro Persona, som Prisen var, blev Billetter uddelt gratis paa Runddelen!

Kino-Palæet, det mest anselige af Frederiksbergs senere Biografteatre, opført 1918 med Axel Maar som Arkitekt, blev ødelagt ved Schalburgtage i Juni 1944.

Interiør fra Frederiksberg Kirke. *Fotografi.* Nutidens Frederiksberg kan ikke opvise mange gamle Interiører af historisk Interesse, men til de ældste hører Alterpartiet i Byens ældste Kirke, der som allerede nævnt blev opført efter hollandsk Forbillede i Aarene 1732-34 som en ottekantet Centralkirke.

I Datidens Holland var saadanne Kirkebygninger ret almindelige, og selve Alterpartiets Opbygning med Prædikestolen over Alter og Altertavle kendes fra flere samtidige danske Kirker. Anbringelsen er i god Pagt med Pietismens Tankegang, efter hvilken Ordet eller Forkyndelsen saa absolut er det primære.

Alterpartiet er udført af Billedhuggeren Johan Christoffer Hübner i Forbindelse med Snedkeren Christian Holfeldt. Altertavlen er derimod ikke den oprindelige, men skyldes Eckersberg.

Paa Alteret staar de Malmstager, som Peter Kalthoff, Frederik IIIs Tøjmester, skænkede til Hollænderbyens Kirke.

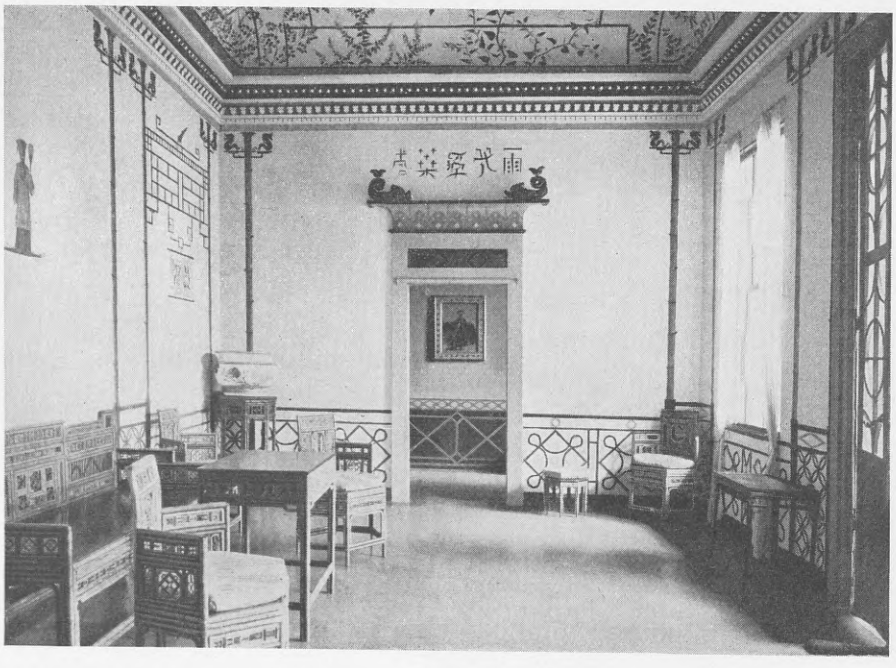

Interiør fra det kinesiske Lysthus. *Fotografi o. 1915.* Lysthuset paa Øen i Frederiksberg Have virker desto mere eventyragtigt, fordi det er utilgængeligt for Offentligheden.

Det blev i sin Tid opført, ikke blot fordi et saadant hørte med til Udstyret i Datidens romantiske Haver, men ogsaa af praktiske Grunde, som en Pavillon, hvor de kongelige Herskaber kunde indtage Forfriskninger. Udstyrelsen af det til vore Dage saa godt som uforandret bevarede Lysthus var helt igennem kinesisk, men imiteret, dog at der forhen fandtes en Del ægte Porcellæn.

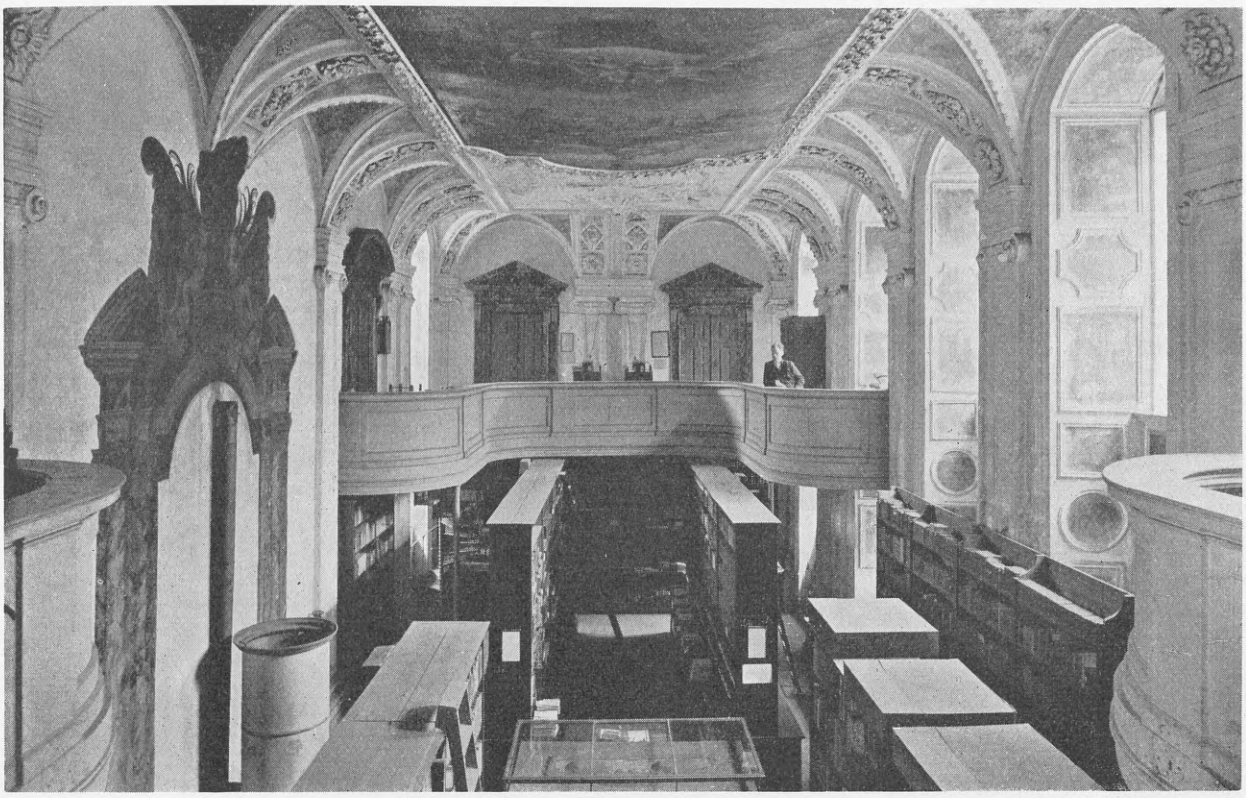

INTERIØR FRA FREDERIKSBERG SLOTSKIRKE. *Fotografi 1918.* I Slotskapellet, der var blevet indviet i 1710, havde man i 1736 højtideligholdt 200 Aarsdagen for Reformationens Indførelse, og fire Aar senere blev den unge Kronprins Frederik (V) konfirmeret her som Landets første kongelige Konfirmand, ligesom siden Arveprins Frederiks tre Børn, hvoriblandt den senere Christian VIII her bekræftede deres Daabspagt. Men efter Enkedronning Maries Død i 1852 blev Kirken kun anvendt undtagelsesvis, som da Grundtvig her viede J. C. Hostrup til Elisabeth Hauch.

Og da Slottet i 1868 blev indrettet som Officersskole, syntes Kirkens Skæbnetime inde. Det gik vel ikke saa galt som paatænkt, da man vilde indrette Kirkerummet som Laboratorium og anvende Marmorbadet ved Siden af som – Svovlbrintelokale. Skønt Kirken led den mere taalelige Skæbne at blive taget i Anvendelse som Bibliotek, blev Rummet alligevel stærkt mishandlet. Inventaret blev fjernet – det gamle Compenius-Orgel kom saaledes tilbage til dets oprindelige Plads paa Frederiksborg – og Reoler opstillet, mens den paa Væggen malede Alterindfatning nu blev Baggrund for en kæmpemæssig Kakkelovn.

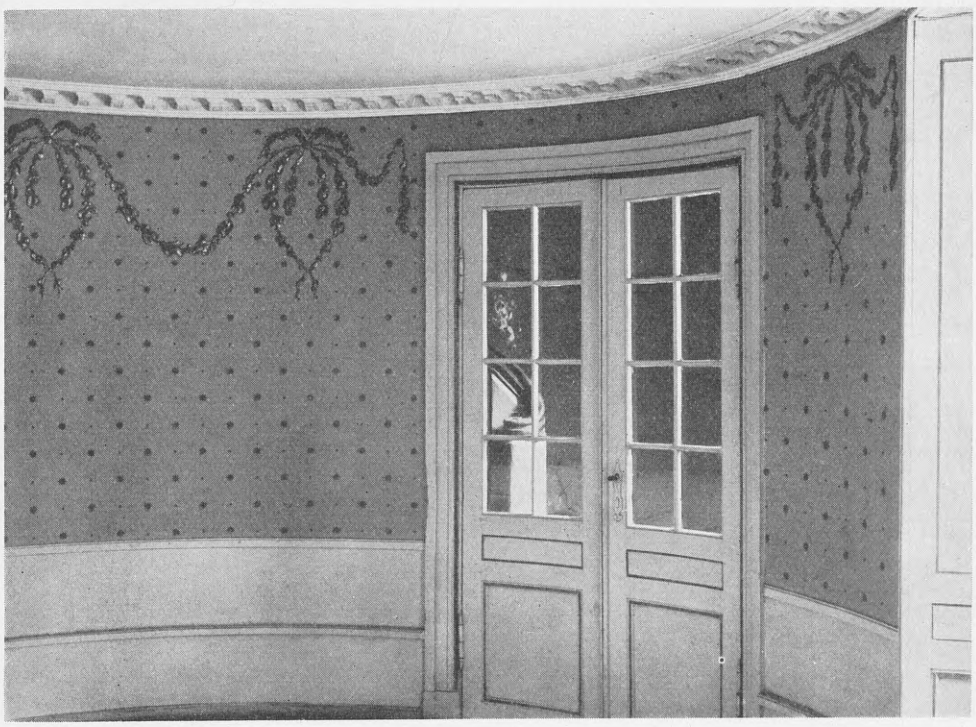

OVAL HAVESAL PAA VODROFFSLUND. *Fotografi o. 1905.* Mens Slotskapellets Barokinteriør ved en omfattende Restaurering har faaet sin gamle Skikkelse tilbage, eksisterer den smukke Empiresal, som her er afbildet, ikke mere. Den ovale Havestue forsvandt sammen med selve den gamle Hovedbygning, da denne i 1906 maatte give Plads for det pompøse Nybyggeri omkring nuværende Danas Plads.

Den franske Skoles Brand den 21. Marts 1945. *Fotografi.* Som i selve Hovedstaden satte de »fem forbandede Aar« ogsaa deres Spor paa Frederiksberg, ja, Byen blev Skueplads for den mest omfattende af Besættelsestidens ulykkelige Hændelser hin Foraarsdag, da de engelske Flyvere ved en skæbnesvanger Fejltagelse bombede den franske Skole i Frederiksberg Allé og Beboelseshuse paa Maglekildevej.

Tabet af saa anseligt et Bygningsværk som Institut Jeanne d'Arc, Sankt Josefsøstrenes Skole, opført 1924, var jo for intet at regne imod Sorgen over de næsten hundrede omkomne, hvoraf 86 Børn.

Parti fra Maglekildevej den 21. Marts 1945. *Fotografi.* Skønt der ved Bombardementet af Beboelseshuse og Villaer gik forholdsvis faa Menneskeliv tabt, skabte de materielle Ødelæggelser et tydeligt og trøstesløst Billede af en krigshærget Bydel.

KONG CHRISTIAN X OG DRONNING ALEXANDRINE VED MINDEKORSET FOR DEN ALLIEREDE SOLDAT PAA FREDERIKSBERG RUNDDEL. *Fotografi 1946*. Til højre skimtes vor nuværende Konge.

Som tidligere Elev paa Officersskolen gæstede Kong Christian X oftere det gamle Slot, hvor saamange af hans Forgængere havde haft deres Residens. Men Majestæten blev ogsaa den første danske Monark, der efter Frederik VI har opholdt sig i længere Tid paa Frederiksberg. Det skete dog nødtvungent, under Besættelsen, da Christian X i Lighed med Byens Grundlægger heller ikke havde villet forlade sin Rede og efter at være styrtet med Hesten paa en af de daglige Rideture, der netop i den Tid betød saa meget, lod sig indlægge paa Diakonissestiftelsen.

Kong Christian havde gjort Holdt paa Frederiksberg Runddel under Køreturen gennem den besatte By paa 70 Aarsdagen, da han blev hyldet som ingensinde før – og standsede der atter paa Femaarsdagen derefter, da Kongeparret kørte igennem den befriede Hovedstad.

Og endelig indfandt Majestæterne sammen med Kronprinsparret sig igen paa Runddelen i Maj Maaned 1946, da man til Ære for de allierede Sejrherrer i den anden Verdenskrig havde rejst et stort Mindekors ved Indgangen til Frederiksberg Have. Korset var flankeret af de allierede Magters Flag, og danske Soldater og Marinere stod Æresvagt.

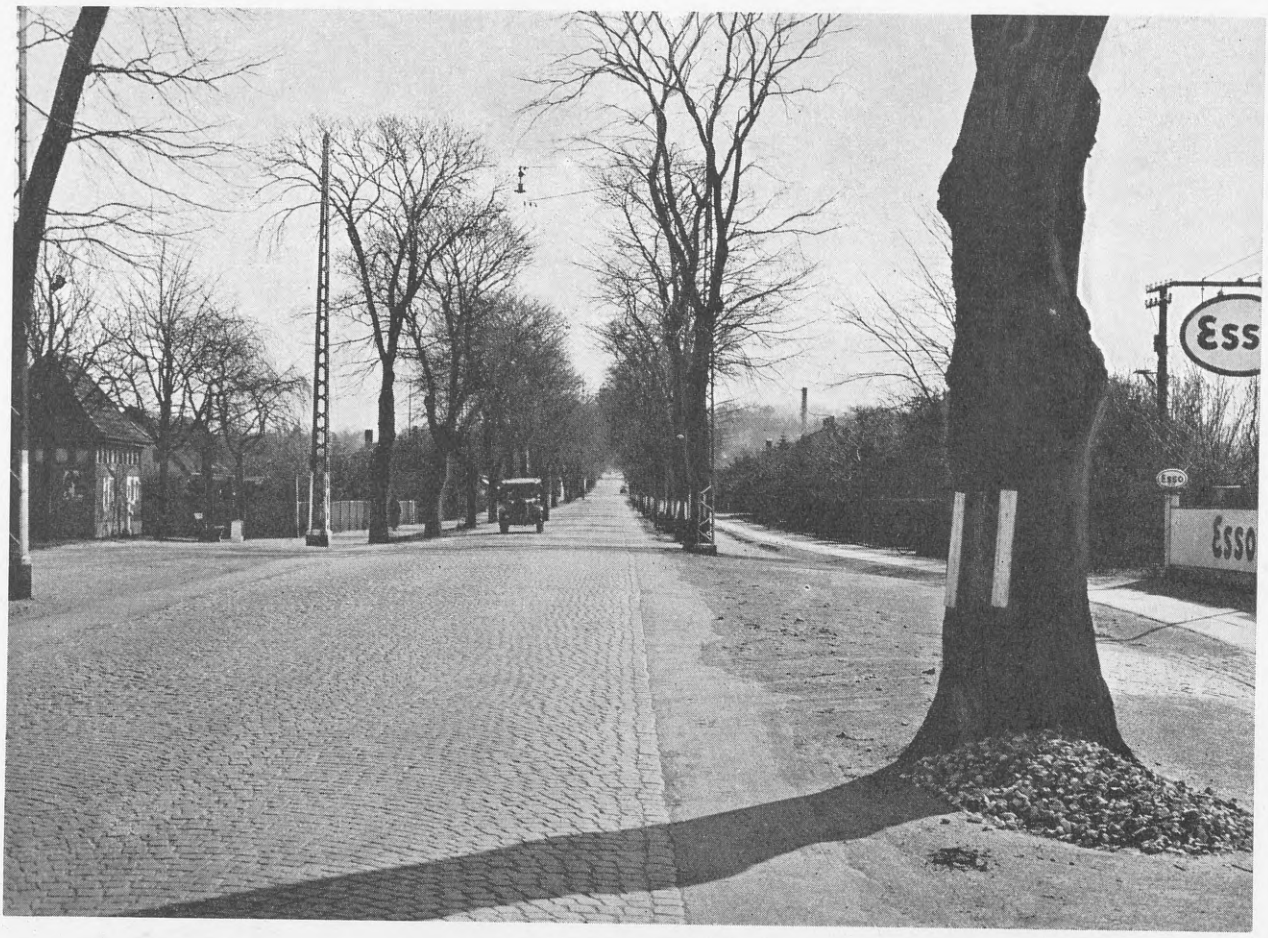

ROSKILDEVEJ UDFOR DALGAS BOULEVARD SET IMOD FREDERIKSBERG BAKKE. *Fotografi 1942*. Roskildevej har paa Frederiksberg endnu bibeholdt sin Landevejskarakter med Chaussébrolægningen og de høje Trærækker. Man kan dog sikkert regne med, at dette Gadebillede inden længe ogsaa vil være Historie.

PARTI FRA ROSKILDEVEJ MED INDGANGEN TIL ZOOLOGISK HAVE. *Fotografi 1920*. Siden 1905 hæver det slanke Trætaarn sig paa Frederiksberg Bakke, Hovedstadens højeste Udsigtspunkt. Arkitekt T. A. Hirth byggede Taarnet, tydeligt nok opført med Eiffeltaarnet som Mønster.

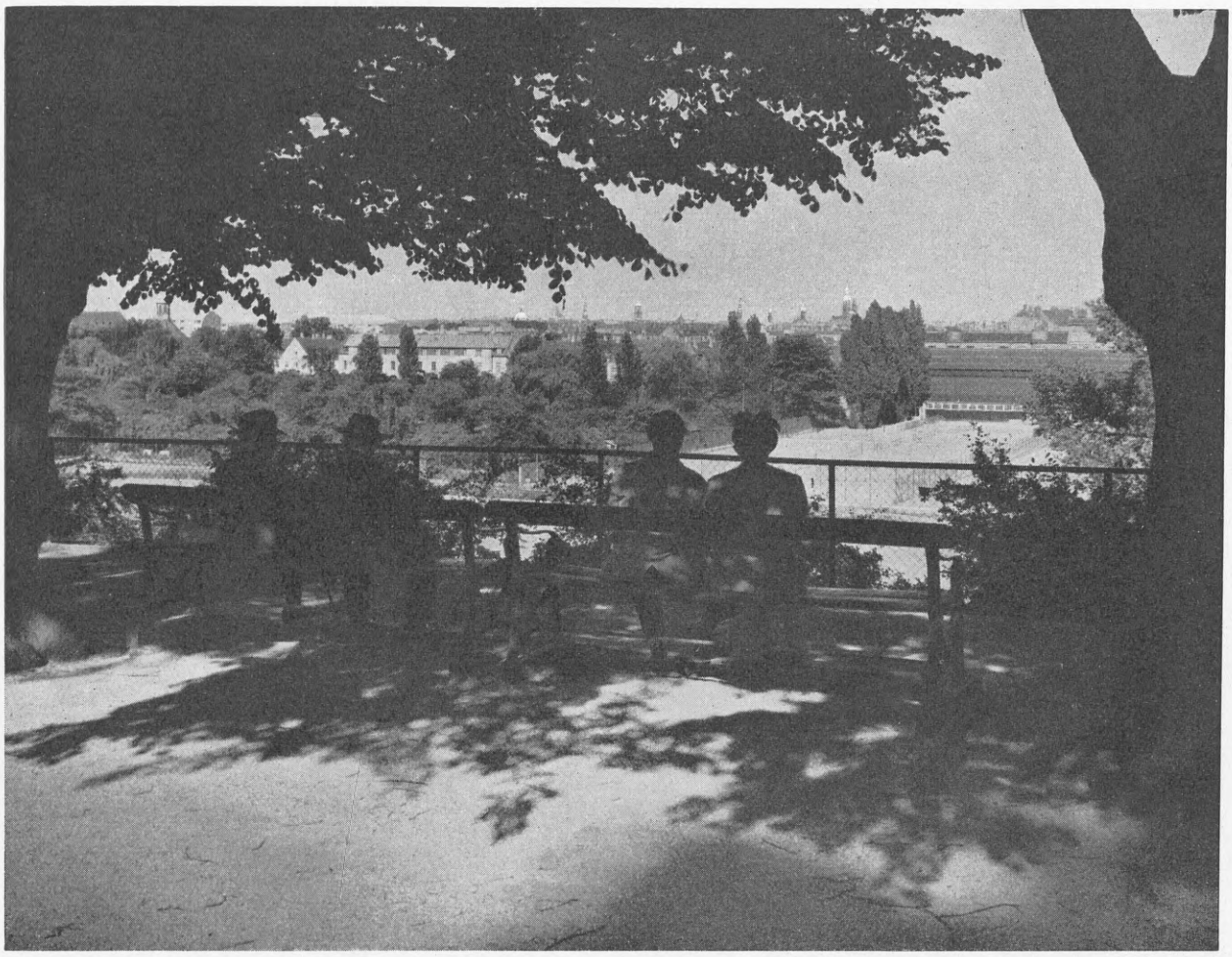

Udsigt fra Smallebakken foran Frederiksberg Slot imod København. *Fotografi 1950.*

1951

Det er i det foregaaende ved Hjælp af Billeder søgt at skildre Frederiksbergs Udvikling i de forløbne 300 Aar, idet der tillige er lagt Vægt paa at vise det forsvundne Frederiksberg, det være sig dets Idyller eller Skrøbeligheder. Naar der hidtil ikke er taget saa meget Hensyn til Udviklingen igennem det indeværende Aarhundrede, skyldes det, at der saa vilde komme altfor mange Gentagelser i det følgende Afsnit.

Dette, Bogens sidste, bringer en Række Fotografier fra det moderne Frederiksberg, Frederiksberg af i Dag, og mange af dem vil navnlig være Vidnesbyrd om Udviklingen i det 20. Aarhundrede. I vid Udstrækning gælder dette Billederne af de forskellige kommunale Institutioner og Bygninger, men ogsaa den senere Tids private Byggeri vil blive illustreret. Da det imidlertid ved Hjælp af dette Afsnit skulde være muligt at foretage en Rundgang paa Nutidens Frederiksberg, maa Afsnittet naturligvis ogsaa bringe Fotografier af en Del af det, som er bevaret fra Fortiden og som bidrager til at give den moderne By Relief og vise, at den indeholder adskillige historiske Minder, først og fremmest Slottet og Kirken, men naturligvis ogsaa de to dejlige Parker, som man kan glæde sig over uden at være historisk interesseret.

Det har været ugørligt at faa alting med. Man vil maaske i det kommende Afsnit savne moderne Billeder af et og andet ældre Bygningsværk, men det er ikke fundet fornødent at bringe Billeder af alt, som er vist i ældre Skikkelse før i Bogen. Der er kun forsøgt at fremlægge et repræsentativt Udvalg af Billeder, der tilsammen i hvert Fald skulde kunne skabe en fyldig Forestilling om Nutidens Frederiksberg.

Billedet herover viser i Fotografi det samme Prospekt, som foran flere Gange er gengivet, men dér i forskellige Kunstneres Opfattelse. Udsigten er ikke saa fri som før, men man ser dog fremdeles Hovedstadens Taarne i Horisonten.

Frederiksberg Kommunes Hovedbibliotek. Facaden set fra Solbjergvej.

Hovedbibliotekets Udlaanssal. Biblioteksbygningen er opført i Aarene 1933-35 efter Tegning af Kommunens Arkitektafdeling. Biblioteket er vel den udover Landets Grænser mest kendte Bygning paa Frederiksberg, besøgt af Fagfolk fra hele Verden.

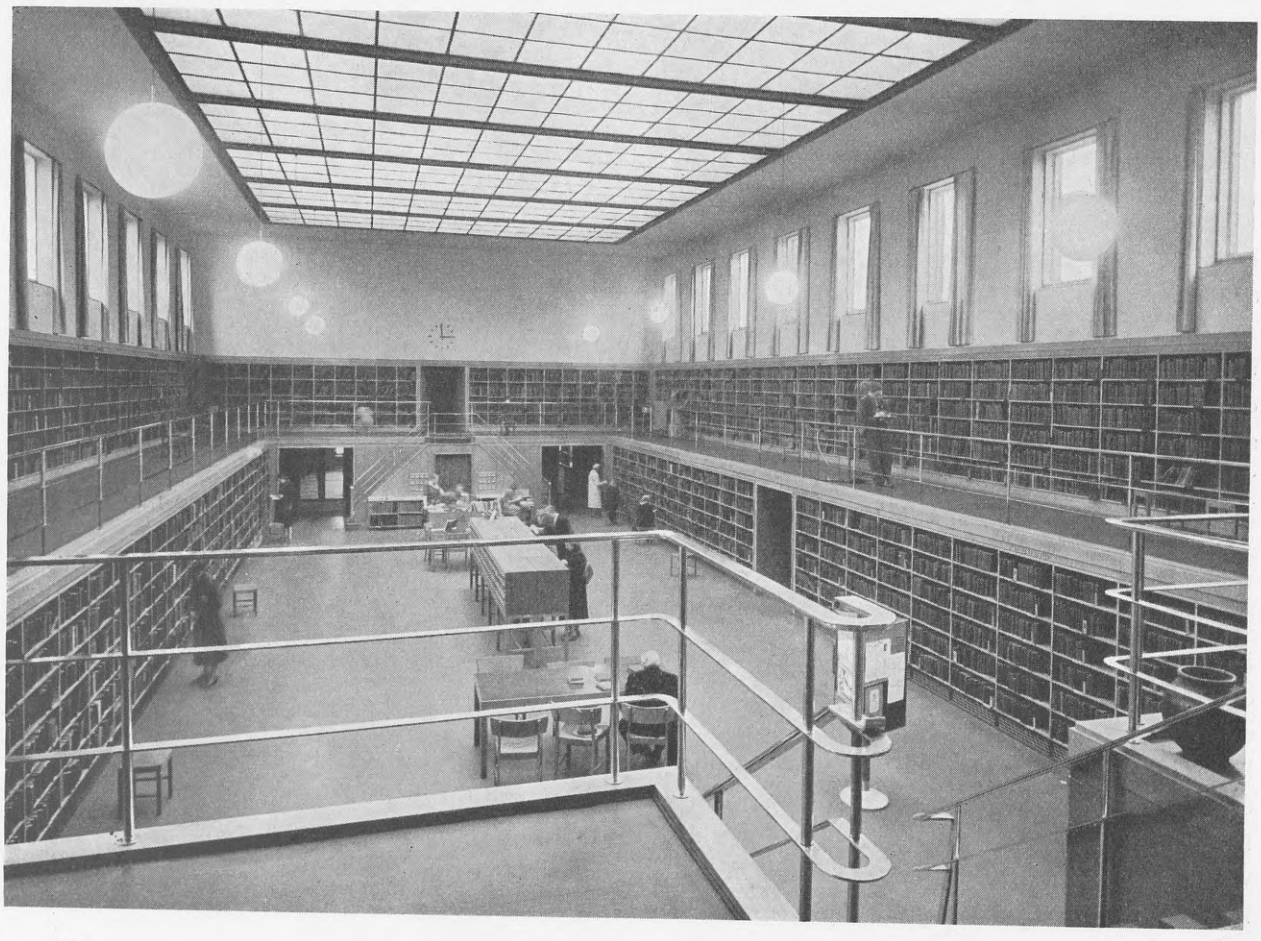

Frederiksberg Raadhus paa Hjørnet af Howitzvej og Falkoneralleen, set fra sidstnævnte. Raadhuset blev som allerede foran omtalt opført i 1885-86.

I de første Aar efter Opnaaelsen af den kommunale Selvstændighed havde Frederiksberg Kommunalbestyrelse ikke noget fast Tilholdssted. Fra 1858 til 1864 var dens Forsamlingslokale i et Baghus i Allégade, Fattighuset for Hvidovre-Frederiksberg Kommune, 1864-70 i Hospitalet paa daværende Lampevej, 1870-74 i et lejet Lokale i Smallegade og endelig 1874-86 i Kommuneskolen paa Lampevej.

I Raadhuset var der indtil 1921 i Stueetagen indrettet Retslokaler for Birket.

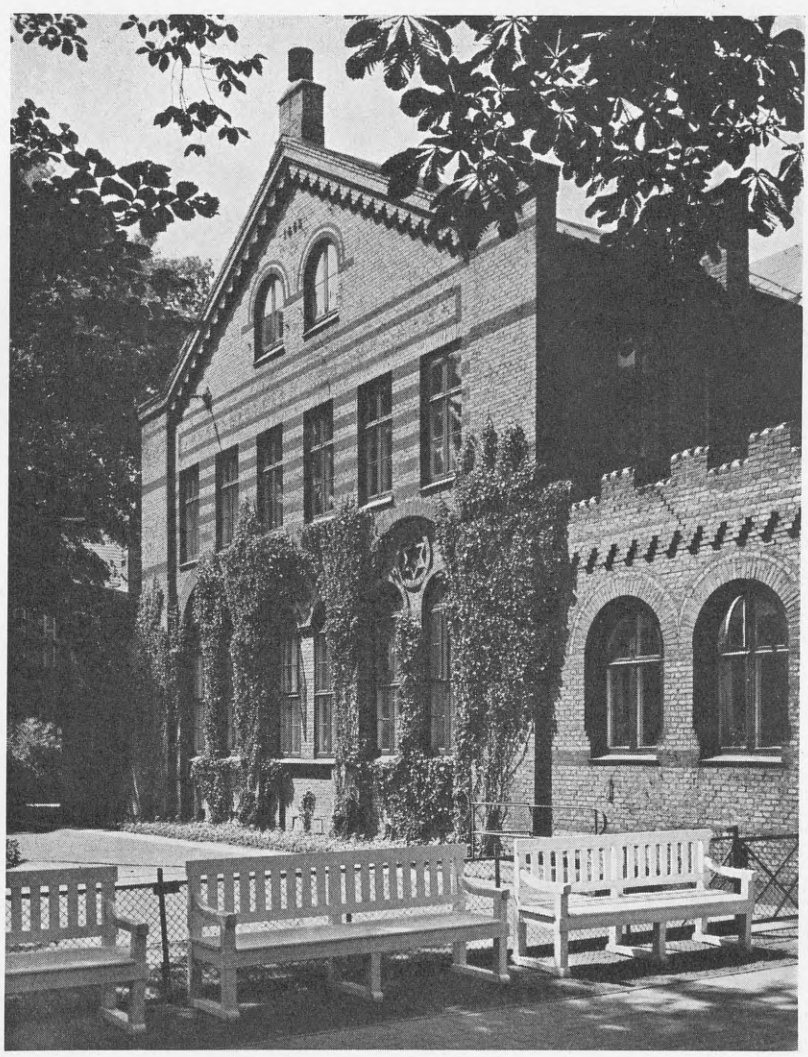

Den tidligere Kommuneskole i Falkoneralleen.

Den voksende kommunale Administration har forlængst bevirket, at der har maattet indrettes kommunale Kontorer udenfor Raadhuset, saaledes i den tidligere Kommuneskole, opført 1863 i Falkoneralleen som Kommunens første moderne Skolebygning. Det er Skatteväesenet, som nu har Lokaler i Bygningen.

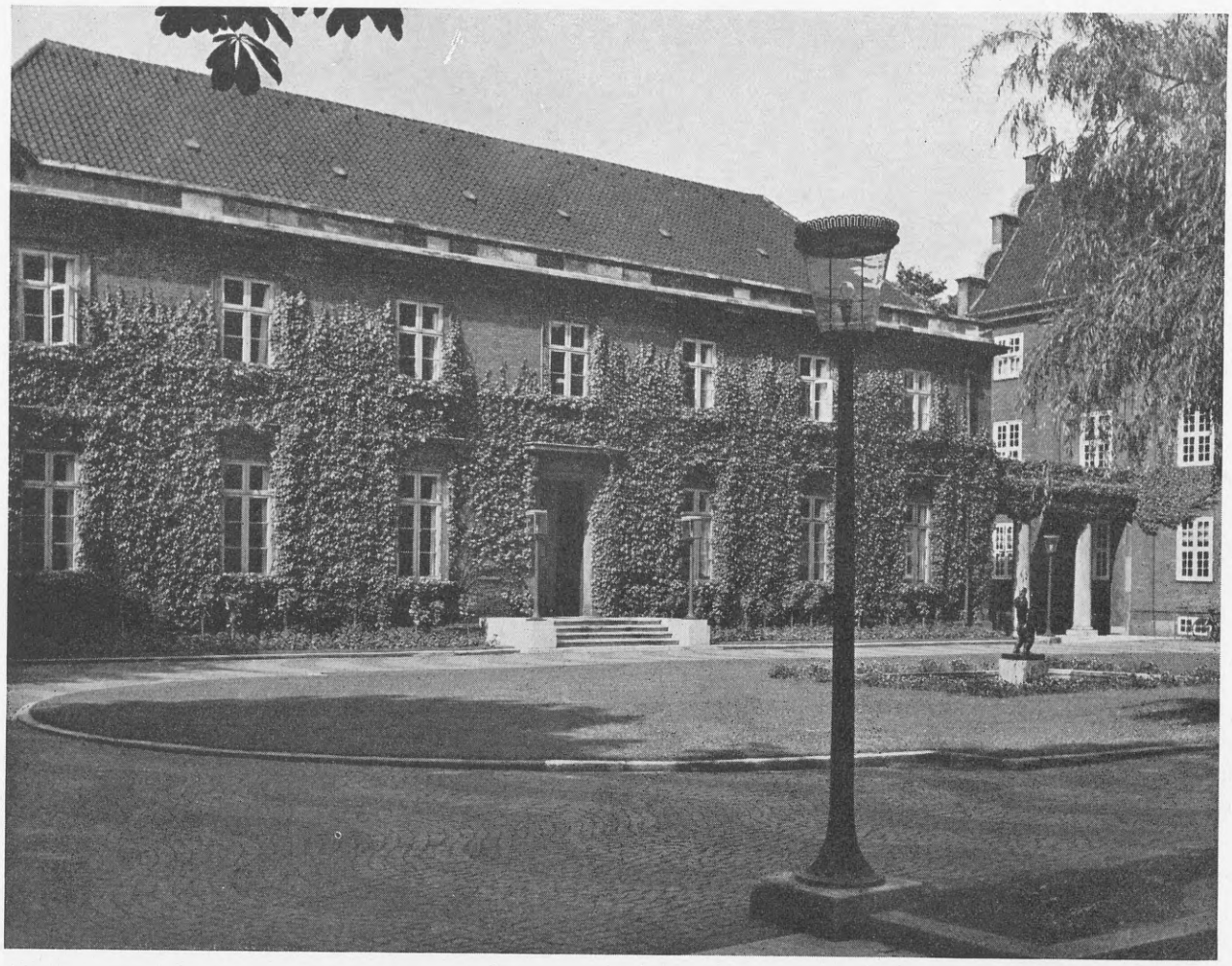

Frederiksberg Domhus. Søndre Fløj af det firelængede Kompleks, opført 1919-21 med Hack Kampmann som Arkitekt, er her set fra Anlægget mellem Domhuset, Solbjerg Kirke og Frederiksberg Politistation, der skimtes til højre i Billedet. Da Frederiksberg Kommune i 1888 i retslig Henseende blev udskilt fra Søndre Birk som det selvstændige Frederiksberg Birk, oprettedes forsaavidt Tilstanden fra Byens allerførste Dage, idet ogsaa Hollænderbyen var en selvstændig Retskreds, der ovenikøbet havde sin specielle Retsforfatning, indrettet med den i Hollænderbyen paa Amager som Mønster. Dette Forhold bestod indtil 1699, da Byen blev lagt under Taarnby Birketing paa »Gamle Amager«.

Frederiksberg Politigaard og Brandstation (til højre) set fra Howitzvej.

Den ældre Politistation paa Hjørnet af Runddelen og Pilealleen blev 1919 afløst af den nye Politigaard, opført af samme Arkitekt som Domhuset. Byens Vækst havde naturligvis hidført en tilsvarende Forøgelse af Politikorpset. Byens ene Natvægter var i 1854 blevet til tre, hvilket Antal i 1875 var seksdoblet, samtidig med at der var ansat en Politiassistent og 10 Betjente. Vægterinstitutionen blev ophævet 1881.

Frederiksberg Politigaard med Domhuset til venstre. Sammenlign det modstaaende Billede paa Siden overfor.

Frederiksberg Brandstation set fra Howitzvej. Byens ældste Brandstation var fra 1867 indrettet i samme Bygning som Politistationen ved Runddelen. Siden fik Brandvæsenet Lokaler paa Raadhuset, og endelig blev den nye Brandstation opført 1931-32 ved Kommunens tekniske Forvaltning.

Frederiksberg Elektricitetsværk – Finsensværket – set fra Finsensvej. Det er opført 1908 og overtaget af Kommunen 1911. Frederiksberg første Elektricitetsværk var saa lidt som det første Gasværk et kommunalt Foretagende. Det var et privat Selskab Det danske Gaskompagni, som i 1860 efter Overenskomst med Kommunen paatog sig at etablere Gadebelysning paa Frederiksberg og byggede det ældste Gasværk ved H. C. Ørstedsvej.

Der blev ved den Lejlighed opsat Lygter, hvis Lysstyrke skulde svare til otte Vokslys »af dem til seks paa Pundet«.

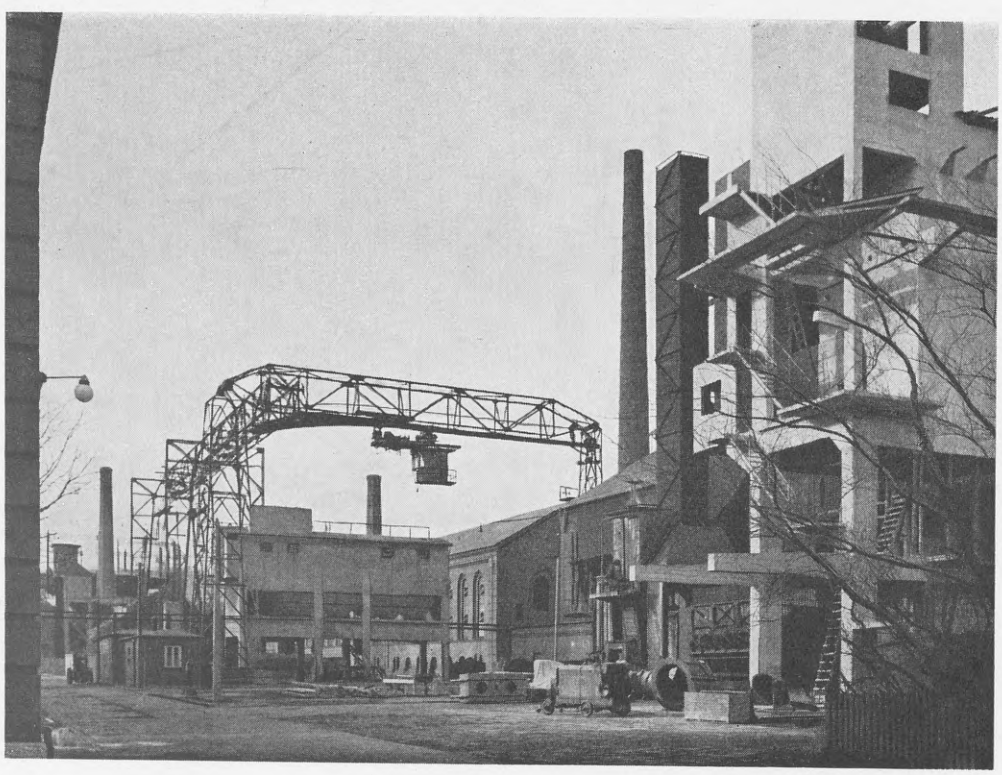

Gaardinteriør fra Flintholm-Værket. Moderne Konstruktioner af Staal og Beton præger i vore Dage Frederiksberg Gasværk, Flintholm-Værket, opført i 1895, men siden udvidet og ombygget, navnlig i 1921-28, efter at Kommunen det førstnævnte Aar havde overtaget Værket.

HORTENSIAVÆRKET SET FRA EDISONSVEJ. Som Navnet: »Frederiksberg Sporvejs- og Elektricitets Aktieselskab« siger, var det saavel Elektrificering af det allerede forhaandenværende Sporvejssystem som Levering af elektrisk Strøm til Belysning og industrielt Brug, det i Slutningen af 90erne stiftede Selskab paatog sig. Foran er fortalt om den elektriske Sporvejsdrift. Den første elektriske Kraftstation blev anlagt 1898-99 paa Hortensiavej og det første elektriske Lys paa Frederiksberg tændt den 7. Oktober 1899. Siden har Værket gentagne Gange været Genstand for Ombygning og anvendes efter en saadan i 1928 udelukkende som Omformerstation, mens en ny Kraftstation, Finsensværket, som nævnt paa modstaaende Side, er anlagt i 1908.

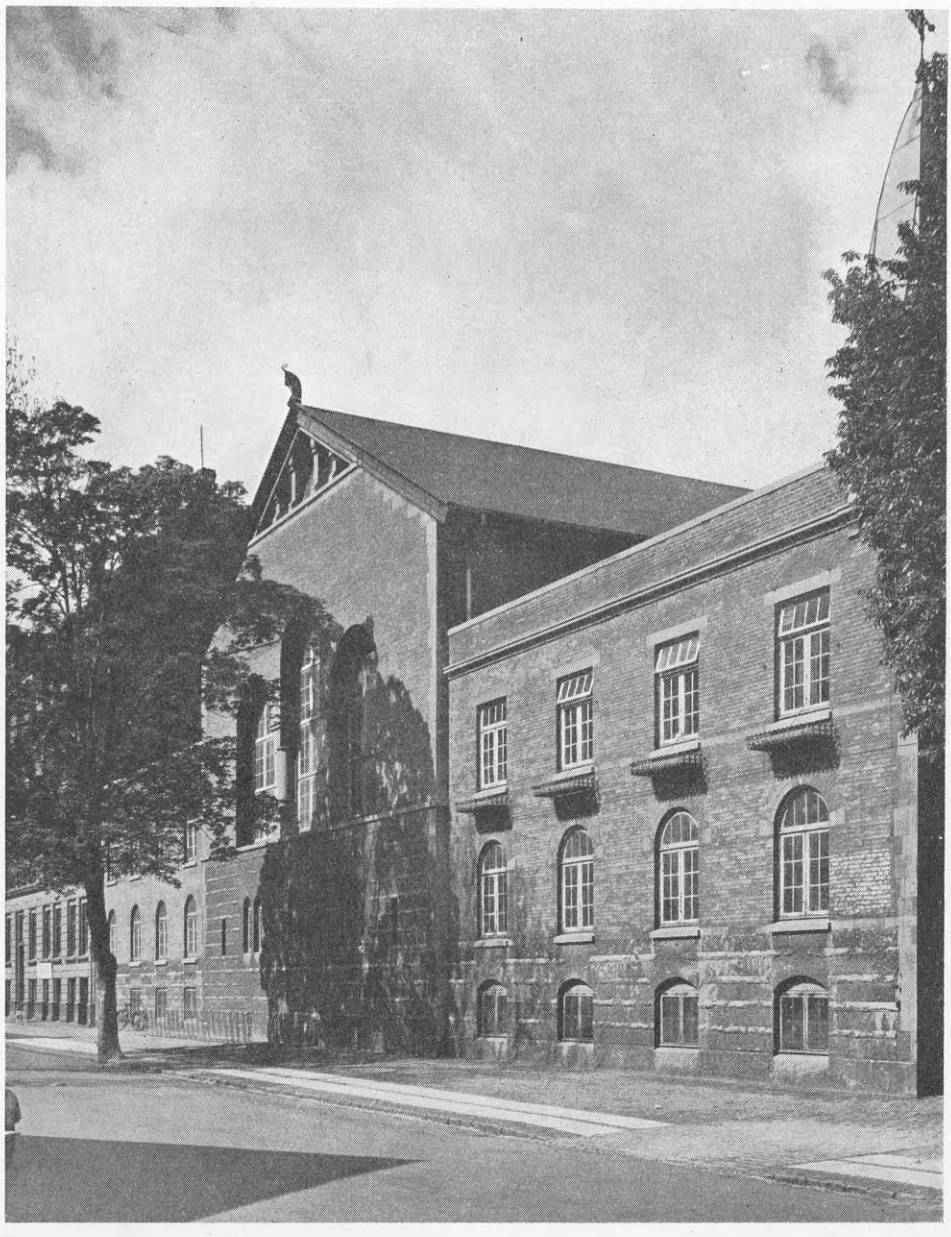

FREDERIKSBERG KOMMUNES FORBRÆNDINGSANSTALT. Det frederiksbergske Renovationsvæsen er et Hestehoved foran selve Hovedstadens, ikke blot derved, at Kommunens nyere Skraldevogne er af den moderne lukkede Type, men ogsaa paa den Maade, at Frederiksberg saa tidligt som 1903 fik en Forbrændingsanstalt for Dagrenovation. Det skyldtes jo ogsaa, at det ikke var muligt at fremskaffe passende Lossepladser.

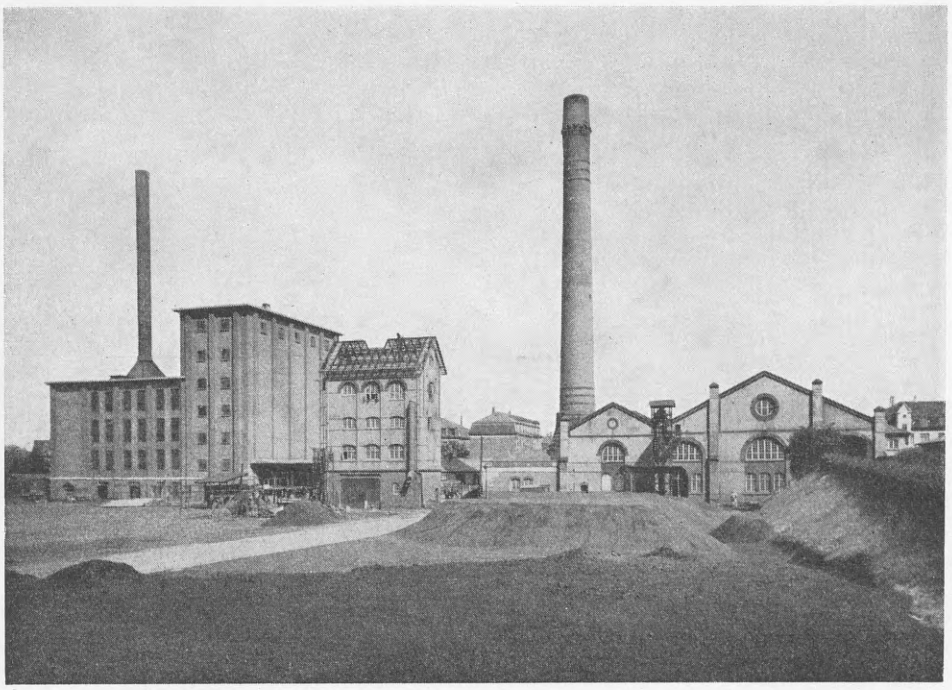

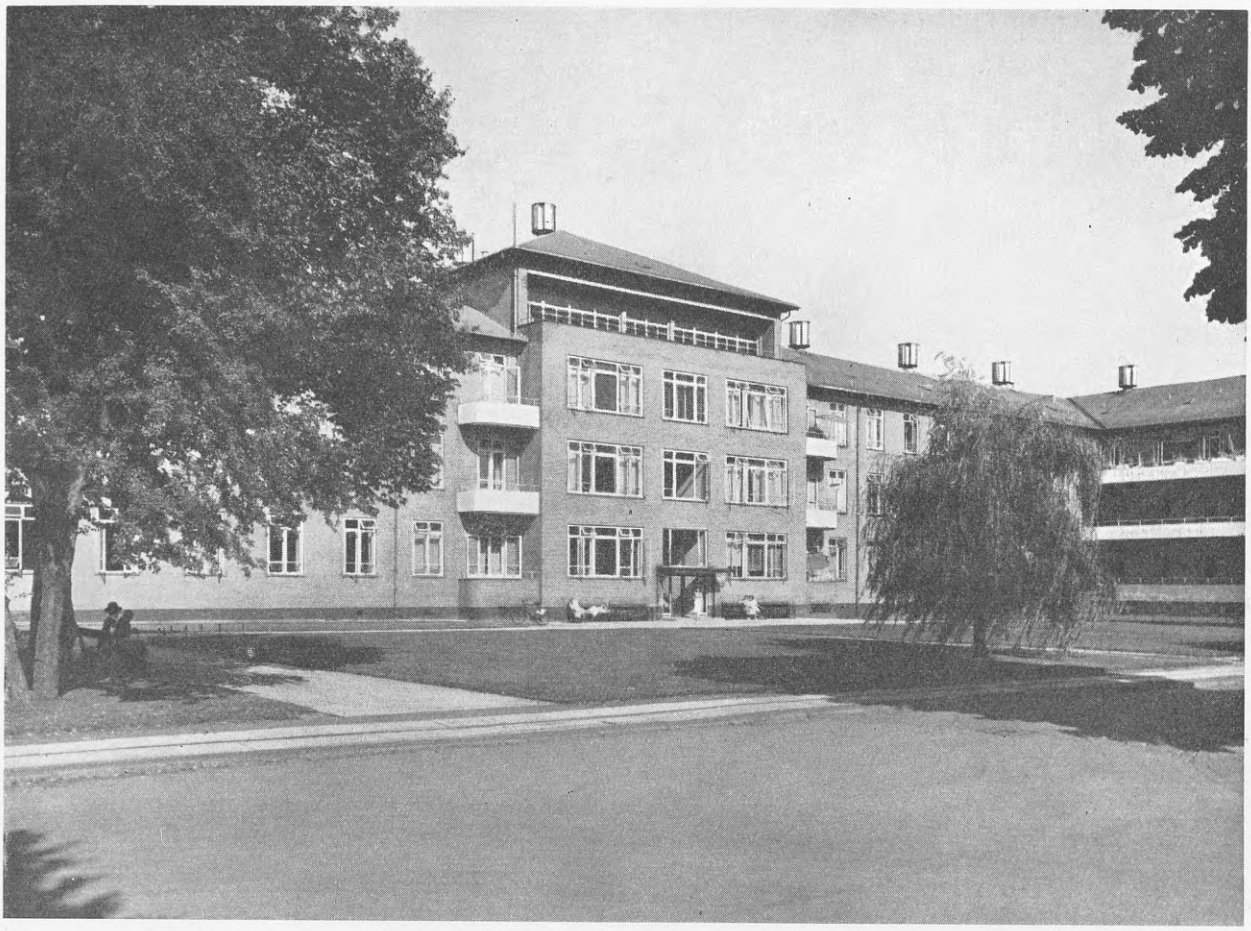

FREDERIKSBERG HOSPITAL. Den nye Afdeling er opført af Kommunens Arkitektafdeling og taget i Brug 1940.

FREDERIKSBERG HOSPITAL. Efter at Frederiksberg i 1899 var udskilt fra Københavns Amtsraadskreds, blev det nuværende Hospital opført i Aarene 1900-03 ved Arkitekterne Henry Meyer og Chr. I. Thuren til Erstatning for det foran omtalte ved Howitzvej og er siden flere Gange udvidet.

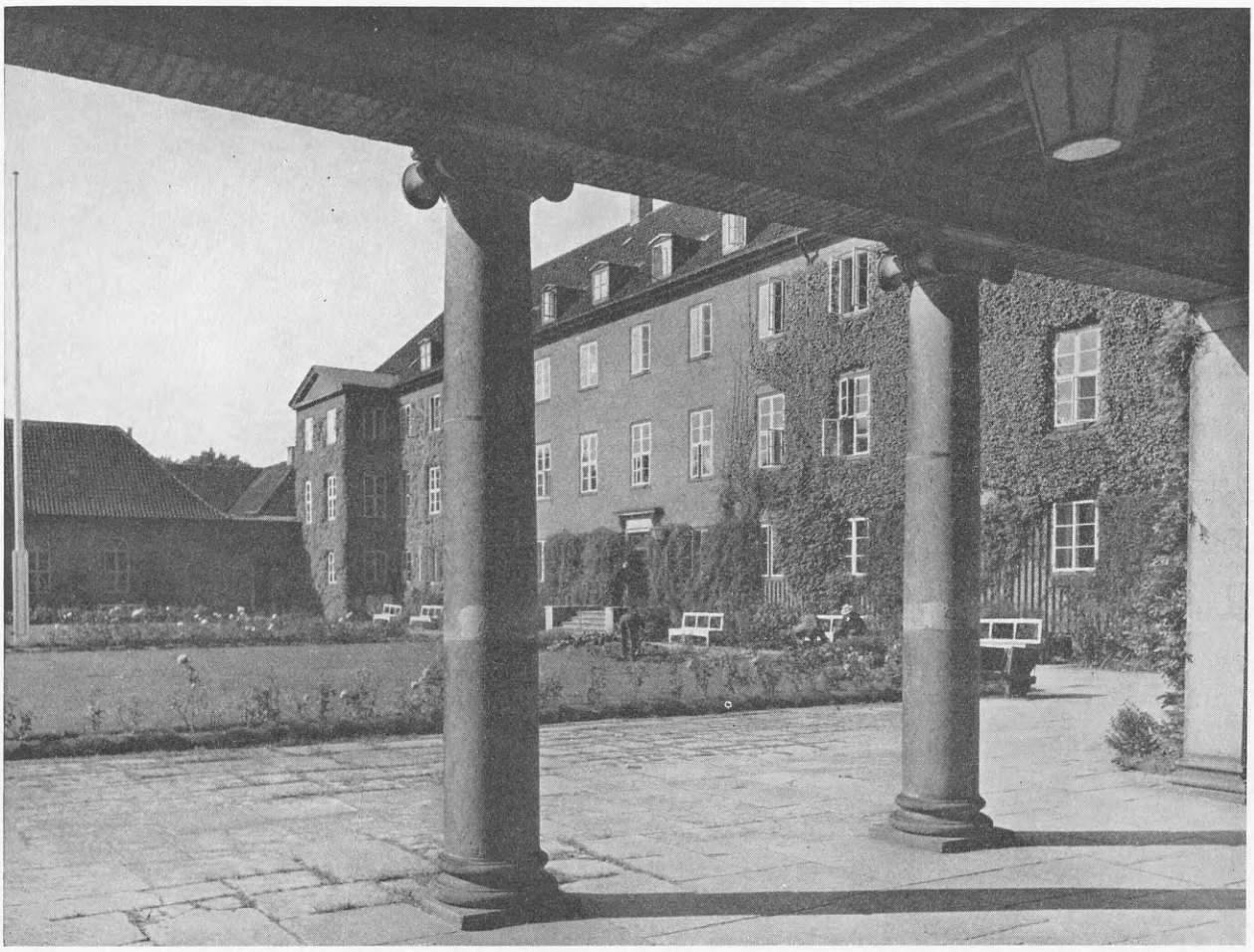

Parti fra Frederiksberg Kommunes Alderdomshjem. Som foran omtalt var dét Frederiksberg Sogns Sygehus, der blev bygget faa Aar efter, at Kommunen havde opnaaet sin Selvstændighed, paa gammeldags Vis et kombineret Syge- og Fattighus. Og skønt de to Forsorgsgrene længst er adskilte, ligger deres Bygningskomplekser stadig Side om Side.

Forsørgelsesvæsenets ældre Bygninger, Arbejdsanstalten og Børneoptagelseshjemmet, blev opført sammen med Hospitalets med E. Ohland og Chr. I. Thuren som Arkitekter. De ligger mod Vest-Nordvest i det ellers af Hospitalet optagne større Omraade, den Femkant, der begrænses af Nordre Fasanvej, Nyelandsvej, Stockflethsvej, Tesdorphsvej og Godthaabsvej, ud mod de sidstnævnte to Gader sammen med det nye Alderdomshjem, bygget 1922-23 efter Tegning af Arkitekterne O. Gundlach-Pedersen og Charles Christensen.

Aldersrenteboliger paa Peter Graus Vej. Et nyt Led i den kommunale Forsorg er Opførelsen af prisbillige Boliger for det i vort Aarhundrede opstaaede Begreb Aldersrentenydere. Saadanne moderne indrettede Beboelsesbygninger findes flere Steder i Kommunen, blandt andet de her viste, opført 1943-45 ved Kommunens Arkitektafdeling.

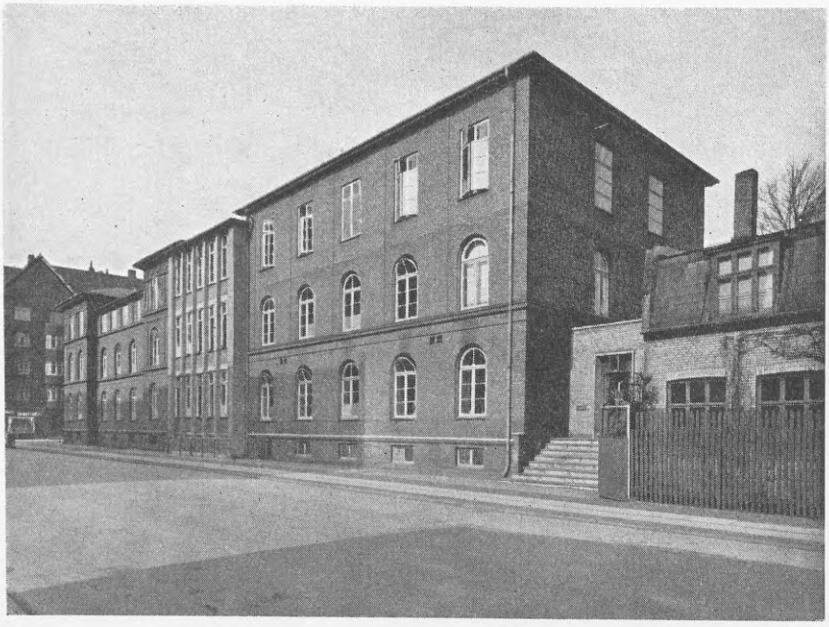

KOMMUNESKOLEN PAA NIELS EBBESENS VEJ. Trods de udtalte Forhaabninger om, at den nye »Sogneskole« i Falkoneralleen skulde kunne tilfredsstille Behovet en rum Tid fremad, maatte der inden Aarhundredskiftet bygges 7 nye Skoler, saaledes 1874 Skolen paa Lampevej (Howitzvej) og 1876-77 den her viste, bygget ved Arkitekt H. Drewsen.

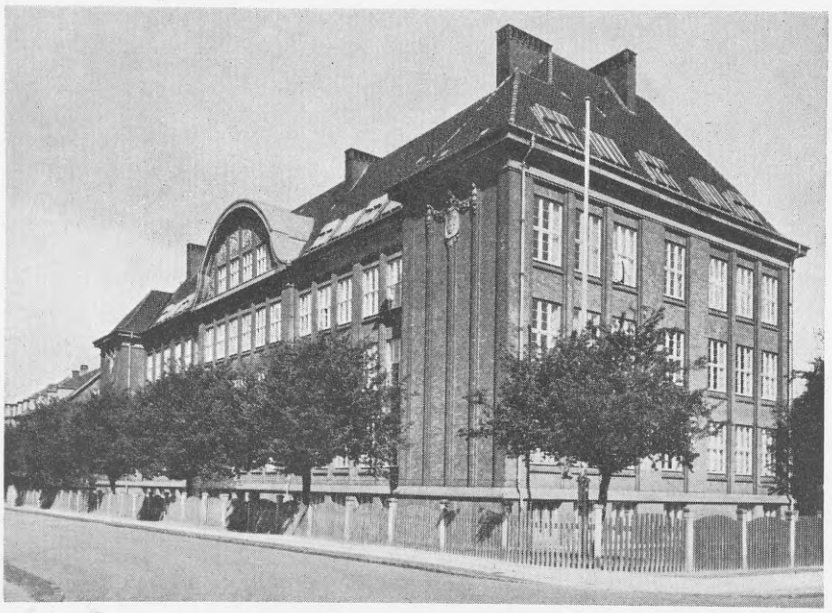

SKOLEN PAA LA COURS VEJ. De inden Aarhundredskiftet opførte nye frederiksbergske Kommuneskoler var foruden de ovenfor omtalte Skolerne paa Godthaabsvej, Fuglevangsvej, Nyelandsvej, hvor der blev bygget to, og Lollandsvej.

Skolen paa la Cours Vej blev opført 1910-11 af Kommunens Arkitektafdeling.

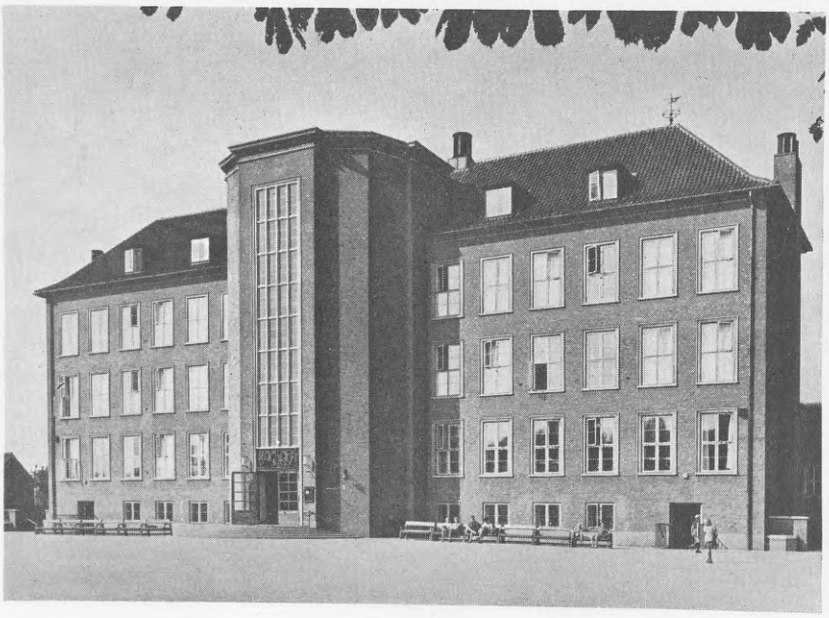

SØNDERMARKSKOLEN. Ogsaa i det 20. Aarhundrede er der bygget en Række nye Kommuneskoler, saaledes paa Duevej, den ovenfor viste paa la Cours Vej, Lindevangskolen i P. G. Ramms Allé, Sønderjyllandskolen og Søndermarkskolen, sidstnævnte opført 1932-34 ved Arkitekt G. B. Hagen.

Hertil kommer, at saavel Frederiksberg Gymnasium som den private Pigeskole paa H. C. Ørstedsvej 1919 blev overtaget af Kommunen.

Lindevangskolen. Facade mod P. G. Ramms Allé. De nyere Kommuneskoler paa Frederiksberg er ikke blot udadtil monumentale Bygninger, hver med sit arkitektoniske Præg, men de mest moderne er ogsaa indrettet med de store Aulaer, som efterhaanden synes et nødvendigt Tilbehør til Nutidens Skolebygninger.

Forskellen paa før og nu kommer meget anskueligt frem, naar man læser Oehlenschlägers Erindringer om den Skole, han frekventerede sammen med de »Gadedrenge«, hvis Forældre var fattige Folk, som spandt paa Skotrok i Mester Collins Fabrik i Allégade. »I Laser, Pjalter og Træsko kom disse Drenge i Skolen, der saa ud som en Svinesti, med optraadt Stengulv, og Borde og Bænke som i den sletteste Kro.«

Lindevangskolen er opført 1928-30 ved Kommunens Arkitektafdeling.

Aula i Sønderjyllandskolen. Denne Skole blev opført 1940-43 ved Arkitekt Ole Hagen.

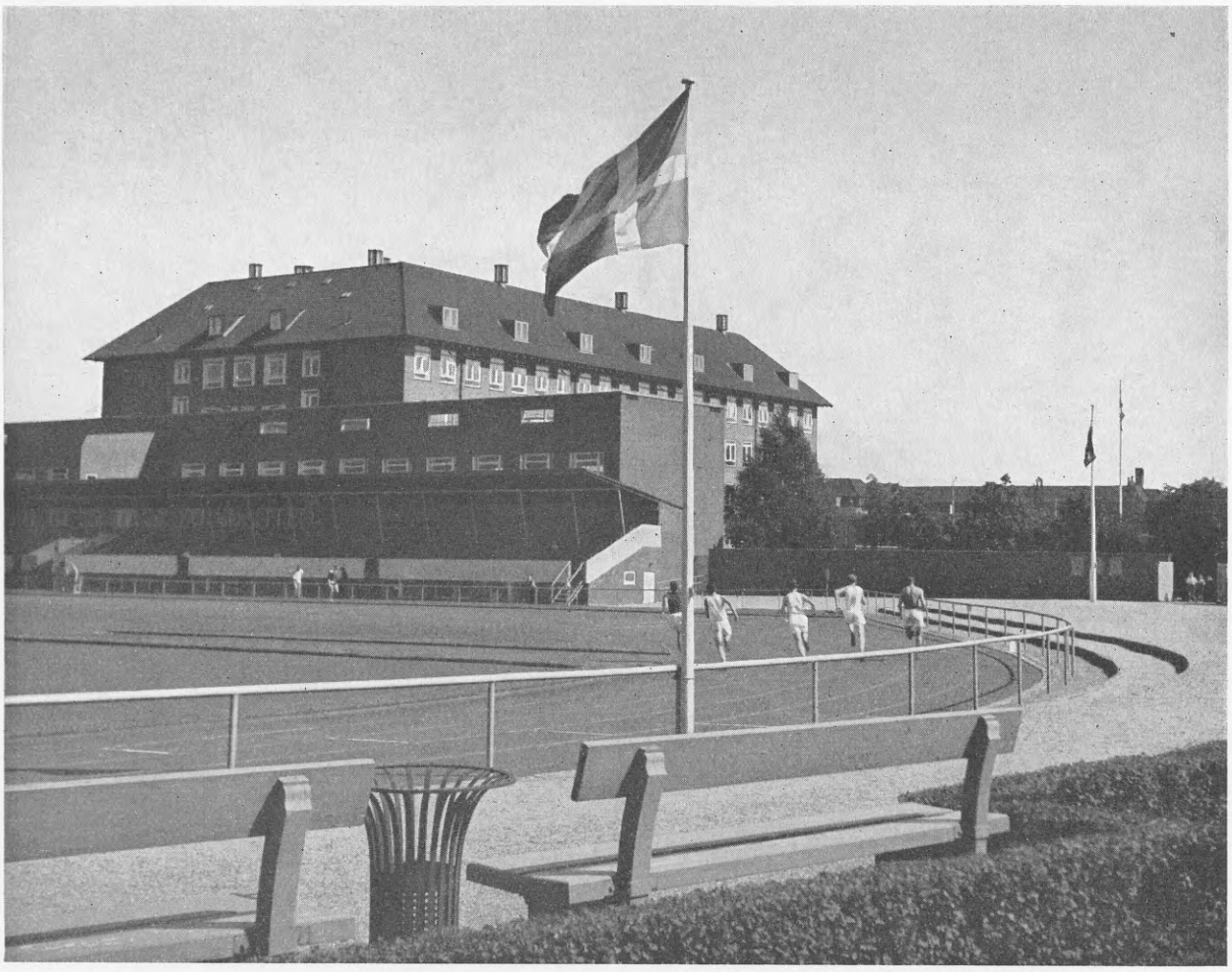

Sønderjyllandskolen set fra Frederiksberg Stadion. Med til den moderne Skoleopdragelse hører naturligvis Omsorgen for Børnenes Sundhed, som blandt andet plejes paa de Sportspladser og Badeanstalter, der er knyttet til de forskellige Skoler. Den Sportsplads, som her ses, er dog ikke Skolens, men det 1921-27 anlagte kommunale Stadion.

KB-Hallen set fra Vest med Tennisbanerne i Forgrunden. Se Teksten næste Side.

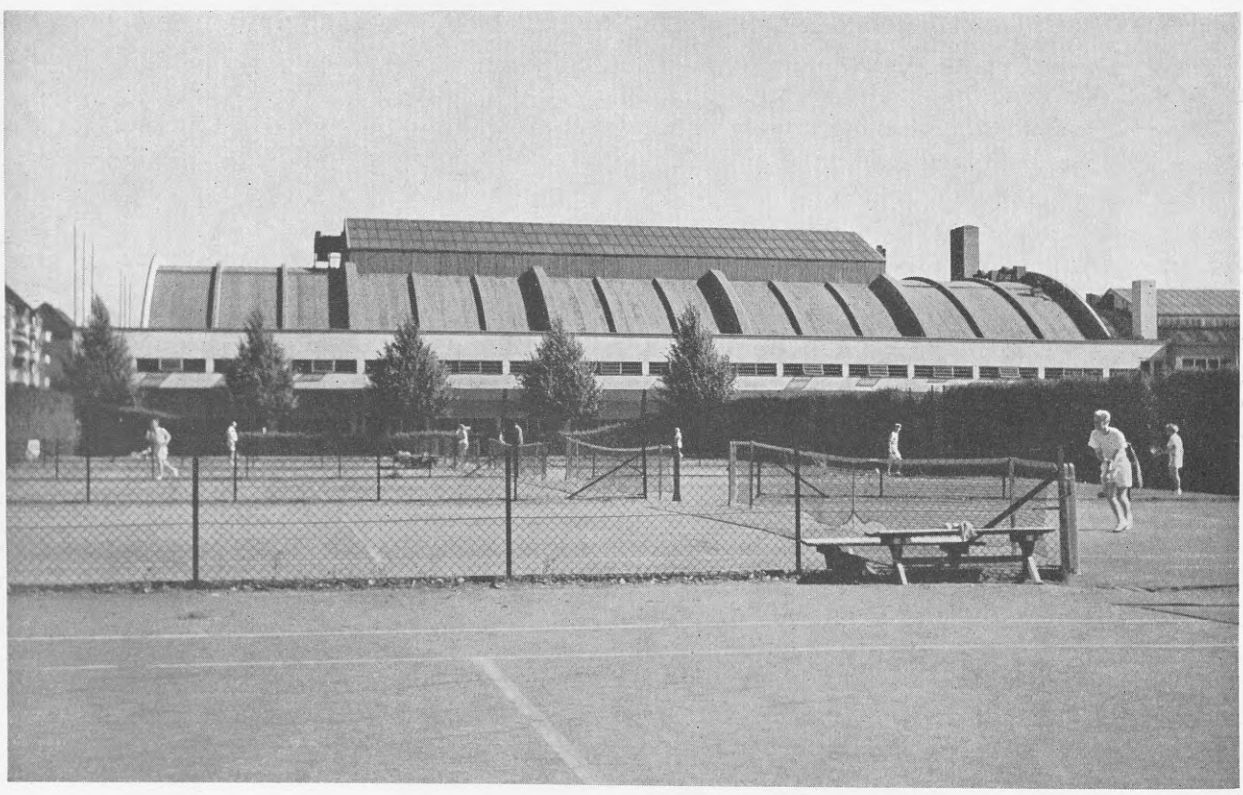

Fra Frederiksberg Svømmehal. Svømmehallen ved Yrsavej er opført 1934 af Kommunens Arkitektafdeling, men drives af et privat Selskab, der tillige administrerer Damsøbadet, 1943 indrettet under Sønderjyllandskolens Aula.

KB-Hallen skyldes udelukkende privat Initiativ. Den er bygget 1938 af Københavns Boldklub med Hans Hansen som Arkitekt. Som Hovedstadsomraadets største Forsamlingslokale – med Plads til 4500 Tilskuere og anvendt til mange forskellige Formaal: Sportsopvisninger, Koncerter og moderne Shows – har Hallen sin store Andel i, at ogsaa Nutidens Københavnere i store Stimer trækker mod Frederiksberg for at underholdes og mores.

Tennishallen ved Pileallé. Bygningen er opført 1916-18 af Københavns Boldklub ved Arkitekt E. Madvig.

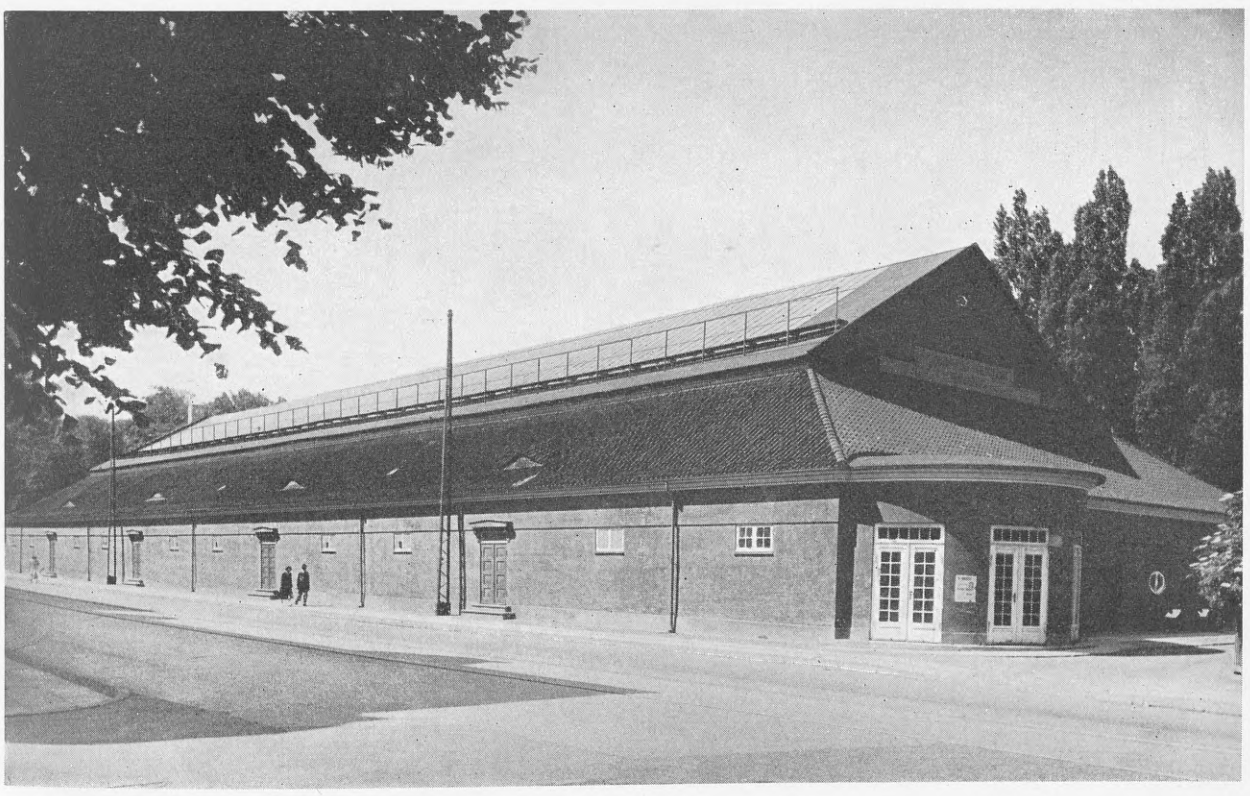

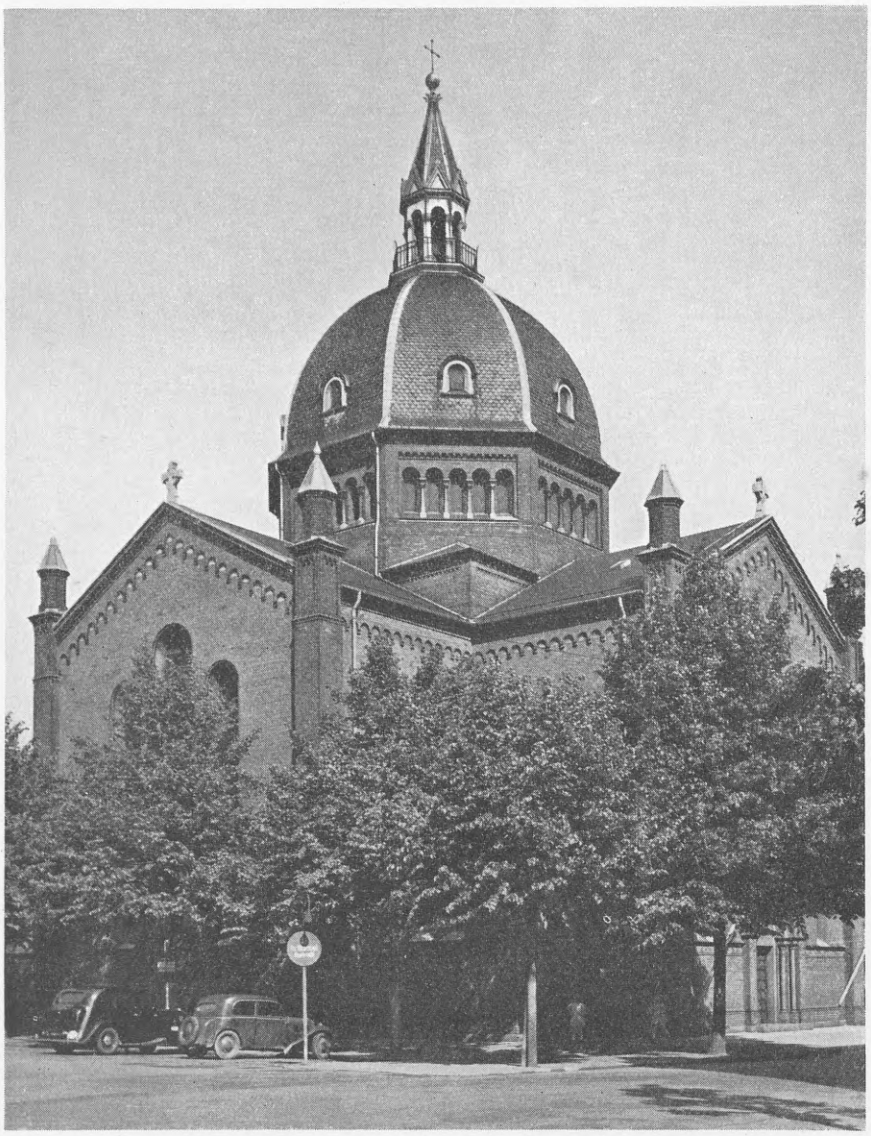

SANKT MARKUS KIRKE. Mens det voksende Folketal paa Frederiksberg hurtigt medførte Opførelsen af nye Skoler, løb det 19. Aarhundrede næsten til Ende, inden man fandt Opførelsen af den første nye Sognekirke nødvendig. Det blev Sankt Lukas Kirke, bygget 1896-97 efter Tegning af V. Koch. Da den blev indviet, stod imidlertid allerede den næste under Bygning, Sankt Thomas Kirke, opført 1896-98 med C. Lendorf som Arkitekt. Han byggede ogsaa Sankt Markus Kirke, opført 1900-02. Derefter fulgte Mariendals Kirke, opført 1907-08 ved Thorvald Jørgensen, Solbjerg Kirke 1907-08 ved K. Varming, Godthaabs Kirke 1910-11 ved Gotfred Tvede og endelig Lindevangs Kirken 1927-30.

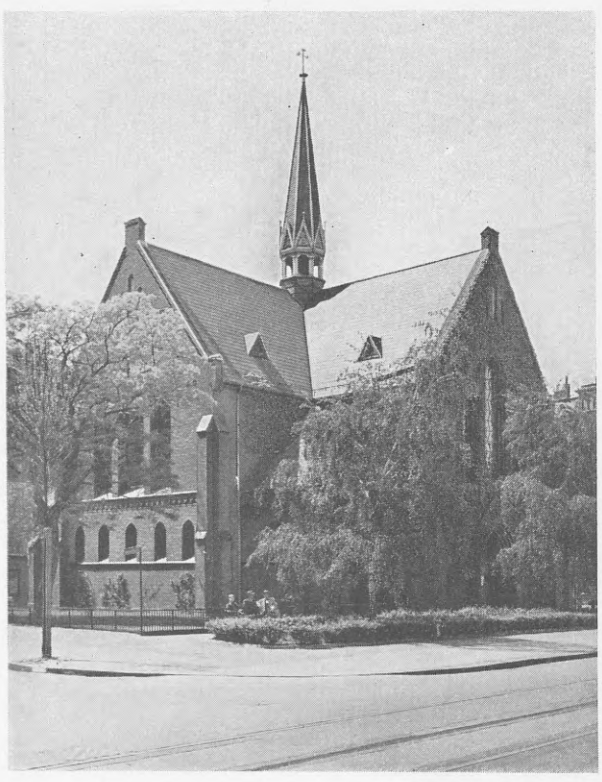

SANKT THOMAS KIRKE, YDRE OG INDRE.

Solbjerg Kirke set fra Howitzvej. De nyere frederiksbergske Kirker er alle Børn af deres Tid, præget af de Byggemoder, som var gængs, da de blev opført. De tre første blev bygget, da Arkitekterne endnu slavisk kopierede ældre Tiders Stilformer, i alle tre Tilfælde den romanske Arkitektur. Noget anderledes stiller det sig med de senere, Mariendalskirken, Godthaabskirken og Solbjerg Kirke, hvis Arkitekter vel nok alle efterligner Middelalderens Byggemaade, men behandler den friere.

Kirkebyggeri er jo i vore Dage ikke nogen kommunal Opgave, men Kommunen har i et enkelt Tilfælde skænket Grunden. Iøvrigt er Kirkerne bygget hovedsagelig for private Midler, Mariendalskirken saaledes helt bekostet af Justitsraad N. Josephsen og Hustru.

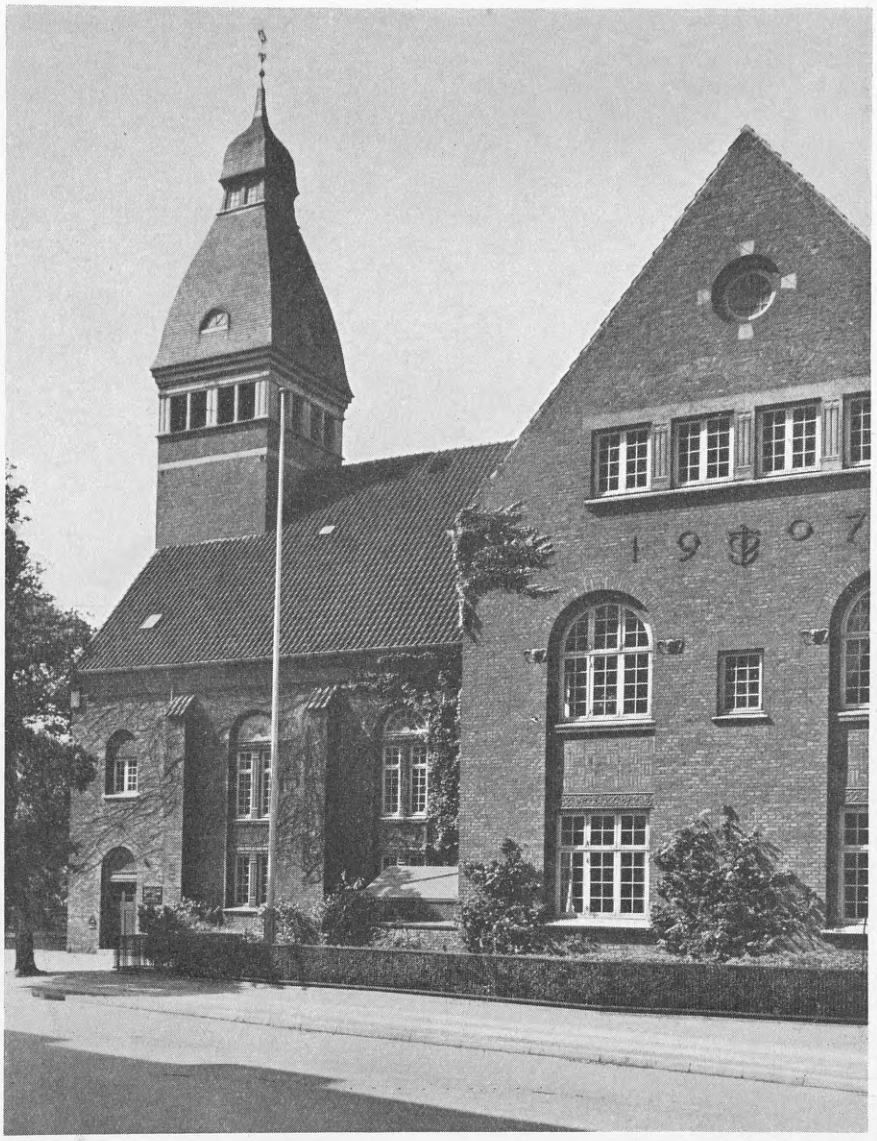

Mariendalskirken, Indre og Ydre.

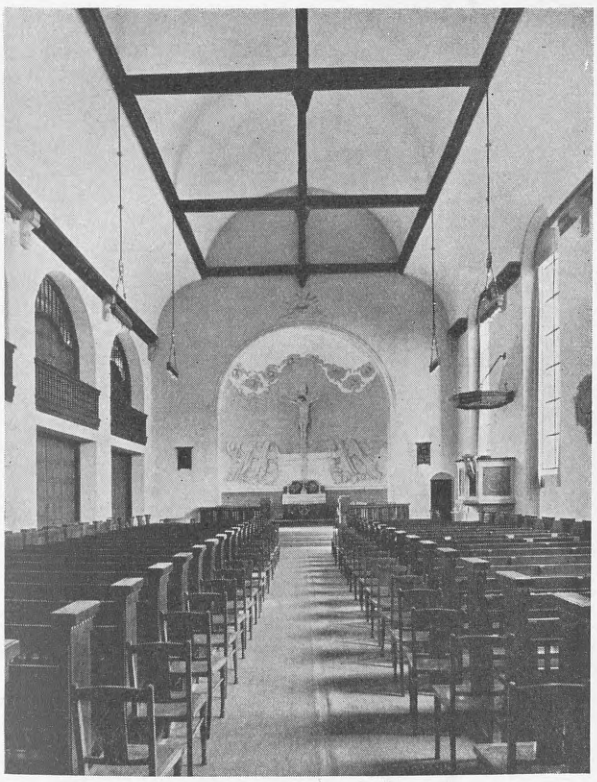

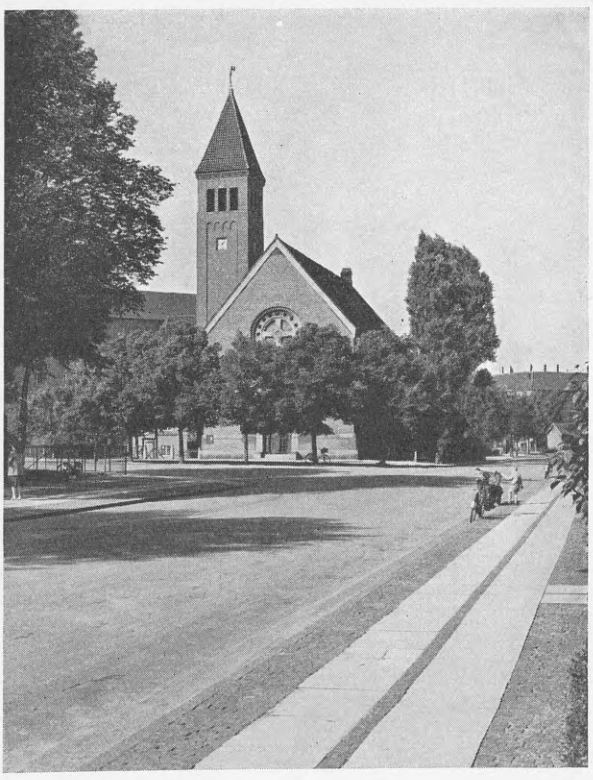

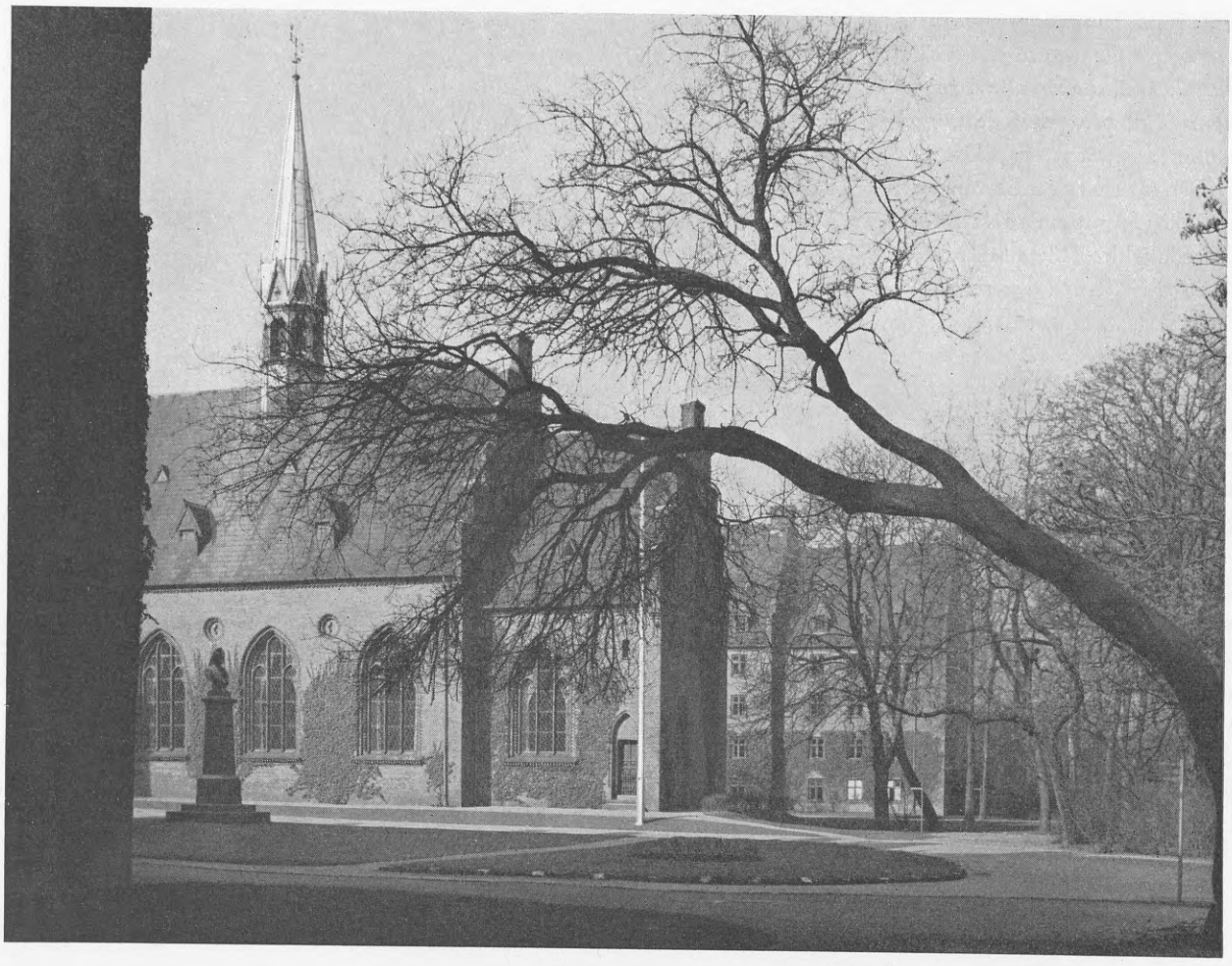

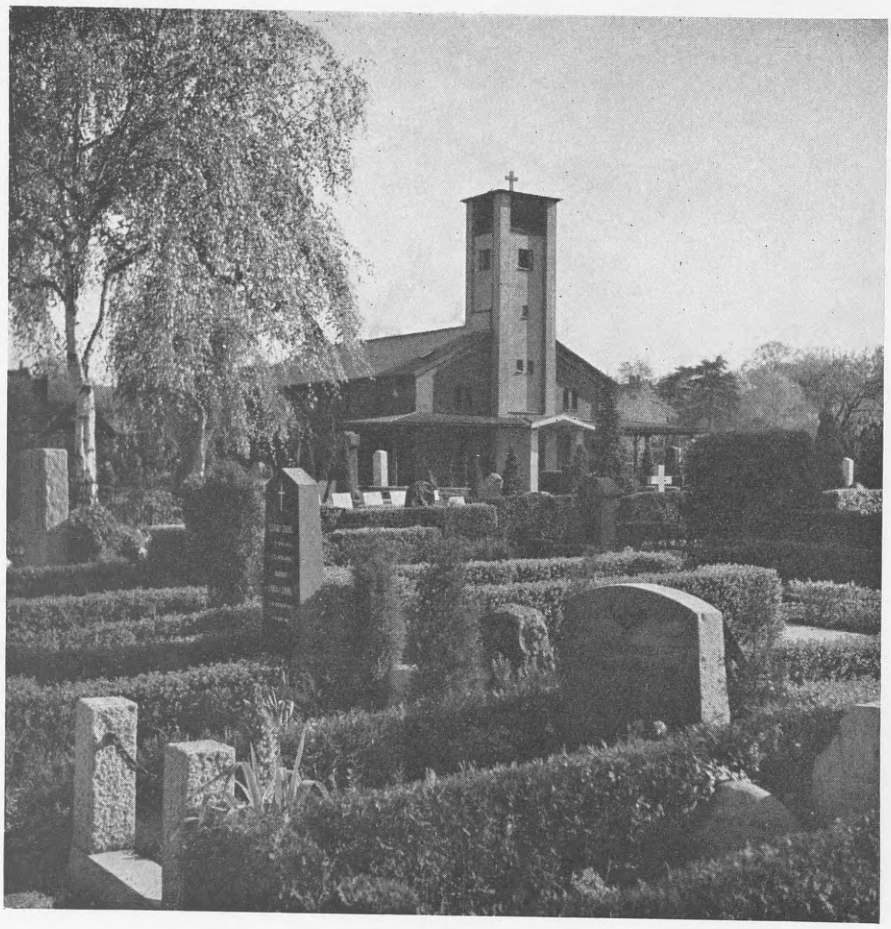

PARTI FRA DIAKONISSESTIFTELSEN. Stiftelsens Kirke, Emmaus-Kirken, blev færdig 1876, opført efter Tegning af Hans J. Holm, der i det hele stod for Opførelsen af det Kompleks, hvis tredie Fløj Kirken var. Senere er der sket flere Udvidelser, de nye Bygninger dog overvejende holdt i samme Stil som de gamle.

PARTI FRA SOLBJERG KIRKEGAARD. Kirkegaarden, som indtil 1926 officielt hed Frederiksberg Assistens Kirkegaard, men populært blev kaldt Fasankirkegaarden, er anlagt 1863 og siden flere Gange udvidet. Der findes to Kapeller, af hvilke Billedet viser det nordre, opført 1877-78 ved H. Drewsen.

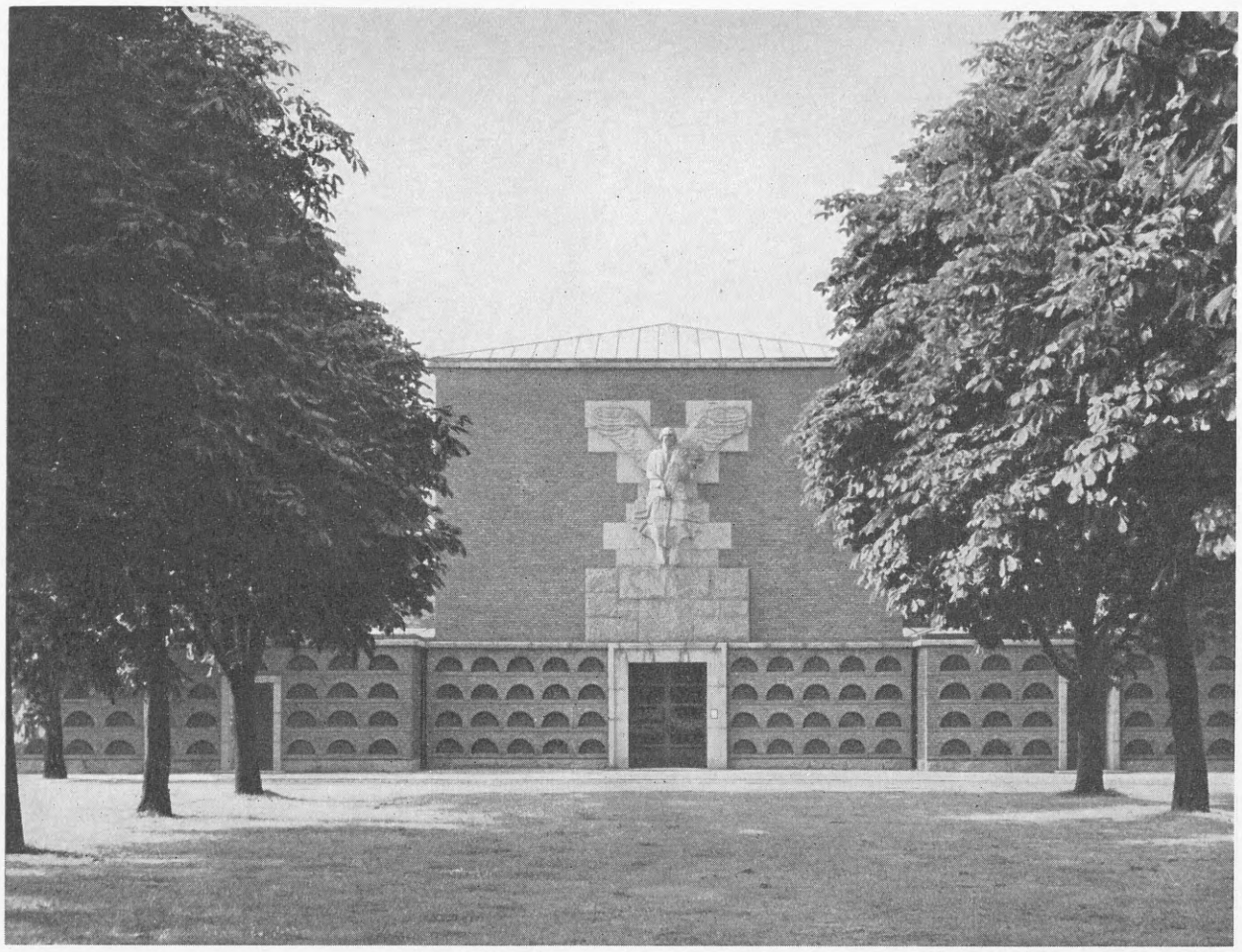

Frederiksberg Krematorium paa Søndermarks Kirkegaard. Kirkegaarden er indviet 1929 samtidig med Krematoriet, opført efter Tegning af Arkitekterne Professor Edvard Thomsen og Fritz Schlegel. Figuren paa Facaden er udført af Professor Utzon-Frank.

Immanuels-Kirken set fra Svanholmsvej. Foruden til de nævnte Sognekirker har Frederiksberg afgivet Plads til forskellige andre Kirker. Baptister og Metodister har hver deres, henholdsvis Fredskirken paa Howitzvej og Martins Kirken paa Martinsvej, sidstnævnte opført saa tidligt som 1877. Immanuels-Kirken er bygget 1892-93 af Arkitekt Andreas Clemmensen for Københavns Valgmenighed af 1890, et Bygningsværk i romanske Stilformer.

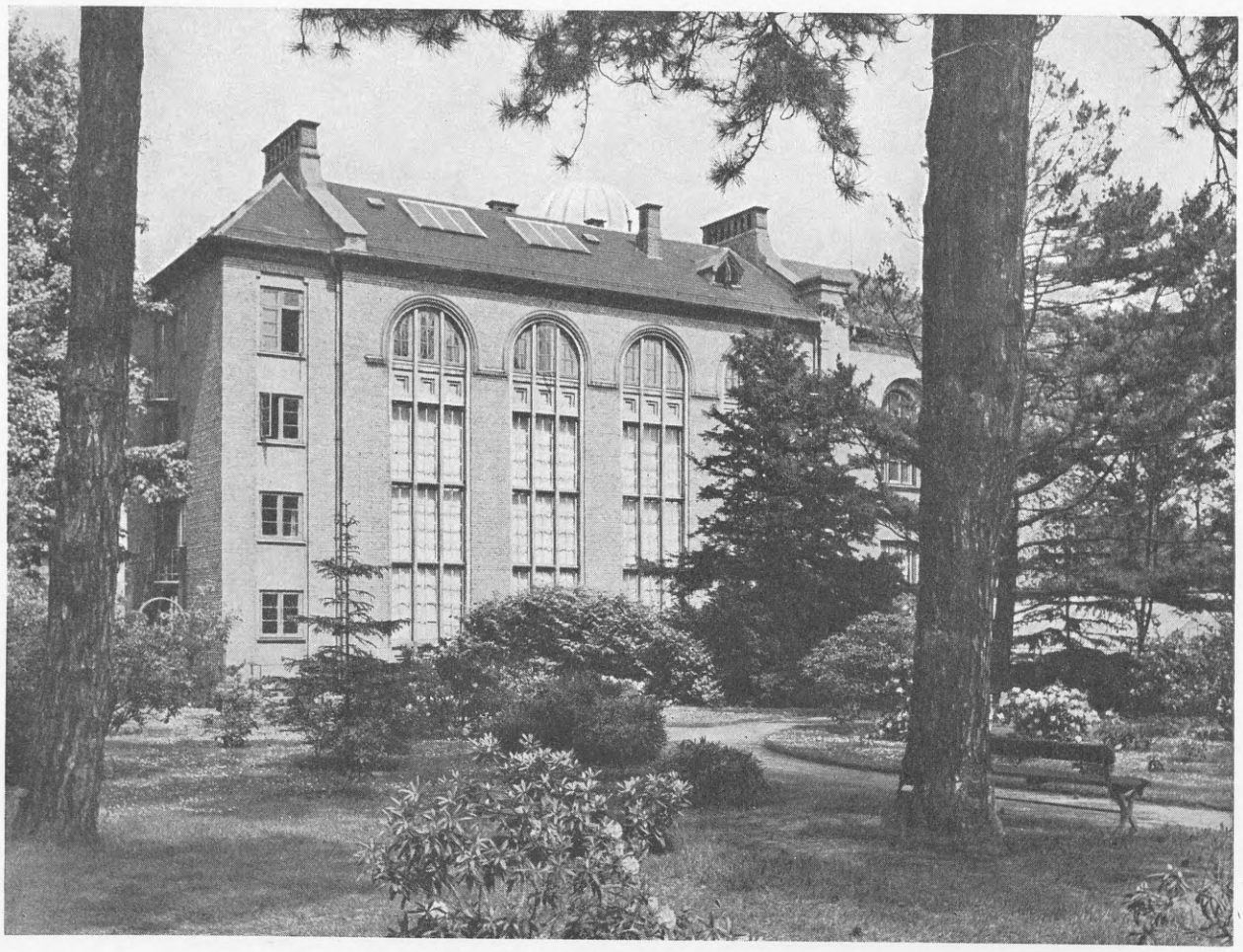

PARTI FRA LANDBOHØJSKOLENS HAVE MED BIBLIOTEKSFLØJEN I BAGGRUNDEN. Det var takket være Frederiksbergs endnu saa uberørte Tilstand, at man i sin Tid valgte Placeringen af Veterinær- og Landbohøjskolen, og skønt en Del af det oprindelige Grundareal er afhændet, bidrager Skolens Terræn og da fremfor alt den skønne Have til at øge de grønne Omraader paa Frederiksberg.

Højskolens omfattende Bygningskompleks er Resultatet af adskillige Udvidelser af det oprindelige Anlæg. Biblioteksfløjen stammer saaledes fra 1918-26. Over Tagrygningen skimter man Kuppelen paa det astronomiske Observatorium, der blev indrettet over Bygningens Trappetaarn.

LANDBOHØJSKOLENS DIREKTØRBOLIG. Det er Hovedbygningen til det gamle Landsted »Roligheds, Billedet viser, en smuk rokokopræget Bygning fra Slutningen af det 18. Aarhundrede. Den fulgte med den Parcel, som Staten afhændede til Opførelsen af Københavns Sygehjem, da Landstedets Jorder var købt til Anlæg af Landbohøjskolen, og var Sygehjemmets Overlægebolig indtil Flytningen i 1922.

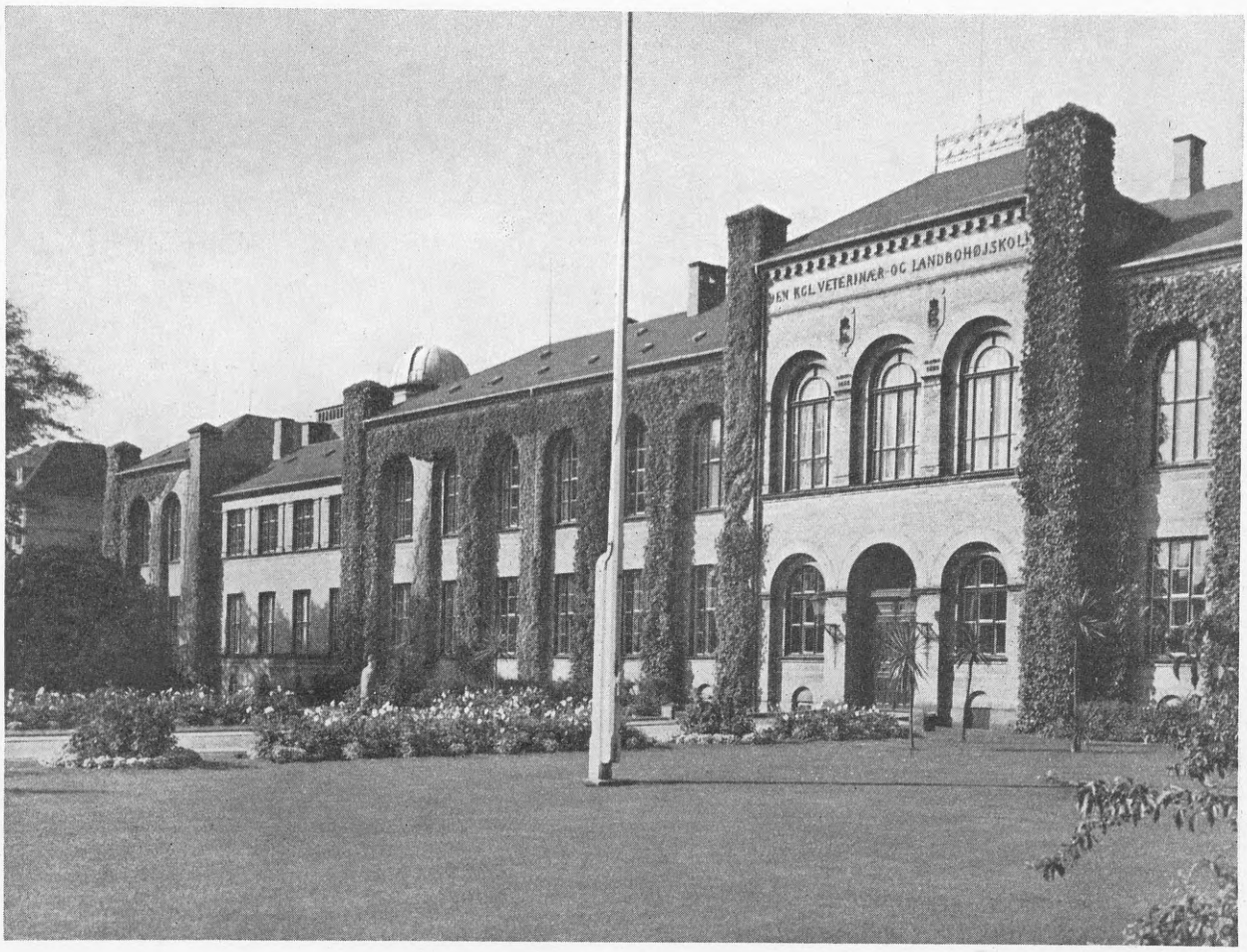

PARTI AF LANDBOHØJSKOLENS FACADE IMOD BÜLOWSVEJ. Den 115 Meter lange Hovedfacade stammer fra Højskolens Udvidelser i 1892-95, der blev foretaget under Ledelse af Arkitekt E. Gnudtzmann, og ved hvilken den oprindelige Hovedfacade blev skjult, idet den nye Fløj blev lagt parallelt med og foran den ud imod Bülowsvej.

PARTI FRA »ROLIGHED«. Det er en af Landstedets eller Gaardens gamle Udlænger, man ser, Bygninger, der har flere Aar paa Bagen end de fleste paa Frederiksberg, og hvis Baggrund var det aabne Bondeland, som de gamle Billeder fra et Hundrede Aar tilbage viser det. »Rolighed« er med Udbygningerne i den store Have som en bevaret Enklave fra de forrige Tiders Frederiksberg.

Det tekniske Selskabs Skole, Julius Thomsens Gade. Mens Frederiksberg har sin egen tekniske Skole paa Falstersvej, opført 1929 og ledet af Frederiksberg tekniske Selskab i Samarbejde med Kommunen, har det ældre Teknisk Selskab i ny Tid faaet sit Hoveddomicil paa Frederiksberg i en Bygning opført 1936-38 ved Arkitekterne S. C. Larsen og Aage Rafn.

Statsradiofoniens Bygning set fra Sydøst, fra Rosenørns Allé. Radiohuset blev opført i Aarene 1937-41 under Ledelse af Arkitekt Vilhelm Lauritzen, Professor Chr. Nøkkentved og Ingeniør I. Birch.

Parti fra Julius Thomsens Plads med Bygningerne for Handelshøjskolen og Købmandsskolens Kvindeafdeling, henholdsvis til venstre og til højre. Begge Institutter er, hvad det sidstnævnte Navn udtrykkelig angiver, Afdelinger af Købmandsskolen i Fiolstræde. Kvindeafdelingens Bygning er ældst, opført 1926-27 med Jesper Tvede som Arkitekt. Handelshøjskolen er fra 1938-39, og Arkitekt var Viggo Jacobsen.

Statsradiofoniens Bygning. Facade imod Rosenørns Allé. Naar saa mange hel- eller halvofficielle Bygninger har faaet deres Placering omkring Julius Thomsens Plads, saa har det sine Aarsager, og som saa ofte er det ældre Tiders Forhold, der gør sig gældende endnu i vore Dage. I dette Tilfælde skal man nu ikke saa langt tilbage for at finde Aarsagerne. Man kan blot betragte det foran Side 148-49 gengivne Kort fra 1903 og konstatere, at dette viser et ubebygget Omraade paa disse Kanter. Her laa siden KBs Boldbaner, men naar Terrænet saa sent var holdt fri for Bebyggelse, var Grunden sikkert den, at det hørte under den gamle Ladegaard. Det var kun selve dens Byggegrund, der overgik til København i 1924, mens Frederiksberg paa dens Jorder fik et ret anseligt Kvartercentrum.

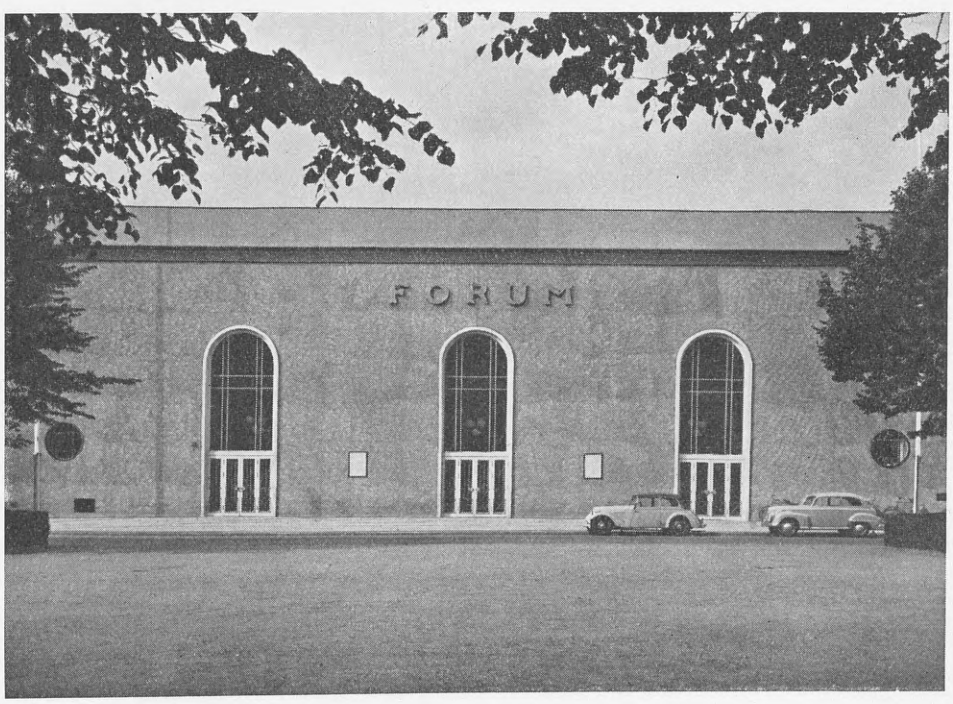

Forum. Facade imod Julius Thomsens Plads. »Forum«, Kæmpehallen, som den ogsaa kaldes, blev opført i 1926 af Automobil- og Cyklegrosserer Foreningen efter Tegning af Arkitekt O. Gundlach-Pedersen. Den er anvendt til Udstillinger af forskellig Art og var ogsaa Skuepladsen for de i sin Tid saa yndede 6-Dages Cykleløb. Særlig Navnkundighed opnaaede den, da der under Besættelsen blev øvet Sabotage mod den, umiddelbart før den skulde overtages af Tyskerne.

Gaardinteriør fra Solbjerg Mejeri. Mens en Del af de Industriforetagender, som i ældre Tid, det vil i denne Forbindelse sige Slutningen af det 19. Aarhundrede, fik Domicil paa Frederiksberg, siden er flyttet udenfor Kommunegrænsen, hævder andre ældre Firmaer fortsat deres gamle Plads indenfor samme. Det gælder saaledes den i 1878 stiftede »Københavns Mælkeforsyning«, det første Foretagende af sin Art, som stadig trives, naturligvis i meget udvidet Skikkelse samt under Navnet Solbjerg Mejeri. Tilmed har et andet Etablissement af samme Slags fundet Plads paa Frederiksberg, Mejeriet Trifolium.

Parti fra Kabelfabrikkerne. De industrielle Virksomheder paa Frederiksberg har fra ældre Tid ligget spredt, men dog i første Række ved Smallegade, Lampevej og Falkoneralleen. Et industripræget Kvarter opstod dog ogsaa tidligt paa den Del af Bülows Jorder, der ligger Øst for H. C. Ørstedsvej. Nutiden hævder forsaavidt ældre Traditioner, som de nyere Industrianlæg findes langs Banelinjen til Vanløse, altsaa i Fortsættelse af Lampevejs-Kvarteret. Her ligger ogsaa det største af Byens industrielle Foretagender, De nordiske Kabel- og Traadfabrikker.

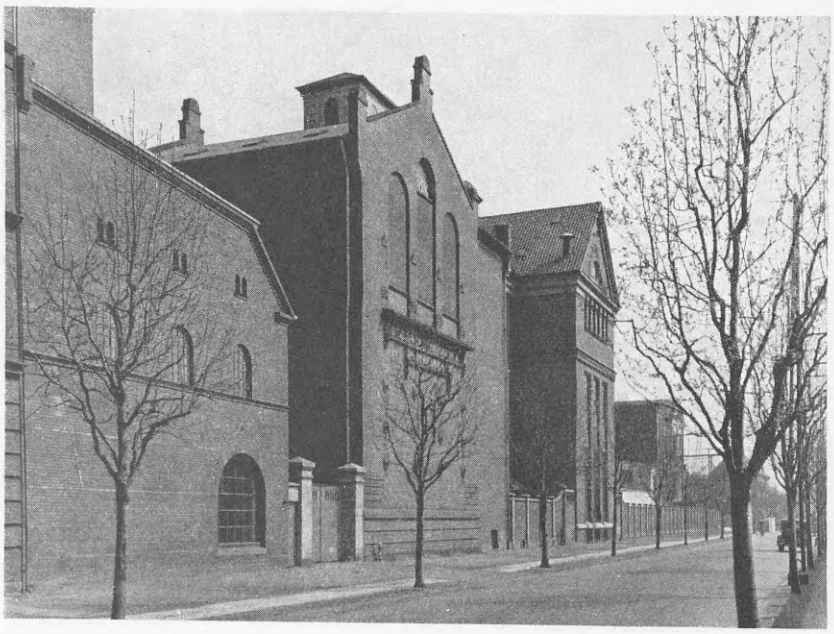

Bryggeriet »Stjernen« paa Dronning Olgas Vej. Ved Oprettelsen af »De forenede Bryggerier« i 1891 forsvandt flere af Bryggerierne paa Frederiksberg, baade det 1867 stiftede Frederiksberg Bryggeri ved Lampevej, det saakaldte Ny-Bryghus fra 1873 paa Bülowsvej og det ældre Svanholm Bryggeri ved Gammel Kongevej, anlagt allerede 1853. Opretholdt under det nye Aktieselskab blev det af Marstrand anlagte Bryggeri paa Vodroffsvej, nu Kongens Bryghus. Efter Aarhundredskiftet opstod et nyt Bryggeri paa Frederiksberg, nemlig Arbejdernes eget Bryggeri »Stjernen«, opført med G. Tvede som Arkitekt.

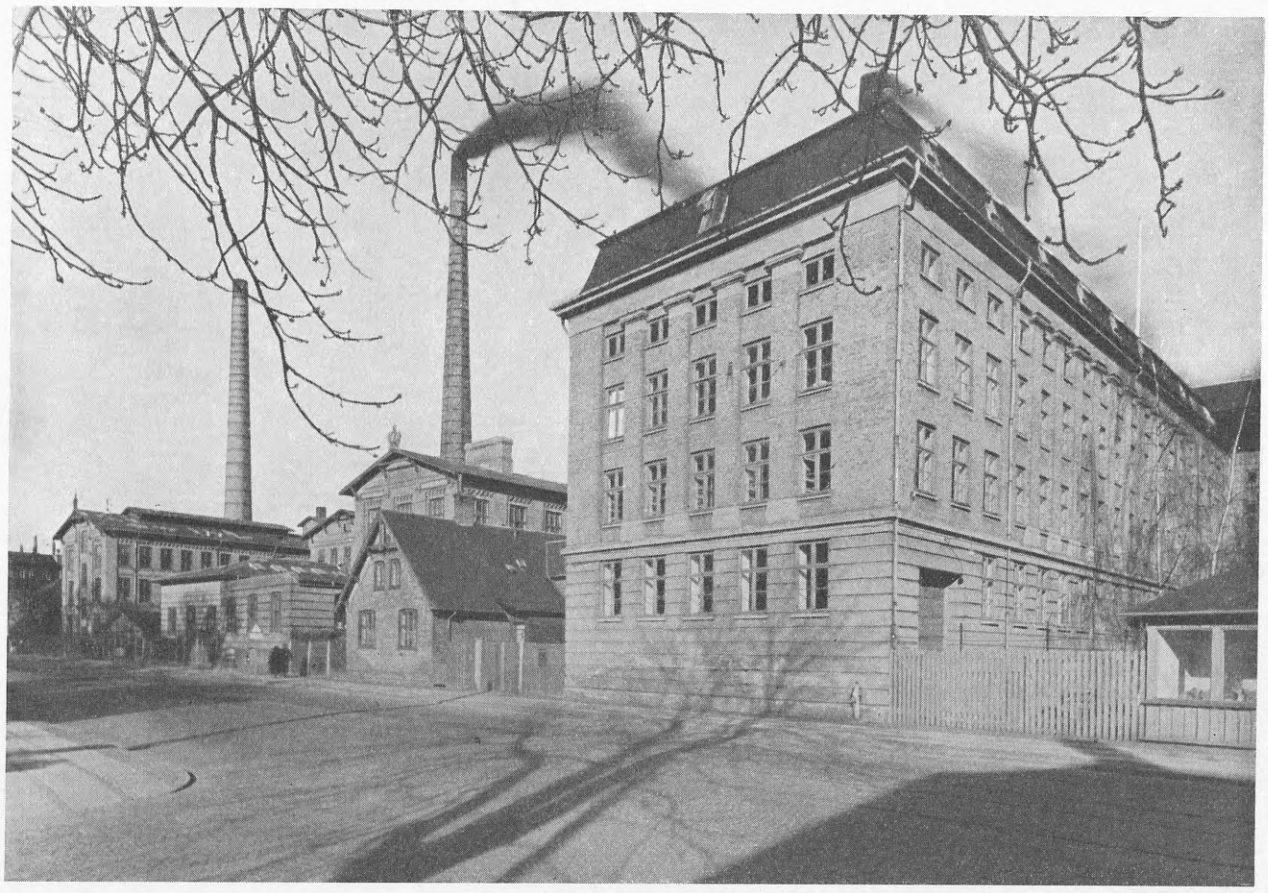

Den kongelige Porcelainsfabrik set fra Søndre Fasanvej. Man maa føje: og Fajancefabrikken Aluminia A/S, til for at have den korrekte Betegnelse paa det Foretagende, der vel nok kan siges at være mest berømt af Frederiksbergs industrielle Virksomheder. Dets Produkter har i hvert Fald Verdensry. Fajancefabrikken »Aluminia« flyttede Philip Schou i 1869 til Smallegade, hvor han havde overtaget Tobaksfabrikant Nobels Bygningskompleks. »Aluminia« blev 1872 et Aktieselskab, som i 1883 købte Den kongelige Porcelainsfabrik, der samtidig blev flyttet fra sit hidtidige Hjemsted paa Købmagergade. Fabrikken havde gennem længere Tid været i Forfald, men paa Frederiksberg fik den sin Renæssance, og samtidig med dens Stjerne steg ogsaa Fajancefabrikkens, saaledes at denne paa Grund af sin voksende internationale Betydning blev omdøbt til Københavns Fajancefabrik.

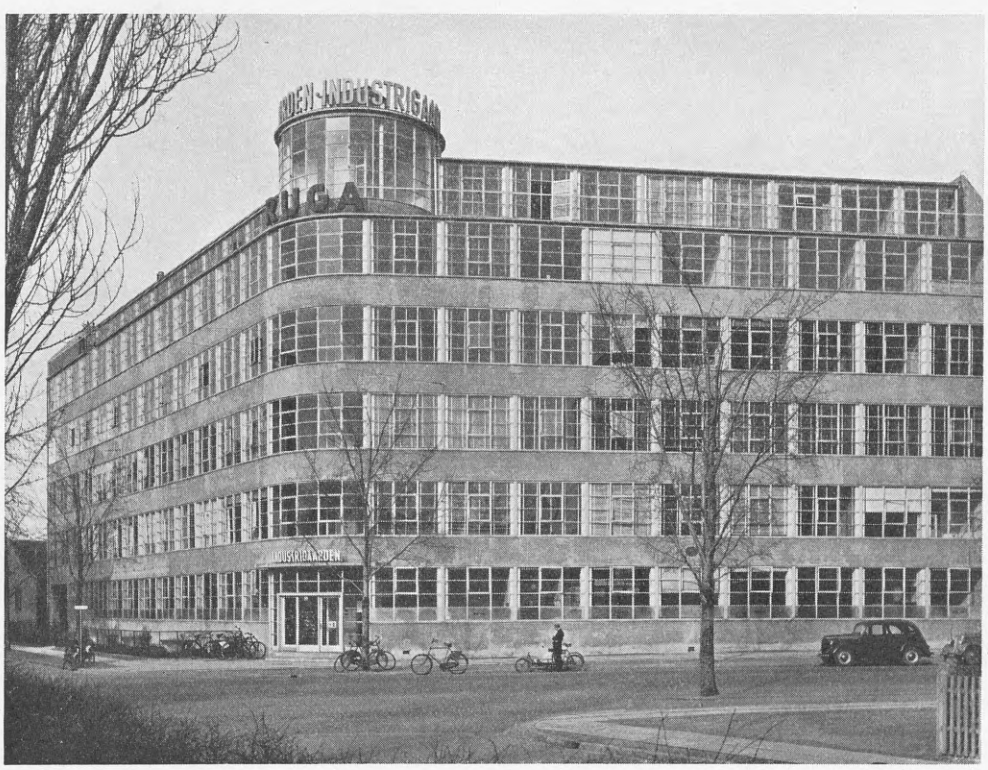

Industrigaarden paa Finsensvej. Dette Anlæg er født af de samme Tanker, som fostrede Industrihuset i Borgergade. Hensigten er under eet og samme Tag og i rationelt indrettede Lokaler at samle forskellige ikke alt for omfattende industrielle Virksomheder. Bygningen er opført 1939-43.

Danmarksgade set imod Vodroffs Tværgade. Det frederiksbergske Bybillede spænder over store Kontraster. Der er Væsensforskel paa et Gadeprospekt som det her viste og en af de grønt hegnede Villaveje. Men ogsaa den moderne Etagebebyggelse staar i et grelt Modsætningsforhold til den gamle Bebyggelse i Schønbergsgade-Kvarteret. De følgende Sider vil vise, hvor forskelligartet Frederiksbergs nuværende Bebyggelse er.

Baggaarde i Danmarksgade. Det er allerede foran omtalt, at Frederiksberg ogsaa fik sin Del af det Spekulationsbyggeri, som omkring Midten af sidste Aarhundrede florerede i Københavns Forstæder. Forøvrigt er det ikke blot i Schønbergsgade-Kvarteret, man kan finde slige trøstesløse Gadebilleder som ovenfor vist, men Byggeriet her var af særlig sløj Karakter, fordi det tildels opstod, førend Byggeloven af 1858 traadte i Kraft. Og dog savnes her ikke Huse af en vis æstetisk Støbning, som det der ses paa Billedet herover, det andet fra venstre.

PARTI FRA LANGELANDS PLADS. Fra Husene paa Falkoneralleens Østside havde man endnu i 1880-erne fri Udsigt over de Classenske Boliger mod Bellahøj og Brønshøj. Inden Aarhundredskiftet opstod imidlertid her det kompakte Beboelseskvarter, som Nutiden næsten betragter som saneringsmodent.

UDSIGT FRA L. I. BRANDES ALLÉ IMOD VEST. Den ensartede Bebyggelse ved Fjords, Brandes og Dr. Abildgaards Alleer stammer fra Tiden omkring sidste Aarhundredskifte. Husene er ret typiske for den Tids Byggeri, men noget nyt er Anlæggene mellem de enkelte Karreer.

PARTI FRA VODROFFSVEJ MED EJENDOMMEN NR. 5. Opstaaet som den er i den sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede, maa den naturligvis bære sin Tids Stilpræg eller, som man kunde fristes til at sige, Mangel paa Stilpræg. Dette sidste sagt i den Forstand, at Datidens Arkitekter ikke havde nogen selvstændig Stil, men man tog Mønster efter Fortidens forskellige Stilarter, saa at sige hvilken én hver anden Gang! Eklektismen, Udvælgelsens Periode, er et andet Navn for Tiden.

Det var dog saaledes, at de forskellige Stilarter til forskellige Tider var de foretrukne. Italiensk Renæssance kom først paa Mode, og det her viste Hus, bygget 1868, er i hvert Tilfælde paavirket af denne Stil, omend med Islet fra andre Stilarter og forøvrigt et Eksempel paa, at man trods alt kunde skabe en karakterfuld og fastkomponeret Facade.

VILLA PAA CARIT ETLARS VEJ. Gotisk Renæssance præger denne Villa, hvis man da ikke vil sige dansk Herregaardsstil. Hvad angaar den egentlige Gotik, saa vandt den ikke i større Udstrækning Indpas i Boligbyggeriet, men anvendtes mest til offentlige Bygninger. Frederiksberg Raadhus er eet Eksempel paa en Monumentalbygning i gotisk Stil, Diakonissestiftelsen et andet. De er begge afbildet andetsteds i Bogen.

Villaen her er efterhaanden trængt haardt af høje Huse, men vil antagelig hævde sin Plads ogsaa fremefter, idet den nu rummer den for Offentligheden tilgængelige Carl Claudius Samling af musikhistoriske Instrumenter, der efter Giverens testamentariske Bestemmelse skal forblive i Bygningen.

Bygningen er opført o. 1850 af Politikeren A. L. Casse med Erholdt som Arkitekt.

Parti fra Bakkegaards Allé. De to Billeder paa denne Side forestiller begge Alleens Udløb i Vesterbrogade, hvert sin Side, set henholdsvis imod og fra Gaden. Rent umiddelbart vilde man af Bygningernes forskellige Udseende slutte, at de repræsenterede mindst tre Byggeperioder, men det er ikke Tilfældet. Huset, som paa dette Billede ses for Enden af Gaden, er et af de ældre paa Vesterbrogade, et Hus uden iøjnefaldende Særpræg, af samme Karakter som Bebyggelsen inde i København fra Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, da Nyklassicismen endnu gjorde sig gældende. Men de andre, hver paa sin Maade karakteristiske Bygninger, er ikke blot helt samtidige, opført 1893-95, men tilmed bygget af samme Arkitekt, blot i to helt forskellige Stilarter. Den spirkronede Hjørneejendom er i nederlandsk Renæssance, eller som man hertillands siger Christian IVs Stil, anvendt gennem hele sidste Halvdel af forrige Aarhundrede. Karreen paa Billedet herunder er derimod i fransk Renæssance, en Stilmode, der fra 1870erne konkurrerede med den italienske.

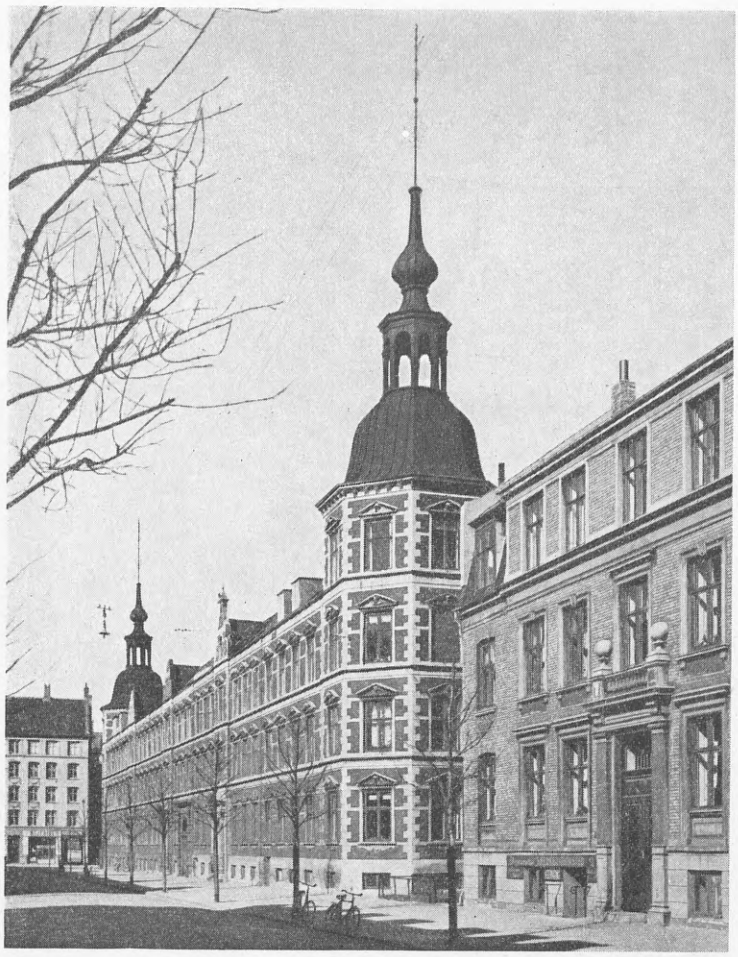

Parti fra Bakkegaards Allé. I Forgrunden Nr. 6-2. Arkitekten var Julius Bagger.

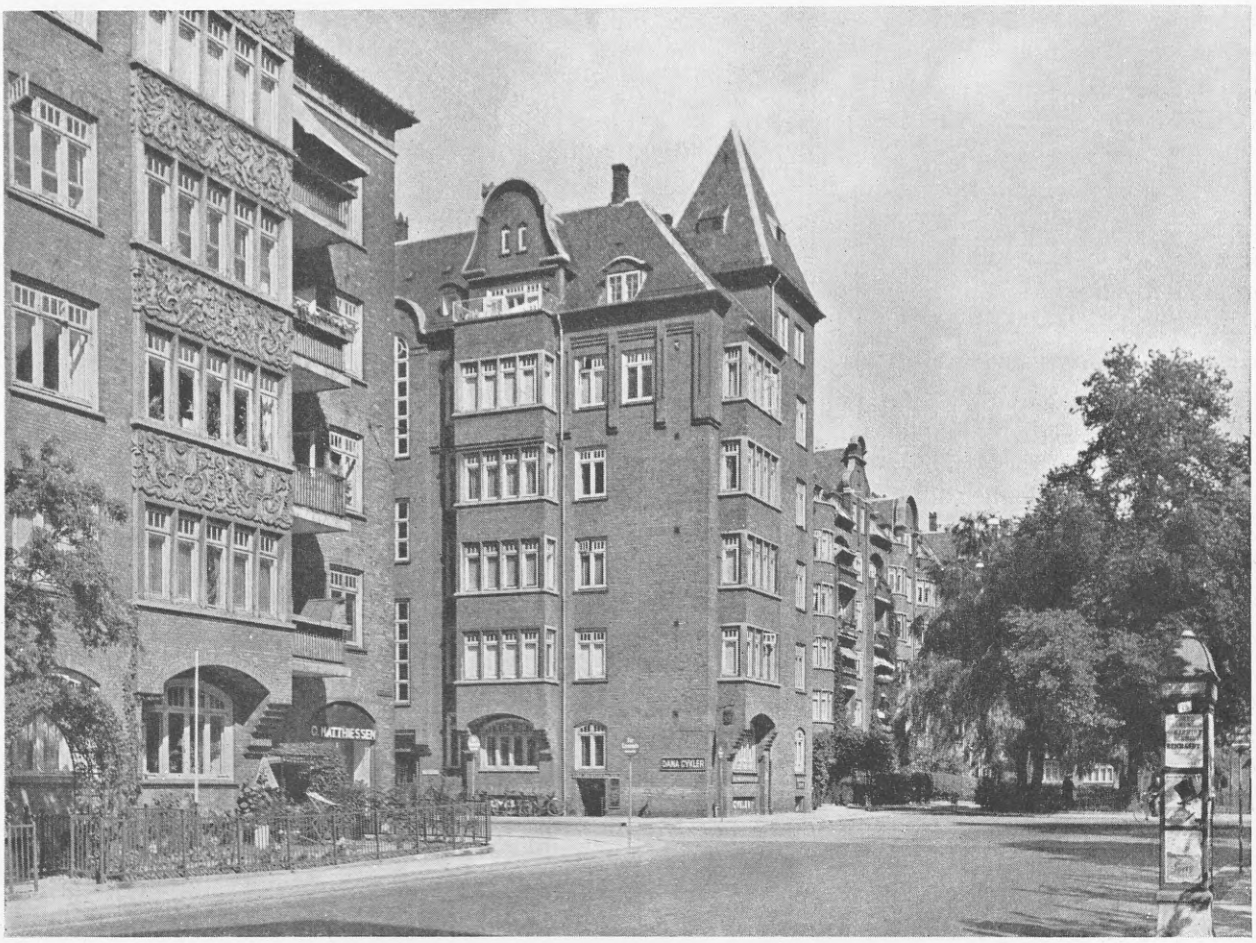

Herover: Danasplads, set fra Vest. Herunder: Hjørnet af Forchhammersvej og Sankt Markus Plads.

Frederiksberg Allé set imod Vest. Philip Smidths store Boligkompleks fra 1904-05, Sankt Thomas, er endnu præget af Palæstilen, som var udformet i 90erne.

Men med Andreas Clemmensens Huse, som blev bygget 1901-02 ved Sankt Markus Plads, var der skabt noget nyt. Ganske vist er ogsaa de præget af en af Fortidens Stilarter, den hidtil saa uglesete Barok, men Behandlingen er friere, Sansen for Bygværkets individuelle Karakter større og en Paavirkning fra engelsk Byggeskik iøvrigt fremtrædende.

Af samme Genre er ogsaa den storslaaede, ja, helt borgagtige Bebyggelse omkring Danasplads, før kaldt Vodroffsplads, som 4-5 Aar senere traadte i Stedet for det gamle Vodroffslund. Den skyldes en anden Arkitekt, Ulrik Plesner i Samarbejde med Aage Langeland-Mathiesen. Bygningerne hører til de af Kommunen prisbelønnede.

Mindebrøndene paa Sankt Thomas Runddel. Da Frederiksberg Kommune i 1932 fyldte 75 Aar, blev de to Prydbrønde rejst. Øverst paa den ene en Falkonér, paa den anden, i Mindet om Ny-Hollænderby, en Amagerkone. Inskriptioner meddeler de vigtigste Data i Frederiksbergs Historie. Udførelsen skyldes Billedhuggeren Jenö Meister og Arkitekt Aage Lauritzen.

Hjørnet af Philip Schous Vej og P. G. Ramms Allé. Der maatte naturligt komme en Reaktion imod de Arkitekturtyper, der er vist paa de foregaaende Sider, med deres dramatisk bevægede Facader og romantiske Enkeltheder. Klassicismen gjorde sig endnu en Gang gældende, vakt til Live ved en Udstilling af gamle C. F. Hansens Arbejder i 1910, og prægede Byggeriet i den næste Snes Aar. Det var dog mere Sansen for de store Linjer end for dens Detaljer, der nu gjorde sig gældende. Karreen her er opført 1933 ved Arkitekt Charles I. Schou.

Parti fra A. D. Jørgensens Vej. Som Orden og Regelmæssighed er fremtrædende Elementer i Klassicismen, trivedes den udmærket sammen med den i de samme Aartier fremvoksende Byplanbevægelse. Man lod ikke mere Byerne vokse planløst, men søgte at øve Kontrol, placere de forskellige Byggetyper for sig, saa lav og høj Bebyggelse adskiltes, og skabte paa én Gang hele Bydele, som f. Eks. den »sønderjyske By«, opført 1924-25 ved Kommunens Arkitektafdeling.

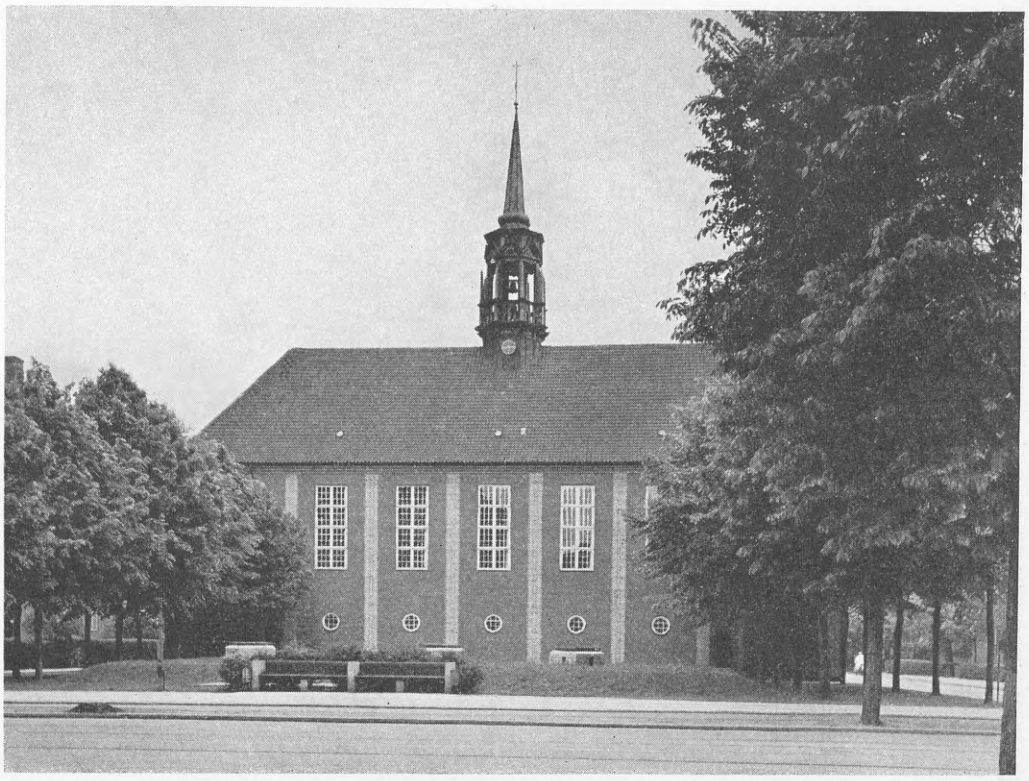

LINDEVANGSKIRKEN SET FRA PETER BANGS VEJ. Kirken er et interessant Forsøg paa at indpasse ogsaa en saadan Bygning i Milieuet og ikke lade dens Arkitektur være væsensforskellig fra de omgivende Beboelseshuse. Den er bygget 1927-30 ved Arkitekterne Anton Frederiksen og Th. Havning.

RÆKKEHUSE VED SOLSORTVEJ. Det moderne Rækkehus er en pladsbesparende og økonomisk Udførelse af Enfamilie-Huset, der frembyder saa mange Fordele, men Rækkehuset er ikke nogen Nyskabelse. Nyboder i København er et ældre Eksempel paa denne i Nutiden saa yndede Byggemaade.

Den har iøvrigt samme Forudsætninger som alt andet moderne Boligbyggeri i større Stil, Boligselskaber og Støtte fra Stat og Kommune. Med Rækkehusene ved Godthaabsvejen, opført 1928-29 med Thorkild Henningsen som Arkitekt, var Fuglebakke-Kvarteret omsider helt udbygget.

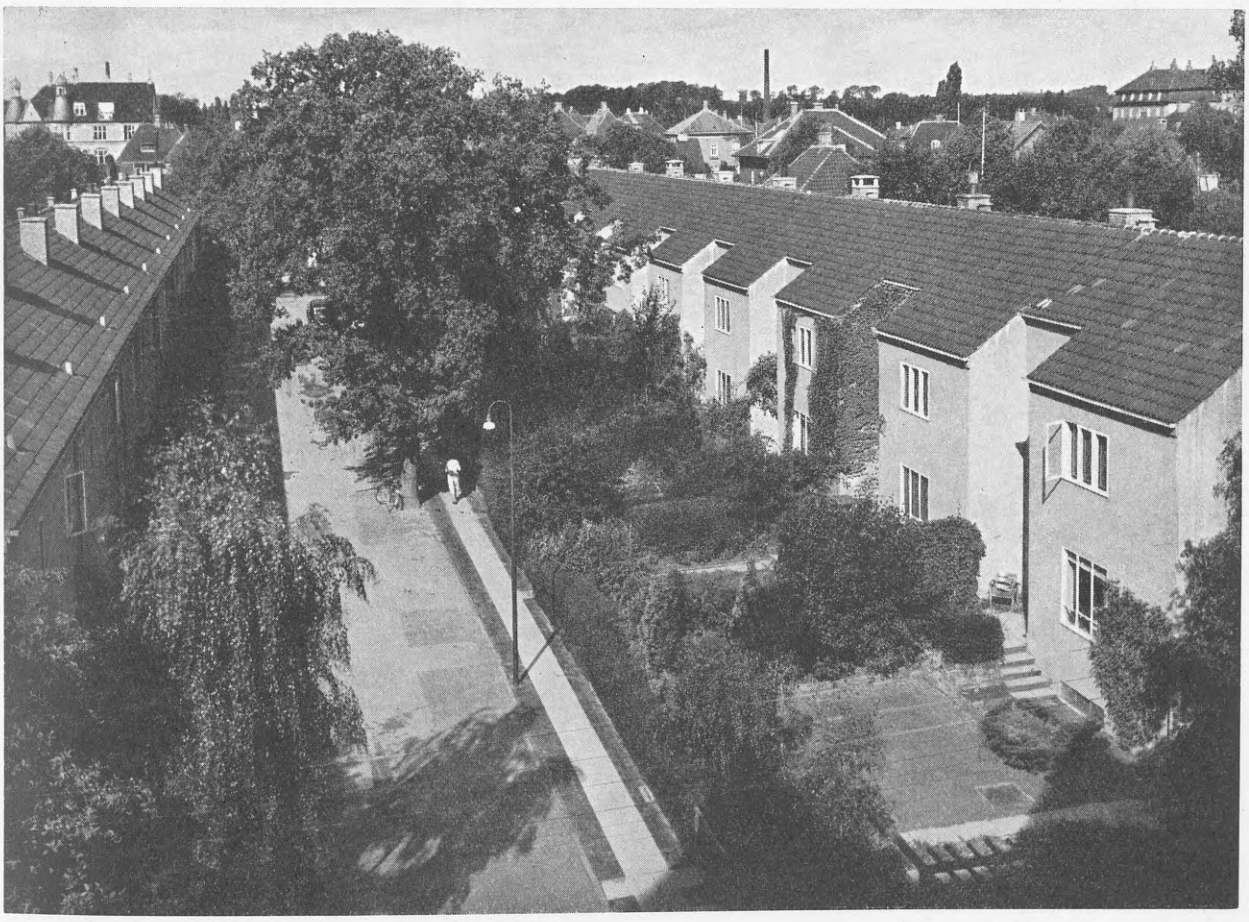

Beboelsesejendomme ved Vodroffsvej set over Sankt Jørgens Sø. Det moderne Hus er opført 1929 med Kay Fisker som Arkitekt og er det første »Lagkagehus« indenfor Hovedstadsomraadet.

Boligbebyggelse ved C. F. Richs Vej. »Ringparken«, opført 1935-36 ved Arkitekt A. Skjøt-Pedersen.

Parti fra Gammel Kongevej med Ejendommene Gadenummer 76-70. Det var i første Række Sagligheden, der prægede 30rnes Byggeri, Bygningernes funktionelle Egenskaber, man nu søgte at gøre til de fremherskende, deraf naturligvis Navnet: Funktionalismen. Man arbejdede for Alvor med en rationel Udformning af det Indre, alt under Hensyntagen til Lejlighedernes Størrelse og de moderne tekniske Bekvemmeligheder. Opgaverne blev taget mere ingeniørmæssigt end forhen, hvilket ogsaa kunde give sig Udslag i det Ydre, i Valget af Byggematerialer: Jern og Beton. Som f. Eks. i de kombinerede Forretnings- og Beboelsesejendomme paa Gammel Kongevej, Arkitekterne Fritz Schlegel og M. Stephensen var Mestre for. De blev opført i Aarene 1937-41.

Ny er ligeledes i flere Tilfælde Placeringen. Man var gaaet væk fra de snævre, lukkede Gaarde og havde opført store Karreer omkring aabne, grønne Pladser eller enkeltliggende Stokke med rigelige Mellemrum.

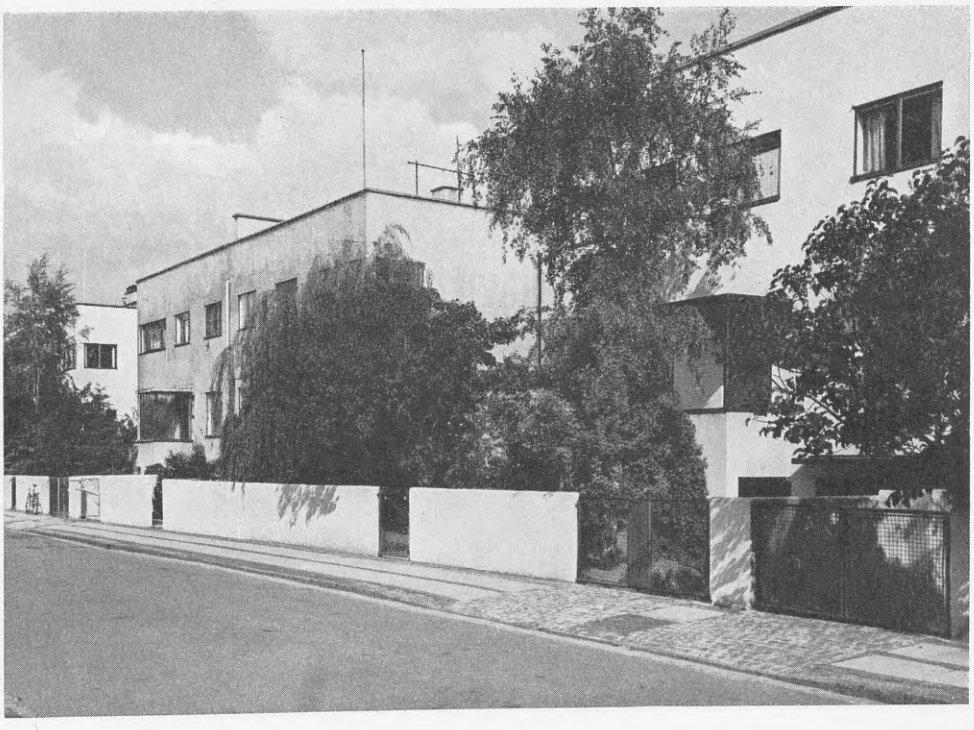

Villaer ved Emanuel Olsens Vej. Naar saa faa Funkisvillaer har fundet Plads paa Frederiksberg, hvor ellers saa godt som alle Villatyper er repræsenteret, saa skyldes det jo, at Byens Villakvarterer var omtrent fuldt udbygget, da Funktionalismen satte ind. De her viste Dobbeltvillaer blev bygget i Aarene 1931-33 ved Arkitekt H. Dahlerup-Berthelsen.

Udsigt fra Anlægget ved Andebakkestien imod Solbjerg Kirke. Den moderne Bebyggelse, der ligger paa begge Sider af Passagen med Navn efter den gamle Lokalitet, Ved Andebakkestien, er opført 1940-41 med Ole Falkentorp som Arkitekt. Med velberaad Hu er der aabnet Udsigt mod Kirken, der, som man i ældre Tid sagde, ligger som Point-de-Vue.

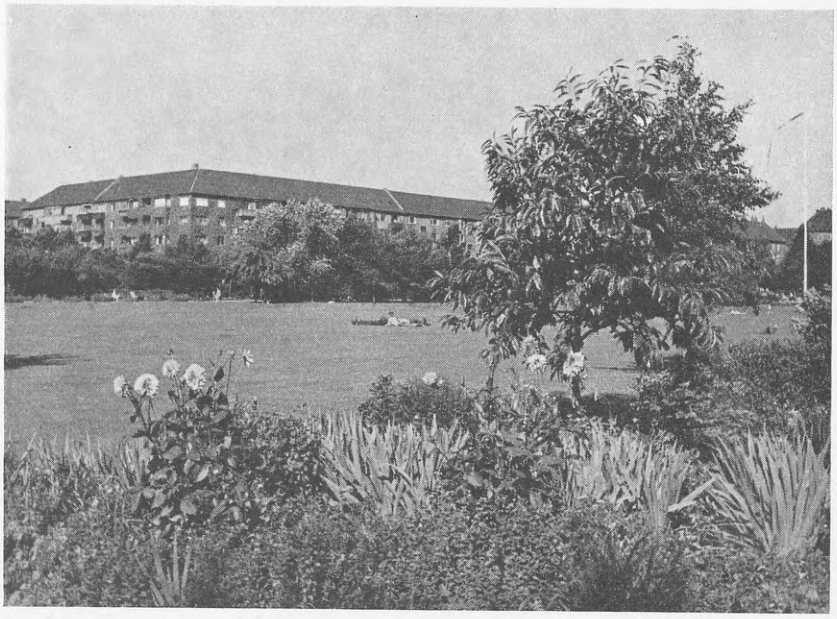

Parti fra Lindevangsparken. Grønne Omraader er et nødvendigt Tilbehør til enhver Storby. Frederiksberg med de to store gamle Parker midt i Omraadet har maattet sørge for andre i de nyere Bydele saaledes i Lindevangskvarteret, der er groet op ved Peter Bangs Vej og Finsens Vej i Løbet af de sidste 20-30 Aar.

Bebyggelsen, som man ser i Billedets Baggrund, er Lindevangsgaarden, opført 1933 ved Arkitekt Dahlerup-Berthelsen.

Parti fra Hostrups Have. Lys og Luft er Livsbetingelser, set fra den moderne Arkitekts Side, og det enten det drejer sig om Beboelseskarreer med mindre eller større Lejligheder. Hostrups Have med det store grønne Gaardanlæg er traadt i Stedet for de tidligere Rubenske Fabrikker. Ogsaa dette Kompleks er bygget ved Dahlerup-Berthelsen i 1935-36.

GODTHAABS HAVE. Beboelsesejendom opført 1941-45 paa de Classenske Boligers Grund. Arkitekten var Sigurd Tanggaard. Med sine 10 Etager den første »Skyskraber« indenfor Hovedstadsomraadet, og som alt moderne Boligbyggeri præget af Tidens Forkærlighed for Altaner.

BEBOELSESEJENDOM VED FREDERIKSBERG ALLÉ. Det nyeste større Boligbyggeri paa Frederiksberg, opført 1948-50 ved Arkitekt Ole Hagen. Forrest Korset, rejst til Minde om det ulykkelige Bombardement af den franske Skole i 1945.

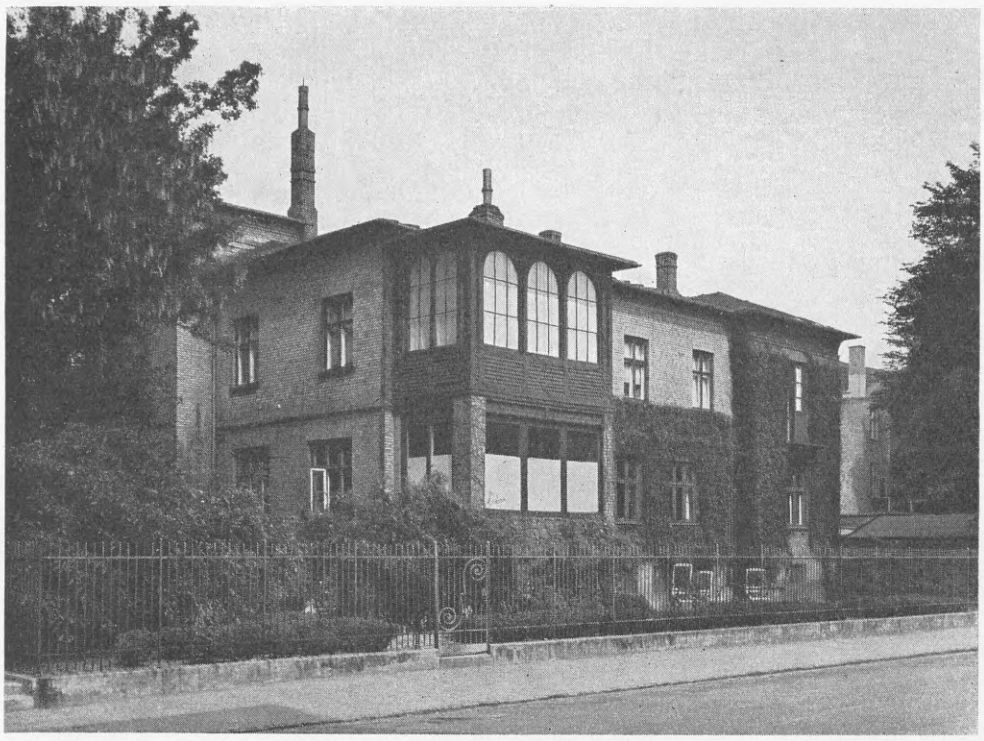

Villa paa Taarnborgvej. Skønt ombygget og paasat en Etage ligger Stammoderen til samtlige Villaer paa Frederiksberg, ja i Storkøbenhavn, den Dag i Dag ved den Vej, som er opkaldt efter den, og tilmed var til de sidste Tider en af dens Udbygninger bevaret, det lille Bindingsværkshus, der stod et Stykke ude paa Ørstedsvejens Fortov. Sammenlign Side 94.

Villaer paa Rathsacksvej. Villakvarteret kaldte man 80ernes Frederiksberg, og selvom den Betegnelse ikke nu er saa rammende som dengang, saa er der stadig mange Villaer i Kommunen, ja, ogsaa mange fra den ældre Tid. Et stort Antal tjener stadig deres oprindelige Formaal, mens andre i vore Dage finder Anvendelse som Foreningsbygninger o. lign. Paa den Maade er Frederiksberg blevet forsynet med et saa ærværdigt historisk Minde som Tømrersvendenes gamle Lavsskilt, der siden 1780erne hang i Adelgade, men nu paa Alhambravej. Se Billedet øverst næste Side.

De to paa dét Billede viste Villaer er fra 1870erne, Villaerne paa Billedet herunder fra o. 1880. De sidste er forsaavidt mest typiske for det ældre, prunkløse Villabyggeri paa Frederiksberg. Billedet nederst næste Side viser en nyere Type, fra Tiden omkring sidste Verdenskrig, Byggeforeningshuse opført af kommunale Funktionærer.

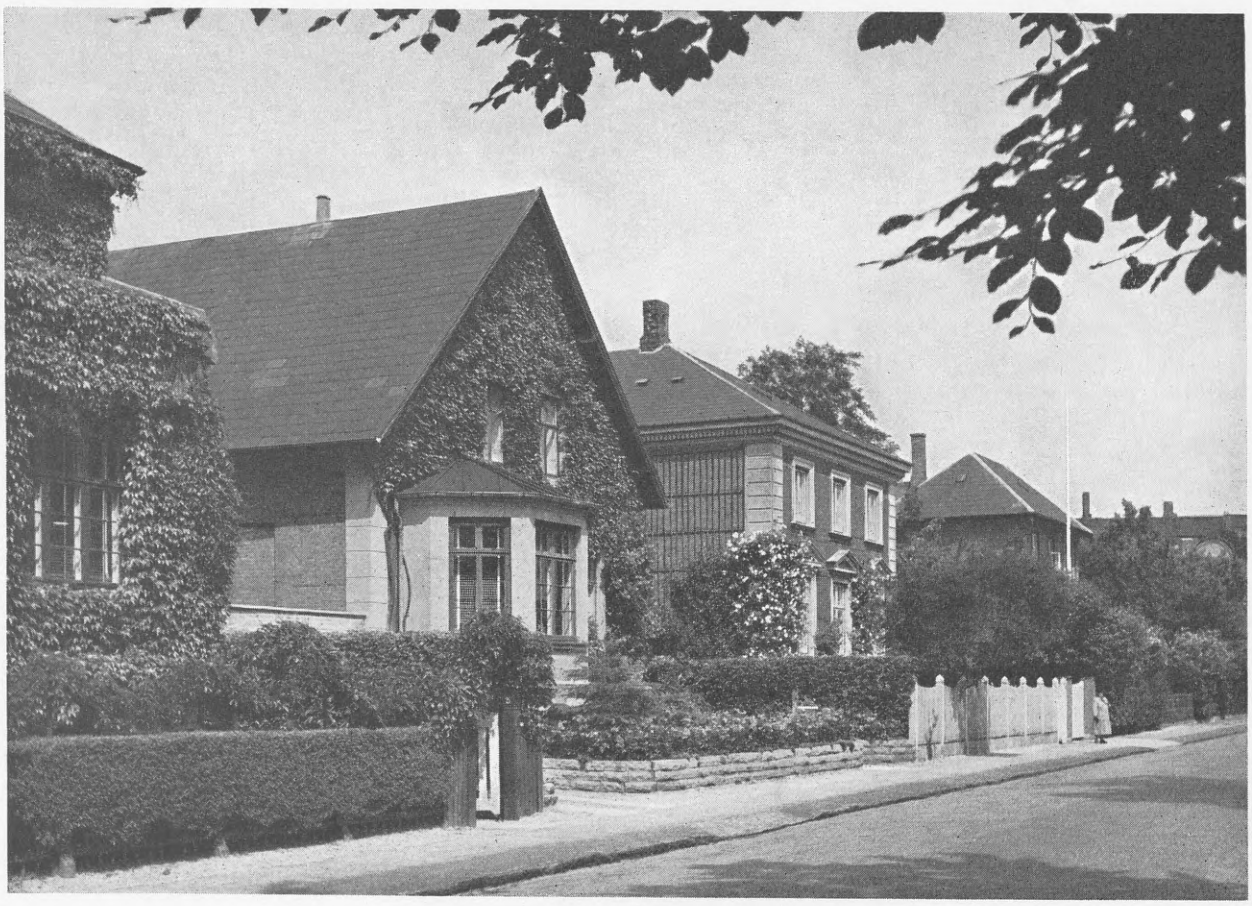

Herover: Parti fra Alhambravej. Herunder: Parti fra Ved Grænsen.

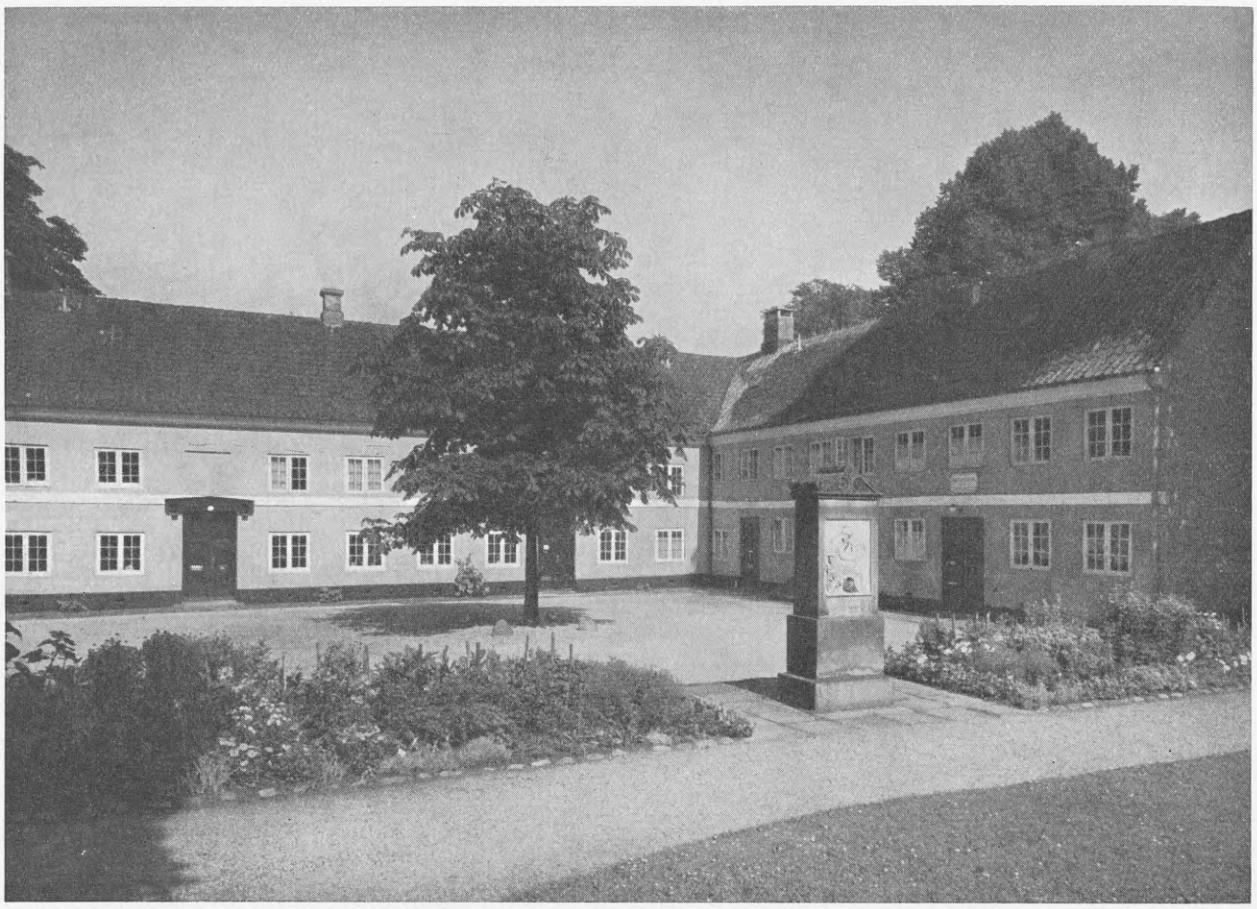

Bakkehuset set fra Rahbeks Allé. Paa de foregaaende Sider er vist Bebyggelsestyper fra det sidste Hundredaar, den Periode i hvilken det storstadsprægede Frederiksberg er blevet til. Men Byen rummer ogsaa Arkitekturminder fra ældre Tider, selvom Bakkehuset maa værdsættes højest paa Grund af dets Tilknytning til Litteraturhistorien. I 1920erne lykkedes det en Kreds af velmenende Mænd at redde Bygningen og faa den istandsat paa værdig Maade.

Kamma Rahbeks Hjørnestue i Bakkehuset. Interiør fra de i 1925 aabnede Mindestuer, vor Guldalders Museum.

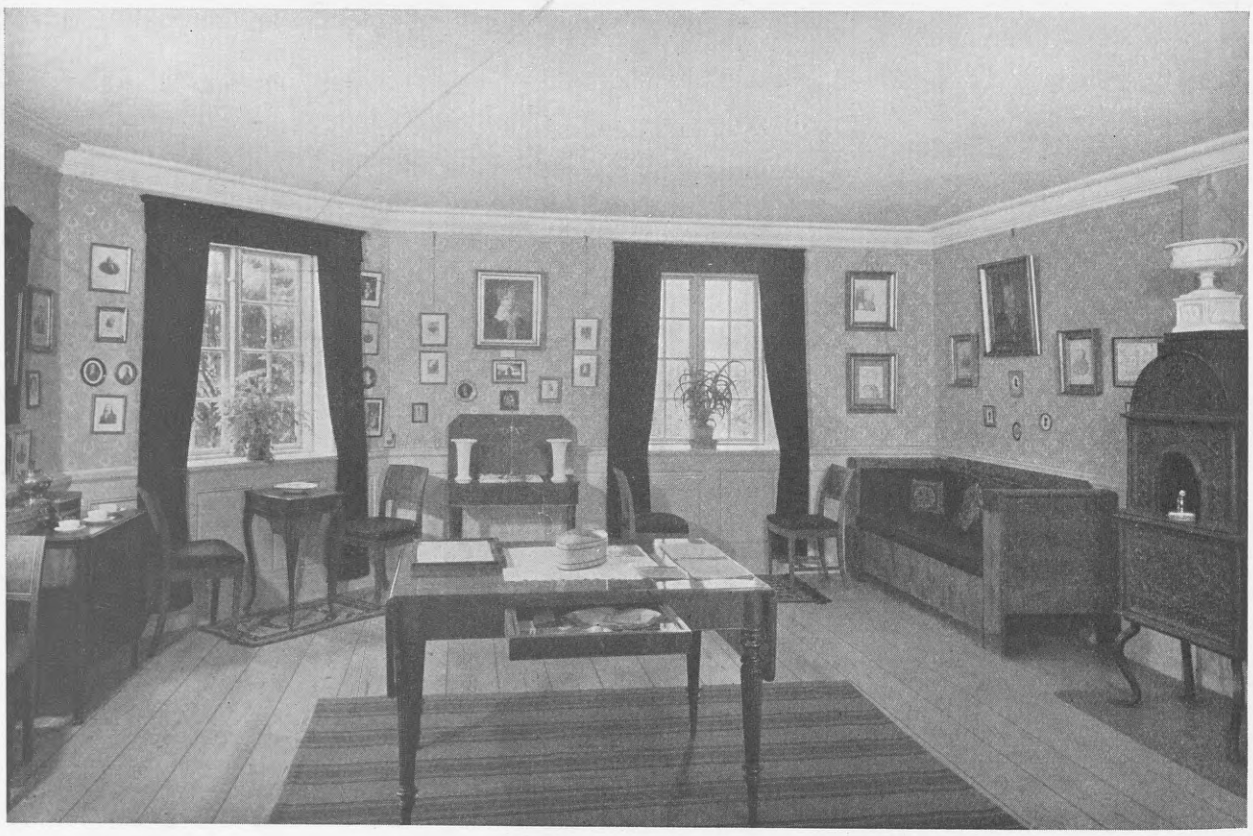

Parti fra Allégade med Oehlenschlägers Statue. Ved Bakkehuset staar en Mindestøtte for Knud Lyhne og Kamma Rahbek, rejst allerede i 1833. Men Oehlenschläger var den første Digter, der fik et offentligt Mindesmærke. Statuen, udført af Julius Schultz, blev opstillet 1897 og viser den ungdommelige Skjald paa Vandring gennem det Frederiksberg, som han elskede og priste saa højt i sin Digtning.

Gaardinteriør fra Fasangaarden. Hofbygmester J. Koch gav i 1828 Stedet dets nuværende Skikkelse. Efter Oehlenschlägers Død boede H. C. Ørsted her til sin Død allerede det følgende Aar, 1851.

Gaarden har ogsaa siden været anvendt til privat Beboelse. Men her blev ogsaa grundlagt et større industrielt Foretagende, forsaavidt som Gunnar Sadolin her under meget beskedne Former paabegyndte den Fabrikation, der førte til Oprettelsen af Firmaet Sadolin & Holmblad.

Allégade 5. Allégade er i egentligste Forstand Frederiksbergs mest historiske Gade, baade fordi det var langs den, at Hollænderbyens første Gaarde blev placeret, og fordi den endnu viser Reminiscenser af Byens gamle landlige Præg. Det her viste Landsted blev opført 1860. Bassinet er dog af nyere Dato, anlagt under Besættelsen som Branddam.

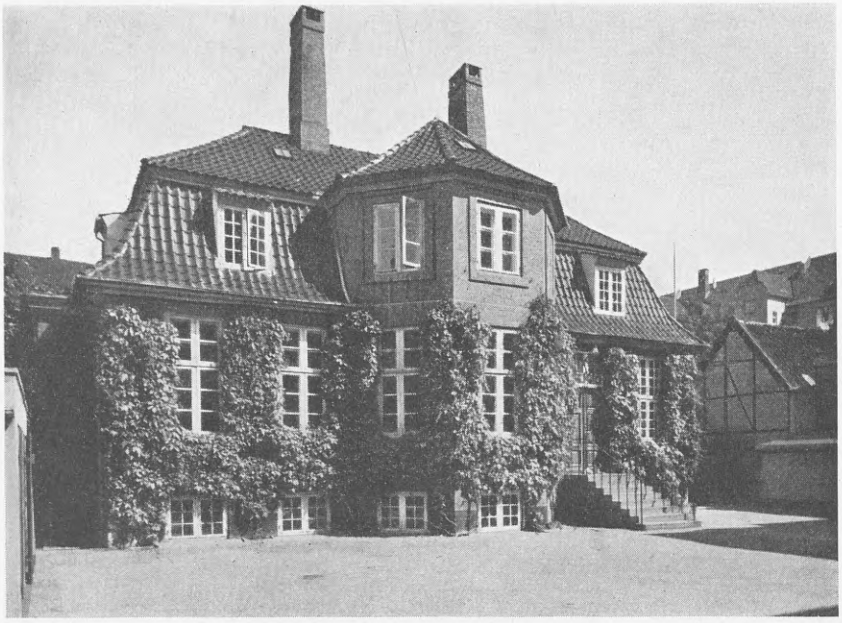

Gaardinteriør fra Allégade 6. Bag de mere moderne Bygninger skjuler sig dette smukke lille Rokokohus, opført 1749 af en rig københavnsk Klædekræmmer som Hovedbygning paa hans netop erhvervede Landsted, og hvortil sluttede sig en efter alle Kunstens Regler anlagt Have.

I Gaarden havde Det Wærnske Institut til Huse indtil 1888. Det blev oprettet 1814 som Opdragelses- og Undervisningsanstalt for fattige Pigebørn af Borgerstanden og eksisterer endnu paa Kastanievej som Husgerningsskole.

»Ludvigs Minde«, Allégade 22, Hovedbygningen set fra Haven. Ogsaa denne Bygning gaar tilbage til det 18. Aarhundrede og er et velbevaret og typisk Eksempel paa Gadens ældre Bebyggelse. Gaarden er foran omtalt som den sidste i Allégade, hvorfra der dreves Landbrug.

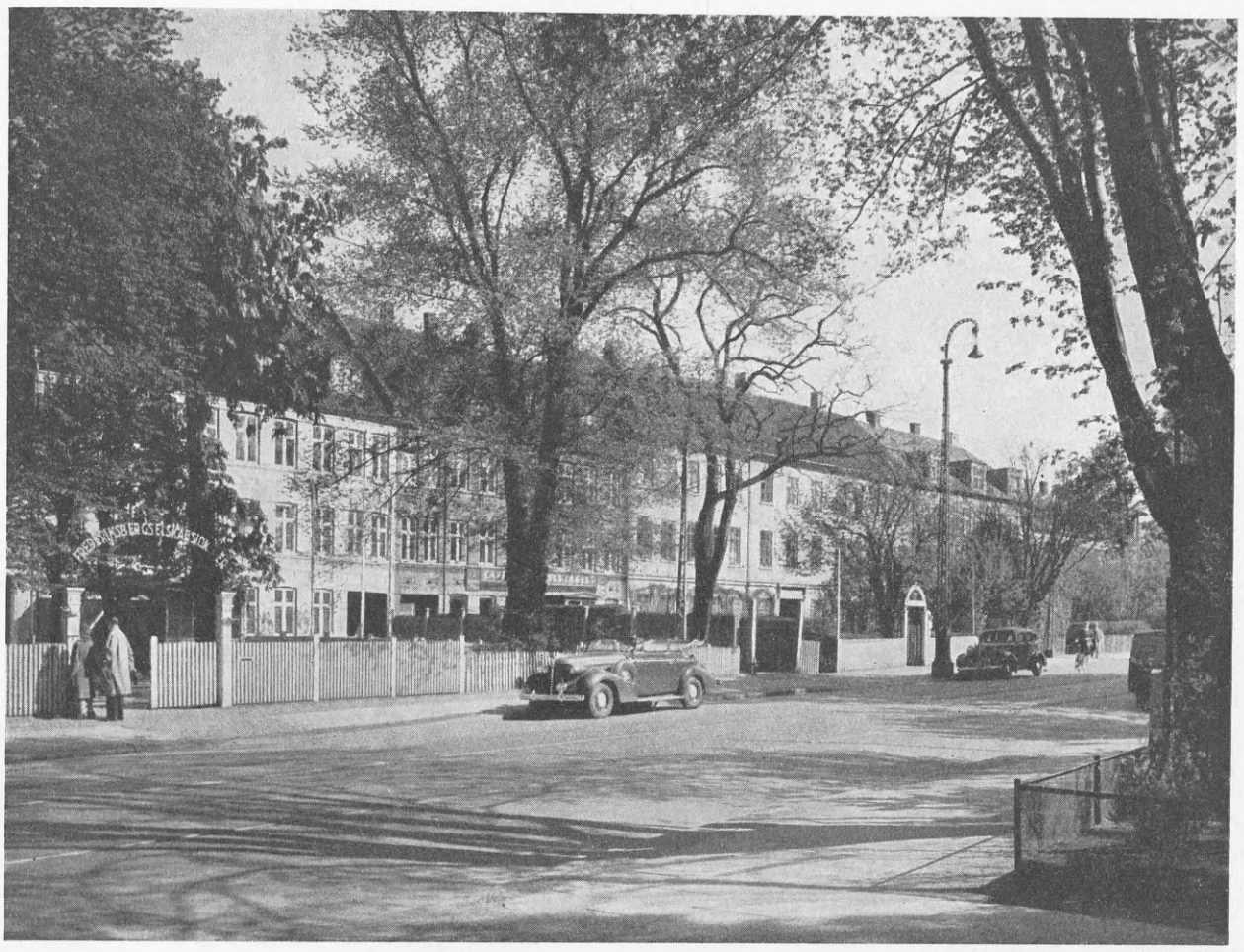

PARTI FRA ALLÉGADE. Forhaverne i Allégade er ligeledes et historisk Træk i det frederiksbergske Fysiognomi. De blev udlagt paa Kongebud helt tilbage i Byens første Tid og er i næsten hele Gadens Længde endnu holdt ubebyggede. Deres store Træer og hele grønne Præg gør, at Allégade trods Ændringer i Bygningernes Udseende, har beholdt saa meget af sin gamle Karakter. Enkelte af Haverne er den Dag i Dag bevaret som Privathaver, andre er taget i Brug som Beværtningshaver, og de suppleres af det grønne Anlæg, som strækker sig paa Gadens Vestside. Billedet viser en Del af Østsiden, mellem Hollændervej og Runddelen, til venstre Hallebyes gamle Traktørsted.

PARTI FRA SMALLEGADE MED MØSTINGS HUS. Hvad der ovenfor er sagt om Allégade, gælder i ingen Henseender om Smallegade, og da navnlig ikke dens første Stykke. Her er intet af Fortidens landlige Idyl i Behold, og det gamle Patricierhus har saa lidet flatterende en Baggrund som vel muligt.

J. S. v. Møsting har ikke bygget Huset – det blev opført 1801 af en Assessor Feddersen – men han ejede det i en længere Aarrække. Han var Finansminister paa Bankerottens Tid og paavirkede Sjette Frederik i reaktionær Retning.

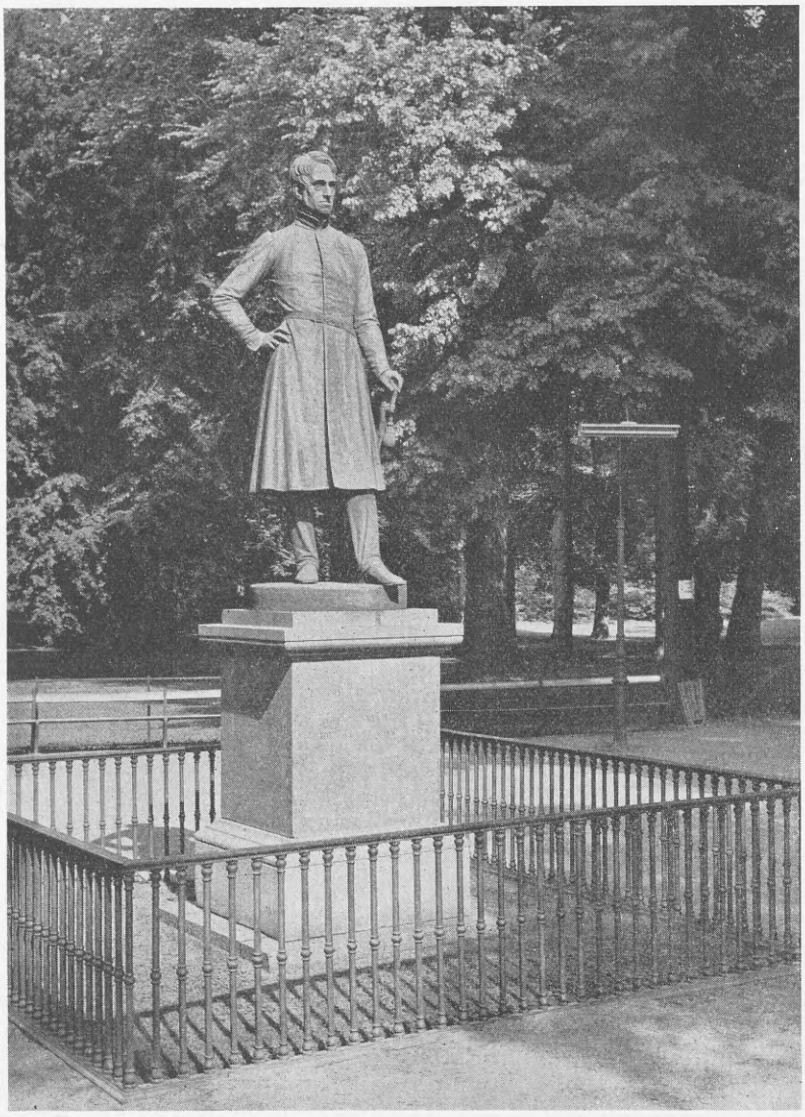

Frederik VIs Statue i Frederiksberg Have. »Her følte han sig lykkelig i sit trofaste Folks Midte«, staar der paa Sokkelen af H. V. Bissens Kongestatue, Ord, der maaske føles mere sandfærdige, end det i al sin Enkelhed ophøjede Kongebillede egentlig dækker Forestillingen om den lille, iltre Monark.

Men Statuen, der er betegnet som den bedste, dansk Billedhuggerkunst har skabt, giver sikkert det Idealbillede af Frederik VI, som han selv kunde ønske sig, og er jo med fuld Ret opstillet i den Have, hvor han elskede at færdes, »inkognito« i borgerligt Klædebon eller i den prunkende Admiralsuniform paa de berømmelige Kanalsejladser. Statuen blev afsløret i 1858.

Indgangen til Frederiksberg Have set fra Runddelen. I 1750erne blev de rejst, det smukke Smedejernsgitter og Porten mellem de murede Piller med deres Rokokovaser, der stadig danner Indgangen til Frederiksberg Have. De traadte i Stedet for Hovedfløjen af den gamle Prinsens Gaard, der blev delvis ødelagt ved en Brand i 1753, og som man fandt det hensigtsmæssigt ikke at genopbygge. Genopført blev derimod den ligeledes af Ilden ødelagte Sydfløj, nu bygget af Grundmur. Den havde før som Hovedlængen været i Bindingsværk og var det saakaldte Orange-Hus, indrettet som Fuglehus. Ved Branden maatte »de sidstleden fra Afrika hidførte Struds-Fugle sætte deres Liv til udi Luen«, stod der i Datidens Berlingske. Et i Tilslutning til Sydfløjen anlagt Menageri, der rummede adskillige Slags »glubende« Rovdyr, blev nedlagt i 1760erne.

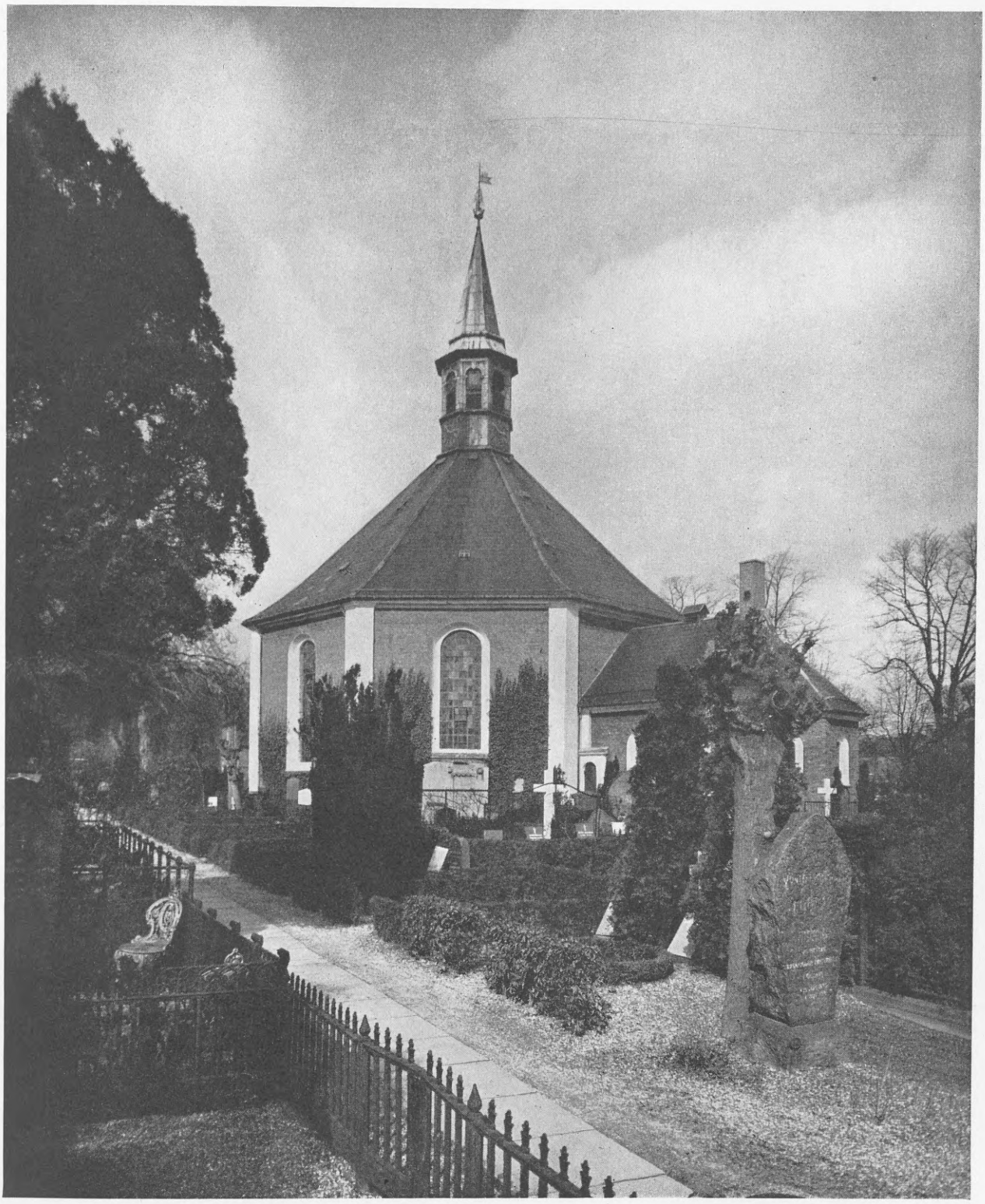

FREDERIKSBERG KIRKE SET FRA SYDØST, FRA KIRKEGAARDEN. Som Frederiksbergs historiske Centrum maa man regne Runddelen med de endnu bevarede Længer af Prinsens Gaard og den egentlige Frederiksberg Kirke, der i alt væsentligt har bevaret sit Ydre og Indre, siden den blev opført i 1732-34, ved første Øjekast tilsyneladende beslægtet med de gamle danske Rundkirker. Men Bygmesteren var Felix Dusart, vistnok en indvandret Flamlænder eller Hollænder, og Forbilledet for det særprægede Bygningsværk hollandsk, nemlig en bestemt Kirke i Vriesland, hvad forsaavidt stemmer udmærket med Oprindelsen af Ny-Hollænderby.

Klokker og Altersølv samt de endnu eksisterende Alterstager fra Frederik IIIs Tid blev overtaget fra Hollænderbyens gamle Kirke. Efter Opførelsen af den nye fik Frederiksberg, der fra 1703 havde hørt under Brønshøj-Rødovre, sin egen Præst, der fra 1747-1891 havde Hvidovre som Anneks.

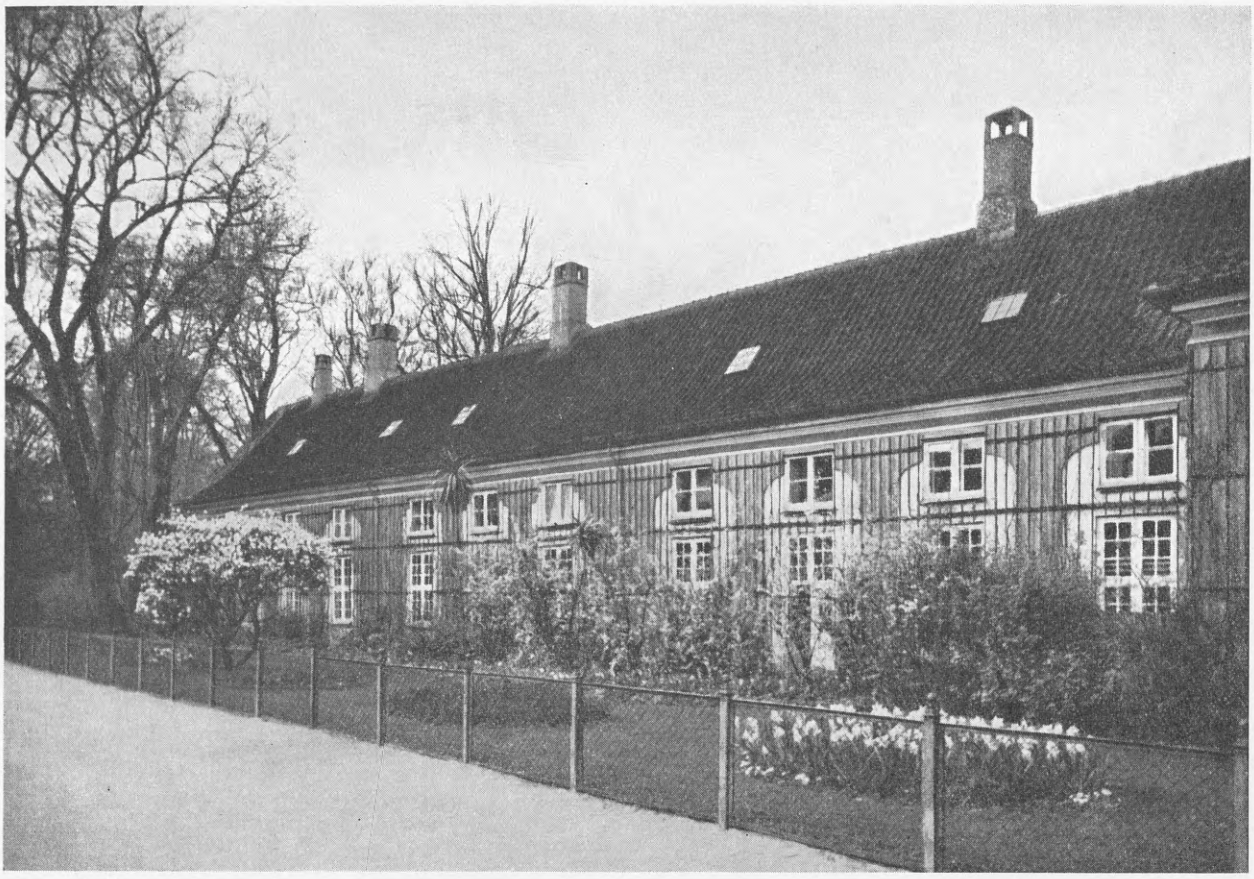

PARTI FRA INDGANGEN TIL FREDERIKSBERG HAVE. Det er nordre Fløj af den gamle Prinsens Gaard, Billedet viser, dog i den Skikkelse, den fik i 1755-56. Den er nu et meget passende Domicil for Inspektionen for de kongelige Haver.

»MATERIALGAARDEN« VED FREDERIKSBERG HAVE. Skønt af yngre Dato giver den gamle Bindingsværkslænge en Forestilling om den ældste Prinsens Gaard, opført af samme beskedne Bygningsmateriale.

Parti fra Haveselskabets Have. Det kgl. danske Haveselskab har haft Tilhold paa Frederiksberg siden 1837 og i Aarene indtil 1884 paa et Areal mellem Frederiksberg Allé og Vesterbrogade. Den Grund, som den smukke Have nu beslaglægger, Syd for det foran omtalte Orangerihus, har en afvekslende Historie. Her laa først den ældste Frederiksberg Kirke og siden det Menageri, som midt i det 18. Aarhundrede rummede mange Slags Dyr, saavel »afrikanske Løver«, som »gridske Tigere«, og som blev nedlagt sidst i 1760erne. I det 19. Aarhundrede var her Slottets Driverihave.

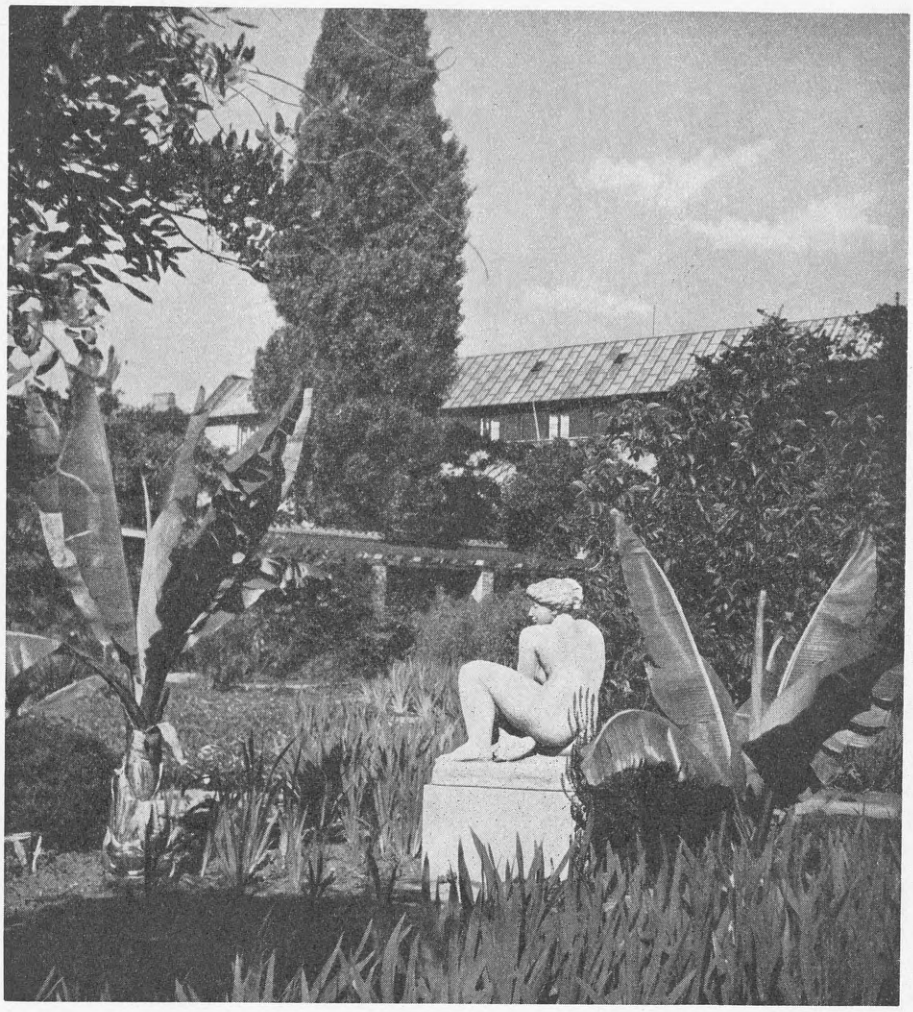

Det tidligere Orangerihus, nu Haveselskabets Bygning.

PARTI FRA LORRY'S HAVE. Det er foran fortalt, hvordan det store Forlystelsesetablissement nu beslaglægger tre af de gamle Allégade-Ejendomme, og »Lorry« maa siges at have størst Navnkundighed blandt de Traktørhaver, der fortsat hævder ældre frederiksbergske Traditioner. Trods sine omfangsrige Bygninger bidrager det med sin rummelige Kaféhave til at opretholde Allégades grønne Præg og føjer sig paa lempelig Vis ind i det stadig lidt gammeldags Bybillede.

HAVEINTERIØR FRA PILEALLÉ 16. »De smaa Haver« har endnu helt bevaret Præget fra de gamle fordringsløse og tilsyneladende saa hyggelige Dage. Som foran Side 160 berørt udgjorde de oprindelig et Tilbehør til Slottet, nemlig som nogle Smaahuse, opført i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede til Bolig for underordnede Betjente, henholdsvis Materialsnedkeren, Slotsvægterne og Materialkuskene. Især om Sommerdage skattes dette Levn af Fortidens idylliske Frederiksberg.

PARTI FRA ANDEBAKKESTIEN, SET IMOD SMALLEGADE. Striden om Beliggenheden af den gamle Solbjerg Landsby er stadig staaende. Nye Fund har vist mod en Placering i Nærheden af Frederiksberg Haves Udgang imod Fasanvejen, men Bredegades irregulære Karakter, især i Fortiden, kunde nok tyde paa, at den var en gammel Landsbygade. Man har udpeget Dammen ved Andebakkestien som Gadekæret i det gamle Solbjerg, og Gadekær har Dammen været, ja, endnu i Mands Minde blev Hestene redet til Vands i den.

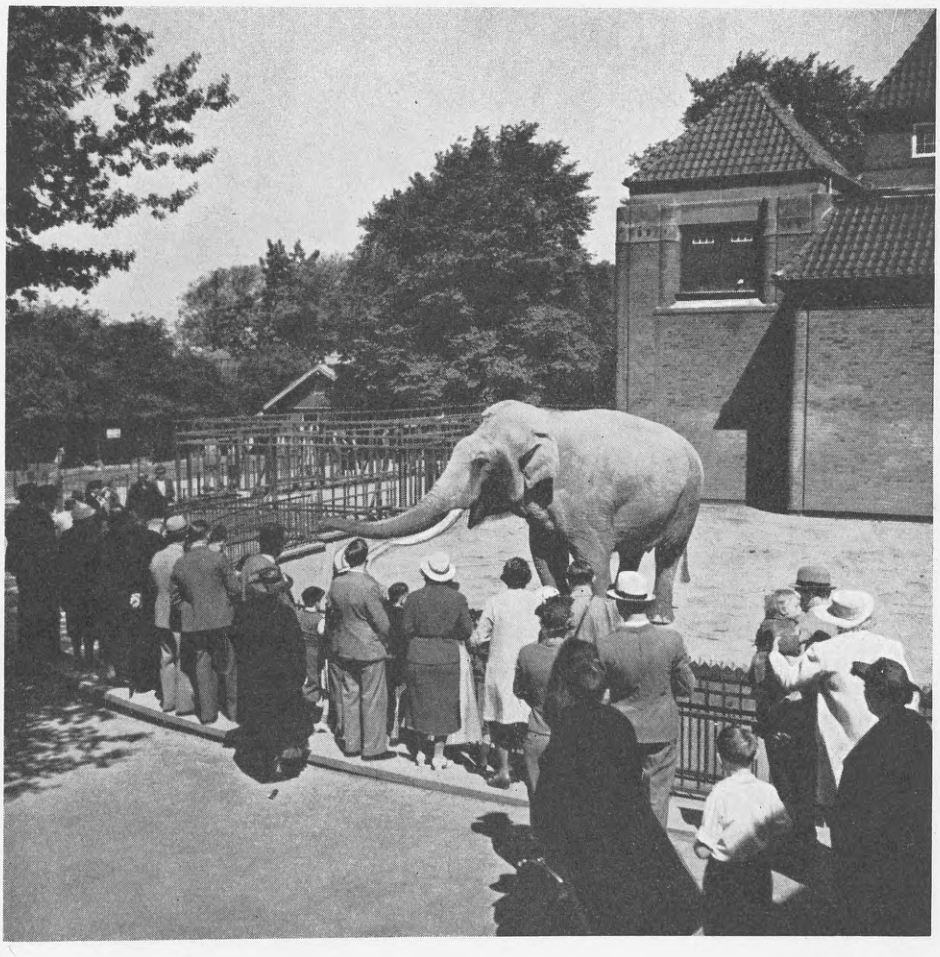

PARTI FRA ZOOLOGISK HAVE. Den folkeyndede Have er ikke mere den eneste i Landet, men stadig den største og mest besøgte. Arealet er mangedoblet siden den første spæde Begyndelse i 1859, og Haven beslaglægger nu hele det Areal, der i fordums Tid som »Brune Dyrehave« dannede et Appendix til Frederiksberg Have mellem Slottet og Fasanvejen. Der er naturligvis gennem Tiderne arbejdet paa at skabe bedre og bedre Vilkaar for Dyrene, saaledes at de saavidt muligt kan ses i friere Omgivelser og ikke bag generende Gitterværker. Den aabne »Manege« foran Elefanthuset fra 1914 blev anlagt 1930.

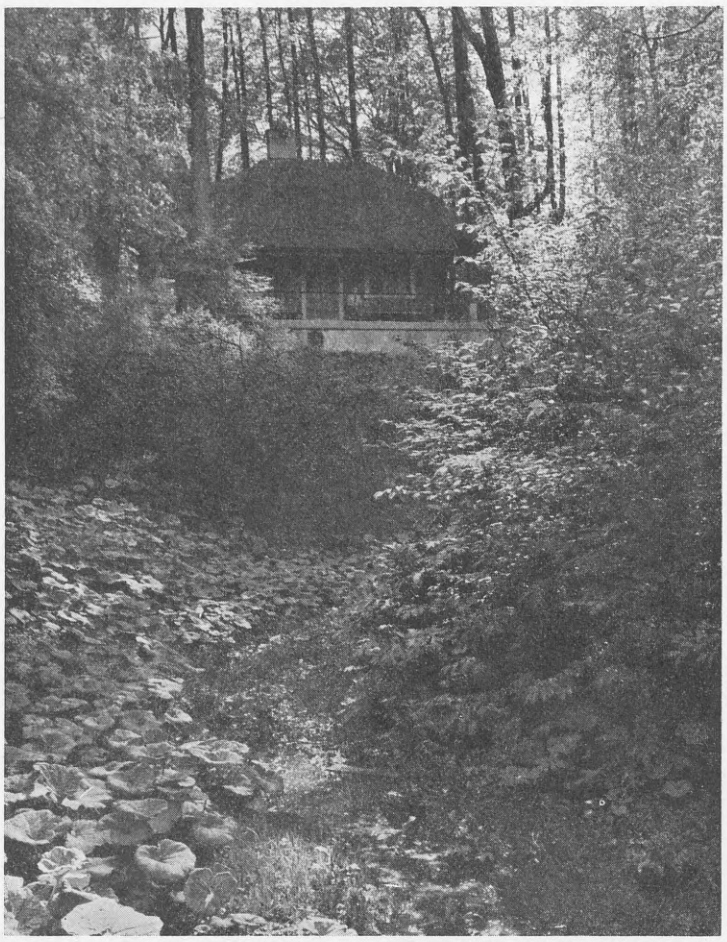

Norske Hus i Søndermarken. Nu forekommer den saa underlig umotiveret, Broen over den skræppebevoksede Kløft, for Bækken, som før løb igennem den og i al sin Beskedenhed skulde illudere som en norsk Fos, er udtørret. Men Bjælkehuset staar endnu, et enkelt Levn af de mange Lysthuse og deslige, som engang var Søndermarkens Pryd. Det solide Bjælkehus er nu en ensom Erindring om hint romantiske Islet.

En Udsmykning af nyere Dato er Statuen af C. C. Hall, den kendte Politiker og Frederiksberg-Borger, som blev rejst 1890 paa det Sted, hvor før Snapophuset laa.

Fra 1925 stammer Dansk-Amerikanernes Mindehøj.

Søndermarkens Udgang mod Pilealleen. Det er »Jernporten«, der tidligere stod ved Indkørslen til Frederiksberg Allé, ved Værnedamsvej, som her har fundet sin Anvendelse. I Baggrunden det Boligkompleks, som ligger paa Slotskroens Plads.

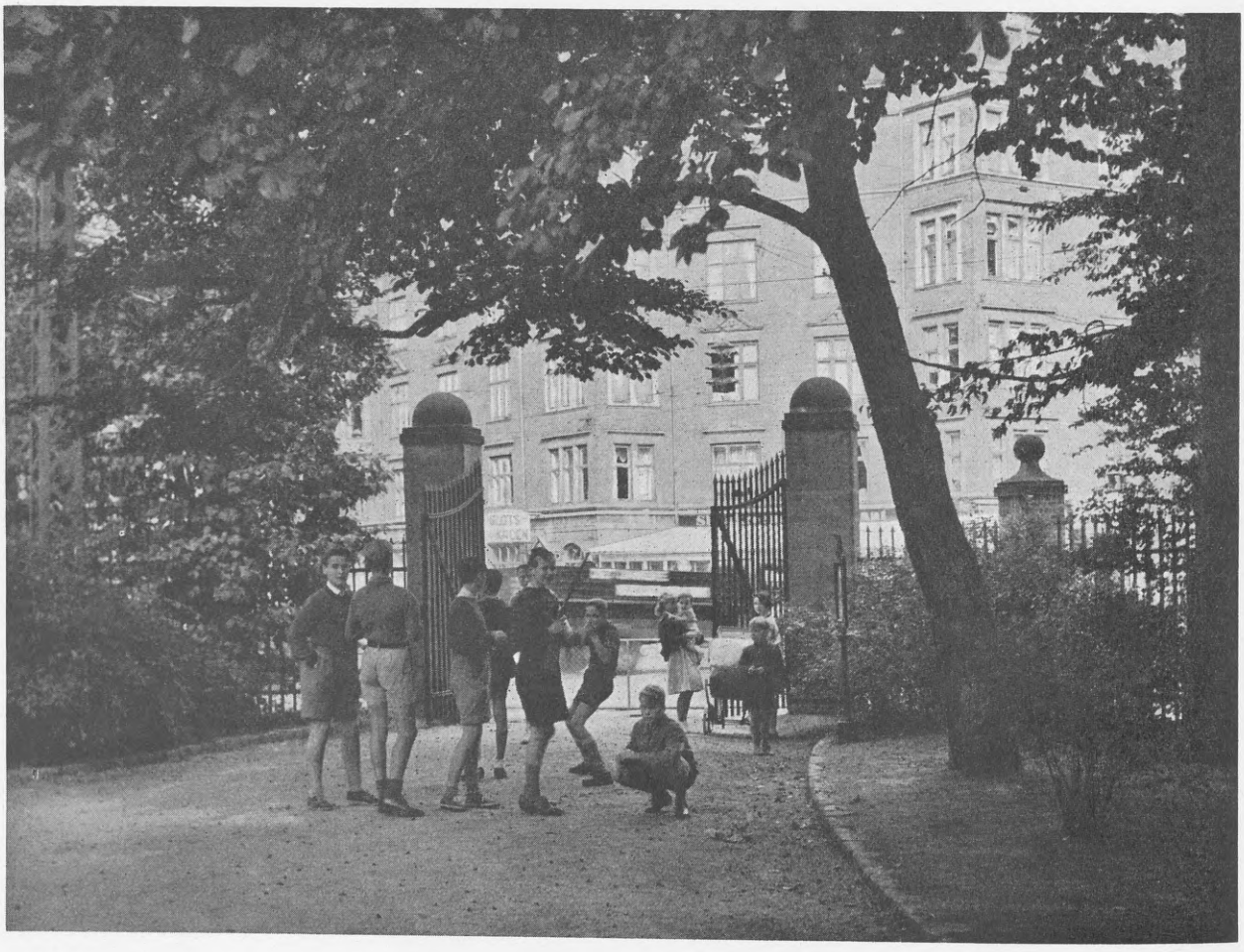

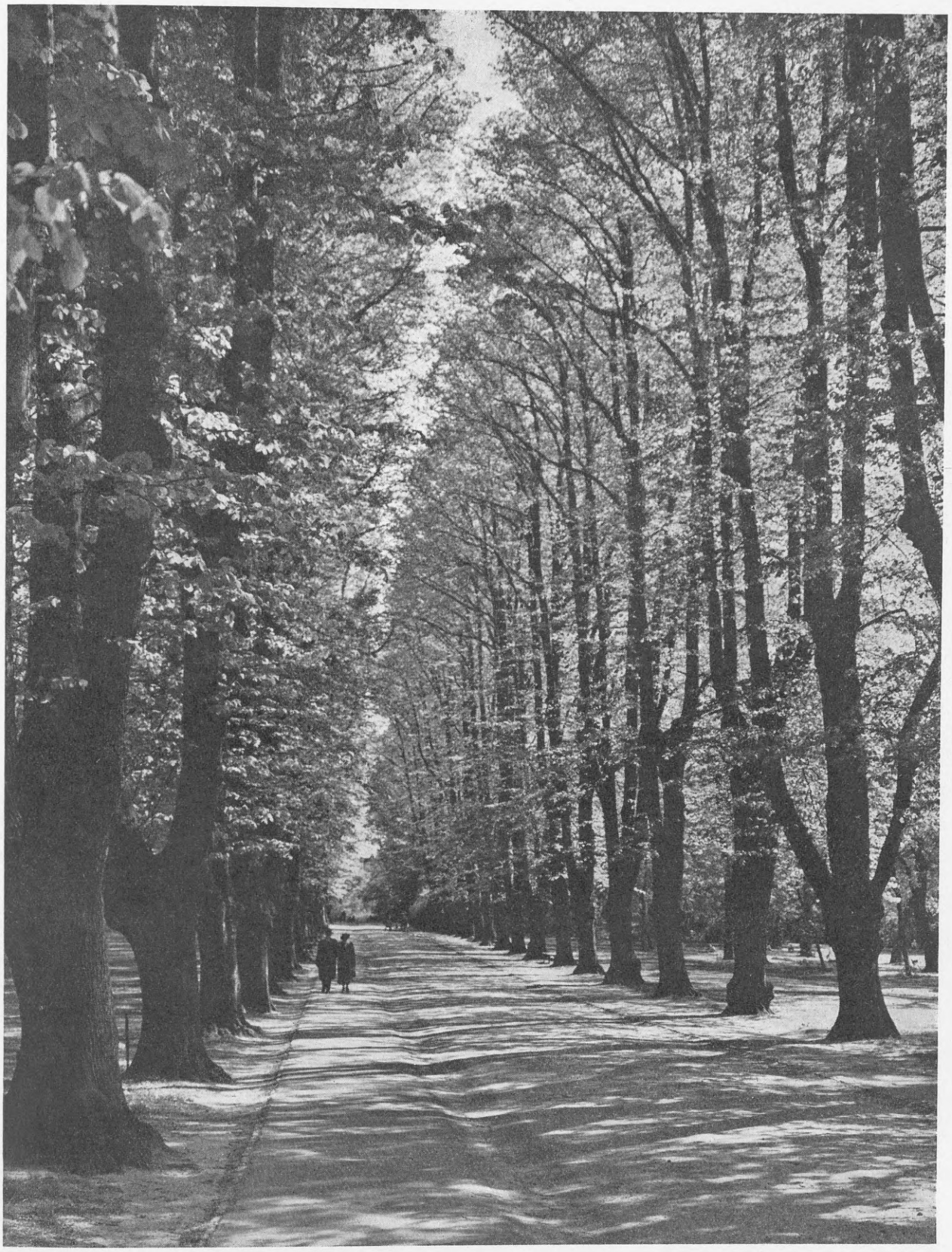

ALLÉ I SØNDERMARKEN. Frederiksberg Have og Søndermarken er i Virkeligheden to Halvdele af det anselige Parkomraade, hvis Centrum er Slottet. Men deres Fremtræden har alle Dage været vidt forskellig, ogsaa paa Grund af Søndermarkens kuperede Terrænforhold. Den var fra første Færd ikke et Haveanlæg som den egentlige Frederiksberg Have, men alligevel præget af den franske Havestil med snorlige, lindebeplantede Alleer, som gennemskar den paa Kryds og tværs. Ved Havens Omlægning i den landskabelige Stil i 1785 blev alene de tre lange Alleer bevaret og den ene endda kun delvis, de Alleer, der som Radier straalede ud fra Centrum, Slottet, og løb til Parkens Udkanter. De to staar den Dag i Dag og danner Søndermarkens skønneste Smykke, navnlig ved Foraarstide, naar Solstrejfet gennem det lyse Bøgeløv virkelig tænder Lys i de høje slanke Lindekandelabre.

Gennem Alleerne trækkes Blikket imod Slottet, der med velberaad Hu er lagt som Point-de-vue, hvor de mødes.

FREDERIKSBERG SLOT. HAVEFACADE SET FRA NORDØST. Uindviede tænker næppe over, at Slottet ikke er opført efter en forud fastlagt Plan, men Resultatet af flere forskellige Byggeperioder, ja, en Ombygning ændrede helt den oprindelige Bygnings Karakter. I Stedet for et hollandsk Murstenshus, et mere mørkladent Bygningsværk, fremstod det lyse italienskprægede Landslot, som vi nu kender, den gule Farve dog først paaført det omkring Aarsskiftet 1799-1800.

Der er foran kort redegjort for Slottets Bygningshistorie. Billedet herover viser altsaa det oprindelige Slot med de i 1707-09 tilbyggede Sidefløje og lav Overetage, den saakaldte Attik. Midterpartiet paa de tre højere Fag var indrettet som en Sal, »Rosen«, tværs igennem Huset. Paa Altanen ovenover sad Zar Peter den Store til Bords i 1716.

Billedet nederst næste Side viser den stilrene Slotsgaard med de karakteristiske Buegange og det øverste Billede det under Ledelse af Hofbygmester J. Koch i 1828 ombyggede Porthus.

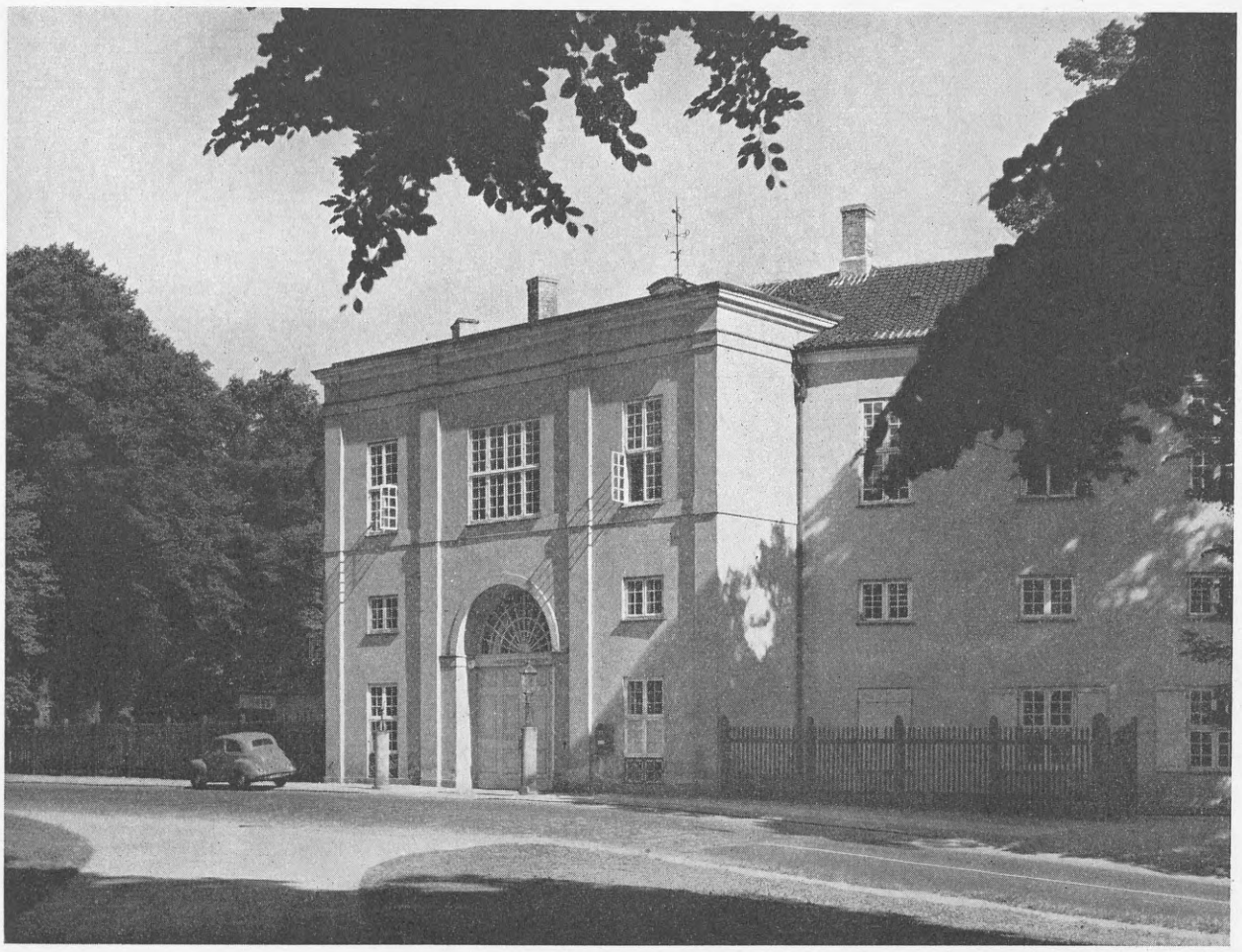

FREDERIKSBERG SLOT. Øverst Portpartiet set fra Roskildevej. Nederst Slotsgaarden set imod Nordvest.

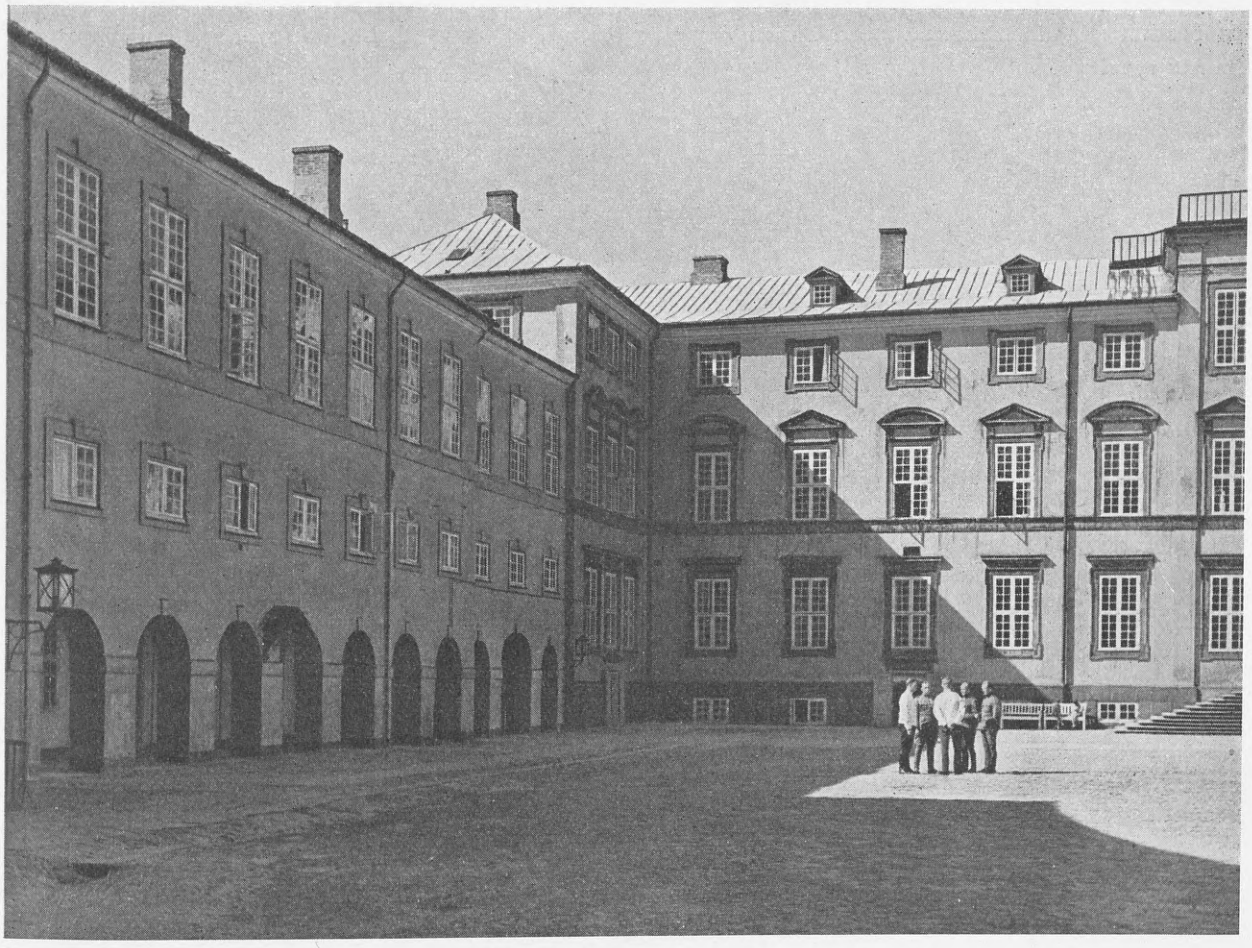

»Rosen« paa Frederiksberg Slot. Danner Slottets Exteriør i hvert Fald tilsyneladende en Enhed, saa er dets Interiører i udstrakt Grad præget af forskellige Stilarter, den her viste Sal saaledes af Barokdekorationer fra Slottets første Tid.

Riddersalen paa Frederiksberg Slot. Mens Væggenes Udsmykning er nyklassisk, fra 1770, er Stukloftet barokt, fra Aar 1700.

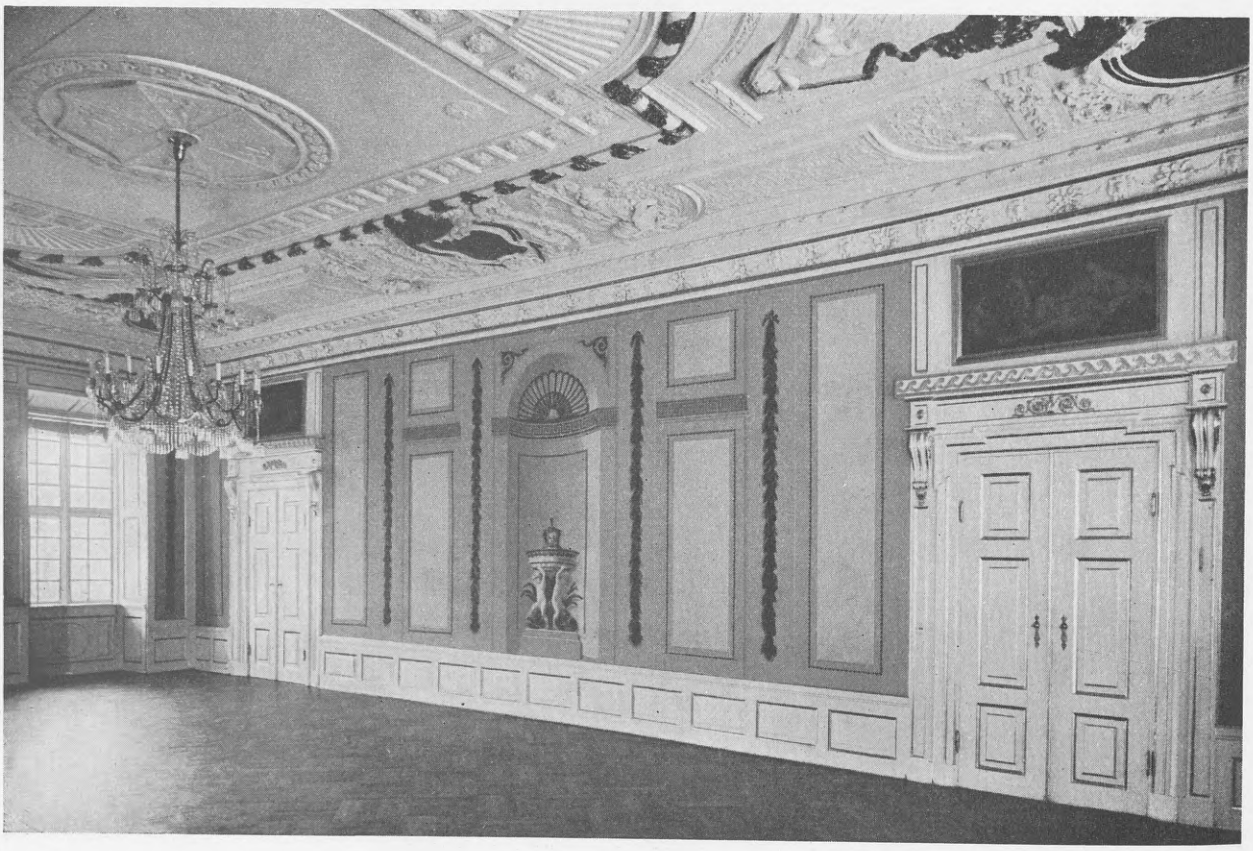

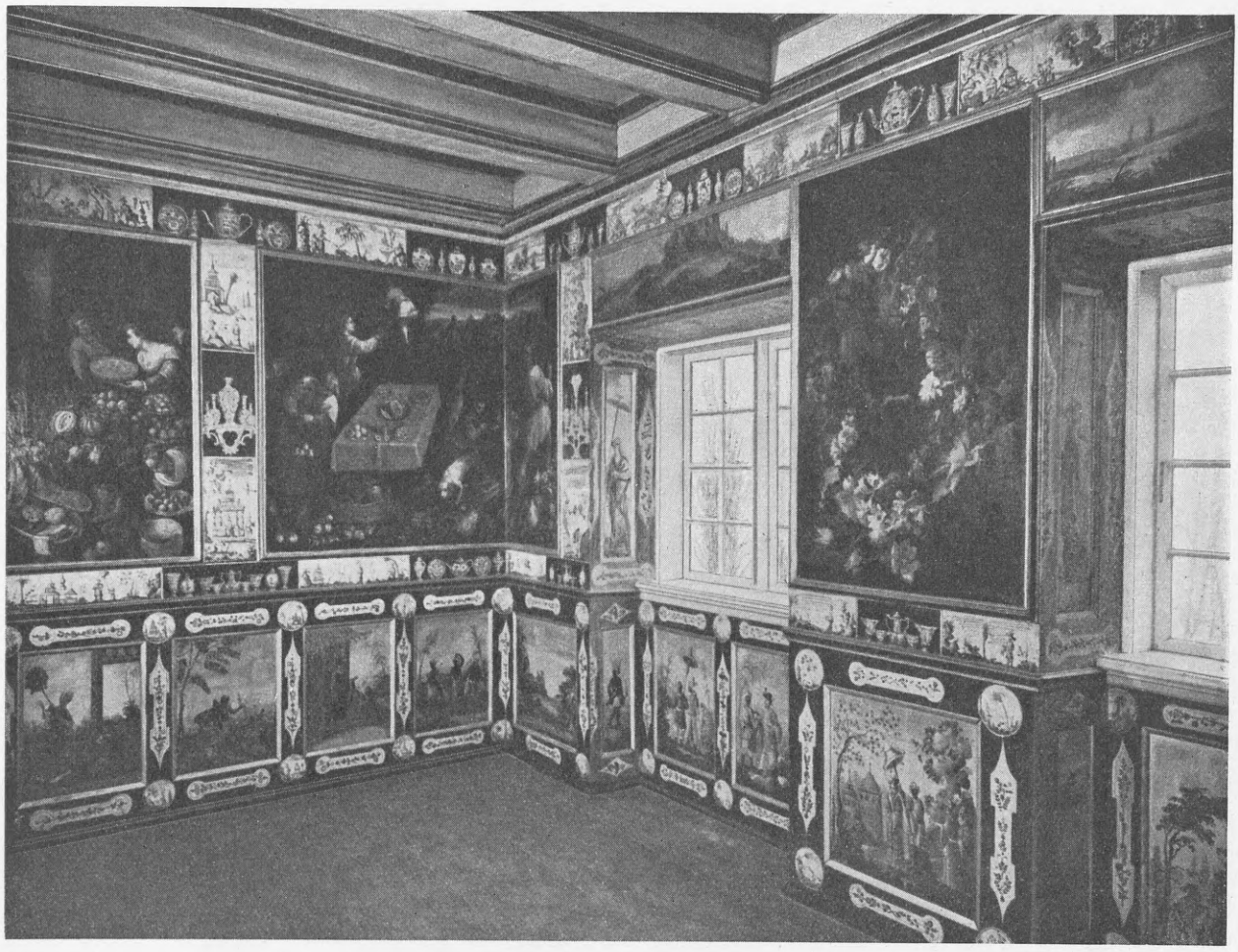

Det kinesiske Værelse paa Frederiksberg Slot. Med sine malede Paneler er Rummet et særligt Fænomen uden Sammenhæng med europæiske Stilarter. Det kaldes ogsaa Frederik VIs Kabinet, fordi denne Konge yndede at anvende det. Var det her, han hver Aften lod sig putte til Sengs af Kammertjeneren og sluttede med sit: Godnat Ole, Pengene ligger i Vinduet.

Christian VIIs Marmorbad paa Frederiksberg Slot. Dette Interiør leder Tankerne mod den Periode, da Slottet var Skuepladsen for Caroline Mathildes og Struensees Elskov. Badeværelset blev indrettet i 1770 af Harsdorff i Forbindelse med den Ombygning, Diktatoren lod foranstalte af flere af Slottets Gemakker, og ved hvilken blandt andet Riddersalen fik sit nuværende Præg.

Mens Badet, der fik varmt Vand fra et af Slottets Køkkener, maa ses som et Udslag af Datidens højeste Komfort, er den Trappe, der fører ned til det, smal og stejl og alt andet end komfortabel.

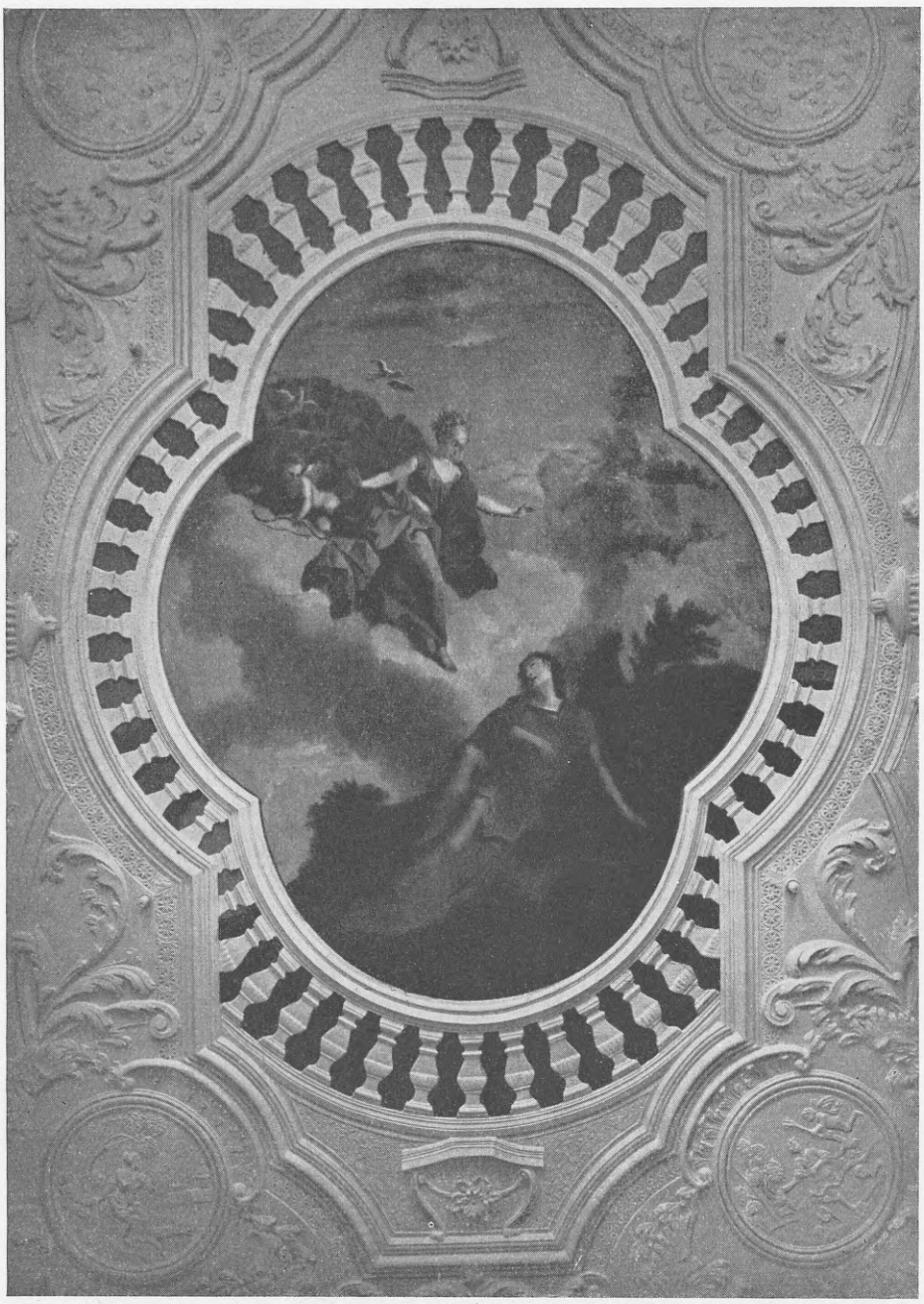

Loftet i Lakajgemak paa Frederiksberg Slot. Indfældede Malerier i de rigt ornamenterede Stuklofter var højeste Mode, da det første Frederiksberg Slot blev bygget. To hjemlige Malere leverede saadanne Plafondmalerier i Snesevis, Benoît le Coffre, af fransk Afstamning, men født i København, der er Mester for det her gengivne Billede, som almindeligt med et mytologisk Motiv, og Flensborgeren Hendrik Krock.

Siden skiftede Smagen, og da Harsdorff ledede Ombygningen i 1770, lod han flere Steder Loftsbillederne fjerne, blandt andet i Riddersalen, hvor der til Afløsning kom en Stukudsmykning i den paa det Tidspunkt moderne Stil. Se Billedet paa næstforrige Side.

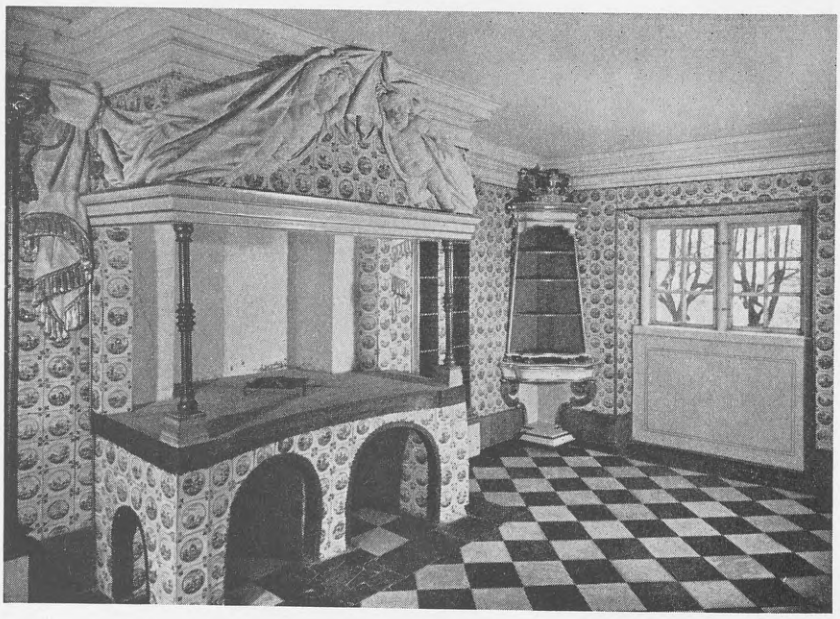

Prinsessernes »Pandekagekøkken« paa Frederiksberg Slot. I 1731-40, da Slottet var Christian VIs Vinterresidens, fik det en ny Udvidelse, saa Gaarden blev helt ombygget. Det mest interessante, som ved den Lejlighed blev indrettet indendørs, var et Pragtkøkken til personlig Brug for Dronning Sofie Magdalene, »Dronningens Paradekøkken« kaldte Haandværkerne det, med en pompøs aaben Skorsten og Vægge klædt med blaa Fliser. Rummet fik siden Navnet »Prinsessernes Pandekagekøkken«, vistnok efter den Virksomhed, Frederik VIs Døtre udøvede i det.

INTERIØR FRA FREDERIKSBERG SLOTSKIRKE. Efter den store Restaurering af Slottet, der for Kirkens Vedkommende strakte sig over Aarene 1928-32, staar Kirkerummet i alt væsentligt, som da det blev indrettet ved Ombygningen af det ældste Frederiksberg Slot 1707-10. Det er saaledes Barokken, der præger Interiøret fra Loftet med det kæmpemæssige Plafondmaleri, Krocks Apokalypsebillede, til Dørgerichterne med den i Datiden saa yndede Marmorering, som genfindes mange andre Steder i Slottet, for Eksempel i »Rosen«. Hvad angaar »det mirakuløse« Alter, er det endda, som Navnet antyder, en dobbelt Imitation. De marmorerede Søjler er malet perspektivisk paa Væggen!

Da Kirkerummet i 1874 var blevet indrettet som Officersskolens Bibliotek var alt løst Inventar blevet fjernet, og selve Alterbilledet, ligesom Loftsmaleriet af Krock, blev skænket til Sankt Pauls Kirke i Adelgade, mens den udskaarne Prædikestol havnede i Diakonissestiftelsens Kirke. Begge Dele lykkedes det at skaffe tilbage, og efter Istandsættelsen, der som Restaureringen af selve Slottet blev udført ved Ingeniørkorpset under Ledelse af Kaptajn Niels Maare, men for Kirkens Vedkommende bekostet af Frederiksberg Kirkes Menighedsraad, fremtræder Slotskapellet i sin oprindelige Skikkelse.

En Nyindvielse fandt Sted i 1932, og Slotskirken er fra da af Kirke for det nye Frederiksberg Slotsdistrikt.

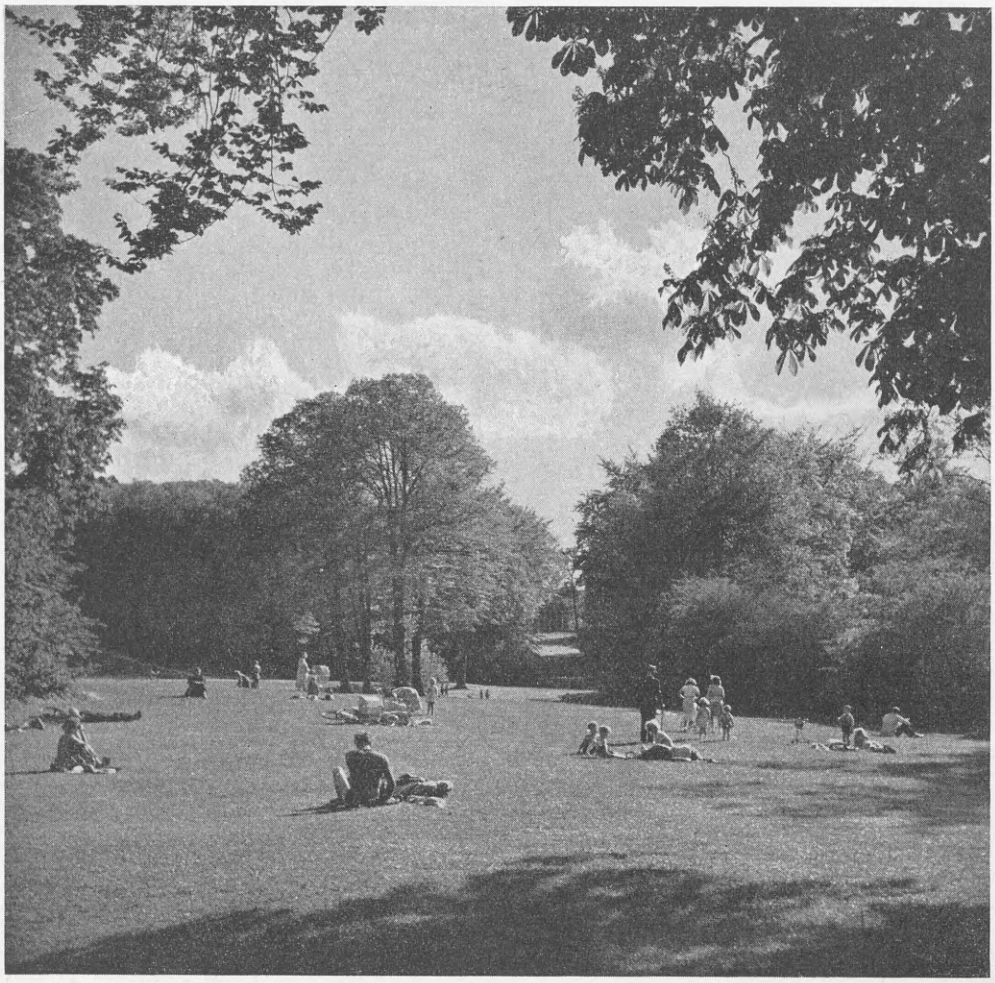

PARTI FRA FREDERIKSBERG HAVE SET IMOD APISTEMPLET. De lange Vuer gennem Haven over store grønne Plæner mellem fritstaaende Trægrupper og tætte Buskadser er det, som giver vore Dages Frederiksberg Have sit Præg, et Parkbillede langt mere tiltrækkende, ogsaa for Nutidens Soldyrkere, end om det gamle stive Anlæg havde været bevaret.

PARTI FRA FREDERIKSBERG HAVE SET IMOD ØEN MED DET KINESISKE LYSTHUS. Det lakrøde Thetempel blev opført til Kongefamiliens private Brug i Aarene 1799-1800 med J. A. Kirkerup som Arkitekt.

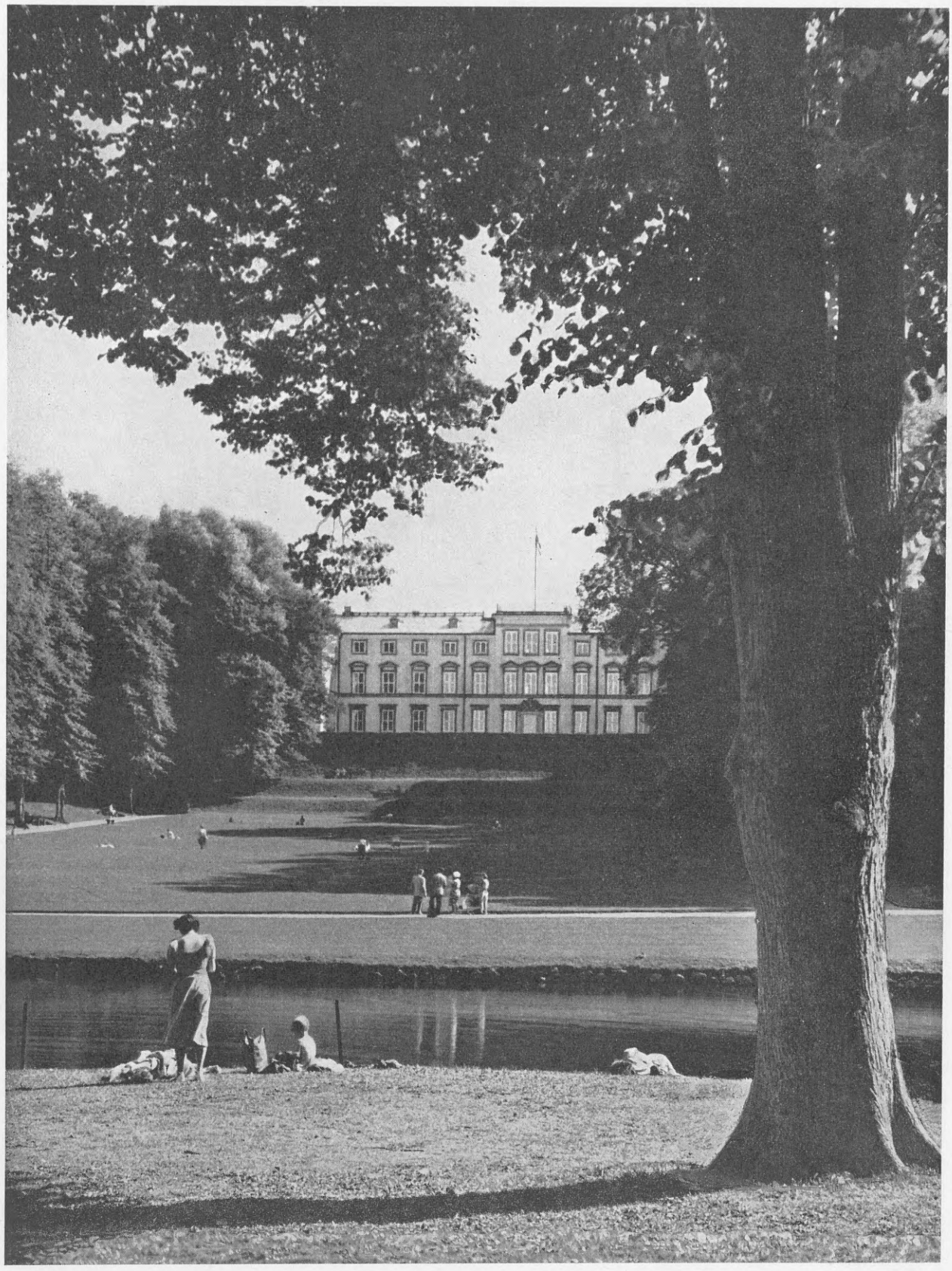

PARTI FRA FREDERIKSBERG HAVE MED UDSIGT IMOD SLOTTET. Saa dejlig Nutidens Have er og det ved alle Aarets Tider, saa er det dog Slottet, der sætter Kronen paa Værket. Frederiksberg Slot er Havens Alfa og Omega, selve Forudsætningen. Men det er tillige Forudsætningen for det moderne Frederiksberg, udsprunget som dette er af den lille By, der voksede op i Skyggen af det majestætiske Bygningsværk paa Bakketoppen.

En Rundgang gennem vore Dages Frederiksberg afsluttes naturligt i tankefuld Dvælen foran det lyse Sommerslot. Erindringen drager Mindet frem om de Frederik'er paa Kongetronen, der kastede Glans over Stedet, om Guldalderdigteren og hans Efterfølgere, der besang dets Yndigheder, og om det driftige Borgerskab, der var førende i den mere moderne Udvikling paa Frederiksberg.

Haandtegnet Kort over Frederiksberg 1950.

Der er iøjnefaldende Forskel paa dette og det foran Side 148-149 gengivne Kort fra 1903. I den forløbne Del af det indeværende Aarhundrede er Frederiksbergs Omraade blevet næsten helt udbygget.

Hvad angaar det tidligere Bydistrikt, saa er Ændringerne ganske vist smaa, men man maa dog bemærke Opførelsen af Radiofonibygningen og Forum, samt af de kommunale Bygninger ved Howitzvej, hvortil kommer det paabegyndte nye Raadhus.

I det tidligere Landdistrikt har Villabebyggelsen bredt sig, og man lægger Mærke til det nye Fænomen: Rækkehusbebyggelsen ved Godthaabsvej.

Men iøvrigt er dette Omraade nu ogsaa i vid Udstrækning præget af Etagehusbyggeriet, navnlig ved Peter Bangs Vej og Finsensvej, men ligeledes ved Dalgas Boulevard og Borups Allé. Man noterer sig tillige, at adskillige industrielle Storforetagender har fundet Plads herude, især langs Banelinjen Frederiksberg-Vanløse, nu et Led i Hovedstadens S-Bane.

De eneste Arealer, der er holdt fri for Bebyggelse, er næsten Boldbanerne ved KB-Hallen samt nogle Omraader Syd for Roskildevej, der imidlertid i stor Udstrækning er under Glas som Drivhuse. Syd for Roskildevej er iøvrigt anlagt Søndermarks Kirkegaard med Krematoriet.

Paa Planen fremtræder endnu den gamle, men ikke mere benyttede Vestbane.

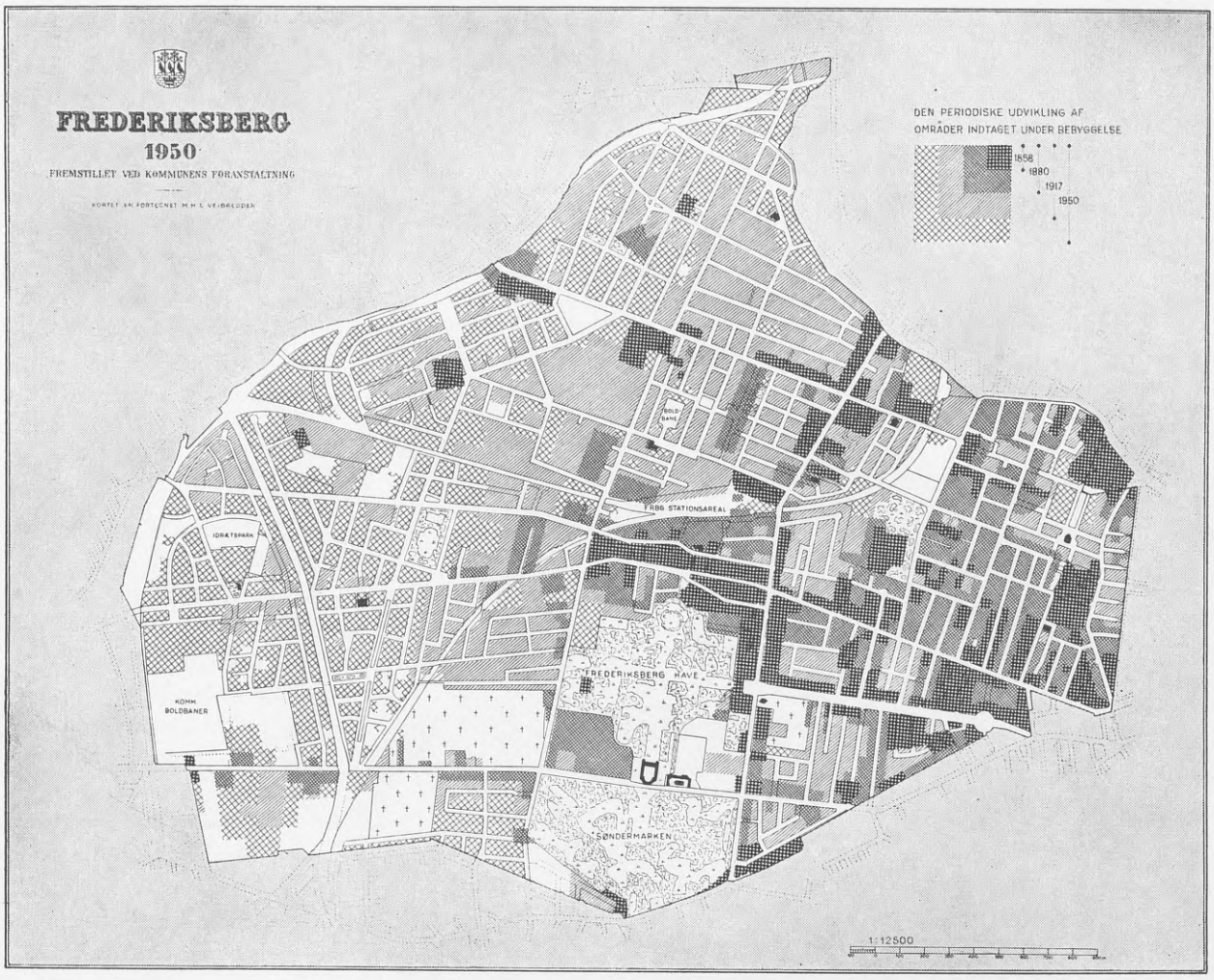

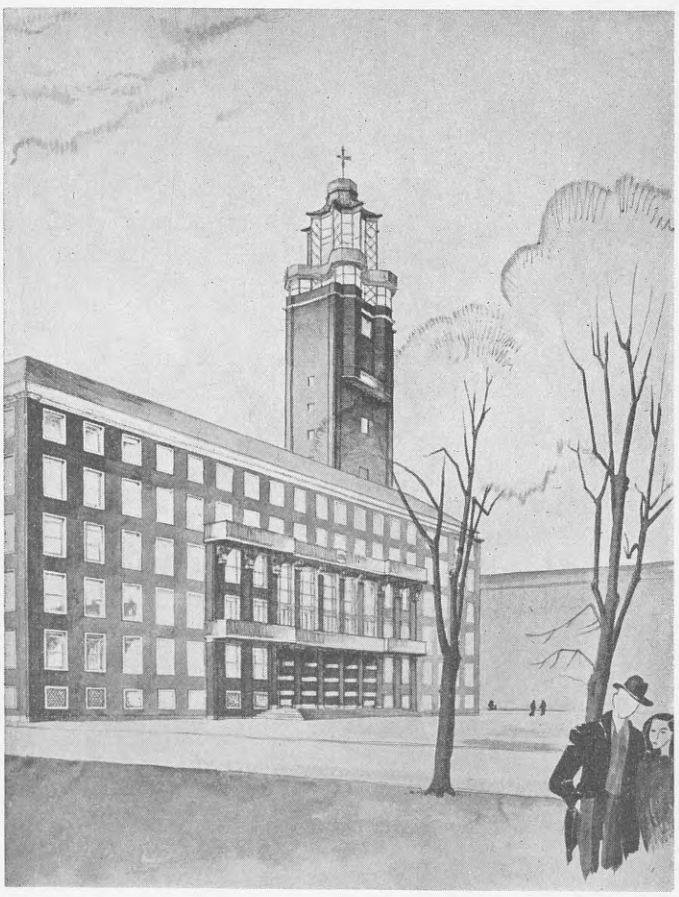

FREDERIKSBERG 1858-1950. Planen, der ligesom det foranstaaende Kort er udført til nærværende Bog af Kommunens Matrikulsafdeling, viser ved forskellige Signaturer Bebyggelsens Udvikling igennem det Aarhundrede, der er forløbet siden Frederiksberg opnaaede kommunal Selvstændighed.

Det maa dog bemærkes, at de forskellige Skraveringer giver Udtryk for alle Arealer, der paa de paagældende Tidspunkter var inddraget under Bebyggelse, altsaa medtager Haveomraader. Dette forklarer, at Bebyggelsen i 1858 fylder saa meget.

FREDERIKSBERG NYE RAADHUS SET FRA ALLÉGADE. Mens man ved Hjælp af Planen øverst paa Siden kan kaste Blikket tilbage i Tiden, viser dette Billede frem mod den Dag, det nye Raadhus staar fuldført.

Det gamle Raadhus var længst blevet for lille, og den kommunale Forvaltning havde maattet søge Lokaler ogsaa udenfor det. Endelig i 1941 blev det besluttet at opføre et nyt Raadhus paa Grunden mellem Bredegade og Smallegade. Forholdene under Besættelsen standsede de i 1942 paabegyndte Byggearbejder, der først kunde genoptages efter Befrielsen.

Raadhuset bygges paa Grundlag af et Forslag af Arkitekt Henning Hansen, omarbejdet ved Arkitekterne Helge Holm og Carl Nimb.

REGISTRE

Billedregister

De i Bogen gengivne Billeder stammer fra Frederiksberg Kommunes Administrationskontorer (Komm. Admin.) og Billedsamlingen paa Kommunens Hovedbibliotek (Billedsaml.), samt fra efterfølgende Samlinger: Bakkehusmuseet, Frederiksborgmuseet (Frederiksborg), Hærens Arkiv, Ingeniørkorpsets historiske Tegningsarkiv (Ingeniørkorpset), Kobberstiksamlingen, Det kgl. Biblioteks Billedsamling (Kgl. Bibliotek), Kunstakademiets Samling af Arkitekturtegninger, Københavns Bymuseum (Bymuseet), Nationalmuseet, Rigsarkivet, Københavns Stadsarkiv (Stadsarkivet), De danske Kongers kronologiske Samling paa Rosenborg (Rosenborg), Statens Museum for Kunst (Kunstmuseet), Studenterforeningen, Thorvaldsens Museum og Øregaardsamlingen (Øregaard). Enkelte Billeder er stillet til Raadighed fra privat Side, og en Del Billeder er reproduceret efter Enkeltblade og Bøger.

I den efterfølgende Fortegnelse anføres med Henvisning til Bogens Sidetal, hvor Originalerne til de gengivne Billeder findes. Kun i de Tilfælde, hvor Billeder paa samme Side stammer fra forskellige Opbevaringssteder, opføres de enkeltvis og i Rækkefølge fra oven og nedad.

Det bemærkes, at af næsten samtlige de i Bogen gengivne kunstneriske Illustrationer, findes der Fotografier i Hovedbibliotekets Billedsamling.

S. 2 Byvaabnet, Frederiksberg Kommunes Arkiv.

INDLEDNING

S. 11 Rosenborg. S. 13 Kunstmuseet. S. 14 Fot. i Billedsaml. S. 20 Frederiksborg. S. 23. Privateje. S. 24 Studenterforeningen. S. 25 Bakkehusmuseet. S. 27 Rosenborg. S. 32 Kgl. Bibliotek. S. 33 Billedsaml. S. 36 Komm. Admin.

1651–1775

S. 41-43 Bymuseet. S. 44 1 Ingeniørkorpset; 2 Stadsarkivet. S. 45 1 Nationalmuseet; 2 Bymuseet. S. 46 1 Stadsarkivet; 2 Fotografi i Kunsthist. Laboratorium (Original, Fyrstelige Stolbergske Bibliotek i Wernigerode). S. 47 1 Hærens Arkiv; 2 Bymuseet. S. 48-49 Bymuseet. S. 50 1 Stadsarkivet; 2 Rigsarkivet. S. 51 1 Bymuseet; 2 Hærens Arkiv. S. 52 1 Ingeniørkorpset; 2 Rigsarkivet.

1775–1857

S. 53 Komm. Admin. S. 54 1 Kunstmuseet; 2 Frederiksborg. S. 55 1 Komm. Admin.; 2 Frederiksborg. S. 56 1 Frederiksborg; 2 Nationalmuseet. S. 57 1 Komm. Admin.; 2 Øregaard. S. 58 Kgl. Bibliotek; 2 Kobberstiksaml., S. 59 1 Kobberstiksaml.; 2 Frederiksborg. S. 60-71 Bymuseet. S. 72 1 Nationalmuseet; 2 Privateje. S. 73-75 Bymuseet. S. 76 1 Bakkehusmuseet; 2 Fot. i Billedsaml. S. 77 Bakkehusmuseet. S. 78 1 Thorvaldsens Museum; 2 Bymuseet. S. 79 1 Bymuseet; 2 Øregaard. S. 80 1 Privateje; 2 Bymuseet. S. 81 Bymuseet. S. 82 Komm. Admin. S. 83 1 Komm. Admin.; 2 Ill. Tidende 1860-61, 384. S. 84 1 Fot. i Billedsaml.; 2 Bymuseet, 3 Fot. i Bymuseet. S. 85 1 Øregaard; 2 Fot. i Bymuseet. S. 86 Komm. Admin. S. 87-91 Bymuseet. S. 92 Komm. Admin. S. 93 1 Fot. i Bymuseet; 2 Bymuseet. S. 94 Kunstakademiets Saml. af Arkitekturtegninger. S. 95-97 Bymuseet. S. 98 1 Komm. Admin.; 2 Kgl. Bibliotek. S. 99 Komm. Admin. S. 100 1 Bymuseet; 2 Nationalmuseet.

1857–1950

S. 101 Komm. Admin. S. 102 1-2 Billedsaml.; 3 Bymuseet. S. 103 1 Billedsaml.; 2 Bymuseet. S. 104 1 Ill. Tidende 1864-65, 131; Ill. Tidende 1864-65, 155; 3 Ill. Tidende 1864-65, 131. S. 105 1 Ill. Tidende 1864-65, 155; 2 Ill. Tidende 1879-80, 68. S. 106 1 Ill. Tidende 1864-65, 68; 2 Fot. i Bymuseet. S. 107 Bymuseet. S. 108 1 Ill. Tidende 1872-73, 316; 2 Ill. Tidende 1866-67, 163. S. 109 1 Bymuseet; 2 Ill. Tidende 1884-85, 66. S. 110 1 Ill. Tidende

1864-65, 250; 2 Ill. Tidende 1871-72, 187. S. 111 1 Bymuseet; 2 Billedsaml. S. 112 1 Ill. Tidende 1867-68; 2 Ill. Tidende 1866-67, 395; 3 Ill. Tidende 1872-73, 8. S. 113 1 Ill. Tidende 1861-62, 292; 2 Ill. Tidende 1868-69, 283. S. 114 Bymuseet. S. 115 Ill. Tidende 1 1859-60, 411; 2 1864-65, 308. S. 116 Fot. i Bymuseet; 2 Zoologisk Have. S. 117 1 Bymuseet; 2 Zoologisk Have. S. 118 Billedsaml. S. 119 1 Ill. Tidende 1885-86, 509; 2 Billedsaml. S. 120-21 Billedsaml. S. 122-123 Malmgreen: Danmarks industrielle Etablissementer. S. 124 1 Billedsaml.; 2-3 Bymuseet. S. 125 Billedsaml. S. 126-127 Billedsaml. S. 128 1 Ill. Tidende 1881-82, 598; 2 Ill. Tidende 1874-75, 223. S. 129 1 Ill. Tidende 1885-86, 462; 2 Ill. Tidende 1876-77, 54. S. 130-131 Billedsaml. S. 132 1-2 Bymuseet; 3 Billedsaml. S. 133 Bymuseet. S. 134 1 Billedsaml.; 2 Bymuseet. S. 135 1 Bymuseet; 2 F. Hendriksen fot. S. 136 1 Bymuseet; 2-3 Billedsaml. S. 137 Bymuseet. S. 138 Ill. Tidende 1902-03, 763. S. 139 1 Alfred Larsen og Erik Schiødte: Gamle kjøbenhavnske Huse og Gaarde 121; 2 Det kgl. Bibliotek. S. 140 Bymuseet. S. 141 1 Bymuseet; 2 Øregaard. S. 142-145 Billedsaml. S. 146 Billedsaml. S. 147 Billedsaml. S. 148-149 Billedsaml. S. 150 Bymuseet. S. 151 Billedsaml. S. 152-153 Komm. Admin. S. 154 1 Bymuseet; 2-3 Billedsaml. S. 155-157 Billedsaml. S. 158 1 Billedsaml.; 2 Bymuseet; 3 Billedsaml. S. 159 1 Billedsaml.; 2 Bymuseet. S. 160-161 Billedsaml. S. 162 1-2 Bymuseet; 3 Billedsaml. S. 163 Billedsaml. S. 164 1-2 Bymuseet; 3 Billedsaml. S. 165 1 Billedsaml.; 2 Bymuseet. S. 166 1 Bymuseet; 2-3 Hassings Forlag. S. 167 1 Billedsaml.; 2 Bymuseet. S. 168-171 Billedsaml. S. 172 1 Chr. Bang fot.; 2 Billedsaml. S. 173 1 Bymuseet; 2 Billedsaml. S. 174 1 Billedsaml.; 2 Bymuseet. S. 175 1 F. Hendriksen fot.; 2 Billedsaml. S. 176-177 Billedsaml. S. 178 1 Billedsaml.; 2 Hassings Forlag.

1951

Samtlige Billeder S. 179-235 er Gengivelser af Fotografier optaget til dette Billedværk i Aarene 1949-51. Findes i Billedsamlingen.

Planerne Side 236-237 og øverst Side 238 er fremstillet til Bogen ved Kommunens Matrikulsafdeling og Tegningen S. 238 udført af Det nye Raadhus' Tegnestue.

Fortegnelse over de Kunstnere, der har udført de i Bogen gengivne Malerier, Tegninger etc.

Abel, I. F. 67
de la Belle 66
Bolting, Marie 90
Both, L. 139
Bruun, J. J. 49, 51
Buntzen, Heinrich 76f, 96
Cockburn 64
Dahl, J. C. 54
Deichmann, Chr. 113
Eckersberg, C. V. 27, 58f,
Ejlersen, Rasmussen 75
Gamborg, Knud 128
Haslund, Otto 87
Henrichsen, Carsten 96
Hetsch, C. F. 77
Hetsch, Chr. 107
Hoffmann, G. 98
Holm, H. G. F. 73, 75, 79ff, 93, 107
Hornemann, Chr. 24
Jensen, N. J. 109
Juel, Jens 55
Juul, Andreas 114
Kaufmann, Asmus 89, 95
Kier 62
Klein 100
Kraft, Pauline, f. Wolff 92
Lange, J. Læssøe 60f, 63, 67
Larsen, Adolph 153
Larsen, Alfred 119, 139
Libert, G. E. 104f, 141
Lorentzen, C. A. 53, 55
Lorenzen, L. 140
Lund, J. L. 20
Lund, P. 73
Lunde, A. Chr. 78, 88
Mander, Karel v. 11
Marselius, C. 47
Messman, Ludvig 101
Meyer, Elias 56ff.
Nielsen, C. V. 141
Nielsen, Vald. Georg 152
Olsen, Bernhard 112
Ottesen, O. D. 91
Pauelsen, Erik 54
Petersen, S. H. 70
Ridter, J. L. 140
Rigaud, Hyacinthe 13
Rohde, Fr. 88
Rothe, Frk. 93
Schovelin A. 99
Schule, C. G. 49
Senn, J. 59
Steffensen, Poul 138
Stroe, Johan 79, 90
Tegner, Hans 129
Truslew, N. 65
Tønder, Nicolette 86
Walter, Johs. 68f
Vedel, Herman 36
Wium, H. 97
Wuchters, Abr. 11
Zeuthen, E. 74, 82
Ølsted, P. 98

Topografisk Register

Kun Stednavne fra Frederiksberg er medtaget

Aaboulevarden 35, 79, 132, 135
Aahuset 29, 98f
Aandssvageanstalt 106
Dr. Abildgaards Allé 203
Alexandra-Teatret 166
Alhambra, Forlystelsesetablissement 30, 115, 121
Alhambravej 214f
Alleenberg, Traktørsted 26, 114, 129f
Alleenlyst, Landsted 121
Alleenlyst, Nørre 29
Allégade 7, 10f, 22, 26, 29f, 33, 35, 37f, 41, 45ff, 50, 86, 113, 130, 136f, 142ff, 146f, 153, 173, 181, 189, 217ff, 224
Aluminia, Fajancefabrik 201
Amalievej 94
Andebakkestien 8, 37, 212, 225
– Ved, Beboelsesejendom 212
P. Andersens Vej 125, 141
Apistemplet, se Frederiksberg Have
Azaleavej 159

Bakkegaard, Ny 32, 80
– Gamle 28
Bakkegaards Allé 205
Bakkehus, Gamle 28, 80, 106, 150
– Ny 76
Bakkehuset (-ene) 24f, 28, 35, 57, 76f, 83, 99, 138, 216f
Bakken, Markomraade 19, 50, 169
Bangerts Bro 132
Berlinerblaabygningen, se Aahuset
Bernstorffsvej (nu Danasvej) 122, 164
Betty Nansen-Teatret 33, 166
Bianco Lunos Allé 30, 94f
Bispeengen 9, 19, 141
Blaagaardsbroen 132f
Bogholderbroen 140
Bondehuset, se Frederiksberg Have
Borups Allé 237
L. J. Brandes Allé 203
Bredegade 10, 15, 29, 37, 45ff, 86, 126f, 139, 144f, 225
Brune Dyrehave, se Frederiksberg Have
Bryggerhøjskole, Den skandinaviske 166
Bülowsvej 30, 88, 91, 94, 107, 132, 163, 167, 197, 200
Børgesen & Co., Hattefabrik 170
Børnehjemmet paa Vodroffsvej 109

Carit Etlars Vej 94f, 172, 204
Christian Winthers Vej 36, 127
Christiansholmsvej (Nyvej) 30
Christianshvile, Landsted 170
Classenske Boliger 108, 125, 165, 203, 213,
Classenske Boligers Kirke 108, 165
Claudius' Samling af Musikinstrumenter 204
Colosseum, Dansesalon 102

Dalgas Boulevard 237
Damsøbadet 191
Danas Plads 175, 206f. Sammenlign Vodroffs Plads
Danasvej 122, 164
Danmarksgade 202
Degnens Skole 21, 86, 118, 164
Demarkationslinjen 28, 30, 94, 101
Diakonissestiftelsen 109, 157, 177, 194, 204, 233
Drikkehallerne i Frederiksberg Allé 112
Dronning Olgas Vej 200
Edisonsvej 185
Elektricitetsværk, Hortensiavej 146, 185
Emanuel Olsens Vej 211
Emil Chr. Hansens Vej 156
Emilievej (J. M. Thielesvej) 94
Emmauskirken 194, 233
Enighedslyst, Traktørsted 130
Eremithytten, se Søndermarken
Ewaldsgades Bro 132f
Eversvej (nu tildels Emil Chr. Hansens Vej) 156

Fabrikvej 156f
Falkendal (Mariendal) 81
Falkoneralleen 15, 19, 22, 28-32, 50, 81f, 98, 100, 118f, 136f, 151, 181, 188, 200, 203
Falkonergaarden 18f, 29, 44, 52, 82, 99
Falstersvej 198
Fasaneriet, Fasanhaven og Fasangaarden, se Frederiksberg Have
Fasankirkegaarden 194
Fasanvej 31, 101, 125, 147, 225
Fasanvej, Nordre 187
– Søndre 37, 109, 159, 168, 201
Finsensvej 35, 97, 124, 140, 156, 171, 184, 201, 212, 237
Finsensværket 184f
N. J. Fjords Allé 203
Flintholm, Landejendom 97, 157
Flintholm-Værket 156, 184
Florasvej 159
Forchhammersvej 206
Forenede Bryggerier 200
Forhaabningsholm, Landsted 28f, 52, 82, 91, 166
Forhaabningsholms Allé 30, 166
Forum 35, 199, 237
Frederiksberg Alderdomshjem 170
Frederiksberg Allé 7, 15, 19f, 26, 30-33, 35ff, 45f, 50, 52, 75, 94f, 100, 103, 112, 120f, 129, 131, 137, 166, 176, 207, 213, 223, 226
Frederiksberg Assistens Kirkegaard 194
Frederiksberg Bakke 19, 23, 30, 37f, 42, 46, 57, 74, 129, 150, 168, 178
Frederiksberg Birk 181f
Frederiksberg Biskole 108
Frederiksberg Brandstation, Howitzvej 155, 182f
Frederiksberg Brandstation, Runddelen 164, 183
Frederiksberg Bryggeri 124, 200
Frederiksberg By (Gammel) 7, 9, 17f, 20, 26, 30, 50, 52, 64, 68, 150, 235
Frederiksberg Bydistrikt 31, 35f, 101, 237
Frederiksberg Bygrund 7ff, 18f, 35
Frederiksberg Domhus 182f
Frederiksberg Elektricitetsværk 184f
Frederiksberg Fattighus 155
Frederiksberg Folketingskreds 32
Frederiksberg Gasværk ved Finsensvej 156, 184
Frederiksberg Gasværk ved Ørstedsvej 141, 184
Frederiksberg Gymnasium 188
Frederiksberg Have 7f, 12, 14-16, 20-23, 27ff, 34, 37, 47, 49f, 53, 55f, 58-63, 68ff, 105, 111f, 116, 128, 156, 166, 174, 220, 222, 225f, 234f
– Apistemplet 22, 58, 62, 70, 234
– Bondehuset 22
– Brune Dyrehave 116, 225
– Driverihave 223
– Fasaneriet og Fasanhaven 12, 18, 46f, 51, 105
– Fasangaarden 12, 20, 105, 217
– Frederik VIs Statue 34, 220
– Kildegrotten 63
– Kinesiske Lysthus 60f, 174, 234
– Schweitzerhuset 8, 63, 70
– Vandfaldet 62f, 70
Frederiksberg Hospital ved Howitzvej 154ff, 157, 181, 186
– ved Nordre Fasanvej 157, 186f
Frederiksberg Jernbanestation 119, 122
Frederiksberg Kirke 7, 14, 17, 21, 35, 38, 44f, 57, 60, 67, 71f, 86ff, 95, 97, 153, 174, 221. Sammenlign Ny Hollænderbys Kirke.
Frederiksberg Kirkes Menighedsraad 177
Frederiksberg Kirkegaard 18, 26, 38, 86f, 120
Frederiksberg Klokkerbolig 164
Frederiksberg Kommunes Alderdomshjem 187
Frederiksberg Kommunes Aldersrenteboliger 187
Frederiksberg Kommunes Forbrændingsanstalt 185, 256f
Frederiksberg Kommunes Forsørgelsesvæsens Bygninger 157, 187
Frederiksberg Kommunes Hovedbibliotek 33, 155, 180
Frederiksberg Kommunes Skoler 188, paa Lampevej 181. Sammenlign Degnens Skole, Frederiksberg Biskole og Frederiksberg Sogneskole
Frederiksberg Krematorium 195, 237
Frederiksberg Landdistrikt 31, 35, 51, 97, 101, 124, 157f, 237
Frederiksberg Morskabsteater 30, 33, 166
Frederiksberg Politigaard 182f
Frederiksberg Politistation 164, 182f
Frederiksberg Politivagt Nr. 1 167
Frederiksberg private Pigeskole 188
Frederiksberg Præstegaard 86, 120
Frederiksberg Raadhus ved Howitzvej 119, 181, 183, 204
Frederiksberg Raadhus under Opførelse 8, 36, 139, 144f, 173, 237f
Frederiksberg Runddel 11f, 36ff, 110f, 164, 173, 177, 220f
Frederiksberg Selskabslokaler 33

Frederiksberg Slot 7, 11, 14-17, 20-23, 26-30, 36f, 41, 45-50, 52-57, 59, 61, 63f, 67, 71-74, 78, 95, 97, 105, 116, 175, 227-233, 235
Frederiksberg Slots Funktionærboliger 224
Frederiksberg Slots Lakajgaard 73, 112
Frederiksberg Slots Ridebane 67
Frederiksberg Slotsdistrikt 233
Frederiksberg Slotskirke 27, 35, 175, 233
Frederiksberg Sogn 31, 108, 221
Frederiksberg Sogneskole 118, 181, 188
Frederiksberg Sogns Sygehus 154f, 187
Frederiksberg Sporvejsselskabs Stalde 146
Frederiksberg Stadion 190
Frederiksberg Svømmehal 191
Frederiksberg Teater 113
Frederiksberg tekniske Selskabs Skole 198
Frederiksberg Vandværk 141

Gadekær 8, 29, 225
Gamle Kro 150
Gammel Kongevej 19, 22, 26, 29f, 32, 37, 44ff, 50, 52, 80, 83ff, 88, 93f, 100, 103, 107, 110, 118, 136, 146f, 150, 173, 200, 211
Gaudenzis Konditori 26
Geismars Væverier 169
Gimle, Restaurant i Zool. Have 168
Godthaab, Lille 158
Godthaab, Store 52, 157, 159
Godthaabs Have, Boligkompleks 213
Godthaabs Kirke 192f
Godthaabsvej 30, 44, 50, 108, 125, 141, 151f, 157ff, 187f, 209, 237
Godthaabsvejens Tændstikfabrik 122
Gosch & Co. Tændstikfabrikker 122
Grundtvigsvej 95, 170
Grøndal 9, 19, 52, 141, 158
Grøndalsaaen 8, 51, 141

Haabet, Traktørsted 33
Harsdorffsvej 36, 94
Hassagers Kollegium 166
Haver, De smaa 160, 224
Haveselskab, Det kgl. danske 10ff, 37, 223
Henrik Ibsens Vej 121
Henrik Steffens Vej 170
Hollændermarken 19
Hortensiaværket 146, 185
Hostrups Have, Boligkompleks 123, 212
Howitz Fødehjem 155
Howitzvej 155, 170f, 181, 183, 195, 237
Sammenlign Lampevej
Hvide Svane, Værtshus 143
Hvidovre-Frederiksberg Kommunes Fattighus 181
Hærens Officersskole 35f, 175, 233

Immanuelskirken 195
Industrigaarden 201
Institut Jeanne d'Arc 36, 176
Isistemplet, se Apistemplet

Jacob Danefærds Vej 28
Jernporten ved Frederiksberg Allé 75, 103, 226
Jostys Konditori 112
Julius Thomsens Gade 35, 198
Julius Thomsens Plads 198f
A. D. Jørgensens Vej 208

Kabel- og Traadfabrikker, Nordiske 200
Kalthuset 9, 12, 43f, 51, 158
Sammenlign Grøndal
Kalvehaven 9
Kammasvej 99
Kapellet, Vodroffsvej 29, 93
Kastanievej 103, 107, 172, 218, 246
Katrinedal (Stormly) 152
Kaysers Hotel 132
KB-Hallen 35, 190f, 237
Kehlets Café Chantant 130
Kildegrotte, se Frederiksberg Have og Søndermarken
Kinesisk Lysthus, se Frederiksberg Have og Søndermarken
Kino-Palæet 35, 173
Kochs Teglværk 140, 159
Kongealleen (Frederiksberg Allé) 15
Kongelige Havers Inspektionskontor 222
Kongelige Porcelainsfabrik 201
Kongelige Stalde 15
Kongens Bryghus 200
Kongevej, lukket 51
Kort
København med Omegn 1658. Efter Pufendorff 43
Frederiksberg-Omraadet med Omgivelser ca. 1690 44
Vesterbro og Frederiksberg ca. 1690 44
Ny Hollænderbys Regulering 1697 45
Frederiksberg med Omgivelser o. 1705 45
Prinsens Gaard med Omgivelser o. 1700 46
Plan til Frederiksberg Have 1697 47
Østre Del af Frederiksberg 1745 50
Bakken og Vandkrogen o. 1740 50
Den vestlige Del af Frederiksberg-Omraadet 51
Frederiksberg med Omgivelser 1780 52
Søndre Del af Frederiksberg 1765 52
De engelske Stillinger 1807 64
Østlige Del af Frederiksberg-Omraadet 1817 66
Frederiksberg By, Have og Søndermarken 1814 68
København og Omegn 1860 100
Zoologisk Have o. 1870 116
Frederiksberg 1903 148f
Frederiksberg 1950 236f
Frederiksbergs Bebyggelse 1858-1950 238
Krematorium paa Nyelandsvej 125, 154
Kronprinsensvej 168
Krystalisværket 171
Københavns Amts Sygehus 157
Københavns Amtsraadskreds 186
Københavns Fajancefabrik 201
Københavns Ladegaard, se Ladegaarden
Københavns (Hoved)banegaardsterræn 162
Københavns Mælkeforsyning 122, 200
Københavns Overdrev 9
Københavns Pakkassefabrik 123
Københavns Slot 8-9
Københavns Sygehjem 90, 99, 167, 196
Københavns Vandværk 104f
Købmandsskolens Kvindeafdeling 198

La Cours Vej 156f, 188
Ladegaarden 7-11, 19, 28, 35, 40-43, 50ff, 65, 72, 78f, 88, 91, 93, 101, 123, 133ff, 141, 199.
Ladegaardsaaen 8, 28, 30, 72, 98f, 132f, 141, 163
Ladegaardsjorderne 7-10, 14f, 41, 199
Ladegaardsvejen 72, 78f, 88, 132f, 146f.
Lakajgaarden, se Frederiksberg Slot.
Lampevej 31, 155, 171, 181, 188, 200
Sammenlign Howitzvej
Lampevejs Forlængelse (Finsensvej) 97
Landbohøjskolen 90, 107, 167, 196f
Landbohøjskolens Serumlaboratorium 167
Landlyst 29
Landsbyen hos Lorry 36
Langelands Plads 203
Lindebo, Allégade 30
Lindevangs Allé 169
Lindevangs Kirke 192, 209
Lindevangsgaarden, Boligkompleks 212
Lindevangskolen 188f
Lindevangs-Kvarteret 169, 212
Lindevangsparken 212
Lollandsvej 188
Lorry, Forlystelsesetablissement 33, 36, 130, 224. Se ogsaa Operetten
Ludvigs Minde 142, 218
Lunds Fabrikker 122
Lykkesholm, Landejendom 157
Lykkesholms Allé 30, 34

Maglekildevej 36, 176
Magnoliavej 159
Mariaslyst 96
Mariendal 29, 66, 81, 90
Mariendals Kirke 192f
Mariendalskvarteret 125, 158
Mariendalsvej 36, 158
Marthabo 109
Martinskirken 195
Martinsvej 195
Materialgaarden 222
Med min Ro, Landejendom 158
Monigattis Pavillon 26
Morskabsteatret, se Frederiksberg Morskabsteater
Mosendal 28, 79, 93
Musikhistorisk Samling, se Claudius' Samling
Møllmanns Lyststed 153, 218
Møstings Hus 80, 84, 219

Neuberts Fabrik 171
Niels Ebbesens Vej 108, 147, 188
Nobels Tobaksfabrik 201
Nordbanen 123, 162f
Normasvej 159
Ny Bryghus 200
Ny-Amager 10, 13f, 19, 42-45
Nyby og Nyby Ladegaard 8f
Nyelandsvej 125, 154, 156f, 187f
Ny-Hollænderby 8-12, 15, 26, 38, 40f, 45, 153, 207, 221
Ny-Hollænderby's Kirke 10f, 40, 174, 221, 223
Nyvej 30, 46
Nøjsomhed, Gl. Kongevej 29
Nørre Alleenlyst 29

Oberkampfs Kobler 26, 75
Odeon, Teater 30
Oehlenschlägers Statue 29, 217
Operetten, Restaurant 161

Parcelbroen 132
Peter Bangs Vej 109, 124, 147, 156, 169, 209, 212, 237
Peter Graus Vej 187
Philip Schous Vej 208
Phønix-Teatret 113
Pilealleen 17, 21, 35, 50, 72, 76, 86, 160, 164, 191, 224, 226
Plantagen (Søndermarken) 17
Poulsens Gartnerier 124
Prinsens Amager 12
Prinsens (Prinsessernes) Gaard 11-16, 18, 41, 44, 46ff, 220-223
Prinsesse Wilhelmines Have 116

Rahbeks Allé 53, 76, 83, 106, 216f
P. G. Ramms Allé 188f, 208
Rathsacksvej 214
Ratzenborg, se Sommerlyst
Rendebanen (Runddelen) 12
Rheinländers Slagtehus 126
C. F. Richs Vej 157, 210
Ridebanen (Runddelen) 18, 26, 46f
Ringparken 210
Rolighed, Landsted 28, 52, 64, 89f, 99, 107, 196f
Rolighedsvej 44, 90, 123
Rosenaaen 78, 90, 92
Rosenlund, Gl. Kongevej 84
– Værnedamsvej 84, 102
Rosenørns Allé 35, 162, 198f
Roskilde Bispeembede 8f
Roskilde (Lande)vej 19, 34, 45, 57, 76f, 99, 116, 124, 157, 168, 178, 229, 237
– (Vesterbrogade) 96
Roskildebanen, se Vestbanen
Rubens Fabrikker 123, 212
Rødehus 9, 44f, 169

Sankt Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse 51
Sankt Joseph Søstrenes Skole, se Institut Jeanne d'Arc.
Sankt Jørgens Lund 29, 93
Sankt Jørgens Sø 8, 18f, 29, 54, 79, 89f, 93, 162, 210
Sankt Jørgensgaard 9, 41
Sankt Knuds Vej 102, 167
Sankt Lukas Kirke 118, 192
Sankt Markus Kirke 192
Sankt Markus Plads 206f
Sankt Nikolaj Vej 122, 126
Sankt Thomas, Boligkompleks 207
Sankt Thomas Kirke 192
Sankt Thomas, Landsted 121
Sankt Thomas Runddel 26, 207
Sanssouci, Boligkompleks 120
– Landsted 75, 120, 152
Sarepta 109
Schneekloths Skole 106
Schowsgade (Vodroffs Tværgade) 107
Schweitzerhuset, se Frederiksberg Have
Schønbergsgade-Kvarteret 30, 107, 202
Sindshvile, Landsted 29, 66
Skraavejen 44, 46, 50
Slotskroen 57, 150, 226
De smaa Haver 160, 224
Smallebakken 101, 179
Smallegade 14f, 29, 37, 45, 50, 80, 84, 109, 136, 139f, 150, 181, 200f, 219
Smedehuset 29
Smørrebrødsplænen 112
Snapophuset 71, 226
Solbjerg Bakke 7, 11, 42f
Solbjerg By 7ff, 41, 225
Solbjerg Kirke 192, 212
Solbjerg Kirkegaard 168, 194
Solbjergvej 170, 180
Solbjergvejen 43f, 46, 50
Solsortvej 209
Sommerlyst, Forlystelsesetablissement 26, 113, 129
– Landsted 26
Stationsvej (Solbjergvej) 170
Statsradiofoniens Bygning 198f, 237
Stjernen, Bryggeri 200
Stockflethsvej 157, 187
Stormly, Landsted 152
Strygejernet, Vodroffsvej 135, 162
Studevænget (-vangen) 26, 121
Sukkerhus i Bredegade 144
Svanemosegaard 28, 66
Svanholm 28ff, 64, 84
– Bryggeri 200
– Jernstøberi 118, 141
Svanholmsvej 195
Svineryggen 165
Sylows Allé 36
Søerne 8f
Sønderjyllandskolen 188-191
Sønderjyske By 208
Søndermarken 17, 21ff, 28, 32, 34f, 50, 53, 56, 62, 65f, 68-71, 74, 77, 104f, 140, 226f
– Dansk-Amerikanernes Mindehøj 226
– Eremithytte 23, 69
– Favnebrændehytte 69
– Hytte 68
– Kildegrotte 69, 104
– Kinesiske Hus 68
– Kuglehytte 69
– Norske Hus 104, 226
– Søjletemplet 56, 62, 70
Søndermarks Kirkegaard og Krematorium 195
Søndermarkskolen 188

Taarnborg, Villa 94, 214
Taarnborgvej 214
Taarnet, Beboelsesejendom 172
Teglgaarden 19, 109, 139
Teglgaarden, Falkoneralleen 29
Teknisk Selskabs Skole 198
Tennishallen ved Pileallé 191
Tesdorphsvej 187
J. M. Thielesvej, se Emilievej
Thorvaldsensvej 94
Tjenestepigeskolen 108
Trifolium, Mejeri 200

Valby Bakke (Valbybjerg) 10f, 28, 41, 71, 76, 99
Valby Mose 140
Vandfaldet, se Frederiksberg Have
Vandkrogen, Markomraade 19, 50, 169
Vandreservoir i Søndermarken 105
Vandtaarn i Søndermarken 35, 104
Vandværk, P. Andersens 118, 125, 141
Ved Grænsen 215
Vennersly, Landsted 121
Verner Dams Grund 19
Vestbanen (Roskildebanen) 119, 123ff, 135, 162f, 169, 171, 237
Vester Amager 10
Vester Landevej 43
Vesterbrogade 19, 20, 32, 43, 53, 57, 72, 75f, 95, 150, 205, 223
Veterinær- og Landbohøjskole, Den kgl., se Landbohøjskolen
Vilhelminelyst 29, 90, 103, 136
Winstrups Mølle og Værksteder 95f
Winstrupsvej 121
Vodroffs Kro 93, 165
Vodroffs Nyhuse 165
Vodroffs Plads 207
Vodroffs Tværgade 107
Vodroffsgaard 18f, 28, 52, 64, 78, 89, 91f, 131. Sammenlign Vodroffslund
– Lille 54
Vodroffs(gaards) Mølle 54, 78f, 84, 89, 95, 102
Vodroffslund, Traktørsted 131, 175
Vodroffsvej 19, 30, 109, 133, 147, 162, 165, 200, 204, 210
Værnedamsvej 26,29f, 75,84f, 102f, 150,226
Wærnske Institut 218

Zahrtmanns Plads 158
Zoologisk Have 37, 116f, 168, 178, 225

Yrsavej 191

Øllgaards Landsted 72
H. C. Ørstedsvej 30, 32, 94, 103, 123, 136, 141, 147, 163ff, 172, 184, 188, 200, 214

Personregister

Herunder tillige Institutioner. Se ogsaa Fortegnelse over Kunstnere Side 241

Abildgaard, Nikolaj, Maler 22, 62
Absalon 7
Alexandrine, Christian Xs Dronning 35f, 177
Andersen, H. C., Digter 24f, 106
– Peder, Jernstøber 118, 125, 141
Anna Sofie, Frederik IVs Dronning 16f, 48
Automobil- og Cyklegrossererforeningen 199

Bagger, Julius, Arkitekt 173, 205
Baggesen, Jens, Digter 25
Balle, N. E., Biskop 49
Bang, Peter, Politiker 169
Bartholin, Caspar, Læge og Jurist 12
Berner, J. J., Landinspektør 142
Bernhard, Carl, Forfatter 17
Bianco Luno, Bogtrykker 94, 100, 170
v. Bibow, Kaptajn 94
Bindesbøll, M. G. B., Arkitekt 107
Birch, L., Ingeniør 198
Bissen, H. V., Billedhugger 220
Blichfeld, P., Arkitekt 173
Brandenburger, Ernst, kgl. Entreprenør 16
Brosbøll, Carl, se Carit Etlar
Bruun, Andreas, Generalauditør 89
Buntzen, Heinrich, Maler 76f
Bülow, F. C., Inspektør, Raadmand 30, 91, 93f, 100, 103, 132, 200

Caroline, Frederik VIs Datter 27f, 232
Caroline Mathilde, Christian VIIs Dronning 17, 74, 231
Carstensen, Georg, Agent 30, 115
Casse, A. L., Jurist, Politiker 204
Christensen, Balthasar, Politiker 158
– Charles, Arkitekt 8, 187
Christian II 8
Christian III 8
Christian IV 8f, 41-44, 141
Christian V 9, 12-15, 82
Christian VI 17, 48, 74, 232
Christian VII 17, 49, 55, 74, 231
Christian VIII 175
Christian IX 109
Christian X 35f, 177
Classenske Fideikommis 165
Clemmensen, Andreas, Arkitekt 195, 207
Coffre, Benoît le, Maler 232
Collin, J. B. og Niels, Klædefabrikanter 153, 189
Conradi, J. C., kgl. Bygningsinspektør 24
Cornelissen, Johan, Amagerbonde 40

Dahlerup-Berthelsen, H. Arkitekt, 211f
Dam, Verner, Øltapper 19
Danne(n)berg, J. og J. C., Klædefabrikanter
Diderichsen, Bendix 16
Drachmann, Holger, Digter 34, 161
Drewsen, H., Arkitekt 188, 194
Dusart, Felix, Arkitekt 17, 221

Eberlin, A., Birkedommer 37
Eckersberg, C. V., Maler 174
Edith, se Nilsen, A. J.
Eegholm, J. P., Isenkræmmer 152
Elisabeth Augusta, Christian IVs Datter 12
Ernst, J. C., kgl. Bygmester 16, 48
Etlar, Carit, Forfatter 94, 172

Falkentorp, Ole, Arkitekt 212
Falkoneralleens Sporvej 146
Feddersen, D. F., Assessor 219
Feilberg, Laurentius (Lorry) 130, 161
Fisker, Kaj, Arkitekt, Prof. 210
Fjelstrup, P., Teaterdirektør 166
Flint, Jacob 157
Foreningen for Alderdomsfriboliger 33
Forstædernes Sporvejsselskab 147
Frechland, J. H., Sognepræst 22
Frederik III 7, 9, 11, 40f
Frederik IV 12-17, 48
Frederik V 17, 74, 76, 175
Frederik VI 20, 27f, 49, 55, 59, 61, 74, 220, 231
Frederik IX 177
Frederik, Arveprins 175
Frederiksberg Kommunalbestyrelse 32f, 36, 155, 181
Frederiksberg Kommunes Arkitektafdeling 180, 186-189, 191, 208
Frederiksberg Magistrat 35f
Frederiksberg Skolevæsen 33
Frederiksberg Skøjteløberforening 128
Frederiksberg Sogneforstanderskab 29f
Frederiksberg Sporvejs- og Elektricitets-A/S 146, 185
Frederiksberg Sporvejsselskab 110, 146
Frederiksen, Anton, Arkitekt 209
Friis, H. L., Kammerraad, Universitets-kasserer 94
Friis Møller, Kaj, Forfatter 37
Frisch, Hartvig, Fabrikant 92
Frontin, P. og P., Fabrikanter 153
Fuchs, G., Brandmajor 14

Gabel, Christoffer, Rentemester 11
Gaskompagni, Det danske 184
Gerner, William, Skuespiller 33, 166
Gersdorff, Magdalene Sibylle 12
Gnudtzmann, E., Arkitekt 167, 197
Godskesen, M., Borgmester 35f
Goldschmidt, M. A., Forfatter 27
Grundtvig, N. F. S., 25, 83, 170
Gundlach-Pedersen, O., Arkitekt 187, 199
Gyllembourg, Thomasine, Forfatterinde 25

Hagen, G. B., Arkitekt 188
– Ole, Arkitekt 189, 213
Hall, C. C., Politiker 32, 226
Hallebye, J., Traktør 26, 30, 33, 153, 219
Harsdorff, C. F., Arkitekt, Prof. 17, 80, 231f
Hauch, A. W., Overhofmarskal 22, 26, 62
– Elisabeth, g. Hostrup 175
Havning, Th., Arkitekt 209
Heiberg, J. L., Forfatter 25, 83
Henningsen, Thorkild, Arkitekt 209
Henriques, Wilh., Hospitalsdirektør, Journalist 29, 31f, 101
Herholdt, J. D., Arkitekt 94, 204, 246
Hetsch, C. F., Arkitekt 77
– Chr., Arkitekt 107, 117
Hirth, T. A., Arkitekt 178
Hoffmann, Kaj, Digter 34, 37
Holfeldt, Christen, Snedker 174
Holm, Hans J., Arkitekt 109, 194
Holst, H. P., Forfatter 29
Holstein, Greve J. L., Minister 76
Hostrup, J. C., Præst, Forfatter 127
Howitz, Frantz, Læge 155
Huitfeldt, Arild, Rigskansler 8
Hübertz, J. R., Læge 106
Hübner, J. C., Billedhugger 174
Häusser, E. D., Generalbygmester 48

Ingemann, B. S., Digter 25
Ingeniørkorpset 175

Jacobsen, Peter, Amagerbonde 40
– Viggo, Arkitekt 198
Jensen, Frederik, Skuespiller 33, 166
Josephsen, N., Kreaturkommissionær 193
Josty, Anton, Konditor 112
Juel, Baron Jens 12
– Niels, Admiral 12
Juel-Wind-Frijs, Komtesse A. T. A. 83
Juliane Marie, Frederik Vs Dronning 74
Jørgensen, Johs., Digter 34, 172
– Thorvald, Arkitekt 192

Kall, Benedicte A., Forfatterinde 30
Kalthoff, P., Rustmester 158, 174
Kampmann, Hack, Arkitekt 182
Kehlet, Carl, Restauratør 130
– Chr., Fabrikant, Restauratør 114
Keifler, A., Ingeniør 110
Kierkegaard, Søren, Forfatter 29
Kirkerup, A. J., Hofarkitekt 234
Kjærbølling, N., Ornitolog 116f
Klemp, Familien 152
Koch, J., Hofbygmester 217, 228
– V., Arkitekt 118, 192
Kristensen, Tom, Forfatter 34
Krock, H., Maler 232f
Københavns Boldklub 191, 199
Københavns Fattigvæsen 79
Københavns Valgmenighed af 1890 195
Københavns Vognmandslav 30

Langberg, K. E., Dispachør 80
Langeland, Justitsraad 29
Langeland-Mathiesen, Aa., Arkitekt 207
Larsen, Joakim, Skoledirektør 33
– S. C., Arkitekt 198
Lauritzen, Aage, Arkitekt 207
– Vilh., Arkitekt 198
Lehmann, Orla, Politiker 59
Lendorf, C., Arkitekt 192
Levy, F., Arkitekt 154
Louise, Christian IXs Dronning 109
– Frederik IVs Dronning 16
Louise-Augusta, Prinsesse 49
Lynge, Madam 114

Maar, Axel, Arkitekt 173
Maare, Niels, Ingeniørkaptajn 233
Madvig, E., Arkitekt 191

Marie, Frederik VIs Dronning 27, 175
Marstrand, Troels, Brygger 102, 200
Mathiesen, Lars, Traktør 26, 33, 130
Meister, Jenö, Billedhugger 207
Meldahl, F., Arkitekt 106
Meyer, Henry, Arkitekt 186
Mynster, J. P., Biskop, 25
v. Møsting, J. S. 219

Nansen, Betty, Skuespillerinde 33, 166
Nebelong, N. S., Arkitekt 94
Nelle, Værtshusholderske 12
Nilsen, Amanda Jensine (Edith) 34, 161
Nystrøm, Ejler, Forfatter 7
Nøkkentved, Chr., Professor 198

Oehlenschläger, A., Digter 20ff, 25, 59, 75, 86f, 105, 142, 164, 189, 217
– J. C., Slotsforvalter 22, 104
Ohland, E., Arkitekt 187
Ording, C. H., Hestehandler 26, 121
Overskou, Th., Forfatter 22
Oxe, Torben, Slotsherre 8

Peter den Store, Zar 16, 228
Petersen, P., Slotsgartner 22f, 68
Plesner, Ulrik, Arkitekt 207

Rafn, Aage, Arkitekt 198
Rahbek, Kamma 24f, 77, 87, 138, 216f
– Knud Lyhne, Forfatter 24f, 76, 80, 83, 87, 217
Ramsing, H. U., Generalmajor 8

Bdr. Reebergs Legat 142
Reiners, Dirk Clausen, Amagerbonde 40
Rode, Helge, Digter 34, 37
Rosencrone, Greve M. G., Minister 26
Rosenfalk, C. J., Billedhugger 94

Sadolin, Gunnar, Ingeniør 217
Scheel, H. H., Ingeniørofficer 14f, 45, 47
Schlegel, Fritz, Arkitekt 195, 211
– N. F., Overretsjustitiarius 32f
Schneekloth, Hans, Skolemand 106
Schneider, Josephine, Filantrop 109
Schou, Charles I., Arkitekt 208
– Philip, Fabrikant 201
Schultz, Jul., Billedhugger 217
Schønberg, H. H., Etatsraad 107
Sigbritsen, Claus, Amagerbonde 40
Skjøt-Pedersen, A., Arkitekt 210
Smidth, Ph., Arkitekt 207
Sofie Amalie, Frederik IIIs Dronning 11
Sofie Magdalene, Christian VIs Dronning 17, 232
Steffens, Henrik, Litterat 21
Stephensen, M., Arkitekt 211
Stilling, H. C., Arkitekt 113
Storm, Edv., Digter 21
Stæhr, F. 157
Suhm, P. F., Historiker 55
Sundbo, Arne, Borgmester 8
Svenske, Peter, Ladegaardsforpagter 40
Syge- og Begravelseskasse af 1872 33
Sørensen, A. M., Arkitekt 154
– J. C., Murermester 119

Tanggaard, S., Arkitekt 213
Tessin, N., svensk Arkitekt 14, 47
Thomsen, C. V., Arkitekt 168
– Edvard, Arkitekt 195
Thurah, Lauritz, Hofbygmester 17f, 38, 46, 48
Thuren, Chr. I., Arkitekt 186f
Tietgen, C. F., Finansmand 109
Tottenberg, G., Bager 143
Troels-Lund, Historiker 28, 38
Tvede, G., Arkitekt 192, 200
– Jesper, Arkitekt 198
– Vilh., Arkitekt 108, 165
Tværmose, Urtekræmmer 152

Ulrikke Eleonora, Frederik IIIs Datter 12
Utzon-Franck, Billedhugger 195

Valdemar den Store 7
Vibe, Mikael, Gehejmeraad 12
Vilhelmine, Frederik VIs Datter 27f, 232
Wium, Heinrich 159
Vodroff, G. J., Regimentskvartermester 19, 79
Voigt, Nic., Slotsforvalter 27
Voltmar, F., Fabrikant 93
Wroblewski, O. B., Boghandler 28
Wust, Abr., Teglværksejer 139

Ørsted, A. S., Retslærd 87
– H. C., Fysiker 21, 217

Rettelser

S. 52. Øverste Billedtekst, L. 1 f. n. var blevet, *læs:* i Hovedsagen var blevet
S. 91. Nederste Billedtekst, L. 4 f. n. delt de 30, *læs:* delt de fleste af de 30
S. 96. Nederste Billedtekst, L. 1-3 f. o., *læs:* Udsigt fra Vesterbrogade imod Frederiksberg
S. 103. Nederste Billedtekst, L. 8-7 f. n. Uraniavej, *læs:* Kastanievej
S. 163. Øverste Billedtekst, L. 8-7 f. n., *læs:* i Forgrunden Nordbanens og bagest Vestbanens
S. 169. Nederste Billedtekst, L. 1-2 f. o., *læs:* Peter Bangs Vej set imod Øst
S. 204. Nederste Billedtekst, L. 2 f. n. Erholdt, *læs:* Herholdt

FREDERIKSBERG GENNEM 300 AAR
er trykt i Nordlundes Bogtrykkeri, København,
med Monotype Perpetua paa svensk Illustrationstryk.
Klicheerne er fremstillet i F. Hendriksens Reproduktions-Atelier.
Bogbinderarbejdet er udført hos Carl Petersens Enke.
Trykningen sluttet i Maj 1951

Fotograferingen til Afsnittet 1951 er foretaget af Jonals Co.
ved Fotograf Jens Sørensen

I KOMMISSION HOS GYLDENDAL

RETTELSE

S. 193. Nederste Billedtekst, *læs:*
Godthaabskirken og Mariendalskirken, indre og ydre.